P O D R A V I N A

Časopis za multidisciplinarna istraživanja

Scientific Multidisciplinary Research Journal

Izlazi dva puta godišnje

A Semi-annual Issue

www.podravina.org

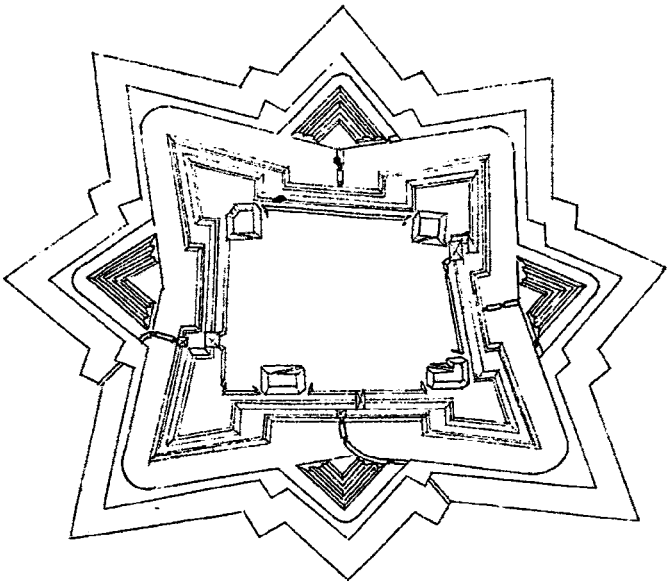

Broj 30 Volumen XV. prosinac 2016. Cijena 150 kuna ISSN 1333-5286 UDK 908 (497.5-3 Podravina)

No. 30 Vol. XV December 2016 Price 150.- ISSN 1333-5286 UDC 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće
Editorial board

Prof. dr. sc. Ljubica BAKIĆ-TOMIĆ (Varaždin), prof. dr. sc. Nikola BENČIĆ, dopisni član HAZU (Željezno/Eisenstadt), akademik Vladimir BERMANEC (Zagreb), prof. dr. sc. Neven BUDAK (Zagreb), Zvonimir DESPOT (Zagreb), prof. dr. sc. Josip FARIČIĆ (Zadar), Đuro FRANKOVIĆ (Pečuh), dr. sc. Boris GOLEC (Ljubljana), akademik Ivan GOLUB (Zagreb), Zoran HOMEN (Križevci), prof. dr. sc. Karl KASER (Graz), prof. dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir KOLESARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Zvonko KOVAČ (Zagreb), mr. sc. Julio KURUC (Koprivnica), dr. sc. Mijo LONČARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Marin MILKOVIĆ (Varaždin/Koprivnica), mr. sc. Ivan OBADIĆ (Firenca), Vesna PERŠIĆ KOVAČ (Koprivnica), mr. sc. Dražen PODRAVEC (Virje), akademik Tomislav RAUKAR (Zagreb), dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN (Zagreb), dr. sc. Mirela SLUKAN ALTIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir STRUGAR (Bjelovar), akademik Vladimir STIPETIĆ (Zagreb), akademik Franjo ŠANJEK (Zagreb), prof. dr. sc. Nevio ŠETIĆ (Pula-Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir ŠIMOVIĆ (Varaždin), član suradnik HAZU Željko TOMIČIĆ (Zagreb), izv. prof. dr. sc. Mario TOMIŠA (Koprivnica), prof. dr. sc. Antun TUCAK, dopisni član HAZU (Osijek), dr. sc. Sabolcs VARGA (Pečuh), dr. sc. Vladimir HUZJAN (Varaždin), akademik Nenad VEKARIĆ (Dubrovnik), prof. dr. sc. Jaroslav VENCALEK (Ostrava), mr. sc. Dinko VRGOČ (Koprivnica), akademkinja Alica WERTHEIMER BALETIĆ (Zagreb), dr. sc. Dejan ZADRAVEC (Ptuj)

Uredništvo
Editorial Staff

Nikola CIK (Đurđevac), akademik Dragutin FELETAR (Koprivnica), doc. dr. sc. Andrej HOZJAN (Maribor), dr. sc. Mario KOLAR (Koprivnica), dr. sc. Željko KRUŠELJ (Koprivnica), prof. dr. sc. Lučka LORBER (Maribor), izv. prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. sc. Geza PALFFY (Budimpešta), dr. sc. Vladimir ŠADEK (Koprivnica), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica), mr. sc. Mladen MATICA (Koprivnica)

Urednici
Editors-in-chief

Akademik Dragutin FELETAR
e-mail: meridijani@meridijani.com
Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr

Tajnik uredništva
Staff secretary

Dr. sc. Petar FELETAR
e-mail: petar@meridijani.com

Prijelom
Layout

Saša BOGADI

Nakladnik
Publisher

MERIDIJANI, 10430 Samobor,
Obrtnička 17, p.p. 132,
tel. 01/33-62-367, faks: 01/36-30-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici
Co-publishers

SVEUČILIŠTE SJEVER
Koprivnica, Trg dr. Žarka Dolinara 1

POVIJESNO DRUŠTVO
Koprivnica

Za nakladnike
Journal directors

Petra SOMEK
Marin MILKOVIĆ
Ružica ŠPOLJAR

Dodatne adrese uredništva
Additional mailing address

Akademik Dragutin FELETAR
48000 Koprivnica, Trg mladosti 8
+385-48-626-780, +385-98-249-804
Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ
48000 Koprivnica, Vinka Voščickog 5
+385-48-671-989, +385-98-622-548
www.podravina.org

Uz potporu
With support

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

Časopis izlazi uz pripomoć Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH

Na naslovnici
Front cover

Porast ili pad broja stanovnika (posto) u svim naseljima u Podravini u razdoblju od 1948. do 2011. godine

UDK klasifikacija
UDC classification

Dr. sc. Ivica ZVONAR

Tisak
Print by

BOGADIGRAFIKA, Koprivnica,
300 primjeraka, prosinac, 2016.

www.podravina.org

ISSN 1333-5286 (tisak)
ISSN 1848-8854 (online)

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima

1. SCOPUS, Bibliographic databases
2. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and tehnical information, Moscow
3. HISTORICAL ABSTRACTS AND AMERICA, History & Life, EBSCO, Santa Barbara, California, USA
4. THE HISTORY JOURNALES GUIDE, Deutschland
5. Članci su uvršteni u bazu HRČAK, Zagreb, te na www.podravina.org

U Popisu znanstvenih časopisa Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa "Podravina" je klasificirana oznakom "a" te se uzima u obzir pri izboru u znanstvena zvanja autora (Narodne novine 84 od 11. srpnja 2005.)

K A Z A L O

PREDGOVOR 5
PREFACE 7

Dragutin FELETAR, Petar FELETAR
STANOVNIŠTVO KAO FAKTOR RAZVOJA PODRAVINE
POPULATION AS A DEVELOPMENT FACTOR OF PODRAVINA *9*

Lóránt BALI
ASPEKTI PROMJENE SUSTAVA ODNOSA TALIJANSKO-HRVATSKO-SLOVENSKIH LUKA NAKON DEMOKRATSKIH PROMJENA S OSOBITIM OSVRTOM NA AGRARNI EKSPORT
THE ASPECTS OF CHANGE IN THE SYSTEM OF RELATIONS AMONG ITALIAN-CORATIAN-SLOVENIAN PORTS AFTER DEMOCRATIC CHANGES WITH PARTICULAR REGARD TO THE AGRARIAN EXPORT *101*

Metoda KEMPERL
THE PAINTING DECORATION IN ST. ANDREW'S PARISH CHURCH AT ZGORNJI LESKOVEC AND ZAGREB PAINTER ANTON ARCHER
SLIKOVNE DEKORACIJE U ŽUPNOJ CRKVI SV ANDREJA U ZGORNJEM LESKOVCU I ZAGREBAČKI SLIKAR ANTON ARCHER *106*

Janja ŽNIDARIĆ, Anica ČUKA
PREPOZNATLJIVOST VARAŽDINSKE ŽUPANIJE KAO TURISTIČKE DESTINACIJE I POTENCIJALI RAZVOJA TURIZMA
PERCEPTION OF VARAŽDIN COUNTY AS A TOURIST DESTINATION AND ITS POTENTIALS FOR TOURISM DEVELOPMENT *121*

Ivan GRGUREVIĆ, Marin DUGINA, Petar FELETAR
ISTRAŽIVANJE POTENCIJALA ZAJEDNIČKIH VOŽNJI OSOBNIM VOZILIMA U GRADOVIMA KOPRIVNICA I KRIŽEVCI
RESEARCH OF THE POTENTIAL FOR CARPOOLING IN THE CITIES OF KOPRIVNICA AND KRIŽEVCI *136*

Vladimir ŠADEK
PRILOZI ZA POVIJEST KOPRIVNICE I OKOLICE U VRIJEME »PODRAVSKE REPUBLIKE« (7. XI. 1943. — 9. II. 1944.)
SUPPLEMENT TO THE HISTORY OF KOPRIVNICA AND ITS SURROUNDINGS AT THE TIME OF THE »PODRAVSKA REPUBLIC« (7 NOV 1943 — 9 FEB 1944) *156*

Daniel PATAFTA
REFORMNI POKRET I STAROKATOLICIZAM U KOPRIVNICI
REFORM MOVEMENT AND OLD CATHOLIC CHURCH IN KOPRIVNICA *174*

Hrvoje PETRIĆ
IZ NAJSTARIJE POVIJESTI SRBA U PODRAVINI
FROM EARLIEST HISTORY OF SERBS IN PODRAVINA *199*

Mihael SUČIĆ
IZMEĐU MOTIKE I MAČA – RAZBOJNIŠTVO NA PODRUČJU VALPOVA I MIHOLJCA U PRVOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA
BETWEEN THE HOE AND THE SWORD – ROBBERIES IN THE AREA OF VALPOVO AND MIHOLJAC IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY *213*

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
DR. STJEPAN SRŠAN I NJEGOV DOPRINOS ISTRAŽIVANJU POVIJESTI PLEMSTVA SLAVONIJE
STJEPAN SRŠAN AND HIS CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF SLAVONIAN HISTORY AND NOBILITY . . . *222*

Đuro FRANKOVIĆ

NEBESKA TIJELA U PUČKOJ TRADICIJI HRVATA U MAĐARSKOJ
CELESTIAL BODIES IN CROATIAN FOLK TRADITION IN HUNGARY *232*

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA
REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

ARTIKULACIJE: ČASOPIS ZA ČITANJE, BROJ 2 (MIHAELA CIK) 242
ERNEST FIŠER, DOBA NEVREMENA (MIHAELA CIK) 242
IVAN GENERALIĆ: DJELO, ŽIVOT, VRIJEME (MIHAELA CIK) 243
PODRAVSKI ZBORNIK 42 (2016) (BOŽICA ANIĆ) 245
LUKA JAKOPČIĆ: DIVLJINA S PEČATOM (NIKOLA CIK) 248
FRANJO ČRNKO: NIKOLA ZRINSKI – BRANITELJ SIGETA GRADA (NIKOLA CIK) 250
MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP »NIKOLA IV. ZRINSKI I NJEGOVO DOBA – U POVODU 450. OBLJETNICE SIGETSKE BITKE« (NIKOLA CIK) 250
MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP »POVIJEST RIJEKE DRAVE – POVEZNICE MEĐU REGIJAMA« (NIKOLA CIK) 252
BUDROVAC, SEDAMDESET GODINA ŽUPE UZNESENJA BL. DJEVICE MARIJE, (NIKOLA CIK) 253
SZABOLCS VARGA, NÁNDOR MÜLLER: POVIJESNE ŠETNJE KRAJ RIJEKE DRAVE (NIKOLA CIK) 254
ŽUŽA ZABJAN I ZVONIMIR IŠTVAN: PREKODRAVKE (NIKOLA CIK) 255
SIGETSKI BOJ U HRVATSKOJ EPICI (NIKOLA CIK) 256
DRAGUTIN KOKŠA: VELIKI ČOVEK Z MALOGA SELA (NIKOLA CIK) 256
24. ZNANSTVENI SKUP NIJEMCI I AUSTRIJANCI U HRVATSKOM KULTURNOM KRUGU (MIHAEL SUČIĆ) . . . 257
VINKO VOŠICKI – KOPRIVNIČKI TISKAR, KNJIŽAR I NAKLADNIK (HELENA KUŠENIĆ) 259
IVAN ZVONAR, PREGLED POVIJESTI KAJKAVSKE USMENE KNJIŽEVNOSTI, II. DIO (MIHAELA CIK) 261
DOBRI STARI RADIO (PETAR FELETAR) 262
GRAD NA DRUGI POGLED (MARIJAN ŠPOLJAR) 263
HRVATSKI KAJKAVSKI KOLENDAR ZA 2017. GODINU (PETAR FELETAR) 265
RAD 525 RAZREDA ZA DRUŠTVENE ZNANOSTI (DRAGUTIN FELETAR) 266
SCIENTIA PODRAVIANA, BROJ 30 (PETAR FELETAR) 267
JENÖ HALLER: POVIJEST LEGRADA (PETAR FELETAR) 267
HRVATSKA PRIRODNA BOGATSTVA (PETAR FELETAR) 268
ZEMUNIK U PROSTORU I VREMENU (DRAGUTIN FELETAR) 269
PREDSTAVLJANJE DRUŠTVENO-GOSPODARSKIH ČIMBENIKA POMURSKOG NACIONALNOG UDRUŽENJA ZA REGIONALNI RAZVOJ I OPĆINA MEĐIMURSKE ŽUPANIJE (DRAGUTIN FELETAR) 270

UPUTE SURADNICIMA / *A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS* 273

PREDGOVOR

UZ 30. BROJ »PODRAVINE«

»Podravina« je najdugovječniji znanstveni časopis u gornjoj hrvatskoj Podravini. Pokrenuli su ga znanstvenici vezani uz Podravinu i suradnici nakladne kuće Meridijani, te uz podršku vlasti u Koprivničko-križevačkoj županiji i Gradu Koprivnici. Prvi je broj tiskan početkom 2002. godine. Kroz prošlih 15 godina i 30 izdanih brojeva, »Podravina« se afirmirala kao istinski promicatelj znanstvenih istraživanja i okupljanja znanstvenika u porječju Drave, a posebice u hrvatskoj Podravini. »Podravina« postaje prava znanstvena enciklopedija Podravine, pouzdani i relevantni izvor podataka i saznanja o ovom kraju. O tomu svjedoči i činjenica da je sve brojeve »Podravine« u svoju bazu podataka uvrstila i prestižna svjetska znanstvena baza SCOPUS, a referira se i u drugim značajnim bazama.

»Podravina« je odmah u početku koncipirana kao međunarodni znanstveni časopis za cijelo porječje Drave – od Dolomita do Dunava. Zato se u izdavačkom savjetu, pa i u uredništvu, nalaze znanstvenici iz Hrvatske, Mađarske, Slovenije i Austrije. Svi su oni dali veliki prinos razvoju i kvaliteti časopisa, a upravo je Koprivnica postala njihovo okupljalište. Ipak najviše je objavljenih radova koji se odnose na gornju hvatsku Podravinu. Iz toga je područja časopis »Podravina« dosada afirmirao veći broj mladih istraživača i znanstvenika, što nam je i jedna od glavnih zadaća. Časopis je pokrenut i sa ciljem da pripomogne osnivanju visokoškolske nastave u Koprivnici, te da vremenom postane i sveučilišno izdanje. Stjecajem okolnosti to se i ostvarilo, pa je već treću godinu sunakladnik »Podravine« i Sveučilište Sjever u Koprivnici. Već ranije kao suizdavač časopisa priključilo se i agilno Povijesno društvo Koprivnica, koje okuplja i veći broj suradnika »Podravine«. Ova suradnja, uz potporu Ministarstva znanosti, daje časopisu sigurnost i kontinuitet u izlaženju.

U 30 brojeva »Podravine« (svaki broj sadrži u prosjeku oko 220 stranica) objavljeno je više od 300 znanstvenih radova i nekoliko stotina prikaza. U nekoliko brojeva časopisa tiskane su neke zaokružene teme o Podravini, a raspon tema objavljenih radova vrlo je širok. Članci se dotiču relevantnih tema iz prošlosti i sadašnjosti Podravlja, te doprinose osmišljavanju razvoja ovoga kraja. Najviše objavljenih tema, uz sudjelovanje više od 200 suradnika (mahom doktora znanosti), odnosi se na povijest, ekohistoriju, geografiju, demografiju, gospodarstvo, etnologiju, arheologiju, turizam itd. U slijedećem, 31. broju »Podravine« u prvom polugodištu 2017., tiskat ćemo stručno obrađeno bibliografiju svih 30 brojeva časopisa, pa će se iz nje vidjeti obuhvatnost tema i osnovni interes sve brojnijih suradnika. Prema ocjeni čitatelja i znanstvene kritike, »Podravina« kontinuirano uspijeva zadržati visoku kvalitetu objavljenih radova. Stoga se i ovom zgodom zahvaljujemo svim autorima, članovima izdavačkog savjeta i uredništva, kao i svima drugi-

ma koji sudjeluju u nastanku časopisa. To tim više što svoj posao obavljaju volonterski, bez kune honorara.

Uvijek se može i mora bolje, pa tako i mi težimo stalno poboljšavati časopis, kako novim temama tako i novim autorima. Kompetenciju autora i kvalitetu članaka provjeravamo i kroz pomne recenzije, te kroz organizaciju znanstvenih skupova i kolokvija. To ćemo u još većoj mjeri činiti i dalje. Također ćemo se boriti za ostvarivanje bolje potpore lokalne zajednice, jer bez toga »Podravina« ne bi mogla izlaziti. Uvjeti i okruženje nisu najpovoljniji za izlaženje kvalitetnog multidisciplinarnog znanstvenog časopisa, ali ćemo te prilike nastojati poboljšavati upravo preko kontinuiranog i smišljenog djelovanja »Podravine«.

Daj Bog da se našli i na obilježavanju 40. pa i 50. broja »Podravine«!

Pred Božić 2016.

Urednici
Dragutin FELETAR
Hrvoje PETRIĆ

PREFACE

FOR THE 30TH ISSUE OF THE »PODRAVINA«

From the very beginning, the »Podravina« was conceived as an international scientific journal for the entire area of the Drava river basin – from the Dolomites to the Danube. This is why both its publishing board and its editorial board consist of scientists from Croatia, Hungary, Slovenia and Austria. All of them have greatly contributed to the development and quality of the journal, while Koprivnica has become their place of gathering. Still, the greatest number of published papers are related to the upper Croatian Podravina. The journal »Podravina« has so far established a large number of young researchers and scientists from this area, which is one of our main tasks. The journal was established with the goal to assist in founding the higher education in Koprivnica, so that in time it could become a university edition. Owing to circumstances, this has been made possible, so the University North in Koprivnica has been the co-publisher of the »Podravina« for the last three years in a row. Even earlier, the agile Historical Society Koprivnica, gathering a large number of associates of the »Podravina«, joined as a co-publisher of the journal. This cooperation, with the support of the Ministry of Science, provides the journal with certainty and continuity in publishing.

In its 30 issues, the »Podravina« (each issue with an average of 220 pages) has published more than 300 scientific papers and a few hundreds of reviews. A few journal editions contained some integral topics about the Podravina region, while the range of topics in the published papers is very wide. »Papers deal with relevant topics from the past and the present of the Podravina, and they contribute to the planning of the development of the area. The majority of published topics, with the participation of more than 200 associates (mostly doctors of science), refers to history, ecohistory, geography, demography, economy, ethnology, archaeology, tourism, etc. In the following 31st issue of the »Podravina« in the first half-year of 2017, we are going to print a professionally elaborated bibliography of all 30 issues of the journal, which will show the span of topics and the basic interest of an increasing number of associates. According to the evaluation by the readers and the scientific criticism, the »Podravina« has continuously managed to maintain the high quality of published papers. Therefore, on this occasion we would like to thank all authors, members of the publishing and the editorial board, as well as all other people who participate in the making of the journal, even more so because they do their job on volunteer basis, without any fee.

It is always possible to do even better; therefore, we constantly strive to improve the journal, both with new topics and with new authors. The competency of authors and the quality of papers are checked through careful reviews, as well as through the organization of scientific conferences and colloquiums. We will continue to do even more in the future. We will also struggle for obta-

ining an increasing support by the local community, because without it the »Podravina« could not be published. The conditions and the surroundings do not benefit the publishing of a good multidisciplinary scientific journal, but we are going to try to improve this precisely through continuous and carefully planned activities of the »Podravina«.

We hope to see you for the 40th and even the 50th anniversary of publishing the »Podravina«!

On the eve of Christmas 2016

Editors
Dragutin FELETAR
Hrvoje PETRIĆ

U TRIDESETOM BROJU ČASOPISA PODRAVINA SURAĐUJU:

1. Dr. sc. Lóránt BALI, docent, Panonsko sveučilište Georgikon, Keszthely, Mađarska
2. Dr. sc. Metoda KEMPRL, profesorica, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenija
3. Janja ŽNIDARIĆ, studentica, Geografski odjel Sveučilišta u Zadru
4. Dr. sc. Anica ČUKA, docentica, Geografski odjel Sveučilišta u Zadru
5. Dr. sc. Vladimir ŠADEK, doktor povijesnih znanosti, Koprivničko-križevačka županija, Koprivnica
6. Dr. sc. Ivan GRGUREVIĆ, docent, Fakultet prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
7. Marin DUGINA, profesor, Srednja škola Ivan Seljanec, Križevci
8. Dr. sc. Petar FELETAR, asistent, Fakultet prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
9. Dr. sc. Danijel PATAFTA, docent, Katolički bogoslovni fakultet Sveučišta u Zagrebu
10. Mihael SUČIĆ, profesor povijesti, Tiborjanci, Osječko-baranjska županija
11. Dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, redovita sveučilišta profesorica u trajnom zvanju, Odjsek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
12. Đuro FRANKOVIĆ, profesor, etnolog, književni povjesničar, Pečuh, Mađarska
13. Mihaela CIK, profesorica kroatistike, Đurđevac
14. Božica ANIĆ, profesorica bibliotekarstva, Muzej grada Koprivnice
15. Helena KUŠENIĆ, profesorica povijesti umjetnosti, Muzej grada Koprivnice
16. Marijan ŠPOLJAR, profesor povijesti umjetnosti, Muzej grada Koprivnice
17. Akademik Dragutin FELETAR, redoviti profesor u trajnom zvanju, Geografski odsjek PMF-a Sveučilišta u Zagrebu, Koprivnica
18. Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ, izvanredni profesor, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Koprivnica

STANOVNIŠTVO KAO FAKTOR RAZVOJA PODRAVINE

LJUDSKI RESURSI PODRAVINE U POSTTRANZICIJSKOJ ETAPI INTENZIVNE DEPOPULACIJE

POPULATION AS A DEVELOPMENT FACTOR OF PODRAVINA

PODRAVINA HUMAN RESOURCES IN POST-TRANSITIONAL STAGE OF INTENSIVE DEPOPULATION

Dragutin FELETAR
Redoviti član HAZU
48000 Koprivnica
Trg mladosti 8
meridijani@meridijani.com

Petar FELETAR
Viši asistent
Fakultet prometnih znanosti
Zagreb
petar@meridijani.com

Primljeno / Received: 18. 11. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 10. 12. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC: 314.18(497.5-3Podravina)"19/20"
[314.7+314.8] (497.5-3Podravina)"19/20"

SAŽETAK

U zadnja dva desetljeća proces depopulacije podravskih naselja nastavljen je uz zabrinjavajući trend ubrzanja. U ovom članku autori su prikazali glavne elemente koji karakteriziraju kvantitativno i kvalitativno kretanje i strukturu stanovništva Podravine. Ta kretanja povezana su s analizom što ona znače za gospodarski i društveni život i razvoj ovoga kraja. Na početku je analizirano kvantitativno kretanje broja stanovnika od 1948. do 2011. godine, uz prikaz promjena u teritorijalnom rasporedu pučanstva. Potom slijedi detaljna analiza prirodnog kretanja stanovništva, prvenstveno nataliteta, fertiliteta i mortaliteta. Prikupljeni su podaci za sve podravske gradove i općine, te pojedinačno za svih 38 župa Komarničkog arhiđakonata. Analiza spolne i starosne strukture otkriva intenzivne procese starenja stanovništva. Prikazana je obrazovna i profesionalna struktura stanovništva po općinama, kao i kretanje nezaposlenosti. Na temelju tih i drugih kvalitativnih pokazatelja izvršena je tipizacija podravskih općina prema njihovim potencijalima za budući razvoj. Na kraju je data i projekcija broja stanovnika Podravine do 2051. godine. Analiza je poduprijeta velikim brojem tablica i grafikona.

Ključne riječi: demografska tranzicija, natalitet, mortalitet, fertilitet, Podravina, starosna struktura, proces depopulacije, migracijski saldo
Key words: demographic transition, birth rate, mortality, fertility, Podravina, age structure, depopulation process, migration balance

LJUDSKI RESURSI KAO KLJUČAN LOKACIJSKI FAKTOR GOSPODARSTVA

Već od Thünenove, Christallerove ili Weberove teorije lokacija, među najznačajnijim faktorima vrednovanja lokacije nalazi se broj i struktura stanovništva. Suvremene lokacijske teorije, a pogotovo one lokacija industrije, stavljaju raspoložive ljudske resurse na prva mjesta u hijerarhiji važnosti loka-

cijskih faktora. Dakle, kada se planira lokacija novoga objekta, pa i kad se donosi odluka o znatnijem povećanju postojećih kapaciteta, valja temeljito istražiti raspoložive ljudske resurse, kako po broju, tako osobito prema strukturi i kvaliteti. To se ne odnosi samo na gospodarske subjekte, nego i na donošenje odluke o lokaciji ili proširenju većih uslužnih i društvenih kapaciteta. (D. FELETAR, 1985.).

Analizi strukture i kvalitete ljudskih resursa treba prići sveobuhvatno i multidisciplinarno, odnosno treba sagledati sve kvantitativne i kvalitativne komponente stanovništva u sklopu djelovanja postojećih povijesnih, geografskih i društveno-socijalnih čimbenika. Tek takva analiza može biti osnovica za ugradnju demografskog faktora s ostalim čimbenicima lokacije u planove razvoja. I u Podravini je stanovništvo naročito zadnjih tridesetak godina ušlo u fazu intenzivne depopulacije, odnosno čvrsto se nalazi u demografskoj posttranzicijskoj etapi. Prirodno kretanje ima zabrinjavajuće trendove opadanja stanovništva. Nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju, ponovo se budi intenzivna pojava emigracije i to najkvalitetnijih kadrova, dok je imigracija minimalna. Sve brže opadanje vitalnog indeksa i porast negativnog migracijskog salda vodi i Podravinu u dramatično razdoblje demografskog odumiranja. U takvim uvjetima je analiza ljudskih resursa još potrebnija, ali i kompleksnija, a nagli procesi depopulacije u pitanje dovode provođenje i onih najkvalitetnijih razvojnih programa. Zato svaki ulagač, svaki planer razvoja, mora i te kako pomno i odgovorno proučiti s kakvim ljudskim resursima stvarno raspolaže i prosuditi kakva će biti demografska kretanja slijedećih godina i desetljeća. U ovom radu nam je bio cilj da stručnom analizom i obilnom dokumentacijom pomognemo svima koji realno promišljaju aktualni i budući razvoj Podravine. (A. WERTHEIMER-BALETIĆ, 1999., 2016.). Stoga ova demogeografska, odnosno demoekonomska studija ulazi dobrano i u područje primijenjene demografije.

Analiza **kvantitativnog kretanja** stanovništva pokazuje ponajprije ukupno smanjenje broja duša praktički u svim podravskim naseljima, a taj se proces i u geografskom području Podravine odvija diferencirano. Na prostorni raspored stanovništva utječu, uz ostale, dosta snažno i fizičko-geografske i ekološke karakteristike kraja, tako da je potrebna i ekodemografska analiza. Gustoća naseljenosti u dijelovima Podravine spustila se i do pokazatelja karakterističnih za pasivne krajeve. I **prirodno kretanje** stanovništva detaljno je analizirano, kako u 26 gradova i općina Podravine, tako i u svih 38 župa Komarničkog arhiđakonata. Tako su analizirani pokazatelji nataliteta, mortaliteta, fertiliteta i sličnih osobina stanovništva, koji su u gotovo svim jedinicama zabrinjavajući, naročito u zadnjih nekoliko godina. S time je usko povezana **starosna struktura,** pa tako i indeks starenja ima sve oznake procesa senilizacije žiteljstva.

Dok spomenute strukture pokazuju uglavnom negativno kretanje s trendom ubrzanja, analiza **obrazovne i profesionalne strukture** pokazuje pozitivna kretanja. I ovdje se pokazatelji analiziraju po manjim jedinicama, kako bi se ulagačima i planerima omogućio uvid u željenu demografsku mikrosredinu. U obrazovnoj strukturi napredak je sporiji od prosjeka Hrvatske, a osobito zaostaje u ruralnim sredinama. U profesionalnoj strukturi osobito se zapažaju završni procesi deagrarizacije, uz jačanje sekundarnog sektora, te nedostatak tercijarnih i kvartarnih funkcija, posebice u ruralnim naseljima.

Temeljem provedenih analiza, kao i opsežne dokumentacije, pokušala se sastaviti i projekcija broja stanovnika po gradovima i općinama Podravine do 2051. godine. To je potrebno učiniti kako bi se uvidio skori proces nedostatka (kvalitetne i potrebne) radne snage. Pogotovo ako se sadašnji demografski trendovi nastave i ako se ne ostvari kvalitativna promjena u nacionalnoj demografskoj politici. Do polovice 21. stoljeća ne samo da će u Podravini nedostajati radne snage, nego će brojna (manja) naselja biti izbrisana s geografske karte. Studija završava s hipotetskom **tipizacijom općina i gradova** prema današnjim mogućnostima razvoja, odnosno naznakom u kojim jedinicama bi bilo lakše i isplativije ulagati i razvijati gospodarske i druge funkcije. Ovu tipizaciju valja uzeti vrlo uvjetno, jer su neki važni lokalni čimbenici teško kvantitativno mjerljivi. Uz ovu studiju priložili smo i doista obilnu dokumentaciju (ukupno 61 tablica), kako bi zainteresirani planeri i korisnici mogli uspoređivati pojedine mikrolokacije u Podravini. (A. WERTHEIMER-BALETIĆ, 2005., M. FRIGANOVIĆ, 1987., J. GELO, 1987., I. NEJAŠMIĆ, 2008.).

ZABRINJAVAJUĆI PROCESI DEPOPULACIJE I DERURALIZACIJE

Sa znatnim zakašnjenjem iza zemalja zapadne Europe, sredinom 20. stoljeća i u Hrvatskoj počinje proces usporavanja broja stanovnika. Bio je to početak posttranzicijske demografske etape, odnosno najava snažne depopulacije, koja je osobito intenzivna zadnjih 30-tak godina. I u Hrvatskoj se taj proces povezuje s intenzivnim procesima industrijalizacije, deruralizacije, deagrarizacije i urbanizacije. Ti su procesi modernizirali i hrvatsko društvo, a time donijeli i novi pristup demografskim kretanjima. Jer, poznata je demografska razvojna paradigma, koja u negativnu korelaciju stavlja rast populacije i razinu društveno-ekonomskog razvoja. (A. WERTHEIMER-BALETIĆ, 2016.).

Procesi depopulacije i deruralizacije odvijali su se na području Hrvatske vrlo diferencirano. Tako Podravina doseže maksimalan broj stanovnika već 1953., a cijela Hrvatska 1991. godine. Intenzivna industrijalizacija nakon 1950-tih godina, različito se odrazila na kretanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Tako Koprivničko-križevačka županija doseže maksimalan broj stanovnika 1961., a Virovitičko-podravska već 1953. godine (Tablica 1.). Istovremeno Varaždinska i Međimurska županija svoj demografski maksimum dosežu 1991. godine. Uz takva demografska kretanja, u dugom razdoblju od 1948. do 2011. godine, broj stanovnika u Hrvatskoj je porastao samo za 13,4 posto, u Varaždinskoj županiji tek 0,7 posto, a u Međimurskoj 2,8 posto. Istovremeno broj stanovnika u Podravini pada za 18,2 posto, u Koprivničko-križevačkoj županiji za 17,8 posto, Bjelovarsko-bilogorskoj za 28,1 posto, a u Virovitičko-podravskoj čak za 32,3 posto. Prema tomu, procesi depopulacije su u Podravini započeli ranije i uz nepovoljniji trend od prosjeka Hrvatske i susjednih zapadnih županija, dok su prema istoku ti procesi još nepovoljniji.

S modernizacijom društva i intenzivnom industrijalizacijom i tercijarizacijom nije se u Podravini samo smanjivao broj stanovnika, nego je došlo i do intenzivne transformacije u prostornom rasporedu žiteljstva. Radi se o procesima deruralizacije i deagrarizacije, odnosno o migriranju stanovnika iz agrarnih naselja u industrijska središta. Dio stanovništva seli i u gradove izvan Podravine (prvenstveno Zagreb), ali i izvan Hrvatske, što dodatno pojačava procese depopulacije. Ako se usporedi broj stanovnika po gradovima i općinama Podravine od 1948. do 2011. godine, onda se vidi da je poraslo samo stanovništvo Koprivnice (čak za 139,8 posto) i Ludbrega (za 20,2 posto). Sve ostale općine imale su snažne procese depopulacije. Bez obzira na razvijenu pojavu dnevnih migracija, gradovi su »usisali« mlađu radnu snagu iz okolnih ruralnih naselja, pa čak i iz sela u neposrednoj okolici. Tako je u spomenutom razdoblju broj stanovnika općine Legrad smanjen čak za 60,7 posto, Gole za 56,5 posto, Hlebina za 53,7 posto itd. (Tablica 2.). Opalo je i stanovništvo Đurđevca (za 22,1 posto), koji očito nije iskoristio svoju razvojnu šansu u doba industrijalizacije.

Još detaljnija analiza kvantitativnog kretanja stanovništva – po naseljima – također pokazuje prostornu diferenciranost tog procesa. Većina naselja (osim gradova) dosiže svoj maksimum već 1948. ili 1953., a mali broj u 1981. ili 1991. godini. Od 182 naselja u Podravini, u usporednom razdoblju od 1948. do 2011. godine porast bilježi samo 16 naselja ili 8,8 posto. Depopulacija je osobito intenzivna u dva prirodnogeografska pojasa: u poloju Drave i na obroncima kvartarne Bilogore. U nešto više od pola stoljeća neka su naselja, osobito ona manja, izgubila i više od 50 posto svojega stanovništva. Primjerice, u poloju Drave naselje Brodić izgubio je 78,9 posto stanovništva, Gotalovo 57,8 posto, Novačka 61,2 posto, Ždala 62,4 posto, Gabajeva Greda 74,5 posto, Legrad 63,4 posto, Veliki Otok 57,5 posto, Komatnica 77,6 posto, Križnica 83,6 posto itd. Uz Dravu je potpuno izumrlo desetak naselja (zaseoka), od kojih je najveće bilo Bukevje, koje je 1953. imalo i svoju školu. Slično je i na obroncima Bilogore, odnosno Kalnika: u Gornjem Martijancu broj stanovnika je opao za 84,1 posto, u Sirovoj Kataleni za 66,0 posto, u Segovini 72,0 posto, Sedlarici 65,1 posto, Maloj Rijeci 73,9 posto, Velikoj Rasinjici 76,4 posto, Jankovcu 72,8 posto, Rijeci Koprivničkoj 75,4 posto, Miholjancu 61,1 posto itd. Mala naselja na Bilogori su također pred izumiranjem, jer je ostalo samo staro stanovništvo.

Slična prostorna diferencijacija kretanja broja stanovnika u Podravini uočljiva je ako se usporedi i mnogo duže vremensko razdoblje. Zahvaljujući crkvenim kanonskim vizitacijama i drugim izvorima, rekonstruirali smo (ili procjenili) broj stanovnika u 1771. godini. Dakako, tada je i Podravina imala mnogo manje stanovnika (svega 45.788), pa su i gotovo sva naselja imala i manje žitelja. Od tada do danas stanovništvom su narasla praktički sva podravska naselja, osobito ona u longitudinalnoj zoni

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika u Hrvatskoj i sjeverozapandoj Hrvatskoj od 1948. do 2011. godine

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011./1948.	
									Broj	Posto
HRVATSKA	3.779.858	3.936.022	4.159.696	4.426.221	4.601.469	4.784.265	4.437.460	4.284.889	+505.031	+13,4
PODRAVINA	136.092	137.659	136.032	131.214	127.193	123.801	120.013	111.381	-24.711	-18,2
KOPRIV.-KRIŽEV. Ž.	140.565	142.362	143.019	138.994	133.790	129.397	124.467	115.584	-24.981	-17,8
VIROVIT.-PODRAV. Ž.	125.372	131.517	127.512	116.314	107.339	104.625	93.389	84.836	-40.536	-32,3
VARAŽDINSKA Ž.	174.682	177.352	179.905	184.380	187.495	187.853	184.769	175.951	+1.269	+0,7
BJELOV.-BILOG. Ž.	166.485	170.651	167.599	157.811	149.551	144.042	133.084	119.764	-46.721	-28,1
MEĐIMURSKA Ž.	110.686	112.551	112.073	115.660	116.825	119.866	118.426	113.804	+3.118	+2,8

Izvor: Državni zavod za statistiku RH, Zagreb, popisi stanovništva
Napomena: Prilagođavajući se europskim uzusima, metodologija popisa stanovništva se 2001. promijenila i u Hrvatskoj. Zbog toga je broj stanovnika iskazan nešto niži nego po ranijoj metodologiji. To bitno ipak ne mijenja usporedljivost podataka i valjanost analize i zaključaka.

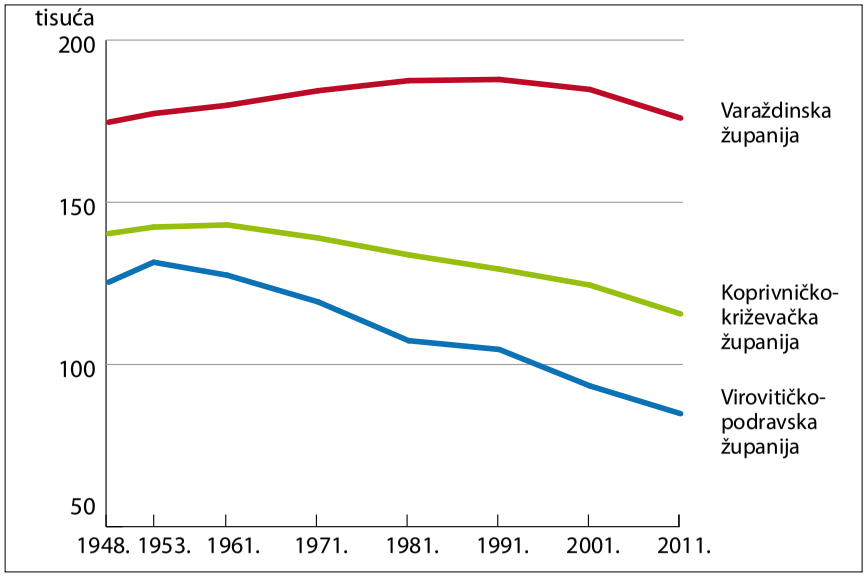

Graf 1. Kretanje broja stanovnika u Varaždinskoj, Koprivničko-križevačkoj i Virovitičko-podravskoj županiji od 1948. do 2011. godine

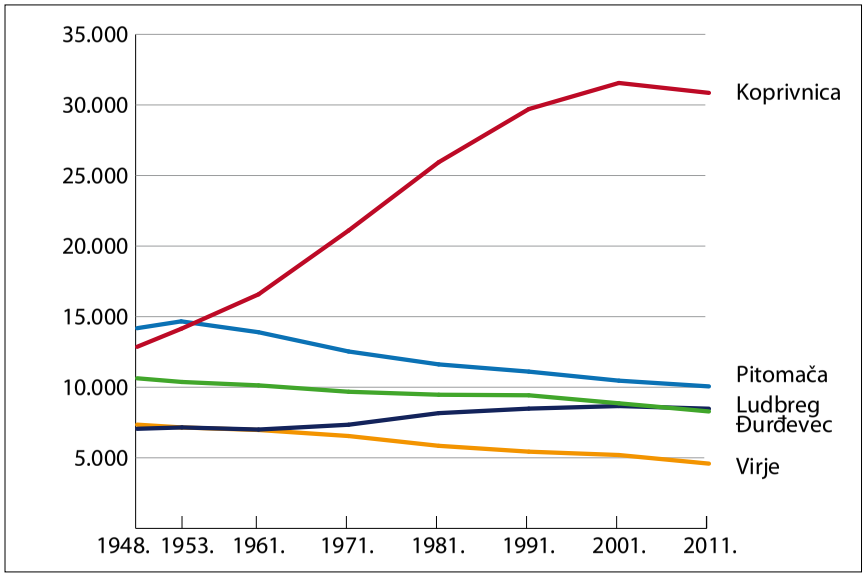

Graf 2. Kretanje broja stanovnika u najvećim podravskim općinama od 1948. do 2011. godine

Tablica 2. Kretanje broja stanovnika po općinama u Podravini od 1948. do 2011. godine

Br.	Grad/Općina	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011./1948.	
										Broj	Posto
1.	Donji Martijanec	5.557	5.627	5.382	5.048	5.294	4.619	4.327	3.843	-1.714	-30,8
2.	Drnje	2.591	2.661	2.633	2.447	2.363	2.244	2.156	1.863	-728	-28,1
3.	Đelekovec	2.861	2.870	2.716	2.404	2.172	1.953	1.824	1.533	-1.328	-46,4
4.	Đurđevac	10.634	10.372	10.132	9.679	9.468	9.430	8.862	8.284	-2.350	-22,1
5.	Ferdinandovac	3.467	3.514	3.268	2.881	2.497	2.293	2.107	1.750	-1.717	-49,5
6.	Gola	5.592	5.281	4.719	4.163	3.609	3.165	2.760	2.431	-3.161	-56,5
7.	Hlebine	2.602	2.543	2.500	2.234	1.845	1.606	1.470	1.304	-1.398	-53,7
8.	Kalinovac	2.884	2.951	2.777	2.506	2.140	1.852	1.725	1.597	-1.287	-44,6
9.	Kloštar Podravski	4.769	4.849	4.753	4.453	4.095	3.893	3.603	3.306	-1.463	-30,7
10.	Koprivnica	12.864	14.139	16.582	21.104	25.941	29.706	31.556	30.854	+17.990	+139,8
11.	Kopriv. Bregi	2.582	2.819	3.171	3.070	2.828	2.706	2.549	2.381	-201	-7,8
12.	Kopriv. Ivanec	3.395	3.429	3.336	3.107	2.899	2.574	2.361	2.121	-1.274	-37,5
13.	Legrad	5.701	5.611	5.268	5.549	3.746	3.200	2.764	2.241	-3.460	-60,7
14.	Ludbreg	7.056	7.153	7.002	7.344	8.165	8.485	8.668	8.478	+1.422	+20,2
15.	Mali Bukovec	3.528	3.566	3.595	3.333	2.992	2.724	2.507	2.212	-1.416	-40,1
16.	Molve	3.692	3.569	3.460	3.243	2.836	2.487	2.379	2.189	-1.503	-40,7
17.	Novigrad Podrav.	4.969	4.970	4.746	4.373	3.809	3.329	3.161	2.872	-2.097	-42,2
18.	Novo Virje	2.773	2.719	2.531	2.182	1.877	1.601	1.412	1.216	-1.557	-56,1
19.	Peteranec	4.104	4.020	3.904	3.485	3.199	2.954	2.848	2.704	-1.400	-34,1
20.	Pitomača	14.183	14.667	13.897	12.532	11.618	11.106	10.465	10.059	-4.124	-29,1
21.	Podr. Sesvete	2.965	2.902	2.682	2.510	2.206	1.957	1.775	1.630	-1.335	-45,0
22.	Rasinja	6.120	6.276	6.275	5.551	4.731	4.027	3.818	3.267	-2.853	-46,6
23.	Sokolovac	6.214	6.416	6.715	5.751	5.013	4.366	3.964	3.417	-2.797	-45,0
24.	Sveti Đurđ	5.581	5.480	5.136	4.788	4.396	4.410	4.174	3.804	-1.777	-31,8
25.	Veliki Bukovec	2.059	2.102	2.061	1.934	1.605	1.679	1.570	1.438	-621	-30,2
26.	Virje	7.349	7.153	6.971	6.543	5.849	5.435	5.197	4.587	-2.762	-37,6
	PODRAVINA	136.092	137.659	136.032	131.214	127.193	123.801	120.013	111.381	-24.711	-18,2
	Posto od Hrvatske	3,6	3,5	3,3	3,0	2,8	2,6	2,7	2,4	-	-

zvor: DZZS RH, popisi stanovništva

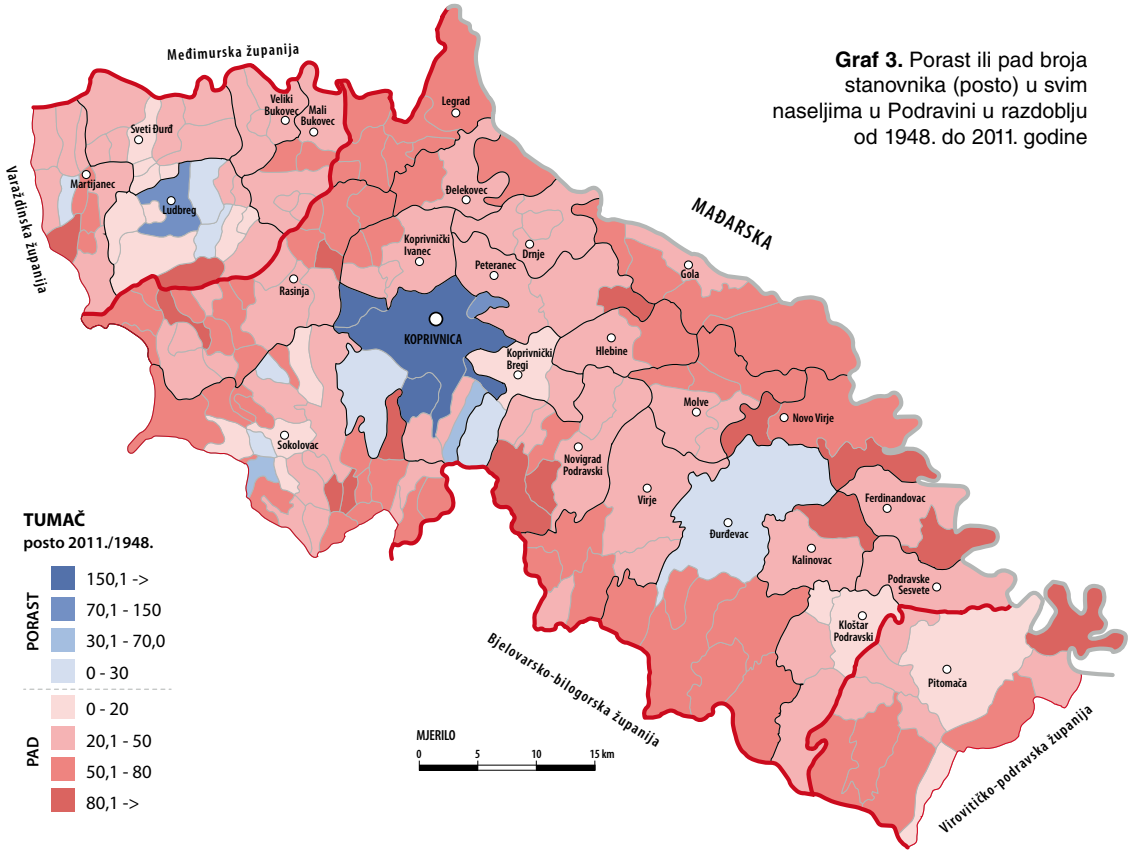

Graf 3. Porast ili pad broja stanovnika (posto) u svim naseljima u Podravini u razdoblju od 1948. do 2011. godine

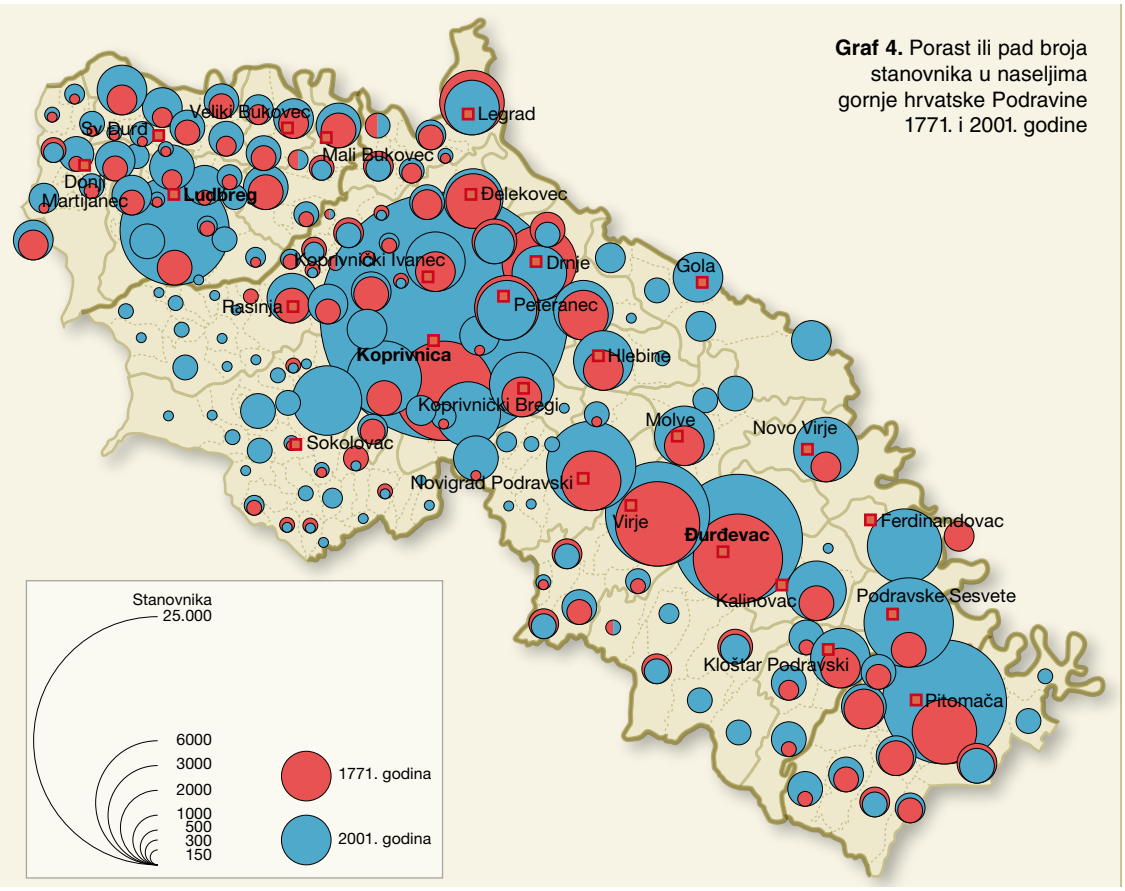

Graf 4. Porast ili pad broja stanovnika u naseljima gornje hrvatske Podravine 1771. i 2001. godine

würmskih terasa, gdje prolaze i glavne prometnice. Egezmplar je jedino Legrad, te Brodić, koji danas imaju manje stanovnika nego 1771. godine.

Kako na cijelom području Hrvatske, tako i u Podravini, osobito su intenzivni procesi depopulacije zadnjih tridesetak godina. Depopulacija se uz još nepovoljnije trendove nastavlja i nakon popisa 2011. godine. Takvi trendovi mogli su se i očekivati s obzirom na nepovoljni demografski razvoj već od 1950-tih godina, a na takav razvoj upućuju i ekonomske i društvene promjene u nas. U razdoblju između dva zadnja popisa stanovništva (2001.-2011.) i Podravina se gotovo u cijelosti priključila u pojas depopulirajućg dijela Hrvatske – doduše uz nešto manje nepovoljne pokazatelje od zapadne Slavonije (Graf 5.). U središnjoj Hrvatskoj nešto veću demografsku vitalnost još pokazuju jedino područja oko Zagreba i Varaždina.

U naseljima Podravine u zadnjih 20 godina (popisi 1991. do 2011.), proces depopulacije, osobito ruralnih naselja, doživio je gotovo eksplozivni rast. Od 182 naselja Podravine, minimalni porast broja stanovnika zabilježen je samo u 9 mjesta (ili 4,9 posto). Čak i naselje Koprivnica bilježi u tom razdoblju stagnaciju odnosno blagi demografski pad. Doduše toga pada (2,2 posto) ne bi bilo da u međuvremenu nisu izmijenjene granice Starigrada na uštrb Koprivnice. Tako je prigradsko naselje Starigrad i u najnovijem razdoblju poraslo za 51 posto – ono bi raslo i bez priključenja jedne ulice iz Koprivnice, ali

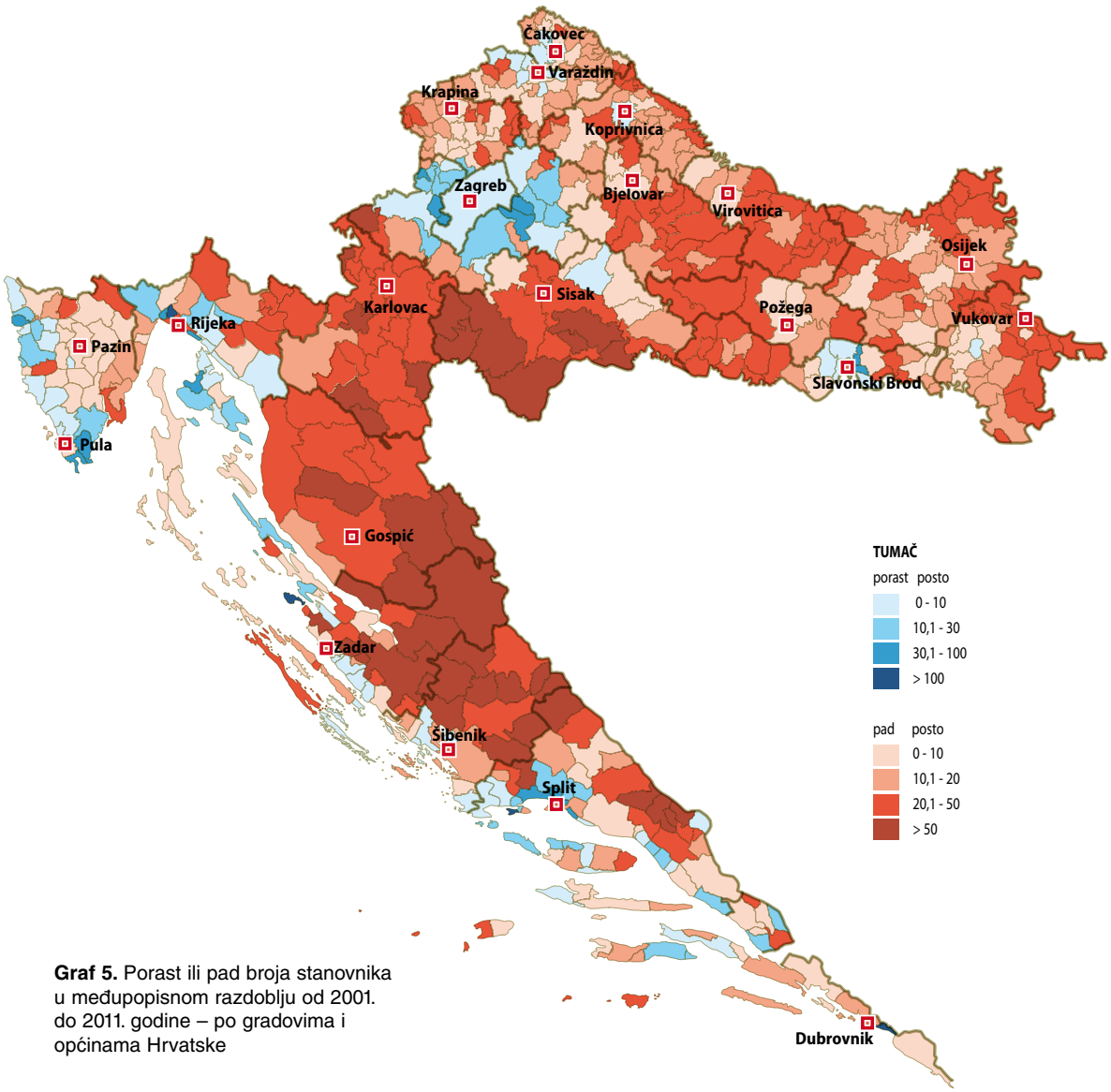

Graf 5. Porast ili pad broja stanovnika u međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. godine – po gradovima i općinama Hrvatske

svakako ne tako brzo. Ostala naselja koja su minimalno porasla vezana su uz razvoj dvaju glavnih industrijskih središta Podravine. Brojem stanovnika porasla su prigradska naselja Koprivnice: Draganovec za 25,9 posto, Herešin za 11,8 posto, Kunovec Breg za 1,7 posto, Reka za 2,0 posto i Štaglinec za 7,4 posto. Još je poraslo stanovništvo u razvojno vrlo aktivnom Ludbregu, za 8,3 posto, te prigradskim naseljima Čukovcu, za 0,9 posto i Ludbreškim Vinogradima, za 35,0 posto. Ovaj demografski rast prigradskih naselja prvenstveno je rezultat doseljavanja, uglavnom iz okolnih ruralnih naselja, uz intenzivne dnevne migracije u centralne funkcije Koprivnice i Ludbrega.

Uz ostale čimbenike (promet, središnje funkcije, društvene potrebe), na prostorni raspored naseljenosti u Podravini uvelike su djelovali i prirodnogeografski uvjeti i čimbenici. Prirodne značajke, osobito geomorfološke i hidrogeografske, bile su osnovica na kojoj se u povijesti Podravine počela stvarati prostorna slika naseljenosti. Taj utjecaj prirodne sredine (i humaniziranog okoliša) protegao se sve do danas. Uz istraživanja i metodologiju povijesne demografije, ovdje možemo govoriti i o specifičnoj demografskoj disciplini koju bismo mogli imenovati kao **ekodemografija.** Radi se o kauzalnoj međuzavisnosti stanja i promjena prirodnog okoliša i demografskih mijena u nekom geografskom prostoru. Međuutjecaji su očiti u većini elemenata strukture okoliša i stanovništva. Razinu međuzavisnosti u nekim je dijelovima moguće i kvantificirati ili barem empirijski utvrditi i opisati.

Najočitija međuzavisnost humaniziranog okoliša i demografskih značajki nekog geografskog prostora može se utvrditi usporedbom stanja i promjena geookoliša sa stanjem i promjenama u prostornoj slici naseljenosti. Gustoća naseljenosti, pa s time u svezi i demografska struktura, uvelike ovisi o prirodnogeografskim značajkama okoliša kao i o promjenama u humaniziranom pejzažu. Upravo na primjeru Podravine prirodna osnova bila je važan faktor formiranja slike naseljenosti. Kao što se u izduženim zonama u longitudinalnom dravskom smjeru od sjeverozapada prema jugoistoku pružaju sve važnije prirodnogeografske značajke, tako se zonalno pružaju i četiri dosta različite **zone naseljenosti.** Poput prirodnih značajki, zone naseljenosti izmjenjuju se u poprečnom profilu od sjevera prema jugu,

Graf 6. Četiri osnovne longitudinalne naseobene zone u gornjoj hrvatskoj Podravini, uzrokovane prvenstveno prirodnogeografskim i ekološkim značajkama

odnosno od Drave do pobrđa Bilogore i sjevernog Kalnika. U usporedbi s fizičkogeografskim značajkama te prostornim rasporedom, brojem i veličinom naselja, mogu se izdvojiti četiri osnovne zone naseljenosti u Podravini (ili uvjetno tri, ako računamo kao zajedničku zonu područje holocenih i würmskih terasnih nizina). D. FELETAR, 2014.).

U simbiozi s prirodnogeografskim značajkama, zonalna naseljenost u Podravini očituje se u četiri osnovne zone: 1. Zona naseljenosti uz **uzdignuto korito Drave i u holocenim polojima;** 2. Zona naseljenosti na **nižim holocenim terasama;** 3. Zona naseljenosti na prometno i gospodarski najatraktivnijim višim holocenim i osobito **würmskim terasnim nizinama;** 4. Zona naseljenosti na sjevernim kontaktnim **obroncima neogenoga gorja** Bilogore, te sjevernih obronaka Kalnika i Topličke gore.

Prema uvjetima koje pruža za život i naseljavanje, oduvijek je najatraktivnija zona bio kontakt pobrđa i nizine. To su u Podravini znalački koristili već stanovnici rimskog Ilirika, a ta je zona viših holocenih i würmskih terasa ostala najnaseljenija sve do danas. S obzirom da se u toj zoni formirala i glavna prometna infrastruktura, kao i najveća naselja, ostale longitudinalne zone naseljenosti do danas su izgubile na značenju. Tako je u zoni poloja Drave 1771. živjelo 17,7 posto tadašnjeg stanovništva Podravine, što se do 2001. smanjilo na 13,8 posto. Također je smanjen broj stanovnika u zoni bilogorsko-topličkih sjevernih obronaka – sa 13,4 na 12,4 posto. Istovremeno je naseljenost na terasama povećana od 68,9 na 73,8 posto. Taj trend koncentracije na glavnu naseobenu zonu Podravine se nastavlja (Tablica 3.).

Dok je prije pola stoljeća **gustoća naseljenosti** bila iznad prosjeka Hrvatske, nepovoljna demografska kretanja učinila su ovaj nizinski i poljoprivrednim zemljištem bogat kraj, ispodprosječno naseljenim područjem. Do polovice 20. stoljeća u Podravini je vladala »glad za zemljom«, a danas se znatan dio poljoprivrednog zemljišta ne obrađuje. Na karti gustoće naseljenosti po općinama u Hrvatskoj (2011.) vidljivo je da upravo s Podravinom počinje područje slabije naseljenosti prema istoku, dok je ostali dio sjeverozapadne i središnje Hrvatske iznadprosječno naseljen.

Tablica 3. Promjene u rasporedu naseljenosti u osnovnim geografskim naseobenim zonama gornje hrvatske Podravine 1771. i 2001. godine

Geografske zone	1771.		2001.		Porast 2001./1771.
	Broj	Posto	Broj	Posto	Posto
LUDBREŠKA PODRAVINA					
Poloj Drave	1.791	22,6	3.255	15,7	182
Terase	5.372	67,3	15.121	72,7	282
Pobrđe Kalnika	808	10,1	2.413	11,6	299
Ukupno	7.871	100	20.789	100	264
KOPRIVNIČKA PODRAVINA					
Poloj Drave	4.819	22,4	6.349	10,9	132
Terase	15.204	70,8	45.675	78,2	301
Pobrđe Bilogore	1.472	6,8	6.338	10,9	431
Ukupno	21.495	100	58.362	100	272
ĐURĐEVAČKA PODRAVINA					
Poloj Drave	1.514	9,3	6.446	17,4	426
Terase	10.999	67,3	24.911	67,3	226
Pobrđe Bilogore	3.819	23,4	5.678	15,3	149
Ukupno	16.332	100	37.044	100	227
PODRAVINA UKUPNO					
Poloj Drave	8.124	17,7	16.050	13,8	198
Terase	31.656	68,9	85.717	73,8	272
Pobrđa	6.099	13,4	14.438	12,4	236
Ukupno	45.788	100	116.195	100	254

Izvor: Kanonske vizitacije župa Komarničkog arhiđakonata iz 1771., te Popis stanovništva 2001., DZZS RH Zagreb

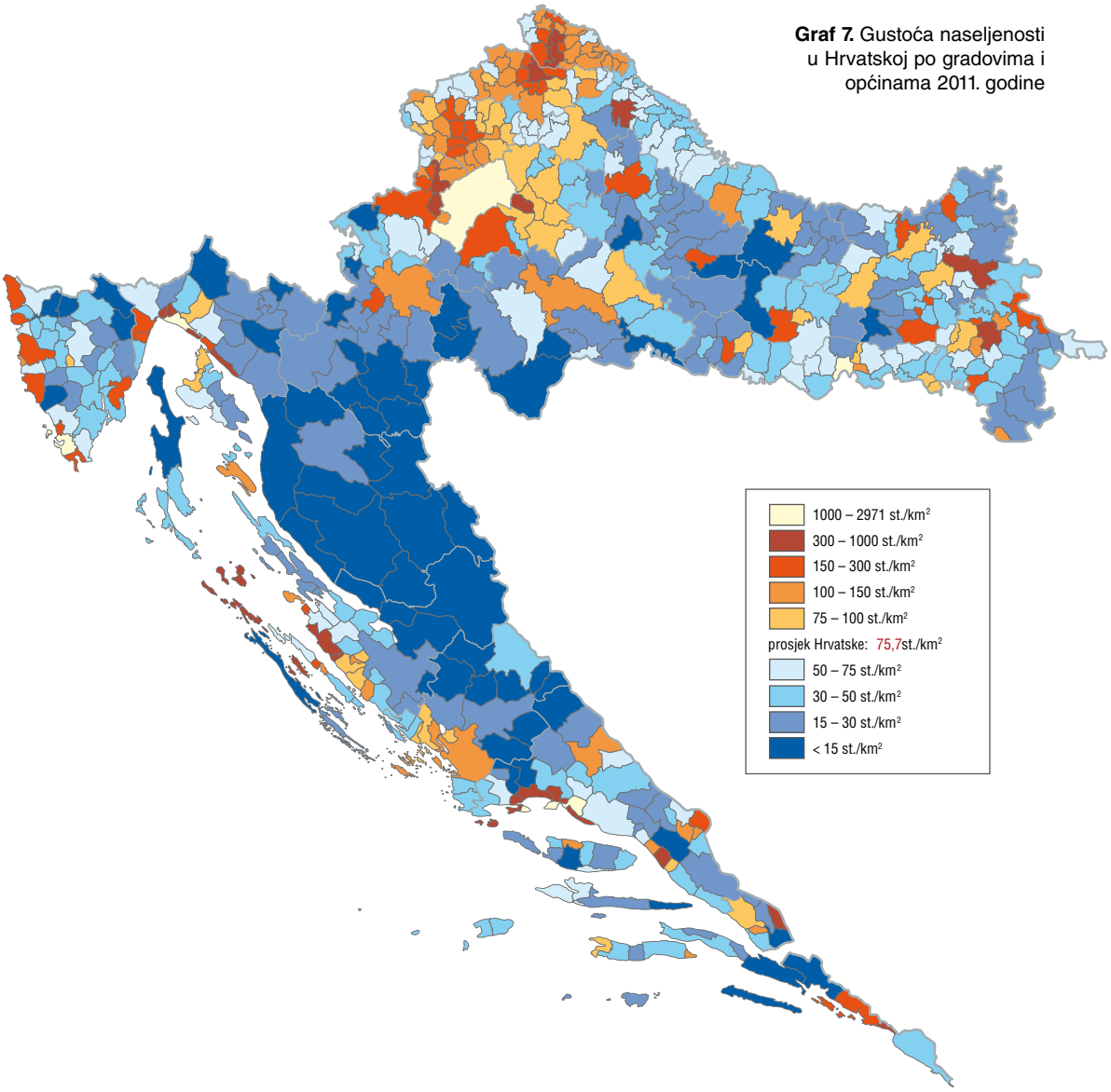

Graf 7. Gustoća naseljenosti u Hrvatskoj po gradovima i općinama 2011. godine

Tablica 4. Gustoća naseljenosti po općinama i županijama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 2011. godine

	Stanovnika 2011.	Površina km²	Stanovnika na km²
HRVATSKA	4.284.889	56.603	75,7
VARAŽDINSKA ŽUPANIJA	175.951	1.262,0	139,4
LUDBREG	8.478	68,3	124,1
MALI BUKOVEC	2.212	37,3	59,3
MARTIJANEC	3.843	54,7	70,3
SVETI ĐURĐ	3.804	45,2	84,2
VELIKI BUKOVEC	1.438	23,0	62,5
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA	115.584	1.748,4	66,1
ĐURĐEVAC	8.284	157,3	52,7
KOPRIVNICA	30.854	91,1	338,7
DRNJE	1.863	29,7	62,7
ĐELEKOVEC	1.533	25,9	59,2

	Stanovnika 2011.	Površina km^2	Stanovnika na km^2
FERDINANDOVAC	1.750	49,3	35,5
GOLA	2.431	76,4	31,8
HLEBINE	1.304	31,0	42,1
KALINOVAC	1.597	35,6	44,9
KLOŠTAR PODRAVSKI	3.306	51,0	64,8
KOPRIVNIČKI BREGI	2.381	35,0	68,0
KOPRIVNIČKI IVANEC	2.121	33,0	64,3
LEGRAD	2.241	62,7	35,7
MOLVE	2.189	46,6	47,0
NOVIGRAD PODRAVSKI	2.872	64,6	44,5
NOVO VIRJE	1.216	36,0	33,8
PETERANEC	2.704	51,8	52,2
PODRAVSKE SESVETE	1.630	29,4	55,4
RASINJA	3.267	105,6	30,9
SOKOLOVAC	3.417	136,9	25,0
VIRJE	4.587	78,6	58,4
VIROVITIČKO-PODRAVSKA ŽUPANIJA	84.836	2.024,1	41,9
PITOMAČA	10.059	158,2	63,6
PODRAVINA	111.381	1.614,2	69,0

Izvor: DZZS RH, popis stanovništva 2011.

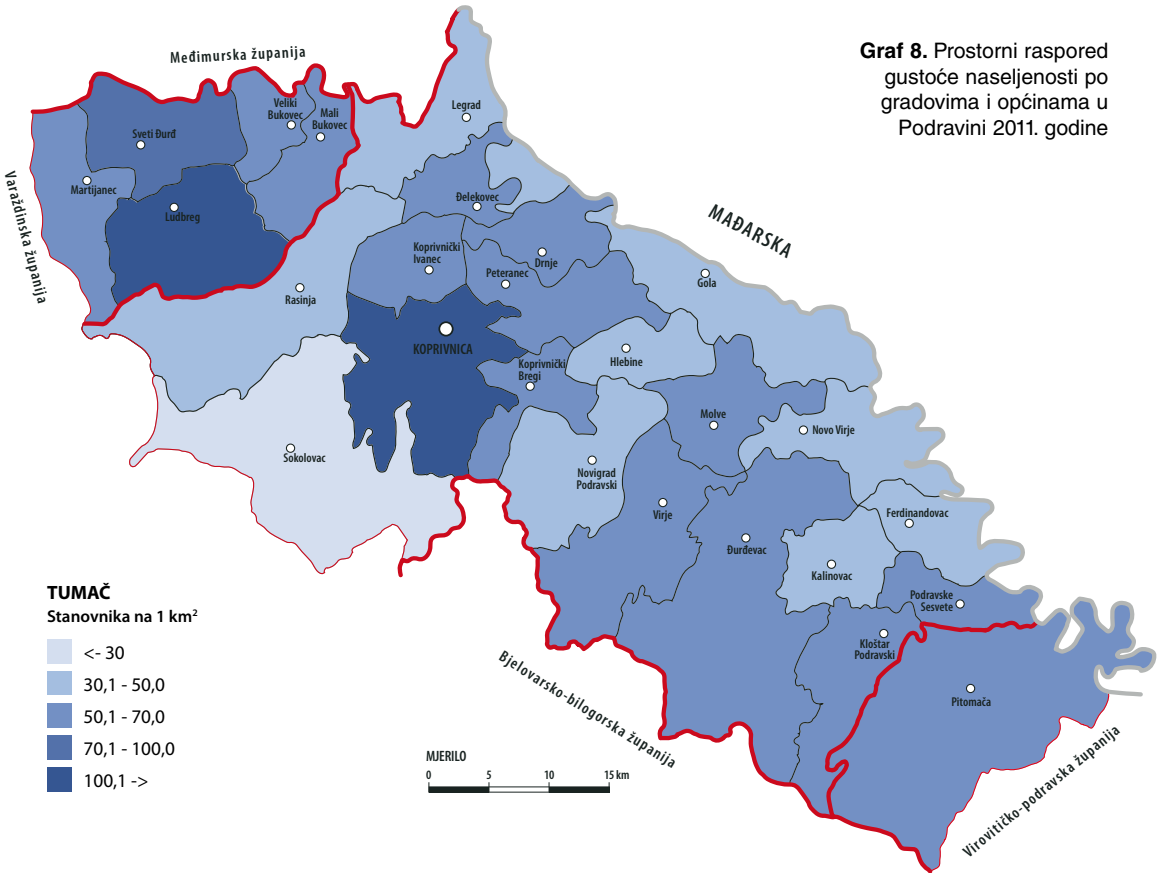

Graf 8. Prostorni raspored gustoće naseljenosti po gradovima i općinama u Podravini 2011. godine

I prosjek naseljenosti je u Hrvatskoj 2011. opao na svega 75,7 duša po četvornom kilometru. To opadanje je u Podravini još očitije, koja u cjelini ima prosjek od 69,0 stanovnika na četvorni kilometar. Iznad prosjeka Hrvatske gustoća je veća samo u gradu Koprivnici (338,7), gradu Ludbregu (124,1) i prigradskoj općini Sveti Đurđ (84,2). Sve ostale podravske upravne jedinice nastanjuje manje stanovnika po četvornom kilometru od hrvatskoga prosjeka. To vrijedi i za grad Đurđevac (52,7), kao i za velika naselja Pitomaču (63,6) i Virje (58,4). Najslabije su naseljena područja uz Dravu i na bilogorsko-kalničkom pobrđu. Tako općina Gola ima prosječnu naseljenost od 31,8 stanovnika na km^2, Novo Virje 33,8, Sokolovac samo 25,0 itd. Koprivničko-križevačka županija u gustoći naseljenosti pala je na 66,1 stanovnika na km^2, a Virovitičko-podravska županija na samo 41,9 stanovnika na km^2 (Tablica 4.).

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA U POSTTRANZICIJSKOJ DEMOGRAFSKOJ ETAPI

Na demografska kretanja, kako u kvantitativnom tako i u kvalitativnom smislu, najveći utjecaj imaju značajke **prirodnog kretanja** stanovništva, odnosno nataliteta i mortaliteta, te broja sklopljenih brakova i fertiliteta. Najkompletniju sliku dugoročnog razvoja stanovništva daje obuhvatna analiza kroz teoriju **demografske tranzicije** (A. WERTHEIMER-BALETIĆ, 2016., 2014., F. NOTENSTEIN, 1950.). Ta teorija počiva na temeljnoj demografskoj razvojnoj paradigmi da postoji uska povezanost, međuzavisnost procesa ekonomskog napretka i modernizacije društva s jedne strane, sa cikličkim promjenama svih sastavnica prirodnog kretanja stanovništva, s druge strane.

U dugoročnijem razdoblju stanovništvo Hrvatske (unutar toga i Podravine) prolazi kroz tri osnovne etape demografske tranzicije, koje su međuzavisne s osnovnim razdobljima ekonomskog i društvenog preobražaja: 1. Predtranzicijska, 2. Tranzicijska, 3. Posttranzicijska etapa. S obzirom da je prirodno kretanje stanovništva u negativnoj korelaciji s procesima modernizacije i ekonomskog napretka društva, kroz sve tri sukcesivne etape demografske tranzicije provlači se proces opadanja nataliteta i mortaliteta (sklopljenih brakova, fertiliteta), a u konačnici i jačanje trendova depopulacije, koja u nekim dijelovima Hrvatske danas poprima karakteristiku odumiranja (A. LANDRY, 1949., A. WERTHEIMER-BALETIĆ, 2016.).

Predtranzicijska etapa u Hrvatskoj, a uglavnom i u Podravini, traje u osnovi do razdoblja jačeg formiranja građanskog društva i početka procesa deagrarizacije i industrijalizacije, dakle okvirno do sredine druge polovice 19. stoljeća. To je razdoblje visoke i vrlo visoke stope nataliteta, ali i mortaliteta, pa je neki demografi nazivaju i »etapom visokih potencijala rasta«. Stope nataliteta i mortaliteta dižu se i u Hrvatskoj (nešto niže u Podravini) na razinu višu i od 30 živorođenih ili umrlih na tisuću stanovnika (prosjek stope nataliteta EU je danas 10, Hrvatske 9, a Podravine i nešto niže, dok je stopa mortaliteta stalno nešto viša od tih vrijednosti). Na prostoru današnje Hrvatske tada se rađa godišnje i više od 100.000 djece (danas oko 40.000). Na takav demografski razvoj utječe niz ekonomskih, društvenih i bioloških čimbenika. U uvjetima autarkične poljoprivrede u proizvodnji treba mnogo radnih ruku da bi se preživjelo, zdravstvena zaštita slabo je razvijena pa je velik pomor djece, što se prirodno nadoknađuje visokom stopom fertiliteta. Životni vijek je razmjerno kratak, a reprodukcija stanovništva spontana i nekontrolirana (A. WERTHEIMER-BALETIĆ, 2016.). I u predtranzicijskoj etapi natalitet je ipak u pravilu nešto viši od mortaliteta, što rezultira polaganim porastom broja stanovnika. Taj je rast vrlo »skup« i neracionalan, jer se ostvaruje uz velik broj rođenih ali i umrlih. Slika kretanja nataliteta i mortaliteta kroz cijelo je 19. stoljeće (kao i ranije) u Hrvatskoj (i Podravini) »prošarana« iskakanjima mortaliteta iznad nataliteta, što je rezultat epidemija, ratova i prirodnih katastrofa.

Naglim rastom ekonomije, ali i društvenim promjenama, potkraj 19. stoljeća nastupa **etapa demografske tranzicije.** U povoljnijim ekonomskim uvjetima i uz višu razinu zdravstvene zaštite pa i mogućnosti kontrole demografske reprodukcije (kontracepcija), u ranoj tranzicijskoj podetapi dolazi do naglog porasta stanovništva (demografske ekspanzije ili eksplozije). Zadržane su visoke stope nataliteta (čak i iznad 30), a stope mortaliteta postupno su snižavane. U tim uvjetima prirodni prirast bio je izuzetno visok.

Središnja podetapa demografske tranzicije u Hrvatskoj traje od početka 20. stoljeća do oko 1950-tih godina. Djelovanjem čimbenika modernizacije društva, natalitet se postupno smanjuje. Međutim sve je

Tablica 5. Prirodno kretanje stanovništva u Hrvatskoj od 1948. do 2015. godine

Godina	Živorođenih	Umrlih	Prirodni prirast	Vitalni indeks	Vjenčanih	Razvedenih
1948.	89.049	52.416	36.633	169,9	44.290	-
1949.	96.799	48.735	48.064	198,6	39.598	-
1950.	95.560	47.292	48.268	202,1	38.163	-
1951.	87.564	49.804	37.760	175,8	35.079	-
1952.	91.612	43.512	48.100	210,5	36.492	-
1953.	90.200	46.662	43.538	193,3	37.022	-
1954.	89.309	41.071	48.238	217,5	40.715	-
1955.	88.657	42.035	46.622	210,9	39.219	4.499
1956.	86.171	43.772	42.399	196,9	38.677	4.419
1957.	81.598	40.551	41.047	201,2	37.003	4.746
1958.	77.771	37.980	39.791	204,8	37.359	5.272
1959.	78.233	40.688	37.545	192,3	36.651	5.053
1960.	76.156	41.361	34.795	184,1	36.761	4.811
1961.	74.190	37.796	36.394	196,3	36.634	5.057
1962.	72.565	42.203	30.362	171,9	35.918	4.886
1963.	69.878	38.597	31.281	181,0	33.976	5.114
1964.	68.873	43.013	25.860	160,1	35.965	5.217
1965.	71.186	39.936	31.250	178,3	38.474	5.663
1966.	71.325	37.941	33.394	188,0	36.896	5.390
1967.	67.103	41.381	25.722	162,2	35.815	4.861
1968.	65.429	43.720	21.709	149,7	35.447	4.891
1969.	63.635	46.844	16.791	135,8	35.446	5.474
1970.	61.103	44.147	16.956	138,4	37.319	5.333
1971.	64.891	44.878	20.013	144,6	37.701	5.427
1972.	66.035	47.881	18.154	137,9	37.779	5.567
1973.	67.389	45.680	21.709	147,5	36.967	5.781
1974.	67.251	44.950	22.301	149,6	36.034	6.331
1975.	67.016	45.640	21.376	146,8	36.290	5.928
1976.	67.054	45.074	21.980	148,8	35.019	6.099
1977.	68.035	45.156	22.879	149,8	35.524	5.511
1978.	68.704	48.715	19.989	141,0	35.629	5.959
1979.	69.229	48.426	20.803	143,0	34.041	5.036
1980.	68.220	50.100	18.120	136,2	33.310	5.342
1981.	67.455	51.420	16.035	131,2	33.855	5.704
1982.	66.737	50.770	15.967	131,4	33.143	5.355
1983.	65.598	55.147	10.451	119,5	33.135	5.263
1984.	64.909	54.169	10.740	119,8	32.161	5.295
1985.	62.665	52.067	10.598	120,4	30.953	5.375
1986.	60.226	51.740	8.486	116,4	30.495	5.946
1987.	59.209	53.080	6.129	111,5	31.395	5.577
1988.	58.525	52.686	5.839	111,1	29.719	5.647
1989.	55.651	52.569	3.082	105,9	28.938	5.369
1990.	55.409	52.192	3.217	106,2	27.924	5.466
1991.	51.829	54.832	-3.003	94,5	21.583	4.877
1992.	46.970	51.800	-4.830	90,7	22.169	3.676
1993.	48.535	50.836	-2.311	95,5	23.021	4.667
1994.	48.584	49.482	-898	98,2	23.966	4.630

Godina	Živorođenih	Umrlih	Prirodni prirast	Vitalni indeks	Vjenčanih	Razvedenih
1995.	50.182	50.536	-354	99,3	24.385	4.236
1996.	53.811	50.964	3.157	105,6	24.596	3.612
1997.	55.501	51.964	3.537	106,8	24.517	3.899
1998.	47.068	52.311	-5.243	90,0	24.243	3.962
1999.	45.179	51.953	-6.774	87,0	23.778	3.721
2000.	43.746	50.246	-6.500	87,3	22.017	4.419
2001.	40.993	49.552	-8.559	82,7	22.076	4.670
2002.	40.094	50.569	-10.475	79,3	22.210	4.721
2003.	39.668	52.575	-12.907	75,5	22.337	4.934
2004.	40.307	49.756	-9.449	81,0	22.700	4.985
2005.	42.492	51.790	-9.298	82,0	22.138	4.883
2006.	41.446	50.378	-8.932	82,3	22.092	4.651
2007.	41.910	52.367	-10.457	80,0	23.140	4.785
2008.	43.753	52.151	-8.398	83,9	23.373	5.025
2009.	44.577	52.414	-7.837	85,0	22.382	5.076
2010.	43.361	52.096	-8.735	83,2	21.294	5.058
2011.	41.197	51.019	-9.822	80,7	20.211	5.662
2012.	41.771	51.710	-9.939	80,8	20.323	5.659
2013.	39.939	50.386	-10.447	79,3	19.169	5.992
2014.	39.566	50.839	-11.273	77,8	19.501	6.570
2015.	38.142	55.651	-17.509	68,5	18.753	6.584

Izvor: DZZS RH, Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske, 2016.

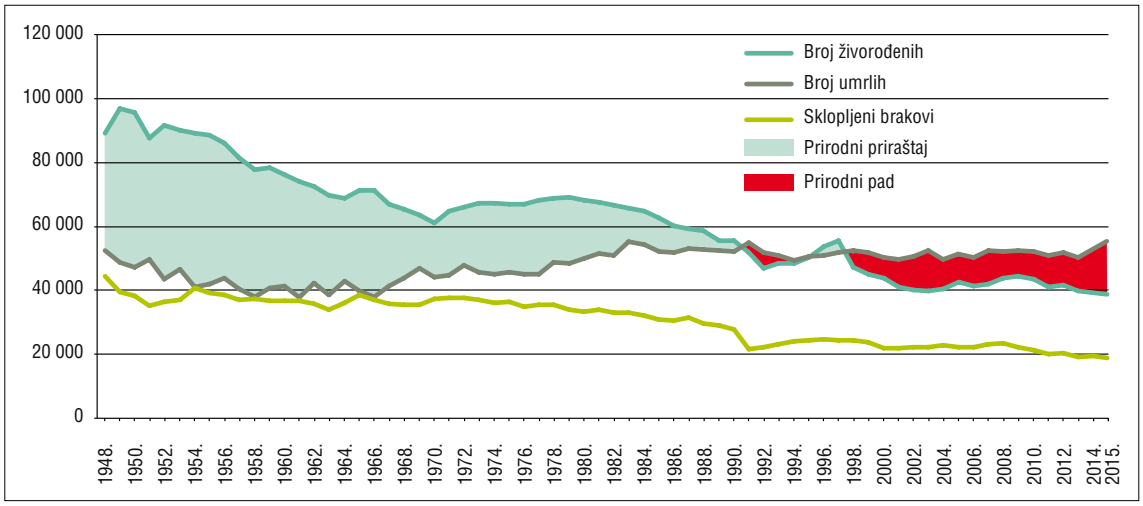

Graf 9. Kretanje nataliteta, mortaliteta i broj sklopljenih brakova u Hrvatskoj od 1948. do 2015. godine

manji pomor djece, a raste i prosječna starost, pa je prirodni prirast još uvijek visok, jer se brže smanjuje stopa mortaliteta nego li stopa nataliteta. Reprodukcija stanovništva postaje sve racionalnija. U središnjoj tranzicijskoj podetapi Hrvatska je ostvarila najveći porast stanovništva. U slici kretanja broja rođenih i umrlih jasno se vide i određene krize, kada je mortalitet bio viši od nataliteta. To se odnosi na prvi i drugi svjetski rat, te neke epidemije (španjolska gripa).

Kasna podetapa demografske tranzicije modernizacijom društva donosi i u Hrvatskoj (od 1950-tih do 1980-tih godina) izraženije smanjivanje nataliteta. Stopa mortaliteta se također smanjuje, ali smanjenim trendom jer mehanizmi produžavanja vijeka života nisu mogli toliko brzo napredovati koliko se brzo snižavao natalitet. Već u toj podetapi najavljuju se i započinju procesi depopulacije, koji se postu-

Tablica 6. Kretanje broja prekida trudnoće u Hrvatskoj od 1994. do 2015. godine

Godina	Prekida trudnoće	Rođenih	Prekida na 100 rođenih	Godina	Prekida trudnoće	Rođenih	Prekida na 100 rođenih
1994.	26.014	48.584	53,5	2005.	10.255	42.492	24,1
1995.	19.950	50.182	39,8	2006.	10.224	41.446	24,5
1996.	19.634	53.811	36,5	2007.	10.609	41.910	25,3
1997.	16.400	55.501	29,5	2008.	10.616	43.753	24,3
1998.	15.292	47.068	32,5	2009.	10.417	44.577	23,4
1999.	14.700	45.179	32,5	2010.	10.150	43.361	23,4
2000.	13.870	43.746	31,7	2011.	10.401	41.197	25,2
2001.	12.814	40.993	31,3	2012.	10.087	41.771	24,1
2002.	12.002	40.094	29,9	2013.	8.922	39.939	22,3
2003.	10.999	39.668	27,7	2014.	9.103	39.566	23,0
2004.	10.288	40.307	25,5	2015.	8.723	37.503	23,3

Izvor: DZZS RH, priopćenje 7.1.1. za 1999., 2008. i 2015.

pno intenziviraju. Samo u razdoblju od 1960. do 1990. stopa nataliteta u Hrvatskoj pala je od 18,4 na 11,8 živorođenih na tisuću stanovnika. Slični procesi zbivali su se i u zapadnoeuropskim zemljama, a još intenzivnije u Podravini.

U njedrima kasne podetape demografske tranzicije rađa se **posttranzicijska demografska etapa,** koja donosi sve izraženije trendove depopulacije, praktički na cijelom području Hrvatske. Iz donekle uravnotežene stope nataliteta i mortaliteta u 1970-tim godinama, natalitet postupno pada ispod razine mortaliteta, te počinje opadanje ukupnog broja stanovnika (potpomognuto procesima negativne migracijske bilance i drugim činiteljima). Na razini Hrvatske trend negativnog prirodnog kretanja stanovništva intenzivira se osobito nakon 1990., da bi do danas rezultirao dramatičnim rastom procesa depopulacije, a u nekim krajevima izazvao i demografsko odumiranje. Tome svjedoči pokazatelj broja živorođenih u Hrvatskoj: 1949. rođeno je 96.799 djece, 1980. godine 68.220, a 2015. 38.142 djece. Od 1949. do 2015. godine vitalni indeks pao je od 168,9 na samo 90,7 živorođenih na stotinu umrlih. Istovremeno je broj vjenčanih parova opao od 44.290 na 18.753 para, a broj razvedenih brakova porastao od 4.499 (11,5 posto) na 6.584 (35,1 posto).

Negativno prirodno kretanje stanovništva bilo bi još izraženije da nije i bitno smanjen broj prekida trudnoće i to upravo u razdoblju nakon 1990. godine kada najintenzivnije pada natalitet. U 1994. godini

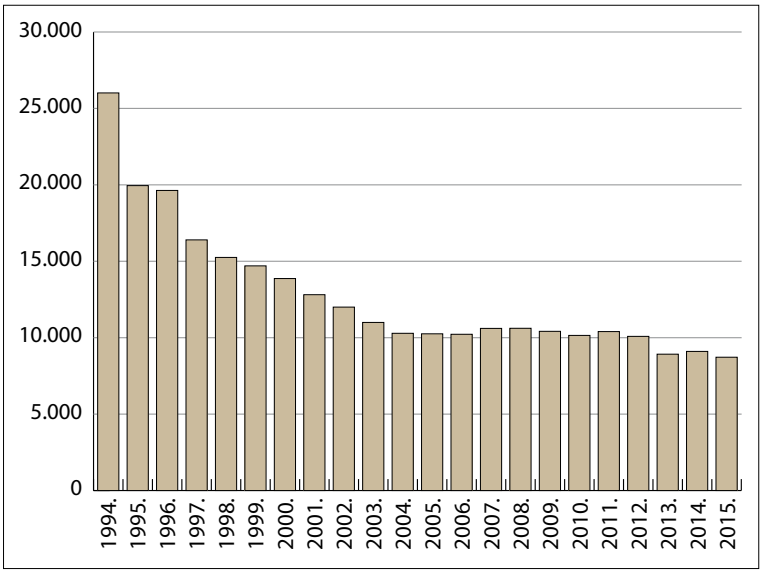

Graf 10. Kretanje broja prekida trudnoće u Hrvatskoj od 1994. do 2015. godine

u Hrvatskoj je bilo 26.014 prekida trudnoće, što je čak 53,5 prekida na 100 rođenih. Broj prekida (svih vrsta i razloga) smanjio se do 2015. na 8.723 ili 23,3 prekida na 100 rođene djece. Dakako, valjalo bi voditi politiku daljnjeg smanjenja prekida trudnoće, ali ni tim mjerama (ili čak zabranom) ne mogu se znatnije popraviti negativni trendovi prirodnog prirasta.

Usporedo s padom nataliteta postupno a zadnjih godina ubrzano, smanjuje se i stopa fertiliteta. Ako se uzme stopa fertiliteta od 2,3 kao granična vrijednost za običnu reprodukciju stanovništva (održanje broja), onda su danas praktički sve europske zemlje ispod te vrijednosti. Totalna stopa fertiliteta (broj djece po fertilnoj ženi starosti od 15 do 49 godina) u Hrvatskoj bila je 1960. godine 2,20, potom 1990. godine 1,67, te 2014. godine 1,46 djece po fertilnoj ženi (godine 2015. u Podravini je stopa fertiliteta bila 1,24). Radi usporedbe, u Francuskoj je 2014. stopa fertiliteta iznosila 2,1, Portugalu 1,23, Irskoj 1,90, Švedskoj 1,88, Njemačkoj 1,47, Grčkoj 1,30, Španjolskoj 1,32, Poljskoj 1,33, Austriji 1,40 itd. Praktički cijela Europa (donekle s iznimkama Francuske i Irske) ima zabrinjavajuće demografske trendove (A. AKRAP, 2014.).

Karakteristike posttranzicijske demografske etape još su izraženije na području Podravine. Smanjivanje stope nataliteta zahvatilo je veći dio Podravine (pogotovo đurđevačku Podravinu) već u razdoblju

Tablica 7. Prirodno kretanje stanovništva u Hrvatskoj i u županijama sjeverozapadne Hrvatske od 2008. do 2015. godine

	Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Vitalni indeks	Stopa nataliteta	Stopa mortaliteta
HRVATSKA	2008.	43.753	52.151	-8.398	23.373	83,9	10	12
	2011.	41.197	51.019	-9.822	20.211	80,7	10	12
	2012.	41.777	51.710	-9.939	20.323	80,8	10	12
	2013.	39.939	50.386	-10.447	19.169	79,3	9	12
	2014.	39.566	50.839	-11.273	19.501	77,8	9	12
	2015.	37.503	54.205	-16.702	19.834	69,2	9	13
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA	2008.	1.232	1.751	-519	588	70,4	11	15
	2011.	1.108	1.607	-499	495	68,9	10	14
	2012.	1.092	1.575	-483	521	69,3	10	14
	2013.	1.113	1.456	-343	453	76,4	10	13
	2014.	1.059	1.573	-514	486	67,3	10	14
	2015.	1.010	1.626	-616	502	62,1	10	14
VARAŽDINSKA ŽUPANIJA	2008.	1.727	2.354	-627	877	73,4	10	13
	2011.	1.594	2.187	-593	756	72,9	9	12
	2012.	1.643	2.251	-607	768	73,0	9	13
	2013.	1.519	2.154	-635	706	70,5	9	12
	2014.	1.459	2.094	-635	695	69,5	8	12
	2015.	1.455	2.366	-911	712	61,5	8	13
VIROVITIČKO-PODRAVSKA ŽUPANIJA	2008.	860	1.273	-413	483	67,6	10	15
	2011.	816	1.246	-420	402	65,5	10	15
	2012.	794	1.184	-390	429	67,1	09	15
	2013.	790	1.172	-382	394	67,4	9	14
	2014.	737	1.145	-408	411	64,4	9	13
	2015.	693	1.133	-440	412	61,2	8	13
PODRAVINA	2008.	1.205	1.682	-477	588	71,6	11	15
	2015.	977	1.564	-587	466	62,5	9	14

Izvor: Priopćenje DZZS RH, br. 7.1.1./2009. i 7.1.1./2016.

Napomena: Vitalni indeks = rođenih na 100 umrlih;
stopa nataliteta = rođenih na 1000 stanovnika;
stopa mortaliteta = umrlih na 1000 stanovnika

Tablica 8. Prirodno kretanje stanovništva u općinama i gradovima Podravine u 2008. i 2015. godini

OPĆINA	Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Vitalni indeks	Stopa nataliteta	Stopa mortaliteta
LUDBREG	2008.	85	99	-14	44	85,9	10	12
	2015.	68	130	-62	25	52,3	8	15
MALI BUKOVEC	2008.	25	38	-13	10	65,8	11	17
	2015.	20	39	-19	13	51,3	9	18
MARTIJANEC	2008.	45	73	-28	23	61,6	12	19
	2015.	32	53	-21	7	60,4	8	14
SVETI ĐURĐ	2008.	49	59	-10	25	83,1	13	16
	2015.	32	56	-24	14	57,1	8	15
VELIKI BUKOVEC	2008.	13	29	-16	9	44,8	9	20
	2015.	6	24	-18	4	25,0	4	17
ĐURĐEVAC	2008.	86	106	-20	32	81,1	10	13
	2015.	82	126	-44	36	65,1	10	15
KOPRIVNICA	2008.	338	378	-40	161	89,4	11	12
	2015.	263	316	-53	126	83,2	9	10
DRNJE	2008.	13	44	-31	8	29,5	7	24
	2015.	18	27	-9	4	66,7	10	15
ĐELEKOVEC	2008.	9	29	-20	3	31,0	6	19
	2015.	14	23	-9	6	60,9	9	15
FERDINANDOVAC	2008.	17	36	-19	12	47,2	10	21
	2015.	15	41	-26	7	36,6	9	23
GOLA	2008.	32	43	-11	15	74,4	13	18
	2015.	18	43	-25	10	41,9	7	18
HLEBINE	2008.	7	25	-18	5	28,0	5	19
	2015.	14	24	-10	5	58,3	11	18
KALINOVAC	2008.	12	29	-17	8	41,4	8	18
	2015.	12	27	-15	3	44,4	8	17
KLOŠTAR PODRAVSKI	2008.	41	48	-7	22	85,4	12	15
	2015.	36	53	-17	10	67,9	11	16
KOPRIVNIČKI BREGI	2008.	33	37	-4	18	89,2	14	16
	2015.	18	39	-21	12	46,2	8	16
KOPRIVNIČKI IVANEC	2008.	10	38	-28	14	26,3	5	18
	2015.	13	29	-16	6	44,8	6	14
LEGRAD	2008.	25	39	-14	7	64,1	11	17
	2015.	13	52	-39	16	25,0	6	23
MOLVE	2008.	26	35	-9	9	74,3	12	16
	2015.	22	40	-18	11	55,0	10	18
NOVIGRAD PODRAVSKI	2008.	35	44	-9	11	79,4	12	15
	2015.	23	42	-19	21	54,8	8	15
NOVO VIRJE	2008.	18	27	-9	5	66,7	15	22
	2015.	12	20	-8	7	60,0	10	16
PETERANEC	2008.	35	51	-16	12	68,6	13	19
	2015.	24	37	-13	12	64,9	9	14
PODRAVSKE SESVETE	2008.	18	25	-7	8	72,0	11	15
	2015.	17	19	-2	9	89,5	10	12
RASINJA	2008.	35	61	-26	25	57,4	9	18
	2015.	26	54	-28	16	48,1	8	17
SOKOLOVAC	2008.	27	57	-30	28	47,4	8	17
	2015.	23	65	-42	18	35,4	7	19

OPĆINA	Godina	Živorođeni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Vitalni indeks	Stopa nataliteta	Stopa mortaliteta
VIRJE	2008.	52	83	-31	21	62,7	11	18
	2015.	36	68	-32	20	52,9	8	15
PITOMAČA	2008.	119	149	-30	53	79,9	12	15
	2015.	84	117	+33	48	71,8	8	12
PODRAVINA	2008.	1.205	1.682	-477	588	71,6	11	15
	2015.	977	1.564	-587	466	62,5	9	14

Izvor: Priopćenje DZZS RH, br. 7.1.1./2009. i 7.1.1./216

Napomena: Vitalni indeks = rođenih na 100 umrlih;
stopa nataliteta = rođenih na 1000 stanovnika;
stopa mortaliteta = umrlih na 1000 stanovnika

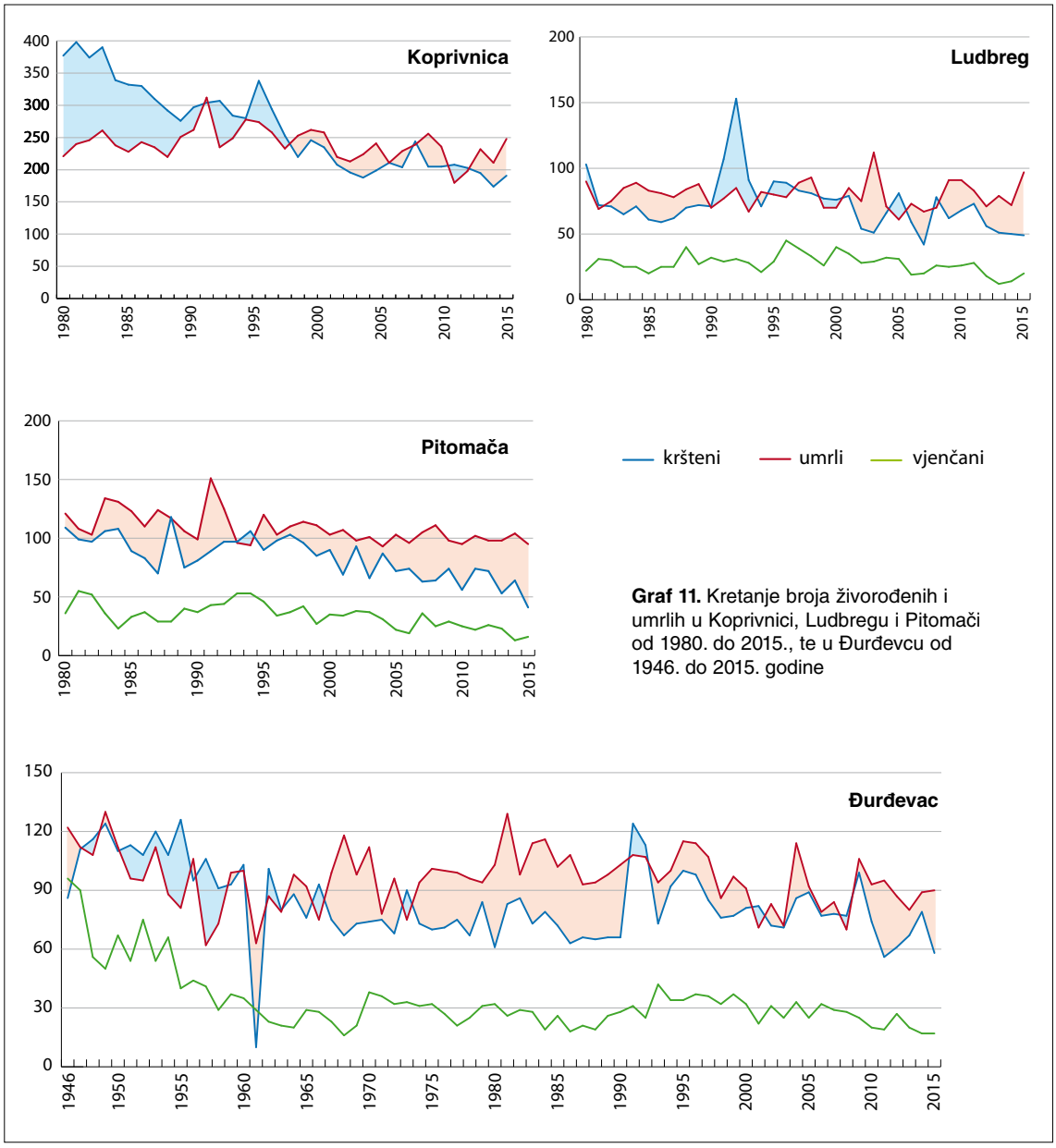

Graf 11. Kretanje broja živorođenih i umrlih u Koprivnici, Ludbregu i Pitomači od 1980. do 2015., te u Đurđevcu od 1946. do 2015. godine

između dva svjetska rata, a već od 1960-tih godina u dobrom dijelu naselja broj umrlih premašuje broj živorođenih (»bijela kuga«), što uz ostale čimbenike potiče procese sve intenzivnije depopulacije. Taj je proces naročito intenzivan u zadnjem desetljeću, pa je proces depopulacije zauzeo dramatične pokazatelje. U Hrvatskoj je vitalni indeks samo u razdoblju od 2008. do 2015. opao od 83,9 na 69,2 rođenih na 100 umrlih, u Varaždinskoj županiji od 73,4 na 61,5, u Koprivničko-križevačkoj županiji od 70,4 na 62,1, te u Virovitičko-podravksoj županiji od 67,6 na samo 61,2 rođenih na 100 umrlih. Na području Podravine vitalni indeks je u istom usporednom razdoblju opao od 71,6 na 62,5. Istovjetni su i trendovi u kretanju stope nataliteta, dok stope mortaliteta bilježe stagnaciju ili blagi porast, pa prirodno kretanje konstantno ima negativne vrijednosti.

Demografska posttranzicijska faza naročito se negativno odrazila u nekim općinama Podravine, dok je pad nataliteta u nekim naseljima, pogotvo malim, izazvao proces odumiranja i polagano brisanje s geografske karte. I u podravskim gradovima je vitalni indeks, osobito zadnjih nekoliko godina, drastično opao. Godine 2008. vitalni indeks je u Ludbregu bio 85,9 a u 2015. godini 52,3, u Koprivnici je opao od 89,4 na 83,2, u Đurđevcu od 81,1 na 65,1, te u Pitomači od 79,9 na 71,6 rođenih na 100 umrlih. Osobito su pogođene općine u poloju Drave i na obroncima pobrđa. Tako je u općini Gola vitalni indeks opao u istom usporednom razdoblju od 74,4 na 41,9, Legradu od 64,1 na samo 25,0, Sokolovcu od 47,4 na 35,4 itd. Slično je i s početkom negativnog kretanja prirodnoga prirasta: u Koprivnici je taj proces intenzivno započeo oko 1990., u Ludbregu oko 1980., u Pitomači od oko 1970., a u Đurđevcu od oko 1960. godine.

Tablica 9. Kršteni i umrli kumulativno po župama u Podravini od 1980. do 2015. godine

		1980. - 2015.					
		Krštenih	Umrlih	Prirodni prirast	Posto +/-	Manje ili više stanovnika godišnje	Vitalni indeks
1.	BUDROVAC	465	916	-451	-98,0	-12,5	50,8
2.	DONJI MOSTI	557	1.095	-538	-99,7	-14,9	50,9
3.	DRNJE	834	1.244	-410	-49,2	-11,4	67,0
4.	ĐELEKOVEC	488	941	-453	-92,8	-12,6	51,9
5.	ĐURĐEVAC	2.815	3.518	-703	-24,9	-19,5	80,0
6.	FERDINANDOVAC	812	1.431	-619	-76,2	-17,2	56,8
7.	GOLA	857	1.312	-455	-53,1	-12,6	65,3
8.	HLEBINE	587	996	-409	-69,7	-11,4	58,9
9.	IMBRIOVEC	592	868	-276	-46,6	-7,7	68,2
10.	KALINOVAC	635	1.249	-614	-96,7	-17,1	50,8
11.	KLOŠTAR PODRAVSKI	1.438	2.064	-626	-43,5	-17,7	69,7
12.	BL. A. STEPINAC KOPRIVNICA (2000.)	602	477	+125	+20,8	+7,8	126,2
13.	SV. MAJKA TEREZIJA KOPRIVNICA (2003.)	475	407	+68	+14,3	+5,2	116,7
14.	KOPRIVNICA – MOČILE (1983.)	1.916	1.421	+495	+25,8	+15,5	134,8
15.	SV. ANTUN KOPRIVNICA	2.246	1.980	+266	+11,8	+7,4	113,4
16.	SV. L. MANDIĆ KOPRIVNICA (2010.)	132	142	-10	-7,6	-1,7	92,9
17.	SV. NIKOLA KOPRIVNICA	3.890	4.122	+232	+6,0	+6,4	94,4
18.	KOPRIVNICA – REKA	2.041	1.623	+418	+20,5	+11,6	125,8
19.	KOPRIVNIČKI BREGI	1.094	1.466	-372	-34,0	-10,3	74,6
20.	KOPRIVNIČKI IVANEC	1.105	1.044	-339	-30,7	-9,4	76,5
21.	KOZAREVAC	818	1.351	-533	-65,0	-21,3	60,5
22.	KUZMINEC	652	962	-310	-47,5	-8,6	67,8
23.	LEGRAD	434	867	-433	-99,8	-12,0	50,1

		1980. - 2015.					
		Krštenih	Umrlih	Prirodni prirast	Posto +/-	Manje ili više stanovnika godišnje	Vitalni indeks
24.	LUDBREG	2.614	2.881	-267	-10,2	-7,4	90,7
25.	MARTIJANEC	1.848	2.284	-436	-23,6	-12,1	80,9
26.	MIHOLJANEC	398	846	-448	-112,1	-12,4	47,0
27.	MOLVE	1.028	1.464	-436	-42,4	-12,1	70,2
28.	NOVIGRAD PODRAVSKI	983	1.767	-784	-79,8	-21,8	55,6
29.	NOVO VIRJE	710	1.017	-307	-43,2	-8,5	69,8
30.	PETERANEC	668	862	-194	-29,0	-5,4	77,5
31.	PITOMAČA	3.008	3.907	-899	-29,9	-25,0	77,0
32.	PODRAVSKE SESVETE	731	1.363	-632	-86,5	-17,6	53,6
33.	RASINJA	958	1.535	-577	-60,2	-16,1	62,4
34.	SIGETEC	571	881	-310	-54,3	-8,6	64,8
35.	SVETI ĐURĐ	1.784	2.275	-491	-27,5	-13,6	78,4
36.	VELIKI BUKOVEC	1.655	2.759	-1.104	-66,7	-30,6	59,9
37.	VIRJE	1.695	2.654	-959	-56,6	-26,6	63,9
38.	ŽDALA	315	562	-247	-78,4	-6,9	56,1
	KOMARNIČKI ARHIĐAKONAT	43.963	58.953	-14.990	-34,1	-416,4	74,6

Izvor: Matične knjige svih 38 župa Komarničkog arhiđakonata (zahvaljujem župnicima na suradnji)

Napomena: Vitalni indeks = rođenih na 100 umrlih

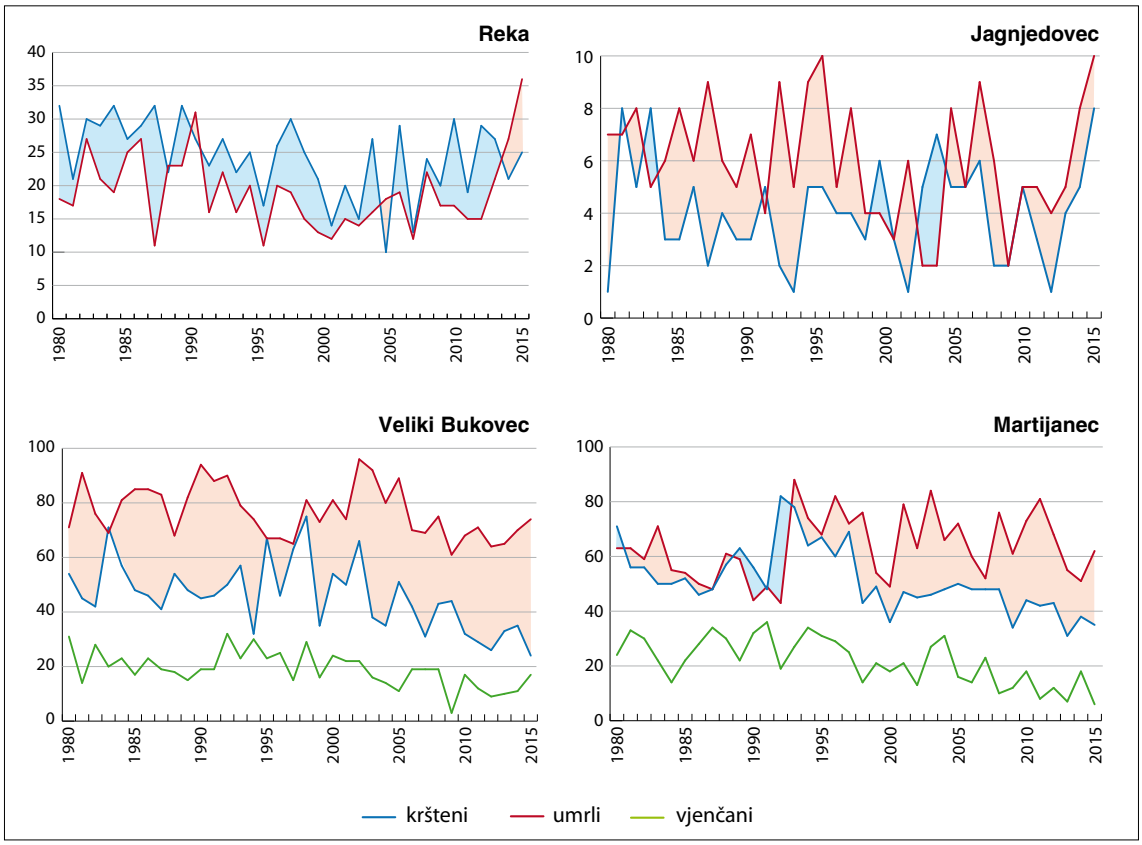

Graf 12. Kretanje broja krštenih i umrlih u župama Reka, Veliki Bukovec i Martijanec, te u naselju Jagnjedovec od 1980. do 2015. godine

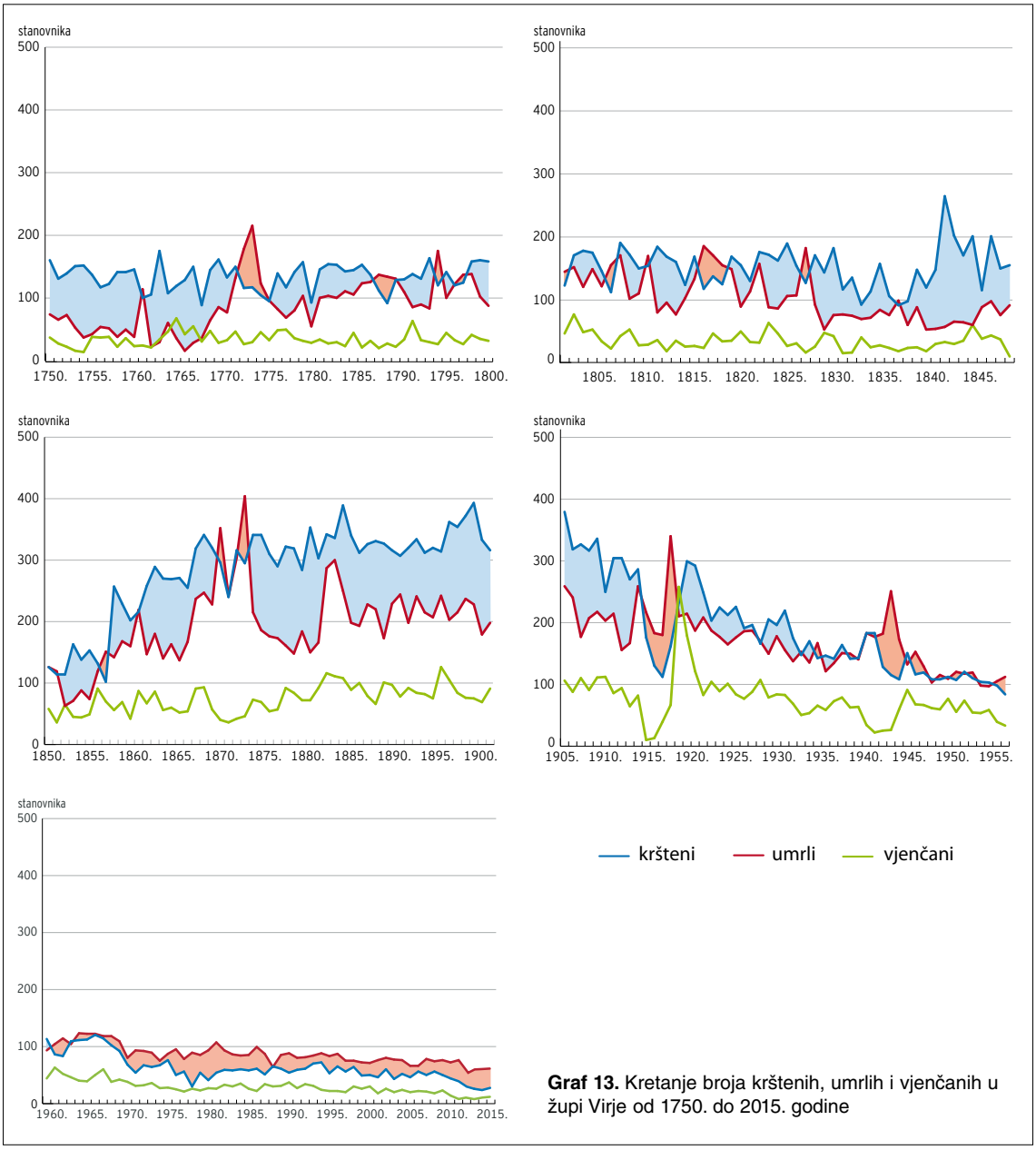

Graf 13. Kretanje broja krštenih, umrlih i vjenčanih u župi Virje od 1750. do 2015. godine

Prirodno kretanje stanovništva, kao i razvoj gustoće naseljenosti, unutar Grada Koprivnice pokazuje slične procese kao i u drugim većim naseljima Hrvatske i Europe. Promjene u prostornom rasporedu gradskih funkcija unutar urbanog organizma uvjetovale su i nastajanje procesa smanjivanja broja stanovnika u urbanim jezgrama, te njihovo starenje. Dislokacijom nekih vitalnih funkcija na urbanu periferiju (trgovina, industrija, pa često i zdravstvo i slične funkcije), demografski jačaju prigradska naselja. Tu su i jeftinije lokacije za gradnju stanova i druge pogodnosti. Tako koprivnička gradska jezgra ima manje rođenih nego umrlih već od 2001. godine. Istovremeno prigradska naselja (osim Jagnjedovca i Bakovčica na pobrđu) bilježe stalan rast prirodnog priraštaja, pogotovo Starigrad, Vinica, Reka i Herešin.

Analiza kretanja krštenih i umrlih u svima od 38 katoličkih župa u Podravini (Bekšinskom arhiđakonatu) od 1980. do 2015. (u nekim i u dužem razdoblju) ukazuje na očekivane procese koji se u prirodnom kretanju stanovništva u posttranzicijskoj etapi događaju u većem dijelu Hrvatske. U teritorijalnom smislu, prirodno kretanje stanovništva nepovoljnije je u većini župa istočno od Koprivnice, te

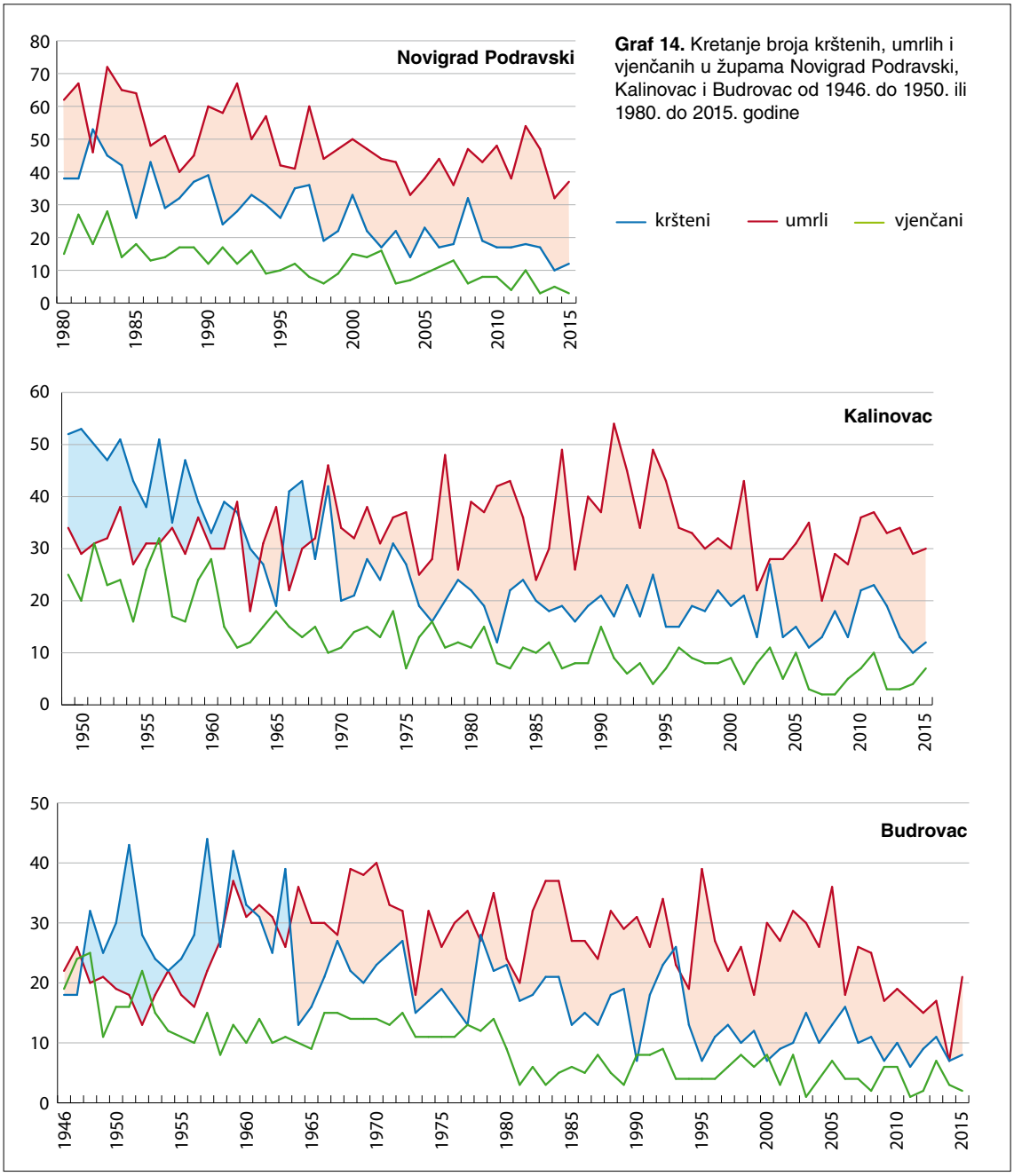

Graf 14. Kretanje broja krštenih, umrlih i vjenčanih u župama Novigrad Podravski, Kalinovac i Budrovac od 1946. do 1950. ili 1980. do 2015. godine

posebice u dravskom poloju i na pobrđu Bilogore. Ta se razlika vidi čak i na primjeru dvaju prigradskih naselja Koprivnice: dok Reka (na nizinskom glavnom cestovnom prilazu Koprivnici) ima i u najnovijem razdoblju uglavnom pozitivan prirodni prirast, istovremeno negativni hod nataliteta i mortaliteta u briježnom Jagnjedovcu započinje već od 1970-tih godina. Župa Veliki Bukovec u poloju Drave bilježi negativni prirodni prirast već od 1970-tih godina, a župi Martijanec (jer joj pripadaju i neka naselja prema pobrđu Kalnika) ne pomaže niti položaj središta župe na glavnoj podravskoj cesti (i razvoj industrije u Vrbanovcu).

S obzirom da za župu Sv. Martina u Virju postoje sačuvane matične knjige već od 1724. godine, može se prirodno kretanje stanovnika toga velikog naselja pratiti već gotovo tri stoljeća. Grafikon kretanja krštenih i umrlih otkriva sve virovske demografske procese i pojave, kao kakav EKG srca. Predtranzicijska etapa ovdje traje do 1875-tih godina, a bilježi uglavnom viši natalitet od mortaliteta,

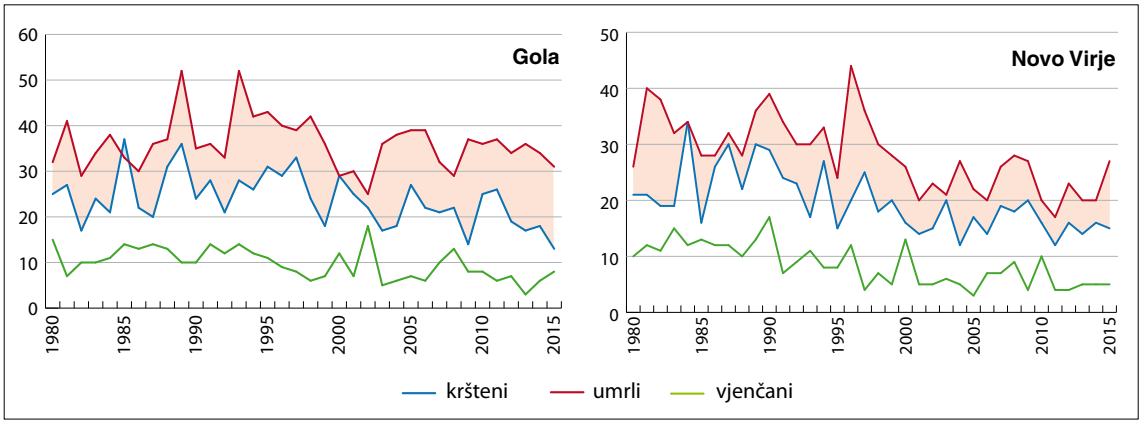

Graf 15. Prirodno kretanje stanovništva u župama Gola i Novo Virje od 1980. do 2015. godine

uz pojedina »iskakanja« zbog epidemija i ratova. Već u zreloj predtranzicijskoj etapi dolazi do znatnog rasta nataliteta. Glavna tranzicijska etapa traje od 1875-tih do 1930-tih godina. Od prosječno oko 150 krštenih godišnje u ranijoj fazi, sada se natalitet povećava na više od 300 novorođenih, a mortalitet se zadržava na prosječno 200 duša. U to je doba Virje naraslo u najveće selo u Hrvatskoj. Iako naprednija, poljoprivreda je ostala glavna grana privređivanja, a »glad za zemljom« bio je sveopći. Zato se u Virju, ali i u drugim selima Podravine, rano javlja tzv. »bijela kuga«. Obitelji nisu željele imati više od jednog djeteta, kako se imanje ne bi dijelilo (nego spajalo) ženidbama. Zato u tim naseljima, naravno i uz druge čimbenike, rano započinje posttranzicijska etapa. Nju je već uvelike najavila demografska katastrofa Prvog svjetskog rata, a temeljito je započela svjetskom gospodarskom krizom 1930-tih godina. Otada se Virje (i niz drugih podravskih ruralnih župa) više demografski nije oporavilo. Od 1935. pa sve do danas rijetko koje godine bilo je više krštenih nego umrlih, a naselje je izgubilo polovicu svojega stanovništva.

Simptomatično je navesti da u smjeru boljeg prirodnog kretanja stanovništva, župama nije pomogao ni kvalitetan prometni položaj na glavnoj podravskoj cesti i pruzi, pogotovo župama istočno od Koprivnice. Tako veliko i staro središte Novigrad Podravski bilježi depopulaciju već od kraja Drugog svjetskog rata, kada počinje posttranzicijska faza. Nešto malo bolje stoje župe Kalinovac, Budrovac i Pitomača, gdje prevaga mortaliteta nad natalitetom intenzivno započinje od 1960-tih godina.

Još je nepovoljnije kretanje u župama uz Dravu, pa i u oranicama bogatom Prekodravlju. Župa u Goli je početkom 20. stoljeća imala i do 70 rođene djece, a danas tek 15-tak. Prevaga mortaliteta nad natalitetom, odnosno posttranzicijska etapa ovdje je započela već od 1960-tih godina. Slično, odnosno još nešto nepovoljnije je stanje u župi Novo Virje, koje se sastoji od desetak zaselaka uz Dravu, od kojih su neka već izbrisana s geografske karte.

Još jedna župa uz Dravu ima izrazito nepovoljno prirodno kretanje stanovništva. To je župa Presvetoga Trojstva u Legradu, koji bilježi u novijem razdoblju najnepovoljnije trendove depopulacije u Podravini. U Legradu je u 18. stoljeću živjelo i više od 5.000 duša, da bi do danas taj broj opao na samo oko 900 uglavnom starijih osoba. Legrad zapravo niti nije imao glavnu tranzicijsku demografsku etapu u kojoj bi kroz dulje razdoblje natalitet bio znatnije viši od mortaliteta – tu se gotovo spojila predtranzicijska s posttranzicijskom etapom. U župi je potkraj 19. stoljeća godimice bilo i više od 120 krštenih, a danas tek desetak. Glavni razlog takvom demografskom razvoju su mnogi nepovoljni gospodarski ali i društveni procesi koji su zadnjih stotinjak godina pogodili ovo značajno staro naselje. Zapadnije položena pridravska župa u Svetom Đurđu ima znatno povoljnije prirodno kretanje stanovništva. Vjerojatno i stoga što je ta župa sastavljena od naselja koja su u neposrednoj blizini industrijski razvijenog Ludbrega. Na primjeru te župe odlično se vidi predtranzicijska demografska faza protkana malim krizama (epidemije, ratovi), zatim slijedi dosta duga glavna tranzicijska etapa (od 1870-tih pa sve do 1960-tih godina uz dvije »krize« izazvane prvim i drugim svjetskim ratom). Potom i ovdje, u posttranzicijskoj etapi, slijedi negativno prirodno kretanje stanovništva. Pad nataliteta i ovdje je dosta drastičan: oko 1910. u župi Sveti Đurđ rodilo se i oko 220 djece godišnje, a danas je tek oko 30 krštenih.

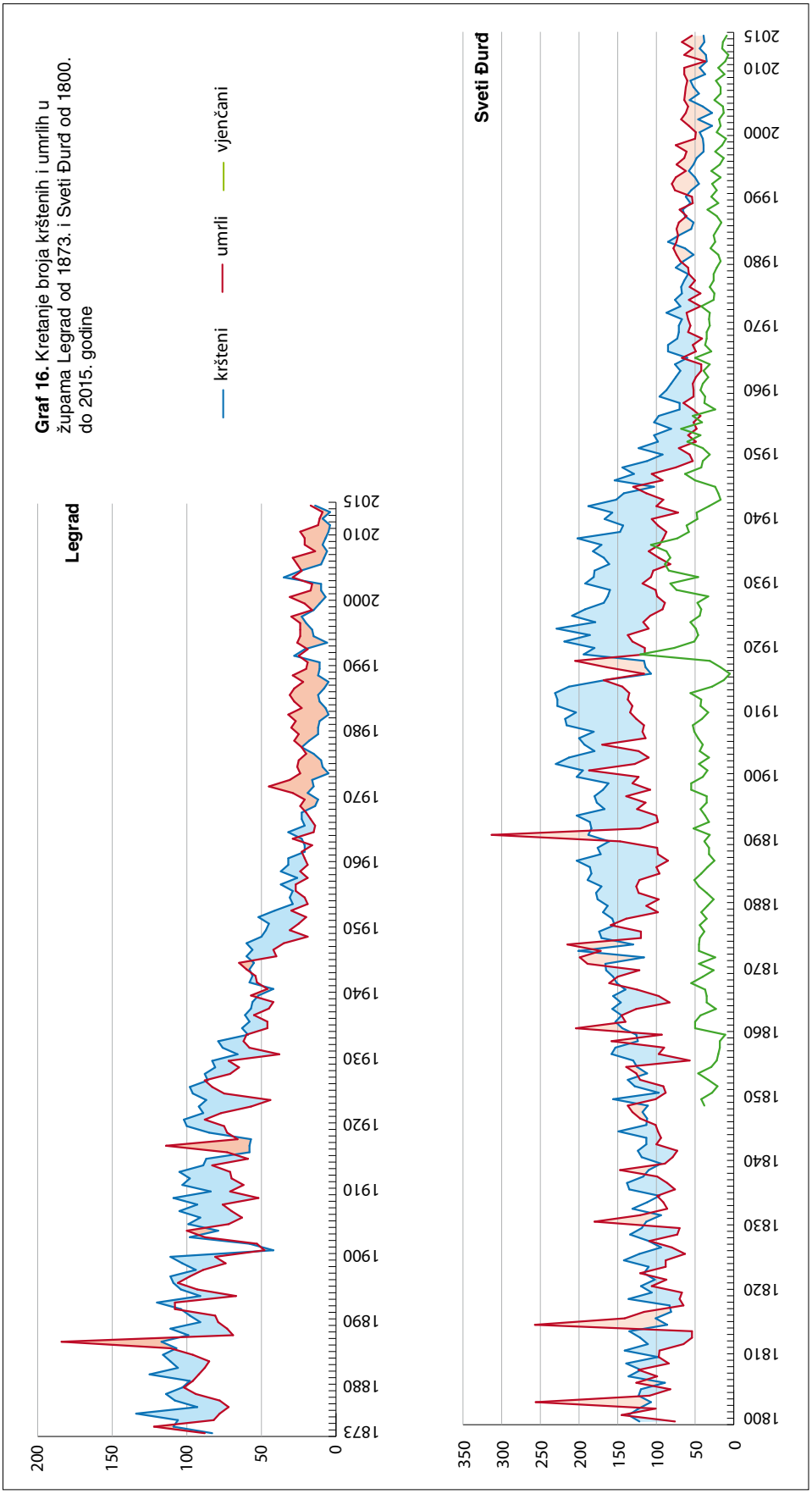

Graf 16. Kretanje broja krštenih i umrlih u župama Legrad od 1873. i Sveti Đurđ od 1800. do 2015. godine

Prirodno kretanje stanovništva i u župama na obroncima Bilogore također je izrazito nepovoljno. Ako kao primjer analiziramo župu u Miholjancu (južno od Virja), gdje se matične knjige čuvaju od 1740. godine, onda se mogu uočiti sve tri etape demografske tranzicije, ali uz neznatni porast nataliteta u glavnoj etapi. U predtranzicijskoj etapi vide se vrlo nepovoljni efekti epidemija, osobito u 18. stoljeću, a tim je oznakama prožeta čak i glavna tranzicijska demografska etapa, koja značajnije počinje od 1860-tih godina (dakle, vrlo rano). Međutim broj krštenih se nije bitno povećavao i iznosio je oko 80. Posttranzicijska faza snažno započinje već s Prvim svjetskim ratom, a mortalitet nadilazi natalitet u gotovo svim godinama do danas. Broj rođenih u župi Miholjanec u 2015. godini iznosio je tek 4 djece (D. FELETAR, 2012.).

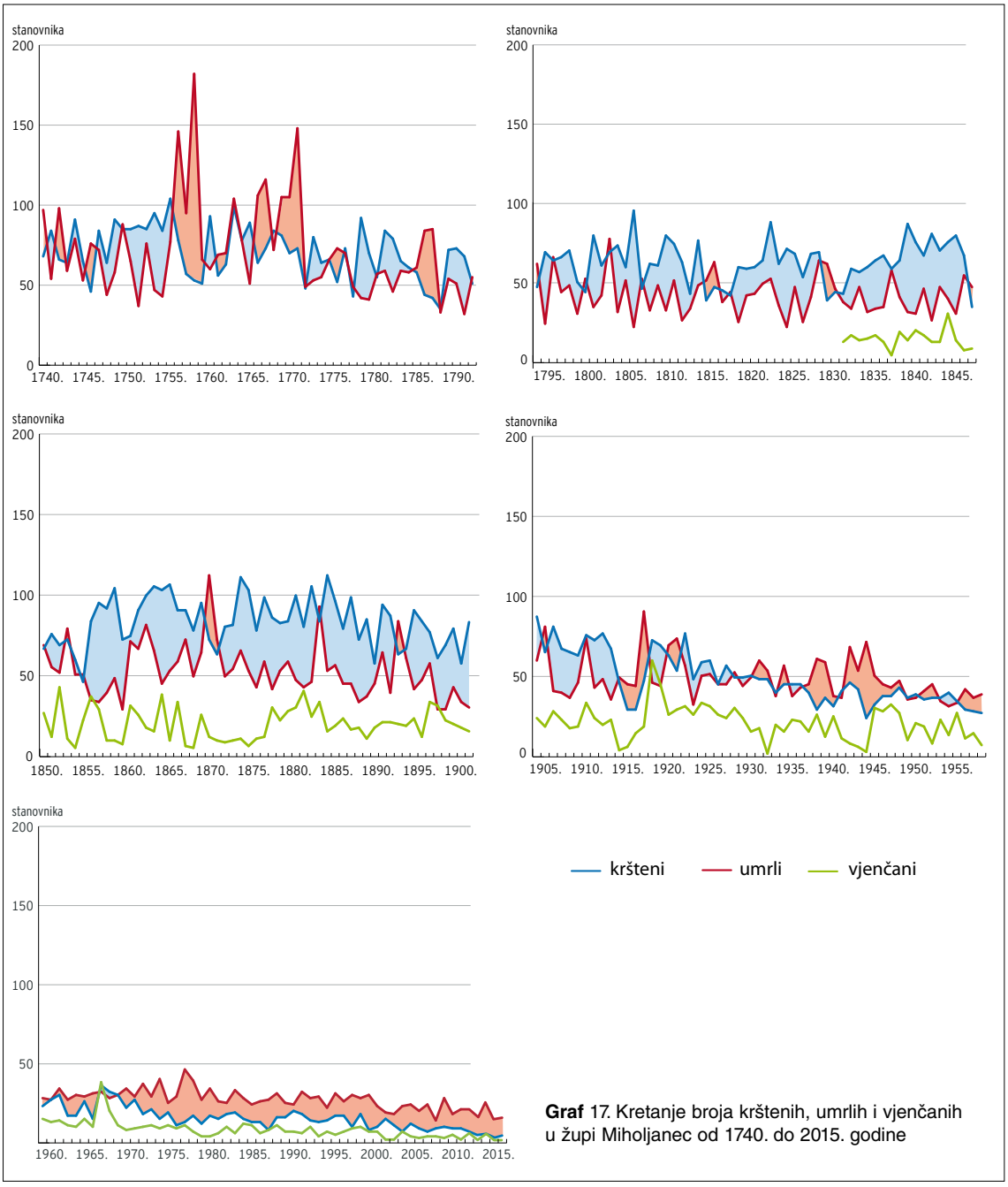

Graf 17. Kretanje broja krštenih, umrlih i vjenčanih u župi Miholjanec od 1740. do 2015. godine

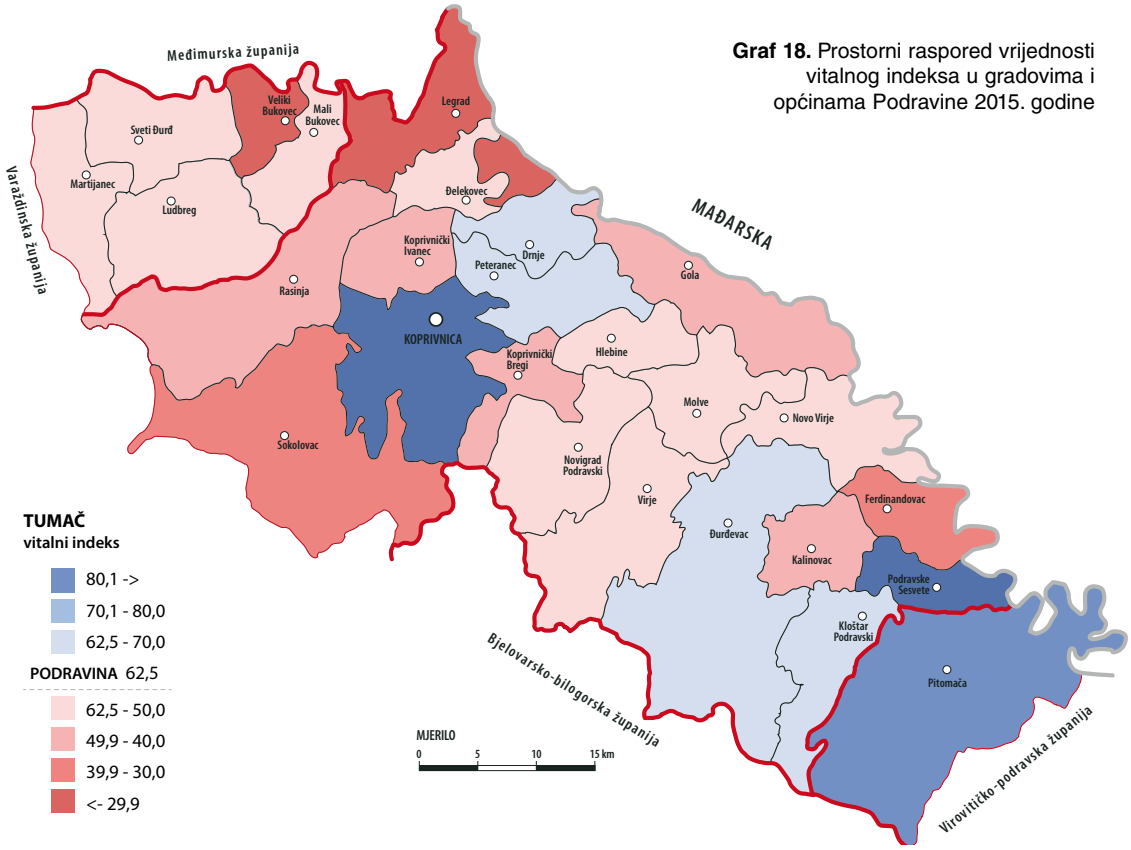

Graf 18. Prostorni raspored vrijednosti vitalnog indeksa u gradovima i općinama Podravine 2015. godine

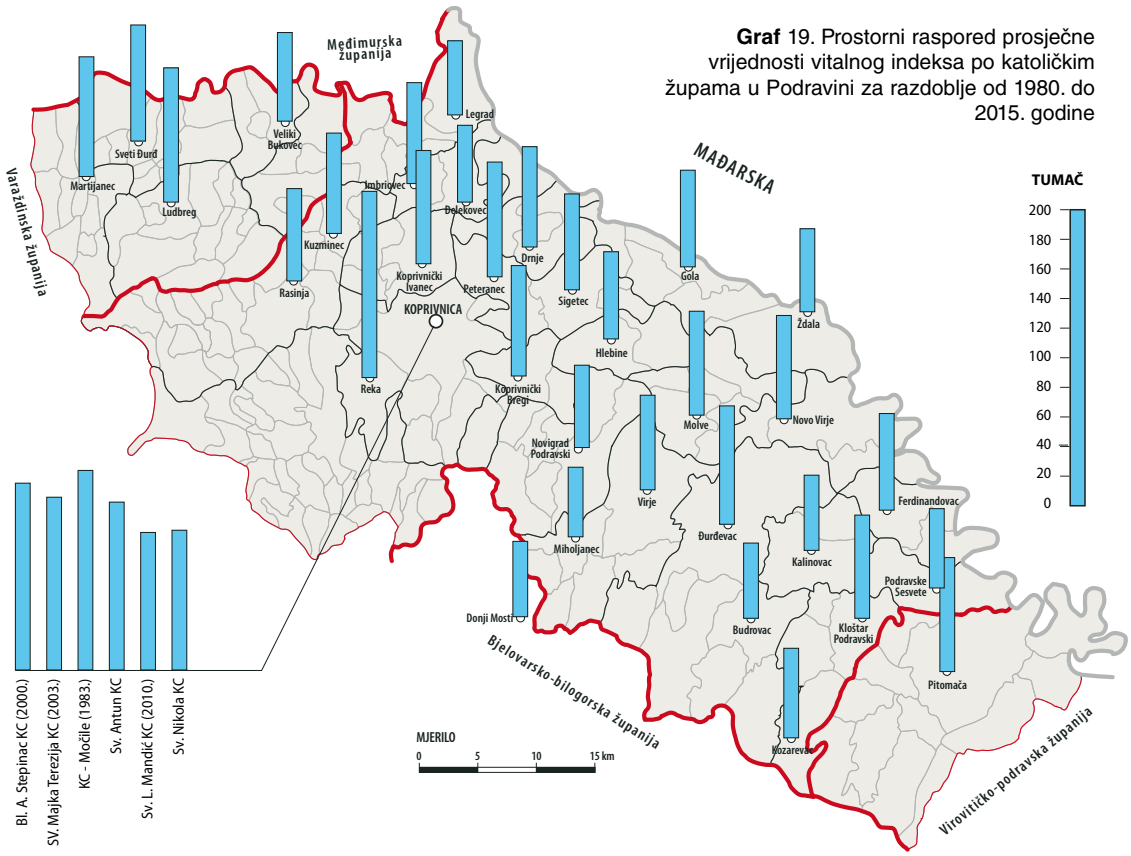

Graf 19. Prostorni raspored prosječne vrijednosti vitalnog indeksa po katoličkim župama u Podravini za razdoblje od 1980. do 2015. godine

Prostorni raspored vrijednosti vitalnog indeksa (broja rođenih na 100 umrlih) po gradovima i općinama u Podravini 2015. godine samo potvrđuje prethodnu analizu prirodnog kretanja stanovništva. Odnos rođenih na broj umrlih 2015. osobito je bio nepovoljan u općinama u zapadnom dijelu Podravine, te u naseljima u dravskom poloju i na pobrđu sjevernog Kalnika i Bilogore. Niti jedna općina te godine nije imala pozitivan vitalni indeks, odnosno više rođenih nego umrlih. Prosječni vitalni indeks za Podravinu iznosio je 62,5 rođenih na stotinu umrlih, što je vrlo nepovoljno. Iznad podravskog prosjeka su ponajprije Koprivnica, Podravske Sesvete i Pitomača, te još Drnje, Peteranec, Đurđevac i Kloštar Podravski, dok su sve ostale općine, uključujući i grad Ludbreg, ispod prosjeka podravskog vitalnog indeksa.

S obzirom da je godina 2015. u ostvarenom natalitetu bila jedna od najnepovoljnijih u povijesti Podravine, taj pokazatelj nije realan i ne odražava stvarno stanje u kretanju nataliteta i mortaliteta. Stoga smo analizirali prostorni raspored vrijednosti vitalnog indeksa u prosjeku za dulje razdoblje – od 1980. do 2015. godine. Takve smo pokazatelje imali za svih 38 župa Komarničkog arhiđakonata (područje Podravine), a njihov prostorni raspored pokazuje da se prosječno u tom razdoblju ističe nekoliko župa s pozitivnim vitalnim indeksom. To su četiri gradske koprivničke župe, te Reka. Najniže vrijednosti vitalnog indeksa i prema tom prosjeku bilježe župe u dravskom poloju i na obroncima pobrđa.

PROMJENE U DOBNO-SPOLNOJ STRUKTURI

Današnja **dobno-spolna struktura** podravskog stanovništva rezultat je prirodnog kretanja i migracijskog salda, osobito u novijem razdoblju posttranzicijske demografske etape. Već kada broj stanovnika samo stagnira, pogoršava se njegova starosna struktura i smanjuje radni kontigent. Kada je stanovništvo u sve bržem kvantitativnom smanjivanju, kao što je to slučaj u Hrvatskoj a posebice u Podravini, onda se isto takvim trendovima pogoršava njegova starosna struktura. Radi se o procesu **starenja** ili **senilizacije** stanovništva, koji dodatno nepovoljno utječe na gospodarski i društveni razvoj.

Procesima depopulacije i negativnog prirodnog kretanja stanovništva Hrvatske a posebice Podravine, naglo se mijenja i struktura prema dobi. Sve više nedostaju mlade pa već i srednje dobne skupine, a broj stanovnika relativno se povećava u starijim i starim grupama. U Hrvatskoj je broj mladog stanovništva do 19 godina (896.605) u popisu 2011. po prvi put manji od broja stanovništva starog više od 60 godina (1.031.374). Indeks starenja prema tomu pokazuje vrijednost od čak 115,0 starog na 100 mladog stanovništva, a idelano bi bilo da taj indeks nije viši od 40 do 50! Takva dobna struktura smanjuje potencijale prirodne reprodukcije stanovništva, a ugrožava i važeće socijalne, društvene, pa i ekonomske sustave (D. ŽIVIĆ, N. POKOS, 2002.).

U razdoblju od 1948. do 2011. **dobna piramida** praktički je okrenuta »naglavačke« u Hrvatskoj i u Podravini. Još prema popisu 1953. piramida je bila »popunjena« u gabaritima oblika geometrijskog tijela: najviše je bilo mladog stanovništva, pa sve manje prema višoj starosti i na vrhu najmanje starog stanovništva (Graf 20). Na toj se piramidi jasno vidi i nedostatak stanovnika u dobnim grupama koje su stradale (ili ih se manje rodilo) u prvom i drugom svjetskom ratu. Kasniji popisi oblikuju dobne piramide koje su sve više krnje, pa bi danas i u Hrvatskoj sve više ličila okrenutom geometrijskom tijelu piramide: nedostaje mlado stanovništvo (baza), srednje dobne grupe se još donekle »drže«, a sve je više staroga stanovništva, pa i onog iznad 80 godina. Dakako, povoljan je proces produžavanja trajanja života (danas u Hrvatskoj žene prosječno žive 80,2 a muškarci 74,2 godine), ali sve više nedostaje mlado stanovništvo, pa bi valjalo poduzeti sve da se poveća stopa nataliteta i organizira kvalitetna imigracija. Ako se nastave sadašnji trendovi, a to je zapravo najrealnije, 2051. umjesto piramide imat ćemo dobni pravokutnik: bit će još više starog stanovništva, a nedostajat će mlade i srednje dobne skupine.

Procesi starenja stanovništva u Podravini još su nešto sporiji u većem dijelu sjeverozapadne Hrvatske nego što je prosjek naše zemlje. Radno-vitalno potencijalna osnovica (mlado stanovništvo) naročito brzim trendovima smanjuje se tijekom 21. stoljeća, s maksimumom u zadnje tri godine. Taj proces ne zaobilazi niti ekonomski razvijeniji zapadni dio gornje hrvatske Podravine. Sve tri županije 2011. imaju više starog (iznad 60) nego li mladog stanovništva (do 19 godina): Koprivničko-križevačka ima taj odnos 23,8 prema 21,6 posto, Varaždinska županija 22,8 prema 21,2 posto, te Virovitičko-podravska 23,1 prema 22,3 posto u korist starog žiteljstva (prosjek za Hrvatsku je 24,1 prema 20,9 posto). Indeks

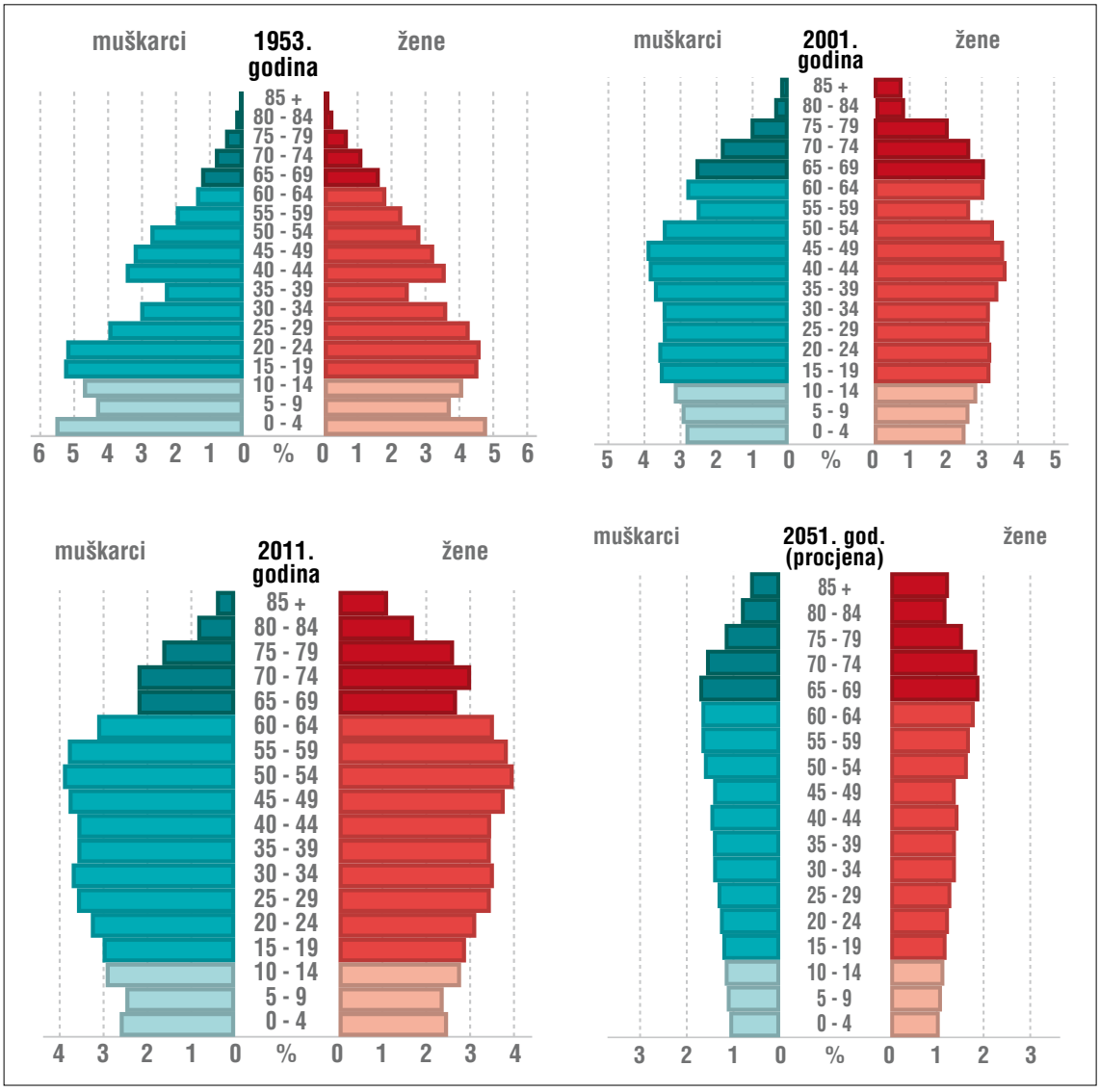

Graf 20. Piramide starosti stanovništva Hrvatske prema popisima 1953., 2001. i 2011., te projekcija za 2051. godinu

starenja je također nešto sporiji nego što iznosi prosjek za Hrvatsku (115,0 starog stanovništva na 100 mladog). U Koprivničko-križevačkoj županiji taj indeks 2001. iznosi 110,5, u Varaždinskoj 107,3 i u Virovitičko-podravskoj 13,3 (Tablica 10).

Analiza dobne strukture u četiri najveća podravska grada/općina pokazuje da proces starenja ima sličan trend rasta u sva tri podravska grada, dok je u općini Pitomača ova struktura znatno povoljnija, što je rezultat djelomice i različitosti nacionalnog sastava stanovništva (Romi imaju još uvijek viši natalitet i više mladog stanovništva). U Koprivnici je 2011. popisano 20,9 posto mladog i 21,6 posto starog žiteljstva (indeks 103,9), u Đurđevcu 22,1 prema 22,6 (indeks 102,5), te u Pitomači 23,5 prema 21,3 (indeks 90,4). Opća je pojava da je u naseljima u kojima živi više agrarnog stanovništva indeks starenja nešto sporiji, ali ne toliko zbog višeg nataliteta, nego poradi višeg mortaliteta.

U pravilu nešto nepovoljniji odnos mladog i starog stanovništva imaju općine u ekonomski razvijenijem dijelu zapadne Podravine, što upućuje na demografsku paradigmu da su viši natalitet i gospodarsko stanje u negativnoj korelaciji. To se odnosi i za općine koje se nalaze na povoljnim würmskim terasama uz glavne prometnice. Tako općina Martijanec ima odnos mladog i starog stanovništva 20,7

Tablica 10. Stanovništvo prema starosti i spolu i drugim pokazateljima u općinama Podravine 2011. godine

	Mlado stanovništvo		Staro stanovništvo		Žensko stanovništvo		Fertilne žene		Prosječna starost	Indeks starenja
	Broj	Posto	Broj	Posto	Broj	Posto	Broj	Posto		
HRVATSKA	896.605	20,9	1.031.374	24,1	2.218.554	51,8	972.948	43,9	41,7	115,0
VARAŽDINSKA Ž.	37.347	21,2	40.083	22,8	90.306	51,4	40.186	44,5	41,2	107,3
LUDBREG	1.826	21,5	1.897	22,4	4.393	51,8	1.962	44,7	40,9	103,9
MALI BUKOVEC	500	22,6	576	26,0	1.154	52,2	473	40,1	44,1	139,1
MARTIJANEC	795	20,7	952	24,8	2.013	52,4	853	42,4	45,0	119,7
SVETI ĐURĐ	895	23,5	853	22,4	1.932	50,8	811	42,0	38,3	95,3
VELIKI BUKOVEC	324	22,5	371	25,8	763	53,1	298	39,1	39,6	114,5
KOPRIV.-KRIŽEV. Ž.	24.937	21,6	27.548	23,8	59.620	51,6	25.775	43,2	41,6	110,5
ĐURĐEVAC	1.825	22,1	1.871	22,6	4.261	51,6	1.857	43,6	41,0	102,5
KOPRIVNICA	6.462	20,9	6.653	21,6	16.245	52,6	7.491	46,1	40,9	103,0
DRNJE	418	22,4	457	24,5	942	50,6	385	40,9	42,1	109,3
ĐELEKOVEC	267	17,4	476	31,1	797	52,0	292	36,6	46,3	178,3
FERDINANDOVAC	370	21,1	475	27,1	894	51,1	389	43,5	43,3	128,4
GOLA	562	23,1	638	26,2	1.208	49,7	492	40,7	42,2	113,5
HLEBINE	277	21,2	368	28,2	661	50,7	268	40,5	43,5	132,5
KALINOVAC	346	21,7	393	24,6	833	52,2	344	41,3	41,9	113,6
KLOŠTAR PODRAVSKI	801	24,2	784	23,7	1.685	51,0	700	41,5	40,5	97,9
KOPRIVNIČKI BREGI	501	21,0	564	23,7	1.218	50,7	528	43,4	42,0	112,6
KOPRIVNIČKI IVANEC	426	20,1	519	24,5	1.075	50,7	462	43,0	42,5	121,8
LEGRAD	366	16,3	752	33,6	1.140	50,9	422	37,0	47,1	205,5
MOLVE	561	25,6	587	26,8	1.133	51,8	441	38,9	41,5	104,6
NOVIGRAD PODRAV.	619	21,6	710	24,7	1.476	51,4	616	41,8	42,2	114,7
NOVO VIRJE	275	22,6	338	27,8	633	52,0	241	38,1	42,3	122,9
PETERANEC	661	24,4	605	22,4	1.361	50,3	589	43,3	40,4	91,5
PODRAV. SESVETE	374	22,9	387	23,7	850	52,1	372	43,8	41,3	103,5
RASINJA	697	21,3	839	26,5	1.679	51,4	675	40,2	42,1	120,4
SOKOLOVAC	663	19,4	916	26,8	1.739	50,9	684	39,3	43,4	138,2
VIRJE	1.090	23,8	1.152	25,1	2.329	50,8	965	41,4	41,2	105,7
VIROVIT.-PODRAV. Ž.	18.933	22,3	19.565	23,1	43.819	51,7	19.078	43,5	41,2	103,3
PITOMAČA	2.366	23,5	2.139	21,3	5.240	52,1	2.312	44,1	40,0	90,4
PODRAVINA	24.237	22,2	26.272	24,0	57.654	52,7	24.922	43,2	42,3	108,4

Izvor: DZZS RH, stanovništvo prema starosti, popis 2011.

Napomena: Mlado stanovništvo: 0-19 godina, staro stanovništvo: 60 i više godina, indeks starenja: starog stanovništva na 100 mladih

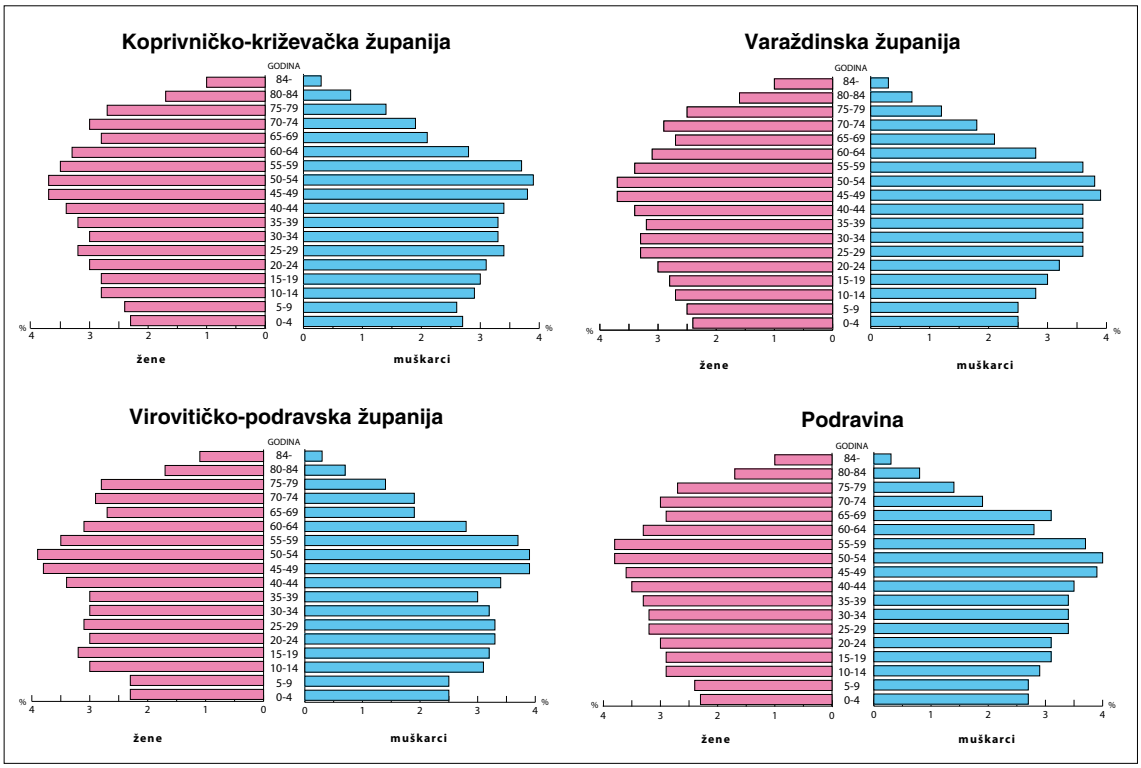

Graf 21. Struktura stanovništva prema starosti Koprivničko-križevačke županije, Varaždinske županije, Virovitičko-podravske županije i Podravine 2011. godine

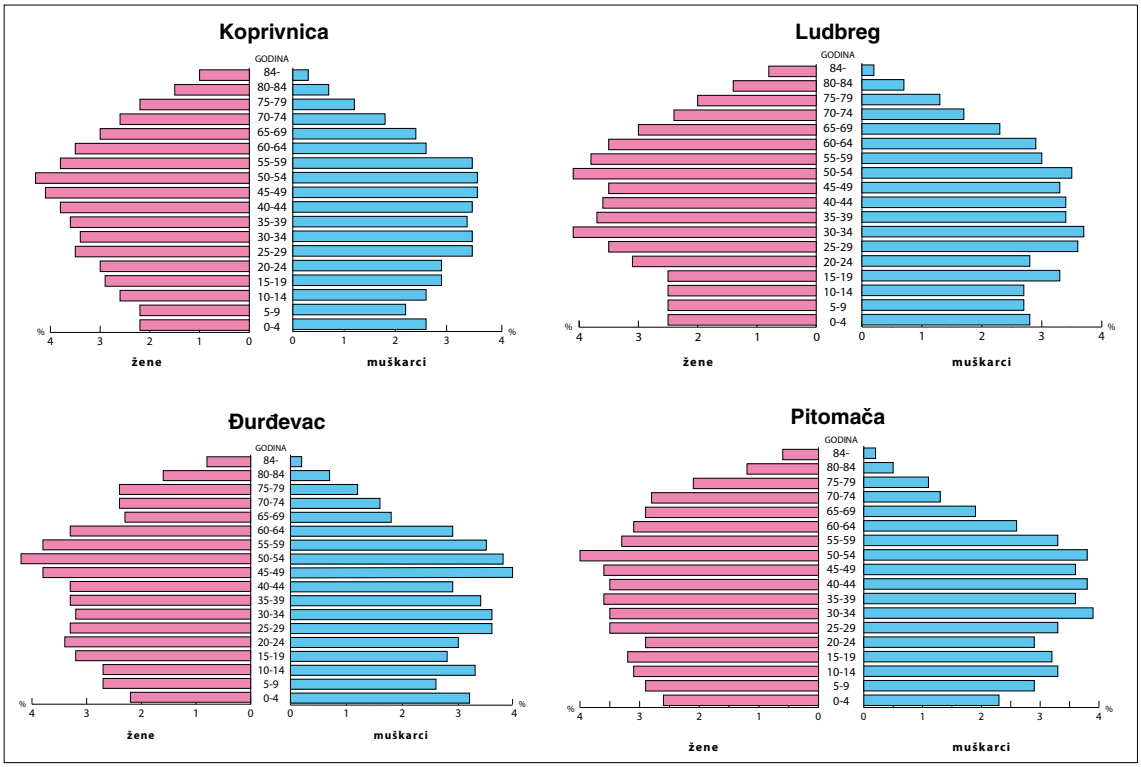

Graf 22. Struktura stanovništva prema starosti gradova Koprivnice, Ludbrega i Đurđevca, te općine Pitomača 2011. godine

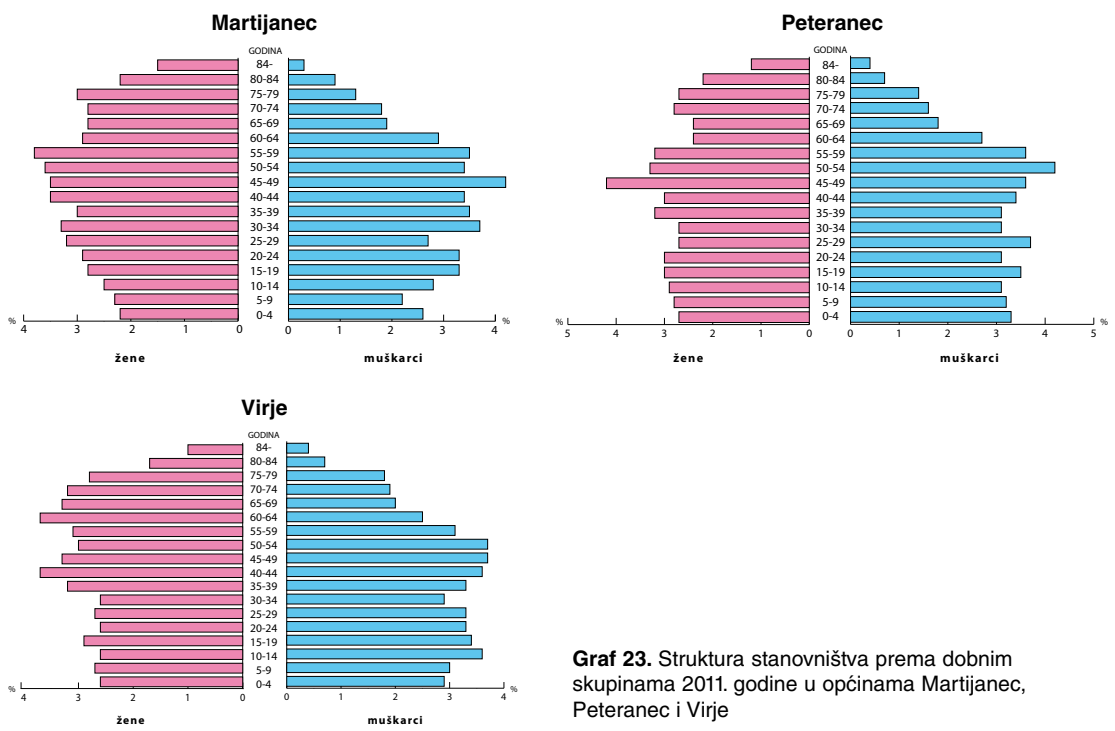

Graf 23. Struktura stanovništva prema dobnim skupinama 2011. godine u općinama Martijanec, Peteranec i Virje

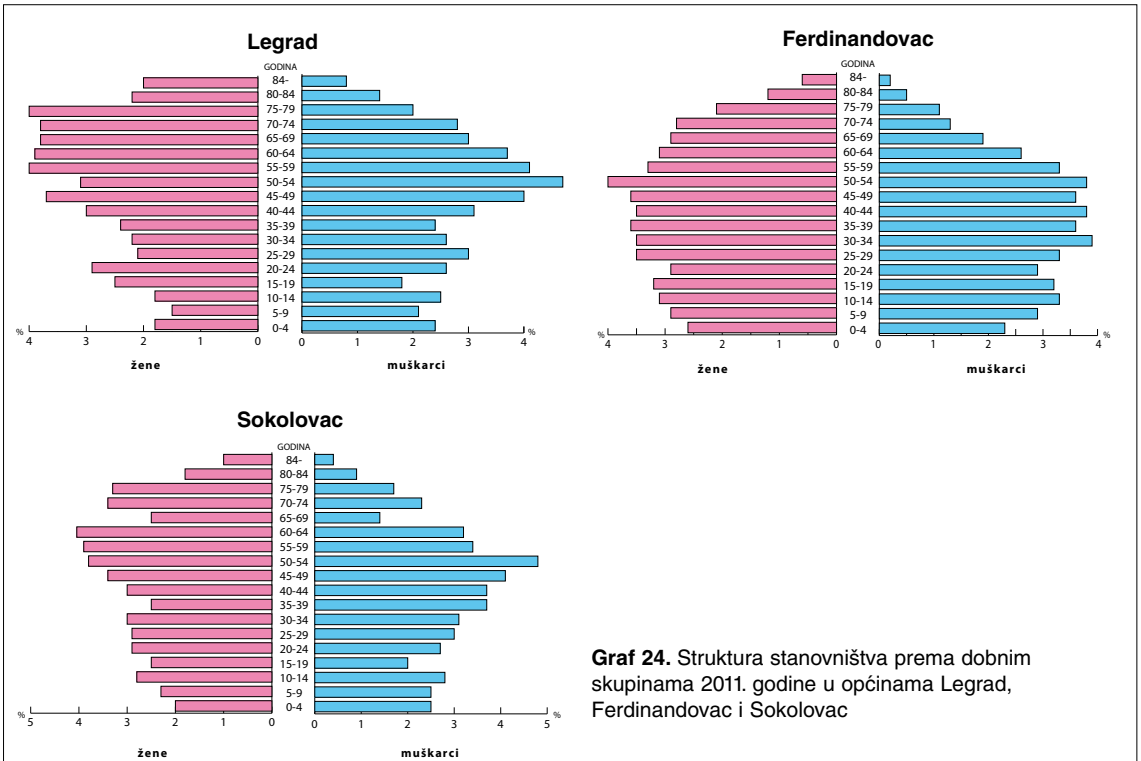

Graf 24. Struktura stanovništva prema dobnim skupinama 2011. godine u općinama Legrad, Ferdinandovac i Sokolovac

	Posto			
	Stanovništvo			Radni kontingent
	Do 19	Od 60	Od 70	
Koprivničko-križevačka županija	21,6	23,8	12,8	34,6
Varaždinska županija	21,2	22,8	12,0	56,0
Virovitičko-podravska županija	22,3	23,1	12,8	54,6
Podravina	22,2	24,0	12,8	53,8
Mjesto Koprivnica	20,2	22,8	11,3	57,0
Mjesto Ludbreg	21,5	19,9	10,5	58,6
Mjesto Đurđevac	22,7	21,2	10,9	56,1
Mjesto Pitomača	23,8	20,3	9,8	55,9
Općina Peteranec	24,4	22,2	13,0	53,2
Općina Legrad	16,3	33,6	19,0	50,1
Općina Virje	23,7	25,1	13,5	52,2
Općina Ferdinandovac	21,1	27,1	16,7	51,7
Općina Martijanec	20,7	24,8	13,8	54,5
Općina Sokolovac	19,4	26,8	14,8	53,8

Tablica 11. Osnovni kontingenti stanovništva u podravskim županijama, te izabranim općinama i naseljima Podravine 2011. godine

Izvor: DZZS RH, Zagreb, Popis stanovništva 2011.

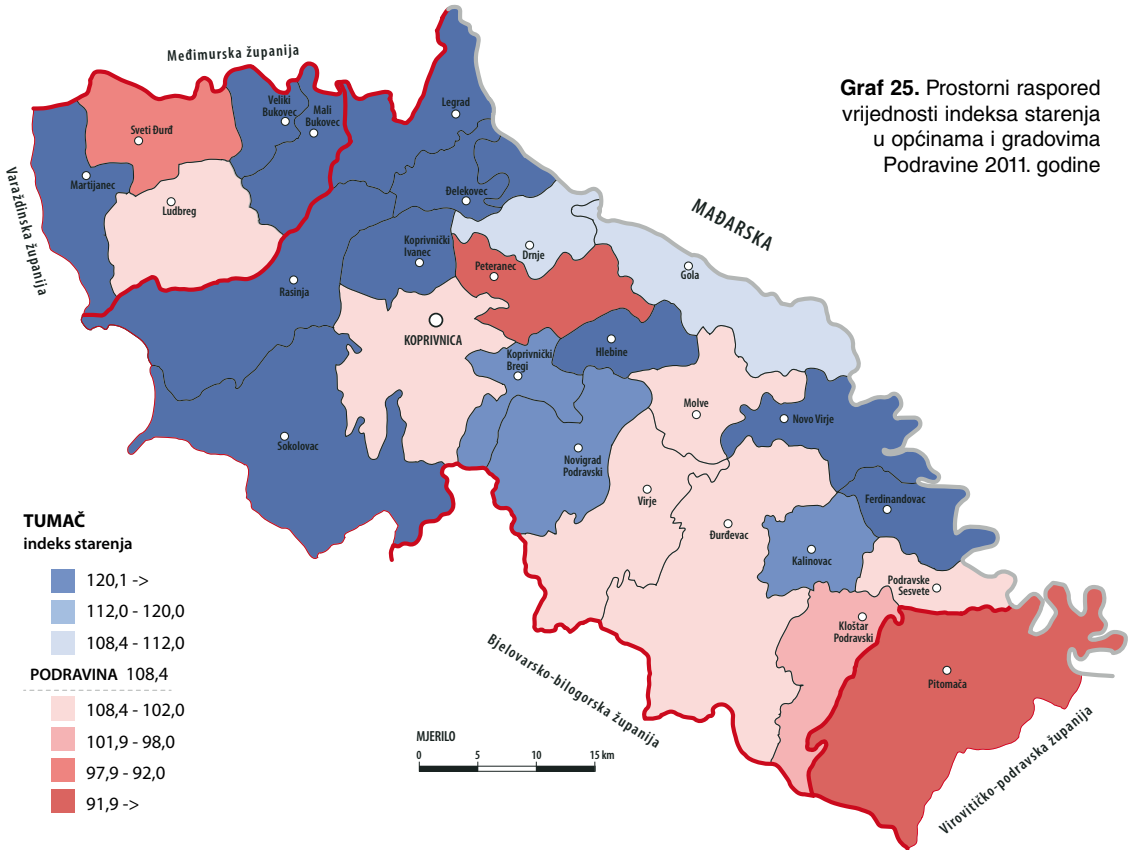

Graf 25. Prostorni raspored vrijednosti indeksa starenja u općinama i gradovima Podravine 2011. godine

prema 24,8 posto (indeks starenja iznosi čak 119,7), zatim koprivničko prigradsko naselje Peteranec 24,4 prema 22,4 (indeks je pozitivan, 91,5), te Virje 23,8 prema 25,1 (uz indeks od 105,7).

Naselja u poloju Drave i na obroncima Bilogore imaju nepovoljnu i nestabilnu sliku strukture po osnovnim starosnim grupama stanovništva. To se najviše očituje u piramidi starosti općine Legrad, koja ne samo da ima najnepovoljniji odnos mladog i starog žiteljstva, nego zbog specifičnih lokalnih prilika ima neke dobne grupe koje dijelom manjkaju. To su krnji naraštaji u dobnoj strukturi (D. ŽIVIĆ, N.

POKOS, 2002.). U Legradu je odnos mladog i starog stanovništva 16,3 prema 33,6 (indeks starenja je najviši u Podravini – 205,5). Općina Ferdinandovac, makar se nalazi u dravskom poloju, ima nešto povoljniju dobnu strukturu: odnos mladih i starih je 21,1 prema 27,1 (indeks starenja 128,4). Još je nepovoljnija dobna struktura u malim naseljima na obroncima Kalnika i Bilogore. Općina Sokolovac ima odnos mladih i starih 19,4 prema 26,8, uz indeks starenja od visokih 138,5 starih stanovnika na 100 mladih.

Podravina u cjelini ima više starog nego mladog stanovništva (odnos je 22,2 prema 24,0), te indeks starenja 108,4 starih na 100 mladih stanovnika. To je nešto povoljnije od prosjeka Hrvatske i Koprivničko-križevačke županije. Prostorni raspored tih vrijednosti po gradovima i općinama Podravine upućuje na zaključak da se i ovaj pokazatelj uglavnom poklapa s ostalim demografskim značajkama. Dakle, najnepovoljniji je odnos mladog i starog stanovništva u općinama u dravskom poloju, te dijelom na obroncima Kalnika i Bilogore. Također su nešto nepovoljniji pokazatelji za zapadni nego li za istočni dio Podravine (Graf 23, Tablica 11.). I na prostoru Podravine proces starenja najbrži je zadnjih dvadesetak godina (1971. odnos mladog i starog stanovništva bio je 28,7 prema 18,8 a 2011. godine 22,2 prema 24,0). Danas u Podravini gotovo svaki četvrti stanovnik star je više do 60 godina.

Prosječna starost i spolna struktura u Podravini minimalno se razlikuje od prosjeka Hrvatske. Tako je prosječna starost u Koprivničko-križevačkoj županiji 41,6 godina, u Hrvatskoj 41,7 i u Podravini 42,3 godine. Očekivano, prosječna starost u Podravini je najveća u općini Legrad (47,1), Đelekovec (46,3) i Martijanec (45,0), a relativno najniža u Pitomači (40,0) i Peterancu (40,4). Dominacija ženskog stanovništva (kvocijent feminiteta) zadnjih se tridesetak godina postupno smanjuje, tako da se kreće (2011.) oko prosjeka Hrvatske (51,8 posto od ukupnog stanovništva). U Koprivničko-križevačkoj županiji kvocijent feminiteta iznosi 51,6, u Varaždinskoj županiji 51,4 i Virovitičko-podravskoj županiji 51,7 žena na sto muškaraca. Prosjek za Podravinu je nešto viši – 52,7 (Tablica 10.). Na relativno sudjelovanje žena u populaciji uz biološke i druge čimbenike, znatno utječe i kretanje procesa deruralizacije, jer iz nekih seoskih sredina odlazi više žena nego muškaraca. To je slučaj, primjerice, s općinom Gola u kojoj je kvocijent feminizacije samo 49,7 posto. Razmjerno niski kvocijent feminizacije imaju još općine Virje (50,8) i Sokolovac (50,8), dok većina ostalih ruralnih naselja ima više žena od urbanih središta. S obzirom da žene znatno duže žive od muškaraca, ženska populacija prevladava u starijim i starim grupama stanovništva. Što se tiče sudjelovanja broja fertilnih žena u ukupnom broju stanovnika, analiza pokazuje da ih najmanje ima u demografskoj strukturi naselja u poloju Drave i na pobrđima Kalnika i Bilogore, dakle na onim područjima gdje su i ostali demografski pokazatelji nepovoljniji (primjerice, u Legradu 37,0 posto, Đelekovcu 36,6, Novom Virju 38,1, Molvama 38,9 itd.). U nekim naseljima broj fertilnih žena prelazi i 45 posto – u Koprivnici 46,1 (Tablica 10.). »Zaključno valja istaknuti da je neprijeporno da su pad nataliteta, uz ruralni egzodus (selektivna emigracija, procesi deruralizacije), najvažniji suvremeni destabilizacijski čimbenici procesa demografskog starenja i vrlo visokog stupnja ukupne ostarjelosti stanovništva Podravine na početku 21. stoljeća« (D. ŽIVIĆ, N. POKOS, 2002.).

POTENCIJALI OBRAZOVNE I EKONOMSKE STRUKTURE STANOVNIŠTVA

U procjeni vrijednosti lokacijskih faktora za ubikaciju gospodarskih i drugih kapaciteta, kvalitetna obrazovna i ekonomska struktura zauzima visoko mjesto. U razini obrazovanja podravsko stanovništvo nalazi se uglavnom u prosjeku Hrvatske, s nešto izrazitijim zaostajanjem u broju visokoobrazovanih kadrova. Dok (2011.) prosjek Hrvatske u strukturi stanovništva starijeg od 15 godina s visokoškolskim obrazovanjem iznosi 10,5 posto, u Varaždinskoj županiji takvih kadrova ima 6,9 posto, u Koprivničko-križevačkoj 6,0, Virovitičko-podravskoj županiji 4,5 posto, a u Podravini 5,8 posto. Slični su pokazatelji i za stanovništvo s višom školom, dok je naročito porastao broj žitelja sa srednjim obrazovanjem. Taj proces rasta srednjoškolskog obrazovanja je osobito bio prisutan u zadnjih 40-tak godina. Tako danas (2011.) u obrazovnoj strukturi stanovništva Hrvatske (starijih od 15 godina) broj žitelja sa srednjom školom sudjeluje sa 52,6 posto. Još je povoljniji odnos u Varaždinskoj županiji – 53,4 posto, dok se ove vrijednosti u Koprivničko-križevačkoj županiji kreću na 42,9 posto, u Virovitičko-podravskoj županiji 45,7 posto, te u Podravini 43,5 posto (Tablica 12.).

PODRAVINA Volumen 15, broj 30, Str. 9 - 100 Koprivnica 2016.

Tablica 12. Stanovništvo (starije od 15 godina) u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i općinama i gradovima Podravine prema školovanosti 2011. godine

		Ukupno	Bez škole	1-3 r. o. š.	4-7 r. o. š.	Osn. škola	Srednja škola	Više škole	Visoke škole	Nepoznato
HRVATSKA	Ukupno	3.632.461	62.092	34.786	249.081	773.489	1.911.815	212.059	383.174	5.965
	Posto	100	1,7	1,0	6,9	21,3	52,6	5,8	10,5	0,2
VARAŽDINSKA ŽUPANIJA	Ukupno	148.834	1.319	1.274	10.491	38.418	79.414	7.497	10.245	176
	Posto	100	0,9	0,9	7,0	25,8	53,4	5,0	6,9	0,1
LUDBREG	Ukupno	7.157	63	40	596	1.714	3.835	368	536	5
	Posto	100	0,9	0,6	8,3	23,9	53,6	5,1	7,5	0,1
MALI BUKOVEC	Ukupno	1.844	11	17	396	653	678	41	46	2
	Posto	100	0,6	0,9	21,5	35,4	36,8	2,2	2,5	0,1
MARTIJANEC	Ukupno	3.282	22	44	299	1.239	1.535	71	72	-
	Posto	100	0,7	1,3	9,1	37,8	46,7	2,2	2,2	-
SVETI ĐURĐ	Ukupno	3.138	34	34	567	1.079	1.297	60	65	2
	Posto	100	1,1	1,1	18,1	34,4	41,2	1,9	2,1	0,1
VELIKI BUKOVEC	Ukupno	1.198	5	3	177	442	481	38	28	24
	Posto	100	0,4	0,3	14,8	36,9	40,1	3,2	2,3	2,0
KOPRIV.-KRIŽ. ŽUPANIJA	Ukupno	97.433	1.448	1.268	6.479	36.022	41.728	4.513	5.891	84
	Posto	100	1,5	1,3	6,6	37,0	42,9	4,6	6,0	0,1
ĐURĐEVAC	Ukupno	6.919	108	112	568	2.069	3.218	372	471	1
	Posto	100	1,6	1,6	8,2	29,9	46,5	5,4	6,8	0
KOPRIVNICA	Ukupno	26.166	244	199	1.051	6.278	13.475	1.825	3.076	11
	Posto	100	0,9	0,8	4,0	24,0	51,4	7,0	11,8	0,1
DRNJE	Ukupno	1.568	38	23	85	639	677	51	55	-
	Posto	100	2,4	1,5	5,4	40,8	43,1	3,3	3,5	-
ĐELEKOVEC	Ukupno	1.354	11	12	59	641	521	53	57	-
	Posto	100	0,8	0,9	4,4	47,3	38,5	3,9	4,2	-
FERDINAN-DOVAC	Ukupno	1.501	-	32	171	666	547	38	47	-
	Posto	100	-	2,1	11,4	44,4	36,5	2,5	3,1	-
GOLA	Ukupno	2.023	19	10	47	1.333	568	22	24	-
	Posto	100	0,9	0,5	2,3	65,9	28,1	1,1	1,2	-
HLEBINE	Ukupno	1.106	23	32	122	499	375	27	28	-
	Posto	100	2,1	2,9	11,0	45,1	34,0	2,4	2,5	-
KALINOVAC	Ukupno	1.339	10	15	49	565	589	57	54	-
	Posto	100	0,7	1,1	3,7	42,2	44,0	4,3	4,0	-

		Ukupno	Bez škole	1-3 r. o. š.	4-7 r. o. š.	Osn. škola	Srednja škola	Više škole	Visoke škole	Nepoznato
KLOŠTAR PODRAVSKI	Ukupno	2.709	98	71	326	1.173	902	68	67	4
	Posto	100	3,6	2,6	12,0	43,3	33,4	2,5	2,5	0,1
KOPRIVNIČKI BREGI	Ukupno	2.026	44	34	111	837	888	69	43	-
	Posto	100	2,2	1,7	5,5	41,3	43,8	3,4	2,1	-
KOPRIVNIČKI IVANEC	Ukupno	1.830	17	18	129	803	755	55	53	-
	Posto	100	0,9	1,0	7,0	43,9	41,2	3,0	3,0	-
LEGRAD	Ukupno	1.970	23	27	225	891	710	34	58	2
	Posto	100	1,2	1,4	11,4	45,2	36,1	1,7	2,9	0,1
MOLVE	Ukupno	1.772	34	5	93	1.021	529	42	47	2
	Posto	100	1,9	0,3	5,2	57,6	29,8	2,4	2,7	0,1
NOVIGRAD PODRAV.	Ukupno	2.420	78	16	43	1.044	1.061	83	87	8
	Posto	100	3,2	0,7	1,8	43,1	43,9	3,4	3,6	0,3
NOVO VIRJE	Ukupno	1.007	14	4	84	601	272	20	12	-
	Posto	100	1,4	0,4	8,3	59,7	27,0	2,0	1,2	-
PETERANEC	Ukupno	2.217	48	68	199	920	856	66	58	2
	Posto	100	2,2	3,1	9,0	41,5	38,5	3,0	2,6	0,1
PODRAV. SESVETE	Ukupno	1.370	16	12	92	719	481	31	19	-
	Posto	100	1,2	0,9	6,7	52,5	35,0	2,3	1,4	-
RASINJA	Ukupno	2.754	50	71	306	1.122	1.049	94	52	-
	Posto	100	1,8	2,6	11,5	40,7	38,1	3,4	1,9	-
SOKOLOVAC	Ukupno	2.906	85	94	687	1.045	894	49	52	-
	Posto	100	2,9	3,2	23,6	36,0	30,8	1,7	1,8	-
VIRJE	Ukupno	3.789	34	23	377	1.502	1.593	120	140	3
	Posto	100	0,9	0,6	9,9	39,6	42,0	3,2	3,7	0,1
VIROVIT.-PODRAV. Ž.UP-	Ukupno	71.344	1.582	1.332	10.391	19.488	32.608	2.655	3.227	61
	Posto	100	2,2	1,9	14,6	27,3	45,7	3,7	4,5	0,1
PITOMAČA	Ukupno	8.349	244	235	1.201	3.180	3.047	227	212	1
	Posto	100	2,9	2,8	14,4	38,1	36,6	2,7	2,5	0
PODRAVINA	Ukupno	93.719	1.373	1.251	8.070	32.675	40.793	3.981	5.459	67
	Posto	100	1,5	1,3	8,6	34,9	43,5	4,3	5,8	0,1

Izvor: DZZS RH, stanovništvo prema školovanosti, popis stanovništva 2011.

U lokalnoj distribuciji u Podravini, razina školovanosti stanovništva zavisi o kompleksnim čimbenicima – dobnoj strukturi i drugim kvalitativnim oznakama žiteljstva, a posebice o procesima deagrarizacije i deruralizacije, te o granskoj strukturi ekonomskih i društvenih djelatnosti. Zato je u pravilu znatno povoljnija obrazovna struktura u urbanim (industrijskim i tercijarno-kvartarnim) središtima, nego li u ruralnim naseljima. Na prostoru Podravine najpovoljnija obrazovna struktura stanovništva je u tri gradska naselja, te donekle u većim mjestima na podravskoj glavnoj prometnici. Ta je struktura najnepovoljnija u naseljima (osobito s malim brojem stanovnika) u dravskom poloju i na pobrđu Bilogore i Kalnika.

Tako u gradu Koprivnici (2011.) živi 51,4 posto stanovnika sa srednjim obrazovanjem te čak 11,8 posto s visokom školom, u Ludbregu 53,6 sa srednjom i 7,5 s visokom školom, te u Đurđevcu 46,5 sa srednjom i 6,8 posto s fakultetom. U poloju Drave struktura prema razini školovanosti mnogo je nepovoljnija: u općini Legrad živi 36,5 posto stanovnika sa srednjom školom i 2,9 s visokom, u Ferdinandovcu 36,5 posto sa srednjom i 3,1 posto s fakultetom, općini Molve 29,8 sa srednjom i 2,7 posto s visokom školom. Još je nepovoljnija struktura u malim selima na pobrđu: u općini Sokolovac živi 30,8 posto stanovništva sa srednjim i samo 1,8 posto s visokim obrazovanjem. U velikim seoskim naseljima stanje obrazovanosti nešto je povoljnije: u Virju živi 47,0 posto žitelja sa srednjom i 3,7 posto s visokom školom, a u Pitomači 45,7 sa srednjim i 4,5 posto s visokim obrazovanjem. Valja istaknuti da je razina školovanosti u naseljima Podravine, osobito onim ruralnim, još uvijek vrlo niska, te zaostaje iza razvi-

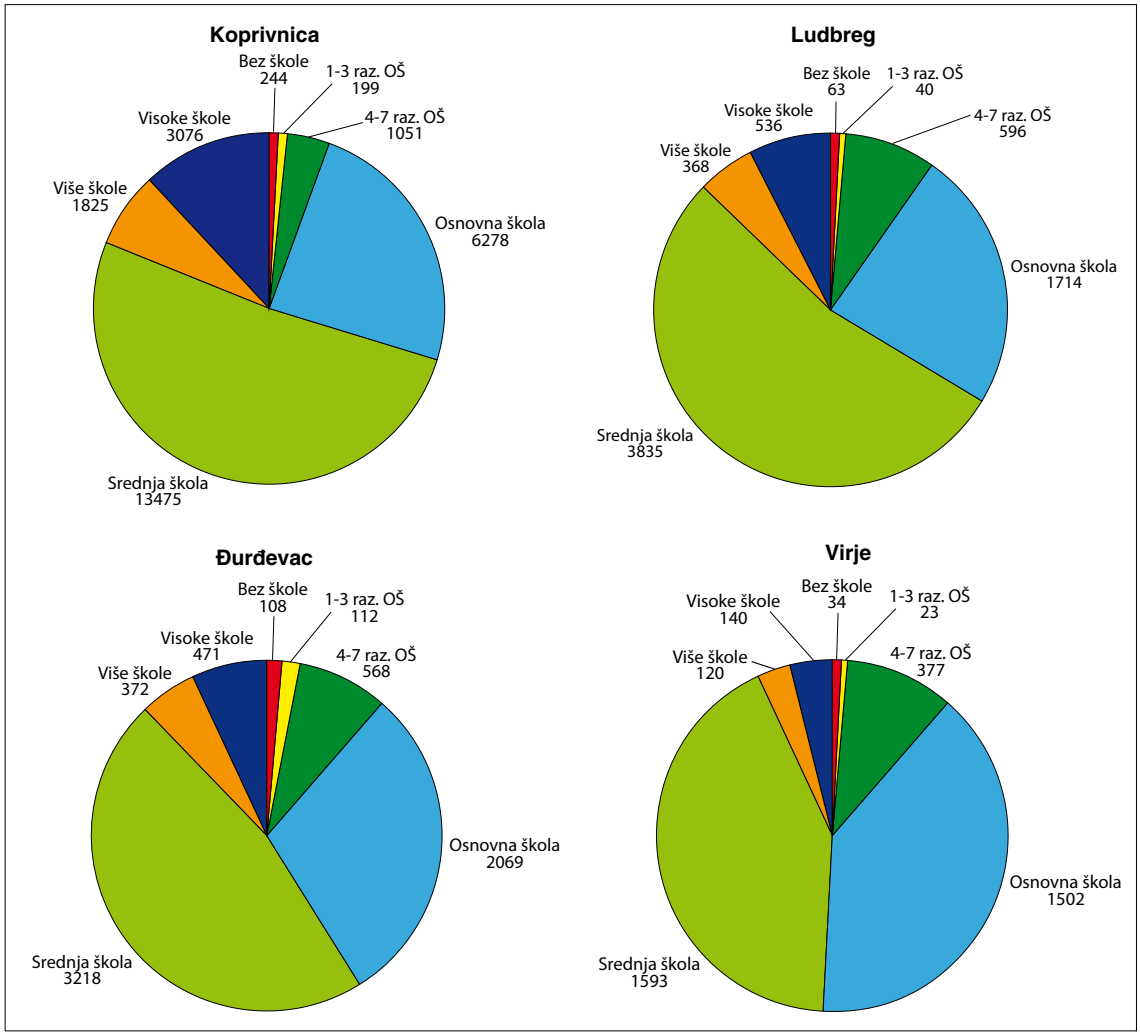

Graf 26. Stanovništvo (starije od 15 godina) prema razini školovanosti 2011. godine u gradovima Koprivnici, Ludbregu i Đurđevcu, te u općini Virje

jenijih hrvatskih krajeva, a pogotovo iza srednjoeuropskih zemalja. Prema tomu u obrazovanje stanovništva, kako bi se osigurala kompetentna i inicijativna radna snaga za proizvodne i druge kapacitete, trebat će više ulagati nego dosad. Pogotovo se to odnosi na deficitarna zanimanja modernoga doba. Tu činjenicu svi ulagači i planeri moraju imati i te kako na umu, pa ulaganja u obrazovanje moraju imati prioritet.

U međuzavisnosti s geografskim, povijesnim, socijalnim, biološkim, pa i društveno-političkim uvjetima, razvijala se i **ekonomska struktura** stanovništva u Podravini. I u Podravini se u zadnjih pola stoljeća ekonomska struktura stanovništva mijenjala najbrže i najkompleksnije u svojoj povijesti. Na te mijene bitno su utjecali procesi deagrarizacije (time i deruralizacije), te industrijalizacije i urbanizacije. U novije vrijeme na promjene u ekonomskoj strukturi žiteljstva osobito djeluje otvaranje sve više radnih mjesta u tercijarnim i naročito kvartarnim djelatnostima, pa se događa i pojava ne samo deagrarizacije, nego i deindustrijalizacije. Suvremene tehnologije i kvartarizacija stanovništva vodi i hrvatsko društvo u posve nove, moderne radne i socijalne odnose i trendove.

Statistički radni kontingent stanovništva (između 19 i 60 godina) u Podravini doseže 53,8 posto (2011.), ali broj aktivnog stanovništva je od 1971. do 2011. opao čak za oko 25 posto. Radno aktivnog stanovništva je sve manje, jer raste broj umirovljenika i drugih osoba s osobnim dohotkom (od 1971. do 2011. broj umirovljenih osoba porastao je za više od pet puta). Tako se neprestano, u nekim segmentima i drastično, mijenja ekonomska struktura stanovništva. U Podravini su vrlo intenzivni bili procesi deagrarizacije, koji su započeli u većoj mjeri odmah nakon Drugog svjetskog rata. Već u razdoblju do 1965. (do tzv. Privredne reforme) dolazi do prelijevanja vrijednosti iz agrarnih djelatnosti prvenstveno u sekundarni sektor (razvoj energije i industrije). Iako je privatni poljoprivrednik vrlo vitalna biljka, tadašnji realsocijalistički sustav ju je drastično sijekao. Već tada dolazi do transfera radne snage iz poljoprivrednih u nepoljoprivredne djelatnosti, čime je otvoren i put procesima deruralizacije. Agrar je postajao sve manje ekonomski održiv i društveno atraktivan pa stanovništvo seli sa sela u gradove, a dio i na »privremeni« rad u inozemstvo. Ti su procesi najintenzivniji bili u vrijeme brze industrijalizacije do 1980. godine. Do tih je godina broj nepoljoprivrednog stanovništva nadjačao poljoprivredno. Procese deagrarizacije i deruralizacije podupire i nerazumna planska prostorna politika. Od 1963. formirane su velike općine – u Podravini su to bile Koprivnica, Ludbreg i Đurđevac. Razvojna politika sekundarnih djelatnosti (prvenstveno industrije) od tada pa sve do 1990-tih godina bila je posve monocentristička: izvan općinskih centara (osobito u Koprivnici i Ludbregu) nije otvoreno ni jedno novo radno mjesto (pa čak su zatvoreni i mali pogoni koji su dotad postojali po selima). To je izazvalo pravi val deruralizacije, pa je Koprivnica u to doba demografski narasla nekoliko puta.

Ti su procesi, ali znatno usporeno, nastavljeni i u uvjetima nove tržišne privrede nakon 1990-tih godina. Procesi deagrarizacije i deruralizacije sada se odvijaju vrlo diferencirano i usporeno, jer privatna inicijativa stvara niz nepoljoprivrednih djelatnosti i u ruralnim naseljima. Uz to, novi uvjeti privređivanja sa sobom donose i procese deindustrijalizacije i jačanja kvartarnih funkcija, a ruralna naselja i nemaju više toliko slobodne radne snage. Čak se može danas govoriti o tome da se procesi egzodusa sa sela u Podravini polako završavaju, a stanovništvo je i u gradovima počelo stagnirati ili se čak i smanjuje (proces deurbanizacije).

Samo u razdoblju od 1971. do 2011. poljoprivredno stanovništvo u Podravini je smanjeno od 62,8 na oko 11 posto. Ti su procesi nešto jače zahvatili koprivničku Podravinu koja je industrijski razvijenija – tu se u istom razdoblju broj poljoprivrednog stanovništva smanjio sa 53,0 na 9,1 posto. Istovremeno se poljoprivredno stanovništvo u ludbreškoj Podravini smanjilo od 66,5 na 12,3 posto, a u đurđevačkoj Podravini od 73,7 na 18,3 posto, gdje su procesi industrijalizacije bili najslabiji. Usporedo je tekao i proces transfera aktivnog i radno aktivnog stanovništva prema osnovnim sektorima djelatnosti. U Podravini je 1971. zabilježena slijedeća struktura po osnovnim sektorima: u primarnom sektoru bilo je 74,5 posto aktivnog stanovništva, u sekundarnom 15,0 i u tercijarnom (i kvartarnom) 9,9 posto. Prema popisu 2011. primarni sektor se smanjio na 19,4 posto, sekundarni je porastao na 39,8 i tercijarno-kvartarni na 40,8 posto aktivnog stanovništva. Valja istaći da su trendovi smanjivanja sudjelovanja primarnog sektora početkom 21. stoljeća u Podravini praktički minimalni ili u nekim općinama i raste sudjelovanje aktivnog stanovništva u primarnom sektoru. To se naročito odražava u postupnom smanjivanju intenziteta dnevnih migracija u podravske industrijske centre.

Tablica 13. Zaposleni u pravnim osobama, nezaposleni i drugi pokazatelji u Podravini 2015. godine

	Zaposleni u pravnim osobama	Neza-posleni	Indeks nezaposlenosti		Radni kontingent stanovništva	Opća stopa neza-poslenosti
			2016.	2001.		
HRVATSKA	1.018.815	221.827	21,8	41,7	2.629.651	8,4
VARAŽDINSKA ŽUPANIJA	46.108	5.268	11,4	28,6	108.982	4,8
LUDBREG	2.218	294	13,3	22,2	5.325	5,5
MALI BUKOVEC	65	70	107,7	150,7	1.237	5,6
MARTIJANEC	372	91	24,5	56,5	2.336	3,9
SVETI ĐURĐ	101	120	118,8	166,3	2.260	5,3
VELIKI BUKOVEC	402	26	6,5	35,5	822	3,2
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA	21.935	4.258	19,4	37,1	70.151	6,1
ĐURĐEVAC	2.166	395	18,2	32,5	5.086	7,8
KOPRIVNICA	11.778	1.200	10,2	18,0	19.569	6,1
DRNJE	221	102	46,2	155,1	1.120	9,1
ĐELEKOVEC	77	61	79,2	400,0	900	6,8
FERDINANDOVAC	64	70	109,4	179,6	1.002	7,0
GOLA	149	103	69,1	201,8	1.348	7,6
HLEBINE	36	62	172,2	404,0	740	8,4
KALINOVAC	304	70	23,0	62,8	945	7,4
KLOŠTAR PODRAVSKI	190	145	76,3	123,0	2.029	7,1
KOPRIVNIČKI BREGI	134	94	70,1	127,1	1.457	6,5
KOPRIVNIČKI IVANEC	59	85	144,1	636,4	1.348	6,3
LEGRAD	152	70	46,1	88,0	1.294	5,4
MOLVE	158	71	44,9	53,1	1.143	6,2
NOVIGRAD PODRAVSKI	244	124	50,8	128,6	1.714	7,2
NOVO VIRJE	39	36	92,3	378,3	679	5,3
PETERANEC	160	155	96,9	355,7	1.578	9,8
PODRAVSKE SESVETE	137	64	46,7	218,2	954	6,7
RASINJA	128	142	110,9	271,1	1.987	7,1
SOKOLOVAC	181	167	92,3	131,6	2.083	8,0
VIRJE	259	187	72,2	131,1	2.630	7,1
VIROVITIČKO-PODRAVSKA Ž.	12.330	7.570	61,4	65,9	51.356	14,7
PITOMAČA	812	673	82,9	143,8	6.113	11,0
PODRAVINA	20.606	4.614	22,4	48,1	67.699	6,8

Izvor: DZZS RH, Zaposlenost i plaće u 2015., izvješće 1574

Napomena: Indeks nezaposlenosti: nezaposlenih na 100 zaposlenih
Radni kontingent: stanovništvo starosti od 19 do 64 godine
Opća stopa nezaposlenosti: nezaposlenih u radnom kontingentu

Ekonomsku strukturu stanovništva transformira i tijek pojave nezaposlenosti. Nezaposlenost je u Podravini uglavnom oko prosjeka Hrvatske, a sličan je bio i vremenski hod te pojave. Broj nezaposlenih varira u skladu s nacionalnim razvojem i promjenama gospodarstva i društva, dok na tu pojavu utječu i lokalne gospodarske specifičnosti. Danas (2016.) svi podravski gradovi i dobar dio općina ima niži indeks nezaposlenosti od prosjeka Hrvatske (21,8 nezaposlen na 100 zaposlenih): u Koprivnici taj indeks iznosi 10,2 posto, Đurđevcu 18,2 i u Ludbregu 13,3 posto. I neke općine imaju niski indeks nezaposlenosti, to su uglavnom one koje su uspjele razviti neku neagrarnu proizvodnju: Veliki Bukovec 6,5 posto. Većina ruralnih općina, pogotovo one u dravskom poloju i na pobrđima, i danas imaju razmjerno visok ili čak vrlo visok indeks nezaposlenosti, a neke imaju više nezaposlenih nego zaposlenih u pravnim osobama (Tablica 13). To je rezultat propadanja malih seoskih gospodarstava i starenja stanovništva, pa se praktički preko naknade za nezaposlenost socijalno skrbi za seljake koji nemaju prihode a u godinama su kada ne mogu naći posao. Dakle, među nezaposlenima novi ulagači mogu računati na vrlo mali broj radne snage u Podravini i to uglavnom nižih kvalifikacija i školovanosti.

Ekonomsku strukturu stanovništva vjerno significira struktura zaposlenih u pravnim osobama danas (stanje 31. ožujka 2015., vidi tablicu u prilogu ovoga članka). U strukturi zaposlenosti (u pravnim osobama) u Podravini je zaposleno 20.606 radnika, od toga u Koprivnici 11.778, u Ludbregu 2.218 i Đurđevcu 2.166 osoba. Analiza zaposlenosti po osnovnim granama ukazuje da u Podravini uvelike dominira prerađivačka industrija, jer u agraru je registriran vrlo mali broj pravnih osoba. Tako u cijeloj Hrvatskoj prerađivačka industrija (i rudarstvo) zapošljavaju 19,0 posto od svih zaposlenih, Koprivnič-

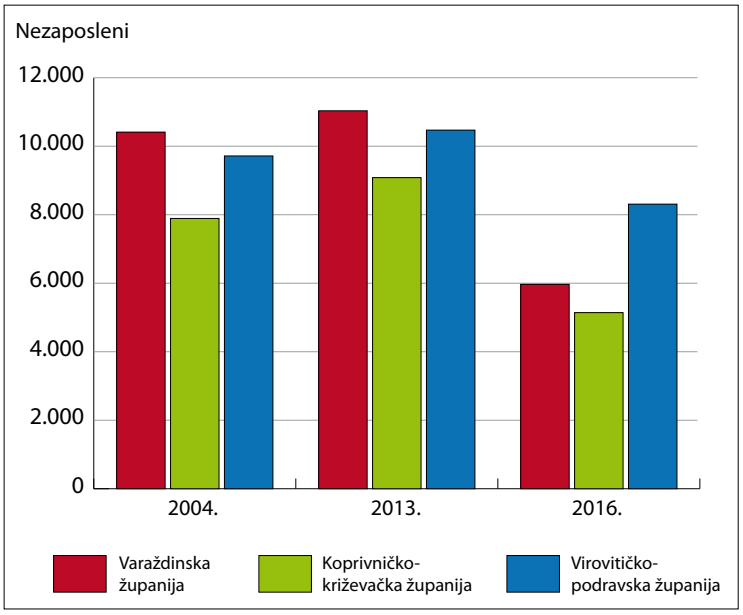

Graf 27. Nezaposlenost u tri županije sjeverozapadne Hrvatske u 2004., 2013. i 2016. godini

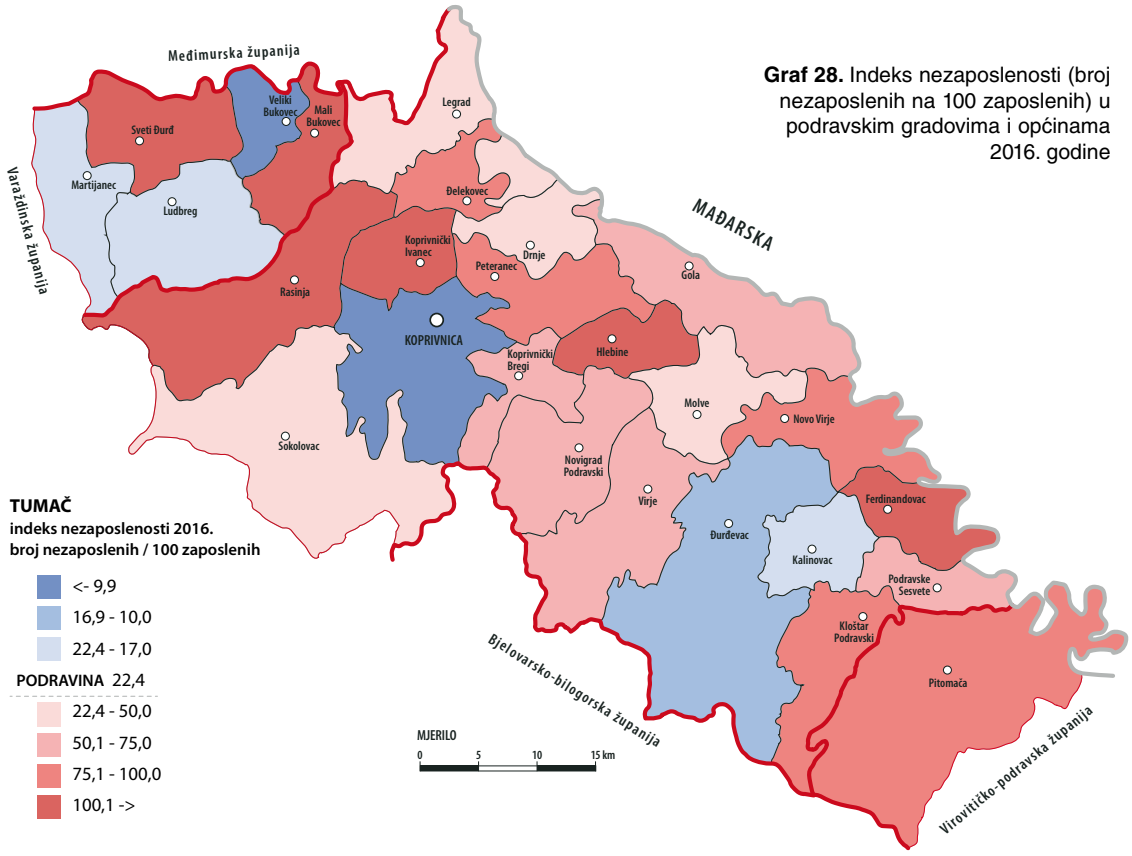

Graf 28. Indeks nezaposlenosti (broj nezaposlenih na 100 zaposlenih) u podravskim gradovima i općinama 2016. godine

ko-križevačkoj županiji 33,3 posto, Varaždinskoj 43,1 posto i u Virovitičko-podravskoj županiji 24,9 posto, te u Podravini 39,7 posto. U gradu Koprivnici taj postotak iznosi 39,0, u Đurđevcu 33,3, Ludbregu 52,3 posto, Pitomači 30,3 posto itd. U seoskim općinama u kojima rade novi industrijski pogoni, razina zaposlenosti u prerađivačkoj industriji je i znatno viša – primjerice u Martijancu 80,9 posto, u Malom Bukovcu 97,0 posto, Velikom Bukovcu 84,1 posto itd., dok ostale ruralne općine u tom pogledu bitno zaostaju. Po važnosti zapošljavanja u podravskim gradovima i općinama slijede: trgovina, obrazovanje, zdravstvo, uprava, građevinarstvo, promet, poljoprivreda itd.

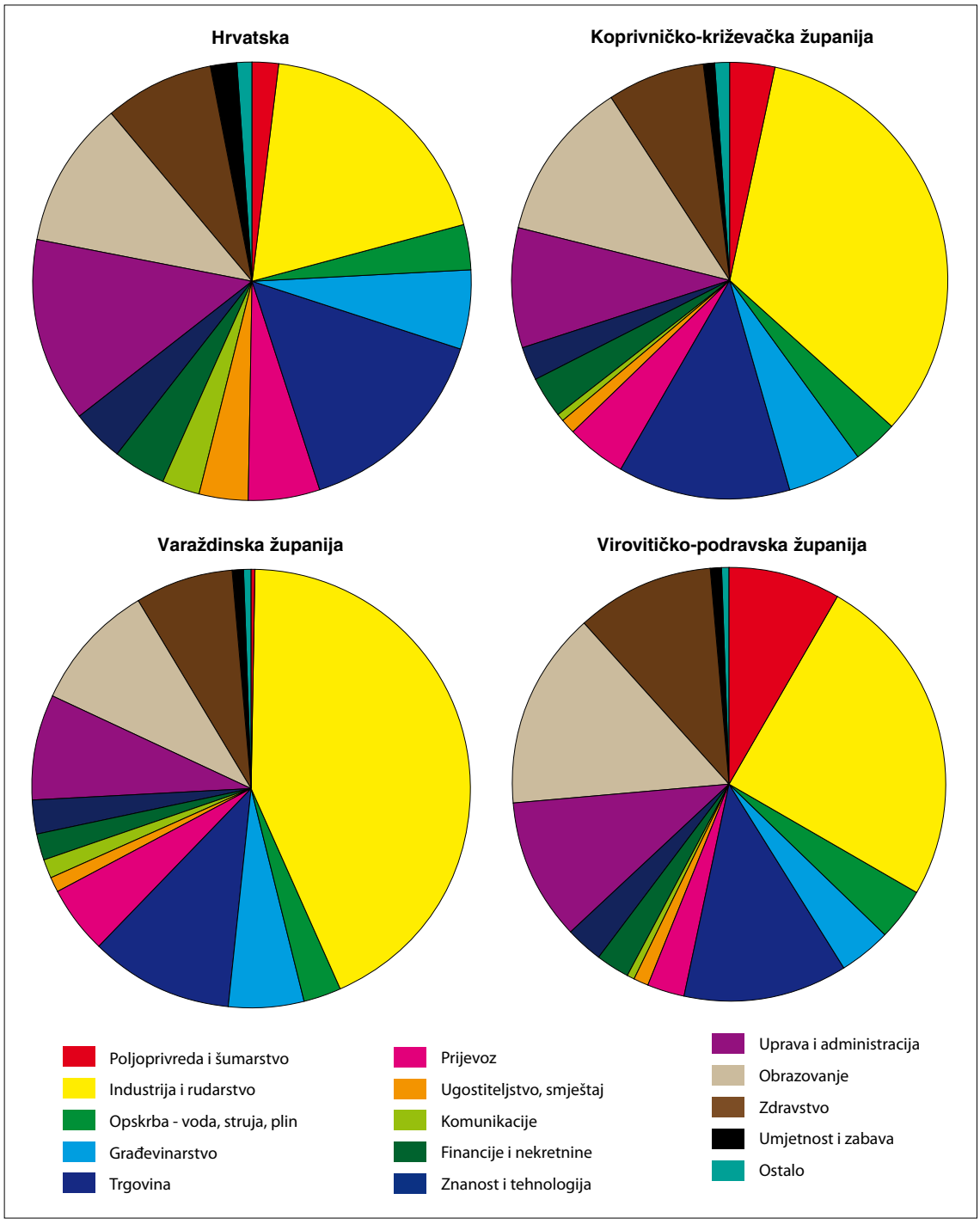

Graf 29. Struktura zaposlenih u pravnim osobama po granama djelatnosti 31. ožujka 2015. u Hrvatskoj, Koprivničko-križevačkoj županiji, Varaždinskoj i Virovitičko-podravskoj županiji

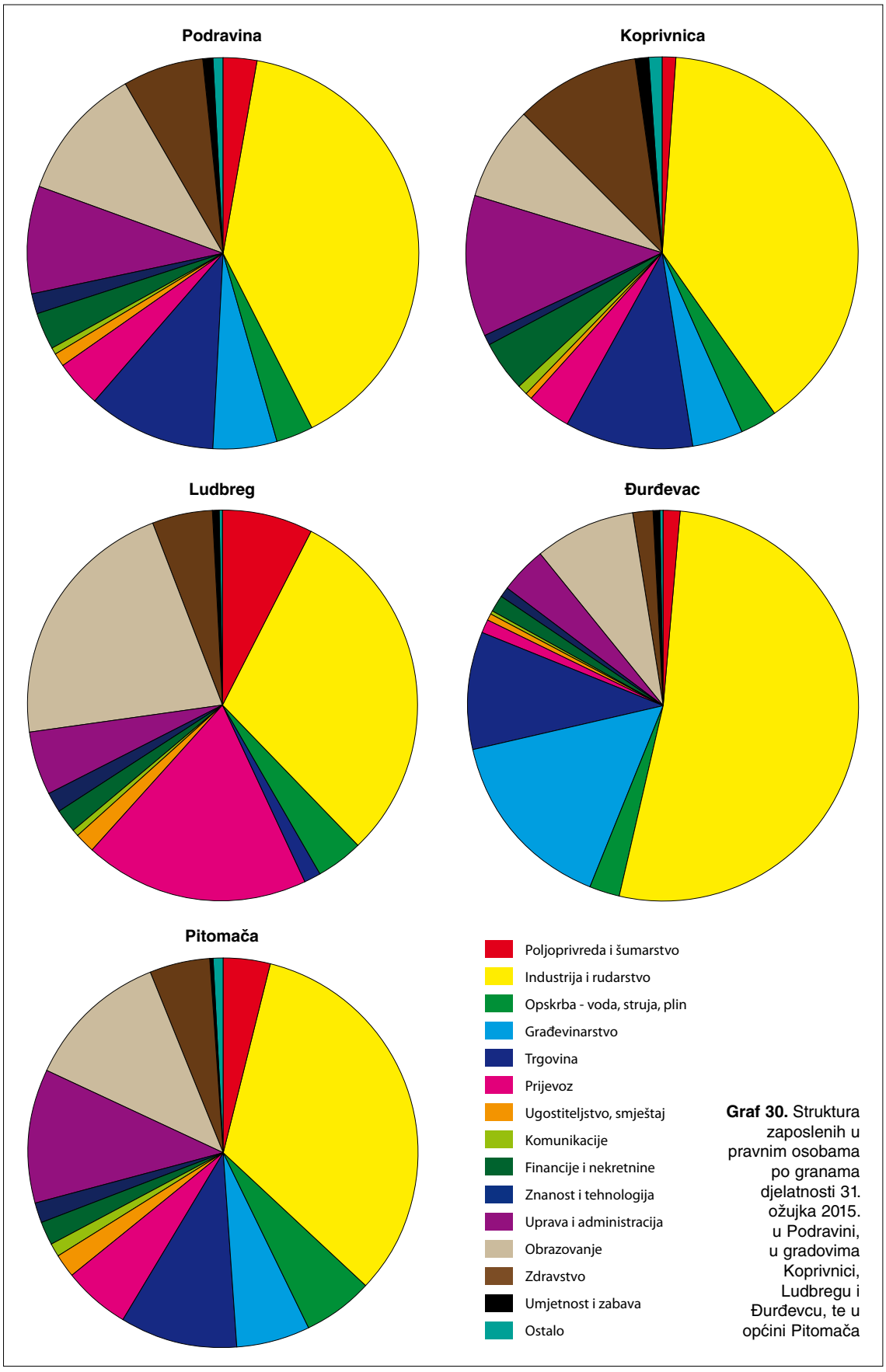

Graf 30. Struktura zaposlenih u pravnim osobama po granama djelatnosti 31. ožujka 2015. u Podravini, u gradovima Koprivnici, Ludbregu i Đurđevcu, te u općini Pitomača

Tablica 14. Struktura zaposlenih u pravnim osobama prema kvalificiranosti u Hrvatskoj i tri županije sjeverozapadne Hrvatske 2015. godine

	Sveukupno	Visoko			Više	Srednje	Niže	VKV	KV	PKV	NKV	Visoko i više	
		Ukupno	Dr.	Mr.								Broj	Posto
HRVATSKA	1.017.797	233.581	11.013	8.774	87.974	511.019	26.273	12.711	75.100	14.937	56.202	321.555	31,6
VARAŽDINSKA Ž.	47.171	6.497	122	226	3.492	25.812	855	702	4.203	1.024	4.596	9.989	21,8
KOPR.-KRIŽ. Ž.	21.648	4.169	111	211	1.912	10.924	490	717	1.187	273	1.976	6.081	28,0
VIROV.-PODR. Ž.	12.243	2.293	12	47	1.017	6.410	525	67	997	168	766	3.310	27,0

Izvor: DZZS RH, zaposleost i plaće 2015.

Tablica 15. Starosna struktura zaposlenih u pravnim subjektima 2015. godine u Hrvatskoj i tri županije sjeverozapadne Hrvatske

	Sveukupno	Do 18 god.	19-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65
Hrvatska	1.017.797	880	40.626	106.027	147.689	152.072	144.090	137.455	134.890	104.525	45.086	4.457
Posto	100	0,1	3,8	10,4	14,5	14,9	14,2	13,5	13,2	10,3	4,4	0,7
Varaždinska ž.	47.171	67	3.215	5.346	6.914	6.990	6.730	6.466	6.165	3.956	1.220	102
Posto	100	0,1	6,8	11,3	14,7	14,8	14,3	13,7	13,1	8,4	2,6	0,2
Kopr.-križev. Ž.	21.648	14	875	2.238	3.253	3.177	3.123	3.140	3.187	1.939	601	51
Posto	100	0,1	4,0	10,3	15,0	14,7	14,4	14,5	14,7	9,0	2,8	0,5
Virov.-podr. Ž.	12.243	6	447	1.266	1.820	1.780	1.580	1.845	1.812	1.202	453	32
Posto	100	0,1	3,7	10,3	14,9	14,5	12,9	15,1	14,7	9,8	3,7	0,3

Izvor: DZZS RH, zaposlenost i plaće 2015.

Kvalificiranost, odnosno školovanost radne snage zaposlenih u pravnim osobama u Podravini tek djelomično zaostaje iza prosjeka Hrvatske, ali znatno zaostaje iza Zagreba i jadranskih središta. Na razini Hrvatske s visokim obrazovanjem radi 22,9 posto zaposlenih, 8,6 posto s višom školom, te čak 50,2 posto sa srednjom školom, dok VKV radnika ima 1,2 posto i NKV 5,5 posto. U prerađivačkoj industriji stanje je nešto nepovoljnije. Istovremeno (2015.) u Koprivničko-križevačkoj županiji radi 19,2 posto radnika s visokom školom, 8,8 posto s višom i 50,4 sa srednjom, te VKV 3,3 i NKV 9,1 posto. Zanimljivo je da Varaždinska županija ima nešto nepovoljniju strukturu: 13,8 posto visokoobrazovanih, 7,4 s višom školom i 54,7 sa srednjom, te VKV 1,5 i NKV 9,7 posto, dok zaposleni u Virovitičko-podravskoj županiji stoje bolje: 18,7 visokoobrazovanih, 8,3 posto s višom i 52,7 posto sa srednjom školom, te 0,5 posto VKV i 6,2 posto NKV radnika. Zbrojivši visoko i više obrazovane djelatnike, oni u strukturi zaposlenih Hrvatske zauzimaju 31,6 posto, Koprivničko-križevačke županije 28,0 posto, Varaždinske 21,8 i Virovitičko-podravske 27,0 posto. Spomenimo još da u pravnim osobama Koprivničko-križevačke županije radi 111 doktora znanosti, u Varaždinskoj 122 i u Virovitičko-podravksoj samo 12 i to uglavnom izvan proizvodnih tvrtki. Iznijeti pokazatelji upućuju na zaključak da je struktura obrazovanosti kadrova u nas još uvijek znatno ispod prosjeka srednje ili zapadne Europe (Tablica 14.).

Starosna struktura zaposlenih u pravnim osobama upućuje na zaključak da Podravina ima neznatno mlađu radnu snagu od prosjeka Hrvatske (Tablica 15.). Najviše zaposlenih je srednje dobi (od 30 do 50

Graf 31. Prihodi proračuna u općinama i gradovima u Hrvatskoj 2014. godine

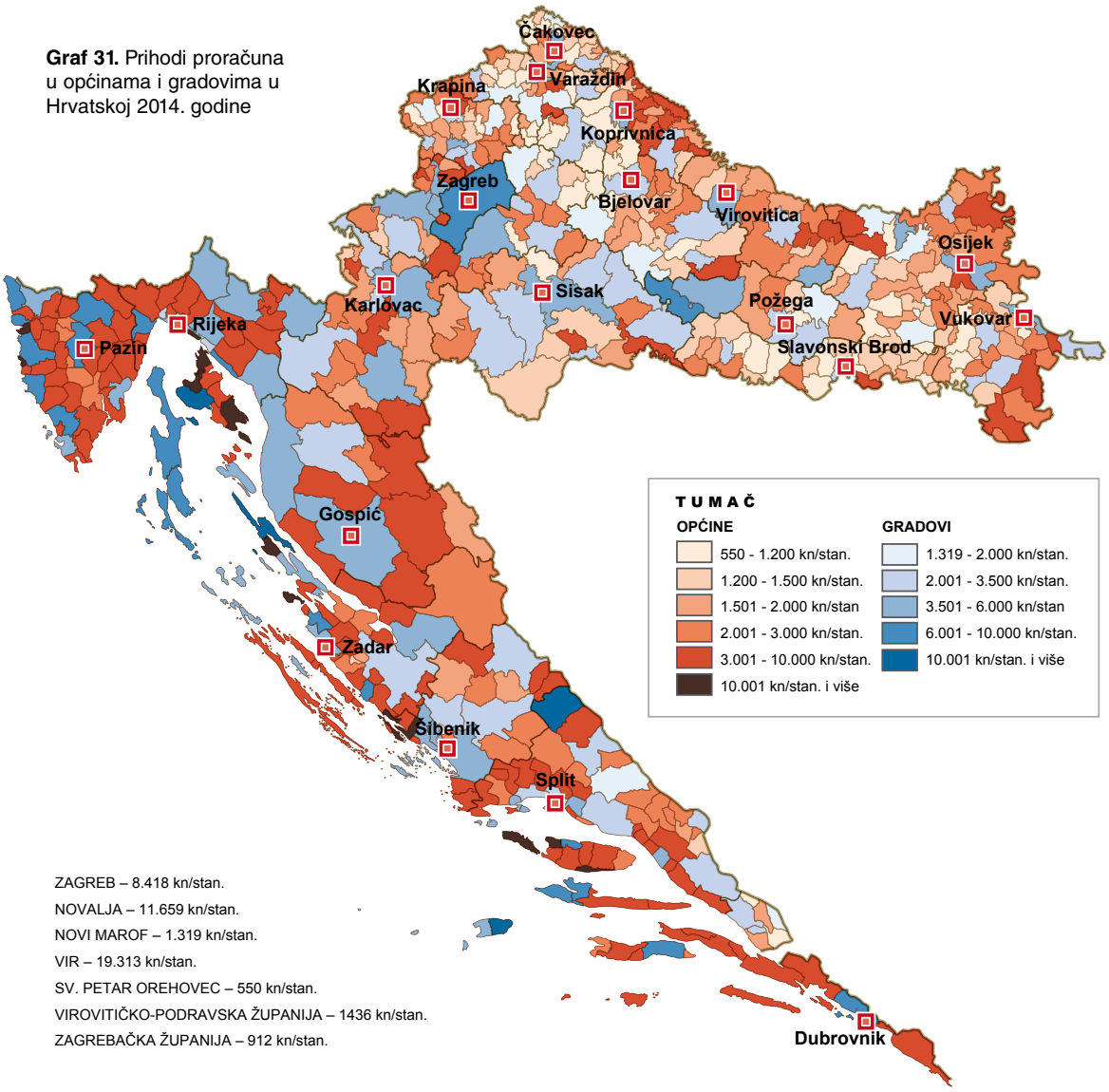

godina): u Hrvatskoj 57,1 posto, u Koprivničko-križevačkoj županiji 58,6 posto, Varaždinskoj 57,5 posto i u Virovitičko-podravskoj 57,4 posto. U Varaždinskoj županiji radilo je 2015. 18,2 posto mladih radnika (do 30 godina), u Koprivničko-križevačkoj 14,4 a prosjek za Hrvatsku je 14,3 posto. Ove odnose zadnjih godina donekle narušava emigracija kvalitetne i mlade radne snage ili u Zagreb ili u inozemstvo.

Kao važan faktor lokacije danas se javlja i financijski potencijal lokalnih zajednica za planiranje i realizaciju novih projekata, odnosno koliko lokalna zajednica može pomoći i dati olakšica ulagačima i investitorima. Za takve inicijative važna je visina općinskih (gradskih) proračuna po stanovniku. Ti proračuni ne ovise samo o redovitim (poreznim) prihodima, nego često još više od inicijativnosti i sposobnosti lokalnog vodstva da osigura sredstva za ulaganja iz drugih izvora, uglavnom države, javnih tvrtki i iz fondova EU. Taj genius loci može inicirati i velika ulaganja s malim proračunom, osobito u kombinaciji s privatnim kapitalom. Ako se usposrede prinosi proračuna po stanovniku u podravskim općinama, onda se može zaključiti da je većina od njih dosta kreativna i inicijativna, te u pravilu ostvaruju veći proračun po stanovniku od dobrog dijela jedinica u Hrvatskoj (Graf 29.).

PROSTORNA TIPOLOGIJA DEMOGRAFSKIH RESURSA

Na temelju iznijetih pokazatelja o kvantitativnim i kvalitativnim obilježjima stanovništva Hrvatske i Podravine, mogu se sintetizirati vrijednosti ljudskih resursa i izvesti prostorna tipizacija potencijala u općinama i gradovima (pa i naseljima). Radi se o hipotetičkoj kvantitativnoj metodi, koja dosta vjerno odražava stvarne ljudske potencijale u prostoru, te daje sintetički uvid za proces odlučivanja u izboru lokacije proizvodnih ili drugih kapaciteta.

Jedan od mogućih takvih sintetičkih pokazatelja je **indeks demografskih resursa** (I. NEJAŠMIĆ, A. TOSKIĆ, R. MIŠETIĆ, 2009.). Formulu za izračunavanje toga pokazatelja čini zbroj demografskog indeksa i indeksa obrazovanosti. Oni pak u sebi uključuju izabranih 15 pokazatelja stanja demografskih resursa, koji se formulom stavljaju u međusobni odnos. To su pokazatelji: (1) broj stanovnika referentnog popisa, (2) broj stanovnika prethodnog popisa, (3) broj ženskog stanovništva, (4) stanovnika mlađih od 15 godina, (5) stanovnika od 20 do 24 godine starosti (studentska kohorta), (6) stanovnika starosti 20-39 godina (mlađe zrelo stanovništvo), (7) stanovnika starih 25 i više godina, (8) ženskog stanovništva 20-29 godina (mlađa fertilna skupina), (9) ženskog stanovništva starosti 15 do 59 godina (fertilni kontingent), (10) stanovnika starijih od 65 godina (staro stanovništvo), (11) broj studenata, (12) stanovnika s tercijarnim obrazovanjem, (13) prosječan broj živorođenih (u dužem nizu), (14) prosječan broj umrlih (u dužem nizu), te (15) ukupan broj prostornih jedinica u promatranom području (naselja, općina ...).

Unošenjem ovih vrijednosti u formulu, dobiveni rezultati mogu biti osnovicom za **tipizaciju** prostornih jedinica prema vrijednosti ljudskih resursa. Hipotetički se može formirati šest (manje ili više) tipova. 1. Tip s izrazito povoljnim demografskim resursima, koji uključuje izrazito dobra demografska obilježja i potencijale, te vrlo visoku razinu obrazovanosti (A). 2. Tip s povoljnim demografskim resursima uključuje vrlo dobra demografska obilježja i potencijale, te visoku razinu obrazovanosti (B). 3. Tip s dobrim demografskim resursima uključuje pretežno dobra demografska obilježja i potencijale, te uglavnom dobru razinu obrazovanosti (C). 4. Tip sa slabim demografskim resursima uključuje donekle dobra demografska obilježja i potencijale i uglavnom nisku razinu obrazovanosti (D). 5. Tip s vrlo slabim demografskim resursima uključuje vrlo slaba demografska obilježja i potencijale, te uglavnom vrlo nisku razinu obrazovanosti (E). 6. Tip s izrazito slabim demografskim resursima uključuje izrazito slaba demografska obilježja i potencijale, te izrazito nisku razinu obrazovanosti (F) (I. NEJAŠMIĆ, A. TOSKIĆ, R. MIŠETIĆ, 2009.).

Tipizacija podravskih općina i gradova prema strogom statistički izračunatom modelu indeksa demografskih resursa ukazuje na slabe razvojne mogućnosti ovog dijela Hrvatske. Niti jedna jedinica ne pripada u tip A, koji ima izrazito povoljne demografske resurse (tu je Zagreb ili Varaždin). Pokazatelju tipa B (povoljni demografski resursi) pripada jedino Koprivnica, a u tip C (dobri resursi) pripadaju Ludbreg i Đurđevac. Podravske općine uglavnom pripadaju tipovima E (vrlo slabi) i F (izrazito slabi demografski resursi). Jedino Sveti Đurđ i Pitomača pripadaju tipu D (slabi resursi) (Graf 30.).

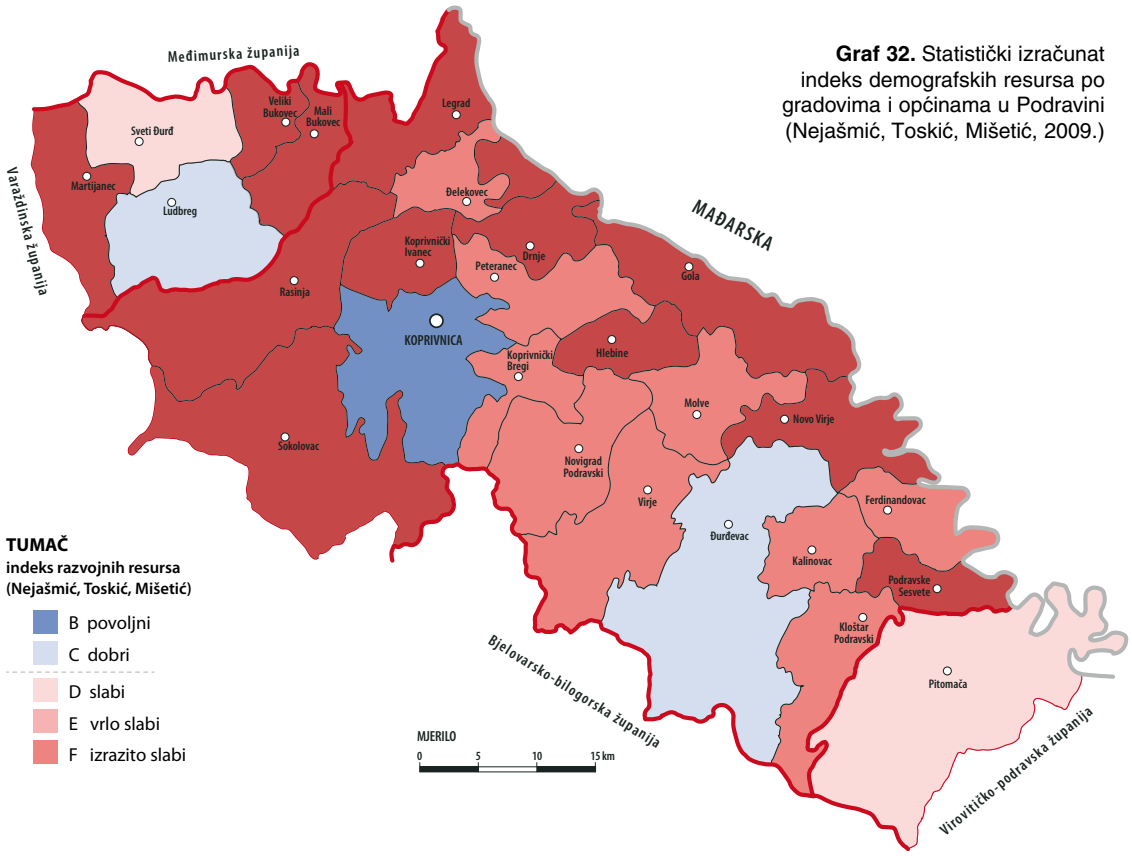

Graf 32. Statistički izračunat indeks demografskih resursa po gradovima i općinama u Podravini (Nejašmić, Toskić, Mišetić, 2009.)

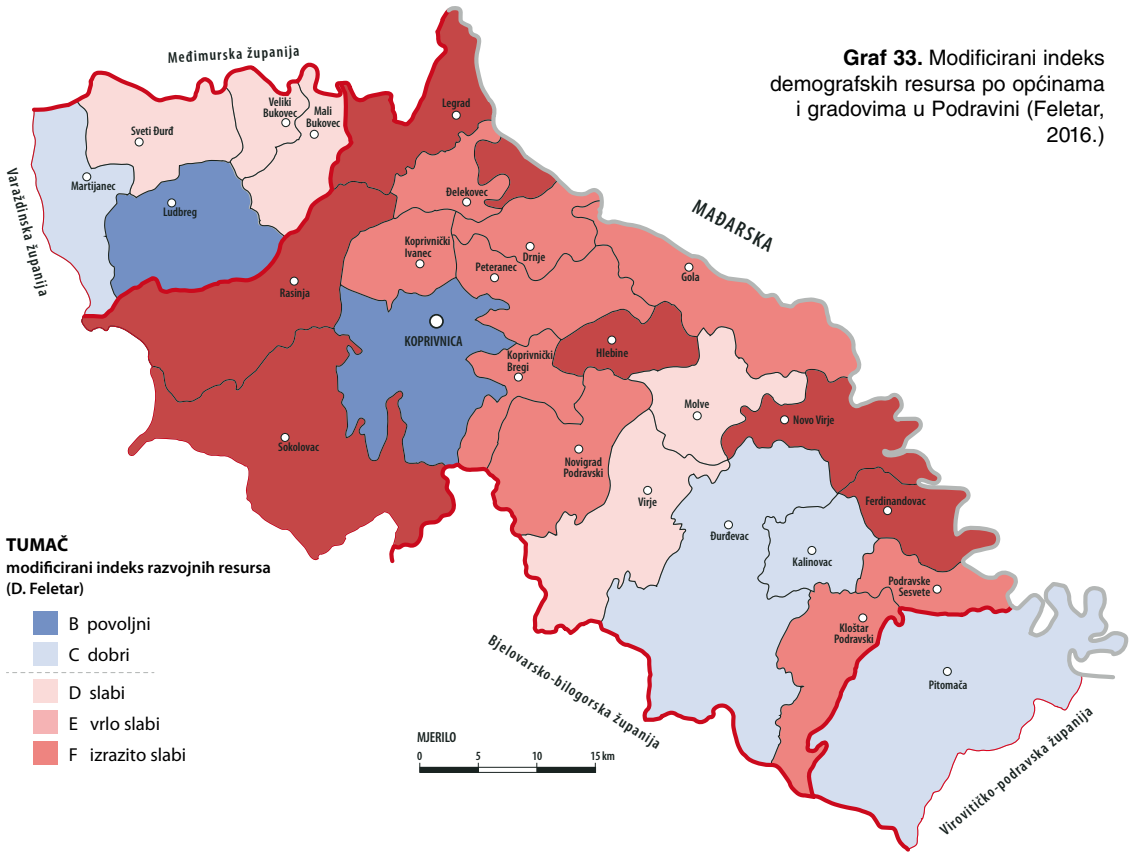

Graf 33. Modificirani indeks demografskih resursa po općinama i gradovima u Podravini (Feletar, 2016.)

S obzirom na razvojne rezultate koji se ostvaruju »na terenu«, ovako stroga statistička primjena i vrednovanje demografskih resursa ne odgovara stvarnim mogućnostima i razvojnim procesima u Podravini. Očito u obzir treba uzeti još nekoliko varijabli (pokazatelja), ali njih je vrlo teško kvantificirati. Jedna od bitnih takvih demografskih varijabli je tzv. genius loci, odnosno lokalne posebnosti i vrijednosti u području kreativnosti, inicijativnosti kadrova i uprave u pojedinim teritorijalnim jedinicama. I na području Podravine su zadnjih dvadesetak godina neke općine ostvarile vrijedne i vrlo vrijedne razvojne rezultate iako imaju nepovoljni indeks demografskih resursa.

Uzimajući u obzir te rezultate, kao i razvojne perspektive koje se time ostvaruju, statističku tipizaciju po indeksu demografskih resursa bi na primjeru Podravine trebalo donekle korigirati. Takva realnija tipizacija stavlja, uz Koprivnicu, i Ludbreg u tip B (povoljni resursi), a u tip C (dobri resursi) bi svakako trebale pripadati i općine Martijanec, Kalinovac, Pitomača i Molve. Po tom empirijskom elementu i značenju djelovanja geniusa loci, barem u tip D (slabi) trebale bi pripadati i općine Veliki Bukovec, Mali Bukovec i Virje, dok i dio ostalih općina zaslužuje nešto bolju poziciju u tipizaciji (Graf 31.). Nije nemoguće da genius loci u budućnosti afirmira neku danas nerazvijenu općinu kao novu »zvijezdu« ekonomskog razvoja.

MOGUĆA PROJEKCIJA STANOVNIŠTVA PODRAVINE DO 2051. GODINE

Ako se nastave sadašnji trendovi kretanja stanovništva, Hrvatska (i Podravina) će do polovice 21. stoljeća izgubiti gotovo trećinu svoje populacije, a bitno će se pogoršati starosna i druge sastavnice strukture stanovništva. Velika opasnost krije se u stalnom ubrzanju trendova depopulacije, tako da je vrlo teško (uz veliku mogućnost pogreške) prognozirati kretanje hrvatskog stanovništva u duljem vremenskom razdoblju. Na tu projekciju naročito utječu trendovi kretanja (pada) prirodnog prirasta (što je već prikazano u ovom radu), te migracijska bilanca.

Na razini Hrvatske migracijska bilanca s inozemstvom bila je pozitivna sve do 2008., barem prema podacima Državnog zavoda za statistiku. Otada se iseljavanje iz Hrvatske stalno ubrzava, pa je tako migracijski saldo 2009. bio 1.472 više iseljena stanovnika, a u 2015. godini 17.945 duša (Tablica 16.). Čini se da ti podaci nisu posve točni, jer samo njemačka statistika bilježi da se u tu zemlju 2012. uselilo 12.944 osoba s hrvatskom putovnicom, a 2015. godine čak 50.628, ali i iselilo oko trećine od toga broja.

Što se tiče migracijskih kretanja u i iz inozemstva u podravskim županijama i ona pokazuju određeno ubrzanje (Tablica 17.). Tek je Varaždinska županija u 2010. i 2011. imala pozitivni migracijski saldo, a potom se iseljavanje ubrzava. Broj iseljenih u Koprivničko-križevačkoj županiji 2010. bio je 77 a

Tablica 16. Imigracija i emigracija u Hrvatskoj od 2006. do 2015. godine

Godina	Useljeno	Iseljeno	Saldo	Posto	Indeks
2006.	14.978	7.692	7.286	48,6	194,7
2007.	14.622	9.002	5.620	38,4	162,4
2008.	14.541	7.488	7.053	48,5	194,2
2009.	8.468	9.940	-1.472	-17,4	85,2
2010.	4.985	9.860	-4.875	-97,8	50,6
2011.	8.534	12.699	-4.165	-48,8	67,2
2012.	8.959	12.877	-3.916	-43,7	69,6
2013.	10.378	15.262	-4.884	-47,1	68,0
2014.	10.638	20.858	-10.220	-96,1	51,0
2015.	11.706	29.651	-17.945	-153,3	39,5
Ukupno	107.809	135.329	-27.520	-25,5	79,7

Izvor: DZZS RH, Migracija stanovništva za 2014. i 2015.

Napomena: Indeks = useljenih na 100 iseljenih

		Koprivničko-križevačka županija	Varaždinska županija	Virovitičko-podravska županija
2010.	Doseljeni	32	67	79
	Odseljeni	77	64	252
	Indeks	41,6	104,7	31,3
2011.	Doseljeni	73	140	66
	Odseljeni	83	98	228
	Indeks	88,0	142,9	28,9
2012.	Doseljeni	66	71	82
	Odseljeni	76	115	285
	Indeks	86,8	61,7	28,8
2013.	Doseljeni	48	123	67
	Odseljeni	115	290	236
	Indeks	41,7	42,4	28,4
2014.	Doseljeni	62	120	66
	Odseljeni	271	511	443
	Indeks	22,9	23,5	14,9
2015.	Doseljeni	90	203	99
	Odseljeni	374	800	804
	Indeks	24,1	25,4	12,3

Tablica 17. Emigracija i imigracija u inozemstvo u tri podravske županije od 2010. do 2015. godine

Izvor: DZZS RH, Migracija stanovništva 2015., Priopćenje 7.1.2.

Napomena: Indeks = doseljenih na100 odseljenih

2015. godine 374, a u Virovitičko-podravskoj županiji se u istom razdoblju emigracija povećala sa 79 na 804 duše. Godine 2015. na stotinu odseljenih u Koprivničko-križevačkoj županiji dolazi 24,1 doseljenih, u Varaždinskoj 25,4 a u Virovitičko-podravskoj samo 12,3 doseljenih.

Prema projekciji S. Šterca (Večernji list, 5. 11. 2016.), Hrvatska će 2051. brojati od 2,6 do 3,4 milijuna stanovnika. Ako se kao baza uzme međupopisni trend pada (2001.-2011.) stanovništva, onda će Hrvatska 2051. brojati 3,7 milijuna duša. Ako se tomu još dodaju drugi depopulacijski čimbenici (negativni migracijski saldo i sl.), onda će Hrvatska prema toj pesimističkoj varijanti 2051. brojati svega 3,1 milijuna stanovnika. S obzirom da je većina varijabli (pogotovo migracijski saldo) vrlo nestabilna, i projekcija kretanja depopulacije je samo hipotetska.

Što se tiče Podravine, hipotetska projekcija po prvoj varijanti predviđa pad populacije do 2051. godine za 27,1 posto (na 81.176 stanovnika), a po pesimističkoj varijanti za 42,1 posto (na 64.490 duša). Depopulacija će biti brža na istoku nego na zapadu Podravine, a osobito brzo će depopulirati općine u dravskom poloju i na brdima Kalnika i Bilogore. Naselja na glavnoj podravskoj cesti sporije će gubiti stanovništvo. Najsporije će depopulirati najveća naselja: po drugoj varijanti Koprivnica će 2051. brojati 23.788 stanovnika, Ludbreg 6.545, Đurđevac 5.012 i Pitomača 7.112 žitelja (općine). Naselja bliže Dravi i na pobrđu (osobito mala) ući će u fazu odumiranja. Tako će po drugoj varijanti 2051. u općini Legrad 2051. biti još samo 185 stanovnika, Đelekovec 288, Sokolovac 981, Novo Virje 333, Hlebine 514 itd. (Tablica 18.).

Ova hipotetska projekcija ostvarit će se ako se zadrže sadašnji trendovi kretanja stanovništva. Ona upozorava na dramatičnost situacije kako bi se osmislila i počela voditi dugoročna nacionalna prodemografska politika, a u njenom provođenju svakako trebaju sudjelovati i lokalne zajednice. Sasvim je vjerojatno da se predviđeni dramatični trendovi depopulacije neće zaista ostvariti. To najavljuju već i sadašnja europska i svjetska migracijska kretanja i pomicanja stanovništva prema Europi (i razvijenim zemljama svijeta). Ona će se u slijedećem razdoblju zasigurno intenzivirati. Na Hrvatskoj je da se u tom osjetljivom procesu što bolje pozicionira.

Tablica 18. Projekcija pada broja stanovnika (depopulacije) u Hrvatskoj i u Podravini do 2051. godine

	2015. godine		Pad broja st. godišnje – prosjek 2001.-2011.	Projekcija za 2051. godinu						Gustoća naseljenosti		
				1. varijanta			2. varijanta			2011.	2051. godine	
	Migracijski saldo	Prirodni prirast		Pad	Posto	Stanje 2051.	Pad	Posto	Stanje 2051.		1. varijanta	2. varijanta
HRVATSKA	-27.509	-17.509	-15.257	-533.995	-12,5	3.750.894	1.178.344	27,5	3.106.545	75,7	66,2	54,9
Kopr.-križev. žup.	-284	-616	-888	-31.080	-26,9	84.504	46.668	41,9	64.713	66,1	48,3	37,0
Varaždinska žup.	-597	-911	-882	-30.870	-17,5	145.081	57.184	32,5	118.767	139,4	115,0	94,1
Virovit.-podrav. žup.	-705	-440	-855	-29.925	-35,3	54.911	42.164	50,3	42.672	41,9	27,1	21,1
PODRAVINA	-239	-587	-863	-30.205	-27,1	81.176	46.891	42,1	64.490	69,0	50,3	40,0
Donji Martijanec	-	-21	-48	-1.680	-43,7	2.163	2.256	58,7	1.587	70,3	39,3	29,0
Drnje	-	-9	-29	-1.015	-54,5	848	1.295	69,5	568	62,7	28,2	18,9
Đelekovec	-	-19	-29	-1.015	-66,2	518	1.245	81,2	288	59,2	19,9	11,1
ĐURĐEVAC	-	-44	-58	-2.030	-24,5	6.254	3.272	39,5	5.012	52,7	39,8	31,9
Ferdinandovac	-	-26	-36	-1.260	-72,0	490	1.523	87,0	227	35,5	10,0	4,6
Gola	-	-25	-33	-1.155	-47,5	1.276	1.519	62,5	912	31,8	16,7	12,0
Hlebine	-	-10	-17	-595	-45,6	709	790	60,6	514	42,1	22,9	16,6
Kalinovac	-	-15	-13	-455	-28,5	1.142	695	43,5	902	44,9	31,7	25,0
Kloštar Podravski	-	-17	-30	-1.050	-31,8	2.256	1.547	46,8	1.759	64,8	44,2	34,5
KOPRIVNICA	-	-53	-70	-2.450	-7,9	28.404	7.066	22,9	23.788	338,7	312,1	241,4
Koprivnički Bregi	-	-26	-17	-595	-25,0	1.786	952	40,0	1.429	68,0	51,0	40,8
Koprivnički Ivanec	-	-16	-24	-840	-39,6	1.281	1.581	54,6	540	64,3	38,8	16,4
Legrad	-	-39	-52	-1.820	-81,2	679	2.156	96,2	185	35,7	10,8	2,9
LUDBREG	-	-62	-19	-665	-7,8	7.813	1.933	22,8	6.545	124,1	114,8	96,2
Mali Bukovec	-	-19	-30	-1.050	-47,5	1.162	1.382	62,5	830	59,3	31,4	22,4
Molve	-	-18	-19	-665	-30,4	1.524	994	45,4	1.195	47,0	32,4	25,4
Movigrad Podravski	-	-19	-29	-1.015	-35,3	1.857	1.445	50,3	1.427	44,5	28,6	22,0
Novo Virje	-	-8	-20	-700	-57,6	516	883	72,6	333	33,8	14,3	9,3
Peteranec	-	-13	-15	-525	-19,4	2.279	930	34,4	1.774	52,2	43,8	34,1
Pitomača	-	-33	-41	-1.435	-14,3	8.624	2.947	29,3	7.112	63,6	54,5	45,0
Podravske Sesvete	-	-2	-15	-525	-32,2	1.105	769	47,2	861	55,4	38,1	29,7
Rasinja	-	-28	-55	-1.925	-58,9	1.342	2.414	73,9	853	30,9	12,7	8,0
Sokolovac	-	-42	-55	-1.925	-56,3	1.492	2.436	71,3	981	25,0	10,9	7,2
Sveti Đurđ	-	-24	-37	-1.295	-34,0	2.509	1.864	49,0	1.940	84,2	55,8	43,1
Veliki Bukovec	-	-18	-13	-455	-31,6	983	670	46,6	768	62,5	41,9	33,4
Virje	-	-32	-61	-2.135	-46,5	2.452	2.821	61,5	1.766	58,4	31,0	22,4

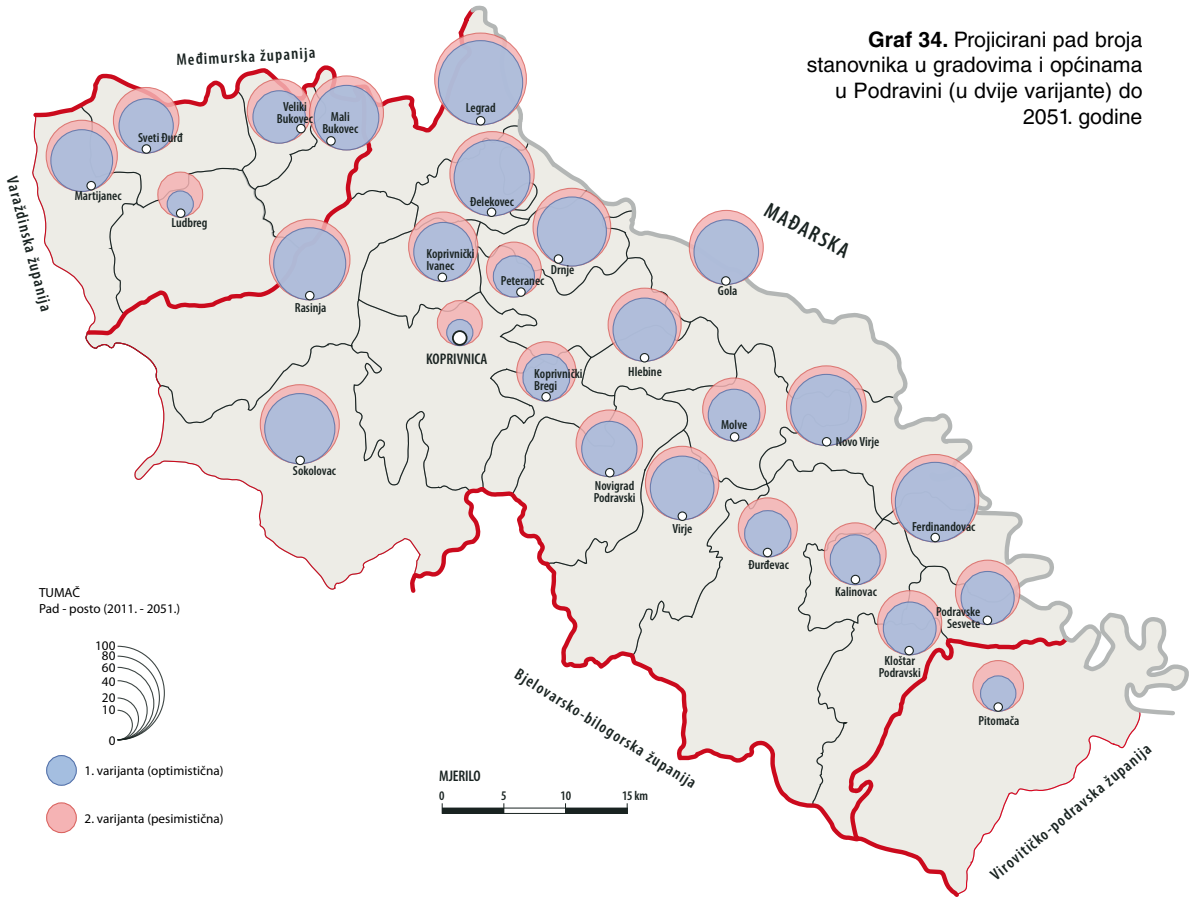

Graf 34. Projicirani pad broja stanovnika u gradovima i općinama u Podravini (u dvije varijante) do 2051. godine

LITERATURA

1. AKRAP, Anđelko, 1999., Vitalna statistika i različitost depopulacijskih procesa u Hrvatskoj i županijama, Društvena istraživanja, 8, 5-6, Zagreb, 793-815
2. AKRAP, Anđelko, 2014., Činitelji fertiliteta u Hrvatskoj – nekad i danas, Demografija u Hrvatskoj, Zagreb, 33-64
3. AKRAP, Anđelko, ŽIVIĆ, Dražen, 2001., Demografske odrednice i obilježja obiteljske strukture stanovništva Hrvatske, Društvena istraživanja 10, 4-5, Zagreb. 621-654
4. BUTURAC, Josip, FELETAR, Dragutin i dr., 1990., Župa Sveti Đurđ, Župa Sv. Đurđ, Sveti Đurđ
5. ČIPIN, Ivan, STRMOTA, Marin, 2014., Druga demografska tranzicija u Hrvatskoj, Demografija u Hrvatskoj, Zagreb, 65-82
6. DELORT, R., WALTER, F., 2004., Povijest europskog okoliša, Školska knjiga, Zagreb
7. DEMOGRAFIJA u Hrvatskoj, zbornik radova u povodu 75. godišnjice života Alice Wertheimer Baletić, 2014., Ekonomski fakultet, Zagreb
8. ĐURKAN, Josip, 2005., Legrad i njegova župa kroz stoljeća, Legrad
9. FELETAR, Dragutin, 1971., Legrad, zemljopisno-povijesna monografija, KPD Zrinski, Čakovec
10. FELETAR, Dragutin, 1973., Podravina, Prinos poznavanju gospodarskog razvoja sjeverozapadne Hrvatske, Podravka, Koprivnica
11. FELETAR, Dragutin, 1977., Dnevne migracije u Koprivnicu, Geografski glasnik, 39, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb, 45-59
12. FELETAR, Dragutin, 1980., Utjecaj razvijenog agroindustrijskog kompleksa na transfer radne snage iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja i na lokalne migracije stanovništva – u Koprivničkoj općini, Spomen zbornik Geografskog društva Hrvatske, Zagreb, 69-78
13. FELETAR, Dragutin, 1982., Studije i radovi o Podravini, TIZ Zrinski, Čakovec
14. FELETAR, Dragutin, 1983., Industrija kao faktor promjena prostorne distribucije stanovništva u Podravini,

Geografski glasnik, 45, Zagreb, 105-118

15. FELETAR, Dragutin, 1984., Industrija u ekonomsko-geografskoj strukturi Podravine, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb
16. FELETAR, Dragutin, 1984., Prekodravlje – osnovne osobine demografskog razvoja, Podravski zbornik, 10, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 99-116
17. FELETAR, Dragutin, 1984., Razvoj naseljenosti i stanovništva hlebinske Podravine, Hlebinski almanah, 1, Koprivnica, 29-55
18. FELETAR, Dragutin, 1985., O znanstveno-metodološkim osnovama industrijske geografije, Geografski glasnik, 47, Zagreb, 163-182
19. FELETAR, Dragutin, 1989., Proces industrijalizacije kao faktor transformacije stanovništva, Sbornik, 6, Pedagogicky fakulty, Ostrava, 157-166
20. FELETAR, Dragutin, 1991., Geografske osnove proučavanja odnosa industrije i okoliša, Radovi Geografskog odsjeka PMF, Zagreb, 47-59
21. FELETAR, Dragutin, 1991., Promjene u prostornom rasporedu stanovništva Podravine 1991. godine, Podravski zbornik, 17, Koprivnica, 51-63
22. FELETAR, Dragutin, 1993./1994., Demografsko-gospodarska osnovica novoosnovane Koprivničko-križevačke županije, Podravski zbornik, 19/20, Koprivnica, 7-17
23. FELETAR, Dragutin, 1995., Neke značajke usporedbe broja stanovnika u Hrvatskoj 1948. i 1991. godine na bazi novoga teritorijalnoga ustroja Acta Geographica Croatica, 30, Zagreb, 67-78
24. FELETAR, Dragutin, 1997., Procesi tranzicije kao faktor promjene broja stanovnika županijskih središta u Hrvatskoj, Acta Geographica Croatica, 32, Zagreb, 91-101
25. FELETAR, Dragutin, 2002., Promjene u prostornom rasporedu naseljenosti Koprivničko-križevačke županije, s osobitim osvrtom na razdoblje od 1991. do 2001. godine, Podravina, 1, Meridijani, Koprivnica, 5-30
26. FELETAR, Dragutin, 2008., Hrvatska klizi u demografsku katastrofu, Meridijani, 130, Samobor, 98-103
27. FELETAR, Dragutin, 2012., Stanovništvo općine Virje od 1857. do 2011. godine, Virje na razmeđu stoljeća, 6, Općina Virje i Meridijani, Virje, 149-170
28. FELETAR, Dragutin, 2013., Geografsko-demografske značajke Regionalnog parka Mura-Drava, Podravina, 24, Meridijani, Koprivnica, 5-21
29. FELETAR, Dragutin, 2014., Demografska istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u ozračju metodoloških dostignuća Alice Wertheimer Baletić, Zbornik demografija u Hrvatskoj, Ekonomski fakultet, Zagreb, 211-270
30. FELETAR, Dragutin, FELETAR, Petar, 2008., Prirodna osnova kao čimbenik naseljenosti gornje hrvatske Podravine, Podravina, 13, Meridijani, Koprivnica, 167-212
31. FELETAR, Dragutin, FELETAR, Petra, 1992., Povijest Kuzminca, SPD Sloga Kuzminec
32. FELETAR, Dragutin, PETRIĆ, Hrvoje i dr., 1998., Župa i općina Molve, Mali princ, Koprivnica
33. FELETAR, Dragutin, PETRIĆ, Hrvoje i dr., 2001., Općina Novigrad Podravski, Nakladna kuća dr. Feletar, Koprivnica
34. FELETAR, Dragutin, PETRIĆ, Hrvoje, 2001., Razvoj i struktura stanovništva općine Novigrad Podravski, Općina Novigrad Podravski, Nakladna kuća dr. Feletar, Koprivnica, 26-35
35. FELETAR, Petar, 2007., Procesi depopulacije sjeverne Hrvatske između 1948. i 2001. godine, Podravina, 12, Meridijani, Koprivnica, 151-158
36. FELETAR, Petar, 2012., Demografske promjene u Koprivničko-križevačkoj županiji od 1857. do 2011. godine, Podravina, 21, Meridijani, Koprivnica, 129-167
37. FRIGANOVIĆ, Mladen, 1987., Demogeografija, Školska knjiga, Zagreb
38. FRIGANOVIĆ, Mladen, 1992., Promjene u dinamici stanovništva Hrvatske 1948.-1991. kao funkcija urbanizacije, Geografski glasnik, 51, Zagreb, 38-52
39. GELO, Jakov, 1987., Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine, Globus, Zagreb
40. GELO, Jakov, AKRAP, Anđelko, ČIPIN, Ivan, 2005., Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske – bilanca 20. stoljeća, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti RH, Zagreb
41. KORENČIĆ, Mirko, 1979., Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971., HAZU, Zagreb
42. KRIVOŠIĆ, Stjepan, 1991., Stanovništvo i demografske prilike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća, Zavod za znanstveni rad HAZU, Varaždin
43. LANDRY, Adolphe, 1949., Traite de demographie, Payot, Paris
44. MAGAŠ, Damir, 2013., Geografija Hrvatske, Sveučilište u Zadru i Meridijani, Zagreb-Zadar
45. MALAČIČ, Juraj, 1993., Demografija – teorija, analiza, metode in modeli, SAZU, Ljubljana

46. MARTINEZ, Franjo, 2007., Priroda i kultura u srazu, Čakovec
47. MATICA, Mladen, 2002., Deagrarizacija u razdoblju tranzicije na području Koprivničko-križevačke županije (1991.-2002.), Podravina, 2, Meridijani, Koprivnica, 54-66
48. NEJAŠMIĆ, Ivan, 1991., Depopulacija u Hrvatskoj, Školska knjiga, Zagreb
49. NEJAŠMIĆ, Ivo, 2005., Demografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb
50. NEJAŠMIĆ, Ivo, 2007., Demografski resursi hrvatskih županija: analiza sintetičkih indikatora, Zbornik 4. hrvatskog geografskog kongresa, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 197-206
51. NEJAŠMIĆ, Ivo, 2008., Stanovništvo Hrvatske: demografske studije i analize, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb
52. NEJAŠMIĆ, Ivo, MIŠETIĆ, Roko, 2010., Sintetički pokazatelji demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora, Hrvatski geografski glasnik, 72/1, Zagreb, 79-98
53. NEJAŠMIĆ, Ivo, TOSKIĆ, Aleksandar, MIŠETIĆ, Roko, 2009., Demografski resursi Republike Hrvatske – sintetički pokazatelji za županije, gradove i općine, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb
54. NOTESTEIN, Frank, W., 1950., The Population of the World in the Year 2000, Journal of American Statistical Association XLV, September, Washington
55. PEJNOVIĆ, Dane, 2004., Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske, Društvena istraživanja, 13/4-5, Zagreb, 701-706
56. PETRIĆ, Hrvoje, 2000., Općina i župa Drnje, Nakladna kuća dr. Feletar, Koprivnica
57. PETRIĆ, Hrvoje, 2012., Pogranična naselja i okoliš: Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću, Meridijani, Zagreb
58. PETRIĆ, Hrvoje, FELETAR, Dragutin i dr., 2008., Općina Đelekovec, Meridijani, Đelekovec
59. PULJIZ, Vlado, 2014., Demografski procesi i socijalna politika, Demografija u Hrvatskoj, Zagreb, 177-190
60. SPEVEC, Dubravka, 2009., Starenje stanovništva Varaždinske županije od 1961. do 2001. godine, Migracijske i etničke teme, 25/1-2, Zagreb, 125-152
61. SPEVEC, Dubravka, 2011., Prostorne značajke demografskih resursa Krapinsko-zagorske, Varaždinske i Međimurske županije, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb
62. SPRINGER, O., SPRINGER, D., 2009., Otrovani modrozeleni planet, Meridijani, Zagreb
63. ŠTERC, Stjepan, 1986., O suvremenom geografskom objektu istraživanja s posebnim osvrtom na demogeografiju, Geografski glasnik, 48, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb, 99-121
64. ŠTERC, Stjepan, KOMUŠANEC, Monika, 2014., Strateška promišljanja hrvatskih demografa, Demografija u Hrvatskoj, Zagreb, 143-162
65. TAYLOR, G.R., 1972., The Concept of optimum Population, Stanford, Q.H., The Worlds Population, Toronto
66. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, 1978., Ekonomska aktivnost stanovništva, Demografski aspekti, Školska knjiga, Zagreb
67. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, 1996., Specifičnosti demografskog razvitka u Hrvatskoj i njegove socio-ekonomske implikacije, Revija za socijalnu politiku, 3/3-4, Zagreb, 251-258
68. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, 1999., Stanovništvo i razvoj, Mate, Zagreb
69. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, 2004., Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, Društvena istraživanja 13/4-5, Zagreb, 631-651
70. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, 2005., Demografija Hrvatske – aktualni demografski procesi, Diacovensia, 13/1, Zagreb, 95-116
71. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, 2005., Polazišta za populacijsku pronatalitetnu politiku u Hrvatskoj, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, 23/2, Rijeka, 217-236
72. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, 2014., Demografska posttranzicijska etapa u zapadnoj Europi – obilježja i čimbenici (razdoblje od 1960. do 2010. godine), Demografija u Hrvatskoj, Zagreb, 1-32
73. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, 2016., Demografski tranzicijski procesi – kontinuitet ili diskontinuitet, Rad 525 Razreda za društvene znanosti, knjiga 51, HAZU, Zagreb, 7-63
74. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, GELO, Jakov, 1990., Ukupno i prirodno kretanje stanovništva Hrvatske, Sociologija sela, 28, Zagreb, 5-18
75. ŽIVIĆ, Dražen, POKOS, Nenad, 2002., Demografska obilježja Podravine, Podravski zbornik, 28, Muzej grada, Koprivnica, 11-32
76. ŽIVIĆ, Dražen, POKOS, Nenad, 2005., Odabrani sociodemografski indikatori razvijenosti Hrvatske i županija, Revija za sociologiju, 36/3-4, Zagreb, 207-224
77. ŽIVIĆ, Dražen, ŽEBEC, Ivana, 2005., Sastavnice demografske bilance u gradu Koprivnici tijekom druge polovice 20. stoljeća, Podravina, 11, Meridijani, Koprivnica, 28-46

ABSTRACT

In the last two decades, the process of depopulation of Podravina villages has continued with a disconcerting acceleration of the trend. The paper shows the main elements characterizing the quantitative and qualitative development and structure of the Podravina population. The relation among the trends is explained in the analysis of their significance for the economic and social life and development of the area. Firstly, the quantitative trend of the number of inhabitants was analysed in the period from 1948 until 2011 accompanied by the illustration of changes in the territorial distribution of the population. This is followed by a thorough analysis of the natural change in population, first of all, the birth rate, fertility rate and mortality rate. Data have been collected for all cities and districts in Podravina, as well as individually for all 38 parishes of the Komarnik Archdeaconry. The analysis of age and sex structure shows the intensive processes of ageing of the population. Educational and professional structure of the population, as well as unemployment trends were shown for every district. Based on these and other qualitative indicators, a typification of Podravina districts was performed according to their potential for future development. Finally, a projection of the number of inhabitants in Podravina by 2051 was provided. The analysis is supported by a large number of tables and graphs.

Tablica 19 Kretanje broja stanovnika po naseljima u Podravini od 1948. do 2011. godine

Br.	Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011./1948.	
										Broj	Posto
	DONJI MARTIJANEC	5.557	5.627	5.382	5.048	5.294	4.619	4.327	3.843	-1.714	-30,8
1.	Čičkovina	337	334	341	312	278	263	223	206	-131	-38,9
2.	Gornji Martijanec	277	278	211	154	113	77	54	44	-233	-84,1
3.	Hrastovljan	557	565	562	546	478	457	459	410	-147	-26,4
4.	Križovljan	393	407	394	376	371	335	304	288	-95	-24,2
5.	Madaraševac	302	294	315	301	269	250	256	204	-98	-32,5
6.	Donji Martijanec	463	472	454	452	427	447	430	423	-40	-8,6
7.	Poljanec	863	889	873	788	874	853	792	716	-147	-17,0
8.	Rivalno	122	124	117	94	91	81	63	51	-71	-58,2
9.	Slanje	1.039	1.063	979	870	783	715	600	512	-527	-49,3
10.	Sudovčina	334	339	335	373	395	418	427	360	+26	+7,8
11.	Vrbanovec	870	872	801	782	769	723	725	629	-241	-27,7
	DRNJE	2.591	2.661	2.633	2.447	2.363	2.244	2.156	1.863	-728	-28,1
12.	Botovo	356	412	392	376	322	300	319	272	-84	-23,6
13.	Drnje	1.226	1.250	1.272	1.180	1.174	1.158	1.140	970	-256	-20,9
14.	Torčec	1.006	999	969	891	867	786	697	621	-385	-38,3
	ĐELEKOVEC	2.861	2.870	2.716	2.404	2.172	1.953	1.824	1.533	-1.328	-46,4
15.	Đelekovec	2.059	2.036	1.944	1.743	1.592	1.451	1.372	1.192	-867	-42,1
16.	Imbriovec	802	834	772	661	580	502	452	341	-461	-57,5
	ĐURĐEVAC	10.634	10.372	10.132	9.679	9.468	9.430	8.862	8.264	-2.370	-22,3
17.	Budrovac	841	838	797	680	520	437	444	373	-468	-55,6
18.	Čepelovac	795	791	756	641	565	462	379	345	-450	-56,6
19.	Đurđevac	6.013	5.842	5.859	5.967	6.382	6.845	6.616	6.349	+336	+5,6
20.	Grkine	200	211	213	181	187	161	158	131	-69	-34,5
21.	Mičetinec	417	428	396	343	310	274	240	207	-210	-50,4
22.	Sevarovci	356	344	346	301	252	204	170	142	-214	-60,1
23.	Sirova Katalena	826	773	750	634	512	405	355	281	-545	-66,0
24.	Suha Katalena	948	913	791	724	560	489	372	337	-611	-64,5
25.	Sveta Ana	238	232	224	208	180	153	128	99	-139	-58,4

Br.	Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011./1948.	
										Broj	Posto
	FERDINANDOVAC	3.467	3.514	3.268	2.881	2.497	2.293	2.107	1.676	-1.791	-51,7
26.	Brodić	479	436	387	282	194	138	123	101	-378	-78,9
27.	Ferdinandovac	2.988	3.078	2.881	2.599	2.303	2.155	1.984	1.575	-1.413	-47,3
	GOLA	5.592	5.281	4.719	4.163	3.609	3.165	2.760	2.431	-3.161	-56,5
28.	Gola	1.688	1.554	1.397	1.254	1.137	1.102	995	885	-803	-47,6
29.	Gotalovo	815	798	733	629	572	478	404	344	-471	-57,8
30.	Novačka	982	910	789	644	517	428	396	381	-601	-61,2
31.	Otočka	530	472	425	377	313	310	247	238	-292	-55,1
32.	Ždala	1.549	1.477	1.331	1.234	1.070	847	718	583	-966	-62,4
	HLEBINE	2.602	2.543	2.500	2.234	1.845	1.606	1.470	1.304	-1.298	-49,9
33.	Gabajeva Greda	662	679	683	506	262	211	179	149	-513	-74,5
34.	Hlebine	1.942	1.864	1.873	1.740	1.583	1.395	1.291	1.155	-787	-40,5
	KALINOVAC	2.884	2.951	2.777	2.506	2.140	1.852	1.725	1.597	-1.287	-44,6
35.	Batinske	400	404	352	320	256	193	110	98	-302	-75,5
36.	Kalinovac	2.252	2.308	2.200	2.186	1.884	1.659	1.573	1.463	-789	-35,0
37.	Molvice	135	-	-	-	-	-	42	36	-99	-73,3
	KLOŠTAR PODRAVSKI	4.769	4.849	4.763	4.453	4.095	3.893	3.603	3.306	-1.463	-30,7
38.	Budančevica	643	634	615	583	531	583	525	527	-116	-18,0
39.	Kloštar Podravski	1.857	1.846	1.974	1.901	1.765	1.773	1.707	1.532	-325	-17,5
40.	Kozarevac	1.112	1.126	1.098	961	845	711	599	580	-532	-47,8
41.	Prugovac	1.157	1.143	1.066	1.008	954	826	772	687	-470	-40,6
	KOPRIVNICA	12.864	14.139	16.582	21.104	25.941	29.706	30.994	30.854	+17.990	+139,8
42.	Bakovčice	509	517	535	446	398	337	338	321	-188	-36,9
43.	Draganovec	-	336	398	333	343	402	422	506	+170	+50,6
44.	Herešin	385	343	379	463	547	651	666	728	+343	+89,1
45.	Jagnjedovec	465	463	478	434	403	352	347	344	-121	-26,0
46.	Koprivnica	8.663	9.566	11.444	16.150	20.812	24.238	24.809	23.655	+14.922	+173,1
47.	Kunovec Breg	296	330	496	519	568	637	647	641	+345	+116,5
48.	Reka	1.316	1.385	1.506	1.507	1.479	1.477	1.702	1.507	+191	+14,5
49.	Starigrad	1.106	981	1.000	893	1.334	1.580	1.573	2.386	+1.280	+216,6
50.	Štaglinec	124	218	346	359	400	434	491	466	+342	+275,8

Br.	Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011./1948.	
										Broj	Posto
	KOPRIVNIČKI BREGI	2.582	2.819	3.172	3.070	2.828	2.706	2.549	2.381	-201	-7,8
51.	Glogovec	791	968	1.082	1.037	899	804	915	924	+133	+16,8
52.	Jeduševec	170	171	182	179	161	142	118	116	-44	-25,9
53.	Koprivnički Bregi	1.621	1.680	1.907	1.854	1.768	1.760	1.560	1.341	-280	-17,3
	KOPRIVNIČKI IVANEC	3.397	3.429	3.336	3.107	2.899	2.574	2.361	2.121	-1.276	-37,6
54.	Votinovec	332	328	323	303	278	213	192	176	-156	-57,8
55.	Goričko	203	203	214	212	181	167	143	141	-62	-30,5
56.	Koprivnički Ivanec	1.641	1.677	1.636	1.542	1.512	1.369	1.286	1.193	-448	-27,3
57.	Kunovec	933	936	884	820	738	676	595	488	-445	-47,7
58.	Pustakovec	286	285	279	230	190	149	145	123	-163	-57,0
	LEGRAD	5.701	5.611	5.268	5.549	3.746	3.200	2.764	2.241	-3.460	-60,7
59.	Antolovec	240	235	207	211	151	123	93	75	-165	-68,8
60.	Kutnjak	732	697	685	589	483	416	331	278	-454	-62,0
61.	Legrad	2.612	2.586	2.479	2.110	1.670	1.405	1.218	956	-1.656	-63,4
62.	Mali Otok	284	293	274	241	221	181	170	146	-138	-48,6
63.	Selnica Podravska	648	658	618	533	444	374	344	301	-347	-53,5
64.	Veliki Otok	598	571	495	422	390	375	333	254	-344	-57,5
65.	Zablatje	587	571	510	443	387	326	275	231	-356	-60,6
	LUDBREG	7.056	7.153	7.002	7.344	8.165	8.485	8.668	8.478	+1.325	+18,8
66.	Apatija	410	398	369	385	348	329	287	250	-160	-39,0
67.	Bolfan	612	614	606	550	498	467	488	413	-199	-32,5
68.	Čukovec	374	385	377	354	368	319	340	322	-52	-13,9
69.	Globočec	470	499	479	456	501	503	501	491	+21	+4,5
70.	Hrastovsko	845	847	812	816	792	805	812	760	-85	-10,1
71.	Kućan Ludbreški	197	213	215	225	242	237	195	188	-9	-4,6
72.	Ludbreg	1.580	1.667	1.706	2.238	3.023	3.327	3.465	3.603	+2.023	+128,0
73.	Segovina	132	126	119	107	81	63	51	37	-95	-72,0
74.	Selnik	848	832	832	792	853	900	905	844	-4	-0,5
75.	Sigetec Ludbreški	544	566	547	605	701	736	765	667	+123	+22,6
76.	Slokovec	386	377	341	340	310	313	295	257	-129	-33,4
77.	Vinogradi Ludbreški	658	629	599	476	488	480	564	648	-10	-1,5

Br.	Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011./1948.	
										Broj	Posto
	MALI BUKOVEC	3.528	3.566	3.595	3.333	2.992	2.724	2.507	2.212	-1.316	-37,3
78.	Lunjkovec	311	324	335	311	269	253	241	215	-96	-30,9
79.	Mali Bukovec	1.290	1.264	1.307	1.184	1.048	942	852	729	-561	-43,5
80.	Martinić	216	216	224	205	186	176	160	137	-79	-36,6
81.	Novo Selo Podravsko	336	364	360	327	318	278	234	221	-115	-34,2
82.	Sveti Petar	971	996	984	960	854	816	803	710	-261	-26,9
83.	Županec	404	402	385	346	317	259	217	200	-204	-50,5
	MOLVE	3.692	3.569	3.460	3.243	2.836	2.487	2.379	2.189	-1.503	-40,7
84.	Čingi Lingi	-	-	-	-	-	-	4	9	-	-
85.	Molve	2.159	2.130	2.079	2.028	1.769	1.596	1.536	1.432	-727	-33,7
86.	Molve Grede	460	460	464	394	375	315	300	280	-180	-39,1
87.	Repaš	1.073	979	917	821	692	576	539	468	-605	-56,4
	NOVIGRAD PODRAVSKI	4.969	4.970	4.746	4.373	3.809	3.329	3.161	2.872	-2.097	-42,2
88.	Borovljani	368	401	388	353	311	282	239	237	-131	-35,6
89.	Delovi	482	470	440	391	352	304	222	250	-232	-48,1
90.	Javorovac	275	215	192	160	134	109	94	75	-200	-72,7
91.	Novigrad Podravski	3.096	3.085	2.929	2.751	2.414	2.173	2.183	1.914	-1.182	-38,2
92.	Plavšinac	311	315	320	230	212	157	125	140	-171	-55,0
93.	Srdinac	127	123	118	129	86	61	37	18	-109	-85,8
94.	Vlaislav	310	361	359	359	300	243	211	238	-72	-23,2
	NOVO VIRJE	2.773	2.719	2.531	2.182	1.877	1.601	1.412	1.216	-1.557	-56,1
95.	Novo Virje	2.773	2.719	2.531	2.182	1.877	1.601	1.412	1.216	-1.557	-56,1
	PETERANEC	4.104	4.020	3.904	3.485	3.199	2.954	2.848	2.704	-1.400	-34,1
96.	Komatnica	272	280	256	183	141	107	77	61	-211	-77,6
97.	Peteranec	2.029	2.001	1.954	1.758	1.694	1.571	1.531	1.431	-598	-29,5
98.	Sigetec	1.803	1.739	1.694	1.544	1.364	1.276	1.240	1.212	-591	-32,8
	PITOMAČA	14.183	14.667	13.897	12.532	11.618	11.106	10.465	10.059	-4.124	-29,1
99.	Dinjevac	491	730	653	637	567	502	491	458	-233	-33,7
100.	Grabrovnica	800	789	723	605	544	487	467	405	-395	-49,4
101.	Kladare	703	679	647	614	575	540	523	467	-236	-33,6
102.	Križnica	405	428	396	271	174	136	123	67	-338	-83,5
103.	Mala Črešnjevica	475	481	446	359	281	244	207	199	-276	-57,9

Br.	Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011./1948.	
										Broj	Posto
104.	Otrovanec	834	843	794	775	711	654	648	624	-210	-25,2
105.	Pitomača	5.810	6.114	6.135	5.814	5.857	5.942	5.712	5.464	-164	-2,8
106.	Sedlarica	1.040	1.057	933	776	545	451	377	363	-677	-65,1
107.	Stari Gradac	1.500	1.548	1.370	1.050	897	863	725	674	-826	-55,1
108.	Starogradski Marof	419	470	479	379	355	295	256	247	-172	-41,1
109.	Turnašica	404	416	401	373	407	382	394	333	-71	-17,6
110.	Velika Črešnjevica	1.102	1.112	972	879	705	610	542	515	-587	-53,3
	PODRAVSKE SESVETE	2.965	2.902	2.682	2.510	2.206	1.957	1.778	1.630	-1.335	-45,0
111.	Podravske Sesvete	2.965	2.902	2.682	2.510	2.206	1.957	1.778	1.630	-1.335	-45,0
	RASINJA	6.120	6.276	6.275	5.551	4.731	4.027	3.818	3.267	-2.853	-46,6
112.	Belanovo Selo	113	111	103	94	74	58	54	38	-75	-66,4
113.	Cvetkovec	370	371	370	336	284	262	244	210	-160	-43,2
114.	Duga Rijeka	308	335	343	272	212	201	173	141	-167	-54,2
115.	Gorica	318	305	289	242	200	163	141	138	-180	-56,6
116.	Grbaševec	135	129	134	96	65	47	62	32	-103	-76,3
117.	Ivančec	143	149	160	120	86	68	66	63	-80	-55,9
118.	Koledinec	364	365	329	301	248	206	220	170	-194	-53,3
119.	Kuzminec	641	624	614	530	452	365	326	299	-342	-53,4
120.	Ludbreški Ivanec	152	174	169	132	103	94	81	62	-90	-59,2
121.	Lukovec	107	130	124	106	78	55	48	44	-63	-58,9
122.	Mala Rasinjica	74	79	80	54	40	41	42	34	-40	-54,1
123.	Mala Rijeka	119	123	124	91	58	36	29	31	-88	-73,9
124.	Prkos	120	133	125	122	97	91	72	50	-70	-58,3
125.	Radeljevo Selo	147	177	171	171	144	124	126	113	-34	-23,1
126.	Rasinja	1.251	1.272	1.290	1.204	1.098	927	959	876	-375	-30,0
127.	Ribnjak	122	129	144	133	127	88	63	50	-72	-59,0
128.	Subotica Podravska	838	822	824	747	715	655	637	510	-328	-39,1
129.	Velika Rasinjica	72	81	59	60	35	35	30	17	-55	-76,4
130.	Veliki Grabičani	191	212	212	202	168	144	113	103	-88	-46,1
131.	Veliki Poganac	452	471	527	470	389	310	276	234	-218	-48,2
132.	Vojvodinec	83	85	84	68	58	57	56	52	-37	-44,6

Br.	Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011./1948.	
										Broj	Posto
	SOKOLOVAC	6.214	6.416	6.715	5.751	5.013	4.366	3.964	3.417	-2.797	-45,0
133.	Brđani Sokol.	139	149	141	119	84	74	63	50	-89	-64,0
134.	Domaji	211	236	234	235	251	223	183	176	-35	-16,6
135.	Donja Velika	251	259	240	160	147	124	109	91	-160	-63,7
136.	Donjara	59	57	74	204	44	32	29	26	-33	-55,9
137.	Donji Maslarac	164	158	159	136	116	102	83	74	-90	-54,9
138.	Gornja Velika	224	203	203	186	149	130	110	95	-129	-57,6
139.	Gornji Maslarac	115	110	99	79	62	63	51	42	-73	-63,5
140.	Grdak	145	194	207	153	145	116	98	85	-60	-41,4
141.	Hudovljani	253	251	248	220	197	171	150	135	-118	-46,6
142.	Jankovac	150	165	164	110	86	71	56	41	-109	-72,7
143.	Kamenica	194	200	202	118	82	43	26	17	-177	-91,2
144.	Ladislav Sokol.	240	255	226	188	167	167	131	120	-120	-50,0
145.	Lepavina	112	64	70	78	68	274	279	200	+88	+78,6
146.	Mala Branjska	66	117	128	92	84	63	67	60	-6	-9,1
147.	Mala Mučna	280	219	205	182	142	120	111	33	-247	-88,2
148.	Mali Botinovac	52	53	52	30	31	29	26	15	-37	-71,2
149.	Mali Grabičani	191	258	410	404	434	209	208	193	+2	+1,1
150.	Mali Poganac	171	190	194	169	164	159	142	141	-30	-17,5
151.	Miličani	234	239	253	244	185	173	158	147	-87	-37,2
152.	Paunovac	82	97	98	84	53	41	39	30	-52	-63,4
153.	Peščenik	292	227	262	208	161	123	99	79	-213	-72,9
154.	Prnjavor Lepav.	118	106	113	93	89	83	67	58	-60	-50,8
155.	Rijeka Koriv.	276	290	269	241	182	111	83	68	-208	-75,4
156.	Rovištanci	188	164	169	160	126	109	71	57	-131	-69,7
157.	Sokolovac	589	599	685	601	600	547	566	464	-125	-21,2
158.	Srijem	336	382	427	342	324	258	222	213	-123	-36,6
159.	Široko Selo	107	109	113	97	58	47	33	32	-75	-70,1
160.	Trnovac Sokol.	167	178	180	150	132	120	119	104	-63	-37,7
161.	Velika Branjska	105	100	101	71	60	46	64	31	-74	-70,5
162.	Velika Mučna	484	500	537	479	418	367	363	339	-145	-30,1

Br.	Naselje	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2011./1948.	
										Broj	Posto
163.	Veliki Botinovac	160	171	161	144	118	107	97	89	-71	-44,4
164.	Vrhovac Sokol.	59	66	81	72	54	64	62	65	+6	+10,2
	SVETI ĐURĐ	5.581	5.480	5.136	4.788	4.396	4.410	4.174	3.804	-1.777	-31,8
165.	Hrženica	1.216	1.175	1.155	1.074	1.025	1.004	948	830	-386	-31,6
166.	Karlovec Ludbreški	887	848	761	697	681	648	607	591	-296	-33,4
167.	Komarnica Ludbreška	246	229	219	209	196	191	167	180	-66	-26,8
168.	Luka Ludbreška	302	314	314	297	306	307	276	255	-47	-15,6
169.	Obrankovec	167	140	140	138	133	138	132	113	-54	-32,3
170.	Priles	335	318	275	291	278	262	234	230	-105	-31,3
171.	Sesvete Ludbreške	802	801	730	666	633	561	519	492	-310	-38,7
172.	Struga	892	875	793	700	660	574	537	461	-431	-48,3
173.	Sveti Đurđ	734	780	749	716	484	725	743	652	-82	-11,2
	VELIKI BUKOVEC	2.059	2.102	2.061	1.934	1.605	1.679	1.578	1.438	-618	-30,0
174.	Dubovica	454	474	470	420	201	369	357	312	-142	-31,3
175.	Kapela Podravska	604	617	594	582	574	543	520	466	-138	-22,8
176.	Veliki Bukovec	1.001	1.011	997	932	830	767	701	660	-341	-34,1
	VIRJE	7.349	7.153	6.791	6.543	5.849	5.435	5.197	4.587	-2.762	-37,6
177.	Donje Zdjelice	196	202	199	162	124	112	97	74	-122	-62,2
178.	Hampovica	620	588	526	495	428	339	300	268	-352	-56,8
179.	Miholjanec	759	730	672	614	508	437	399	295	-464	-61,1
180.	Rakitnica	250	260	231	216	191	158	141	136	-114	-45,6
181.	Šemovci	971	928	844	790	668	608	576	512	-459	-47,3
182.	Virje	4.553	4.445	4.319	4.266	3.930	3.781	3.684	3.302	-1.251	-27,4
	PODRAVINA	136.092	137.659	136.032	131.214	127.193	123.801	120.013	111.381	-24.711	-18,2

Izvor: DZZS RH, popisi stanovništva

Tablica 20. Prirodno kretanje stanovništva u župi Budrovac od 1946. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1946.	18	22	-4	19	1981.	17	20	-3	3
1947.	18	26	-8	24	1982.	18	32	-14	6
1948.	32	20	+12	25	1983.	21	36	-15	3
1949.	25	21	+4	11	1984.	21	37	-16	5
1950.	30	19	+11	16	1985.	13	27	-14	6
1951.	43	18	+25	16	1986.	15	27	-12	5
1952.	28	13	+15	22	1987.	13	24	-11	8
1953.	24	18	+6	15	1988.	18	32	-14	5
1954.	22	22	0	12	1989.	19	29	-10	3
1955.	24	18	+2	11	1990.	7	31	-24	8
1956.	28	16	+12	10	1991.	18	26	-8	8
1957.	44	22	+22	15	1992.	23	34	-11	9
1958.	26	27	-1	8	1993.	26	23	+3	4
1959.	42	37	+5	13	1994.	13	19	-6	4
1960.	33	31	+2	10	1995.	7	39	-32	4
1961.	31	33	-2	14	1996.	11	27	-18	4
1962.	25	31	-6	10	1997.	13	22	-9	6
1963.	39	26	+13	11	1998.	10	26	-16	8
1964.	13	36	-23	10	1999.	12	18	-6	6
1965.	16	30	-14	9	2000.	7	30	-23	8
1966.	21	30	-9	15	2001.	9	27	-18	3
1967.	27	28	-1	15	2002.	10	32	-22	8
1968.	22	39	-17	14	2003.	15	30	-15	1
1969.	20	38	-18	14	2004.	10	26	-16	4
1970.	23	40	-17	14	2005.	13	36	-23	7
1971.	25	33	-8	13	2006.	16	18	-2	4
1972.	27	32	-5	15	2007.	10	26	-16	4
1973.	15	18	-3	11	2008.	11	25	-14	2
1974.	17	32	-15	11	2009.	7	17	-10	6
1975.	19	26	-7	11	2010.	10	19	-9	6
1976.	16	30	-14	11	2011.	6	17	-11	1
1977.	13	32	-19	13	2012.	9	15	-6	2
1978.	28	27	+1	12	2013.	11	17	-6	7
1979.	22	35	-13	14	2014.	7	7	0	3
1980.	23	24	-1	9	2015.	8	21	-13	2

Izvor: Matične knjige župe u Budrovcu

Tablica 21. Prirodno kretanje stanovništva u župi Donji Mosti od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	26	46	-20	9	1993.	13	37	-24	4
1981.	15	29	-14	11	1994.	17	40	-23	8
1982.	22	36	-14	9	1995.	20	35	-15	8
1983.	23	41	-18	10	1996.	16	19	-3	5
1984.	24	31	-7	7	1997.	17	29	-12	9
1985.	17	31	-14	5	1998.	22	37	-15	7
1986.	29	33	-4	5	1999.	8	28	-20	5
1987.	19	45	-26	9	2000.	16	30	-14	5
1988.	13	36	-23	8	2001.	17	27	-10	3
1989.	16	27	-11	9	2002.	9	32	-23	7
1990.	24	26	-2	7	2003.	6	28	-22	4
1991.	20	32	-12	14	2004.	10	28	-18	3
1992.	10	39	-29	4	2005.	14	21	-8	1

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2006.	13	31	-18	4
2007.	12	23	-11	5
2008.	7	26	-19	3
2009.	11	35	-24	6
2010.	9	26	-17	4

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2011.	22	29	-7	7
2012.	8	19	-11	2
2013.	12	22	-10	6
2014.	11	30	-19	3
2015.	9	11	-2	5

Izvor: Matične knjige u župi Donji Mosti

Tablica 22. Prirodno kretanje stanovništva u župi Drnje od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	46	40	+6	12
1981.	43	36	+7	10
1982.	24	30	-6	12
1983.	47	43	+4	7
1984.	32	33	-1	7
1985.	34	46	-12	6
1986.	35	45	-10	8
1987.	29	27	+2	10
1988.	31	39	-8	14
1989.	21	33	-12	10
1990.	28	32	-4	15
1991.	30	42	-12	6
1992.	26	34	-8	7
1993.	32	33	-1	3
1994.	24	35	-11	10
1995.	28	29	-1	12
1996.	26	39	-13	6
1997.	30	35	-5	4

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1998.	22	34	-12	6
1999.	13	33	-20	3
2000.	16	30	-14	9
2001.	16	37	-21	6
2002.	10	33	-23	7
2003.	11	35	-24	5
2004.	16	31	-15	8
2005.	19	26	-7	3
2006.	17	36	-19	7
2007.	19	28	-9	3
2008.	15	45	-30	6
2009.	16	45	-29	8
2010.	16	33	-17	10
2011.	12	32	-20	4
2012.	9	34	-23	5
2013.	15	26	-11	3
2014.	14	24	-10	10
2015.	12	31	-19	2

Izvor: Matične knjige župe u Drnju

Tablica 23. Prirodno kretanje stanovništva u župi Đelekovec od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	18	32	-14	9
1981.	17	27	-10	10
1982.	21	22	-1	9
1983.	20	42	-22	6
1984.	20	25	-5	4
1985.	12	23	-11	5
1986.	12	28	-16	6
1987.	16	23	-7	8
1988.	12	19	-7	8
1989.	14	18	-4	5
1990.	14	36	-22	7
1991.	15	27	-12	11
1992.	22	27	-5	6
1993.	15	30	-15	4
1994.	18	27	-9	6
1995.	13	23	-10	10
1996.	9	24	-15	4
1997.	20	27	-7	3

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1998.	15	26	-11	7
1999.	14	26	-12	8
2000.	15	28	-13	6
2001.	18	24	-6	3
2002.	12	34	-22	7
2003.	23	29	-6	5
2004.	14	26	-12	2
2005.	14	25	-11	10
2006.	9	25	-16	1
2007.	8	17	-9	3
2008.	7	24	-17	3
2009.	5	37	-32	4
2010.	5	17	-12	3
2011.	7	27	-20	4
2012.	9	18	-9	4
2013.	5	20	-15	3
2014.	7	16	-9	3
2015.	13	16	-3	4

Izvor: Matične knjige župe u Đelekovcu

Tablica 24. Prirodno kretanje stanovništva u župi Đurđevac od 1946. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1946.	86	122	-36	96	1981.	83	129	-46	26
1947.	111	112	-1	90	1982.	86	98	-12	29
1948.	116	108	+8	56	1983.	73	114	-41	28
1949.	124	130	-6	50	1984.	79	116	-37	19
1950.	110	112	-2	67	1985.	72	102	-30	26
1951.	113	96	+17	54	1986.	63	108	-45	18
1952.	108	95	+13	75	1987.	66	93	-27	21
1953.	120	112	+8	54	1988.	65	94	-29	19
1954.	108	88	+20	66	1989.	66	98	-32	26
1955.	126	81	+45	40	1990.	66	103	-37	28
1956.	95	106	-11	44	1991.	114	108	+6	31
1957.	106	62	+44	41	1992.	113	107	+6	25
1958.	91	73	+18	29	1993.	73	94	-21	42
1959.	93	99	-6	37	1994.	92	100	-8	34
1960.	103	100	+3	35	1995.	100	115	-15	34
1961.	101	63	+38	29	1996.	98	114	-16	37
1962.	101	87	+14	23	1997.	85	107	-22	36
1963.	80	79	+1	21	1998.	76	86	-10	32
1964.	88	98	-10	20	1999.	77	97	-20	37
1965.	76	92	-16	29	2000.	81	91	-10	32
1966.	93	75	+18	28	2001.	82	71	+11	22
1967.	75	99	-24	23	2002.	72	83	-11	31
1968.	67	118	-51	16	2003.	71	72	-1	25
1969.	73	98	-25	21	2004.	86	114	-28	33
1970.	74	112	-38	38	2005.	89	92	-3	25
1971.	75	78	-3	36	2006.	77	79	-2	32
1972.	68	96	-28	32	2007.	78	84	-6	29
1973.	90	75	+15	33	2008.	77	70	+7	28
1974.	73	94	-21	31	2009.	99	106	-7	25
1975.	70	101	-31	32	2010.	74	93	-19	20
1976.	71	100	-29	27	2011.	56	95	-39	19
1977.	75	99	-24	21	2012.	61	87	-26	27
1978.	67	96	-29	25	2013.	67	80	-13	20
1979.	84	94	-10	31	2014.	79	89	-10	17
1980.	61	103	-32	32	2015.	58	90	-32	17

Izvor: Matične knjige župe u Đurđevcu

Tablica 25. Prirodno kretanje stanovništva u župi Ferdinandovac od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	37	48	-11	19	1992.	27	44	-17	9
1981.	33	44	-11	15	1993.	37	46	-9	9
1982.	39	55	-16	14	1994.	25	57	-32	11
1983.	27	58	-31	10	1995.	32	39	-7	11
1984.	33	48	-15	11	1996.	22	45	-23	10
1985.	26	41	-17	8	1997.	18	43	-25	6
1986.	24	54	-30	16	1998.	17	38	-21	3
1987.	36	42	-6	13	1999.	19	34	-15	3
1988.	25	38	-13	9	2000.	24	31	-7	8
1989.	24	61	-37	15	2001.	19	40	-21	7
1990.	20	41	-21	12	2002.	13	31	-18	8
1991.	26	41	-15	11	2003.	21	41	-20	8

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2004.	21	36	-15	12
2005.	21	35	-14	8
2006.	19	51	-32	11
2007.	16	35	-19	6
2008.	13	41	-28	5
2009.	17	38	-21	4
2010.	10	46	-36	6
2011.	13	30	-17	4
2012.	13	35	-18	3
2013.	14	26	-12	6
2014.	13	27	-14	7
2015.	18	42	-24	8

Izvor: Matične knjige župe u Ferdinanovcu

Tablica 26. Prirodno kretanje stanovništva u župi Gola od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	25	32	-7	15
1981.	27	41	-14	7
1982.	17	29	-12	10
1983.	24	34	-10	10
1984.	21	38	-17	11
1985.	37	33	+4	14
1986.	22	30	-8	13
1987.	20	36	-16	14
1988.	31	37	-6	13
1989.	36	52	-16	10
1990.	24	35	-11	10
1991.	28	36	-8	14
1992.	21	33	-12	12
1993.	28	52	-24	14
1994.	26	42	-16	12
1995.	31	43	-12	11
1996.	29	40	-11	9
1997.	33	39	-6	8
1998.	24	42	-18	6
1999.	18	36	-18	7
2000.	29	39	-10	12
2001.	25	30	-5	7
2002.	22	25	-3	18
2003.	17	36	-19	5
2004.	18	38	-20	6
2005.	27	39	-12	7
2006.	22	39	-17	6
2007.	21	32	-11	10
2008.	22	29	-7	13
2009.	14	37	-23	8
2010.	25	36	-11	8
2011.	26	37	-11	6
2012.	19	34	-15	7
2013.	17	36	-19	3
2014.	18	34	-16	6
2015.	13	31	-18	8

Izvor: Matične knjige župe u Goli

Tablica 27. Prirodno kretanje stanovništva u župi Hlebine od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	18	26	-8	12
1981.	28	23	+5	9
1982.	20	38	-18	9
1983.	20	32	-12	13
1984.	20	31	-11	8
1985.	16	32	-16	7
1986.	23	34	-11	7
1987.	11	36	-25	7
1988.	22	26	-4	9
1989.	16	31	-15	3
1990.	21	32	-11	9
1991.	17	30	-13	8
1992.	24	32	-8	6
1993.	20	28	-8	10
1994.	22	34	-12	4
1995.	18	29	-11	4
1996.	16	24	-8	4
1997.	17	23	-6	8
1998.	18	25	-7	6
1999.	17	28	-11	4
2000.	16	21	-5	11
2001.	8	13	-5	7
2002.	16	19	-3	6
2003.	14	28	-14	5
2004.	8	26	-18	5
2005.	12	22	-10	2
2006.	11	28	-17	5
2007.	10	37	-27	2
2008.	12	23	-11	3
2009.	12	27	-15	3
2010.	13	29	-16	4
2011.	15	33	-18	10
2012.	10	23	-13	3
2013.	13	28	-15	7
2014.	21	22	-1	4
2015.	12	23	-11	1

Izvor: Matične knjige župe u Hlebinama

Tablica 28. Prirodno kretanje stanovništva u župi Imbriovec od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	22	16	+6	7	1998.	16	23	-7	16
1981.	11	30	-19	9	1999.	12	26	-14	10
1982.	28	14	+14	9	2000.	13	26	-13	12
1983.	17	28	-11	8	2001.	16	21	-5	9
1984.	25	29	-4	13	2002.	14	16	-2	13
1985.	33	23	+10	7	2003.	24	27	-3	8
1986.	29	28	+1	10	2004.	12	27	-15	5
1987.	23	20	+3	4	2005.	5	25	-20	2
1988.	30	25	+5	9	2006.	9	24	-15	2
1989.	34	29	+5	4	2007.	3	19	-16	5
1990.	24	24	0	9	2008.	8	21	-13	5
1991.	34	35	-1	8	2009.	4	31	-27	3
1992.	28	18	+10	20	2010.	6	24	-18	2
1993.	21	35	-14	22	2011.	11	19	-8	1
1994.	23	32	-9	19	2012.	2	22	-20	2
1995.	19	25	-6	23	2013.	0	24	-24	0
1996.	18	23	-5	26	2014.	6	9	-3	1
1997.	21	26	-5	27	2015.	3	24	-21	2

Izvor: Matične knjige župe u Imbriovcu

Tablica 29. Prirodno kretanje stanovništva u župi Kalinovac od 1949. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1949.	52	34	+18	25	1977.	16	28	-12	16
1950.	53	29	+24	20	1978.	20	48	-28	11
1951.	50	31	+19	31	1979.	24	26	-2	12
1952.	47	32	+15	23	1980.	22	39	-17	11
1953.	51	38	+12	24	1981.	19	37	-18	15
1954.	43	27	+16	16	1982.	12	42	-30	8
1955.	38	31	+7	26	1983.	22	43	-21	7
1956.	51	31	+21	32	1984.	24	36	-12	11
1957.	35	34	+1	17	1985.	20	24	-4	10
1958.	47	29	+18	16	1986.	18	30	-12	12
1959.	39	36	+3	24	1987.	19	49	-30	7
1960.	33	30	+3	28	1988.	16	26	-10	8
1961.	39	30	+9	15	1989.	19	40	-21	8
1962.	37	39	-2	11	1990.	21	37	-16	15
1963.	30	18	+12	12	1991.	17	54	-37	9
1964.	27	31	-4	15	1992.	23	45	-22	6
1965.	19	38	-19	18	1993.	17	34	-17	8
1966.	41	22	+18	15	1994.	25	49	-24	4
1967.	43	30	+13	13	1995.	15	43	-28	7
1968.	28	32	-4	15	1996.	15	34	-19	11
1969.	42	46	-4	10	1997.	19	33	-14	9
1970.	20	34	-14	11	1998.	18	30	-12	8
1971.	21	32	-11	14	1999.	22	32	-10	8
1972.	28	38	-10	15	2000.	19	30	-11	9
1973.	24	31	-7	13	2001.	21	43	-22	4
1974.	31	36	-6	18	2002.	13	22	-9	8
1975.	27	37	-10	7	2003.	27	28	-1	11
1976.	19	25	-6	13	2004.	13	28	-15	5

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2005.	15	31	-16	10
2006.	11	35	-24	3
2007.	13	20	-7	2
2008.	18	29	-11	2
2009.	13	27	-14	5
2010.	22	36	-14	7
2011.	23	37	-14	10
2012.	19	33	-14	3
2013.	13	34	-21	3
2014.	10	29	-19	4
2015.	12	30	-18	7

Izvor: Matične knjige župe u Kalinovcu

Tablica 30. Prirodno kretanje stanovništva u župi Kloštar Podravski od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	53	66	-13	20
1981.	50	58	-8	17
1982.	46	67	-21	21
1983.	53	86	-33	19
1984.	60	74	-14	27
1985.	36	66	-30	16
1986.	26	54	-28	19
1987.	47	79	-32	25
1988.	41	54	-13	21
1989.	40	64	-24	16
1990.	35	58	-23	23
1991.	43	58	-15	22
1992.	39	71	-32	26
1993.	55	70	-15	16
1994.	49	53	-4	16
1995.	38	61	-23	14
1996.	40	57	-17	12
1997.	44	60	-16	19
1998.	44	51	-7	19
1999.	44	46	-2	18
2000.	33	57	-24	21
2001.	50	48	+2	9
2002.	36	49	-13	9
2003.	34	39	-5	17
2004.	24	58	-34	9
2005.	30	61	-31	11
2006.	42	45	-3	18
2007.	31	68	-37	15
2008.	29	50	-21	18
2009.	35	56	-21	10
2010.	37	36	+1	12
2011.	29	56	-27	19
2012.	36	51	-15	15
2013.	48	38	+10	11
2014.	27	50	-23	8
2015.	34	50	-16	7

Izvor: Matične knjige u župi Kloštar Podravski

Tablica 31. Prirodno kretanje stanovništva u župi Bl. Alojzija Stepinca u Koprivnici od 2000. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2000.	3	9	-6	2
2001.	27	23	+4	8
2002.	32	30	+2	20
2003.	37	18	+19	17
2004.	37	44	-7	9
2005.	37	42	-5	10
2006.	46	38	+8	17
2007.	55	31	+24	16
2008.	40	42	-2	10
2009.	44	40	+4	14
2010.	53	41	+12	18
2011.	39	30	+9	17
2012.	32	31	+1	12
2013.	55	31	+24	12
2014.	29	31	-2	8
2015.	36	27	+9	10

Izvor: Matične knjige župe Bl. Alojzija Stepinca u Koprivnici

Tablica 32. Prirodno kretanje stanovništva u župi Sv. Antuna u Koprivnici od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	16	27	-11	11	1998.	104	61	+43	42
1981.	37	22	+15	13	1999.	76	60	+16	44
1982.	23	25	-2	8	2000.	70	64	+6	34
1983.	50	43	+7	15	2001.	72	57	+15	23
1984.	69	66	+3	22	2002.	70	64	+6	30
1985.	70	54	+16	31	2003.	44	62	-18	30
1986.	74	67	+7	27	2004.	46	46	0	26
1987.	78	56	+22	20	2005.	53	55	-2	28
1988.	68	70	-2	17	2006.	56	50	+6	26
1989.	60	57	+3	9	2007.	67	63	+4	33
1990.	58	58	0	30	2008.	45	62	-17	25
1991.	83	66	-17	30	2009.	59	49	+10	23
1992.	111	73	+38	47	2010.	51	50	+1	17
1993.	97	66	+37	53	2011.	48	45	+3	18
1994.	95	60	+35	34	2012.	43	49	-6	13
1995.	90	61	+29	45	2013.	40	41	-1	14
1996.	101	68	+33	49	2014.	47	47	0	18
1997.	81	60	+21	43	2015.	40	56	-16	17

Izvor: Matične knjige župe Sv. Antuna u Koprivnici

Tablica 33. Prirodno kretanje stanovništva župe Močile (Grad Koprivnica) od 1983. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1983.	13	12	+1	0	2000.	51	43	+8	25
1984.	42	41	+1	8	2001.	53	36	+17	29
1985.	58	44	+14	17	2002.	59	49	+10	21
1986.	56	40	+16	16	2003.	51	51	0	13
1987.	60	37	+23	18	2004.	48	62	-14	27
1988.	80	32	+48	18	2005.	66	60	+6	20
1989.	85	33	+52	22	2006.	73	59	+14	29
1990.	58	33	+25	17	2007.	66	70	-4	20
1991.	54	48	+6	19	2008.	72	82	-10	30
1992.	80	37	+43	27	2009.	68	67	+1	33
1993.	75	30	+45	31	2010.	61	55	+6	23
1994.	77	36	+41	22	2011.	46	25	+21	10
1995.	65	53	+12	36	2012.	47	24	+23	16
1996.	68	48	+20	29	2013.	32	33	-1	15
1997.	63	43	+20	18	2014.	41	31	+10	14
1998.	60	34	+26	27	2015.	31	27	+4	12
1999.	57	46	+11	24					

Izvor: Matične knjige župe u Močilama

Tablica 34. Prirodno kretanje stanovništva u župi Starigrad (Grad Koprivnica) od 2003. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2003.	9	13	-4	2	2010.	58	33	+25	20
2004.	25	45	-20	10	2011.	49	30	+19	15
2005.	32	35	-3	13	2012.	47	31	+16	8
2006.	34	26	+8	10	2013.	37	16	+21	9
2007.	31	35	-4	14	2014.	48	37	+11	13
2008.	33	42	-9	19	2015.	31	29	+2	11
2009.	41	35	+6	18					

Izvor: Matične knjige župe u Starigradu

Tablica 35. Prirodno kretanje stanovništva u župi Sv. Nikole u Koprivnici od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	215	179	+36	64	1998.	120	140	-20	31
1981.	206	197	+9	81	1999.	101	150	-49	37
1982.	227	194	+33	69	2000.	96	150	-54	39
1983.	188	185	+3	51	2001.	66	110	-44	33
1984.	139	124	+15	45	2002.	84	113	-29	33
1985.	132	109	+21	29	2003.	68	100	-32	34
1986.	105	107	-2	43	2004.	38	67	-29	15
1987.	116	120	-4	52	2005.	44	61	-15	14
1988.	112	127	-15	38	2006.	40	72	-32	33
1989.	125	109	+16	39	2007.	44	72	-28	27
1990.	149	141	+8	49	2008.	56	64	-8	22
1991.	134	131	+3	59	2009.	62	69	-7	28
1992.	160	168	-8	66	2010.	57	76	-19	19
1993.	147	125	+22	64	2011.	61	56	+5	21
1994.	128	129	-1	51	2012.	71	47	+24	30
1995.	141	153	-12	41	2013.	66	64	+2	29
1996.	135	147	-12	31	2014.	61	59	+2	28
1997.	133	137	-4	36	2015.	63	70	-7	23

Izvor: Matične knjige župe Sv. Nikole u Koprivnici

Tablica 36. Prirodno kretanje stanovništva u župi Sv. Leopolda Mandića u Koprivnici od 2010. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2010.	10	8	+2	0	2013.	23	15	+8	4
2011.	24	31	-7	4	2014.	19	37	-18	7
2012.	29	27	+2	11	2015.	27	24	+3	11

Izvor: Matične knjige župe Sv. Leopolda Mandića u Koprivnici

Tablica 37. Prirodno kretanje stanovništva u župi Reka (Grad Koprivnica) od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	67	47	+20	18	1998.	84	49	+35	24
1981.	50	48	+2	13	1999.	87	40	+47	15
1982.	52	50	+2	11	2000.	101	31	+70	20
1983.	46	50	-4	25	2001.	89	48	+41	25
1984.	62	55	+7	13	2002.	66	42	+24	19
1985.	58	51	+7	11	2003.	88	42	+46	24
1986.	58	56	+2	11	2004.	70	44	+26	22
1987.	50	51	-1	14	2005.	70	43	+27	24
1988.	49	38	+11	12	2006.	72	45	+27	11
1989.	50	37	+13	14	2007.	35	36	-1	9
1990.	61	47	+14	19	2008.	33	44	-11	10
1991.	42	57	-15	17	2009.	27	48	-21	15
1992.	92	47	+45	11	2010.	37	42	-5	11
1993.	57	52	+5	16	2011.	29	32	-3	13
1994.	49	46	+3	17	2012.	31	44	-13	3
1995.	59	52	+7	19	2013.	30	34	-4	6
1996.	62	45	+17	23	2014.	21	35	-14	5
1997.	86	51	+35	28	2015.	21	44	-23	7

Izvor: Matične knjige župe u Reki

Tablica 38. Broj rođenih (krštenih) i umrlih po župama u gradu Koprivnici od 1980. do 2015. godine

Godina	Bl. A. Stepinac		Starigrad		Močile		Sv. Antun		Sv. L. Mandić		Sv. Nikola		Reka		Ukupno			Vitalni indeks
	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	PP ±	
1980.	-	-	-	-	-	-	16	27	-	-	215	179	67	47	298	253	+45	117,8
1981.	-	-	-	-	-	-	37	22	-	-	206	197	50	48	293	267	+26	109,7
1982.	-	-	-	-	-	-	23	25	-	-	227	194	52	50	302	269	+33	112,3
1983.	-	-	-	-	13	12	50	43	-	-	188	185	46	50	297	290	+7	102,4
1984.	-	-	-	-	42	41	69	66	-	-	139	124	62	55	312	286	+26	109,1
1985.	-	-	-	-	58	44	70	54	-	-	132	109	58	51	318	258	+60	123,3
1986.	-	-	-	-	56	40	74	67	-	-	105	107	58	56	293	270	+23	1058,5
1987.	-	-	-	-	60	37	78	56	-	-	116	120	50	51	304	264	+40	115,2
1988.	-	-	-	-	80	32	68	76	-	-	112	127	49	38	309	267	+42	115,7
1989.	-	-	-	-	85	33	60	57	-	-	125	109	50	37	320	236	+84	135,6
1990.	-	-	-	-	58	33	58	58	-	-	149	141	61	47	326	279	+97	116,8
1991.	-	-	-	-	54	48	83	66	-	-	134	131	42	57	313	302	+11	103,6
1992.	-	-	-	-	80	37	111	73	-	-	160	168	92	47	443	325	+118	136,3
1993.	-	-	-	-	75	30	97	66	-	-	147	125	57	52	376	273	-103	137,7
1994.	-	-	-	-	77	36	95	60	-	-	128	129	49	46	349	271	+78	128,8
1995.	-	-	-	-	65	53	90	61	-	-	141	153	59	52	355	319	+36	111,3
1996.	-	-	-	-	68	48	101	68	-	-	135	147	62	45	366	308	+58	118,8
1997.	-	-	-	-	63	43	81	60	-	-	133	137	86	51	363	291	+72	124,7
1998.	-	-	-	-	60	34	104	61	-	-	120	140	84	49	368	284	+84	129,6
1999.	-	-	-	-	57	46	76	60	-	-	101	150	87	40	321	296	+25	108,4
2000.	3	9	-	-	51	43	70	64	-	-	96	150	101	31	321	297	+24	108,1
2001.	27	23	-	-	53	36	72	57	-	-	66	110	89	48	307	274	+33	112,0
2002.	32	30	-	-	59	49	70	64	-	-	84	113	66	42	311	298	+13	104,4
2003.	37	18	9	13	51	51	44	62	-	-	68	100	88	42	297	286	+11	103,8
2004.	37	44	25	45	48	62	46	46	-	-	38	67	70	44	264	308	-44	85,7
2005.	37	42	32	35	66	60	53	55	-	-	44	61	70	43	302	296	+6	102,0
2006.	46	33	34	26	73	59	56	50	-	-	40	72	72	45	321	285	+36	112,6
2007.	55	31	31	35	66	70	67	63	-	-	44	72	35	36	298	307	-9	97,1
2008.	40	42	33	42	72	82	45	62	-	-	56	64	33	44	279	336	-57	83,0
2009.	44	40	41	35	68	67	59	49	-	-	62	69	27	48	301	308	-7	97,7
2010.	53	41	58	33	61	55	51	50	10	8	57	76	37	42	327	305	+22	107,2
2011.	39	30	49	30	46	25	48	45	24	31	61	56	29	32	296	249	+47	118,8
2012.	32	31	47	31	47	24	43	49	29	27	71	47	31	44	300	253	+47	118,6
2013.	55	31	37	16	32	33	40	41	23	15	66	64	30	34	283	234	+49	120,9
2014.	29	31	48	37	41	31	47	47	19	37	61	59	21	35	266	277	-11	96,0
2015.	36	27	31	29	31	27	40	56	27	24	63	70	21	44	249	277	-28	89,9
Ukupno	602	512	475	427	1.916	1.421	2.292	1.980	132	142	3.990	4.102	2.041	1.623	11.248	10.207	+1.041	110,2

Izvor: Matične knjige župa u gradu Koprivnici (zahvaljujem župnicima na suradnji)

Tablica 39. Prirodno kretanje stanovništva u naseljima grada Koprivnice od 1981. do 2015. godine

Godina	Bakovčice		Draganovec		Herešin		Jagnjedovec		Koprivnica		Kunovec Breg		Reka		Starigrad		Štaglinec		Grad Koprivnica			Vitalni indeks
	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	R	U	PP	
1981.	10	6	10	8	6	10	1	7	377	221	10	3	32	18	32	16	6	0	484	289	+195	167,5
1982.	7	4	7	5	12	2	8	7	398	240	14	4	21	17	19	7	5	3	491	289	+202	169,9
1983.	4	4	6	4	7	7	5	8	374	246	10	11	30	27	33	23	11	3	480	333	+147	144,1
1984.	7	8	7	6	16	11	8	5	390	261	12	8	29	21	18	16	5	3	492	339	+153	145,1
1985.	2	5	3	4	13	4	3	6	339	238	7	9	32	19	32	9	12	7	443	301	+142	147,2
1986.	8	8	8	4	15	5	3	8	332	228	7	10	27	25	29	15	4	2	433	305	+128	141,9
1987.	1	8	9	5	14	8	5	6	330	243	16	4	29	27	20	11	11	5	435	317	+118	137,2
1988.	2	10	6	3	9	3	2	9	310	235	7	6	32	11	14	15	9	6	391	298	+93	131,2
1989.	3	9	5	5	12	5	4	6	292	220	12	9	22	23	15	14	8	2	373	293	+80	127,3
1990.	1	6	6	5	5	6	3	5	276	251	8	6	32	23	22	20	5	5	358	327	+31	109,4
1991.	3	9	2	3	7	3	3	7	297	262	4	10	27	31	27	14	8	4	378	343	+35	110,2
1992.	1	4	5	4	9	7	5	4	304	312	6	6	23	16	20	10	10	7	385	370	+15	104,5
1993.	2	2	6	3	6	10	2	9	307	235	12	13	27	22	16	16	5	5	383	315	+68	121,6
1994.	3	6	5	7	9	7	1	5	284	249	9	5	22	16	21	11	9	3	363	309	+54	117,5
1995.	2	5	2	3	12	10	5	9	280	278	8	8	25	20	18	15	4	2	356	350	+6	101,7
1996.	5	4	4	3	10	8	5	10	338	274	6	7	17	11	31	12	5	3	421	332	+89	126,9
1997.	5	3	2	2	13	3	4	5	294	258	6	5	26	20	18	15	4	2	372	313	+59	118,8
1998.	4	4	2	0	10	8	4	8	253	233	5	8	30	19	23	21	7	8	338	309	+29	109,4
1999.	3	5	2	1	4	8	3	4	220	253	12	10	25	15	30	14	5	9	304	316	-12	96,2
2000.	1	2	3	3	11	5	6	4	246	262	6	6	21	13	24	10	4	9	322	314	+8	102,5
2001.	2	3	2	1	6	4	3	3	235	258	5	7	14	12	19	18	3	7	289	313	-24	92,3
2002.	6	4	2	1	12	7	1	6	208	220	6	9	20	15	14	12	8	6	277	280	-3	98,9
2003.	5	7	5	3	12	3	5	2	196	213	3	4	15	14	18	16	2	5	261	267	-6	97,8
2004.	2	8	4	3	10	9	7	2	188	224	5	11	27	16	23	23	2	7	268	303	-35	88,4
2005.	3	5	1	3	10	7	5	8	199	241	8	7	10	18	21	20	3	6	260	315	-55	82,5
2006.	3	5	6	2	8	7	5	5	211	211	7	3	29	19	23	14	14	5	328	271	+57	121,0
2007.	2	5	3	3	7	10	6	9	204	229	4	13	13	12	19	16	8	9	266	306	-40	86,9
2008.	3	3	7	6	10	6	2	6	244	239	6	8	24	22	30	22	5	6	331	318	+13	104,1
2009.	5	4	3	4	11	4	2	2	205	256	8	7	20	17	31	14	7	6	292	314	-22	93,0
2010.	4	3	8	3	9	12	5	5	205	236	8	10	30	17	25	21	9	5	303	316	-13	95,9
2011.	5	5	6	2	10	6	3	5	208	180	10	6	19	15	23	17	9	2	293	238	+55	123,1
2012.	5	2	6	3	6	7	1	4	203	198	6	4	29	15	24	19	3	4	283	254	+29	111,4
2013.	2	2	6	3	6	8	4	5	195	232	9	7	27	21	35	18	5	5	289	301	-12	96,0
2014.	5	4	7	3	9	9	5	8	174	211	6	7	21	27	25	17	5	4	254	290	-36	87,6
2015.	3	3	3	3	8	9	8	10	191	248	6	8	25	36	21	19	5	6	270	342	-72	78,9
Ukupno	129	175	175	126	324	289	142	207	9.307	8.395	274	253	852	670	813	560	255	165	12.271	10.840	+1.431	113,2

Izvor: Matične knjige (rođenih i umrlih) u Matičnom uredu Koprivmica (zahvaljujem matičarima na suradnji).

Tablica 40. Prirodno kretanje stanovništva župe u Koprivničkim Bregima od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	16	21	-5	10	1998.	30	49	-19	10
1981.	20	19	+1	23	1999.	25	45	-20	9
1982.	26	19	+7	14	2000.	31	42	-11	10
1983.	28	26	-2	19	2001.	30	43	-13	6
1984.	42	59	-17	14	2002.	26	46	-20	12
1985.	38	40	-12	5	2003.	33	41	-8	9
1986.	30	45	-15	14	2004.	22	48	-26	6
1987.	33	45	-12	17	2005.	31	29	+2	7
1988.	45	43	+2	10	2006.	43	43	0	5
1989.	41	42	-1	10	2007.	24	55	-31	10
1990.	24	28	-4	7	2008.	34	43	-7	13
1991.	45	50	-5	16	2009.	22	37	-15	13
1992.	42	42	0	16	2010.	39	36	+3	9
1993.	46	38	+8	15	2011.	20	23	-3	10
1994.	31	40	-9	13	2012.	24	33	-9	10
1995.	34	57	-23	8	2013.	19	39	-20	3
1996.	37	36	+1	15	2014.	15	30	-5	12
1997.	27	46	-19	6	2015.	21	42	-21	8

Izvor: Matične knjige župe u Koprivničkim Bregima

Tablica 41. Prirodno kretanje stanovništva u župi Koprivnički Ivanec od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	50	39	+11	19	1998.	31	31	0	6
1981.	50	53	-3	21	1999.	22	41	-19	3
1982.	50	58	-8	23	2000.	27	30	-3	12
1983.	45	44	+1	27	2001.	20	38	-18	10
1984.	48	53	-5	24	2002.	28	30	-2	11
1985.	50	42	+8	15	2003.	16	31	-15	5
1986.	40	49	-9	14	2004.	23	27	-4	7
1987.	37	40	-3	13	2005.	23	35	-12	8
1988.	51	51	0	17	2006.	18	41	-23	11
1989.	31	47	-16	16	2007.	19	45	-26	10
1990.	33	39	-6	13	2008.	12	39	-27	10
1991.	41	48	-7	15	2009.	18	41	-23	9
1992.	38	50	-12	18	2010.	12	41	-29	7
1993.	45	44	+1	11	2011.	15	35	-20	4
1994.	39	47	-8	17	2012.	12	36	-24	4
1995.	33	39	-6	14	2013.	23	26	-3	4
1996.	38	37	+1	13	2014.	21	34	-13	8
1997.	31	30	+1	10	2015.	15	33	-18	3

Izvor: Matične knjige župe u Koprivničkom Ivancu

Tablica 42. Prirodno kretanje stanovništva u župi Kozarevac od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	31	53	-22	14	1985.	37	39	-2	14
1981.	26	51	-25	13	1986.	37	37	0	17
1982.	23	57	-35	25	1987.	20	54	-34	17
1983.	32	44	-12	16	1988.	28	38	-10	14
1984.	24	44	-20	20	1989.	39	40	-1	15

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1990.	26	38	-12	8
1991.	23	45	-22	12
1992.	20	42	-22	10
1993.	30	36	-6	10
1994.	31	47	-16	10
1995.	22	39	-17	7
1996.	24	42	-18	9
1997.	25	49	-24	10
1998.	16	39	-23	8
1999.	12	38	-26	8
2000.	20	34	-14	11
2001.	21	32	-11	7
2002.	12	32	-20	10

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2003.	25	38	-13	5
2004.	26	36	-10	14
2005.	15	43	-28	9
2006.	14	32	-18	7
2007.	33	25	-8	4
2008.	22	30	-8	7
2009.	14	30	-16	6
2010.	16	38	-22	7
2011.	11	30	-19	1
2012.	18	25	-7	6
2013.	21	31	-10	6
2014.	16	27	-11	4
2015.	22	26	-4	5

Izvor: Matične knjige župe u Kozarevac

Tablica 43. Prirodno kretanje stanovništva u župi Kuzminec od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	37	30	+7	11
1981.	33	32	+1	14
1982.	43	30	+13	16
1983.	22	36	-14	10
1984.	32	38	-6	17
1985.	31	35	-4	10
1986.	25	35	-10	11
1987.	35	25	+10	20
1988.	25	38	-12	13
1989.	18	32	-14	9
1990.	24	28	-4	16
1991.	17	33	-16	13
1992.	30	34	-4	14
1993.	19	30	-11	13
1994.	22	26	-4	10
1995.	16	17	-1	11
1996.	16	23	-7	5
1997.	17	32	-15	8

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1998.	19	36	-17	8
1999.	14	21	-7	5
2000.	11	26	-15	5
2001.	10	18	-8	9
2002.	13	28	-15	4
2003.	5	33	-28	3
2004.	7	35	-28	3
2005.	8	33	-25	2
2006.	7	24	-17	0
2007.	7	30	-21	5
2008.	15	26	-11	7
2009.	5	22	-17	4
2010.	13	26	-13	2
2011.	8	18	-10	0
2012.	6	24	-18	2
2013.	16	19	-3	1
2014.	18	20	-2	3
2015.	8	21	-13	6

Izvor: Matične knjige župe u Kuzmincu

Tablica 44. Prirodno kretanje stanovništva u župi Legrad od 1873. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast
1873.	83	88	-5
1874.	109	122	-13
1875.	106	82	+24
1876.	134	78	+56
1877.	93	72	+21
1878.	108	78	+30
1879.	114	94	+20
1880.	103	102	+1
1881.	98	96	+2
1882.	125	92	+33
1883.	106	88	+18

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast
1884.	111	85	+26
1885.	116	96	+20
1886.	107	111	-4
1887.	117	184	-67
1888.	99	69	+30
1889.	111	73	+38
1890.	91	79	+12
1891.	98	81	+17
1892.	104	108	-4
1893.	120	108	+12
1894.	91	67	+24

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast
1895.	104	93	+11
1896.	109	106	+3
1897.	111	98	+13
1898.	94	89	+5
1899.	103	74	+29
1900.	111	81	+30
1901.	42	48	-6
1902.	58	53	+5
1903.	98	88	+10
1904.	79	100	-21
1905.	99	72	+27
1906.	91	63	+28
1907.	105	70	+35
1908.	93	76	+17
1909.	109	52	+57
1910.	84	71	+13
1911.	103	62	+41
1912.	98	70	+28
1913.	105	71	+34
1914.	89	83	+6
1915.	87	59	+28
1916.	58	73	-15
1917.	58	114	-58
1918.	57	66	-9
1919.	85	73	+11
1920.	100	75	+25
1921.	102	88	+14
1922.	89	77	+12
1923.	92	57	+35
1924.	87	44	+43
1925.	96	75	+21
1926.	98	83	+15
1927.	86	88	-2
1928.	88	71	+17
1929.	81	65	+16
1930.	83	72	+11
1931.	66	38	+28
1932.	76	58	+18
1933.	79	62	+17
1934.	59	60	-1
1935.	63	46	+17
1936.	58	46	+12
1937.	61	55	+6
1938.	57	45	+12
1939.	56	42	+14
1940.	52	57	-5
1941.	42	46	-4
1942.	58	53	+5
1943.	56	54	+2
1944.	58	60	-2
1945.	55	65	-10
1946.	60	40	+20
1947.	56	42	+14
1948.	60	35	+25
1949.	50	19	+31

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast
1950.	47	31	+16
1951.	45	25	+20
1952.	52	20	+32
1953.	41	30	+11
1954.	29	19	+10
1955.	31	21	+10
1956.	29	27	+2
1957.	37	27	+10
1958.	26	19	+7
1959.	37	24	+11
1960.	32	19	+13
1961.	32	21	+11
1962.	21	23	-2
1963.	21	16	+5
1964.	23	29	-6
1965.	32	15	+17
1966.	21	14	+7
1967.	23	17	+6
1968.	23	20	+3
1969.	14	24	-10
1970.	12	21	-9
1971.	19	29	-10
1972.	15	45	-30
1973.	16	31	-15
1974.	5	24	-19
1975.	9	26	-17
1976.	10	25	-15
1977.	15	20	-5
1978.	23	23	0
1979.	18	28	-10
1980.	12	25	-13
1981.	12	30	-18
1982.	11	27	-16
1983.	5	32	-27
1984.	7	23	-16
1985.	11	28	-17
1986.	12	31	-19
1987.	8	28	-20
1988.	5	22	-17
1989.	12	29	-17
1990.	11	20	-9
1991.	11	19	-8
1992.	28	25	+3
1993.	21	19	+2
1994.	6	29	-23
1995.	15	24	-9
1996.	16	24	-8
1997.	20	24	-4
1998.	23	30	-7
1999.	15	16	-1
2000.	11	21	-10
2001.	7	31	-24
2002.	10	17	-7
2003.	10	16	-6
2004.	35	29	+6

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast
2005.	24	23	+1
2006.	10	26	-16
2007.	8	29	-21
2008.	6	14	-8
2009.	9	21	-12
2010.	7	21	-14
2011.	5	24	-19
2012.	4	12	-8
2013.	9	11	-2
2014.	4	9	-5
2015.	14	17	-3

Izvor: Matične knjige župe u Legradu

Tablica 45. : Prirodno kretanje stanovništva u župi Ludbreg od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	103	90	+13	22
1981.	72	69	+3	31
1982.	71	75	-4	30
1983.	65	85	-20	25
1984.	71	89	-18	25
1985.	61	83	-22	20
1986.	59	81	-22	25
1987.	62	78	-16	25
1988.	70	84	-14	40
1989.	72	88	-16	27
1990.	71	70	+1	32
1991.	107	77	+30	29
1992.	153	85	+68	31
1993.	91	67	+24	28
1994.	71	82	-11	21
1995.	90	80	+10	29
1996.	89	78	+11	45
1997.	83	89	-5	39
1998.	81	93	-12	33
1999.	77	70	+7	26
2000.	76	70	+6	40
2001.	79	85	-6	35
2002.	54	75	-21	28
2003.	51	112	-61	29
2004.	66	71	-5	32
2005.	81	61	+20	31
2006.	59	73	-14	19
2007.	42	67	-25	20
2008.	78	70	+8	26
2009.	62	91	-29	25
2010.	68	91	-23	26
2011.	73	83	-10	28
2012.	56	71	-15	18
2013.	51	79	-28	12
2014.	50	72	-22	14
2015.	49	97	-48	20

Izvor: Matične knjige župe u Ludbregu

Tablica 46. Prirodno kretanje stanovništva u župi Martijanec od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	71	63	+8	24
1981.	56	63	-7	33
1982.	56	59	-3	30
1983.	50	71	-21	22
1984.	50	55	-5	14
1985.	52	54	-2	22
1986.	46	50	-4	28
1987.	48	48	0	34
1988.	57	61	-4	30
1989.	63	59	+4	22
1990.	56	44	+12	32
1991.	48	49	-1	36
1992.	82	43	+39	19
1993.	78	87	-9	27
1994.	64	74	-10	34
1995.	67	68	-1	31
1996.	60	82	-22	29
1997.	69	72	-3	25
1998.	43	76	-33	14
1999.	49	54	-5	21
2000.	36	49	-12	18
2001.	47	79	-32	21
2002.	45	63	-18	13
2003.	46	84	-38	27
2004.	48	66	-18	31
2005.	50	72	-22	16
2006.	48	60	-12	14
2007.	48	52	-4	23
2008.	48	76	-28	10
2009.	34	61	-27	12
2010.	44	73	-29	18
2011.	42	81	-39	8
2012.	43	68	-25	12
2013.	31	55	-24	7
2014.	38	51	-13	18
2015.	35	62	-27	6

Izvor: Matične knjige župe u Martijancu

Tablica 47. Prirodno kretanje stanovništva u župi Miholjanec od 1722. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1722.	52	-	-	-	1778.	73	70	+3	-
1723.	62	-	-	-	1779.	43	49	-6	-
1724.	57	-	-	-	1780.	92	42	+50	-
1725.	47	-	-	-	1781.	70	41	+29	-
1726.	56	-	-	-	1782.	55	57	-2	-
1727.	35	-	-	-	1783.	84	59	+25	-
1728.	78	-	-	-	1784.	79	46	+33	-
1729.	40	-	-	-	1785.	65	59	+6	-
1730.	53	-	-	-	1786.	61	58	+3	-
1731.	65	-	-	-	1787.	58	61	-3	-
1732.	48	-	-	-	1788.	44	84	-40	-
1733.	93	-	-	-	1789.	42	85	-43	-
1734.	80	-	-	-	1790.	35	33	+2	-
1735.	94	-	-	-	1791.	72	54	+18	-
1736.	90	-	-	-	1792.	73	51	+22	-
1737.	86	-	-	-	1793.	68	32	+36	-
1738.	66	-	-	-	1794.	51	55	-4	-
1739.	51	-	-	-	1795.	49	63	-14	-
1740.	68	97	-29	-	1796.	70	27	+43	-
1741.	84	54	-30	-	1797.	65	67	-2	-
1742.	66	98	-32	-	1798.	67	46	+21	-
1743.	64	59	+5	-	1799.	71	50	+21	-
1744.	91	79	+12	-	1800.	52	33	+19	-
1745.	65	53	+12	-	1801.	46	54	-8	-
1746.	46	76	-30	-	1802.	80	37	+43	-
1747.	84	72	+12	-	1803.	62	44	+18	-
1748.	64	44	+20	-	1804.	70	78	-8	-
1749.	91	58	+33	-	1805.	74	34	+40	-
1750.	85	88	-3	-	1806.	61	53	+8	-
1751.	82	65	+17	-	1807.	95	25	+75	-
1752.	87	37	+50	-	1808.	48	54	-6	-
1753.	85	76	+9	-	1809.	63	35	+28	-
1754.	95	47	+48	-	1810.	62	50	+12	-
1755.	84	43	+41	-	1811.	80	35	+45	-
1756.	104	77	+27	-	1812.	75	53	+52	-
1757.	78	146	-68	-	1813.	64	29	+35	-
1758.	57	95	-38	-	1814.	45	36	+9	-
1759.	53	182	-129	-	1815.	77	50	+27	-
1760.	51	66	-15	-	1816.	41	53	-12	-
1761.	93	60	+33	-	1817.	49	64	-15	-
1762.	56	69	-12	-	1818.	47	40	+7	-
1763.	63	70	-7	-	1819.	40	46	-2	-
1764.	99	104	-5	-	1820.	61	27	+33	-
1765.	78	78	0	-	1821.	60	44	+16	-
1766.	89	51	+38	-	1822.	64	45	+16	-
1767.	64	106	-42	-	1823.	65	51	+14	-
1768.	73	116	-43	-	1824.	88	54	+34	-
1769.	84	72	+12	-	1825.	63	38	+25	-
1770.	81	105	-24	-	1826.	72	25	+47	-
1771.	70	105	-35	-	1827.	69	49	+20	-
1772.	73	148	-75	-	1828.	55	28	+27	-
1773.	48	49	-1	-	1829.	69	43	+26	-
1774.	80	53	+27	-	1830.	70	65	+5	-
1775.	64	55	+9	-	1831.	41	63	-22	-
1776.	66	66	0	-	1832.	46	48	-2	-
1777.	52	73	-21	-	1833.	45	40	+5	16

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1834.	60	36	+24	20
1835.	58	49	+9	17
1836.	61	34	+27	18
1837.	65	36	+29	20
1838.	68	37	+31	16
1839.	60	59	+1	8
1840.	65	43	+22	22
1841.	87	34	+53	17
1842.	76	33	+43	23
1843.	68	48	+20	20
1844.	81	29	+52	16
1845.	71	49	+22	16
1846.	76	42	+34	33
1847.	80	33	+47	17
1848.	68	56	+12	11
1849.	37	49	-12	12
1850.	64	66	-2	29
1851.	72	54	+18	16
1852.	66	51	+15	43
1853.	69	75	-6	15
1854.	58	50	+8	10
1855.	46	50	-4	25
1856.	79	36	+40	38
1857.	89	35	+54	31
1858.	86	40	+46	14
1859.	97	48	+49	14
1860.	69	31	+38	12
1861.	71	68	+3	33
1862.	85	64	+21	28
1863.	93	77	+16	21
1864.	98	63	+35	19
1865.	96	45	+51	39
1866.	99	52	+47	14
1867.	85	57	+28	35
1868.	85	69	+16	11
1869.	74	49	+25	10
1870.	89	62	+27	28
1871.	69	104	-35	16
1872.	61	69	-8	14
1873.	76	49	+27	13
1874.	77	53	+24	14
1875.	103	63	+40	15
1876.	96	52	+44	11
1877.	74	43	+31	15
1878.	92	57	+35	16
1879.	81	42	+39	32
1880.	78	52	+26	25
1881.	79	57	+22	30
1882.	93	47	+46	32
1883.	76	43	+33	41
1884.	98	46	+52	27
1885.	79	87	-8	35
1886.	104	52	+52	19
1887.	90	55	+35	22
1888.	75	45	+30	26
1889.	92	45	+47	20
1890.	69	35	+34	21

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1891.	80	38	+42	15
1892.	56	45	+11	21
1893.	88	62	+26	24
1894.	82	40	+42	24
1895.	61	79	-18	23
1896.	64	59	+5	22
1897.	85	42	+43	26
1898.	79	47	+32	16
1899.	73	56	+17	35
1900.	59	31	+28	33
1901.	66	31	+35	25
1902.	75	43	+32	23
1903.	56	35	+21	21
1904.	79	32	+47	19
1905.	82	56	+26	22
1906.	61	76	-15	17
1907.	76	38	+38	26
1908.	63	37	+26	21
1909.	61	34	+25	16
1910.	59	43	+16	17
1911.	71	69	+3	31
1912.	68	40	+28	22
1913.	72	45	+27	18
1914.	63	33	+30	21
1915.	43	46	-3	3
1916.	27	42	-15	5
1917.	27	41	-14	13
1918.	44	85	-41	17
1919.	68	42	+25	56
1920.	65	41	+24	42
1921.	59	65	-6	24
1922.	50	69	-19	27
1923.	72	53	+19	29
1924.	45	30	+15	24
1925.	55	47	+8	31
1926.	56	48	+8	29
1927.	42	42	0	24
1928.	53	42	+11	22
1929.	46	49	-3	28
1930.	46	41	+5	22
1931.	47	46	+1	14
1932.	45	56	-11	16
1933.	45	50	-5	1
1934.	37	35	+2	18
1935.	42	53	-11	14
1936.	42	35	+7	21
1937.	42	40	+2	20
1938.	37	42	-5	14
1939.	27	57	-30	24
1940.	34	55	-21	11
1941.	29	35	-6	23
1942.	38	34	+4	10
1943.	43	64	-21	7
1944.	39	50	-11	5
1945.	22	67	-45	2
1946.	30	47	-17	28
1947.	35	42	-7	26

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1948.	35	40	-5	30
1949.	40	44	-4	25
1950.	34	33	+1	9
1951.	36	34	+2	19
1952.	33	38	-5	17
1953.	34	42	-8	7
1954.	34	32	+2	21
1955.	37	29	+8	12
1956.	32	31	+1	25
1957.	27	39	-11	10
1958.	26	34	-8	13
1959.	25	36	-11	6
1960.	22	27	-5	14
1961.	26	26	0	12
1962.	25	33	-4	13
1963.	16	26	-10	10
1964.	16	29	-13	9
1965.	25	28	-3	14
1966.	14	30	-16	9
1967.	35	31	+4	37
1968.	31	27	+4	19
1969.	29	29	0	10
1970.	21	33	-12	7
1971.	26	28	-2	8
1972.	17	36	-19	9
1973.	20	28	-8	10
1974.	14	39	-25	8
1975.	18	24	-6	10
1976.	10	28	-18	8
1977.	12	45	-33	10
1978.	16	38	-22	6
1979.	11	26	-15	3
1980.	16	33	-17	3
1981.	14	25	-11	5
1982.	17	24	-7	9
1983.	18	32	-14	5
1984.	14	27	-13	11
1985.	12	23	-11	10
1986.	12	25	-13	5
1987.	7	26	-19	7
1988.	15	30	-15	10
1989.	15	24	-9	6
1990.	19	23	-4	6
1991.	17	31	-14	5
1992.	16	27	-14	9
1993.	12	28	-16	3
1994.	13	21	-8	6
1995.	16	30	-14	4
1996.	16	25	-9	6
1997.	9	29	-20	8
1998.	17	27	-10	9
1999.	7	29	-22	6
2000.	9	22	-13	6
2001.	14	18	-4	1
2002.	10	17	-7	1
2003.	6	22	-16	6
2004.	11	23	-12	3
2005.	8	19	-11	2
2006.	6	23	-17	3
2007.	8	13	-5	3
2008.	9	27	-18	2
2009.	8	17	-9	4
2010.	8	20	-12	1
2011.	6	20	-14	5
2012.	4	16	-12	2
2013.	5	23	-18	5
2014.	3	16	-13	2
2015.	4	17	-13	2

Izvor: Matične knjige župe u Miholjancu

Tablica 48. Prirodno kretanje stanovništva u župi Molve od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	37	39	-2	12
1981.	42	42	0	14
1982.	35	35	0	15
1983.	31	38	-7	11
1984.	28	53	-25	24
1985.	30	49	-19	12
1986.	22	46	-18	15
1987.	30	35	-5	16
1988.	29	49	-20	15
1989.	26	41	-15	22
1990.	24	39	-15	9
1991.	41	34	+7	10
1992.	23	50	-27	10
1993.	40	56	-16	18
1994.	37	47	-10	18
1995.	33	47	-14	18
1996.	28	35	-7	9
1997.	39	46	-7	10
1998.	30	42	-12	15
1999.	39	47	-8	16
2000.	32	38	-6	13
2001.	24	40	-16	10
2002.	27	37	-10	13
2003.	34	55	-21	10
2004.	24	31	-7	11
2005.	15	40	-25	11
2006.	21	31	-18	8
2007.	31	38	-7	4
2008.	25	37	-12	5
2009.	32	26	+6	6

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2010.	22	30	-8	3
2011.	15	43	-28	5
2012.	21	31	-10	8
2013.	17	32	-15	7
2014.	25	37	-12	4
2015.	19	40	-21	8

Izvor: Matične knjige župe Molve

Tablica 49. Prirodno kretanje stanovništva u župi Novigrad Podravski od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	38	62	-24	15
1981.	38	67	-29	27
1982.	53	46	+7	18
1983.	45	72	-27	28
1984.	42	65	-23	14
1985.	26	64	-38	18
1986.	43	48	-5	13
1987.	29	51	-22	14
1988.	32	40	-8	17
1989.	37	45	-8	17
1990.	39	60	-21	12
1991.	24	58	-34	17
1992.	28	67	-39	12
1993.	33	50	-17	16
1994.	30	57	-27	9
1995.	26	42	-16	10
1996.	35	41	-6	12
1997.	36	60	-24	8
1998.	19	44	-25	6
1999.	22	47	-25	9
2000.	33	50	-17	15
2001.	22	47	-19	14
2002.	17	44	-27	16
2003.	22	43	-21	6
2004.	14	33	-19	7
2005.	23	38	-15	9
2006.	17	44	-27	11
2007.	18	36	-18	13
2008.	32	47	-15	6
2009.	19	43	-24	8
2010.	17	48	-31	8
2011.	17	38	-21	4
2012.	18	54	-36	10
2013.	17	47	-30	3
2014.	10	32	-22	5
2015.	12	37	-25	3

Izvor: Matične knjige župe u Novigradu Podravskom

Tablica 50. Prirodno kretanje stanovništva u župi Novo Virje od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	21	26	-5	10
1981.	21	40	-19	12
1982.	19	38	-19	11
1983.	19	32	-13	15
1984.	34	34	0	12
1985.	16	28	-12	13
1986.	26	28	-2	12
1987.	30	32	-2	12
1988.	22	28	-6	10
1989.	30	36	-6	13
1990.	29	39	-10	17
1991.	24	34	-10	7
1992.	23	30	-7	9
1993.	17	30	-13	11
1994.	27	33	-6	8
1995.	15	24	-9	8
1996.	20	44	-24	12
1997.	25	36	-11	4
1998.	18	30	-12	7
1999.	20	28	-8	5
2000.	16	26	-10	13
2001.	14	20	-6	5
2002.	15	23	-8	5
2003.	20	21	-1	6
2004.	12	27	-15	5
2005.	17	22	-5	3
2006.	14	20	-6	7
2007.	19	26	-7	7
2008.	18	28	-10	9
2009.	20	27	-7	4
2010.	16	20	-4	10
2011.	12	17	-5	4
2012.	16	23	-7	4
2013.	14	20	-6	5
2014.	16	20	-4	5
2015.	15	27	-12	5

Izvor: Matične knjige župe u Novom Virju

Tablica 51. Prirodno kretanje stanovništva u župi Peteranec od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	30	25	+5	10	1998.	14	26	-12	2
1981.	29	26	+3	14	1999.	16	26	-10	6
1982.	31	38	-7	16	2000.	6	27	-21	8
1983.	27	32	-5	14	2001.	19	22	-3	4
1984.	23	22	+1	9	2002.	13	19	-6	2
1985.	21	25	-4	6	2003.	13	20	-7	5
1986.	24	30	-6	10	2004.	12	26	-14	4
1987.	21	32	-11	8	2005.	19	17	+2	5
1988.	20	20	0	6	2006.	13	17	-4	6
1989.	19	25	-6	10	2007.	15	20	-5	5
1990.	25	22	+3	8	2008.	7	23	-16	3
1991.	26	23	+3	6	2009.	14	27	-13	5
1992.	43	25	+18	10	2010.	17	26	-9	2
1993.	25	32	-7	13	2011.	12	21	-9	5
1994.	15	24	-9	8	2012.	12	13	-1	4
1995.	16	33	-17	6	2013.	16	21	-5	4
1996.	20	22	-2	4	2014.	14	33	-19	2
1997.	11	27	-16	3	2015.	10	17	-7	1

Izvor: Matične knjige u župi Peteranec

Tablica 52. Prirodno kretanje stanovništva u župi Pitomača od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	109	121	-12	36	1998.	96	114	-18	42
1981.	99	108	-9	55	1999.	85	111	-26	27
1982.	97	103	-5	52	2000.	90	103	-13	35
1983.	106	134	-29	36	2001.	69	107	-38	34
1984.	108	131	-23	23	2002.	93	98	-5	38
1985.	89	123	-34	33	2003.	66	101	-35	37
1986.	83	110	-27	37	2004.	87	93	-6	31
1987.	70	124	-54	29	2005.	72	103	-31	22
1988.	118	117	+1	29	2006.	74	96	-22	19
1989.	75	106	-31	40	2007.	63	105	-32	36
1990.	81	99	-18	37	2008.	64	111	-47	25
1991.	89	151	-63	43	2009.	74	98	-24	29
1992.	97	125	-28	44	2010.	56	95	-39	25
1993.	97	96	+1	53	2011.	74	102	-28	22
1994.	106	94	+12	53	2012.	72	98	-24	26
1995.	90	120	-30	46	2013.	53	98	-45	23
1996.	98	103	-5	34	2014.	64	104	-40	13
1997.	103	110	-7	37	2015.	41	95	-54	16

Izvor: Matične knjige u župi Pitomača

Tablica 53. Prirodno kretanje stanovništva u župi Podravske Sesvete od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani	Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	27	39	-12	10	1984.	17	32	-15	20
1981.	19	38	-19	18	1985.	23	41	-17	7
1982.	34	43	-7	10	1986.	17	38	-19	20
1983.	26	32	-6	19	1987.	24	37	-13	14

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1988.	18	64	-46	8
1989.	22	36	-14	16
1990.	24	27	-3	15
1991.	25	40	-15	12
1992.	26	40	-14	9
1993.	30	41	-11	9
1994.	36	35	+1	12
1995.	25	34	-9	5
1996.	16	56	-40	8
1997.	30	43	-13	9
1998.	23	32	-9	8
1999.	20	45	-25	3
2000.	21	32	-11	11
2001.	21	37	-16	9

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2002.	16	30	-14	7
2003.	15	36	-21	9
2004.	16	19	-3	-
2005.	16	27	-11	4
2006.	11	32	-21	6
2007.	7	36	-29	3
2008.	20	28	-8	7
2009.	12	36	-24	9
2010.	9	38	-29	7
2011.	19	38	-19	6
2012.	23	21	+2	7
2013.	14	22	-8	1
2014.	14	17	-3	9
2015.	15	21	-6	6

Izvor: Matične knjige u župi Podravske Sesvete

Tablica 54. Prirodno kretanje stanovništva u župi Rasinja od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	38	35	+3	17
1981.	40	56	-16	19
1982.	36	47	-11	15
1983.	27	52	-25	15
1984.	41	48	-7	11
1985.	32	52	-20	13
1986.	32	55	-23	8
1987.	26	46	-20	5
1988.	32	18	-16	8
1989.	23	45	-22	6
1990.	34	50	-16	11
1991.	14	48	-34	5
1992.	23	45	-22	15
1993.	28	45	-17	7
1994.	21	45	-24	13
1995.	34	38	-4	10
1996.	34	37	-3	12
1997.	18	46	-28	4

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1998.	15	46	-31	9
1999.	22	46	-24	6
2000.	26	47	-21	5
2001.	29	47	-18	7
2002.	19	50	-31	1
2003.	32	40	-8	8
2004.	27	36	-9	9
2005.	22	24	-2	6
2006.	13	35	-22	7
2007.	22	32	-10	8
2008.	18	35	-17	12
2009.	32	40	-8	5
2010.	19	40	-21	7
2011.	20	41	-21	6
2012.	30	37	-7	4
2013.	25	25	0	5
2014.	20	41	-21	9
2015.	24	35	-11	3

Izvor: Matične knjige u župi Rasinja

Tablica 55. Prirodno kretanje stanovništva u župi Sigetec od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	24	30	-6	11
1981.	18	25	-7	9
1982.	23	26	-3	13
1983.	19	34	-15	15
1984.	22	22	0	11
1985.	23	21	+2	13
1986.	17	20	-3	6
1987.	20	24	-4	7
1988.	13	29	-16	6
1989.	9	23	-14	6

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1990.	16	27	-11	9
1991.	15	33	-18	5
1992.	19	25	-6	6
1993.	21	21	0	11
1994.	17	26	-9	6
1995.	19	26	-7	5
1996.	13	26	-13	5
1997.	18	22	-4	3
1998.	15	29	-14	4
1999.	9	24	-15	7

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2000.	23	24	-1	10
2001.	13	23	-10	7
2002.	10	27	-17	3
2003.	13	23	-10	7
2004.	22	24	-2	3
2005.	15	29	-14	7
2006.	13	25	-12	4
2007.	12	20	-8	4

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2008.	16	32	-16	6
2009.	19	21	-2	1
2010.	10	15	-5	4
2011.	8	15	-7	3
2012.	17	25	-8	1
2013.	17	18	-1	3
2014.	13	28	-15	6
2015.	13	19	-6	3

Izvor: Matične knjige u župi Sigetec

Tablica 56. Prirodno kretanje stanovništva u župi Sveti Đurđ od 1800. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1800.	122	76	+46	-
1801.	136	145	-9	-
1802.	123	101	+22	-
1803.	107	256	-149	-
1804.	123	109	+14	-
1805.	120	82	+38	-
1806.	89	126	-37	-
1807.	136	99	+37	-
1808.	120	123	-3	-
1809.	139	84	+55	-
1810.	98	97	+1	-
1811.	141	96	+45	-
1812.	111	65	+46	-
1813.	121	54	+67	-
1814.	135	54	+81	-
1815.	86	257	-171	-
1816.	101	141	-40	-
1817.	81	116	-35	-
1818.	83	65	+18	-
1819.	136	70	+66	-
1820.	106	67	+39	-
1821.	120	106	+14	-
1822.	102	87	+15	-
1823.	116	121	-5	-
1824.	110	88	+22	-
1825.	142	88	+54	-
1826.	122	63	+59	-
1827.	94	80	+14	-
1828.	110	109	+1	-
1829.	134	73	+61	-
1830.	119	70	+49	-
1831.	113	180	-67	-
1832.	94	121	-27	-
1833.	131	86	+45	-
1834.	112	91	+21	-
1835.	96	99	-3	-
1836.	135	76	+59	-
1837.	138	86	+52	-
1838.	117	99	+18	-
1839.	110	147	-37	-

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1840.	94	89	+5	-
1841.	119	79	+40	-
1842.	124	73	+51	-
1843.	113	100	+13	-
1844.	113	94	+19	-
1845.	149	98	+51	-
1846.	113	101	+12	-
1847.	112	121	-9	-
1848.	118	131	-13	-
1849.	111	137	-26	38
1850.	156	101	+55	42
1851.	97	88	+9	28
1852.	128	91	+37	21
1853.	137	121	+16	33
1854.	112	126	-14	46
1855.	125	139	-14	29
1856.	130	57	+73	22
1857.	158	97	+61	20
1858.	153	90	+63	18
1859.	124	158	-34	18
1860.	126	93	+33	11
1861.	144	204	-60	50
1862.	153	140	+13	50
1863.	145	145	0	43
1864.	157	126	+31	23
1865.	146	83	+63	35
1866.	156	97	+59	35
1867.	140	125	+15	37
1868.	151	161	-10	55
1869.	156	150	+6	40
1870.	165	122	+43	26
1871.	166	189	-23	45
1872.	116	199	-83	24
1873.	201	172	+29	45
1874.	130	215	-85	45
1875.	171	120	+51	44
1876.	174	120	+54	38
1877.	154	159	-5	44
1878.	157	139	+18	35

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1879.	169	98	+71	42
1880.	163	119	+42	34
1881.	176	97	+79	26
1882.	178	123	+55	35
1883.	171	126	+45	45
1884.	189	122	+67	51
1885.	184	96	+88	42
1886.	186	100	+86	34
1887.	203	85	+118	25
1888.	172	98	+74	32
1889.	176	99	+77	32
1890.	161	147	+14	38
1891.	188	313	-125	31
1892.	184	121	+63	52
1893.	186	98	+88	32
1894.	203	100	+103	37
1895.	167	125	+42	43
1896.	177	114	+63	35
1897.	180	139	+41	35
1898.	169	108	+61	55
1899.	162	131	+31	55
1900.	203	123	+80	40
1901.	195	187	+8	34
1902.	230	128	+102	45
1903.	213	110	+103	32
1904.	180	123	+57	44
1905.	193	170	+23	40
1906.	200	114	+86	46
1907.	181	118	+63	51
1908.	216	116	+100	53
1909.	218	126	+92	41
1910.	204	134	+70	33
1911.	228	131	+97	43
1912.	228	137	+91	42
1913.	231	135	+96	56
1914.	213	144	+69	28
1915.	167	168	-1	13
1916.	107	116	-9	5
1917.	114	164	-50	17
1918.	116	205	-89	31
1919.	194	115	+79	121
1920.	180	115	+65	77
1921.	219	131	+88	51
1922.	186	137	+49	46
1923.	229	110	+119	49
1924.	179	117	+62	56
1925.	209	108	+101	44
1926.	192	92	+100	42
1927.	168	89	+79	47
1928.	163	99	+64	33
1929.	160	101	+59	74
1930.	192	118	+74	82
1931.	181	107	+74	46
1932.	180	104	+76	84

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1933.	161	82	+79	89
1934.	168	97	+71	82
1935.	182	110	+72	87
1936.	171	96	+75	107
1937.	202	91	+111	73
1938.	147	87	+60	58
1939.	143	98	+45	61
1940.	167	106	+61	47
1941.	157	72	+85	48
1942.	188	100	+88	32
1943.	152	91	+61	17
1944.	142	113	+29	20
1945.	103	130	-27	24
1946.	154	92	+62	50
1947.	129	106	+23	63
1948.	144	75	+69	42
1949.	112	53	+59	40
1950.	92	57	+35	31
1951.	123	71	+52	40
1952.	98	49	+49	60
1953.	103	59	+44	43
1954.	81	48	+33	68
1955.	103	52	+51	41
1956.	97	43	+54	53
1957.	70	53	+17	24
1958.	70	65	+5	38
1959.	96	52	+44	37
1960.	87	52	+35	43
1961.	81	53	+28	40
1962.	75	46	+26	33
1963.	69	42	+27	39
1964.	76	42	+34	31
1965.	60	67	-7	50
1966.	85	49	+36	29
1967.	85	53	+22	37
1968.	73	41	+32	35
1969.	71	59	+12	35
1970.	71	56	+15	31
1971.	67	59	+8	32
1972.	87	61	+26	31
1973.	69	43	+26	42
1974.	76	58	+18	26
1975.	67	43	+24	25
1976.	68	57	+11	31
1977.	64	50	+14	26
1978.	59	58	+1	26
1979.	75	59	+16	22
1980.	65	69	-4	17
1981.	52	74	-22	20
1982.	63	78	-15	30
1983.	85	74	+11	24
1984.	71	72	-1	26
1985.	55	74	-19	21
1986.	52	71	-19	16

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1987.	63	61	+2	22
1988.	66	70	-4	34
1989.	56	53	+3	20
1990.	62	54	+8	29
1991.	55	76	-21	22
1992.	45	80	-35	28
1993.	50	75	-25	17
1994.	58	62	-4	29
1995.	52	74	-22	18
1996.	48	64	-16	13
1997.	39	61	-22	24
1998.	39	75	-36	15
1999.	40	50	-10	10
2000.	44	49	-5	22
2001.	28	58	-30	17

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2002.	45	68	-23	19
2003.	28	62	-34	13
2004.	40	59	-19	14
2005.	57	64	-7	25
2006.	45	63	-18	17
2007.	52	62	-10	17
2008.	56	60	-4	23
2009.	37	64	-27	12
2010.	44	64	-20	20
2011.	35	37	-2	11
2012.	36	64	-28	7
2013.	44	53	-9	15
2014.	38	67	-29	14
2015.	39	54	-15	9

Izvor: Matične knjige u župi Sveti Đurđ

Tablica 57. Prirodno kretanje stanovništva u župi Veliki Bukovec od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	54	71	-17	31
1981.	45	91	-46	14
1982.	42	76	-34	28
1983.	71	69	+2	20
1984.	57	81	-24	23
1985.	48	85	-37	17
1986.	46	85	-39	23
1987.	41	83	-42	19
1988.	54	68	-14	18
1989.	48	82	-34	15
1990.	45	94	-49	19
1991.	46	88	-42	19
1992.	50	90	-40	32
1993.	57	79	-22	23
1994.	32	74	-42	30
1995.	67	67	0	23
1996.	46	67	-21	25
1997.	63	65	-2	15

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1998.	75	81	-6	29
1999.	35	73	-38	16
2000.	54	81	-27	24
2001.	50	74	-24	22
2002.	66	96	-30	22
2003.	38	92	-54	16
2004.	35	80	-45	14
2005.	51	89	-38	11
2006.	42	70	-28	19
2007.	31	69	-38	19
2008.	43	75	-32	19
2009.	44	61	-17	3
2010.	32	68	-36	17
2011.	29	71	-42	12
2012.	26	64	-38	9
2013.	33	65	-32	10
2014.	35	70	-35	11
2015.	24	74	-50	17

Izvor: Matične knjige župe Veliki Bukovec

Tablica 58. Prirodno kretanje stanovništva u župi Virje od 1748. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1748.	154	72	+82	37
1749.	126	64	+62	28
1750.	134	71	+63	23
1751.	145	52	+93	17
1752.	146	37	+109	15
1753.	132	42	+90	38
1754.	113	53	+63	37
1755.	118	51	+67	38

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1756.	136	38	+98	23
1757.	136	49	+87	36
1758.	140	38	+102	24
1759.	97	110	-13	25
1760.	102	23	+79	22
1761.	168	30	+138	34
1762.	104	59	+45	46
1763.	115	36	+79	66

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1764.	124	17	+107	42
1765.	144	29	+115	54
1766.	86	36	+50	31
1767.	139	43	+76	47
1768.	155	83	+72	29
1769.	128	75	+53	33
1770.	144	127	+17	46
1771.	112	171	-59	27
1772.	113	206	-93	30
1773.	101	119	-18	45
1774.	92	93	-1	33
1775.	134	80	-54	48
1776.	113	67	+46	49
1777.	136	78	+58	36
1778.	151	100	+51	32
1779.	90	54	+36	29
1780.	140	97	+43	34
1781.	148	100	+48	28
1782.	147	97	+50	30
1783.	137	107	+30	24
1784.	139	102	+37	44
1785.	147	119	+28	22
1786.	132	121	+11	32
1787.	108	132	-24	21
1788.	89	129	-40	28
1789.	124	126	-2	23
1790.	125	106	+19	34
1791.	133	83	+50	62
1792.	126	87	+39	33
1793.	157	81	+76	30
1794.	116	168	-52	27
1795.	136	97	+39	44
1796.	116	118	-2	33
1797.	120	132	-12	27
1798.	152	133	+19	41
1799.	154	99	+55	35
1800.	152	85	+67	32
1801.	122	143	-21	49
1802.	168	150	+18	78
1803.	175	120	+55	51
1804.	172	147	+25	55
1805.	144	121	+23	37
1806.	112	153	-41	26
1807.	187	168	+19	45
1808.	169	102	+67	55
1809.	148	110	+38	32
1810.	152	167	-15	32
1811.	181	81	+100	39
1812.	166	96	+70	22
1813.	158	78	+80	38
1814.	123	103	+20	29
1815.	166	132	+34	30
1816.	117	182	-65	27
1817.	136	168	-32	49
1818.	124	153	-29	37

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1819.	166	147	+19	38
1820.	153	90	+63	52
1821.	129	113	+16	36
1822.	173	155	+18	35
1823.	169	89	+80	65
1824.	160	87	+73	49
1825.	186	106	+80	30
1826.	152	107	+45	34
1827.	126	179	-53	20
1828.	168	98	+75	29
1829.	142	55	+87	50
1830.	179	77	+102	45
1831.	116	78	+38	19
1832.	134	76	+58	20
1833.	93	71	+22	43
1834.	113	73	+40	28
1835.	155	85	+70	31
1836.	106	77	+29	27
1837.	92	99	-7	22
1838.	98	62	+36	27
1839.	146	89	+57	28
1840.	119	55	+64	22
1841.	146	56	+90	33
1842.	248	59	+186	36
1843.	198	67	+131	33
1844.	168	66	+102	38
1845.	197	62	+135	62
1846.	115	89	+26	41
1847.	197	98	+101	46
1848.	148	77	+71	40
1849.	153	92	+61	14
1850.	126	126	0	58
1851.	114	119	-5	36
1852.	114	63	+51	65
1853.	163	71	+92	45
1854.	138	88	+50	44
1855.	153	74	+79	49
1856.	132	119	+13	91
1857.	102	151	-49	70
1858.	247	142	+105	56
1859.	229	168	+61	69
1860.	202	160	+42	42
1861.	216	219	-3	87
1862.	258	147	+111	67
1863.	289	180	+109	86
1864.	270	140	+130	56
1865.	269	163	+106	60
1866.	271	137	+134	52
1867.	255	167	+88	54
1868.	318	237	+82	91
1869.	341	247	+94	93
1870.	320	228	+92	57
1871.	296	352	-56	40
1872.	240	241	-1	36
1873.	316	304	+12	42

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1874.	295	404	-109	46
1875.	341	215	+126	73
1876.	341	186	+155	69
1877.	310	176	+134	54
1878.	290	173	+117	57
1879.	322	161	+161	92
1880.	319	148	+171	84
1881.	284	184	+100	72
1882.	353	150	+203	72
1883.	303	166	+137	92
1884.	342	287	+55	116
1885.	336	300	+36	111
1886.	389	250	+139	108
1887.	340	198	+142	89
1888.	312	193	+119	100
1889.	326	228	+98	79
1890.	331	220	+111	66
1891.	327	173	+154	101
1892.	316	229	+87	97
1893.	307	244	+63	78
1894.	320	198	+122	92
1895.	334	241	+93	84
1896.	312	215	+97	82
1897.	320	207	+113	75
1898.	314	242	+72	126
1899.	362	203	+159	105
1900.	354	215	+139	84
1901.	372	237	+135	76
1902.	393	228	+165	75
1903.	333	179	+154	69
1904.	316	198	+118	91
1905.	372	253	+119	102
1906.	316	239	+77	88
1907.	324	176	+148	110
1908.	314	206	+108	91
1909.	333	216	+117	111
1910.	298	202	+96	112
1911.	302	213	+89	86
1912.	302	155	+147	94
1913.	268	166	+132	65
1914.	284	257	+27	82
1915.	175	215	-40	11
1916.	130	182	-52	14
1917.	112	179	-67	40
1918.	161	337	-176	67
1919.	231	209	+22	256
1920.	297	213	+84	178
1921.	290	186	+104	121
1922.	247	207	+40	83
1923.	202	186	+16	104
1924.	223	176	+47	89
1925.	211	164	+47	101
1926.	224	175	+49	84
1927.	190	185	+5	77
1928.	195	186	+9	88

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1929.	165	169	-4	107
1930.	204	149	+55	79
1931.	195	177	+18	84
1932.	218	155	+63	83
1933.	174	137	+37	69
1934.	147	152	-5	51
1935.	169	135	+34	54
1936.	142	166	+24	66
1937.	146	121	+25	59
1938.	141	134	+7	73
1939.	163	150	+13	79
1940.	141	149	-8	63
1941.	142	140	+2	64
1942.	182	182	0	35
1943.	182	176	+6	23
1944.	128	181	-53	26
1945.	115	249	-134	27
1946.	108	172	-64	60
1947.	150	132	+18	91
1948.	116	152	-36	68
1949.	119	129	-10	67
1950.	108	103	+5	62
1951.	108	115	-7	60
1952.	112	109	+3	77
1953.	107	120	-13	56
1954.	120	117	+3	74
1955.	110	119	-9	55
1956.	104	98	+6	54
1957.	103	97	+5	59
1958.	98	105	-7	40
1959.	84	112	-28	34
1960.	108	88	-20	39
1961.	81	99	-18	58
1962.	78	109	-31	47
1963.	104	99	+5	41
1964.	106	118	-12	35
1965.	107	117	-10	34
1966.	115	117	-2	45
1967.	109	113	-4	55
1968.	97	113	-16	33
1969.	87	104	-17	37
1970.	63	75	-12	33
1971.	49	88	-39	26
1972.	62	87	-25	27
1973.	59	84	-25	31
1974.	62	70	-8	22
1975.	71	82	-11	23
1976.	45	90	-45	20
1977.	51	73	-21	16
1978.	25	84	-59	21
1979.	49	80	-31	18
1980.	36	88	-52	22
1981.	49	102	-53	21
1982.	54	88	-34	28
1983.	53	81	-28	25

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1984.	55	79	-24	30
1985.	53	80	-27	21
1986.	56	94	-38	17
1987.	46	82	-36	29
1988.	60	59	+1	25
1989.	56	80	-24	26
1990.	46	83	-34	32
1991.	54	75	-21	22
1992.	56	76	-20	29
1993.	65	79	-14	26
1994.	67	83	-16	19
1995.	48	78	-30	17
1996.	60	82	-22	17
1997.	61	70	-9	15
1998.	69	70	-1	25
1999.	44	67	-23	21

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
2000.	45	66	-21	25
2001.	41	71	-30	13
2002.	55	75	-20	21
2003.	38	72	-34	15
2004.	47	71	-24	19
2005.	41	61	-20	15
2006.	51	61	-10	17
2007.	45	73	-28	16
2008.	51	69	-18	13
2009.	45	71	-26	18
2010.	39	67	-28	9
2011.	34	71	-37	3
2012.	31	51	-20	12
2013.	26	59	-33	8
2014.	24	60	-36	11
2015.	29	61	-32	12

Izvor: Matične knjige u župi Virje

Tablica 59. Prirodno kretanje stanovništva u župi Ždala od 1980. do 2015. godine

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1980.	13	17	-4	10
1981.	16	12	+4	6
1982.	9	13	-4	9
1983.	16	12	+4	9
1984.	12	20	-8	9
1985.	17	19	-2	6
1986.	8	21	-13	5
1987.	10	12	-2	14
1988.	14	16	-2	4
1989.	11	21	-10	3
1990.	12	11	+1	3
1991.	11	11	0	3
1992.	5	19	-14	9
1993.	11	18	-7	4
1994.	14	21	-5	4
1995.	9	21	-12	1
1996.	9	21	-12	3
1997.	12	20	-8	1

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodni prirast	Vjenčani
1998.	8	24	-16	3
1999.	3	10	-7	3
2000.	2	10	-8	-
2001.	5	11	-6	1
2002.	10	17	-7	-
2003.	10	14	-7	-
2004.	8	10	-2	3
2005.	8	16	-8	1
2006.	3	16	-13	1
2007.	6	10	-4	1
2008.	7	16	-9	1
2009.	6	15	-9	2
2010.	5	19	-14	2
2011.	3	10	-7	1
2012.	7	22	-15	3
2013.	6	12	-6	5
2014.	1	12	-11	2
2015.	6	13	-7	5

Izvor: Matične knjige župe u Ždali

Tablica 60. Stanovništvo prema starosti i spolu u općinama Podravine 2011. godine

		Ukupno	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+
Varaždinska ž.	Ukupno	175.951	8.597	8.704	9.816	10.230	10.978	12.224	12.198	11.967	12.257	13.380	13.238	12.279	10.461	8.336	8.258	6.643	4.040	2.341
	Muški	85.645	4.426	4.340	5.006	5.256	5.694	6.364	6.308	6.301	6.293	6.832	6.735	6.310	5.025	3.670	3.208	2.160	1.171	546
	Ženske	90.306	4.171	4.364	4.810	4.974	5.284	5.860	5.890	5.666	5.964	6.548	6.503	5.969	5.436	4.665	5.050	4.483	2.874	1.795
Ludbreg	Ukupno	8.478	438	436	447	505	474	578	658	589	571	593	641	651	570	398	362	273	194	100
	Muški	4.085	234	231	238	266	229	287	338	304	279	303	297	310	270	182	149	87	58	23
	Ženske	4.393	204	205	209	238	245	291	320	285	292	290	344	341	300	216	213	186	136	77
Mali Bukovec	Ukupno	2.212	112	116	140	132	140	139	127	125	142	174	156	133	101	105	139	117	78	40
	Muški	1.057	48	65	61	70	75	78	54	74	68	87	80	78	54	39	55	38	24	10
	Ženske	1.154	61	51	79	62	65	61	73	51	74	87	76	55	47	66	84	75	54	30
Martijanec	Ukupno	3.843	181	174	206	234	240	225	269	248	265	298	269	282	240	182	180	165	117	68
	Muški	1.830	98	86	108	128	127	103	141	134	130	163	129	135	110	74	71	49	34	10
	Ženske	2.013	83	88	96	106	113	122	128	114	135	135	140	147	113	108	109	116	83	58
Sveti Đurđ	Ukupno	3.804	223	224	219	229	223	255	277	260	254	221	280	286	204	171	189	170	78	41
	Muški	1.872	121	101	121	124	117	123	149	131	140	124	130	150	107	73	79	45	27	10
	Ženske	1.932	102	123	98	105	106	132	128	129	114	97	150	136	97	98	110	125	51	31
Vel. Bukovec	Ukupno	1.438	58	81	101	84	80	87	69	100	93	96	117	101	78	65	71	74	47	36
	Muški	675	25	39	56	46	37	49	40	47	44	48	63	53	41	23	23	21	17	7
	Ženske	763	33	42	45	38	43	38	29	53	49	48	54	48	37	42	45	53	34	29
Kopr.-križ. ž.	Ukupno	115.584	5.767	5.760	6.624	6.786	7.032	7.581	7.292	7.474	7.940	8.643	8.822	8.315	7.052	5.733	5.581	4.789	2.861	1.532
	Muški	55.964	3.096	2.980	3.377	3.505	3.584	3.912	3.800	3.816	3.983	4.373	4.507	4.239	3.251	2.456	2.140	1.676	893	377
	Ženske	59.620	2.671	2.780	3.247	3.281	3.448	3.669	3.492	3.658	3.957	4.270	4.315	4.076	3.801	3.278	3.441	3.113	1.968	1.155
Đurđevac	Ukupno	8.264	431	430	484	480	519	537	544	543	533	624	659	609	518	363	365	335	206	84
	Muški	4.003	251	207	267	232	257	287	290	277	260	330	324	303	226	153	143	116	71	19
	Ženske	4.261	180	223	217	248	272	250	254	266	273	294	335	306	292	210	222	219	135	65
Koprivnica	Ukupno	30.854	1.604	1.422	1.662	1.774	1.906	2.215	2.159	2.138	2.188	2.381	2.505	2.247	1.830	1.555	1.278	1.003	625	362
	Muški	14.609	852	711	841	904	942	1.108	1.094	1.051	1.052	1.119	1.173	1.106	820	698	513	350	196	79
	Ženske	16.245	752	711	821	870	964	1.107	1.065	1.087	1.136	1.262	1.332	1.141	1.010	857	765	653	429	283
Drnje	Ukupno	1.863	97	96	102	123	102	103	116	99	126	137	134	171	132	80	90	77	47	31
	Muški	921	49	61	47	61	50	55	65	50	65	75	62	89	67	36	37	24	17	11
	Ženske	942	48	35	55	62	52	48	51	49	61	62	72	82	65	44	53	53	30	20

		Ukupno	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+
Đelekovec	Ukupno	1.533	43	48	88	88	72	78	83	90	94	127	129	117	110	104	86	83	50	43
	Muški	736	25	25	40	52	41	46	41	48	41	71	65	63	50	40	39	28	11	10
	Ženske	797	18	23	48	36	31	32	42	42	53	58	64	54	60	64	47	55	39	33
Ferdinandovac	Ukupno	1.750	67	92	90	121	108	101	88	87	130	156	141	94	97	84	99	112	71	12
	Muški	856	47	47	39	59	57	52	49	42	63	80	80	53	46	26	31	48	33	4
	Ženske	894	20	45	51	62	51	49	39	45	67	76	61	41	51	58	68	64	38	8
Gola	Ukupno	2.431	117	141	150	154	149	137	118	130	199	181	182	135	117	141	123	126	86	45
	Muški	1.223	67	75	73	86	72	75	57	69	114	103	104	76	49	58	44	53	30	18
	Ženske	1.208	50	66	77	68	77	62	61	61	85	78	78	59	68	83	79	73	56	27
Hlebine	Ukupno	1.304	61	55	82	79	76	78	64	75	94	93	99	80	81	68	75	84	40	20
	Muški	643	36	28	43	38	45	41	31	35	52	49	60	52	38	28	25	23	14	5
	Ženske	661	25	27	39	41	31	37	33	40	42	44	39	28	43	40	50	61	26	15
Kalinovac	Ukupno	1.597	76	80	102	88	102	92	92	102	137	109	113	111	88	75	89	74	42	25
	Muški	764	35	45	56	50	54	43	49	52	68	62	60	58	35	27	32	21	14	3
	Ženske	833	41	35	46	38	48	49	43	50	69	47	53	53	53	48	57	53	28	22
Kloštar Podr.	Ukupno	3.306	179	205	213	204	211	205	213	201	214	243	232	202	192	183	150	113	105	41
	Muški	1.621	107	110	93	101	127	123	112	106	110	112	128	110	92	74	47	34	31	4
	Ženske	1.685	72	95	120	103	84	82	101	95	104	131	104	92	100	109	103	79	74	37
Kopr. Bregi	Ukupno	2.381	108	117	130	146	134	151	156	152	158	194	202	169	141	105	109	111	74	24
	Muški	1.163	57	54	71	81	64	76	87	76	82	97	104	93	64	51	34	44	20	8
	Ženske	1.218	51	63	59	65	70	75	69	70	76	97	98	76	77	54	75	67	54	16
Kopr. Ivanec	Ukupno	2.121	82	106	103	135	145	140	128	125	148	179	157	154	109	95	113	104	69	29
	Muški	1.046	35	58	47	75	74	90	65	74	64	96	83	81	53	35	40	41	27	8
	Ženske	1.075	47	48	56	60	71	50	63	51	84	83	74	73	56	60	73	63	42	21
Legrad	Ukupno	2.241	94	81	96	95	123	115	108	108	138	174	175	182	171	153	149	135	82	62
	Muški	1.101	53	47	56	40	58	68	59	54	70	90	106	92	83	68	63	45	32	17
	Ženske	1.140	41	34	40	55	65	47	49	54	68	84	69	90	88	85	86	90	50	45
Molve	Ukupno	2.189	130	131	156	144	128	109	102	148	145	142	148	119	102	126	133	123	63	40
	Muški	1.056	70	70	75	73	68	51	57	72	77	79	88	61	41	48	50	45	21	9
	Ženske	1.133	60	61	81	71	60	58	45	76	68	63	60	58	61	78	83	78	42	31

		Ukupno	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+
Novigrad Podr.	Ukupno	2.872	142	128	182	167	181	181	154	170	189	212	240	216	171	129	168	124	71	47
	Muški	1.396	78	73	94	94	88	91	89	90	88	98	128	124	78	53	54	46	17	13
	Ženske	1.476	64	56	88	73	93	90	65	80	101	114	112	92	93	76	114	78	54	34
Novo Virje	Ukupno	1.216	65	63	81	66	82	67	64	75	89	69	69	88	76	75	74	64	35	14
	Muški	583	33	32	42	38	36	35	32	40	49	41	36	50	35	26	27	21	7	3
	Ženske	633	32	31	39	28	46	32	32	35	40	28	33	38	41	49	47	43	28	11
Podr. Sesvete	Ukupno	1.630	77	81	102	114	98	108	93	106	125	113	119	107	85	98	92	52	45	25
	Muški	780	45	41	45	46	53	57	54	48	67	60	77	47	57	31	36	16	17	3
	Ženske	850	32	40	57	68	45	51	39	58	58	53	42	60	48	57	56	36	28	22
Peteranec	Ukupno	2.704	162	163	162	174	166	172	155	170	175	212	205	183	140	115	119	111	78	44
	Muški	1.343	90	87	83	94	84	100	83	84	92	98	115	97	74	50	43	39	18	12
	Ženske	1.361	72	76	79	80	82	72	72	86	83	114	90	86	66	65	76	72	59	32
Rasinja	Ukupno	3.267	168	163	182	184	199	217	187	206	195	234	243	250	256	145	175	141	82	40
	Muški	1.588	87	74	82	98	99	114	101	108	107	120	133	131	128	58	68	50	22	8
	Ženske	1.679	81	89	100	86	100	103	86	98	88	114	110	119	128	78	107	91	60	32
Sokolovac	Ukupno	3.417	154	165	192	152	191	199	209	213	227	255	292	250	245	165	196	170	92	48
	Muški	1.678	85	86	96	67	93	101	107	128	126	140	164	118	108	78	80	57	31	13
	Ženske	1.739	69	79	96	85	98	98	102	85	101	115	130	132	137	87	116	113	61	35
Virje	Ukupno	4.587	251	262	285	292	267	275	253	298	336	322	307	287	285	242	237	211	112	65
	Muški	2.258	134	137	164	157	150	153	132	152	164	170	171	143	115	91	88	83	34	20
	Ženske	2.329	117	125	121	132	117	122	121	146	172	152	136	144	170	151	149	128	78	45
Virov.-Podr. ž.	Ukupno	84.836	4.137	4.162	5.193	5.441	5.396	5.542	5.309	5.095	5.671	6.567	6.670	6.088	5.018	3.926	4.034	3.581	2.083	923
	Muški	41.017	2.159	2.166	2.628	2.722	2.821	2.888	2.764	2.562	2.846	3.340	3.350	3.159	2.375	1.619	1.581	1.205	604	228
	Ženske	43.819	1.978	1.966	2.565	2.716	2.575	2.654	2.545	2.513	2.825	3.227	3.320	2.929	2.643	2.307	2.453	2.376	1.479	695
Pitomača	Ukupno	10.059	499	559	652	656	593	650	698	725	724	702	761	701	586	452	462	355	195	89
	Muški	4.819	230	291	328	335	306	328	357	365	387	358	377	344	271	178	160	124	59	21
	Ženske	5.240	269	268	324	321	287	322	341	360	337	344	384	357	315	274	302	231	136	68
Podravina	Ukupno	111.381	5.519	5.619	6.409	6.620	6.709	7.237	7.184	7.283	7.686	8.241	8.575	8.133	6.725	5.474	5.323	4.507	2.784	1.475
	Muški	53.701	2.992	2.998	3.225	3.415	3.403	3.766	3.721	3.711	3.859	4.277	4.423	4.017	3.117	2.298	2.032	1.548	882	348
	Ženske	57.680	2.527	2.621	3.184	3.205	3.306	3.471	3.461	3.572	3.827	3.964	4.152	4.116	3.608	3.176	3.292	2.959	1.902	1.127

Izvor: DZZS HR, Popis stanovništva 2011., stanovništvo po starosti i spolu

Tablica 61. Nezaposlenost u županijama sjeverozapadne Hrvatske od 2004. do 2016. godine

Godina		Varaždinska	Koprivničko-križevačka	Virovitičko-podravska	Međimurska	Bjelovarsko-bilogorska
2004.	Broj	10.412	7.891	9.716	7.347	11.384
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	5,9	6,8	11,5	6,5	9,5
2005.	Broj	10.271	8.069	9.822	7.221	11.922
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	5,8	7,0	11,6	6,3	10,0
2006.	Broj	9.218	7.534	9.484	6.786	11.834
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	5,2	6,5	11,2	6,0	9,9
2007.	Broj	7.927	6.780	8.600	5.862	11.172
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	4,5	5,9	10,1	5,2	9,3
2008.	Broj	6.822	5.799	7.729	5.051	10.316
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	3,9	5,0	9,1	4,4	8,6
2009.	Broj	8.137	6.243	8.343	5.892	11.436
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	4,6	5,4	9,8	5,2	9,5
2010.	Broj	9.716	7.375	9.242	7.088	12.415
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	5,5	6,4	10,9	6,2	10,4
2011.	Broj	9.863	7.240	9.395	6.830	11.824
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	5,6	6,3	11,1	6,0	9,9
2012.	Broj	10.447	8.156	10.180	7.528	12.027
	Nezaposlenih na 100 st.	5,9	7,1	12,0	6,6	10,0
2013.	Broj	11.035	9.083	10.470	7.923	12.698
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	6,3	7,9	12,3	7,0	10,6
2014.	Broj	9.554	8.155	10.216	7.095	12.782
	Nezaposlenih na 100 stanovnika.	5,4	7,1	12,0	6,2	10,7
2015.	Broj	7.441	6.463	9.179	5.576	11.559
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	4,2	5,6	10,8	4,9	9,7
1. 7. 2016.	Broj	5.968	5.141	8.309	4.786	9.639
	Nezaposlenih na 100 stanovnika	3,4	4,4	9,8	4,2	8,0

Izvor: Mjesečni statistički bilteni za listopad 2016., HZZS, područni uredi Križevci, Varaždin i Virovitica

Tablica 62. Zaposleni u pravnim osobama 31. ožujka 2015. prema osnovnim granama djelatnosti u općinama Podravine

	Ukupno	Poljoprivreda, šumarstvo	Industrija, rudarstvo	Opskrba - voda, struja, plin	Građevinarstvo	Trgovina	Prijevoz	Ugostiteljstvo, smještaj	Komunikacije	Financije, nekretnine	Znanost, tehnologija	Uprava, administracija	Obrazovanje	Zdravstvo	Umjetnost, zabava	Ostalo
Hrvatska	1.018.815	20.179	193.330	34.585	58.603	151.810	54.629	35.432	28.024	40.261	41.270	137.781	111.002	83.354	18.410	10.145
Posto	100	2,0	19,0	3,4	5,8	14,9	5,4	3,5	2,7	3,9	4,1	13,4	10,9	8,2	1,8	1,0
Varaždinska ž.	46.108	235	19.867	1.279	2.499	4.941	2.324	555	535	970	1.073	3.705	4.212	3.370	372	170
Posto	100	0,5	43,1	2,7	5,4	10,7	5,0	1,2	1,2	2,1	2,3	8,0	9,3	7,3	0,8	0,4
Ludbreg	2.218	33	1.161	54	339	216	27	8	6	34	19	84	184	36	14	3
Posto	100	1,5	52,3	2,4	15,3	9,7	1,2	0,4	0,3	1,5	0,8	3,8	8,5	1,6	0,6	0,1
Mali Bukovec	65	-	63	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Posto	100	-	97,0	1,5	-	1,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Martijanec	372	-	301	-	6	11	1	3	-	-	-	6	44	-	-	-
Posto	100	-	80,9	-	1,6	2,9	0,3	0,9	-	-	-	1,6	11,8	-	-	-
Sveti Đurđ	101	17	4	3	4	14	1	-	-	-	-	9	48	-	1	-
Posto	100	16,8	4,0	3,0	4,0	13,9	1,0	-	-	-	-	8,9	47,4	-	1,0	-
Veliki Bukovec	402	1	338	-	-	13	1	1	-	-	-	3	45	-	-	-
Posto	100	0,2	84,1	-	-	3,2	0,2	0,2	-	-	-	0,7	11,4	-	-	-
Kopr.-križ. ž.	21.935	742	7.300	734	1.259	2.801	967	271	122	636	564	1.907	2.617	1.602	210	203
Posto	100	3,4	33,3	3,3	5,7	12,8	4,4	1,2	0,6	2,9	2,6	8,7	12,0	7,3	0,9	0,9
Đurđevac	2.166	85	717	130	127	212	120	44	24	42	37	244	256	104	9	15
Posto	100	3,9	33,1	6,0	5,9	9,8	5,5	2,0	1,1	1,9	1,7	11,3	11,8	4,9	0,4	0,7
Koprivnica	11.778	148	4.589	383	482	1.222	429	88	90	507	181	1.276	926	1.190	156	111
Posto	100	1,3	39,0	3,3	4,1	10,4	3,6	0,7	0,7	4,3	0,8	11,7	7,8	10,1	1,3	0,9
Drnje	221	-	77	-	-	9	69	-	-	-	2	7	49	8	-	-
Posto	100	-	34,8	-	-	4,1	31,2	-	-	-	0,9	3,1	22,3	3,6	-	-
Đelekovac	77	-	20	-	-	11	5	-	-	1	-	4	33	3	-	-
Posto	100	-	26,0	-	-	14,3	6,5	-	-	1,3	-	5,2	42,8	3,9	-	-
Ferdinandovac	64	-	5	-	-	7	1	-	-	-	6	8	37	-	-	-
Posto	100	-	7,8	-	-	10,9	1,6	-	-	-	9,4	12,5	57,8	-	-	-
Gola	149	-	73	-	-	7	1	-	-	1	4	7	45	10	-	-
Posto	100	-	49,0	-	-	4,7	0,7	-	-	0,7	2,7	4,7	30,8	6,7	-	-
Hlebine	36	7	-	-	-	5	1	-	-	-	-	3	20	-	-	-
Posto	100	17,9	-	-	-	13,9	2,8	-	-	-	-	8,3	57,1	-	-	-
Kalinovac	304	9	194	-	2	16	8	-	-	-	25	14	36	-	-	-

	Ukupno	Poljoprivreda, šumarstvo	Industrija, rudarstvo	Opskrba - voda, struja, plin	Građevinarstvo	Trgovina	Prijevoz	Ugostiteljstvo, smještaj	Komunikacije	Financije, nekretnine	Znanost, tehnologija	Uprava, administracija	Obrazovanje	Zdravstvo	Umjetnost, zabava	Ostalo
Posto	100	3,0	63,8	-	0,6	5,3	2,6	-	-	-	8,2	4,6	11,9	-	-	-
Kloštar Podrav.	190	44	41	-	-	25	1	-	-	-	11	15	50	-	-	3
Posto	100	23,2	21,6	-	-	13,2	0,5	-	-	-	5,8	7,9	26,2	-	-	1,6
Kopriv. Bregi	134	-	8	-	-	50	-	-	-	-	1	4	37	34	-	-
Posto	100	-	6,0	-	-	37,3	-	-	-	-	0,7	3,0	27,6	25,4	-	-
Kopriv. Ivanec	59	-	4	3	35	4	-	-	-	-	-	6	-	7	-	-
Posto	100	-	6,8	5,1	59,3	6,8	-	-	-	-	-	10,2	-	11,8	-	-
Legrad	152	63	3	23	-	20	-	-	-	1	1	5	35	-	-	-
Posto	100	41,4	2,0	15,1	-	13,1	-	-	-	0,6	0,6	3,3	23,9	-	-	-
Molve	158	27	18	8	1	14	1	-	-	-	7	31	40	11	-	-
Posto	100	17,1	11,4	5,1	0,6	8,9	0,6	-	-	-	4,4	19,6	25,3	7,0	-	-
Novigrad Podr.	244	24	88	-	1	22	16	-	-	-	2	18	52	21	-	-
Posto	100	9,8	36,1	-	0,4	9,0	6,5	-	-	-	0,8	7,4	21,4	8,6	-	-
Novo Virje	39	-	3	-	-	15	-	-	-	-	5	5	11	-	-	-
Posto	100	-	7,7	-	-	38,5	-	-	-	-	12,8	12,8	28,2	-	-	-
Peteranec	160	-	102	-	4	15	2	-	-	-	6	5	15	11	-	-
Posto	100	-	63,7	-	2,5	9,4	1,2	-	-	-	3,8	3,1	9,4	6,9	-	-
Podr. Sesvete	137	10	93	-	2	8	2	-	-	-	2	10	10	-	-	-
Posto	100	7,3	67,8	-	1,5	5,8	1,5	-	-	-	1,5	7,3	7,3	-	-	-
Rasinja	128	-	10	-	2	24	32	-	-	-	3	4	53	-	-	-
Posto	100	-	7,8	-	1,6	18,7	25,0	-	-	-	2,3	3,1	41,5	-	-	-
Sokolovac	181	52	1,1	-	5	16	41	-	-	-	4	4	48	-	-	-
Posto	100	28,7	6,1	-	2,8	8,8	22,6	-	-	-	2,2	2,2	26,6	-	-	-
Virje	259	12	5	-	67	36	20	18	-	2	8	14	68	2	1	6
Posto	100	4,6	1,9	-	25,9	13,9	7,7	6,9	-	0,8	3,1	5,4	26,3	0,8	0,4	2,3
Virov.-Podr. ž.	12.330	1.030	3.072	488	454	1.478	471	138	63	325	329	1.290	1.763	1.260	113	56
Posto	100	8,3	24,9	3,9	3,7	12,0	3,8	1,1	0,5	2,6	2,7	10,5	14,5	10,2	0,9	0,4
Pitomača	812	61	246	33	10	152	13	-	6	15	14	42	172	41	5	2
Posto	100	7,5	30,3	4,1	1,2	18,7	1,6	-	0,7	1,8	1,7	5,2	21,4	5,0	0,6	0,2
Podravina	20.606	593	8.174	638	1.087	2.145	792	267	132	603	338	1.828	2.314	1.478	186	140
Posto	100	2,9	39,7	3,1	5,3	10,5	3,8	1,3	0,6	2,9	1,6	8,9	11,2	6,6	0,9	0,7

Izvor: DZZS RH, zaposlenost i plaće 2015., izvješće br. 1574

Tablica 63. Stanovništvo u općinama Podravine prema narodnosti 2011. godine

	Hrvati		Srbi		Bošnjaci	Albanci	Romi	Slovenci	Mađari	Nijemci	Česi	Ostali
	Broj	Posto	Broj	Posto								
HRVATSKA	3.874.321	90,4	186.633	4,4	31.479	17.513	16.975	10.517	14.048	2.965	9.641	120.797
VARAŽDINSKA Ž.	172.192	97,9	699	0,4	114	264	711	496	54	51	26	1.857
Ludbreg	8.185	96,5	94	1,1	8	28	79	20	2	2	2	58
Mali Bukovec	2.188	98,9	2	0,1	-	-	12	2	1	-	-	7
Martijanec	3.827	99,6	2	0,1	-	-	-	4	-	2	-	8
Sveti Đurđ	3.752	98,6	3	0,1	1	-	31	6	-	1	-	10
Veliki Bukovec	1.403	97,6	1	0,0	-	4	-	-	1	1	-	28
KOPRIV.-KRIŽEV.Ž.	111.188	96,2	2.196	1,9	64	249	925	86	88	28	39	821
Đurđevac	7.844	94,9	30	0,4	2	28	309	2	2	4	5	38
Koprivnica	29.681	96,2	520	1,7	23	100	149	-	41	15	5	320
Drnje	1.750	93,9	10	0,5	-	14	83	-	-	1	-	5
Đelekovec	1.523	99,4	4	0,3	-	-	-	2	-	-	-	4
Ferdinandovac	1.746	99,8	1	0,1	-	-	1	-	-	-	-	2
Gola	2.414	99,3	4	0,2	-	-	-	1	6	-	-	6
Hlebine	1.271	97,5	3	0,2	-	3	26	-	-	-	-	1
Kalinovac	1.587	99,4	1	0,1	3	-	1	-	-	-	2	3
Kloštar Podrav.	3.273	99,0	5	0,2	-	11	-	2	3	-	1	11
Kopriv. Bregi	2.328	97,8	32	1,3	-	1	4	1	-	1	-	14
Kopr. Ivanec	2.103	99,2	2	0,1	5	-	-	1	-	-	-	10
Legrad	2.183	97,4	10	0,5	1	-	23	1	10	2	-	11
Molve	2.154	98,4	2	0,1	-	-	26	-	-	-	-	7
Novigrad Podrav.	2.713	94,5	103	3,6	-	-	18	1	1	-	-	36
Novo Virje	1.214	99,8	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Peteranec	2.503	92,6	2	0,1	-	3	191	1	-	-	-	4
Podrav. Sesvete	1.623	99,6	2	0,1	1	-	-	-	1	-	-	3
Rasinja	2.600	79,6	533	16,3	2	-	79	4	4	-	-	45
Sokolovac	2.917	85,4	440	12,9	-	7	-	4	-	-	-	49
Virje	4.509	98,3	15	0,3	9	18	15	6	2	-	1	12
VIROVIT.-PODRAV. Ž.	77.897	91,8	5.144	6,1	80	234	14	48	200	27	104	1.096
Pitomača	9.920	98,6	46	0,5	4	37	6	4	6	1	-	35
PODRAVINA	107.211	96,3	1.867	1,7	59	254	1.053	62	81	30	16	717

Izvor: DZZS RH, Statistička izvješća 1969./2012., stanovništvo prema narodnosti

ASPEKTI PROMJENE SUSTAVA ODNOSA TALIJANSKO-HRVATSKO-SLOVENSKIH LUKA NAKON DEMOKRATSKIH PROMJENA S OSOBITIM OSVRTOM NA AGRARNI EKSPORT[1]

THE ASPECTS OF CHANGE IN THE SYSTEM OF RELATIONS AMONG ITALIAN-CORATIAN-SLOVENIAN PORTS AFTER DEMOCRATIC CHANGES WITH PARTICULAR REGARD TO THE AGRARIAN EXPORT

Lóránt BALI
Georgikon, Kesthely
8861 Szepetnek
Kossuth Lajos ut. 65

Primljeno / Received: 10. 9. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2016.
Stručni rad
Professional paper
UDK / UDC: [339.5:631] (439:497.5)“19/20”
327(262.3)“19/20”

SAŽETAK

Nakon demokratskih promjena značajnu promjenu bilježimo u strukturi sustava odnosa sa susjednim zemljama te isto tako bilježimo i promjenu aspekata dopiranja do izlaza na more. Fizički zemljovid Mađarske nakon mira u Trianonu značajno se promijenio. Mađarsku sa svih strana zaokružuju brda, sa zapada Alpa, sa sjevera, istoka i jugoistoka Karpati, a sa jugozapada planinski lanac Karszt (Dinaridi) što otežava naš izlaz na more. Samo Dunav stvara prirodni koridor u smjeru SZ-JI i vodi na Crno-more.

Ključne riječi: geopolitički položaj, prijevoz agrarnih proizvoda, Mađarska, Hrvatska, jadranske luke
Key words: geopolitical position, transport of agrarian products, Hungary, Croatia, Adriatic ports

GEOPOLITIČKO REDEFINIRANJE I POMAK TEŽIŠTA

Mađarska

Procesom demokratizacije 1990.-92. međunarodna okolina Mađarske značajno se promijenila. Prestala je ovisnost o Sovjetskom savezu te je postalo jasno kako CMEA i Varšavski ugovor gotovo ne važe više. U svim susjednim zemljama započeo je demokratski prijelaz. Raspadom Sovjetskog saveza, Čehoslovačke i Jugoslavije značajno se pomaklo težište između zemalja koje aktivno formiraju političke odnose u Karpatskoj kotlini (Panonskoj nizini). U novonastaloj situaciji porastao je značaj i domet kretanja Mađarske na širem geopolitičkom prostoru. Ukoliko uspoređujemo odnose u 1990-oj s onima u 1996-oj, možemo konstatirati kako je Mađarska između 6 zemalja koje formiraju političke odnose u Karpatskoj kotlini, 1990. godine je prema veličini prostora i broju stanovnika stajala na predzadnjem mjestu. Danas je slika sasvim drugačija, budući da smo u nizu dotičnih zemalja dospjeli na treće mjesto (Kitanics M., 2008.).

[1] The resaerch was supported by the European Union and the State of Hungary, co-financed by the European Social Fund in the framework of TÁMOP 4.2.4. A/2-11-1-2012-0001 National Excellence Program, A2-MZPD-12-0113

Raspad Sovjetskog saveza i Čehoslovačke dogodio se u mirnim okolnostima, dok je Jugoslavija raspala tijekom krvavog rata. Svagdašnja mađarska vanjska politika negira da je imala ikakve interese u generiranju procesa koji su doveli do raspada. Unatoč tome jasno je kako je raspad susjednih zemalja nakon stabiliziranja stanja, gledajući na dugu stazu, donio pozitivne promjene za Mađarsku. Njezino geopolitičko težište na tom području je značajno poraslo s obzirom na prethodno stanje, a demokratizacijom susjednih zemalja značajno su se poboljšale sposobnosti zagovaranja interesa mađarske manjine. Ona je u više slučajeva postala činitelj vlasti, na primjer u Rumunjskoj, Slovačkoj i Srbiji.

U slučaju osamostaljene Slovenije i Hrvatske, pored Austrije dobili smo dva strategijska saveznika s kojima nemamo nikakve nesuglasice niti glede manjina niti u slučaju međudržavnih odnosa. Unatoč tome, kao posljedica Trianona još i dan danas izbijaju konflikti glede zaštite i stanja autohtonih mađarskih manjinskih zajednica na području Gornje Ugarske,[2] u zakarpatskom području, Erdelju i Vojvodini. Bez toga da učinim pogrešku zemljopisnog determinizma, sadašnja mađarska država ima najveće šanse za produbljivanje gospodarskih i političkih odnosa i za zagovaranje interesa sa onim zemljama koje nisu u vijencu Karpata. Od njih je uzimajući u obzir pouke zadnjih desetljeća donekle izuzetak Srbija. Dakle, srednje i dugoročno gledajući samo Austriju, Sloveniju i Hrvatsku možemo smatrati pouzdanim strategijskim partnerima.

Hrvatska

Hrvatska je od 1918., otkada je dio trojedne srpsko-hrvatske-slovenske kraljevine, zatim Jugoslavije, aktivni činitelj na području Karpata i Balkana. Jugoslavenska socijalistička republika je u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata bila jedan od najvažnijih potpornih stupova koji je osiguravao »ravnotežu na Balkanu«. To potvrđuju ratna zbivanja u proteklim godinama koje obilježavaju etnički konflikti te koje isto tako utječu na suvremena zbivanja (Gulyás L. 2008).

Prije nego što ćemo se baviti s novim elementima samoodređenja, vrijedno je skicirati zemljopisne činjenice koje utječu na geopolitičku određenost zemlje. Rijetko koja se zemlja nalazi na granici četiriju različitih kulturnih područja: Alpsko područje, Panonska kotlina, Mediteran-Dinari, kontinentalni Balkan. To dalje kompliciraju prirodne karakteristike koje proizlaze iz reljefa zemlje. Glede zaštite područja važno je ispitati karakter njezinih granica te ono što iste brojčano karakterizira. Zemlja veličine od 56 542 km^2 raspolaže s kontinentalnom granicom dužine od 2 028 km. Od cijelog odsječka dužina od 1755 km dodiruje se s državama u kojima se demokracija tek izgrađuje, a to su Bosna i Hercegovina te Srbija, a samo 41% cjelokupne dužine granice dijeli s nekim od članica EU-a (Mađarska, Slovenija) (Cvrtila V. 2000). Trebamo još napomenuti kulturne utjecaje na područje. Područje je to koje je zahvaćeno ortodoksijom i islamom, gdje su neprekidni njemački i talijanski utjecaji, kojima se pridružuju i mađarske težnje iako one slabije dolaze do izražaja.

U zadnjem desetljeću značajne su se promjene dogodile u strukturi hrvatske geopolitike i politike spram susjedima. Pretežno dimenzioniranje vojnopolitičkih stajališta se smanjilo te Hrvatska sve više iskorištava činjenicu prema kojoj se ona nalazi u kontaktnoj zoni već ranije spomenutih subregija. Među njima pokušava igrati povezujuću ulogu, istovremeno ispunjavajući i očekivanja EU-a. Pored toga svjesno se pokušava ograditi od Balkana, kao političkog pojma, te se deklarira zemljom pripadnicom jugo-istočne ili srednje Europe.[3]

---

[2] Temelj takvog konflikta bio je slovački zakon o jeziku, što je negativno utjecalo na pravo na uporabu materinskog jezika Mađara koji žive u Gornjoj Ugarskoj. Takva sporna tema je s Rumunjskom na primjer i pitanje kulturne autonomije Erdelja.

[3] Balkan kao političko područje danas je značajno okrnjen. Rumunjska, Bugarska, Grčka i Slovenija kao zemlje članice EU-a ne mogu se smatrati »balkanskima«, kao ni Hrvatska koja je završila pregovore. Tako samo Bosna i Hercegovina, Srbija, Kosovo, Albanija i Makedonija se mogu »geopolitički jednoznačno« smatrati balkanskim zemljama. Poimanja su razmjerna, naime više mađarskih gradova aspiriraju na naslov Vrata Balkana: Szeged, Pécs. Pécs do te mjere, da je 2010. godine kao europsko kulturno prijestolje i službeno nadjenuo sebi taj atribut.

Italija

Italija[4] i nekoliko njezinih pravnih prethodnika, odnosno njezine sadašnje jadranske luke su oduvijek igrale važnu ulogu u trgovini koja se odvijala na Jadranskome moru. Danas, glede mađarskog eksporta, Talijani su na 2-3. mjestu, dok glede importa oni stoje na 4. mjestu. S obzirom na međudržavne odnose ni jedna zemlja ne predstavlja za drugu istaknuti vanjskopolitički prioritet, vanjsko trgovinski odnosi se izgrađuju na nižim razinama, pa njihovi rezultati zaostaju s obzirom na mogućnosti. Za vrijeme druge polovice državnog socijalizma započela je izgradnja značajnijih subnacionalnih i mezoregionalnih odnosa u okvirima Radne zajednice Alpe Adria. Na europskom prostoru koji se integrira, sa strane Talijana je bilo inicijativa vezano za stvaranje labavijih oblika suradnje, kao na primjer Pentagonale, Hexagonale, Srednje-europska inicijativa. Danas, mađarsko gospodarstvo njeguje intenzivnije veze prije svega sa sjeverno-talijanskim područjima, kao što su Friuli-Venezia-Giulia, Emilia-Romagna, Lombardia, Trentino-Alto-Aldige, Veneto. Dakle, Mađarska prema povijesnim tradicijama danas također njeguje intenzivnije veze sa sjeverno-istočnim dijelom Apeninskog poluotoka (Pap N., 2010.).

Slovenija

Slovenija slično susjednoj Hrvatskoj, raspolaže s izraženom prirodnom razvedenošću, iz čega proizlazi markantna političko zemljopisna razvedenost. Zajedno sa uskim primorjem koje je aktivno u gospodarskom smislu, sjeverni alpski (Julijske Alpe, Pohorje), kršni južni dio zemlje dinarskog karaktera, panonsko kontinentalno područje (područje Mure) glavni su »sastavni dijelovi« zemlje.

Slovenija koja je nastala 1992., glede mađarsko-jadranskih odnosa predstavlja posebnu tvorevinu. Luka Koper je krajem 80-ih godina doživljavala svoje zlatno doba u tadašnjoj Jugoslaviji, kao dopunski kompleks luke u Rijeci. Nakon demokratskih promjena, kao posljedica mađarskih geopolitičkih nastojanja, domaća trgovinska politika koja je usmjerena na Jadransko more kontinuirano se okrenula od Rijeke te daje prednost Kopru. Na to je značajno utjecala željeznička linija između Zalaegerszeg-Őrihodos, koja se izgradila 2000. godine te koja je preusmjerila značajan dio prometa prema Sloveniji. Bez obzira na liniju Őrihodos – Savski Most, kod naših slovenskih susjeda dostupnost Kopra u smjeru Ljubljane ostvaruje se na dvostruko elektrificiranoj željezničkoj pruzi.

GEOPOLITIČKI ODNOSI KOJI ODREĐUJU DOSTUPNOST JADRANSKIH LUKA

Za Mađarsku prioritet ima područje Panonije-Balkana, što pojačavaju tradicionalne prometne osi, koje prate zapadno-istočni, sjeverozapadno-jugoistočni, odnosno sjeverozapadno-jugozapadni smjer *(8. ilustracija)*. Glede područja koje je predmet mog istraživanja suvremena mađarska stručna literatura bilježi sljedeće komunikacijsko-prometne osi (Erdősi F. 1996, Pap N., 1999-):

1. jugozapadni »Adria«-koridor
2. jugoistočni »Pontus-Levante«
3. južna »suezijska«
4. jugozapadna »slavonska«

Glede dostupnosti Rijeke, Kopra, Trsta vrijedno je ispitati značaj jugozapadnog Adria-koridora.

V/B koridor, koji je za Sloveniju, Hrvatsku i Mađarsku među prvotnim prioritetima, u smjeru Rijeke i Trsta potpuno se izgradio. Značajno se razvijala i željeznica, te se izgradila prva željeznička veza Mađarske prema Sloveniji. Međutim, nije još donesena konačna odluka o tome koji će smjer biti prvorazredan za Mađarsku, onaj prema Kopru ili onaj prema Rijeci (Fiumi) (Lőrinczné Bencz E., 2011.).

U Mađarskoj je najbolji V/C koridor glede izgrađenosti, koji je već dosezao od Budimpešte do granice s jednim odvojkom prema Pečuhu. Postoji realna šansa da će se u narednih deset godina modernizirati željeznica na odsječku Budimpešta-Dombóvár, međutim to se ne odnosi na linije koje se nalaze

[4] U mojoj analizi ne bavim se sa centrifugalnim i centripetalnim snagama koje kontinuirano djeluju u zemlji. Ova tema ne opravdava prikazivanje raščlanbe zemlje u političkom i zemljopisnom smislu. Prikazivanje istog prije svega je opravdano u slučaju susjednih zemalja, jer u biti karakteristike prostorne strukture Hrvatske i Slovenije utječu najviše na dostupnost ispitanih luka.

Ilustracija 1. Geopolitička i geoprivredna okolina Mađarske

1. zemljopisna prirodna okolina, 2. integracijska zona, 3. geoprivredna i geopolitička okolina, 4. pojas s ograničenim kooperacijskim sposobnostima, 5. strategijsko partnerstvo

Izvor: Bali L., 2012.

Ilustracija 2. Regionalna središnja područja i začeci regija uz Dunav na početku 21. stoljeća

Izvor: Tóth J. 2008.

blizu granica (Pécs-Villány-Magyarbóly, Szigetvár-Barcs-Gyékényes). Hrvatska strana trenutno izvodi radove obnove na odsječku Koprivnica-Zagreb, odnosno razvija prugu kao dvostruki kolosijek.

RELACIJA MAĐARSKO-JADRANSKE TRGOVINE

Kako je vidljivo iz svega rečenog, činitelji koji su utjecali na prisutnost mađarske trgovine stvorili su posebno stanje glede gradova Rijeka-Koper-Trst. Pomoću sljedećih ilustracija ću prikazati, kako se mijenjao promet pojedinih luka. Nakon priključenja EU-u ubrzo smo postali članica šengenskog pojasa, te je na graničnim prijelazima u smjeru Slovenije ukinuto brojanje prometa. Radi vjerodostojne potvrde mojih istraživanja, analize sam vršio isključivo na temelju podataka o transportu Rail Cargo Zrt. Glede teme istraživanja samo su tri željeznička granična prijelaza mogla dolaziti u obzir u istraživanju. Preko Gyékényesa se odvija promet prema Rijeci, preko Murakeresztúra prema Trstu, a preko Öriszentpétera prema Kopru.

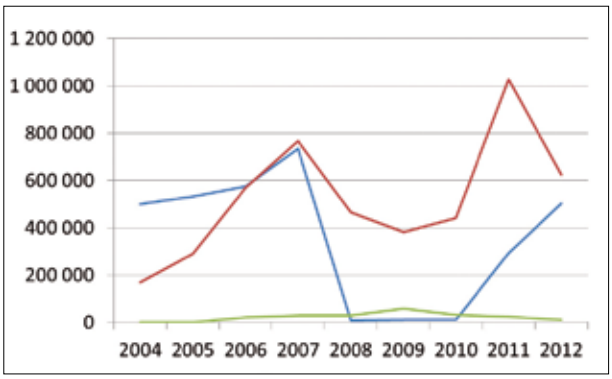

Graf 1. Podjela željezničkog teretnog prometa u smjeru Rijeka između graničnih prijelaza i luka

Izvor: na temelju podataka Gyevnár Sándor Rail Cargo Zrt.

Nakon priključenja Mađarske i Slovenije Europskoj uniji, promet prema Kopru daje veliku većinu ukupnog prometa. U premještaju prometa pomogle su ne samo one prednosti koje proizlaze iz šengenskog ugovora, nego i ponovna gradnja nove mađarsko-slovenske linije, što je pomoglo Koperu da stekne značajne prednosti. Promjena teretnog prometa između luka mogu se objasniti s trgovinsko političkim odlukama ad-hoc karaktera, odnosno u pojedinim slučajevima s administracijskim odlukama (graf 1.). U slučaju poljoprivrednog prometa dobro se vidi kako se mađarski promet odvija samo preko Rijeke i Kopra (graf 2.).

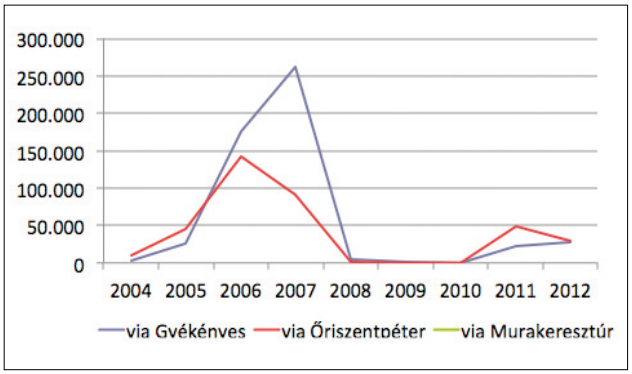

Graf 2. Podjela željezničkog teretnog prometa u smjeru Rijeka između graničnih prijelaza i luka

Izvor: na temelju podataka Gyevnár Sándor Rail Cargo Zrt.

U zadnjih deset godina Rijeka i Koper imali su istaknutu ulogu u plasiranju mađarskih poljoprivrednih proizvoda između 2006. i 2007. Tada se njihov udio/dobit približavao u pojedinim slučajevima i do 20-30% cjelokupnog prometa, što se smatra istaknutim.

ZAKLJUČAK

Razdoblje nakon priključenja Mađarske i Slovenije EU-u doprinijelo je značajnom geopolitičkom prestrukturiranju za Mađarsku. Iako je već krajem 80-ih godina bilo jasno da je započelo povlačenje mađarske trgovine preko Jadrana, unatoč tome nitko nije mislio da će ona postati toliko eklektična i bez koncepcije[5]. Glede cjelokupnog prometa, Koper (Őriszentpéter) pokazuje očekivajuću konstantnost, dok promet ostale dvije luke u ispitanom razdoblju pokazao je velike oscilacije. Glede prometa agrarnih proizvoda, slika je još ekstremnija. Murakeresztúr potpuno ispada iz kruga, dok kod ostale dvije Rijeke i Kopra periodično se bilježi prekid prometa.

IZVOR

1. Gulyás L., 2008. *Horvátország történeti struktúraváltozásai kezdetektől napjainkig.* Mediterrán Világ 6. évf. 7. szám, pp. 163-197.
2. Kitanics M., 2008. *Magyar-balkáni kapcsolatok, a kezdetektől napjainkig.* (The Hungarian-Balcanic relationships from the beginnings to recent years), The Hungarian Cultural Divesity Research, Joint Research with the University Pécs for the Preservation and Development of Cultural Diversity – Graduate School of Humanities and Social Sciences Nagoya City Univesity. Nagoya, pp. 51-58.
3. Pap N., 2010.: *Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Magyarország dél-európai kapcsolatainak politikai- és gazdaságföldrajzi értékelése.* Publikon Kiadó. Pécs, 320 p.
4. Tóth J., 2008. *Térszerkezeti, népesség- és településföldrajzi tanulmányok.* – PTE Földtudományok Doktori Iskola. Imedias Kiadó, Pécs, 427 p.
5. Rail Cargo Zrt. adatai Gyevnár Sándor alapján

SUMMARY

After democratic changes, a significant change in the structure of the system of relations with the neighbouring countries has also been noted, along with the change of aspects of having an access to the sea. The physical map of Hungary after the Treaty of Trianon has changed significantly. Hungary is encircled by the mountains on all sides, the Alps on the north, the Carpathian Mountains on the north, east and southeast, and the Karszt mountain range on the southwest, which complicates its access to the sea. The only natural corridor in the direction NW-SE is the Danube, which leads to the Black Sea.

[5] Zadnja dva i pol desetljeća niti jedna mađarska vlada nije položila javnosti svima dostupnu koncepciju razvijanja glede mađarskih ulaganja na moru (Jadranu). Međutim to ne isključuje postojanje zamisli koje nisu publicirane.

THE PAINTING DECORATION IN ST. ANDREW'S PARISH CHURCH AT ZGORNJI LESKOVEC AND ZAGREB PAINTER ANTON ARCHER

SLIKOVNE DEKORACIJE U ŽUPNOJ CRKVI SV ANDREJA U ZGORNJEM LESKOVCU I ZAGREBAČKI SLIKAR ANTON ARCHER

Metoda KEMPERL
Univerza v Ljubljani
Pedagoška fakulteta
Oddelek za likovno pedagogiko
Kardeljeva pl. 16
1000 Ljubljana
metoda.kemperl@pef.uni-lj.si

Primljeno / Received: 20. 10. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2016.
Prethodno priopćenje
Preliminary communication
UDK / UDC: 75.052(497.4)“17”
929Archer, A.

ABSTRACT

This paper discusses and analyses wall paintings in St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec. The church was built in 1779 (according to the date on the portal) and probably painted shortly thereafter. This is confirmed by the style of painting and by a mention in a written source. The fresco paintings have not yet been presented, analysed or assessed. This paper explains their iconography. Based on a critical stylistic analysis, the frescoes are attributed to Anton Archer, a painter from Zagreb who worked with the Styrian painter Anton Lerchinger. The studied wall paintings are the first work of art in Slovenia to be attributed to Anton Archer. Furthermore, they show that the painter worked completely independently as early as 1780, i.e. before Anton Lerchinger's death. This paper could be a good starting point for further attributions of Late Baroque paintings in the Zagorje region.

Key words: Anton Archer, Anton Lerchinger, Late Baroque painting, Zagorje, Styria, Zgornji Leskovec, 18th century, fresco painting
Ključne riječi: Anton Archer, Anton Lerchinger, kasnobarokno slikarstvo, Zagorje, Štajerska, Zgornji Leskovec, 18. stoljeće, fresko tehnika

INTRODUCTION

The parish church at Zgornji Leskovec, located in St. Andrew's Parish on the very edge of Haloze near the Slovenian-Croatian border, has only recently become a subject of art-historical literature. It is studied in the monograph entitled *Korpus poznobaročne sakralne arhitekture na slovenskem Štajerskem* (Corpus of Late Baroque Sacral Architecture in Slovenian Styria); its architecture is attributed to Janez N. Fuchs, a master builder from Maribor, since the church is dated 1779 and since its type and style correspond to Fuchs' other works. However, given its rather simple design, it could be the work of Gottlieb Petzold, a master builder from Ptuj who rebuilt the neighbouring church at Cirkulane two years earlier.[1]

In the Late Baroque Classicist interior there are wall paintings from the same period which have not yet been presented, analysed or assessed in art-historical literature. The frescoes are mentioned only in

[1] KEMPERL, Metoda. *Korpus poznobaročne sakralne arhitekture na slovenskem Štajerskem,* Ljubljana: Filozofska fakulteta 2007, 28, 54, 76, 77, 140.

Anica Cevc's catalogue of works by Anton Lerchinger, a Late Baroque painter from Styria. Cevc wrote that the above mentioned wall paintings show the strongest Lerchinger's influence in Slovenian Styria and that their author copied Lerchinger's work in terms of both concept and details but lacked quality.[2] The frescoes cover almost the entire surface of the church interior and are of sufficient quality to deserve a more detailed analysis.

First, I will explain the significance of the wall paintings through an iconographic analysis, and then try to determine when the frescoes were painted and who their author is on the basis of a critical stylistic analysis. Since there are currently no known archival documents about the paintings, we can only rely on 19th-century sources.

Fresco painting in Styria is quite difficult to research: firstly, because of the lack of archival sources, secondly, due to the fact that paintings were painted over in the 19th and 20th centuries, and thirdly, because of the way painters worked in the 18th century. A painting decoration as a whole could be painted by several painters, more specifically by the main master and his assistants. For example, the issue of the authorship of wall paintings in the interior of the Church of St. Roch near Šmarje pri Jelšah, which constitute one of the most beautiful high-quality Rococo painting decorations and were painted by several painters, including Anton Lerchinger, who is considered the most important Styrian fresco painter of the second half of the 18th century, remains unsolved.[3] Furthermore, there is a lack of clear distinction between Lerchinger's oeuvre and that of his co-workers or successors.[4] Thus, the catalogue of the exhibition held in 2007 at the National Gallery in Ljubljana includes quite diverse paintings all of which are attributed to Lerchinger.[5] The issue of successors of Ivan Ranger, a lay member of the Paulines, who is considered the best painter of the same period on the Croatian side of the Sotla River, has also not yet been resolved.[6] A characteristic of both mentioned painters is that they worked on both sides of the Sotla River, which did not pose an obstacle to exchanges and cooperation at that time.

Recently, Croatian art historians dealing with Baroque fresco painting have devoted a lot of attention to Lerchinger's co-worker Anton Archer. Mirjana Repanić Braun found already in 1990 that the frescoes in the Chapel of Our Lady of Sorrows in Nova ves (1763) and those in the Holy Cross Chapel of St. Ivan's Church in Nova ves (1787) differ considerably in terms of quality. Therefore, she assumed that Anton Archer played an important role in the creation of wall paintings in the Holy Cross Chapel.[7] The same hypothesis was put forward by Marija Mirković, who assumed that Archer was Lerchinger's assistant.[8] Janko Barle was the first author to mention the name of this painter in connection with the furnishing of the parish church in Nova ves; however, he failed to cite the relevant source. In 2002, Mirjana Repanić-Braun further studied the frescoes in the Holy Cross Chapel in St. John's Church in

---

2 CEVC, Anica. *Anton Jožef Lerhinger*, Ljubljana: Narodna galerija 2007, 228.

3 CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* …and older literature referred to therein; MIRKOVIĆ Marija. Zidne slike u »kabinetu« dvorca Miljana, in: *Dvorac Miljana. Istraživanja i konservatorski radovi* (er. Silvije Novak), Zagreb 1992, 75-85; REPANIĆ-BRAUN, Mirjana. Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi – Lerchinger ili Archer?, *Acta historiae artis slovenica*, 7, 2002, 107–122.

4 REPANIĆ-BRAUN, Mirjana. Zidne slike u župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana u Kuzmincu. Prilog određivanju njihova avtrostva, in: *Vis imaginis. Baročno slikarstvo in grafika. Jubilejni zbornik za Anico Cevc* (ed. Barbara Murovec), Ljubljana 2006, 291–341; REPANIĆ-BRAUN, Mirjana. Prilog istraživanju baroknog slikarstva u Hrvatskoj – zidne slike u Višnjici i Koprivničkom Ivancu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti,* 36, 2012, 141–152.

5 CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* …

6 MIRKOVIĆ, Marija. Ivan Krstitelj Ranger i pavlinsko slikarstvo, in: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1789* (ed. Đurđica Cvitanović et al.), Zagreb: Globus, Muzej za umjetnost i obrt 1989, 127–162.

7 REPANIĆ BRAUN, Mirjana. Anton Lerchinger – freske u kapeli Majke Božje u Novoj Vesi u Zagrebu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 14, 1990, 175, 176.

8 MIRKOVIĆ, Marija, Zidne i tabelarne slike u župnoj crkvi sv. Ivana, in: *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata. Župna crkva Sv. Ivana u zagrebu (1770–1990)* (ed. Stjepan Sirovec), Zagreb: RKT. Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1990, 107-119; MIRKOVIĆ, Marija, Zidne i tabelarne slike u župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u Novoj vesi, in: *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata* (ed. Stjepan Sirovec), Zagreb: RKT. Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1997, 159-160.

Figure 1. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, interior view of the nave

Nova ves in Zagreb (1787, 1792) and stated more clearly that they are probably the work of Anton Archer. At the same time, she attributed to Archer wall paintings in the Three Kings Pilgrimage Church at Komin (between 1776 and 1780) and individual paintings in St. Nicolas' Parish Church at Hraščina (1754–1761, ok. 1779), as well as a part of frescoes above the choir loft in the pilgrimage church at Trški vrh. Furthermore, she made the hypothesis that Archer was probably one of Lerchinger's co-workers or assistants.[9] In another article, the same author attributed frescoes in the Church of the Holy Trinity at Visoko (between 1761 and 1795) to Archer.[10] In 2014, Jasmina Nestić attributed very poorly preserved frescoes in the Parish Church of St. Anthony the Abbot at Slavetić to Archer on the basis of a stylistic analysis. She assumed that Archer became an independent painter after Lerchinger's death around 1787 or even earlier. She also wrote in her paper that he gave an altar in the Parish Church of the Holy Trinity at Legrad a polychrome finish in 1798.[11]

As regards the life of Anton Archer, who was referred to in one of the sources as »Purgara Szlavnoga Kaptoluna«,[12] we now know that he got married on 25th May 1778 in the Church of St. John the Baptist in Nova ves in Zagreb (it is documented that Archer cooperated in painting the frescoes in the same church), that he bought a house in Opatovina street in Zagreb in 1804 and that he must have died no later than 1807, since his widowed wife sold the house that year. He was a fresco painter and also painted canvas paintings. The inventory of his estate shows that he had a large collection of graphic prints used as templates.[13]

It is characteristic of his paintings that they are of lower quality than Lerchinger's. Figures and figural compositions in Archer's paintings are modelled after the same templates as the ones painted by Lerchinger; however, Archer's figures are not life-like and fully rounded, but quite dull and characterized by expressionless physiognomy. His typical figures have wide foreheads, small eyes with drooping eyelids, narrow jaws and a somewhat sad look on their faces. They have long hair falling in strands over

9 REPANIĆ-BRAUN, M. Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi …107–122; REPANIĆ-BRAUN, Mirjana. Zidne slike, Hraščina, župna crkva sv. Nikole, in: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko – zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomen-obilježja*, (ed. Ivanka Reberski), Zagreb 2008, 200-201; REPANIĆ-BRAUN, Mirjana. Sedam darova Duha svetoga. Zidne slike u Kominu prema predlošcima Johanna Georga Bergmüllera, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti,* 27, 2003, 197–206; REPANIĆ-BRAUN, Mirjana. Tematika i autorstvo kasnobaroknih zidnih slika u Kominu i Visokom, in: *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti*, ed. Ante Gulin, Zagreb 2003, 307-312. See also CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* …118–122, 206–211.

10 REPANIĆ-BRAUN, M. Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi …107–122.

11 NESTIĆ, Jasmina. Zidni oslik svetišta župne crkve sv. Antuna pustinjaka u Slavetiću: prilog poznavanju opusa slikara Antuna Archera, *Portal. Godišnjak hrvatskog restauratorskog zavoda*, 5, 2014, 123–136. Accessed 20.4. 2016. Available at http://dx.doi.org/10.17018/portal.2018.8

12 REPANIĆ-BRAUN, M. Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi …114.

13 MIRKOVIĆ, M. Zidne i tabelarne slike …160; REPANIĆ-BRAUN, M. Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi …107–122; NESTIĆ, J. Zidni oslik …128.

Figure 2. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, nave vault

their shoulders on both sides. Furthermore, Archer's paintings are characterised by very elongated figures with small heads and large hands, often with palms facing outwards. Archer did not use rich Rococo decorative elements, and his style is calm Classicism. He designed space in his paintings on vaults or domes the same way as A. Lerchinger, i.e. he depicted either »canopy« architecture or true domes.[14]

THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE CHURCH

The first mention of the church is found in archival sources from 1545, where it is mentioned as the succursal church of the Videm pri Ptuju Parish (St. Vitus near Ptuj). Archbishop of Gorizia Karl Mihael Count Attems visited that region shortly after the Archdiocese of Gorizia was established. On the initiative of locals and based on a commitment made by Count Sauer, the owner of the Borl estate, to provide all necessary resources, the Archbishop elevated St. Andrew's church into a Vicariate.[15] The establishment of the Vicariate was apparently also the reason for the construction of a new church, since the previous church building was probably too small to satisfy its needs. Povoden wrote that the new church was finished and painted in 1780, and consecrated in 1804.[16] The parish priest Janko Petan (who served as a priest between 1945 and 1972 wrote that the church was probably painted by Paulines from Lepoglava.[17]

The north-east facing church consists of a presbytery with a sacristy on the south side, a nave with narrow rectangular chapels, and a bell tower. The presbytery has rounded eastern corners and an elliptical termination. The chapels, which extend the whole length of the nave, are rectangular with rounded corners. The large four-storey bell tower has an onion dome. The church has two entrances, one on the

[14] REPANIĆ-BRAUN, M. Anton Lerchinger …175, 176; REPANIĆ-BRAUN, M. Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi …112-115; NESTIĆ, J. Zidni oslik …128, 129.

[15] Steiermärkisches Landesarchiv Graz, Handschriften, 828, Simon Povoden, Beytrag zu einer steyrischen Kirchengeschichte von allen Stiftern und Klostern, welche in unserer Steyermark annoch bestehen und schon aufgelassen sind, 1820, 68. OŽINGER, Anton. *Vizitacije Savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751-1773. Atti delle visite pastorali nell' Archidiaconato di valle Saunia 1751-1773. Die Berichte der Pastoralvisitationen im Archidiakonat von Sauen 1751-1773*, Ljubljana 1991, 192, 193, 371; http://zupnija-sv-andraz.rkc.si/index.php/content/display/19 (Accessed 15.5.2016)

[16] Steiermärkisches Landesarchiv Graz, Handschriften, 828, Simon Povoden, Beytrag zu einer steyrischen Kirchengeschichte von allen Stiftern und Klostern, welche in unserer Steyermark annoch bestehen und schon aufgelassen sind, 1820, 68.

[17] http://zupnija-sv-andraz.rkc.si/index.php/content/display/19 (Accessed 15.5.2016)

Figure 3. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, presbytery vault

west side below the tower and one on the north side (the latter portal is dated 1779). In the interior, the presbytery has a sail vault resting on interior piers of trapezoidal cross-section. The centrally planned nave is defined by four wide concave piers each having attached to it one pilaster on each side of the passages into the chapels or the presbytery. The piers carry a sail vault which covers the entire nave. The very shallow chapels are rectangular. Between the bell tower and the nave there is a rectangular space with a sail vault under the choir loft. The choir loft has a convex-concave fence.

DESCRIPTION OF THE FRESCOES AND ICONOGRAPHY

The paintings cover the vault and the south wall of the presbytery, the nave vault, the choir loft fence and the vault below the choir loft, and there are individual paintings in frames on the west piers of the nave and in the two chapels.[18]

In the vault of the presbytery there is a depiction of an ochre canopy-like architecture with a large circular opening at the top and semi-circular openings (lunettes) on all four sides. This canopy-like architecture rises from some kind of corner consoles on which sit four Fathers of the Church: St. Gregory, St. Ambrose, St. Augustine and St. Hieronymus. Their space is defined by architectural elements of pink colour, which are connected with the canopy-like architecture. Depicted inside the circular opening is the Apotheosis of St. Andrew. The saint – with a cross in his hand and an angel at his feet – is being welcomed into heaven by the Holy Trinity: God the Father, Christ with the Cross, and a dove – the Holy Spirit. Depicted inside the semi-circular openings are landscape views with scenes from the life of St. Andrew the Apostle. On the entrance side, St. Andrew is depicted as a fisherman – this scene probably shows the appearance of Jesus by the Sea of Tiberias. On the south side, St. Andrew is depicted as a preacher. The west lunette opens onto a landscape in which St. Andrew is blessing a beggar and a mother with a child, and in the north lunette there is a depiction of a landscape with a scene showing preparations for the crucifixion of St. Andrew. The purpose of the composition on the presbytery vault is not to create an illusion of extension in space, but to merely »open up« the vault with the canopy-like non-tectonic architecture and the painted sky. On the south wall, frescoes cover the area around the sacristy door, where the painted architectural elements create an illusionist extension above the door. On this painted cornice sits a personification of Faith holding a cross in her right hand, with a chalice on the cornice next to her left hand, and an angel holding up a book for her. To the left of the sacristy door there is a depiction of a standing personification of Caritas. She is holding one child in her

[18] The wall paintings in the chapels are not from the period in question.

Figure 4. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, presbytery vault, Apotheosis of St. Andrew

lap, supporting him with her right hand, while another child stands beside her, holding her left hand. Depicted to the right of the door is a standing personification of Hope with an anchor in her right hand. The light is depicted as coming from the altar, thus there are large dark shadows painted behind the personifications. The window which opens into the oratory above the sacristy is also surrounded with rich illusionist architectural elements creating an extension above the window. Both windows in the south and the north walls of the presbytery are also decorated with illusionist architectural elements. There are three little angels with an anchor, a chalice and a burning heart (attributes of the three theological virtues) painted on the east wall above the main altar.

The painting on the nave vault creates the illusion of a dome with a large circular opening which opens up into the sky. The opening rests on monumental double free pillars which are connected at the top by a dentil cornice. The pillars stand on rectangular bases standing on a strongly profiled cornice which runs along the entire perimeter. There are four large angels flying in the sky and holding a yellow ring. They are depicted in animated poses so that two of them have their backs turned to the viewer while the other two are facing the viewer. One of the angels is accompanied by a putto, and another is holding a mirror. Looking through the ring, we can see a medallion emitting rays of light which fall on a group of saints sitting on clouds below the medallion. Between the pillars of the illusionist dome, there are the following four scenes depicted in rectangular frames: above the triumphal arch there is a depiction of the Coming of the Holy Spirit – Pentecost; above the south chapel there is an allegory of the Catholic Church (in the foreground there is a kneeling female personification with a tiara, keys, a chalice with a book and a shepherd's rod next to her; above the personification is a circular building (probably a Loreto symbol) and a triangle – the symbol of the Holy Trinity; to her right are St. Peter and St. Paul, and to her left a depiction of hell); painted above the choir loft is a scene showing Jesus at the home of Simon the Pharisee (Mary is anointing Jesus' feet and wiping them with her hair), and above the north chapel there is a depiction of the Resurrection of the Dead (four angels blowing trumpets and three dead men below them climbing out of their graves). On the pendentives of the illusionist dome, i.e. above the piers, there are further four framed scenes. Depicted to the right of the presbytery is the Resurrection of Christ, to the left of the presbytery is a scene showing Christ being laid in his grave, to the left of the choir loft is a depiction of the Nativity of Jesus, and to the right of the choir loft a depiction of Christ in Limbo or the Last Judgement. The painting on the pier to the right of the choir shows the God's creation (God the Father in clouds, below him are Adam and Eve and many animals), and the painting on the pier to the left of the choir shows the blessing Christ with the terrestrial globe.

There are three depictions in frames on the fence of the choir loft. In the middle frame is a depiction of the Last Supper, in the left frame a depiction of St. Cecilia, and in the right frame King David with

Figure 5. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, south wall of the presbytery, three theological virtues

Figure 6. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, choir loft

a harp. The vault below the choir loft is decorated with rocaille frames connected with tendrils and enclosing floral still lifes.

Thus, the iconography in the presbytery is that of the titular saint, St. Andrew, while the theme of the paintings in the nave is apparently apostolic faith. The Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb is decorated with paintings on the same theme which are attributed to Anton Archer.[19] The depiction of God's creation on the pier to the right of the choir loft relates to the first part of the Apostles' Creed: »I believe in God the Father Almighty, Creator of heaven and earth«. The depiction of the blessing Christ on the pier on the other side of the choir relates to the following words: »and in Jesus Christ, His only Son, our Lord«. The words »Who was conceived by the Holy Spirit, born of the Virgin Mary« are incorporated into the depiction of the Nativity of Jesus on the pendentive above the blessing Christ. The scenes in the other pendentives showing Christ being laid into his grave, the Resurrection of Christ and the Last Judgement correspond to the following part of the Apostles' Creed: »suffered under Pontius Pilate, was crucified, died and was buried. He descended into hell; the third day

[19] MIRKOVIĆ, M. Zidne i tabelarne slike … 155–157.

Figure 7. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, nave vault, Pentecost

Figure 8. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, nave vault, Jesus at the home of Simon the Pharisee

He rose again from the dead; He ascended into heaven and sits at the right hand of God, the Father Almighty; from thence He shall come to judge the living and the dead«. The last part of the Creed: »I believe in the Holy Spirit, the holy Catholic Church, the communion of saints, the forgiveness of sins, the resurrection of the body, and life everlasting. Amen.« is shown in depictions between the pairs of pillars of the illusionist dome: Pentecost, the allegory of the Church, the Resurrection of the Dead and Jesus at the home of Simon the Pharisee.

STYLISTIC CHARACTERISTICS

The author of the wall paintings in the parish church at Zgornji Leskovec used a limited colour palette and always the same shade of an individual colour. He predominantly used ochre, orange, green, red, pink and off-white colours, while he seldom used blue. Individual compositions in the wall paintings are very animated. Figures are depicted in animated poses, many of them with emotional gestures, and their fluttering clothing often has many folds. Nevertheless, their bodies are poorly modelled, and the folds in the fabric are awkward and flat, they do not fall naturally and are not draped on bodies in soft folds. To model the drapery on figures, the painter used lighter shades of the same colour which in

Figure 9. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, nave vault, Resurrection of Christ

some places become almost white. The painted space in which figures move around is poorly constructed. When the scene takes place indoors, the space is depicted using only the most basic elements, which is also the case for scenes taking place in natural settings. The landscape depicted in the sail vault in the presbytery is very simply painted. The figures typically have disproportional elongated bodies. They have expressionless faces, wide foreheads, small dark eyes, large hands and swollen feet. Their faces are flat and lack modelling with shading. Further typical characteristics of the figures include thick messy beards and long curly hair that falls over the shoulders on both sides.

STYLISTIC COMPARISONS

Painted on the sail vault of the presbytery is an illusionist canopy-like dome with a large opening in the centre and four semi-circular openings on the sides. This is a concept often used by Anton Lerchinger in his paintings in vaults and domes, for example in the parish church at Kamnica, in St. Mary's Chapel of the parish church in Slovenske Konjice, in the chapel at Svetli dol, in St. Ann's Chapel at Završje Začretsko and in the pilgrimage church at Trška gora.[20] Different parts of wall paintings in the sail vault of the parish church at Zgornji Leskovec are connected via pink volutes and flower garlands, which were also used by A. Lerchinger. The jagged fluted consoles in the presbytery on which the evangelists sit are almost identical to those in the pilgrimage church at Trški vrh or those on the attic of the main altar in the Holy Cross Chapel of St. Ivan's Parish Church in Nova ves in Zagreb. The latter painting decoration is mentioned in archival sources as the work of painter Anton Archer from Zagreb.[21] Such consoles can also be seen in the parish church at Slavetić[22] and on the ceiling of the presbytery of the parish church at Hraščina.[23] The motif of the spiral console used as an element connecting the architectural structure surrounding the Church Fathers with the structure that frames the opening of the illusionist dome is similar to the consoles on the ceiling of the castle chapel at Gornja Stubica and on the ceiling of the chapel in the Novo Celje Mansion –these two painting decorations are presently attributed to A. Lerchinger.[24] The ochre decorative border around the opening in the dome is identical to that in the Chapel of St. Francis Xavier in the Olimje parish church.[25]

[20] For attributions, see CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* …79–211.

[21] REPANIĆ-BRAUN, M. Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi …110–112.

[22] NESTIĆ, J. Zidni oslik … 127, 129

[23] The work is attributed to Jožef Lerchinger (CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* ….118–119.

[24] CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* …123-128.

[25] This painting decoration is also attributed to A. Lerchinger (CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* …148–156).

The dome in the nave is designed in a very similar way as the dome in the castle chapel at Gornja Stubica. An illusionist true dome with pillars is otherwise quite unusual for Anton Lerchinger's oeuvre, but is typical of the oeuvre of Ivan Ranger, a Pauline painter who, like A. Lerchinger, worked on both sides of the border between Slovenia and Croatia. A similar illusionist dome can also be found in Anton Archer's oeuvre, for example in the presbytery of the parish church at Hraščina. Thus, it cannot be excluded that I. Ranger influenced both A. Lerchinger and A. Archer.

In fact, the entire decorative repertoire in the studied paintings is similar to that used by A. Lerchinger, but is less Rococo in style and includes fewer decorative elements (the absence of rich Rococo ornaments can be observed already in the pilgrimage church at Trški vrh).[26]

Figure 10. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, pier in the nave, God's creation

The typical facial features, hairstyles and modelling of the figures in the parish church at Zgornji Leskovec differ quite strongly from those typical of A. Lerchinger's oeuvre. As mentioned above, facial expressions of figures at Zgornji Leskovec are subdued, and the modelling is very unconvincing. Facial features as well as the modelling of figures are most similar to those in the paintings in the Holy Cross Chapel in Nova ves in Zagreb. If we compare Christ's face in the depiction of the blessing Christ or in the scene in the house of Simon the Pharisee in the parish church at Zgornji Leskovec with the face of the blessing Christ on the west wall of the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb or with Christ's face in the Resurrection scene in the Holy Cross Chapel at Hraščina, we see that the faces are of the same type and that they were painted by the same painter. The same conclusion can be drawn from a comparison between angels' faces, for example those of the angel in the Resurrection scene or the angel next to the blessing Christ in the parish church at Zgornji Leskovec and the angel on the ceiling of the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb. All these figures have the same hairstyle with long curly hair which is parted in the middle and falls over the shoulders on both sides. They also have small dark eyes which are set very close together. Apostles' faces in the depiction of the Last Supper on the choir fence in the parish church at Zgornji Leskovec are very similar to the faces of apostles in the Resurrection scene in the Holy Cross Chapel of the parish church at Hraščina. Furthermore, the faces of female figures in the paintings in the parish church at Zgornji Leskovec are closely comparable to the faces of women depicted in the parish church at Hraščina and the parish church in Nova ves in Zagreb. The face of the female personification of Hope on the south wall of the presbytery very closely resembles the face of St. Lucy on the altar of the Sacred Heart of Jesus in the parish church at Hraščina or the face of the woman (St. Mary Magdalene and St. Veronica) on the west wall of the Holy Cross Chapel of the same church. Mary's face in the depiction of Pentecost and the face of the female personification in the allegory of the Church at Zgornji Leskovec closely resemble Mary's face in the scene showing Christ

[26] CEVC A. *Anton Jožef Lerhinger* …172.

Figure 11. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, pier in the nave, the Blessing Christ

Figure 12. St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec, south wall of the presbytery, Personification of Faith

and Mary returning to Nicholas his episcopal insignia in the parish church at Hraščina. In addition, the folds in these figures' hoods are also very similar.

Figures in the wall paintings in the parish church at Zgornji Leskovec typically have swollen feet (for example, the figures on the sail vault of the presbytery, Christ in the scenes depicting the Resurrection of Christ and Christ at the home of Simon the Pharisee, and the personification of Faith in the presbytery). Such swollen feet can be seen on most of the figures depicted in the parish church at Hraščina (for example, the apostles on the dome of the presbytery, two female figures on the west wall of the Holy Cross Chapel, figures in the scene depicting Christ and Mary returning to Nicholas his episcopal insignia) as well as on figures in the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb (for example, the figure of Christ in the scene depicting the Resurrection of Christ) and on most of the figures in the presbytery of the same church.

As mentioned above, the drapery in the wall paintings in the parish church at Zgornji Leskovec is fluttering in lively folds but shows a certain lack of skill, and the folds are stiff and flat. The scene depicting Pentecost in the church at Zgornji Leskovec is closely comparable to the scene showing Christ and Mary returning to Nicholas his episcopal insignia on the west wall of the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb. The folds in the garment of the personification of Hope on the south wall of the presbytery fall in a similar way as those in the garment of the Immaculate Virgin on the ceiling of the chapel at Novo Celje Manson[27] or those in St. Lucy's garment on the altar of the Sacred Heart of Jesus in the parish church at Hraščina.

[27] Archival attested work of A. Lerchinger (CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* …123–128).

It has already been proven that, when forming compositions, A. Archer used the same graphic templates as A. Lerchinger.[28] This can also be observed in the wall paintings in the parish church at Zgornji Leskovec. The typical pose of God the Father in the scene representing the God's creation is almost identical to that of God the Father on the nave vault in the pilgrimage church at Trški vrh or that of God the Father on the vault in the pharmacy of the Olimje Monastery.[29] The same pose is used in the depiction of God the Father on the ceiling of the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb and in the scene representing God's creation in the same chapel. Furthermore, the pose of the angel in the scene depicting God's creation at Zgornji Leskovec is very similar to those of the angel supporting St. Francis Xavier on the vault in the Chapel of St. Francis Xavier in the parish church at Olimje, of the angel supporting God the Father on the presbytery vault in the parish church at Petrovče, and of the angel on the ceiling of the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb.[30] In fact, the entire composition of God the Father in the parish church at Petrovče is identical to that in the scene representing God's creation in the parish church at Zgornji Leskovec. The pose of the angel supporting Christ in the scene depicting the blessing Christ is very similar to that of the angel supporting the terrestrial sphere on the ceiling of the chapel at Svetli dol[31] or that of the angel supporting the terrestrial sphere in the same scene in the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb. The angel supporting the ring in the nave vault and turning his back to the viewer in the parish church at Zgornji Leskovec is identical to the angel on the ceiling of the presbytery of St. Roch's Pilgrimage Church near Šmarje pri Jelšah, the angel on the ceiling of the chapel in the Novo Celje Mansion, the angel on the ceiling of the Chapel of St. Francis Xavier at Olimje, the angel on the nave vault at Trški vrh and the angel on the vault of the presbytery in Nova ves in Zagreb. The detail of male figures with bent legs and very broad laps is also interesting: the blessing Christ, St. Peter in the scene depicting Pentecost and Christ in the scene showing Christ at the home of Simon the Pharisee in the parish church at Zgornji Leskovec are similar to God the Father in the presbytery of the succursal church at Brinjeva gora,[32] St. Luke on the vault of the presbytery of the parish church at Hraščina, Christ in the scene showing Christ at the home of Simon the Pharisee and the blessing Christ in the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb. Christ the Judge in the Last Judgement in the parish church at Zgornji Leskovec is identical to Christ the Judge in the same scene in the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb. Furthermore, the figures of Christ in the depictions of Resurrection in both churches are almost identical. The figure of Christ in the depiction of the Holy Trinity on the vault of the presbytery of the parish church at Zgornji Leskovec is very similar to the Christ on the vault in St. Roch's Pilgrimage Church near Šmarje pri Jelšah; however, Christ's right hand at Zgornji Leskovec is stretched outwards, which is a detail typical of the painter in question. The personification of Faith and St. Peter and St. Paul on the nave vault in the parish church at Zgornji Leskovec are identical to the figures in the Allegory of Faith in St. Roch's Pilgrimage Church near Šmarje pri Jelšah. The figure of Mary in the scene depicting the Nativity of Jesus in the parish church at Zgornji Leskovec is very similar to that in the same scene in St. Mary's Chapel of the parish church in Slovenska Bistrica. The putti seated on the cornices in the painting on the presbytery vault in the parish church at Zgornji Leskovec are a recurrent motif in Lerchinger's oeuvre that was probably first used on the ceiling of the chapel in the Novo Celje Mansion, and later in the chapel of the Prešnik Mansion. Typical poses of angels include those of angels in the parish church at Zgornji Leskovec depicted in three-quarters profile, turning their backs to the viewer and supporting, for example, a sphere or clouds on which kneels or stands Mary or a saint (Trški vrh, Olimje, Novo Celje). Such an angel is depicted on the sail vault in the nave at Zgornji Leskovec. The links between the depiction at Zgornji Leskovec and the composition on the

[28] REPANIĆ-BRAUN, M. Sedam darova Duha svetoga …, 197–206.

[29] Attributed to A. Lerchinger (CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* …201–206.

[30] All these comparative paintings are attributed to A. Lerchinger (CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* …123–211).

[31] The painting decoration is attributed to A. Lerchinger (CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* … 104–11.)

[32] Attributed to A. Lerchinger in CEVC, A. *Anton Jožef Lerhinger* … 159.

nave vault in the parish church at Hraščina are the pose of the angel holding a cloud, the physiognomy of God the Father, and the large ring held by an angel. In the church at Zgornji Leskovec, such a ring and such an angel are depicted on the nave vault, while God the Father is depicted on the sail vault of the presbytery.

Thus, it is clear from compositions that the painter used the same templates as Anton Lerchinger; however, the use of these templates is also evident in Anton Archer's oeuvre. The author of the paintings at Zgornji Leskovec might also have used some other graphic templates whose use has thus far not been observed in paintings attributed to Lerchinger but has been proven in case of Archer's paintings by Mirjana Repanić Braun.[33] One such example is the putto holding an open book in front of the personification of Faith in the presbytery. The painted shadows are another interesting detail in the wall paintings in the parish church at Zgornji Leskovec. The painted ornaments and figures of personifications of Faith, Hope and Caritas on the south wall of the presbytery cast distinct dark shadows that fall to their left. Such shadows can be seen in the wall paintings (depicting Church Fathers) in the pilgrimage church at Trški vrh, in the castle chapel at Gornja Stubica (personifications on the vault) and in the Chapel of St. Francis Xavier in the parish church at Olimje (the two angels on the triumphal arch).[34] They can also be found in the parish church at Hraščina, where they are cast by St. Luke depicted on the presbytery vault, as well as on the illusionist main altar in the parish church in Nova ves in Zagreb and the illusionist altar in the Holy Cross Chapel of that same church.

CONCLUSION

Iconographic and stylistic comparison between the paintings attributed to Anton Lerchinger and Anton Archer on the basis of archival sources and the paintings assumed to be their works shows that the wall paintings in St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec are the work of Anton Archer and that they were probably painted shortly after 1779, which is the year carved on the north portal of the church. The paintings are stylistically uniform, and the date of their creation suggests that Anton Archer worked as an independent painter already at that time, i.e. before the death of his alleged teacher Anton Lerchinger. The paintings at Zgornji Leskovec were created by one painter – unlike, for example, paintings in the parish church at Hraščina, which were found to be the work of several hands.[35] The author mostly modelled his compositions on those painted by A. Lerchinger; however, a comparison between them shows that Archer always changed them to a certain extent. This is most evident when comparing frescoes in the parish church at Zgornji Leskovec with those in the Holy Cross Chapel of the parish church in Nova ves in Zagreb, which actually share the same iconographic program. However, instead of merely copying individual scenes, the painter tried to give them a stamp of his own character. In view of the early date of creation of the paintings and in the light of the findings of the mentioned Croatian art historians about A. Archer's involvement in the creation of paintings attributed to A. Lerchinger (for example, in the pilgrimage church at Trški vrh), the question arises as to whether A. Archer also cooperated in painting other works in Styria attributed to A. Lerchinger. Such an assumption about Archer's

[33] REPANIĆ-BRAUN, M. Sedam darova Duha svetoga … 197–206; REPANIĆ-BRAUN, M. Tematika i autorstvo kasnobaroknih zidnih slika u Kominu i Visokom …307-312.

[34] All these paintings are attributed to A. Lerchinger (CEVC A. *Anton Jožef Lerhinger* … 123–211). M. Mirković assumed that Lerchinger was not the sole author of this painting decoration and that he must have been assisted by a skilled quadraturist (MIRKOVIĆ, Marija. Iluzionističko zidno slikarstvo, in: *Sveti trag. Devetsto godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije 1094–1994* (ed. Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski), Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, Institut za povijest umjetnosti, Muzejsko-galerijski centar, 1994, 289). Tanja Badovinac even assumed that the paintings were not painted by Lerchinger, but perhaps by Ferdinand Fromiller (BADOVINAC, Tatjana, Slikar Josef Ferdinand Fromiller in njegova dela v Rogatcu, *Acta historiae artis Slovenica*, 5, 2000, 133–150). Based on a stylistic comparison of details and a comparison with Ranger's frescoes, Anica Cevc nevertheless decided to attribute the frescoes to Lerchinger and stated that, with these frescoes, Lerchinger came closest to Ranger's works (CEVC A. *Anton Jožef Lerhinger* … 113-118).

[35] REPANIĆ-BRAUN, M. Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi …110–112; CEVC A. *Anton Jožef Lerhinger* …122.

involvement was made by A. Cevc already in 2007 in relation to paintings in the chapel of the Prešnik Mansion, the parish church at Galicija and the pharmacy of the Olimje Monastery, but she did not provide a detailed analysis.[36] The present study confirms her assumption, since there are marked similarities between figures at Zgornji Leskovec and those in the pharmacy at Olimje. Archer might also be the author of the paintings under bay arches (the Miraculous Catch of Fish and the Transfiguration on Mount Tabor) in the parish church at Galicija. However, his involvement in the wall paintings in the chapel of the Prešnik Mansion cannot be confirmed by the present study. Further, for the purpose of determining whether Archer cooperated in the creation of other painting decorations presently attributed to A. Lerchinger, wall paintings in the parish church at Kebelj and in the Rosary Chapel of the parish church at Slovenske Konjice should also be analysed in more detail.

Archer's hand will undoubtedly be recognized in some other paintings in Croatia, more specifically in the Croatian Zagorje region. For example, there are many similarities between the frescoes in St. Andrew's Parish Church at Zgornji Leskovec and those in the Parish Church of St. Martin at Martijanec, which are dated after 1775.[37] The architecture of the altar is modelled on that in the parish church at Kuzminec, while the presbytery vault is almost identical to the vault in the presbytery of the parish church at Zgornji Leskovec both in terms of architecture and decoration as well as in terms of individual poses and types of figures. Furthermore, some face types in the parish church at Višnjica closely resemble those in the parish church at Zgornji Leskovec (e.g. the angel on the triumphal arch).

Thus, the frescoes in the parish church at Zgornji Leskovec, which were painted shortly after 1779, present a challenge in terms of searching for other works painted by Archer, and they might help resolve the issue of Lerchinger's or Ranger's successors who, like these two painters, worked both in Styria and Croatia.

Anton Lerchinger probably had a large painting workshop where several painters worked, including Anton Archer. In his old age, Lerchinger gradually stopped painting and other painters in his workshop took over his work. Thus, after his death, his workshop continued operating without major changes.

REFERENCES

1. BADOVINAC, Tatjana, Slikar Josef Ferdinand Fromiller in njegova dela v Rogatcu, *Acta historiae artis Slovenica*, 5, 2000, 133–150.
2. CEVC, Anica, *Anton Jožef Lerhinger*, Ljubljana: Narodna galerija 2007.
3. KEMPERL, Metoda, Korpus poznobaročne sakralne arhitekture na slovenskem Štajerskem, Ljubljana: Filozofska fakulteta 2007.
4. MIRKOVIĆ, Marija. Ivan Krstitelj Ranger i pavlinsko slikarstvo, in: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1789* (ed. Đurđica Cvitanović e tal.), Zagreb: Globus, Muzej za umjetnost i obrt 1989, 127–162.
5. MIRKOVIĆ, Marija, Zidne i tabelarne slike u župnoj crkvi sv. Ivana, in: *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata. Župna crkva Sv. Ivana u zagrebu (1770–1990)* (ed. Stjepan Sirovec), Zagreb: RKT. Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1990, 107-119.
6. MIRKOVIĆ, Marija, Iluzionističko zidno slikarstvo, in: *Sveti trag. Devetsto godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije 1094–1994* (ed. Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski), Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, Institut za povijest umjetnosti, Muzejsko-galerijski centar, 1994, 271–300.
7. MIRKOVIĆ, Marija, Zidne i tabelarne slike u župnoj crkvi sv. Ivana Krstitelja u Novoj vesi, in: *Sveti Ivan Krstitelj zaštitnik Hrvata* (ed. Stjepan Sirovec), Zagreb: RKT. Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1997. 151-195.
8. MIRKOVIĆ, Marija, Antun Josip Lerchinger i oslik crkve u Hraščini, in: *Vis imaginis. Baročno slikarstvo in grafika. Jubilejni zbornik za Anico Cevc* (ed. Barbara Murovec), Ljubljana 2006, 269–289.
9. NESTIĆ, Jasmina, Zidni oslik svetišta župne crkve sv. Antuna pustinjaka u Slavetiću: prilog poznavanju opusa slikara Antuna Archera, *Portal. Godišnjak hrvatskog restauratorskog zavoda*, 5, 2014, 123–136. Accessed 20.4. 2016. Available at http://dx.doi.org/10.17018/portal.2018.8

[36] CEVC A. *Anton Jožef Lerhinger* …111.

[37] CEVC A. *Anton Jožef Lerhinger* …191-194.

10. OŽINGER, Anton, *Vizitacije Savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751-1773. Atti delle visite pastorali nell' Archidiaconato di valle Saunia 1751-1773. Die Berichte der Pastoralvisitationen im Archidiakonat von Sauen 1751-1773*, Ljubljana 1991.
11. REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi – Lerchinger ili Archer?, *Acta historiae artis slovenica*, 7, 2002, 107–122.
12. REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Sedam darova Duha svetoga. Zidne slike u Kominu prema predlošcima Johanna Georga Bergmüllera, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti,* 27, 2003, 197–206.
13. REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Tematika i autorstvo kasnobaroknih zidnih slika u Kominu i Visokom, in: *Sveti Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti*, ed. Ante Gulin, Zagreb 2003,307-312.
14. REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Zidne slike u župnoj crkvi sv. Kuzme i Damjana u Kuzmincu. Prilog određivanju njihova avtrostva, in: *Vis imaginis. Baročno slikarstvo in grafika. Jubilejni zbornik za Anico Cevc* (ed. Barbara Murovec), Ljubljana 2006, 291–341.
15. REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Zidne slike (Hraščina), župna crkva sv. Nikole), in: *Umjetnička topografija Hrvatske. Krapinsko –zagorska županija. Sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomen-obilježja* (ed. Ivanka Reberski), Zagreb 2008, p. 201.
16. REPANIĆ-BRAUN, Mirjana, Prilog istraživanju baroknog slikarstva u Hrvatskoj – zidne slike u Višnjici i Koprivničkom Ivancu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti,* 36, 2012, 141–152.

SOURCES

1. Steiermärkisches Landesarchiv Graz, Handschriften, 828, Simon Povoden, Beytrag zu einer steyrischen Kirchengeschichte von allen Stiftern und Klostern, welche in unserer Steyermark annoch bestehen und schon aufgelassen sind, 1820.
2. Župnija sv. Andraž v Halozah 2013: http://zupnija-sv-andraz.rkc.si/index.php/content/display/19 (Accessed 15.5.2016)

SAŽETAK

U radu se raspravlja i analizira zidno slikarstvo u župnoj crkvi sv. Andreja u Zgornjem Leskovcu. Crkva je sagrađena 1779. godine (prema datumu na ulazu) te je vjerojatno oslikana nedugo nakon toga. To potvrđuje i stil slikanja te podatak u pisanim izvorima. Ove freske još nisu predstavljene, analizirane ni procijenjene. U radu se objašnjava njihova ikonografija. Temeljem kritičke stilske analize, freske se pripisuju Antonu Archeru, slikaru iz Zagreba koji je radio sa štajerskim slikarom Antonom Lerchingerom. Proučavane zidne slike prvo su umjetničko djelo u Sloveniji koje se pripisuje Antonu Archeru. Nadalje, pokazuju da je slikar radio potpuno samostalno već 1780. godine, tj. prije smrti Antona Lerchingera. Ovaj rad mogao bi predstavljati dobro polazište za daljnje određivanje autorstva kasnobaroknih slika u području Zagorja.

PREPOZNATLJIVOST VARAŽDINSKE ŽUPANIJE KAO TURISTIČKE DESTINACIJE I POTENCIJALI RAZVOJA TURIZMA

PERCEPTION OF VARAŽDIN COUNTY AS A TOURIST DESTINATION AND ITS POTENTIALS FOR TOURISM DEVELOPMENT

Janja ŽNIDARIĆ
Anica ČUKA
Odjel za geografiju
Sveučilište u Zadru
Ulica Franje Tuđmana 24 i
23000 Zadar

Primljeno / Received: 10. 3. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2016.
Prethodno priopćenje
Preliminary communication
UDK / UDC: 338.48(497.5-35Varaždin)“20”
379.85(497.5-35Varaždin)“20”

SAŽETAK

Varaždinska županija smještena je na krajnjem sjevernom dijelu Hrvatske i ima povoljne prirodne i društveno geografske uvjete za razvoj turizma. No, govoreći o razvoju turizma Hrvatske uvijek se naglašava potencijal hrvatskog priobalnog i otočnog prostora kao turistički najvažnijih destinacija dok se zanemaruje turistički potencijal koji imaju kontinentalne županije i gradovi, izuzev grada Zagreba i pojedinih zaštićenih prostora.

Početkom 2015. godine provedeno je opsežno anketno istraživanje kojim je obuhvaćeno 500 ispitanika u Republici Hrvatskoj, a koje je imalo za cilj utvrditi atraktivnost Varaždinske županije i njenih pojedinih dijelova te potencijal toga prostora kao nedovoljno iskorištene turističke destinacije. Rezultati istraživanja pokazali su kako hrvatski građani kontinentalni turizam smatraju manje privlačnom vrstom turizma, no unatoč tome većina ispitanika posjetila je Varaždinsku županiju i smatra ju atraktivnom turističkom destinacijom. Najzastupljeniji motiv za dolazak u taj prostor je kultura i kulturna baština dok su prirodne ljepote nedovoljno prepoznate. Ono što ispitanici smatraju najvećom preprekom u daljnjem razvoju turizma su nedovoljni i nedovoljno kvalitetni smještajni kapaciteti. Rezultati istraživanja svakako mogu poslužiti kao dobar indikator za buduća ulaganja u razvoj turizma toga prostora i kao podloga odgovarajućim strategijama gospodarskog i kulturnog razvoja Varaždinske županije.

Ključne riječi: kontinentalni turizam, Varaždinska županija, Varaždin, turistička destinacija
Key words: continental tourism, Varaždin County, Varaždin, turistička destinacija

UVOD

Hrvatsko primorje apsolutno se izdvaja kao turistički najrazvijeniji dio Hrvatske. Promatrajući koncentraciju turističke aktivnosti na teritoriju RH jasno je da primorska mjesta zauzimaju primat s obzirom na ostvareni turistički promet. Tako je 2014. godine čak 94,1% od ukupnog broja noćenja u RH te 84,4% od ukupnog broja turističkih dolazaka, evidentirano u primorskim mjestima[1]. No, unutar teritorija RH mogu se izdvojiti i druge lokacije koje imaju ogroman turistički potencijal s obzirom na atraktivne prirodno-geografske i društvene značajke, a Varaždinska županija, ili njeni pojedini dijelovi, svakako se mogu uklopiti u suvremeni turistički razvojni koncept. Prema turističkoj regionalizaciji

[1] Statistički ljetopis 2015., Državni zavod za statistiku

Hrvatske, Varaždinska županija spada u Panonsko-peripanonsku turističku regiju[2,3] tj. ako uzmemo u obzir užu regionalizaciju, u prostor peripanonske turističke regije koja ostvaruje oko 10% turističkih dolazaka ili do 4% turističkih noćenja u RH[4]. No, s gospodarskog gledišta Varaždinska županija ne spada u prostor koji se može identificirati kao prostor razvijenog turizma. Naime, oko 60% prihoda koji se ostvare u županiji dolazi iz sekundarnih djelatnosti, uglavnom iz prerađivačke industrije[5]. Krajem 2014. prerađivačka industrija zapošljavala je 42,2% ukupnog broja zaposlenih u županiji dok je u uslužnim djelatnostima bilo zaposleno oko 30% zaposlenih[6]. O važnosti razvoja turizma na nacionalnoj razini dovoljno govori to da je u 2014. godini turizam sudjelovao u ukupnom BDP-u sa više od 15%[7], no pritisak na obalu je ogroman čime je opravdano razmišljati o povećanju ulaganja u turizam i u drugim hrvatskim regijama koje imaju turistički potencijal.

Hrvatski prostor dio je atraktivne europske sredozemne turističke regije te ga od razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata obilježava razvoj masovnog turizma[8], mahom koncentriranog na obali. O tome da se i prostor Sjeverne Hrvatske može turistički razvijati govore i iskustva iz susjednih država gdje se prostori sličnih prirodno-geografskih značajki i kulturno-povijesnog razvoja razmatraju ujedno kao i prostori s velikim turističkim potencijalom. Lorber[9] u SWAT analizi susjedne slovenske Podravske regije navodi kako se u toj regiji, koja graniči s Varaždinskom županijom, zbog njenih prirodno-geografskih i kulturnih značajki može razvijati sve oblike turizma i rekreacije te u razvojni program regije svrstava kao obaveznu stavku turizam i kulturnu baštinu.

Ono po čemu se Varaždinska županija izdvaja i razlikuje od susjednih prostora je njezina kulturno-povijesna baština što se posebno odnosi na grad Varaždin s njegovim baroknim kulturnim nasljeđem. Ovo istraživanje pokazalo je da bi upravo kulturni turizam trebao biti temelj razvoja turizma čitavog kraja. Orijentacija na kulturni turizam rezultat je saturacije korištenja isključivo prirodnih resursa u turističkom razvoju[10], što je uostalom tipično za primorski turizam, a dugoročni razvoj turizma u RH treba bazirati i na očuvanju i vrednovanju kulturne baštine. Vrednovanje kulture svakako može unaprijediti lokalni gospodarski razvoj. Kulturni turizam je jedan od najstarijih oblika turizma i moguće ga je razvijati u svim destinacijama jer sva mjesta imaju kulturu[11],[12]. Ono što treba naglasiti jest i to da razvoj turizma, poglavito kulturnog, nije moguć bez adekvatne marketinške podrške. Demonja i Gredičak[13] navode da su restauracija, zaštita i prezentacija tj. marketing tri najvažnije stvari kad je u pitanju vrednovanje kulturne baštine u turističke svrhe.

Osim razvoja kulturnog turizma, potrebno je istaknuti i važnost zdravstvenog turizma koji na području Varaždinskih toplica ima dugačak povijesni razvoj. Kušen[14] je pisao o razvoju turizma u topli-

---

2 Blažević, I., Pepeonik, Z., 2002: Turistička geografija: svijet i Hrvatska. Školska knjiga, Zagreb.

3 Blažević, I., 2009: Turistička geografija Hrvatske. Školska knjiga, Zagreb.

4 Curić, Z., Glamuzina, N., Opačić, V. T., 2012: Contemporary issues in the regional development of tourism in Croatia. Hrvatski geografski glasnik, vol. 74, br. 1, str. 19-40.

5 Hrvatska gospodarska komora, 2015.

6 URL 1

7 McCormick, J., Omrčen, T., 2015: Može li turizam oživjeti hrvatsku ekonomiju?. Acta economica et turistica, vol. .1, br. 1, str. 5-14.

8 Kušen, E., 2002: Turizam i prostor: klasifikacija turističkih atrakcija. Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, vol, 9., br. 1/21, str. 1-14.

9 Lorber, L., 2005: Regionalni razvojni problemi Podravja. Podravina, vol. 4, br. 8, str. 107-120.

10 Gredičak, T., 2015: Tourism and culture in the function of local economic development. Podravina, vol. 14, br. 27., str. 190-204.

11 Richards, G., Munsters, W., ur., 2010: Cultural tourism research methods. CAB International.
Turčić, I., Turčić, I., jr., 2013: Bruto domaći proizvod Republike Hrvatske po županijama i regijama 1990., 2000. i 2009. Godine. Ekonomski pregled, vol. 64, br.1., str. 64-81.

12 Richards, G. ur., 2011: Cultural tourism: Global and local perspectives. Routledge, New York, London.

13 Demonja, D., Gredičak, T., 2014: Uloga marketinga u razvoju kulturnog turizma u Hrvatskoj. Podravina, vol. 13, br. 25, str. 112-128.

14 Kušen, E., 2009: Varaždinski turizam do Drugog svjetskog rata. U: Osamsto godina slobodnog kraljevskog

cama tijekom 19. i početkom 20. stoljeća. Još 1836. godine tamo je bio izgrađen prvi hotel, no danas se toplice nedovoljno prezentiraju i u njih se ne ulaže dovoljno. Unatoč tome, promatrajući turističke pokazatelje, po broju dolazaka Varaždinske toplice su najvažnije turističko mjesto županije nakon grada Varaždina. Zbog suvremenih promjena u motivima i navikama turista koji su sve manje vezani uz smještajni objekt ili jedno naselje, već su mobilni i željni iskusiti nove doživljaje koje nudi i šira okolica[15],[16], potrebno je turistički vrednovati i ostale dijelove županije, a ne samo Varaždin i Varaždinske toplice.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Za potrebe istraživanja te tijekom predstavljanja rezultata korištene su metode analize i sinteze te deskripcije. Analizirani su podaci Državnog zavoda za statistiku o turističkom prometu na području Varaždinske županije. Korišteni su statistički podaci Hrvatske gospodarske komore o gospodarskim pokazateljima. Temelj istraživanja čine rezultati anketnog ispitivanja provedenog na razini Republike Hrvatske i to na uzorku od 500 ispitanika. Istraživanje je provedeno početkom 2015. godine, a tijekom istraživanja korišten je on-line upitnik. Za utvrđivanje ukupne turističke ponude i procjenu zadovoljstva ispitanika cjelokupnom turističkom ponudom, korištena je Likertova petostupanjska skala. Podaci su se obrađivali uz pomoć programa Statistica 12.

TURISTIČKI PROMET VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

Prema podacima iz 2014. godine ukupan godišnji broj dolazaka turista Varaždinske županije čini tek 0,35% ukupnih dolazaka na razini Republike Hrvatske, a prema ostvarenim noćenjima županija sudjeluje s tek 0,18% ukupnih noćenja na razini države. Od 1994. do 2015. godine postoje velike oscilacije u broju turističkih dolazaka i ostvarenih noćenja na razini cijele RH. Posebice se to odnosi na razdoblje trajanja Domovinskog rata, te 1999. godinu zbog kosovske krize i intervencije NATO saveza u Srbiji[17]. U razdoblju od 1994. do 2015. broj turista Varaždinske županije varirao je između 32.422 (1999.) i 51.345 (2006.) (Sl. 1).

Godine 2014. od ukupnog broja od 45.774 turista, udio domaćih turista bio je 52,9%, a stranih turista 47,1%[18]. Analizom statističkih pokazatelja može se utvrditi da je do 2006. godine bio zabilježen uzlazni trend po pitanju broja dolazaka, no uoči gospodarske krize 2008. i za vrijeme njezinog trajanja taj broj opada. Posljednjih nekoliko godina opet dolazi do povećanja turističkog prometa što je i u skladu s ukupnom slikom hrvatskog turizma. Ono što obilježava općenito hrvatski turizam, a isto tako i turizam varaždinskog prostora je njegova sezonalnost tj. izrazite varijacije u pojedinim mjesecima. Dok je na hrvatskom primorju maksimum turističkih dolazaka vezan uz ljeto tj. uvjetovan je klimatski, na prostoru Varaždinske županije turistički maksimum unutar pojedinih godina uvjetovan je kulturnim događanjima i vremenom održavanja školskih ekskurzija. Prema podacima Turističke zajednice Varaždinske županije, glavnina turističkog prometa u gradu Varaždinu koji je uz Varaždinske toplice najvažnija destinacija županije, ostvari se u svibnju (zbog učeničkih ekskurzija) i kolovozu (Špancirfest). Od ostalih mjeseci u godini ističe se još studeni kad se u Varaždinu održavaju Varaždinske barokne večeri.

Broj noćenja u Varaždinskoj županiji prati jednake oscilacije kao i broj dolazaka turista. Broj noćenja u promatranom razdoblju kreće se između 83.121 (1995.) i 153.845 (2006.). Unatoč tome što Varaždin bilježi veći broj dolazaka turista, Grad Varaždinske Toplice bilježi znatno veći broj noćenja[19]. To i

grada Varaždina, ured. M. Šicel, S. Kaštela, str. 489-497.

15 Mikačić, V., 2005: Koncepcija turističke destinacije. U: 3. Hrvatski geografski kongres: zbornik radova, ured. A. Toskić, Zadar, 24.-27. rujna 2003., Hrvatsko geografsko društvo, str. 376-383.

16 Curić, Z., Glamuzina, N., Opačić, V. T., 2013: Geografija turizma – regionalni pregled. Naklada ljevak, Zagreb.

17 Vizek, M., 2008: Analiza odrednica hrvatskog turističkog sektora. Privredna kretanja i ekonomska politika, vol 18, br. 114, str. 50-81.

18 Statistički ljetopis 2015., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 456.

19 Županijska razvojna strategija Varaždin, URL 2

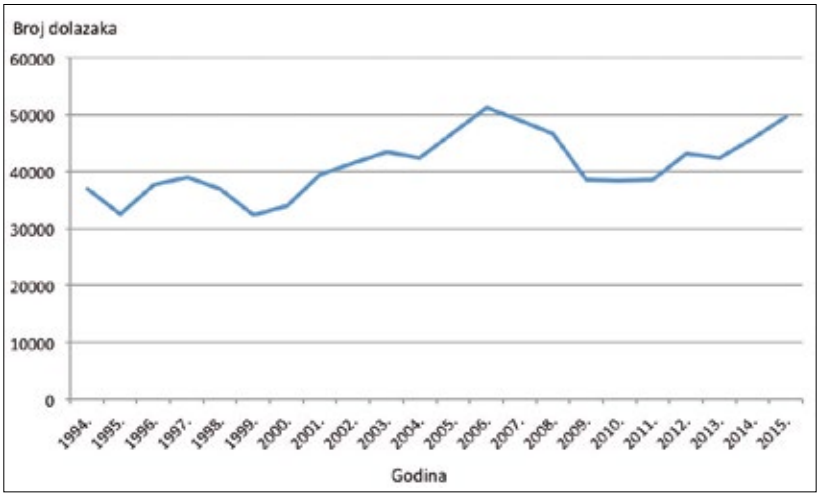

Slika 1. Kretanje broja turističkih dolazaka u Varaždinskoj županiji od 1994. do 2014. godine

Izvor: Statistički ljetopis, publikacije od 1995. do 2015., Statističke informacije 2016., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.

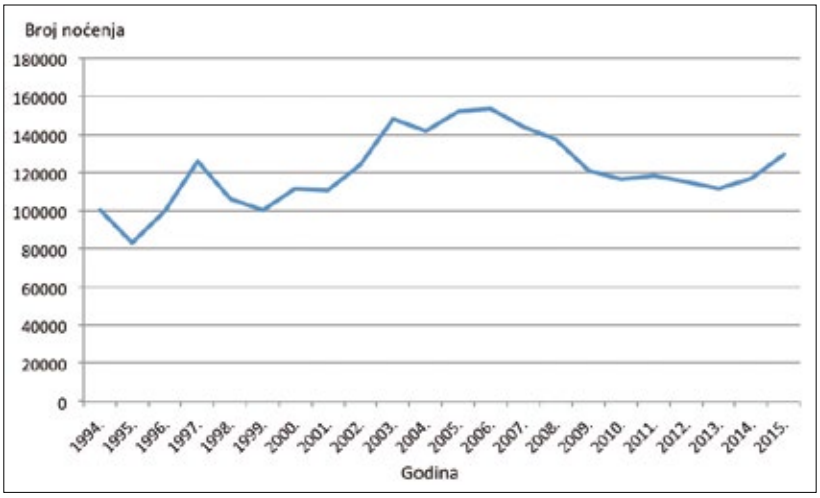

Slika 2. Kretanje broja noćenja turista u Varaždinskoj županiji od 1994. - 2015. godine

Izvor: Statistički ljetopis, publikacije od 1995. do 2015., Statističke informacije 2016., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.

ne čudi s obzirom na to da u Varaždinskim Toplicama osobe borave dulje vrijeme radi medicinske rehabilitacije.

U ukupnom broju noćenja 2014. godine, u Varaždinskoj županiji bili su zastupljeni sa 62,3% domaći turisti i sa 37,7% strani turisti. Trend broja noćenja prati trend broja dolazaka turista, a promatrajući sezonsku varijabilnost može se utvrditi da se najviše noćenja ostvaruje u kolovozu zbog Špancirfesta, u studenom zbog Varaždinskih baroknih večeri i u svibnju zbog učeničkih ekskurzija[20].

S obzirom da je analiza turističkog prometa pokazala da postoji tendencija povećanja i broja dolazaka i broja noćenja, potrebno je dodatno ulagati u turističku infrastrukturu. Naime, prema raspoloživim podacima iz 2014. godine, na području cijele županije ima tek 2350 evidentiranih postelja[21].

REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Početkom 2015. godine provedeno je kvantitativno anketno ispitivanje na neprobabilistički odabranom, prigodnom uzorku kojeg čine građani Republike Hrvatske koji nemaju stalno prebivalište na području Varaždinske županije. Ispitanicima je objašnjena namjena istraživanja te je osigurana anonimnost ispitanika. Anketa se sastojala od 22 pitanja, a koncipirana je na način da su različita pitanja

[20] Županijska razvojna strategija Varaždin, URL 2

[21] Statistički ljetopis 2015., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb

postavljena osobama koje su posjetile Varaždinsku županiju i onima koje nisu posjetile. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 500 ispitanika (N = 500) od čega je 25% ispitanika i 75% ispitanica. Od ukupnog broja ispitanika najzastupljeniji su ispitanici starosti 15 do 25 godina, dok je samo 2% ispitanika starosti više od 55 godina. Glavni cilj istraživanja bio je utvrditi atraktivnost Varaždinske županije kao turističke destinacije, odrediti koje vrste turizma imaju najveći potencijal razvoja te koji su to čimbenici koji utječu na turističku posjećenost županije i njezinih pojedinih dijelova.

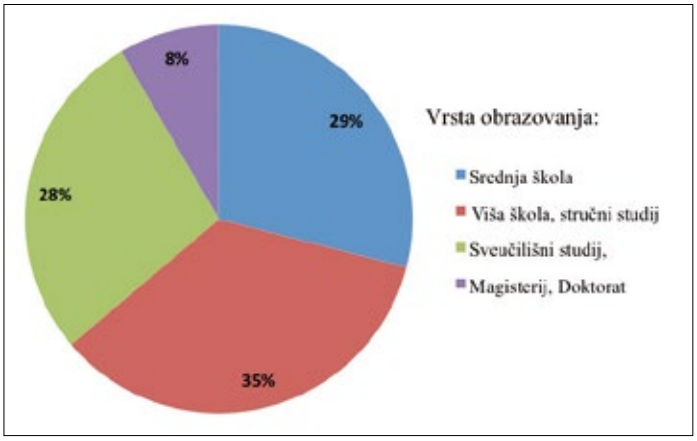

Slika 3. Ispitanici prema obrazovnoj strukturi

Prema obrazovnoj strukturi najzastupljeniji su bili ispitanici sa završenom višom školom, stručnim studijem, odnosno preddiplomskim studijem sa 35%, dok sa završenom samo osnovnom školom nije zabilježen niti jedan ispitanik (Sl. 3).

Za potrebe obrade rezultata, kako bi se utvrdilo postojanje razlika između stanovnika različitih županija prema određivanju Varaždinske županije kao turističke destinacije, uzorak je podijeljen na način da su županije Republike Hrvatske u kojima prebivaju ispitanici podijeljene u četiri grupe (Tab. 1). Dvije grupe čine županije kontinentalne Hrvatske, a dvije grupe županije primorske Hrvatske. Prvu grupu čine županije susjedne Varaždinskoj županiji kojima je zajednička brža prometna dostupnost u odnosu na ostale županije kontinentalne Hrvatske. Drugu grupu čine ostale županije kontinentalnog dijela države. Treću grupu čine Istarska i Primorsko-goranska županija koje imaju izlaz na more no razlikuju se od ostalih primorskih županija ponajprije po stupnju gospodarske razvijenosti. To su županije koje bilježe najveći BDP u Republici Hrvatskoj, stoga se može pretpostaviti kako stanovnici tih županija imaju veće financijske mogućnosti za turistička putovanja[22]. U četvrtoj skupini nalaze se ostale primorske županije Republike Hrvatske (Sl. 4.).

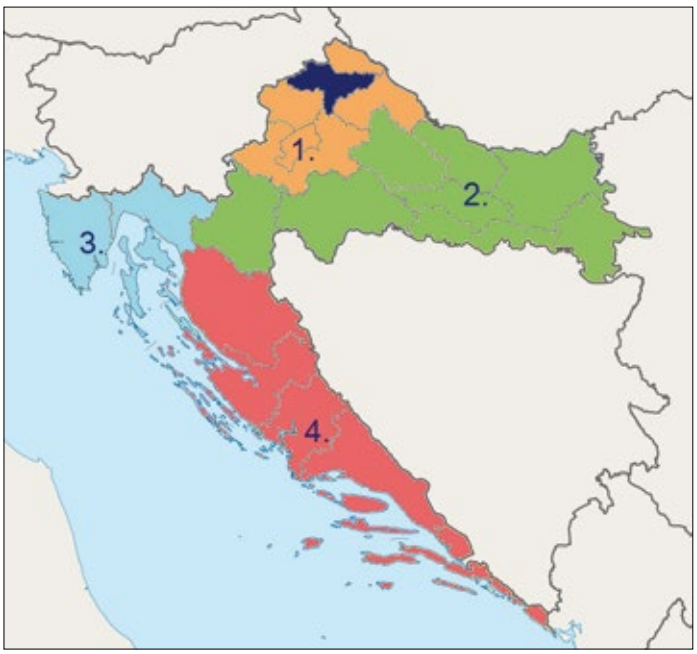

Slika 4. Prikaz grupa županija prema kojima su obrađeni podaci istraživanja

Rezultati istraživanja podijeljeni su u četiri tematske cjeline: podaci o prikupljenom uzorku i čimbenicima odabira turističke destinacije, podaci za osobe koje su posjetile Varaždinsku županiju, podaci za osobe koje

[22] Turčić, I., Turčić, I., jr., 2013: Bruto domaći proizvod Republike Hrvatske po županijama i regijama 1990., 2000. i 2009. Godine. Ekonomski pregled, vol. 64, br.1., str. 64-81.

Tablica 1. Grupiranje ispitanika po županijama

Grupa	Rb.	županija	Broj ispitanika županije	Broj ispitanika grupe
GRUPA 1.	1.	Međimurska	18	141
	2.	Grad Zagreb	73	
	3.	Koprivničko-Križevačka	13	
	4.	Krapinsko-Zagorska	13	
	5.	Zagrebačka	24	
GRUPA 2.	6.	Vukovarsko-Srijemska	12	115
	7.	Karlovačka	13	
	8.	Bjelovarsko-Bilogorska	18	
	9.	Virovitičko-Podravska	4	
	10.	Sisačko-moslavačka	14	
	11.	Brodsko-Posavska	19	
	12.	Osječko-baranjska	27	
	13.	Požeško-slavonska	8	
GRUPA 3.	14.	Primorsko-goranska	16	58
	15.	Istarska	42	
GRUPA 4.	16.	Splitsko-dalmatinska	58	186
	17.	Ličko-Senjska	16	
	18.	Šibensko-kninska	12	
	19.	Zadarska	85	
	20.	Dubrovačko-Neretvanska	15	
		UKUPNO:	500	

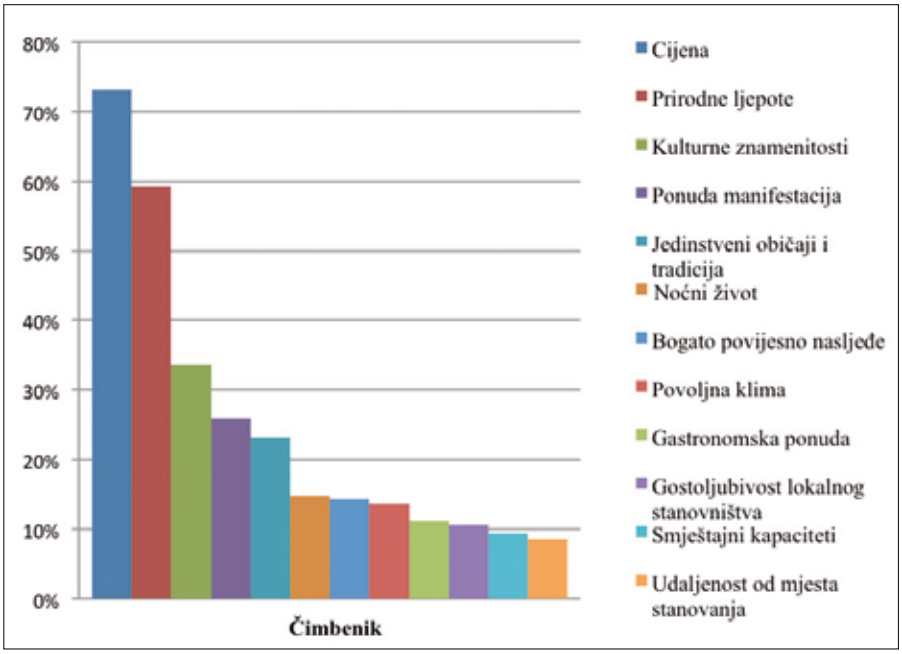

Slika 4. Čimbenici presudni kod odabira turističke destinacije

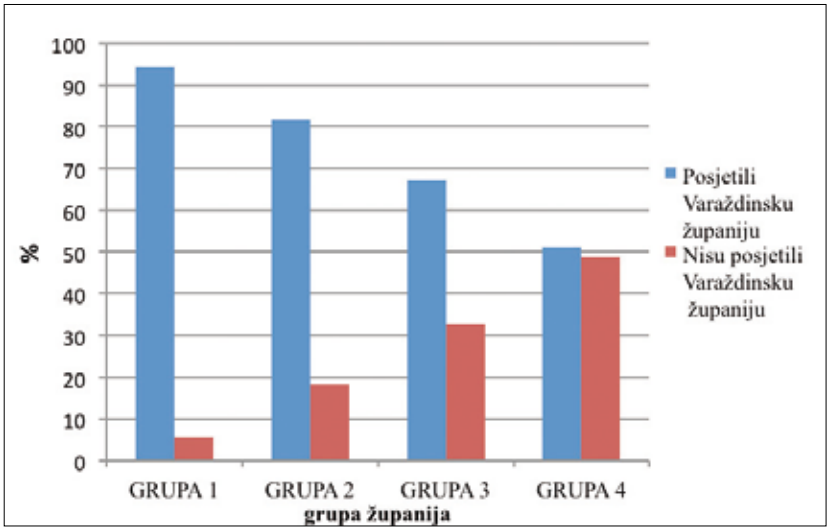

Slika 5. Udio posjetitelja Varaždinske županije unutar ukupnog broja ispitanika s obzirom na županiju iz koje dolaze

nisu posjetile Varaždinsku županiju i podaci za osobe koje nisu posjetile Varaždinsku županiju, ali imaju želju to učiniti.

Nakon podataka o uzorku, prikupljeni su podaci o presudnim čimbenicima kod odabira turističke destinacije (Sl. 5.). Na pitanje o presudnim čimbenicima kod odabira turističke destinacije odgovarali su svi ispitanici te su imali mogućnost odabrati do tri odgovora. Najvažniji čimbenik kod odabira destinacije jest cijena koju je navelo 73,2%, a slijede prirodne ljepote sa 59,2%, dok se na posljednjem mjestu nalazi udaljenost od mjesta stanovanja sa 8,6%.

Od ukupnog broja ispitanika Varaždinsku županiju posjetio je 361 ispitanik odnosno 72%, a nije ju posjetilo 139 ispitanika odnosno 28%. Broj ispitanika koji je posjetio Varaždinsku županiju proporcionalno se smanjuje s udaljenošću od Varaždinske županije (Sl. 5). Tako su primjerice ispitanici iz susjedne Međimurske županije svi posjetili Varaždinsku županiju, dok je svega 33% ispitanika iz Dubrovačko-neretvanske županije posjetilo prostor Varaždinske županije. Posebno je zanimljivo usporediti te podatke s podacima o čimbenicima odabira turističke destinacije, te je moguće zaključiti kako se oni u potpunosti ne slažu, jer je udaljenost od mjesta stanovanja na posljednjem mjestu među presudnim čimbenicima odabira turističke destinacije, a iz podataka o dolascima zaključujemo kako udaljenost ipak ima važnu, ali ne presudnu, ulogu u odluci o turističkom putovanju. Naime, udio ispitanika koji su posjetili Varaždinsku županiju daleko je veći u onim županijama koje su prostorno bliže, dok značajno opada u županijama koje su prostorno udaljenije (Sl. 5.) poput Dubrovačko-neretvanske, Osječko-baranjske ili Istarske.

Govoreći o načinu dolaska do turističkih informacija o Varaždinskoj županiji značajno je da je najviše ispitanika odgovorilo kako im nisu bile potrebne informacije, odnosno kako su do informacija došli preko preporuka rodbine ili prijatelja (Sl. 6.). Ti podaci razlikuju se prema grupama županija na način da je manje informacija bilo potrebno ispitanicima susjednih županija iz grupe 1., a ispitanici iz ostalih grupa županija sve potrebne informacije su saznali iz medija te preporukom rodbine, prijatelja i turističke agencije.

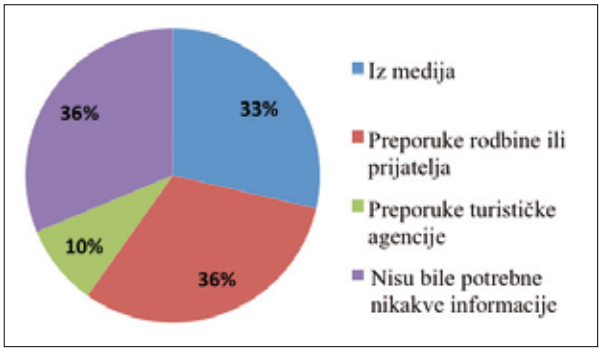

Slika 6. Način dolaska do turističkih informacija o Varaždinskoj županiji

Broj dolazaka u Varaždinsku županiju također se proporcionalno smanjuje s udaljenošću, te su ispitanici iz županija iz grupe 1 koja je prostorno najbliža, više puta boravili u

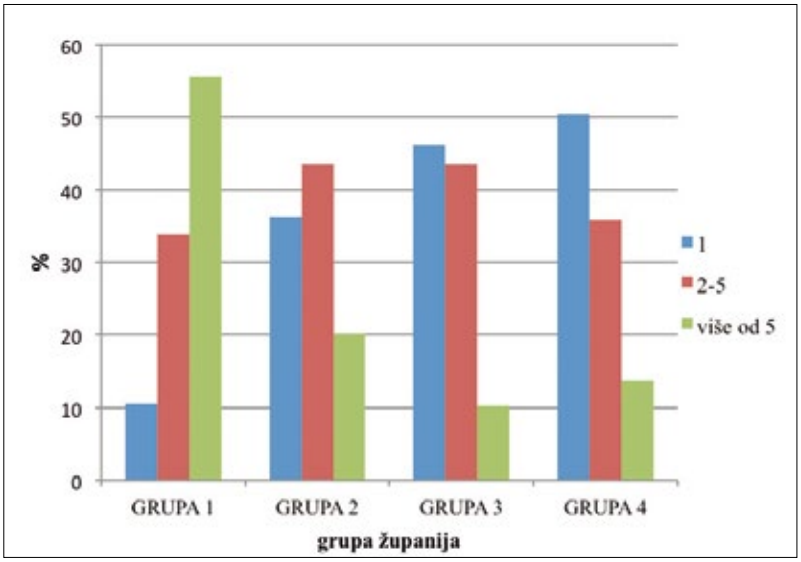

Slika 7. Broj dolazaka u Varaždinsku županiju

Varaždinskoj županiji nego ispitanici iz grupe 4 u koju spadaju prostorno najudaljenije županije južne Hrvatske (Sl. 7.).

Kako bi se iz ukupnog uzorka posjetitelja izostavio broj onih koji nisu Varaždinsku županiju posjetili iz turističkih razloga postavljena su dva pitanja. Prvo pitanje odnosilo se na najdulji boravak u Varaždinskoj županiji, a drugo pitanje odnosilo se na razlog posjeta za vrijeme najduljeg boravka. Podaci pokazuju kako je najveći udio ispitanika, njih 57% u Varaždinskoj županiji boravilo samo jedan dan, a 35% ispitanika boravilo je između dva i pet dana. S obzirom na postojeće definicije i klasifikacije može se utvrditi da najveći dio ispitanika spada u kategoriju onih koji su bili sudionici izleta tj. izletničkog turizma dok je manje onih koji su ostvarili noćenje te se mogu svrstati u kategoriju turista[23]. Nakon pregleda razloga boravka i duljine boravka iz daljnje obrade podataka isključeni su ispitanici koji su u Varaždinskoj županiji boravili zbog pohađanja škole ili fakulteta i oni koji su boravili isključivo iz poslovnih razloga. Nakon ove obrade, ukupan broj ispitanika koji su posjetili Varaždinsku županiju (361 ispitanik) smanjen je za 30 ispitanika čiji posjet županiji nije bio turističkog karaktera. Ispitanici koji u Varaždinskoj županiji nisu boravili iz turističkih razloga uglavnom su iz grupe 1., što je razumljivo s obzirom da se u toj grupi nalaze županije poput Međimurske koje gravitiraju Varaždinskoj županiji, pa u njoj obavljaju djelatnosti poput školovanja, rada ili kupovine.

Sljedeće postavljeno pitanje odnosilo se na najvažnije motive za dolazak u Varaždinsku županiju, gdje su ispitanici mogli zaokružiti najviše tri odgovora. Najzastupljeniji motiv za dolazak u istraživani prostor je kultura i kulturna baština varaždinskog prostora (Tab. 2.). S obzirom na motiv posjeta, najveća razlika među ispitanicima iz pojedinih županija uočena je kod »posjeta rodbini i prijateljima« gdje odskaču grupe 1. i 2. sa više od 30%, dok je među ispitanicima u grupama 3. i 4. taj motiv znatno manje zastupljen. Također, kupališni turizam kao motiv dolaska najmanje je zastupljen među ispitanicima u grupi 3. (Istarska i Primorsko-goranska županija) sa samo 3,3%. Poslovne obveze i noćni život najzastupljeniji su motiv posjeta ispitanika iz županija iz grupe 1., dok je u istoj skupini u usporedbi sa ostalim skupinama znatno manje zastupljen školski izlet. Kultura i kulturna baština kao najznačajniji motiv posjeta najmanje je zastupljen u grupi 4. s 23%, a najviše u grupi 2. s 55%. Pod ostalim motivima ispitanici su naveli vjerske razloge. Ti rezultati ne poklapaju se sa motivima odabira turističke destina-

[23] Vukonič i Čavlek (2001.) definiraju turizam kao dokoličarska prostorna kretanja na većim udaljenostima i duljega trajanja koja uključuju najmanje jedno noćenje, a u pravilu više noćenja. Slično navode Bilen i Bučar (Bilen, M., Bučar, K., 2004: Osnove turističke geografije. Mikrorad i Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb) koji kažu da se u našoj zemlji turist definira kao osoba koja se zadržava 24 sata izvan mjesta stalnog boravka i ostavi najmanje jedno noćenje

Tablica 2. Motivi dolaska u Varaždinsku županiju

Motiv	%
Kultura i kulturna baština	41,1%
Školski izlet	39,3%
Manifestacije	29,6%
Posjet rodbini i prijateljima	24,8%
Znatiželja	13,3%
Priroda	12,1%
Slučajni prolazak i odluka o posjetu na licu mjesta	9,4%
Sport i rekreacija	8,8%
Kupališni turizam	8,2%
Poslovne obveze	6,3%
Gastronomija	4,8%
Obrazovanje	4,8%
Kupovina	3,6%
Zdravstveni razlozi	3,0%
Noćni život	2,4%
Ostalo	0,3%
Povoljna klima	0,0%

cije. Dok ispitanici općenito smatraju prirodne ljepote jednim od važnijih čimbenika kod odabira turističke destinacije (59,2%), samo 12,1% ispitanika kao motiv dolaska u Varaždinsku županiju navodi prirodu (Tab. 2.).

Grad Varaždin kao županijsko središte istaknuo se i kao turistička destinacija. Gotovo 100% ispitanika koji su turistički posjetili Varaždinsku županiju, posjetili su grad Varaždin. Na drugom mjestu nalaze se Varaždinske Toplice koje je posjetilo 38%, na trećem mjestu se nalazi grad Ludbreg s 31%, dok su Novi Marof i Ivanec najmanje posjećeni gradovi (Sl. 7.). Iz analize podataka prema grupama županija vidljivo je kako je prosječan ispitanik iz grupe 1 posjetio više gradova nego ispitanici iz ostalih grupa. Dakle, svi navedeni gradovi imaju mnogo veću posjećenost od strane ispitanika iz grupe 1 (najbliže županije) u usporedbi s ostalim grupama, osim grada Varaždina kod kojeg ne postoji značajna razlika u posjećenosti prema grupama županija.

Istraživanjem se nastojalo utvrditi i koje su to atrakcije koje privlače najviše turista. Među posjećenim atrakcijama koje su obišli ispitanici iz svih grupa županija ističe se dvorac Trakošćan kojeg je posjetilo čak 75% ispitanika. U posjećenosti različitih turističkih atrakcija nema značajne razlike među grupama županija. Uz već navedene atrakcije, ispitanici su pod ostale atrakcije navodili: Ivanščicu, Arboretum Opeka, Spilju Vindiju, sportsku dvoranu i galeriju Miljenko Stančić (Sl. 8.). Dobiveni rezultati u skladu su sa očekivanjima. Naime, na prva tri mjesta nalaze se atrakcije koje su dostupne tijekom cijele godine za razliku od Špancirfesta koji traje 10 dana u godini. Ipak, Špancirfest je posjetilo 36,25% ispitanika što je značajan udio. Također, iz navedenih podataka možemo vidjeti kako se turistička ponuda Varaždinske županije koncentrira na nekoliko temeljnih atrakcija koje odskaču od ostalih po broju posjećenosti, dok su ostale atrakcije slabije posjećene što bi u budućnosti trebalo promijeniti, a u čemu bitnu ulogu ima turistički marketing.

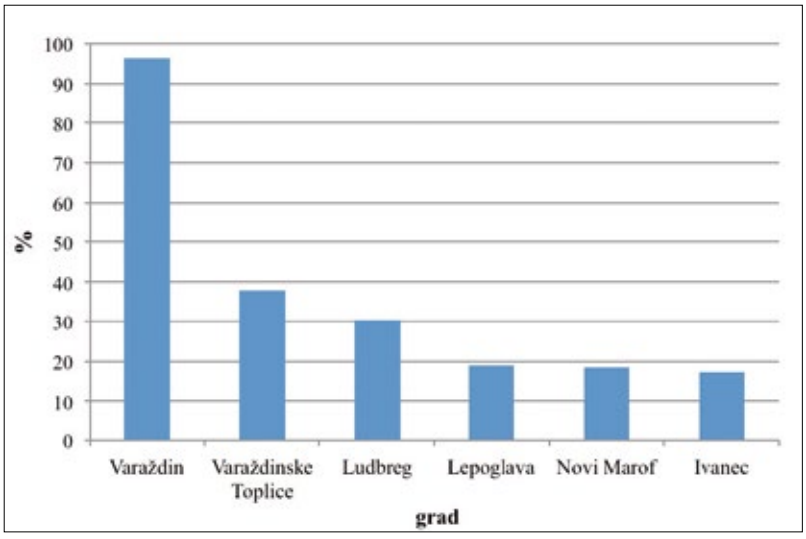

Slika 7. Posjećenost gradova Varaždinske županije (udio u ukupnom broju posjetitelja)

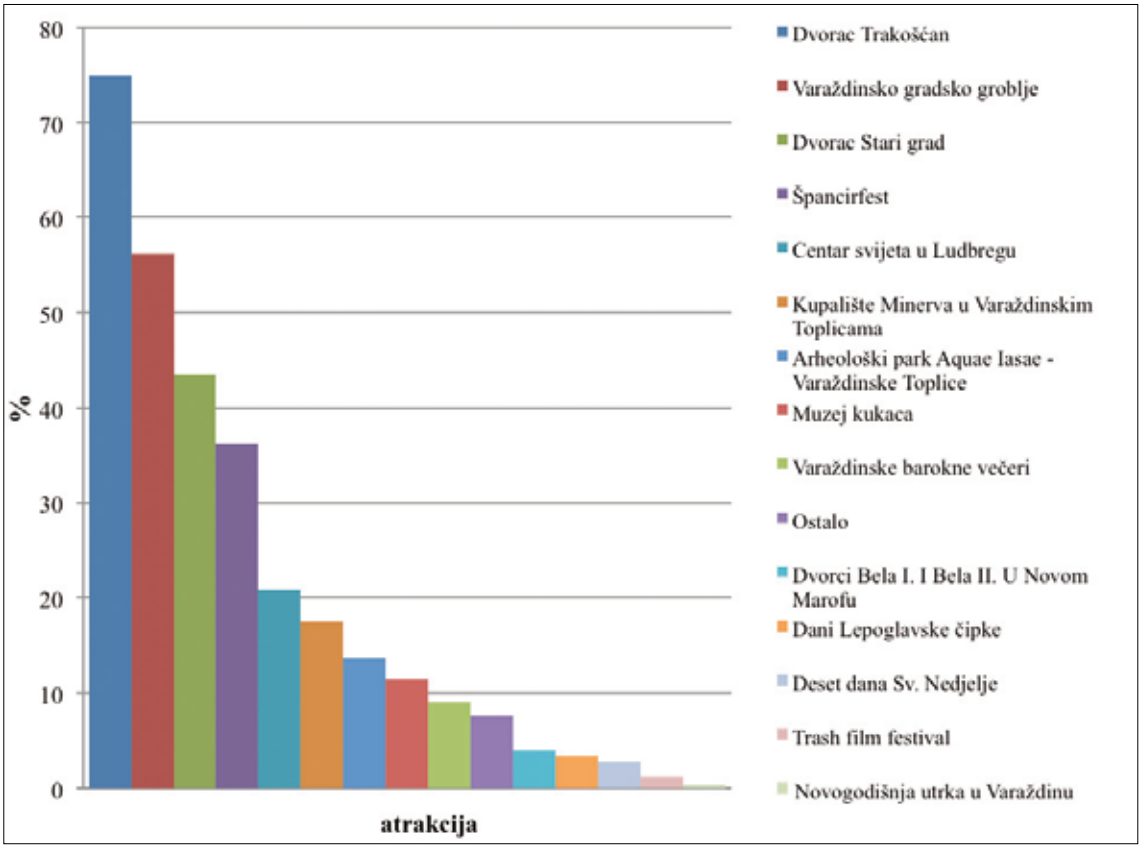

Slika 8. Udio posjećenosti turističkih atrakcija u Varaždinskoj županiji

Kako bi ocjenili zadovoljstvo turizmom Varaždinske županije što je bitno za ukupnu turističku ponudu, ispitanici su ocjenjivali pojedine aspekte ponude na Likertovoj petostupanjskoj skali. Dobiveni podaci analizirani su prema ukupnom broju ispitanika koji su posjetili Varaždinsku županiju iz turističkih razloga (N=331) zato što prema grupama županija nema značajne razlike u dobivenim rezultatima. Iz izračuna aritmetičke sredine (M) možemo vidjeti kako je prosječna ocjena svih komponenti četiri, odnosno ispitanici su prosječno djelomično zadovoljni svakim pojedinim segmentom turističke ponude. Najmanju prosječnu ocjenu (3,54) u svim grupama dobili su smještajni kapaciteti. Naime, u Varaždinskoj županiji ne postoji smještajni objekt sa najvišom kategorizacijom od 5 zvjezdica, već su to najviše objekti sa 3 zvjezdice. Također, čak 39,27% ispitanika odgovorilo je kako je Varaždinsku županiju posjetilo tijekom školskog izleta, a poznato je kako se učenici često smještaju u hotele nižih kategorija te se njihovom smještaju i prehrani ponekad ne pridaje toliko pažnje. Najvišu prosječnu ocjenu (4,46) dobile su kulturne znamenitosti, što je razumljivo s obzirom da je najrazvijenija vrsta turizma ove županije kulturni turizam (Tab. 3.).

Rezultati analize zadovoljstva cjelokupnom turističkom ponudom županije pokazuju kako su ispitanici djelomično zadovoljni, odnosno 51,7% ispitanika ocijenilo je cjelokupnu ponudu sa ocjenom 4 (Tab. 4.).

Na pitanje imaju li namjeru ponovo posjetiti Varaždinsku županiju ispitanici su većim djelom odgovorili potvrdno. Iz županija grupe 1 (najbliže Varaždinskoj županiji) najviše ispitanika odgovorilo je kako ima namjeru ponovo posjetiti Varaždinsku županiju, njih 91%. Najviše ispitanika iz grupe 2. odgovorilo je kako nema namjeru ponovo posjetiti Varaždinsku županiju, njih 5,6%, a najviše neodlučnih koji ne znaju žele li ponovo posjetiti Varaždinsku županiju nalazi se u grupi 4 (najudaljenije županije), njih 25,3% (Sl. 9.).

Od ukupnog broja ispitanika (N=500), 28% ispitanika nije posjetilo Varaždinsku županiju što iznosi 139 osoba. Ta skupina osoba odgovorila je na pitanje o razlogu nedolaska u Varaždinsku županiju, a

Tablica 3. Zadovoljstvo pojedinim aspektima turističke ponude

	1	2	3	4	5	Aritmetička sredina (M)	Standardna devijacija
Klima	1,5%	2,7%	23,0%	33,2%	39,6%	4,03	,9412
Prirodne ljepote	1,8%	1,5%	7,6%	41,4%	47,7%	4,32	,8348
Prometna infrastruktura	1,2%	6,6%	27,8%	43,5%	20,8%	3,77	,8943
Gastronomija	1,2%	2,4%	30,5%	37,5%	28,4%	3,91	,8887
Uređenost gradova	1,8%	1,5%	9,1%	31,1%	56,5%	4,39	,8616
Kulturne znamenitosti	1,8%	0,3%	7,6%	30,2%	60,1%	4,46	,8136
Manifestacije i zabavni sadržaji	2,1%	3,9%	19,6%	36,9%	37,5%	4,03	,9573
Slikovitost grada	1,5%	1,5%	8,5%	32,9%	55,6%	4,41	,8470
Gostoljubivost lokalnog stanovništva	2,4%	2,4%	20,2%	33,5%	41,4%	4,10	,9658
Smještajni kapaciteti	1,5%	4,2%	50,2%	28,4%	15,7%	3,54	,8696

Tablica 4. Zadovoljstvo cjelokupnom turističkom ponudom Varaždinske županije

	1	2	3	4	5	Aritmetička sredina (M)	Standardna devijacija
Cjelokupna turistička ponuda Varaždinske županije	1,5%	1,8%	22,4%	51,7%	22,7%	3,91	0,81

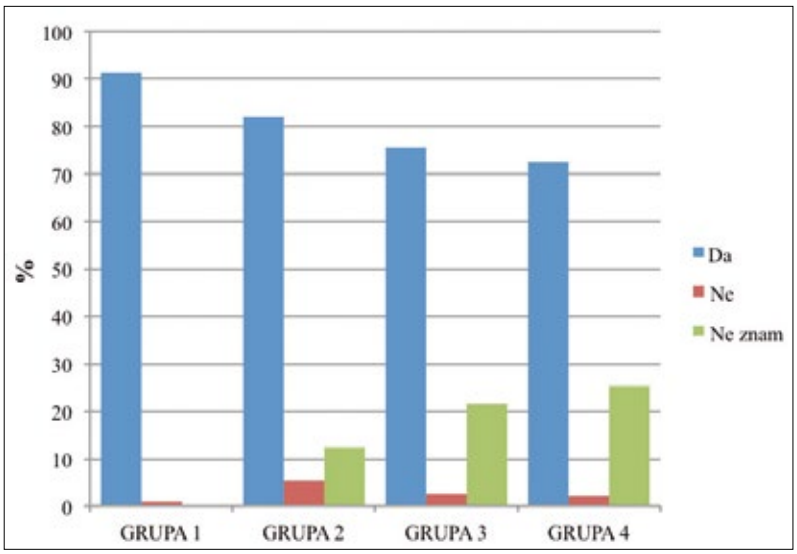

Slika 9. Želja ispitanika za ponovnim posjetom Varaždinke županije

rezultati se razlikuju prema određenim grupama županija. U svim skupinama, tj. u većini županija, najveći udo ispitanika od ukupnog broja onih koji nisu posjetili Varaždinsku županiju, nikad nisu uzeli u obzir taj prostor kao turističku destinaciju. U grupi 4 (najudaljenije županije) čak 50,5% ispitanika nije posjetilo Varaždinsku županiju zbog prevelike udaljenosti, a posebno se ističe Dubrovačko-neretvanska županija u kojoj je taj razlog navelo 80% ispitanika. U grupi 1 37,5% ispitanika nema vremena

Tablica 5. Razlozi zbog kojih ispitanici nisu posjetili Varaždinsku županiju

	GRUPA 1	GRUPA 2	GRUPA 3	GRUPA 4
Nikad nisam uzeo/la u obzir Varaždinsku županiju kao turističku destinaciju	75%	66,7%	68,4%	51,7%
Zbog prevelike udaljenosti	0%	0%	15,8%	50,5%
Ne privlači me kontinentalni turizam	25%	14%	15,8%	14,3%
Nemam vremena za turističke posjete	37,5%	14,3%	10,5%	18,7%
Ostalo	12,5%	14,3%	15,8%	17,6%
Smatram da je turistička ponuda loša	12,5%	19%	5,3%	4,4%
Ne sviđa mi se kao turistička destinacija	12,5%	14,3%	10,5%	4,4%
Loša prometna infrastruktura	0%	4,8%	0%	2,2%
Nisu mi lijepo pričali o Varaždinskoj županiji	0%	4,8%	0%	1,1%
Nepovoljna klima	0%	4,8%	0%	1,1%
Loša gastronomska ponuda	0%	0%	0%	0%
Loše usluge noćenja	0%	0%	0%	0%

za turističke posjete. U grupi 2 čak 19% ispitanika smatra da je turistička ponuda istraživanog prostora loša (Tab. 5.). Pod ostale razloge većina ispitanika je navela nedostatak financijskih sredstava ili jednostavno nedostatak prilike.

Od 139 osoba koje nisu posjetile Varaždinsku županiju 74,1% ima želju, a 9,4% nema želju posjetiti Varaždinsku županiju, što je povoljan pokazatelj za budući razvoj turizma, no ne i dovoljan (Sl. 10.). Naime, iako postoji želja, to automatski ne pretpostavlja da će se ona zaista ostvariti.

Posljednju skupinu čine ispitanici koji do sad nisu posjetili, ali imaju želju posjetiti istraživani prostor. Njihov motiv razlikuje se od motiva osoba koje su već boravile u Varaždinskoj županiji. Između grupa ne vidi se značajna razlika stoga su prikazani ukupni podaci za sve županije zajedno. Najznačajniji motiv posjeta je kultura i kulturna baština sa 75,7%, a idući značajni motiv je znatiželja sa 53,4% (Tab. 6.).

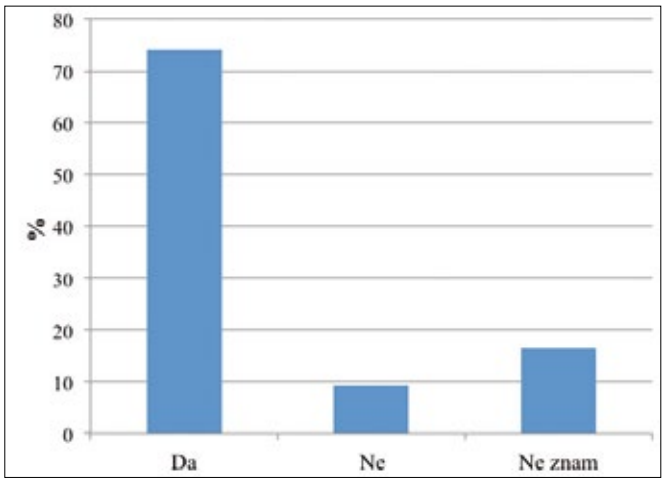

Slika 10. Udio ispitanika s obzirom na želju da posjete Varaždinsku županiju

Motiv	%
Kultura i kulturna baština	75,7%
Znatiželja	53,4%
Priroda	47,6%
Manifestacije	36,9%
Gastronomija	18,4%
Kupališni turizam	9,7%
Posjet rodbini i prijateljima	7,8%
Noćni život	1,9%
Sport i rekreacija	1,0%
Povoljna klima	1,0%
Zdravstveni razlozi	0,0%
Obrazovanje	0,0%
Kupovina	0,0%
Ostalo	0,0%

Tablica 6. Motivi za potencijalni dolazak u Varaždinsku županiju

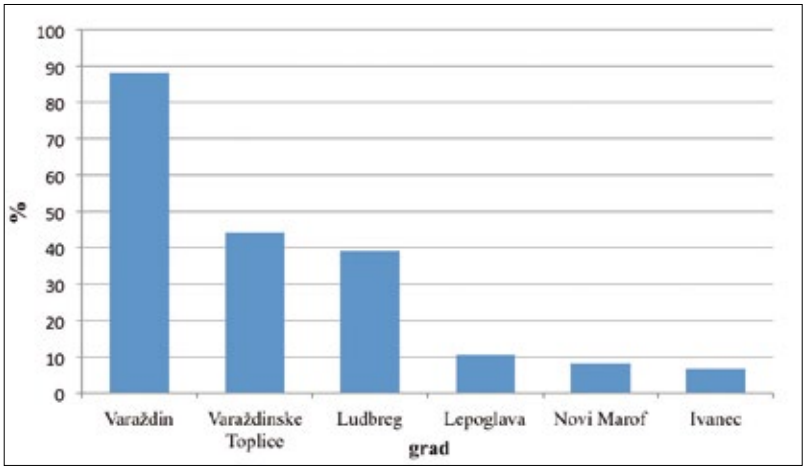

Slika 11. Udio ispitanika s obzirom na želju za posjetom pojedinog grada u Varaždinskoj županiji

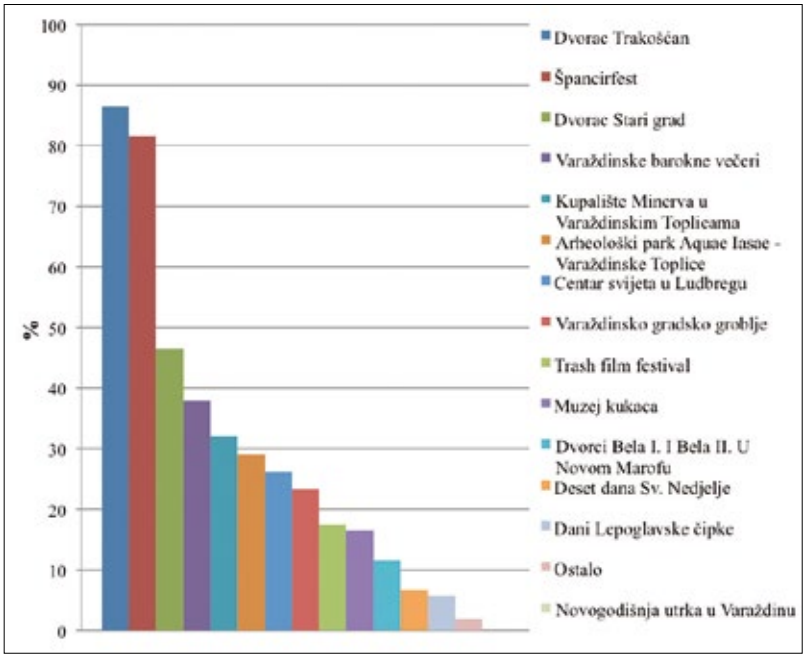

Slika 12. Atrakcije koje bi potencijalni turisti željeli posjetiti u Varaždinskoj županiji

Ispitanici koji dosad nisu posjetili, ali imaju želju posjetiti Varaždinsku županiju u najvećem postotku žele posjetiti grad Varaždin, njih 88% (Sl. 11).

Posljednje pitanje odnosilo se na atrakcije koje bi potencijalni turisti željeli posjetiti. Između grupa županija nije vidljiva značajna razlika stoga su podaci obrađeni prema ukupnom uzorku osoba koje nisu, ali bi željele posjetiti Varaždinsku županiju. Najveći broj ispitanika želio bi posjetiti dvorac Trakošćan sa 86%, a na drugom mjestu nalazi se Špancirfest sa 82%. Pod ostalo ispitanici su navodili: Arboretum Opeka, Ivanščica i siplja Vindija (Sl. 12.).

ZAKLJUČAK

Istraživanje provedeno na uzorku od 500 ispitanika na području Republike Hrvatske pokazalo je da presudnu ulogu prilikom odabira turističke destinacije imaju cijena i prirodne ljepote dok su kulturne znamenitosti tek na trećem mjestu. Kako Varaždinsku županiju većim dijelom posjećuju upravo domaći turisti, a ne strani kojima bi upoznavanje tuđe kulture zasigurno bilo važnije, onda bi prilikom određivanja strategije razvoja turizma ovog prostora trebalo voditi računa i o tome da se prirodne ljepote ovog prostora adekvatno prezentiraju kao turistički potencijal zajedno sa kulturno-povijesnom baštinom.

Rezultati istraživanja pokazali su i to da županiju posjećuju više izletnici, a manje turisti koji ostvaruju barem jedno noćenje. S obzirom na mjesto prebivališta može se utvrditi da je broj posjeta iz različitih dijelova države obrnuto proporcionalan udaljenosti od mjesta prebivališta do Varaždinske županije tj. da istraživani prostor više posjećuju stanovnici koji su mu bliže, a manje oni koji su iz najudaljenijih županija, što je i u skladu s činjenicom da je to područje više prepoznato kao izletnička destinacija nego turistička. Budući da su ispitanici naveli da im udaljenost od turističke destinacije nije toliko bitan čimbenik koji utječe na njihovu odluku o putovanju, a većina ispitanika izjavila je da bi voljela posjetiti taj prostor, onda bi trebalo razmatrati mogućnost bolje prezentacije županije kao turistički atraktivne destinacije čime bi se potencijalno privuklo veći broj domaćih turista.

Istraživanje je pokazalo i to da su kultura i kulturna baština, uz školske izlete, najvažniji privlačni čimbenici zbog kojih su ispitanici posjetili Varaždinsku županiju. To je i u skladu s podacima Turističke zajednice prema kojima se najveći turistički promet ostvaruje u vrijeme Špancirfesta, Baroknih večeri i u svibnju kad se organiziraju školski izleti i ekskurzije. Varaždin i Varaždinske toplice najposjećenije su destinacije, a vrlo je slabo turistički prezentirana okolica. Nedovoljno je razvijen ruralni i gastroturizam te eno-turizam. Potencijali za razvoj ostalih oblika turizma postoje. Ono čime su ispitanici unutar turističke ponude najmanje zadovoljni su smještajni kapaciteti u koje bi trebalo dodatno ulagati. Unatoč činjenici što ovaj prostor nije dovoljno turistički prepoznat, posljednjih godina turistički promet se povećava. Varaždinska županija nalazi se u blizini važnih turistički emitivnih područja (Austrija, Mađarska, Slovenija), a uz to je i tranzitni prostor prema priobalju što bi trebalo bolje iskoristiti i poraditi na njenom turističkom razvoju.

LITERATURA

1. Bilen, M., Bučar, K., 2004: Osnove turističke geografije. Mikrorad i Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb.
2. Blažević, I., 2009: Turistička geografija Hrvatske. Školska knjiga, Zagreb.
3. Blažević, I., Pepeonik, Z., 2002: Turistička geografija: svijet i Hrvatska. Školska knjiga, Zagreb.
4. Curić, Z., Glamuzina, N., Opačić, V. T., 2012: Contemporary issues in the regional development of tourism in Croatia. Hrvatski geografski glasnik, vol. 74, br. 1, str. 19-40.
5. Curić, Z., Glamuzina, N., Opačić, V. T., 2013: Geografija turizma – regionalni pregled. Naklada ljevak, Zagreb.
6. Demonja, D., Gredičak, T., 2014: Uloga marketinga u razvoju kulturnog turizma u Hrvatskoj. Podravina, vol. 13, br. 25, str. 112-128.
7. Gredičak, T., 2015: Tourism and culture in the function of local economic development. Podravina, vol. 14, br. 27., str. 190-204.
8. Kušen, E., 2002: Turizam i prostor: klasifikacija turističkih atrakcija. Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, vol, 9., br. 1/21, str. 1-14.
9. Kušen, E., 2009: Varaždinski turizam do Drugog svjetskog rata. U: Osamsto godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina, ured. M. Šicel, S. Kaštela, str. 489-497.
10. Lorber, L., 2005: Regionalni razvojni problemi Podravja. Podravina, vol. 4, br. 8, str. 107-120.
11. McCormick, J., Omrčen, T., 2015: Može li turizam oživjeti hrvatsku ekonomiju?. Acta economica et turistica, vol. 1, br. 1, str. 5-14.
12. Mikačić, V., 2005: Koncepcija turističke destinacije. U: 3. Hrvatski geografski kongres: zbornik radova, ured. A. Toskić, Zadar, 24.-27. rujna 2003., Hrvatsko geografsko društvo, str. 376-383.
13. Richards, G. ur., 2011: Cultural tourism: Global and local perspectives. Routledge, New York, London.
14. Richards, G., Munsters, W., ur., 2010: Cultural tourism research methods. CAB International.
15. Turčić, I., Turčić, I., jr., 2013: Bruto domaći proizvod Republike Hrvatske po županijama i regijama 1990., 2000. i 2009. Godine. Ekonomski pregled, vol. 64, br. 1., str. 64-81.
16. Vizek, M., 2008: Analiza odrednica hrvatskog turističkog sektora. Privredna kretanja i ekonomska politika, vol 18, br. 114, str. 50-81.
17. Vukonić, B., Čavlek, N. ur., 2001: Rječnik turizma. Masmedia, Zagreb.

IZVORI

1. Ostvareni prihodi prema gospodarskim granama. Hrvatska gospodarska komora, 2015.
2. Statistički ljetopis. Publikacije od 1994. do 2015., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
3. Statističke informacije 2016. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
4. URL 1 www.dzs.hr, 20.4.2016.
5. URL 2 http://www.varazdinska-zupanija.hr/repository/public/upravna-tijela/gospodarstvo-eu/zrs/2211-zupanijska-razvojna-strategija-final.pdf, 15.5.2016.

SUMMARY

Varaždin County is located in the northern part of Croatia and it has suitable natural and socio-geographic features for tourism development. The tourism potential of Coastal Croatia, including islands, as the most important tourist destinations has always been pointed out. On the other hand, tourism potential of continental counties and cities, excluding the City of Zagreb and some protected areas, has been neglected.

At the beginning of 2015 the survey which included 500 persons in the Republic of Croatia was conducted. The aim of the survey was to investigate attractiveness and tourist potentials of Varaždin County and its parts. The results showed that Croatian citizens consider continental tourism to be less attractive than maritime, but despite that, most of them visited Varaždin County and they consider it an attractive tourist destination. The most important pull factors that attract them to this area are culture and cultural heritage while the natural features are not recognized enough. According to people who participated in the poll, the biggest obstacle for tourism development in the future is low number of accommodation facilities and their bad quality. Research results can serve as a good indicator for future investments in tourism development of the researched area and also as a base for the strategies of economic and cultural development of Varaždin County.

ISTRAŽIVANJE POTENCIJALA ZAJEDNIČKIH VOŽNJI OSOBNIM VOZILIMA U GRADOVIMA KOPRIVNICA I KRIŽEVCI

RESEARCH OF THE POTENTIAL FOR CARPOOLING IN THE CITIES OF KOPRIVNICA AND KRIŽEVCI

Ivan GRGUREVIĆ
e-mail: ivan.grgurević@fpz.hr
Sveučilište u Zagrebu
Fakultet prometnih znanosti
Vukelićeva 4, HR-10.000 Zagreb

Marin DUGINA
e-mail: mm.dugina@gmail.com
Srednja škola »Ivan Seljanec« Križevci
Trg Svetog Florijana 14b, HR-48.260 Križevci

Petar FELETAR
e-mail: petar.feletar@fpz.hr
Sveučilište u Zagrebu
Fakultet prometnih znanosti
Vukelićeva 4, HR-10.000 Zagreb

Primljeno / Received: 5. 9. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC: 338.47(497.5-35Koprivnica)“20”
[656.022+656.138] (497.5-35Koprivnica)“20”

SAŽETAK

U radu je prezentirana analiza postojećeg stanja i mogućnosti korištenja opcije zajedničkih vožnji osobnim vozilima u gradovima Koprivnica i Križevci. Zajednička vožnja osobnim vozilima tj. dijeljenje vozila i vožnji (engl. carpooling/ridesharing) predstavlja jednu od strategija upravljanja mobilnošću (engl. mobility management), odnosno upravljanja prijevoznom potražnjom (engl. transport demand management). Cilj rada je utvrđivanje postojećeg stanja, mogućnosti i potencijala većeg korištenja zajedničkih vožnji osobnim vozilima u dva, po broju stanovnika, najveća grada Koprivničko-križevačke županije (Koprivnica i Križevci). Prikupljanje podataka za potrebe istraživanja provedeno je metodom anketiranja skupine građana i potencijalnih budućih korisnika sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima. Važan segment rada predstavlja analiza primjene informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga za potrebe povezivanja korisnika sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima – carpoolinga. Ciljna skupina jesu aktivno stanovništvo odnosno zaposleni građani dvaju gradova. Korištenjem metode anketiranja utvrđena su mišljenja i stavovi te trendovi i mogućnosti primjene informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga kod korištenja opcije carpoolinga u promatranim gradovima. Doprinos članka ogleda se u utvrđivanju korisničkih zahtjeva prema komunikacijskoj opremi, uslugama i sadržaju za potrebe razvoja carpoolinga kao alternativnog i održivog načina prijevoza.

Ključne riječi: carpooling/ridesharing, informacijsko-komunikacijske tehnologije i usluge (ICTS), prometno okruženje, urbana mobilnost
Key words: carpooling/ridesharing, information and communication technologies and services (ICTS), traffic environment, urban mobility

1. UVOD

Zajednička vožnja, tj. dijeljenje vozila i vožnji, model je prijevoza osobnim vozilom/automobilom između više osoba koje imaju isto ili slično polazište uz podjelu troškova radi reduciranja broja vozila na cestovnim prometnicama. Najpoznatiji je pojam upravo *carpooling* koji predstavlja kolektivni način prijevoza i prijevozni sustav koji se temelji na ideji dijeljenja osobnog vozila u slučaju kada putnici imaju isto ili približno odredište putovanja, radi smanjenja broja vozila na cestovnim i gradskim prometnicama. *Carpooling* je moguće definirati i kao sustav gdje se dvije ili više osoba (2+ ili 3+) zajedno voze od točke A do točke B u vozilu koje je u privatnom vlasništvu te dijele putne troškove. To je i definicija autostopiranja (engl. *hitchhiking*) uz glavnu razliku što autostopiranje nije organizirano, nego je spontano, dok se za *carpooling* upotrebljavaju razni servisi potpomognuti informacijsko-komunikacijskim tehnologijama (*online* servisi).

Znatna popularnost sustava *zajedničkih vožnji osobnim vozilima* u svijetu započela je svjetskom gospodarskom krizom 40-ih godina prošlog stoljeća zbog koje su se tražila alternativna prijevozna rješenja te se krenulo u promoviranje zajedničkih vožnji i prilagodbu prometne infrastrukture izgradnjom voznih traka za vozila visoke popunjenosti (engl. *High Occupancy Vehicle*, HOV). Međutim, u Europi još uvijek nedostaje značajniji napredak za ostvarivanje veće ukupne zaposjednutosti osobnih vozila, unatoč brojnim uspješnim mjerama usmjerenima na korištenje *zajedničkih vožnji osobnim vozilima*. Navedeno predstavlja motiv za istraživanje ove tematike.

Uz niz značajnih prednosti i koristi, zajednička vožnja utječe i na slobodu kretanja korisnika, kako u pogledu prostora, tako i vremena. Također, u gradskim područjima kvaliteta javnog prijevoza može se smatrati vrlo visokom. U tom slučaju korištenje javnoga gradskog prijevoza obično je brže, fleksibilnije u smislu rasporeda vožnje i privatnosti ili barem omogućava veću anonimnost. Međutim, istraživanja u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) i Kanadi pokazala su da sklonost *carpoolingu* raste ako su uštede troškova za korisnika veće ili ako je prisutna niska kvaliteta javnoga gradskog prijevoza [1]. U tom slučaju *carpooling* se upotrebljava kao učinkovita alternativa. Osim toga, socijalni se aspekti spominju kao primarni razlozi za veće korištenje sustava *carpooling*. Sustav zajedničkih vožnji zapravo je jedna od rijetkih ekonomskih pojava u kojoj su privatni troškovi i socijalna dobrobit gotovo u potpunosti usklađeni. Donedavno su ovakvi sustavi imali ograničeno korištenje zbog nedostatka učinkovite obrade podataka i informacijsko-komunikacijske podrške. Međutim, razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija pridonio je razvoju i prihvaćanju sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima (posebno pomoću specijaliziranih *carpooling* službi/centara/agencija). Razvoj tehnologije omogućio je razmjenu informacija te time veću iskoristivost pojedinog prometnog entiteta – osobnog vozila privatnog korisnika, čime se može znatno utjecati na mobilnost građana.

Cilj rada je utvrđivanje postojećeg stanja, mogućnosti i potencijala korištenja zajedničkih vožnji osobnim vozilima u gradovima Koprivnica i Križevci. Istraživanje se provelo sa svrhom analize trendova korištenja opcije zajedničkih vožnji osobnim vozilima kao alternativnog i održivog načina prijevoza. Istraživanje je provedeno metodom anketiranja zaposlenih građana gradova Koprivnica i Križevci.

2. OSVRT NA DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Analiziranjem postojećih dostupnih istraživanja, primijećen je nedostatak istraživanja koji identificiraju i definiraju relevantne parametre koji utječu na obavljanje zajedničkih vožnji osobnim vozilima – *carpooling* te njihovih potencijala u pogledu alternativnog načina prijevoza u gradovima. Trenutačna su rješenja iz domene zajedničkih vožnji osobnim vozilima parcijalna, nestandardizirana i neregulirana,

a terminologija neujednačena, tako da su česte zamjene pojmova (npr. pojmovi *carpooling* i *carsharing*). Istraživanja o *carpoolingu* na svjetskoj su razini brojna, pogotovo u posljednjih nekoliko godina. Ona istražuju razne čimbenike *carpoolinga*, kao što su: ponašanje korisnika, korisničke sklonosti i preferencije, motivacija za dijeljenje vožnji, utjecaj informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga na broj korisnika i dr. Većina je istraživanja na temu carpoolinga provedena u Sjevernoj Americi, Australiji i Zapadnoj Europi. Bez obzira na brojnost istraživanja i dalje ne postoje sustavna praćenja korisnika opcije *carpooling*, već se analize temelje na parcijalnim istraživanjima pojedinih gradova ili regija koje provode određene tematske projekte ili studije.

Analizom dostupne literature uočen je znatan broj istraživanja zajedničkih vožnji osobnim vozilima – *carpoolinga* na međugradskim relacijama, dok se putovanja koja obuhvaćaju gradske relacije istražuju u manjoj mjeri. U tome slučaju izostaju sustavna istraživanja koja obuhvaćaju korištenje zajedničke vožnje osobnim vozilima u prigradskim i/ili gradskim sredinama. *Carpooling* se posebno istražuje u sklopu koncepta upravljanja mobilnošću kojem je glavni cilj promicanje održivog prometa upravljanjem prijevoznom potražnjom te promjenom stavova i načina prijevoza građana. Jezgru upravljanja mobilnošću čine »meke« (engl. »*soft*«) mjere poput primjene informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga te usluga organiziranja i koordiniranja aktivnosti različitih sudionika (engl. *stakeholders*). »Meke« mjere najčešće poboljšavaju učinkovitost »tvrdih« (engl. »hard«) mjera unutar gradskog prijevoza (npr. izgradnja novih tramvajskih linija, novih prometnica ili biciklističkih staza). Mjere upravljanja mobilnošću (u usporedbi s »tvrdim« mjerama) ne moraju nužno zahtijevati velike financijske investicije.

U Republici Hrvatskoj do sada nije provedeno niti jedno sustavno istraživanje razvoja zajedničkih vožnji osobnim vozilima. Sustav zajedničkih vožnji tek od nedavno se obrađuje u studijama i planovima odnosno programima energetske učinkovitosti u gradskom prometu pojedinih gradova i planovima održive urbane mobilnosti u gradovima (engl. *Sustainable Urban Mobility Plan*, kratica SUMP). U sklopu međunarodnog europskog projekta iz programa FP7[1] pod nazivom CIVITAS PLUS (ELAN, 2008. –2012.) napravljena su pilot-istraživanja radi prikupljanja stavova i mišljenja građana grada Zagreba te poticanja korištenja zajedničkih vožnji kao strategije upravljanja mobilnošću [2], [3], a ona se nastavljaju kroz europski projekt iz programa Horizon 2020[2] (Obzor 2020) pod nazivom SocialCar. SocialCar [4] je istraživački i inovacijski projekt koji teži uključivanju carpoolinga (dijeljenje vozila) u već postojeći sustav mobilnosti korištenjem učinkovitog programskog alata (engl. *software*) za planiranje ruta putovanja uzimajući u obzir dostupne podatke javnog prijevoza.

Uočen je nedostatak istraživanja koja obuhvaćaju analizu potrebne infrastrukture i izbora polazišnih lokacija putovanja ili sastajališta korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima. Istraživanje radi identificiranja relevantnih parametara i optimizacije izbora lokacija stajališta zajedničkih vožnji osobnim vozilima korištenjem neke od metoda (rangiranje, Delfi, SWOT analiza, AHP, PROMETHEE, ELECTRE, TOPSIS, GAIA i dr.) nije do sada provedeno [5].

Primjenom informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga potiče se održivi razvoj gradske sredine. Detaljan osvrt na dosadašnja istraživanja i primjenu tehnologija (ICT) u zajedničkim vožnjama osobnim vozilima dan je u [6], [7], [8], [9]. Budući da gradovi u Republici Hrvatskoj raspolažu skromnim opsegom statističkih informacija o korištenju zajedničkih vožnji osobnim vozilima (najčešće o prosječnoj zaposjednutosti vozila), spoznaja o mnogobrojnim drugim relevantnim obilježjima zajedničke vožnje provedenim istraživanjem pruža mogućnost sveobuhvatnijeg sagledavanja ovog alternativnog i održivog načina prijevoza.

---

[1] FP7 je sedmi okvirni program za istraživanje, tehnološki razvoj i ogledne aktivnosti je program Zajednice koji podupire znanstvena istraživanja u Europskoj uniji i širem europskom istraživačkom području (engl. *The Seventh Framework Programme of the European Community for Research, Technological Development and Demonstration activities*).

[2] Horizon 2020 (Obzor 2020) je relativno novi program Europske unije za istraživanje i inovacije za razdoblje od 2014. do 2020. godine koji objedinjuje aktivnosti Sedmog okvirnog programa *(FP7),* inovacijske aspekte Programa za konkurentnost i inovacije *(CIP)* i EU doprinos Europskom institutu za inovacije i tehnologiju *(EIT).*

Gradovi Koprivnica i Križevci nalaze se u procesu razvoja i implementacije vlastitih planova održive urbane mobilnosti s određenim planskim razdobljima i definiranim strateškim mjerama za razvoj prvenstveno održivih oblika prometovanja. U planovima se razmatra razvoj održivih oblika prometovanja te se predlaže optimizacija prometa motornih vozila u cilju postizanja što većeg stupnja energetske učinkovitosti i smanjenja emisije štetnih plinova i buke. Također, važan segment planova je problematika zajedničkih vožnji osobnim vozilima u smislu prijedloga i razvoja sustava *carsharing* (usluge javnih automobila) i *carpooling* korištenjem električnih vozila.

Koprivnica i Križevci zbog svojeg geoprometnog položaja imaju velikih potencijala u smislu razvoja zajedničkih vožnji osobnim vozilima odnosno razvoja usluga koje se temelje na dijeljenju vozila [10]. Ovakav koncept moguće je poticati kroz izgradnju *carpooling* terminala na kojima će biti besplatno parkiranje, kroz razvoj internetskih i mobilnih aplikacija za razmjenu informacija o mogućnosti *carpoolinga*, načinu spajanja korisnika, spajanja drugih načina prijevoza i slično. Na individualnoj razini, *carpooling* može dovesti do smanjenja vremena putovanja i potrebe za vlasništvom vozila, ušteda u putnim troškovima i održavanju, odnosno omogućava se očuvanje vlastitih osobnih vozila, manje osobnog stresa u vozača prilikom vožnje, ali je moguća i veća društvena interakcija građana. U nastavku rada opisana su obilježja i razvoj zajedničkih vožnji osobnim vozilima.

3. OBILJEŽJA I RAZVOJ ZAJEDNIČKIH VOŽNJI OSOBNIM VOZILIMA

Povećanje prometnog zagušenja u gradovima zahtijeva istraživanje mjera za smanjenje broja osobnih vozila koja prometuju svaki dan gradskim središtima. *Carpooling* je sustav koji osobama omogućava dijeljenje vlastitog vozila s jednom osobom ili više njih koje imaju slično izvorište putovanja (engl. *origin*) i sličnu rutu putovanja. *Carpooling* (uz druge poznate modele, kao što su *carsharing*, *ridesharing*, *liftsharing*, *carborrowing* i dr.) u osnovi predlaže putovanje više od jedne osobe korištenjem istog osobnog vozila, najčešće u svrhu odlaska na posao/studij. Glavna značajka *carpoolinga* je povećanje zaposjednutosti vozila, što rezultira učinkovitijim korištenjem automobila. Broj putnika može varirati, vozači i vozila mogu rotirati i dijeljenje vozila može funkcionirati svaki dan ili samo kad je to prikladno. Carpooling aranžmani mogu se razlikovati u dijelu redovitosti ostvarivanja putovanja (engl. *regularity*) i formalnosti (engl. *formality*). Glavna obilježja koja su prisutna u korisnika *carpoolinga* jesu: niski prihodi, velika udaljenost između izvorišta i odredišta te niska srednja brzina putovanja.

Carpooling podrazumijeva jednog vozača te najmanje jednog putnika. Ako bi svaki vlasnik i redoviti korisnik osobnog vozila omogućio dijeljenje vozila i vožnje barem jedan dan u tjednu, bilo bi prema izračunima *Texas Transportation Institute* oko 20 % manje prometa u gradovima [11]. U teoriji bi *carpooling* sustavi mogli dovesti do velikih smanjenja korištenja osobnih vozila i njihovog broja putovanja u gradovima. Dosadašnja istraživanja pokazuju različite rezultate, a jedan od razloga jesu razlike u dnevnom rasporedu i dnevnim migracijama među ljudima. Budući da se ne zna unaprijed, prije implementacije zajedničke vožnje, tko je voljan rabiti navedeni sustav, moguće je rabiti simulacijsko modeliranje na temelju podataka iz popisa dnevnih putovanja građana i karakteristika stanovništva u gradskom području generiranih slučajnim dnevnim putovanjima. Ta se dnevna putovanja evaluiraju kako bi se pronašle mogućnosti grupiranja korisnika heurističkom optimizacijom, uzimajući u obzir ograničenja poput vremena i kapaciteta. Za potrebe ovog rada, kao prostor istraživanja, odnosno prostorno-vremenski obuhvat promatrani su parametri prometnih obilježja gradova Koprivnica i Križevci. Podaci su prikupljeni metodom anketiranja te su prikazani u nastavku rada.

Povećanje korištenja osobnih vozila proizlazi iz veće naseljenosti prigradskih i okolnih područja te rasta vlasništva osobnih vozila čime se utječe na prometno zagušenje (preopterećenje), najčešće u gradskim područjima. To rezultira onečišćenjem zraka, potrošnjom goriva, bukom i ukupnom potrošnjom vremena na dnevna putovanja. Štoviše, većina putovanja u individualnom prijevozu – osobnim vozilom – samo su vozači (SOV), odnosno zaposjednutost vozila po putovanju iznosi neznatno više od jedan (1) [12]. U Europi pokazatelji Međunarodne agencije za energiju (engl. *International Energy Agency*) iz 1997. godine pokazuju da je zaposjednutost osobnih vozila u prigradskim putovanjima bila između 1,1 i 1,2 osobe po vozilu [13]. Mjerenja i izračuni provedeni za potrebe *Prometne studije* (1999.) i međunarodnog projekta CIVITAS PLUS, ELAN (2012.) u Gradu Zagrebu pokazuju da je zaposjednutost

osobnih vozila kao jedan od osnovnih indikatora upravljanja mobilnošću u gradovima pokazala nešto veće vrijednosti, koje iznose 1,44 (1999.), 1,37 (2009.) te 1,40 (2010.) [3]. Za promatrane godine zamijećena su manja odstupanja prosječnih vrijednosti koja se kreću od ukupno 27,4 do 28,8 % (razlika je 1,4 %).

Prema prethodno prikazanim podacima, prosječna zaposjednutost (popunjenost) osobnog vozila pri putovanju na posao iznosi oko 1,1 tako da na svakih 100 putnika treba 91 vozilo. Kada bi se popunjenost povećala na 1,3, potrebno bi bilo svega 77 vozila. Analizom tog primjera moguće je prikazati smanjenje potrošnje energije i zagađenja zraka, a istodobno i promotriti utjecaj na prometno zagušenje u gradskim područjima. Učinkovitost korištenja kapaciteta određenog dijela prometne mreže i osobnog vozila procjenjuje se motrenjem veličine toka vozila i prosječnog iskorištenja kapaciteta vozila u odnosu na maksimalno mogući prometno-transportni učinak $PTU_{\max}$ [14]. Gornja granica prijevozne ili prijenosne sposobnosti odgovara produktu maksimalnog protoka vozila i maksimalne popunjenosti vozila. Prema tome, može se zapisati:

$$PTU_{\max} = \phi_{\max} \cdot k_{naz}$$

gdje je:

$PTU_{\max}$– maksimalni prometno-transportni učinak na promatranom dijelu mreže u jedinici vremena;

$\phi_{\max}$ – maksimalno moguć protok vozila promatranim dijelom mreže u jedinici vremena (minimalni interval slijeđenja) i

k_{naz} – kapacitet osobnog vozila.

Stvarni ili izmjereni protok manji je od graničnog zbog toga što je stvarni protok osobnih vozila manji od maksimalnog te zato što je popunjenost manja od nazivne ($k_i < k_{naz}$).

U *carpoolingu* se razmatra prijevozna sposobnost izražena brojem mjesta/putnika u jedinici vremena (najčešće u jednom satu).

Može se zaključiti da većina gradova u svijetu nije u mogućnosti osigurati učinkovite mjere mobilnosti građana za upravljanje načinskom raspodjelom putovanja (engl. *modal split)* i prometnih gužvi (engl. *traffic congestion*) tako da je potrebno preispitati postojeće mjere. Pojedine mjere su testirane u posljednjih nekoliko godina u perspektivi strategije upravljanja prijevoznom potražnjom (engl. *Transport Demand Management*, TDM) čiji je glavni cilj koristiti se postojećom prometnom infrastrukturom na učinkovitiji način. Javni se prijevoz (engl. *Public Transportation*, PT) mnogo puta istaknuo kao najbolje rješenje za ublažavanje zagušenja prometa jer ima veći omjer između iskorištenog prostora i broja prevezenih putnika. Međutim, znatna poboljšanja javnog prijevoza u pogledu privlačnosti najčešće su preskupa, a studije pokazuju da je samo relativno mali udio novih putovanja koja su preusmjerena s osobnih vozila na javni gradski prijevoz [15]. U osnovi je navedeni trend prikaz na koji način građani percipiraju različite načine prijevoza, a to je mnogo puta na temelju subjektivnih čimbenika. Jedan od najvažnijih čimbenika je i »status« pojedinca. Osobno vozilo se ne smatra samo prijevoznim sredstvom već i načinom pokazivanja stupnja vlastitog razvoja u društvu. Takav čimbenik i privlačnost može se rabiti kao prednost u planovima povećanja zaposjednutosti vozila gdje se kreće isti broj ljudi u manjem broju vozila. *Carpooling* sustavi, kao i javni gradski prijevoz, utječu na mobilnost u gradovima, samo što korisnik *carpoolinga* može doći točno do odredišta, što ne mora biti tako pri služenju javnim gradskim prijevozom. Tablicom 1. prikazan je utjecaj i koristi od primjene sustava *carpooling* na temelju istraživanja instituta VTPI (*Victoria Transport Policy Institute*) iz Viktorije u Kanadi [16]. Vrlo se korisnima smatra polovina ciljeva koji su ocijenjeni maksimalnom ocjenom 3, a uključuju smanjenje gužvi na prometnicama, smanjenje troškova cestarina i parkinga, općenito smanjenje troškova i povećanje ušteda za korisnike te stvaranje dodatne opcije prilikom odabira načina prijevoza od točke A do točke B.

Ostale koristi vezane su uz sigurnost na cestovnim prometnicama, smanjenje kilometraže vozila, ali i povećavanje iskorištenosti vozila, što u slučaju prometne nesreće može značiti više ozlijeđenih. Nada-

Tablica 1. Utjecaj primjene *carpoolinga* (prilagođeno prema [16])

Cilj	Ocjena	Komentar
Smanjenje prometnog zagušenja*	3	Smanjivanje vršnih opterećenja putovanja osobnim vozilima.
Smanjenje troškova cestarina i parkinga	3	
Uštede za putnike	3	Omogućavaju se znatne uštede za putnike kad su posrijedi troškovi osobnog vozila, troškovi prijevoza, troškovi cestarine ili parkiranja i slično.
Odabir načina prijevoza	3	Omogućava se povećanje mogućnosti izbora načina prijevoza.
Sigurnost cestovnog prometa	2	Smanjuje se kilometraža i povećava se popunjenost osobnih vozila, međutim, uslijed prometne nesreće može doći do većeg broja žrtava.
Zaštita okoliša	2	Smanjivanje putovanja osobnim vozilima.
Učinkovito korištenje zemljišta	-1	Može potaknuti putovanja na veće udaljenosti i širenje prigradskih naselja.
Poboljšanje života građana	2	Smanjivanje putovanja osobnim vozilima.

* engl. *congestion reduction*

Skala ocjena je od 3 (vrlo korisno) do -3 (vrlo štetno). Ocjena 0 predstavlja nikakav utjecaj ili pomiješane utjecaje.

lje, kao koristi prepoznati su smanjenje zagađenja okoliša (manja emisija štetnih plinova, redukcija buke i dr.) i smanjenje broja putovanja osobnim vozilima. Jedan od navedenih ciljeva *carpoolinga* ima i negativne posljedice, a taj je to što povećanje primjene *carpooling* sustava može ohrabriti ljude na duža putovanja od kuće do posla i obrnuto, a samim time i utjecati na disperziju građana i širenje gradskog područja.

Drugi način zajedničke vožnje osobnim vozilom je sustav *carsharing* koji bilježi eksponencijalni rast u posljednjih nekoliko godina i pokazao je izvrsne mogućnosti u pogledu smanjivanja potrebe za osobnim vozilom građana [17]. *Carpooling* i *carsharing* predstavljaju dva slična modela, ali su zapravo dvije vrlo različite opcije prijevoza koje zahtijevaju potpuno drugačiji pristup i način optimizacije. U tim se sustavima za potrebe optimizacije rabe potpuno drugačiji podaci, a sustavi predstavljaju drugačiji optimizacijski problem. Pri *carpoolingu* naglasak je na prikupljanju podataka o korisnicima koji putuju ili bi mogli putovati vlastitim osobnim vozilima na dnevnoj razini zajedno na posao, dok je u carsharingu prisutan problem raspoređivanja vozila između različitih parking lokacija (engl. *depots location*) i njihova brojčana neuravnoteženost zbog jednosmjernih putovanja (engl. *one-way carsharing*).

U posljednjih nekoliko godina primjenom internetskih tehnologija i sadržaja omogućen je rast korištenja različitih opcija zajedničkih vožnji (peta faza carpoolinga) te se udio korištenja linearno povećao (u Sjevernoj Americi i Zapadnoj Europi za oko 10 %), ali ostaje činjenica da je još uvijek manje popularan nego što je bio 70-ih godina prošlog stoljeća (20,4 %) s obzirom da je stupanj motorizacije bio manji [1].

Popularnost i pristupačnost interneta i internetskog sadržaja putem mobilnih terminalnih uređaja uvelike je pomogao i ubrzao razvoj sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima. Razvoj brojnih *ridematching* programa u kojima su integrirani internet, mobilni terminalni uređaji i povezivanje putem društvenih mreža omogućio je znatno proširenje dostupnosti informacija i povezivanja potencijalnih korisnika.

Razlikuju se ovi načini povezivanja korisnika: javne internetske stranice (koje djeluju kao susret ponude i potražnje za dijeljenjem vožnje), zatvorene internetske stranice (npr. za zaposlenike određenih tvrtki, studente i dr.), aplikacije za mobilne terminalne uređaje za potrebe zajedničke vožnje osobnim vozilima (engl. *carpooling smartphone applications*), popunjavanje vozila putem *carpooling službi* i/ili korištenjem automatiziranih *ridematching* programskih alata (engl. *automated ridematching software*)

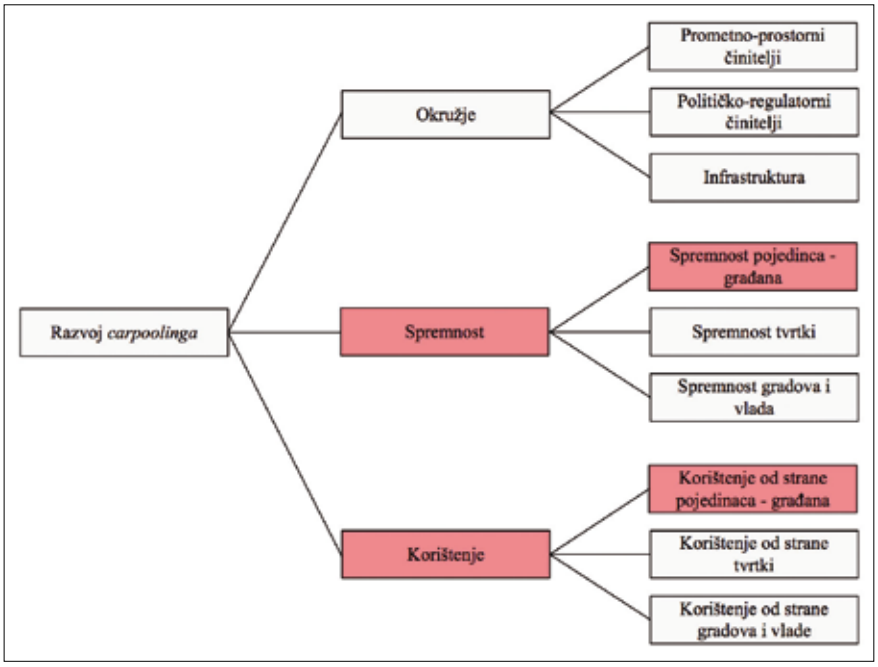

Slika 1. Razvoj korištenja sustava carpooling [5]

te definiranih točaka polazišnih lokacija (stajališta). Posebno je potrebno ukazati na nedostatak istraživanja koja obuhvaćaju analizu polazišnih lokacija ili sastajališta korisnika (engl. *meeting places*) zajedničkih vožnji osobnim vozilima.

Zajednička vožnja osobnim vozilima može donijeti niz izravnih poticaja i destimulirati nisku zaposjednutost vozila. Kombinacija oboje može biti učinkovita u smislu smanjenja zagušenja i potrošnje goriva. Različiti autori sugeriraju načine na koji njihova metodologija može biti proširena i poboljšana [18].

Mobilnost u gradskim područjima važan je moderator za rast, zapošljavanje i održivi razvoj u EU [10]. Stoga, mnoge nacionalne i lokalne vladine regulative za planiranje i prijevoz potiču planove razvoja zajedničkih putovanja. U gotovo svakoj zemlji u Europi postoji inicijativa vezana za poticanje sustava *carpooling* i povezivanje putovanja. Poticanje korištenja zajedničkih vožnji osobnim vozilima uglavnom se odnosi na razvoj i promociju povezivanja korisnika primjenom tehnoloških rješenja potpomognutim informacijsko-komunikacijskim tehnologijama. Pri uvođenju *carpoolinga* u europskim gradovima mogu se zamijetiti ove prepreke:

Fleksibilno radno vrijeme negativno utječe na koordinaciju povezivanja korisnika i korištenje sustava zajedničke vožnje.

Zaposlenici tvrtki koje su smještene u blizini stajališta sustava javnoga gradskog prijevoza obično se tim sustavom više koriste, odnosno takve tvrtke imaju vrlo malo zajedničkih vožnji osobnim vozilima. To ne predstavlja problem glede protočnosti prometa i usmjeravanja prema alternativnoj mobilnosti, ali ukazuje kamo planeri sustava carpooling trebaju usmjeriti svoje napore.

Dostupnost službenih vozila za zaposlenike u privatne svrhe smanjuje upotrebu sustava *carpooling*. U takvim slučajevima preporučuje se ponuditi *carpooling* kao zamjenu za korištenje službenih vozila.

Sustav *carpooling* nije fleksibilan u neočekivanim situacijama, odnosno u situacijama nužnih izmjena u ruti putovanja i

Tvrtke nisu voljne prepustiti dio parkirnih mjesta za skupine zaposlenika i korisnika *carpoolinga* [19].

Razvoj *carpoolinga* moguće je promatrati u trima elementima: okružje, spremnost i korištenje (broj korisnika). Okružje karakteriziraju prometno-prostorni činitelji, političko-regulatorni činitelji i infrastruktura. U spremnosti za korištenje prepoznaju se tri potencijalne skupine korisnika, prvenstveno spremnost pojedinca – građana, spremnost tvrtke i spremnost grada ili vlade. Korištenje se može pro-

matrati u uskoj vezi sa spremnosti te je moguća podjela na korištenje od strane pojedinaca – građana, korištenje od strane tvrtki i od strane grada ili vlade. Podjela razvoja korištenja *carpoolinga* prikazana je slikom 1.

U ovom radu unutar istraživanja potencijala, analizira se spremnost i korištenje *carpoolinga* od strane pojedinca – građana gradova Koprivnica i Križevci. U nastavku je dan sustavni opis istraživanja.

4. OPIS ISTRAŽIVANJA

U cilju utvrđivanja postojećeg stanja, mogućnosti i potencijala većeg korištenja zajedničkih vožnji osobnim vozilima u gradovima Koprivnica i Križevci provedeno je prikupljanje podataka korištenjem metode anketiranja. Anketiranje je provedeno u travnju/svibnju 2015. godine odnosno točnije od 13. travnja do 29. svibnja 2015. godine pomoću dva načina: web-anketom i intervjuom. Anketa sadrži sve ključne elemente metode anketiranja i intervjuiranja [20], [21]. Anketni upitnik sadrži 39 pitanja, a anketna pitanja podijeljena su na dva funkcionalna dijela:

- Karakteristike korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima
  - Opće informacije o korisnicima i
  - Korištenje informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i uslugama u funkciji zajedničkih vožnji osobnim vozilima te
- Karakteristike putovanja korisnika.

U istraživanju za potrebe analize *carpoolinga* posebno se obrađuje dnevno aktivna skupina građana: zaposleni. Zaposleni su sve osobe koje su zasnovale radni odnos s poslodavcem, na određeno ili neodređeno vrijeme, neovisno o duljini radnog vremena i vlasništvu pravne osobe. U zaposlene su uključeni pripravnici (vježbenici), osobe na rodiljnom dopustu i bolovanju te osobe koje su iz bilo kojeg razloga odsutne s posla do prekida radnog odnosa. Zaposlenima pripadaju i osobe koje rade u vlastitome trgovačkom društvu, poduzeću, obrtu ili slobodnoj profesiji [22]. Za potrebe ovog rada analizirane su karakteristike korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima koje se odnose na opće informacije o korisnicima i korištenje informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i uslugama u funkciji zajedničkih vožnji osobnim vozilima. U nastavku rada je provedena analiza općih informacija vezanih za definiranje okvira i granica istraživanja.

4.1 Analiza općih informacija

Ukupan broj zaposlenih u Republici Hrvatskoj u prvom tromjesečju 2015. godine iznosio je 1 290 470 [23] od čega je 686 021 muškaraca (53,16 %) i 604 449 žena (46,84 %). Tablicom 2. prikazani su podaci koji se odnose na aktivno stanovništvo odnosno skupinu zaposleni u pravnim osobama[3] za Republiku Hrvatsku i Koprivničko-križevačku županiju u prvom tromjesečju 2014. godine. Ukupan broj zaposlenih u u pravnim osobama Republike Hrvatske u prvom tromjesečju 2014. godine iznosio je 1 109 461 [23] od čega je 588 770 muškaraca (53,07 %) i 520 691 žena (46,93 %). Broj zaposlenih prema toj skupini u Koprivničko-križevačkoj županiji je u prvom tromjesečju 2014. godine iznosio 22 901 [24] od čega je 12 118 muškaraca (52, 91%) i 10 783 žena (47,09 %).

Tablica 3. prikazuje broj anketiranih u gradovima Koprivnica i Križevci. Kako bi se izbjegle, odnosno eliminirale epistemološke poteškoće, anketa je primijenjena na uzorku ispitanika koji imaju približno isti stupanj obrazovanja, čime svaki odgovor ispitanika ima istu vrijednost i ravnopravno čini statističku masu. Anketu je ispunilo 403 ispitanika, od kojih 392 ispitanika predstavljaju ciljanu skupinu za istraživanje. Statistička pogreška za 392 anketiranih zaposlenih građana iznosi $E = 4{,}90$ %. Ciljana skupina i broj ispitanika predstavljaju reprezentativni uzorak za istraživanje. Tablicom 3. prikazan je

[3] Područja djelatnosti T (djelatnosti kućanstava kao poslodavaca; djelatnosti kućanstava koja proizvode različitu robu i obavljaju različite usluge za vlastite potrebe) i U (djelatnosti izvan teritorijalnih organizacija i tijela) te njihovi odjeljci nisu iskazani u istraživanju [25].

Tablica 2. Prikaz broja aktivnog stanovništva i zaposlenih u pravnim osobama u Hrvatskoj i Koprivničko-križevačkoj županiji u prvom tromjesečju 2014. godine [25]

Promatrana skupina stanovništva	Hrvatska	Koprivničko-križevačka županija
	2014.	
Aktivno stanovništvo	1 856 000	-
Ukupno zaposleni	1 509 000	-
Zaposleni u pravnim osobama	1 109 461	22 901

Tablica 3. Broj anketiranih u gradovima Koprivnica i Križevci [26]

Ciljana skupina anketiranih	2015.		
	Koprivnica	Križevci	Ukupno
	(a)	(b)	(a + b)
Ukupan broj stanovnika	30 854	21 122	51 976
Ukupan broj aktivnog stanovništva	11 384	6 975	18 359
Broj anketiranih *n*	234	158	392
Postotak anketiranih po gradovima (%)	59,694 %	40,306 %	100 %
Razina pouzdanosti *c*		95 %	
Udio odgovora *r*		50 %	
Ukupna veličina promatrane populacije – zaposleni *N*		18 359	
Statistička pogreška *E* (%)	-	-	4.90 %

ukupan broj stanovnika po analiziranim gradovima, broj anketiranih *n* prema skupinama, postotak anketiranih po gradovima (u %), razina pouzdanosti *c*, udio odgovora *r*, ukupna veličina ciljane populacije *N* i statistička pogreška *E*. Za izračun veličine uzorka i statističke pogreške *E* korišten je web-kalkulator Raosoft®, poveznica: http://www.raosoft.com/samplesize.html. Stoga ciljana skupina i broj ispitanika predstavljaju reprezentativni uzorak za provedeno istraživanje.

Obuhvaćena dobna skupina anketiranih aktivnih građana je od 18 do 65 godina starosti podijeljena u tri podskupine: 18 – 24, 25 – 34 i 35 – 65 godine starosti (slika 2.). Navedene skupine predstavljaju aktivnu populaciju te se smatra da se svakodnevno kreću prometnom mrežom analiziranih gradova.

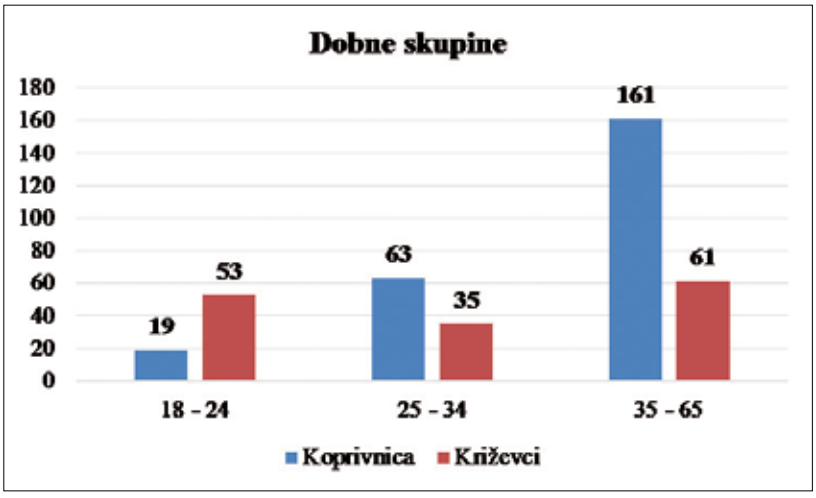

Slika 2. Dobne skupine anketiranih prema gradovima

Slika 3. Postotak anketiranih po gradovima Koprivnica i Križevci

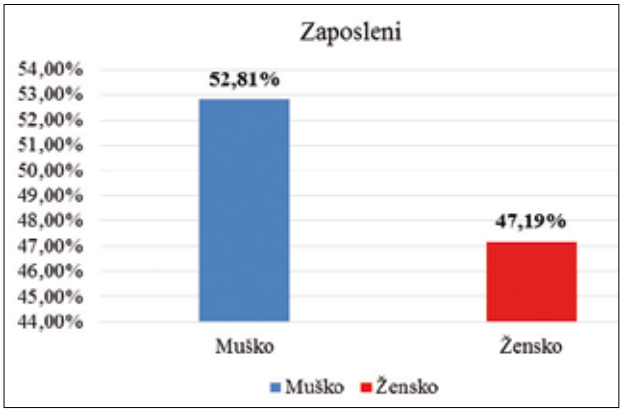

Slika 4. Struktura anketiranih zaposlenika prema spolu

Anketni uzorak obuhvatio je zaposlene osobe koje imaju prebivalište izvan užeg centra gradova, a mjesto rada u centru grada - *central business district* (CBD), pri čemu je minimalna udaljenost od mjesta stanovanja do mjesta rada 5 kilometara.

Postotak anketiranih po gradovima prikazan je slikom 3. Broj anketiranih zaposlenika u gradu Koprivnica iznosi 234, a u gradu Križevcima 158.

Od 392 ukupno anketiranih zaposlenika, muškog spola je 207 (u postotcima 52,806 %), dok je ženskog spola 185 (47,194 %). Na slici 4. prikazana je struktura anketiranih zaposlenika prema spolu.

Od 234 anketiranih zaposlenika u gradu Koprivnica, osobno vozilo posjeduje 168 (u postotcima 71,795 %), dok u gradu Križevcima od 158 anketiranih zaposlenika osobno vozilo posjeduje 96 (60,759 %). Od ukupno anketiranih u Koprivnici vozačku dozvolu posjeduje 210 ispitanika (89,744 %), dok u gradu Križevci vozačku dozvolu posjeduje 124 ispitanika (78,481 %). Na pitanje o korištenju osobnog vozila za putovanje na relaciji mjesto stanovanja – posao u Koprivnici i Križevcima odgovori su prikazani slikom 5.

Na temelju provedene ankete prosječan broj putnika u osobnom vozilu prilikom odlaska na posao u Koprivnici i Križevcima prikazan je slikom 6. Najveća je zastupljenost jednog putnika odnosno samo vozača i to u Koprivnici 86, odnosno 36,75 %, a u Križevcima 48, odnosno 30,38 %.

Anketiranima je upućeno pitanje vezano za poznavanje termina *carpooling* i *ridesharing*, u Koprivnici je upoznato s navedenim terminima 154 ispitanika, odnosno 65,812 %, a u Križevcima 96 ispitanika ili 60,759 %. Spremnost dijeljenja automobila s drugom osobom / drugim osobama za putovanje na posao u dva analizirana grada prikazana je slikom 7. Najveći broj anketiranih je ocijenio da je spreman

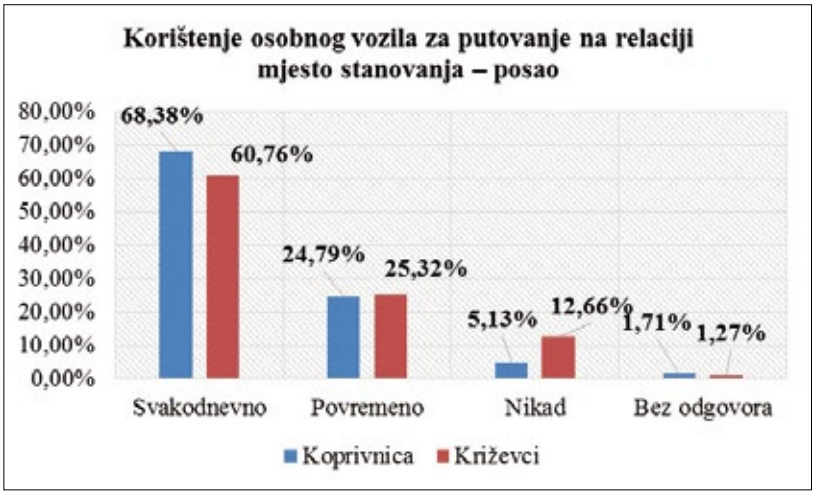

Slika 5. Korištenje osobnog vozila za putovanje na relaciji mjesto stanovanja – posao u Koprivnici i Križevcima

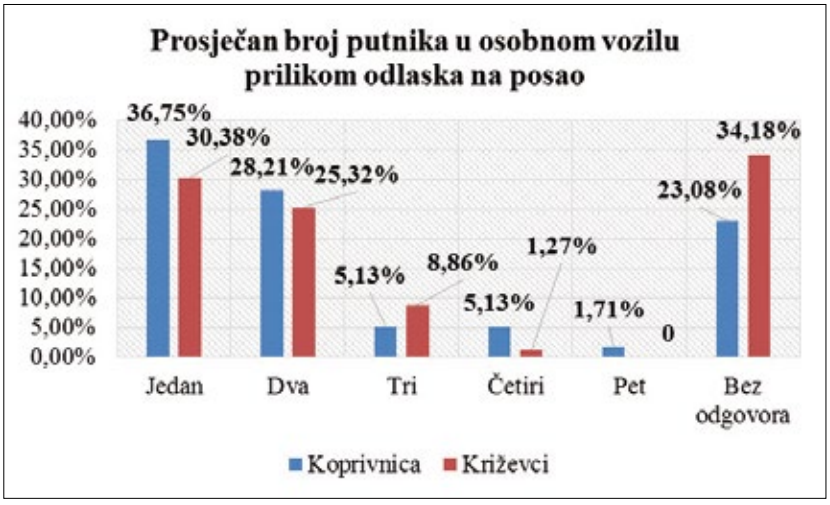

Slika 6. Prosječan broj putnika u osobnom vozilu prilikom odlaska na posao u Koprivnici i Križevcima

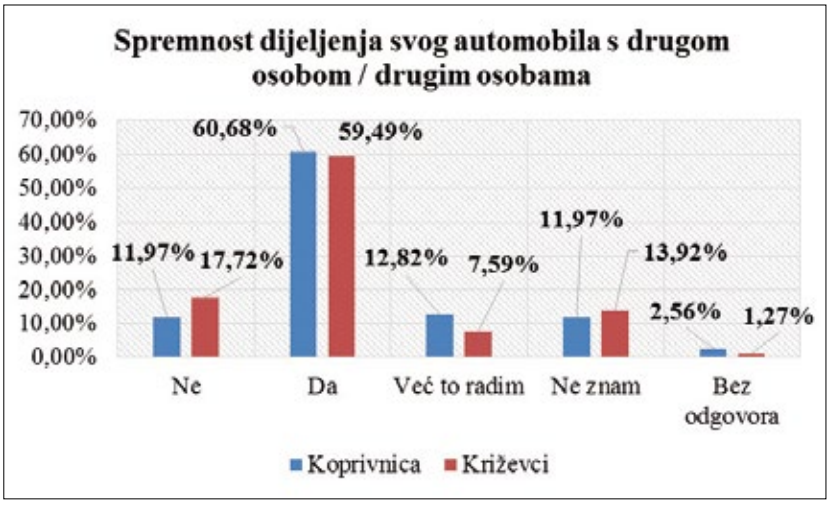

Slika 6. Spremnost dijeljenja automobila s drugom osobom / drugim osobama za putovanje na posao

dijeliti svoj automobil s drugom osobom / drugim osobama, u Koprivnici 60,68 %, a u Križevcima 59,49 % ispitanika.

Nastavno na spremnost dijeljenja automobila s drugim osobama istraženo je i s kime bi ispitanici bili spremni dijeliti svoj automobil pri putovanju na posao, a rezultati su prikazani u tablici 4. U navedenom pitanju bilo je moguće odabrati više odgovora, a najveću ocjenu je dobilo dijeljenje automobila s kolegama s posla (Koprivnica: 86 ispitanika, 26,06 %; Križevci: 60 ispitanika, 23,08 %). Kao drugi najčešći odgovor anketiranih bilo je dijeljenje automobila s članovima obitelji i prijateljima ili susjedima koje je ocijenjeno jednako za oba analizirana grada (Koprivnica: 62 ispitanika, 18,79 %; Križevci: 62 ispitanika, 18,79 %).

Dnevni promet osobnim vozilima u razvijenim gradovima neiskorišten je i neučinkovit u smislu popunjenosti vozila, odnosno broja putnika u vozilu, što dovodi do relativno visokih pojedinačnih putnih troškova. Putni troškovi su znatni s obzirom na kontinuirano povećanje cijena nafte i naftnih derivata u Europi. Putni se troškovi odnose na troškove vozila i vožnje i povezani su s troškovima goriva, troškovima cestarine, a na radnom mjestu troškovima parkiranja [27], [28]. Svaki od spomenutih troškova moguće je analizirati kako bi se utvrdili utjecaji koje pojedini poticaji mogu imati na korištenje zajedničkih vožnji osobnim vozilima. Troškovi prijevoza korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima najčešće se promatraju u vremenu putovanja putnika, a mogu se izračunati računalnim modelima koji provode predviđanje potražnje putovanja [29], [30]. Anketirani su upitani smatraju li da bi im se smanjili troškovi putovanja kada bi dijelili osobno vozilo za putovanje na relaciji mjesto stanovanja – posao s drugom osobom / drugim osobama. Rezultati su prikazani putem tablice 5.

Tablica 4. Spremnost dijeljenja automobila s drugim osobama u gradovima Koprivnica i Križevci

Spremnost dijeljenja automobila s drugim osobama	Koprivnica	Križevci
Članovima obitelji	18,79 %	21,54 %
Prijateljima ili susjedima	18,79 %	21,54 %
Kolegama s posla	26,06 %	23,08 %
Osobama koje rade u tvrtkama blizu moje	11,52 %	13,08 %
Registriranim korisnicima specijaliziranih *carpooling* internetskih portala	1,21 %	1,54 %
Svima zainteresiranima	10,30 %	6,15 %
Bez odgovora	13,33 %	13,08%

Tablica 5. Smanjivanje troškova putovanja dijeljenjem osobnog vozila za putovanja na relaciji mjesto stanovanja – posao u gradovima Koprivnica i Križevci

Smatrate li da bi Vam se smanjili troškovi putovanja kada bi dijelili osobno vozilo za putovanje na relaciji mjesto stanovanja – posao s drugom osobom ili osobama	Koprivnica	Križevci
Ne	7,69 %	6,33 %
Da	81,20 %	75,95 %
Ne znam	6,84 %	13,92 %
Bez odgovora	4,27 %	3,80 %

190 anketiranih (81,20 %) iz grada Koprivnice smatra da bi im se smanjili troškovi putovanja dijeljenjem osobnog vozila za putovanja na relaciji mjesto stanovanja – posao, dok u gradu Križevci ih smatra 120 (75,95 %). U Koprivnici 18 anketiranih misli da im se troškovi ne bi smanjili, a u Križevcima njih 10.

Spremnost za dijeljenje troškova zajedničkih vožnji osobnim vozilima u Koprivnici je pozitivno ocijenilo 85,47 % ispitanika (200 ispitanika), negativno 10,26 % (24 ispitanika), a bez odgovora je bilo 4,27 % listića (10 listića). U Križevcima je spremnost za dijeljenje troškova zajedničkih vožnji osobnim vozilima pozitivno ocijenilo 78,48 % ispitanika (124 ispitanika), negativno 15,19 % (24 ispitanika), a bez odgovora je bilo 6,33 % listića (10 listića).

Opcijom zajedničkih vožnji osobnim vozilima u Koprivnici koristi se 4-5 dana u tjednu 19,66 % ispitanika (46 ispitanika), 2-3 dana u tjednu 6,84 % (16 ispitanika), jednom tjedno 4,27 % (10 ispitanika), dok se ponekad (mjesečno 3-4 dana u tjednu) koristi 28,21 % (66 ispitanika). U Križevcima se opcijom zajedničkih vožnji osobnim vozilima koristi 4-5 dana u tjednu tek 2,53 % ispitanika (4 ispitanika), 2-3 dana u tjednu 10,13 % (16 ispitanika), jednom tjedno 8,86 % (14 ispitanika). Navedeni podaci govore o velikoj mogućnosti razvoja opcije dijeljenja vozila i vožnji u promatranim gradovima izradom sustavne promotivne kampanje i diseminiranjem niza mjerljivih prednosti za građane.

Prema načinu korištenja osobnih vozila, u Koprivnici je bilo 30,77 % osoba koje su obično u svojstvu vozača, a u Križevcima 35,44 %. U svojstvu putnika u Koprivnici je bilo 20,51 % osoba, a u Križevcima 27,86 % (tablica 6.).

Anketirani su upitani i o razlozima odnosno svojstvu vozača i putnika, a odgovori su prikazani tablicama 7. i 8. Na pitanje je bilo moguće dati više odgovora, a najbolje ocijenjeni odgovori u anketirani u gradu Koprivnica su da je anketiranome potreban automobil tijekom radnog vremena (21,81 %) odnosno da mu je potreban automobil za aktivnosti prije ili poslije posla (vrtić, kupovina, rekreacija i dr.), 21,81 %.

Najbolje ocijenjeni odgovor u Križevcima je da je anketiranome potreban automobil tijekom radnog vremena (30,95 %).

Anketirani su upitani i o razlozima vožnje osobnog vozila u svojstvu putnika, a odgovori su prikazani tablicom 8. Na pitanje je bilo moguće dati više odgovora, a najbolje ocijenjeni odgovor u Kopriv-

Tablica 6. Svojstvo osobe pri korištenju zajedničkih vožnji osobnim vozilima

Svojstvo osobe kod korištenja zajedničkih vožnji osobnim vozilima	Koprivnica		Križevci	
	Frekvencija	Postotak (%)	Frekvencija	Postotak (%)
	2015.			
Obično sam vozač	72	30,77	56	35,44
Obično sam putnik	48	20,51	44	27,86
Oboje (ponekad sam vozač i putnik)	82	35,04	36	22,78
Bez odgovora	32	13,68	22	13,92
Razmatrani ispitanici	234	100	158	100

Tablica 7. Razlozi vožnje osobnog vozila u svojstvu vozača

Razlozi vožnje osobnog vozila u svojstvu vozača	Koprivnica		Križevci	
	Frekvencija	Postotak (%)	Frekvencija	Postotak (%)
	2015.			
Potreban mi je automobil tijekom radnog dana	58	21,81	52	30,95
Mjesto zaposlenja nije dobro prometno povezano, odnosno nije u blizini javnoga gradskog prijevoza	54	20,3	18	10,71
Imam osiguran parking od strane tvrtke	32	12,03	4	2,38
Potreban mi je automobil za aktivnosti prije ili poslije posla (vrtić, kupovina, rekreacija i dr.)	58	21,81	40	23,81
Volim voziti automobil	10	3,76	10	5,95
Zbog komocije tijekom putovanja	4	1,5	4	2,38
Bez odgovora	50	18,8	40	23,81
Broj odgovora na pitanja	266	100	168	100

Tablica 8. Razlozi vožnje osobnog vozila u svojstvu putnika

Razlozi vožnje osobnog vozila u svojstvu putnika	Koprivnica		Križevci	
	Frekvencija	Postotak (%)	Frekvencija	Postotak (%)
	2015.			
Ne posjedujem osobno vozilo	46	28,57	35	38,04
Ne želim plaćati javni gradski prijevoz	5	3,11	2	2,17
Preferiram povremeno korištenje opcije *carpooling* za potrebe prijevoza	45	27,95	19	20,65
Ne želim se koristiti vlastitim automobilom	20	12,42	11	11,96
Ne želim plaćati troškove parkiranja	31	19,25	28	30,43
Ne volim voziti	10	6,21	4	4,35
Bez odgovora	4	2,49	1	1,09
Broj odgovora na pitanja	161	100	92	100

nici je da anketirani ne posjeduju osobno vozilo (28,57 % anketiranih). Najbolje ocijenjeni odgovor u Križevcima je također isti kao u Koprivnici – da anketirani ne posjeduju osobno vozilo (38,04 % anketiranih).

U nastavku rada analiziraju se podaci dobiveni metodom anketiranja vezani za korištenje informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i uslugama u funkciji zajedničkih vožnji osobnim vozilima.

4.2 Korištenje informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i uslugama u funkciji zajedničkih vožnji osobnim vozilima

Intenzitet razvoja prometnog sustava u cjelini, kao i intenzitet razvoja modela zajedničkih vožnji osobnim vozilima zahtijeva povećanu primjenu informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga. Za postizanje učinkovitosti u obavljanju zajedničke vožnje osobnim vozilima značajan je prijenos relevantnih i potrebnih informacija u stvarnom vremenu (engl. *real-time*). Glavni segmenti ICT-a koji se obično promatraju jesu: vrsta informacije, informacijske tehnologije i korištenje informacija u prometu. Korištenjem različitih specijaliziranih internetskih portala i aplikacija za mobilne uređaje omogućava se učinkovitija i optimalna upotreba postojećih kapaciteta (osobnih vozila, *carpooling* stajališta i parkirališta, HOV voznih traka i slično). U posljednjih desetak godina znatan je broj različitih vrsta i kategorija radova koji analiziraju primjenu informacijsko-komunikacijskih tehnologija u funkciji zajedničkih vožnji osobnim vozilima – *carpoolinga*. Da bi carpooling adekvatno funkcionirao, putnici moraju imati mogućnost pristupa pravovremenim informacijama o vozilima i vožnjama, ostvarivanja komunikacije i međusobnog povezivanja. Primjenom informacijsko-komunikacijskih tehnologija posebno se pozitivno utječe na povezivanje korisnika radi ostvarivanja zajedničke mobilnosti.

Informacijsko-komunikacijske tehnologije kao značajni pokretač i integrator korisnika *carpoolinga* predstavljaju poseban segment i predmet analize. Analiza rezultata ankete iz skupine »Korištenje informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i uslugama u funkciji zajedničkih vožnji osobnim vozilima« obuhvaća poznavanje rada i uporabu računala, uporabu mobilnih terminalnih uređaja, korištenje javnih internetskih stranica/portala za povezivanje vozača i putnika, uporabu aplikacija za mobilne terminalne uređaje radi zajedničkih vožnji osobnim vozilima i dr.

Od 234 anketiranih u Koprivnici, 11 ispitanika (4,70 %) je odgovorilo da se ne koristi računalom, a od 158 anketiranih u Križevcima, 8 ispitanika (5,06 %).

Mobilnim terminalnim uređajem u Koprivnici koristilo se 97,44 % ispitanika ili 228 anketiranih korisnika, a 6 ispitanika se nije koristilo mobilnim uređajem u promatranoj 2015. godini (2,56 %), dok je u Križevcima bilo 95,57 % korisnika mobilnih uređaja ili 151 anketiranih, a 7 ispitanika nije se koristilo mobilnim uređajem (4,43 %).

Razvoj opcije *carpoolinga* i povećanje njegovog broja korisnika znatno ovisi o korištenju specijaliziranih internetskih stranica/portala za povezivanje vozača i putnika. Internetskim stranicama/portalima za potrebe *carpoolinga* ili za povezivanje vozača i putnika koristi se zasad vrlo mali broj korisnika. U Koprivnici je takvih 15 odnosno 6,41 %, dok se njih 219, odnosno 93,59 % ispitanika ne koristi tim mogućnostima. U Križevcima se specijaliziranim internetskim stranicama/portalima za povezivanje vozača i putnika koristi 11 ispitanika, odnosno 6,96 %. Uporaba aplikacija za mobilne terminalne uređaje radi zajedničkih vožnji osobnim vozilima važan je parametar razvoja *carpooling* sustava u svijetu. Danas se inovativnost ogleda u kombiniranju prednosti društvenih mreža za rješavanje problema *carpoolinga*, odnosno povezivanju korisnika i njihove osobne sigurnosti. Nedostatak povjerenja i sigurnosti čini se da je glavni problem za veće korištenje sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima, a integrirajuće društvene mreže imaju upravo informirajuću ulogu o drugim korisnicima čime se stječe povjerenje i pouzdanost.

Mobilnim aplikacijama za potrebe *carpoolinga* zasad se koristi vrlo mali broj korisnika promatranog područja. Prema istraživanju provedenom u Koprivnici: 14 odnosno 5,98 % ispitanika, a u Križevcima: 11 odnosno 6,96 % ispitanika koristi se mobilnim aplikacijama za potrebe korištenja opcije zajedničkih vožnji osobnim vozilima. Međutim upravo mobilne aplikacije pružaju velike mogućnosti u pogledu fleksibilnosti povezivanja vozača i putnika.

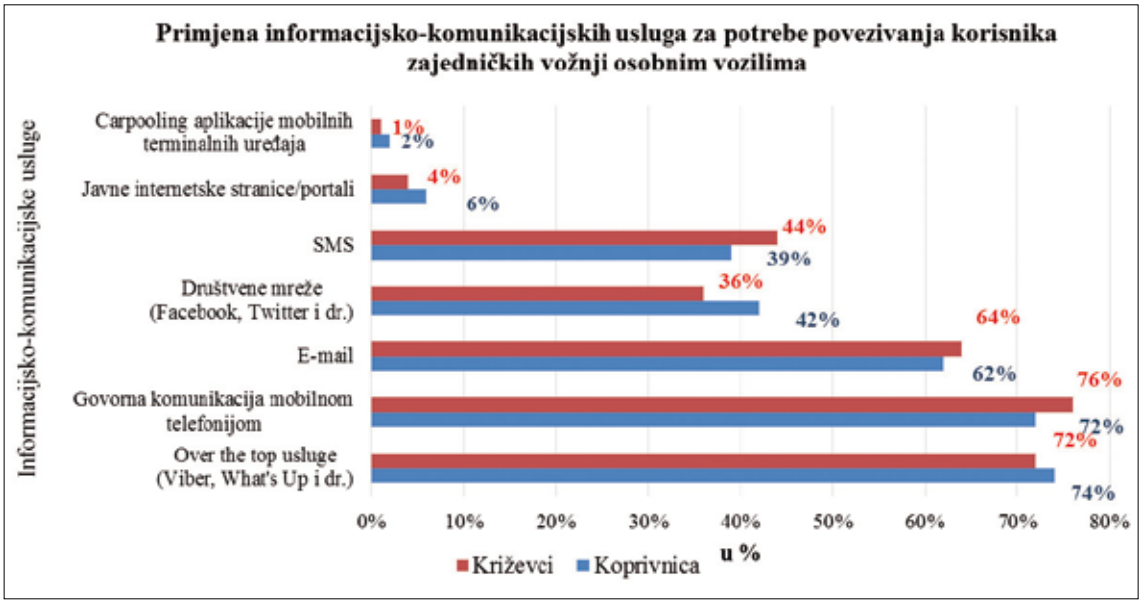

Slika 7. Primjena informacijsko-komunikacijskih usluga za potrebe povezivanja korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima

Anketom su dobiveni odgovori ispitanika o primjeni i značaju informacijsko-komunikacijskih usluga na povezivanje korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima. Primjena različitih informacijsko-komunikacijskih usluga za potrebe zajedničkih vožnji osobnim vozilima prikazana je slikom 7.

U navedenom pitanju bilo je moguće odabrati više odgovora, odnosno tri usluge kojima se korisnik najviše koristi. *Over the top* usluge (primjerice Viber, What's Up i dr.) za potrebe povezivanja korisnika u funkciji ostvarivanja zajedničkih vožnji osobnim vozilima koristi najveći broj anketiranih građana u dva promatrana grada (Koprivnica: 74 %, Križevci: 72 %). Društvene mreže (primjerice Facebook, Twitter i dr.) koriste se u Koprivnici za ovu namjenu 42 %, a u Križevcima 36 %. Uslugama poziva (mobilnom telefonijom) za potrebe povezivanja koristi se sedam od deset ispitanika (Koprivnica: 72 %, Križevci: 76 %), dok se SMS uslugama i elektroničkom poštom koristi četiri (SMS) odnosno šest ispi-

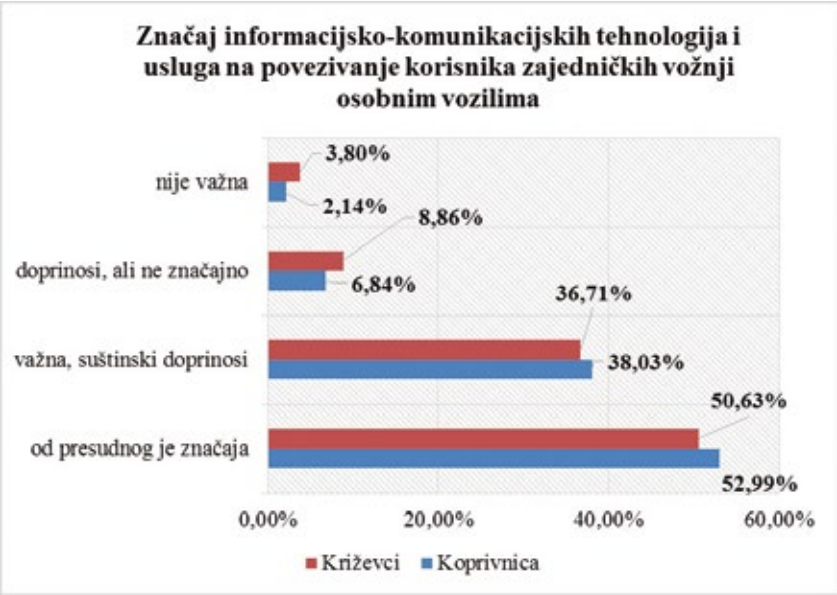

Slika 8. Značaj informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga na povezivanje korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima

tanika (e-mail). U uporabi javnih internetskih stranica/portala, kao i *carpooling* aplikacija mobilnih terminalnih uređaja primjetno je slabo korištenje.

Značaj informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga na povezivanje korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima prikazuje slika 8., iz koje je vidljiv presudan značaj u budućem razvoju modela zajedničkih vožnji u gradovima Koprivnica i Križevci.

Presudnim je značajem informacijsko-komunikacijske tehnologije i usluge ocijenilo u Koprivnici 124 ispitanika (52,99 %), dok ju je kao važnu, u smislu suštinskog doprinosa, ocijenilo njih 89 (38,03 %). Kao doprinos, ali ne značajni, ocijenilo ju je 16 ispitanika (6,84 %), a kao nevažnu njih 5 (2,14 %). U Križevcima presudnim značajem informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga na povezivanje korisnika *carpoolinga* ocijenilo je 80 ispitanika (50,63 %), dok ju je kao važnu u smislu suštinskog doprinosa ocijenilo njih 58 (36,71 %). Kao doprinos, ali ne značajni ocijenilo ju je 14 ispitanika (8,86 %), a kao nevažnu njih 6 (3,80 %).

Razvoj sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima potrebno je promatrati kao još jednu mogućnost prijevoza u gradovima te s tim u vezi planirati zajedničke platforme (s drugim načinima javnog prijevoza) temeljene na informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i podržanim uslugama.

5. DISKUSIJA I SMJERNICE ZA DALJNJA ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja potencijala zajedničkih vožnji osobnim vozilima u gradovima Koprivnica i Križevci ukazuju na potrebitost sustavnog planiranja i implementacije »mekih« (engl. *soft*) mjera u cilju postizanja brojnih ušteda i povećavanja ukupne kvalitete života u gradovima. Zajednička vožnja osobnim vozilima – *carpooling* – usporedno s razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga postaje sve značajnija tema i predmet istraživanja upravljanja prijevoznom potražnjom. Zbog svojih višestrukih pozitivnih učinaka na promet u gradovima, *carpooling* je jedan od modela zajedničke vožnje kao opcija paratranzita s mogućnošću daljnjeg razvoja. Razvoj *carpoolinga* prvenstveno ovisi o broju korisnika koji na dnevnoj razini rabe opciju zajedničkih vožnji.

Sustavnim planiranjem razvoja *carpoolinga* utječe se na broj korisnika i povećanje zaposjednutosti osobnih vozila u gradovima. Planiranje razvoja uključuje mjere na više područja, kao što su infrastrukturna, financijska, tehničko-tehnološka, organizacijska, institucionalna, legislativna i ekološka.

Zajedničke vožnje osobnim vozilima ponajviše ovise o njegovoj potražnji od strane krajnjih korisnika – građana. Kako bi se postigli zapaženi rezultati potrebno je provoditi kontinuirano praćenje svih faza implementacije sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima te pravovremeno reagirati uvođenjem novih ili prilagođenih mjera (primjerice jačanje informativnih odnosno promotivnih aktivnosti uslijed smanjenog interesa građana i sl.).

U radu su analizirane karakteristike korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima koje se odnose na opće informacije o korisnicima i korištenje informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i uslugama u funkciji zajedničkih vožnji osobnim vozilima. Potencijali zajedničkih vožnji osobnim vozilima u gradovima Koprivnica i Križevci posebno se ogledaju kroz:

- broj osobnih vozila anketiranih (u postotcima 71,795 %),
- spremnosti za dijeljenjem svojeg automobila s drugom osobom / drugim osobama (pozitivno je odgovorilo u Koprivnici 60,68 %, a u Križevcima 59,49 % ispitanika),
- spremnost dijeljenja automobila s drugim osobama pri putovanju na posao (dijeljenje automobila s kolegama s posla, Koprivnica 26,06 %, a Križevci 23,08 %) i dr.

Dio koji nije obuhvaćen opsegom ovog rada vezan je za istraživanje karakteristika putovanja korisnika gradova Koprivnica i Križevci te se sugerira kao nastavak istraživanja. Istraživanje karakteristika putovanja korisnika gradova Koprivnica i Križevci uključuje:

- uobičajeno vrijeme polaska na posao u jutarnjim/popodnevnim satima,
- uobičajeno trajanje putovanja na posao u jutarnjim/popodnevnim satima,
- motiv za korištenje zajedničkih vožnji osobnim vozilima,
- utvrđivanje koristi *carpoolinga* za analizirani grad i okolicu (sa stajališta korisnika),

- utvrđivanje prepreka ili ograničenja za veće korištenje *carpoolinga* u analiziranom gradu i okolici (sa stajališta korisnika),
- prepoznavanje neosiguranih uvjeta, odnosno infrastrukturnih zahvata u cilju povećanja broja korisnika *carpoolinga* u analiziranom gradu i okolici (utvrđivanje tri najvažnija infrastrukturna zahvata) i dr.

Najčešći mjerljivi učinci ili indikatori korištenja zajedničkih vožnji osobnim vozilima jesu: broj putovanja po *carpooling* vozilu, prosječna prijeđena udaljenost po *carpooling* vozilu, vrijeme prosječne vožnje po *carpooling* vozilu, broj korisnika *carpooling* sustava, krivulja raspodjele putovanja – modal split, prosječna popunjenost vozila, zadovoljstvo korisnika, emisija stakleničkih plinova i dr. U tablici 8. prikazani su glavni indikatori i pripadajuće aktivnosti potrebne za analizu ocjene postignutih rezultata uvođenjem sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima.

Potrebno je naglasiti da će uspješnost i daljnji razvitak zajedničkih vožnji osobnim vozilima u promatranim gradovima u velikoj mjeri ovisit o organiziranosti, atraktivnosti i jednostavnosti njegovog korištenja odnosno njegovih sastavnih elemenata kao što su broj korisnika, izbor lokacija *carpooling* terminala, načinu korištenja i povezivanja putnika (putem specijaliziranog internetskog portala i aplikacije za mobilne terminalne uređaje i/ili službe za korisnike) te ciljanoj i dobro pripremljenoj informativno-promotivnoj kampanji.

Uz definirane indikatore i pripadajuće aktivnosti potrebne za analizu ocjene postignutih rezultata, tablica 9. prikazuje i frekvenciju praćenja odnosno prikupljanja podataka, te odgovarajuću mjernu jedinicu. Važan element u funkciji praćenja (prikupljanja podataka) i ocjene postignutih rezultata uvođenja sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima imat će informacijsko-komunikacijska i satelitsko-navigacijska infrastruktura koje su sastavni dio suvremenog *carpooling* sustava u svijetu. Uz navedene glavne indikatore obično se uzima u obzir i niz pomoćnih indikatora koji bi se stavili u veću funkciju proširenjem *carpooling* sustava (prostornim povećanjem i brojem lokacija *carspooling* terminala te povećanjem broja *carpooling* vozila). Analizom navedenih podataka te njihovom usporedbom s drugim načinima prijevoza na području promatranih gradova moguće je dobiti informacije o količini ušteđene energije, smanjenju emisije stakleničkih plinova, smanjenoj potrošnji pogonskih goriva i dr.

Tablica 9. Prikaz indikatora i pripadajućih aktivnosti potrebnih za analizu ocjene postignutih rezultata

Indikator	Opis potrebnih aktivnosti	Frekvencija	Mjerna jedinica
Broj putovanja po *carpooling* vozilu	Prikupljanje podataka putem GPS-a i registracije korisnika (internetski portal ili aplikacija za mobilne terminalne uređaje)	Prije početka implementacije /nakon implementacije	Broj putovanja
Prosječna prijeđena udaljenost po *carpooling* vozilu			km
Vrijeme prosječne vožnje po *carpooling* vozilu			min
Broj korisnika sustava *carpooling*			Broj korisnika
Modal split (načinska raspodjela putovanja)	Prikupljanje podataka putem metode anketiranja (anketni upitnik)		% po načinu
Prosječna popunjenost vozila	Prikupljanje podataka putem metode brojanja putnika u vozilu		Broj osoba po vozilu
Zadovoljstvo korisnika	Prikupljanje podataka putem metode anketiranja i/ili intervjuiranja		Opisno
Emisija stakleničkih plinova	Automatske postaje za praćenje kakvoće zraka i/ili analiza proračuna temeljem intenziteta prometnih tokova		g/km

6. ZAKLJUČAK

Zbog brojnih pozitivnih učinaka na gradski promet, *carpooling* je jedan od najče**šće** korištenih modela zajedničkih vožnji osobnim vozilima u velikom broju gradova diljem svijeta. Od višestrukih pozitivnih učinaka potrebno je spomenuti povećanje zaposjednutosti osobnih vozila, smanjenje potrošnje goriva i pripadajućih emisija stakleničkih plinova, bolje gospodarenje prostorom te kvalitetnije korištenje gradskog i prigradskog zemljišta.

Provedeno istraživanje je obuhvatilo karakteristike korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima odnosno opće informacije o korisnicima i korištenju informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga u funkciji zajedničkih vožnji osobnim vozilima.

Na temelju analize postojećeg stanja u dva analizirana grada (Koprivnica i Križevci) predlaže se izrada i provedba postojećih planova održive urbane mobilnosti s naglaskom na razvoj različitih modela zajedničkih vožnji osobnim vozilima. Veliki potencijal razvoja modela zajedničkih vožnji osobnim vozilima posebno se ogleda u primjeni informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga. Razvoj *carpoolinga* u mnogome će ovisiti o budućem razvoju infromacijsko-komunikacijskih tehnologija, a posebno se mogu istaknuti tri ključna segmenta: interoperabilnost i integracija baza podataka, razvoj naprednih sustava za povezivanje korisnika i otvorenost korisnika prema carpooling mobilnim aplikacijama.

Tendencija razvoja *carpoolinga* usmjerena je na istraživanje naprednih *carpooling* pristupa koji se fokusiraju na određivanje polazišnih lokacija ili sastajališta korisnika (engl. »*meeting places*«). Za buduća istraživanja predlaže se detaljna analiza dostupnih javnih internetskih stranica/portala i *carpooling* aplikacija mobilnih terminalnih uređaja. Takva analiza uključila bi niz parametara u sklopu sljedećih usluga: objava oglasa za vožnju, povezivanje korisnika, grupiranje korisnika (tvrtke, visoko-obrazovne ustanove i sl.), operacijski sustav (kod mobilnih aplikacija), *real-time ridesharing* usluge, lokacijski bazirane usluge (LBS), komercijalni pristup za tvrtke, mogućnost dodatne integracije (SMS), društvene mreže za povezivanje, vrsta mape, mogućnost automatskog kreiranja rute vožnje, organiziranje dijeljenja i izračuna troškova (engl. *Payment service*), izračun ekološke prevencije i dr.

Rezultati provedenog istraživanja mogu se primijeniti u postupku planiranja, uvođenja i operacionalizaciji sustava zajedničkih vožnji osobnim vozilima te proširivanja mogućnosti povezivanja korisnika zajedničkih vožnji primjenom novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija i suvremenih korisničkih terminalnih uređaja.

7. ZAHVALA O POTPORI (ACKNOWLEDGMENT)

Istraživanje je provedeno kao dio projekta »Mogućnosti primjene informacijsko-komunikacijskih tehnologija i usluga u funkciji povezivanja korisnika zajedničkih vožnji osobnim vozilima« (251-76-01-15-13) koji je podržan od strane Fakulteta prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, iz Program potpore za uspostavu istraživačkih aktivnosti i skupina, 2015./2016.

8. LITERATURA

1. Chan, N.D., Shaheen, S.A.: Ridesharing in North America: Past, Present, and Future, Transport Reviews 32 (1), A Transnational Transdisciplinary Journal, UK, 2012., str. 93–112.
2. CIVITAS-ELAN Project (Mobilising citizens for vital cities): Annex I – „Description of Work“, Collaboration projects large-scale integrating project, Seventh Framework Programme (FP7), theme 5 (energy) i theme 7 (transport), Brussels, EU, 2008., internet-stranica: http://www.civitas.eu/measure_fields.phtml?lan=en&id=7 (15. 1. 2016.)
3. Grgurević, I., Slavulj, M., Protega, V.: Identification of Risks Regarding the Introduction of Measures Aimed at Improving Citizen Mobility in the City of Zagreb, Rethinking everyday mobility, Results and lessons learned from the CIVITAS-ELAN project, Ljubljana, Založba FDV/The Publishing House of the Faculty of Social Sciences/ CIVITAS ELAN, 2012., str. 177–196.
4. SOCIALCAR projekt, internet-stranica: http://socialcar-project.eu/about-project (20. 1. 2016.)
5. Grgurević, I.: Determining Carpooling Trip Origin Locations in Urban Areas, Ph.D. thesis, University of Zagreb, Faculty of Transport and Traffic Sciences, Zagreb, 2013.

6. Amey, A., Attanucci, J., Mishalani, R.: Real-time ridesharing – the opportunities and challenges of utilizing mobile phone technology to improve rideshare services, Transportation Research Board Annual Meeting, Washington, D.C., 2011.
7. Lalos, P., Korres, A., Datsikas, C.K., Tombras, G.S., Peppas, K.: A framework for dynamic car and taxi pools with the use of positioning systems, Computation World: Future Computing, Service Computation, Cognitive, Adaptive, Content, Patterns, Athens, 2009., str. 385–391
8. Chen, Y.T., Hsu, C.H.: Improve the carpooling applications with using a social community based travel cost reduction mechanism, International Journal of Social Science and Humanity, Vol. 3, No. 2, 2013., str. 87–91
9. Grgurević, I., Stančić, A., Slavulj, M.: Identifying Relevant Factors of Applying Technologies in Dynamic Carpooling, Tehnički glasnik - Technical Journal, Vol. 9, No. 4; 2015., str. 337-344 (ISSN: 1846-6168).
10. Dugina, M., Slavulj, M., Feletar, P.: Planiranje održive mobilnosti u Križevcima, Podravina, Vol. 11, broj 22, 2012., str. 41-56 (1333-5286)
11. *TTI: Urban Mobility Study, Texas Transportation Institute, USA, 2005.*
12. Shaheen, S.A., Sperling, D., Wagner, C.: Carsharing and Partnership Management, An International Perspective, In Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board, No. 1666, TRB, National Research Council, Washington D.C., USA, 2003., str. 118–124.
13. *International Energy Agency: Indicators of Energy Use and Efficiency – Understanding the link between energy use and human activity, International Energy Agency, Paris, France, 1997.*
14. *Bošnjak, I., Badanjak, D.: Osnove prometnog inženjerstva, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb, 2005.*
15. May, A.D., Nash, C.A.: Urban Congestion: A European Perspective on Theory and Practice, Annual Review of Energy and the Environment, No. 21, 1996., str. 239–260.
16. Victoria Transport Policy Institute, internet-stranica: http://www.vtpi.org/tdm/ (18. 2. 2016.)
17. Shaheen, S.A., Cohen, A.P.: Growth in Worldwide Carsharing: An International Comparison, Transportation Research Record 1992, 2007., str. 81–89.
18. Ben-Akiva, M., Atherton, T.J.: Methodology for Short-Range travel Demand Predictions, Analysis of Carpooling Incentives, Vol. 11, No. 3, 1977.
19. CIVITAS Initiative: CIVITAS GUIDE for the urban transport professional: results and lessons of long term evaluation of the CIVITAS initiative, Civitas Catalist – Dissemination and best practice transfer action of the CIVITAS Initiative, Graz, Austria, EU, 2012.
20. Zelenika, R.: Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela, četvrto izdanje, Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2000.
21. Spiegel, M.R., Schiller, J., Alu Srinivasan, R.: Schaum‘s Outline of Probability and Statistics, Fourth Edition, Schaum's Outline Series, McGraw Hill, 2013.
22. Državni Zavod za statistiku Republike Hrvatske: Priopćenje, Zaposleni prema područjima djelatnosti i po županijama, godina LI, broj 9.2.4, Zagreb, 2015.
23. HGK Komora – Zagreb: Stanje u gospodarstvu na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije 2015. godine, Zagreb, 2016.
24. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske: Statistički ljetopis 2014., Zagreb, 2015.
25. Hrvatski zavod za zapošljavanje: Analitički bilten, godina XVII, broj 2, Zagreb, 2015.
26. Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, internet-stranica: http://www.mirovinsko.hr/default.aspx?id=721 (10. 2. 2016.)
27. Hunt, J.D., McMillan, J.D.P.: Stated-preference examination of attitudes toward carpooling to work in Calgary, Transportation Research Record 1598, 1997., str. 9–17
28. Bruggeman, J.M., Rubin, R.B., Griffiths, F.: Findings of a study to estimate the effectiveness of proposed car-pool incentive policies, Transportation Research Record 650, 1977., str. 36–43.
29. Litman, T.A.: Transportation Cost and Benefit Analysis; Techniques, Estimates and Implications, Victoria Transport Policy Institute, Canada, 2006.
30. Štefančić, G.: Tehnologija gradskog prometa II, Sveučilišni udžbenik, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb, 2010.

SUMMARY

The paper presents an analysis of the existing state and possibilities of using the option of shared driving in personal vehicles in the cities of Koprivnica and Križevci. Shared driving in personal vehicles, i.e. carpooling or ridesharing, represents one of the strategies of the so-called mobility management, i.e. transport demand management. The goal of the paper is to establish the existing state, possibilities and the potential of a greater use of carpooling in two largest cities in Koprivničko-Križevačka County according to the number of inhabitants (Koprivnica and Križevci). Data for the study were collected by surveying a group of citizens and potential future users of the carpooling system. The analysis of the application of the information-communication technology and services for the needs of connecting the carpooling system users represents an important segment of the paper. The target group are the active citizens, i.e. the employed citizens of both cities. The survey method provided the necessary opinions and attitudes, as well as trends and possibilities of using the information-communication technologies and services when using the carpooling option in the said cities. The contribution of the paper lies in establishing the users' demands regarding the communication equipment, services and content for the needs of carpooling development as an alternative and sustainable way of transport.

PRILOZI ZA POVIJEST KOPRIVNICE I OKOLICE U VRIJEME »PODRAVSKE REPUBLIKE« (7. XI. 1943. — 9. II. 1944.)

SUPPLEMENT TO THE HISTORY OF KOPRIVNICA AND ITS SURROUNDINGS AT THE TIME OF THE »PODRAVSKA REPUBLIC« (7 NOV 1943 — 9 FEB 1944)

Vladimir ŠADEK
Koprivničko-križevačka županija
Koprivnica

Primljeno / Received: 25. 8. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC: 94(497.5Koprivnica)"1943/1944"
323.27(497.5-3Podravina)"1943/1944"

SAŽETAK

Nakon pada Italije i premještaja vojnih snaga NDH iz sjeverne Hrvatske na druga područja, u jesen 1943. partizanske snage ostvaruju niz vojnih pobjeda te osvajaju područje između Varaždina i Virovitice, poznato kao oslobođeni prostor »Podravske republike«. U studenom 1943. oslobođena je i Koprivnica koja postaje centar »Podravske republike«. Na cijelom području razvija se civilni život pod vlašću NOO-a, s raznim kulturnim, prosvjetnim i propagandnim aktivnostima. Ulaskom u Koprivnicu partizani su se domogli velike količine hrane i materijala, koja je otpremljena iz Podravine, a nastupila je i odmazda prema zarobljenim i uhićenim suradnicima ustaškog režima. Partizani započinju s mobilizacijom koja je bila polovično uspješna jer mnogi Podravci odbijali su odlazak na ratišta izvan svog kraja, no ipak je doprinijela osnivanju novih vojnih postrojbi i jačanju NOV-a. Podravski stanovnici su u većini bili pristaše HSS-a, koji su se plašili komunističke vlasti zbog eventualnih poslijeratnih revolucionarnih mjera na selu i ukidanja vjerskih sloboda po uzoru na SSSR. »Podravska republika je prestala postojati u veljači 1944. nakon snažnog ustaškog napada, uslijed kojeg su počinjeni veliki ratni zločini u potkalničkim selima.

Ključne riječi: »Podravska republika«, partizani, ustaše, NDH, Koprivnica, Podravina
Key words: »Podravska Republic«, Partisans, Ustasha, Independent State of Croatia, Koprivnica, Podravina

UVOD

Kada govorimo o razdoblju Drugog svjetskog rata na području Podravine, među javno najspominjanijim i najpopularnijim temama zasigurno su događaji vezani uz razdoblje partizanske »Podravske republike«. O tom razdoblju napisano je nekoliko publicističkih radova, a oni se ponajviše bave samom bitkom za Koprivnicu u studenom 1943. te nastankom većeg dijela oslobođenog teritorija na području Podravine. Možemo podijeliti ove radove na one koji su nastali u vrijeme socijalističke Jugoslavije i one koji su napisani u vrijeme hrvatske samostalnosti. Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog stoljeća objavljena su četiri rada u kojima se ova tematikom spominje u Podravskom zborniku, a objavljeno je i više članaka u koprivničkim novinama »Glas Podravine«.[1]

[1] Članci objavljeni u Glasu Podravine mogu se pronaći na sljedećem linku: Digitalizirani arhiv Glasa Podravine 1950. – 2008., URL:http://dkt.arhivpro.hr/index.php?doctype=1&vrstadok=1&year=2008 (20. siječnja 2016.)

U Podravskom zborniku radove u kojima se spominje navedena tema pisali su Božena Loborec, Franjo Horvatić, Zdravko Dizdar i Ante Dobrila Pepo.[2] Dobrila kao suvremenik tih događanja i zapovjednik Koprivnice nakon što su je partizani zauzeli u studenom 1943. pisao je o borbama i životu u oslobođenoj Koprivnici i u svojoj knjizi »Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja« (u zasebnom poglavlju), te članku »Život i rad u oslobođenoj Koprivnici (7. XI. 1943. — 9. II. 1944.)« koji je objavljen u zborniku »Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji«.[3] Spomenuti radovi su u duhu svoga vremena pisani s pozicije pobjednika. Može se primijetiti da je jednim dijelom arhivska građa u ovim radovima i korištena, no primjetno je izostavljanje dijelova koji pobjedničkim snagama nisu išli u prilog ili su pak takve pojedinosti zanemarene.

U vrijeme hrvatske samostalnosti »Podravskoj republici« je posvećeno puno manje prostora. Njome se bavi Zvonimir Despot u jednom dijelu svoje knjige »Vrijeme zločina«.[4] Najvećim dijelom se bavi opisivanjem bitke za Koprivnicu i događajima nakon partizanskog preuzimanja vlasti u gradu, a koristi svjedočanstva iz izvora i dijelom dotad objavljene radove. Radovi Despota i Franje Horvatića donose i zanimljive pretiske i prikaze letaka i plakata koji su tiskani u vrijeme »Podravske republike« u Koprivnici. Dio ovih materijala čuva se danas u Muzeju grada Koprivnice.

Spomenuta publicistika bila je baza i za novinske članke o ovoj temi, kao što je npr. članak o »Podravskoj republici« objavljen u magazinu Vojna povijest iz studenog 2013.[5] Isto tako prilog o partizanskom zauzimanju Koprivnice i formiranju »Podravske republike« prikazan je u TV kalendaru Hrvatske televizije.[6] U prilogu se ističe kako su velikom pobjedom u bitci za Koprivnicu partizani osvojili važno središte sjeverozapadne Hrvatske, što je bio vrhunac uspješnih akcija kojima je stvorena tzv. »Podravska republika«, prostor od Varaždina do Virovitice te od mađarske granice do Križevaca i Bjelovara. Ističe se i kako je poslijeratna opća i vojna historiografija gotovo u cijelosti zanemarila ovu važnu pobjedu Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) naspram drugih događaja 1943. godine. Ova konstatacija uvelike je točna, a potvrđuje je i nevjerojatna činjenica da o spomenutom fenomenu dosad nije napisan niti jedan znanstveni rad.

Sve navedeno daje naslutiti da javnost nije u potpunosti upoznata sa svime što se na području Podravine događalo u tri mjeseca (od studenog 1943. do veljače 1944.) partizanskog kontroliranja velikog dijela sjeverne Hrvatske. Odgovor na ova pitanja može dati analiza izvorne arhivske građe iz tog razdoblja te usporedba s dosadašnjim saznanjima zadane tematike. Upravo zato odlučio sam se na pisanje ovog članka. Kako je Koprivnica bila središte »Podravske republike« i najznačajnije mjesto sjeverne Hrvatske koje su partizani zauzeli u jesen 1943. ovaj rad bit će fokusiran na zbivanja upravo u koprivničkoj Podravini.

Za temu koju obrađujem važan izvor informacija pruža građa objavljena u zbirci »Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. – 1945.«, objavljena u deset svezaka.[7] Ova povijesna građa sadrži brojne dokumente vezene uz područje Podravine koji se nalaze u četrdesetak raznih arhiva u Hrvatskoj i Beogradu. Najviše objavljenih dokumenata proizvedeno je na strani

---

2 Božena LOBOREC, Koprivnički grafičari i tiskara Papuk, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979., str. 26. – 41. ; Franjo HORVATIĆ, Proglasi, leci, plakati oslobođene Koprivnice 1943. i 1944. godine, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979., str. 42. – 50. ; Zdravko DIZDAR, Razvoj NOB-a u Podravini u 1943. godini, Podravski zbornik 9, Koprivnica 1983., str. 7. – 31. ; Zdravko DIZDAR, Pregled razvitka NOP-a u Podravini 1944. godine, Podravski zbornik 10, Koprivnica 1984., str. 5. – 27. ; Ante DOBRILA PEPO, Život oslobođene Koprivnice 7. XI. 1943. do 9. II. 1944., Podravski zbornik 1, Koprivnica 1975., str. 62. – 76.

3 Ante DOBRILA PEPO, Prilozi za povijesti NOB-a koprivničkog kraja, Koprivnica, 1983. ; Ante DOBRILA PEPO, Život i rad u oslobođenoj Koprivnici (7. XI 1943 — 9. II 1944)., Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, Varaždin, 1976., str. 566. – 586.

4 Zvonimir DESPOT, Vrijeme Zločina, Zagreb – Slavonski Brod, 2007.

5 Podravska republika, Vojna povijest, br. 32, Zagreb, 2013. ; URL:http://vojnapovijest.vecernji.hr/broj-32-vp/podravska-republika-908093 (30. svibnja 2016.)

6 Partizani zauzimaju Koprivnicu 1943. TV kalendar, URL: https://www.youtube.com/watch?v=J0UNOG_ql7Q (18. siječnja 2016.)

7 Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. – 1945., Zagreb, 1981. – 1989., knjige 1 – 10

Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP), no ima i građe režimskih i vojnih struktura NDH. Bez obzira na to, te činjenicu što je Građa tiskana u vrijeme socijalističke Jugoslavije tijekom '80-ih godina, radi se o prvorazrednom izvoru dokumenata u kojoj je objavljeno puno materijala u kojima se objektivno prikazuju zbivanja na terenu. Ovaj izvor je malo ili selektivno (prije 1990.) korišten u dosadašnjim istraživanjima o »Podravskoj republici«. Uz ovu građu koristit ću i dokumente iz Hrvatskog državnog arhiva koji se nalaze u fondovima OZNA i Okružni komitet KPH Bjelovar, koji sadrže zanimljive dokumente vezane uz »Podravsku republiku«.[8]

Dosad objavljeni radovi ističu važnost postojanja »Podravske republike« za razvoj NOP-a na području sjeverozapadne Hrvatske, a u posljednjih 25 godina otvorene su teme koje se bave i kontroverznim postupcima partizanske »narodne vlasti«. Meni će zadatak biti da proučavanjem izvora prikažem najvažnije događaje uz objektivan prikaz postupanja obiju zaraćenih strana. Isto tako pokušat ću fenomen »Podravske republike« dovesti u kontekst ratnih zbivanja u kasnijoj fazi rata.

Naime, najveći dio Podravine je do jeseni 1943. i kapitulacije Italije bio lišen većih ratnih zbivanja, ako izuzmemo diverzije partizana i povremene sukobe u kojima su ustaške vlasti dominirale. Osim manjinskih naroda Srba, Židova i Roma nad kojima je počinjen strašan zločin, širi slojevi stanovništva relativno su mirno živjeli do tog perioda. To se drastično promijenilo u posljednjim mjesecima rata. Nakon pada Podravske republike u veljači 1944. vlast u Podravini preuzela je zloglasna Crna legija na čelu s Rafaelom Bobanom koji je uveo strahovladu i donio Podravcima svakodnevnu bojazan za vlastite živote.[9] S druge strane se i ojačani narodnooslobodilački pokret sukobljavao s ustaškim pristašama pa su Podravci od veljače 1944. do kraja rata zapravo živjeli između dvije vatre. Zbivanja u tri mjeseca Podravske republike tome su uvelike pridonijela.

U ovom dijelu valja se također osvrnuti i na sam pojam »Podravske republike«, budući da se partizanski teritorij sjeverozapadne Hrvatske oslobođen krajem 1943. i početkom 1944. nikad službeno nije tako nazivao. Ovo područje kolokvijalno je nazivano »Podravskom republikom«, a strukture NOP-a su u službenim dokumentima ova područja jednostavno nazivale oslobođenim teritorijem ili slobodnim teritorijem, bilo da se govorilo o području sjeverozapadne Hrvatske ili pojedinih kotara, mjesta i sl. Režimske novine iz 1945. i 1946. isto tako ne spominju pojam »Podravske republike«.[10] Tjednik »Glas Podravine« koji izlazi u Koprivnici od 1950. redovito je pisao o proslavama u spomen na oslobođenje Koprivnice 1943., jer povodom 7. studenoga slavi se i Dan grada, no pojam »Podravske republike« se ni u ovim novinama ne spominje.[11]

Vojna enciklopedija iz 1974. ističe pojam slobodnog teritorija u Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, u sklopu kojeg spominje i termin »partizanska republika«.[12] Slobodi teritorij se u ovoj enciklopediji definira kao manje ili veće područje koje je oslobođeno u borbi protiv kvislinga i okupatora, na kojem su se nalazile partizanske jedinice i na kojem je djelovala narodna vlast, kao i organizacije KPJ, razne narodnooslobodilačke i antifašističke organizacije, sudovi, uprava, itd. Navodi se između ostalog primjer kako je u oružanom ustanku 1941. u Bosni stvoreno prostrano područje slobodnog teritorija koje je nazvano i »Drvarskom republikom«.

Prvi veći oslobođeni teritorij pod kontrolom partizana na jugoslavenskom području bila je »Užička republika«, što je pojam koji se isto tako nije službeno koristio od strane struktura NOP-a. Autor knjige o »Užičkoj republici« Venceslav Glišić pojasnio je u predgovoru knjizi zašto je tome bilo tako. Istaknuo je da rukovodstvo KPJ nije dozvoljavalo proglašavanje i spominjanje republike kako to ne bi izazivalo asocijacije da komunisti žele preuzeti vlast, što je potencirala suprotstavljena strana. U kvislinškom

---

8 Hrvatski državni arhiv (HDA): 01.1491 : OZNA ; 1827 : Okružni komitet KPH Bjelovar

9 Djelovanje Rafaela Bobana na području Podravine detaljnije je opisano u radu: Josip JAGIĆ, Biti vitez u NDH: Elementi biografije Rafaela Bobana, URL:http://www.slobodnifilozofski.com/2016/03/josip-jagic-biti-vitez-u-ndh-elementi.html (20. travnja 2016.)

10 Podravske novine, Koprivnica, 8(1945.) ; 9(1946.)

11 Digitalizirani arhiv Glasa Podravine 1950. – 2008., URL:http://dkt.arhivpro.hr/index.php?doctype=1&vrstadok=1&year=2008 (20. siječnja 2016.)

12 Slobodna teritorija u NOR naroda Jugoslavije, Vojna enciklopedija, knjiga 8, Beograd, 1974., str. 676. – 679.

tisku se kasnije pojavio naziv »Užička komunistička republika«, a 1942. u tisku u SSSR-u također pojam »Užička republika«. Takav naziv je nakon rata i stanovništvo prihvatilo pa je postepeno ušao i u historiografiju.[13] U zborniku radova o »Bihaćkoj republici«, u uvodnom tekstu kojeg potpisuje sam Josip Broz Tito navodi se da je Bihać krajem 1942. postao glavni grad oslobođenog teritorija kojeg je narod nazvao »Bihaćka republika«.[14]

U tom kontekstu možemo promatrati i naziv »Podravske republike« i složiti se s konstatacijom povjesničara Milivoja Dretar koji u knjizi Slobodna Podravina navodi da su sami stanovnici oslobođeni teritorij sjeverne Hrvatske nazivali »Podravskom republikom«.[15] Da je historiografija koristila termin »partizanska republika« potvrđuju knjige o oslobođenim područjima objavljene u vrijeme SFRJ, radi kojih se u stručnoj javnosti uvriježio i naziv »Podravska republika«.[16]

NASTANAK »PODRAVSKE REPUBLIKE«

Nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. došlo je do značajnog preusmjeravanja vojnih snaga NDH i Wehrmachta iz sjeverne Hrvatske prema Dalmaciji radi zauzimanja što boljih pozicija na teritoriju koji je ranije Italija kontrolirala. Snage Narodnooslobodilačke vojske (NOV) su iskoristile novonastalu situaciju i organizirale niz napadačkih akcija na slabije branjem teritoriju. U početku su organizirane diverzije na željezničku i telekomunikacijsku infrastrukturu, a nakon toga i složenije napadačke akcije. Uništena je važna željeznička linija između Koprivnice i Križevaca, te je režim NDH prometnu komunikaciju s Mađarskom bio prisiljen provoditi zaobilaznim pravcem, linijom Križevci – Bjelovar – Kloštar – Koprivnica – Mađarska. Ubrzo nakon toga kreću i napadi na infrastrukturu u đurđevačkoj Podravini, a posebno nakon što je u rujnu 1943. formiran Bjelovarski partizanski odred. Sve ovo dovelo je do pada morala vojnih jedinica na strani ražima NDH, te se povećao priljev domobrana u redove partizana. Partizanske snage pojačano su grupirane na Kalniku i Ivančici te okolici Podravine, pa dolazi do napada partizana i na jača uporišta. U drugoj polovici rujna snage NOV-a su zauzele Novi Marof i Varaždinske Toplice, a početkom listopada i Ludbreg. Koprivnica se tako našla u okruženju partizana te je bila prometno i komunikacijski odsječena od Zagreba i Varaždina. Čekao se trenutak kad će uslijediti i napad na ovaj grad, koji je za NDH i njemačku vojsku bio važan kao prometno središte ključno za komunikaciju iz središnje Hrvatske prema Mađarskoj. Nakon osvajanja Ludbrega partizani su uništavali sve prometnice, objekte i komunikacijske pravce prema Koprivnici, radi njenog potpunog odsijecanja. Ustaške vlasti imale su informacije o grupiranju partizanskih jedinica, no nisu mogle spriječiti ono što je ubrzo uslijedilo.[17]

Napad partizanskih jedinica na Koprivnicu započeo je u pola noći s 6. na 7. studenoga, a datum napada određen je u čast 26. obljetnici Oktobarske revolucije. Napad je izvela 21. brigada iz sastava 28. divizije zajedno s Kalničkim partizanskim odredom. Za rezervu napada je određena 17. udarna brigada, dok su postavljene i zasjede prema Đurđevcu, Križevcima, Varaždinu i drugim smjerovima odakle su se mogla očekivati pojačanja za snage koje su branile Koprivnicu.[18]

Prema analizi partizanskog Štaba druge operativne zone obrana Koprivnice nije bila dobro organizirana jer vanjski pojas utvrđenja grada nije bio ni uspostavljen a postrojbe u gradu nisu raspolagale s

---

13 Venceslav GLIŠIĆ, Užička republika, Beograd, 1986., str. 7. – 8.

14 Bihaćka republika : Zbornik članaka, prva knjiga, Bihać, 1965., str. 9. – 10.

15 Milivoj DRETAR, Slobodna Podravina, Zagreb, 2013., str. 41.

16 Primjer su knjige: Ratne uspomene Koste Nađa; Bihaćka republika (1982.), Užička republika - Zbornik sećanja, Bihaćka republika : zbornik članaka (1965.), Durmitorska partizanska republika (1979.), Više o ovim knjigama na Internet stranici: Dokumenti i knjige o Drugom svetskom ratu na teritoriji Jugoslavije i povezanim zbivanjima, http://www.znaci.net/ (9. lipnja 2016.) Termin »Podravska republika« u svojim radovima spominje Zdravko Dizdar: DIZDAR, Razvoj, str. 30. ; DIZDAR, Pregled razvitka, str. 6.

17 Više o ovim događajima: DIZDAR, Razvoj, str. 23. – 26. ; DOBRILA Pepo, Prilozi, str. 131. – 142. ; DOBRILA Pepo, Život, str. 62. – 64. ; DESPOT, Vrijeme, str. 110. – 116.

18 Građa, knjiga 7, dokument 51, str. 194. – 199., Izvješće Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama za oslobođenje Koprivnice, 15. studenoga 1943. ; DOBRILA Pepo, Prilozi, str. 131. – 136.

težim naoružanjem.[19] Partizani su nakon početka napada brzo napredovali i za dva sata uništili bunkere. Borbe u gradu su trajale sve do 19 sati 7. studenoga kada su partizani potisnuli snage koje su branile grad, koje su se povukle u vojarnu i tvornički krug »Danica«.[20] Zrakoplovstvo je 8. studenoga bombardiralo i mitraljiralo partizanska uporišta te bacilo streljivo u vojarnu gdje su se jedinice NDH povukle. Borbe na tim lokacijama su potrajale do 9. studenoga kad su partizani potpuno zagospodarili područjem. Ustaške postrojbe su u nekoliko navrata bezuspješno pokušale izvesti protunapad. Nakon što su postrojbe utvrđene na Danici i vojarni poražene, izvršile su prodor prema Mađarskoj i Prekodravlju te je većina jedinica izvučena bez borbe.

Partizani su uoči napada u Koprivnici imali svoje saveznike koji su im slali informacije što im je i olakšalo osvajanje grada. To potvrđuje ustaški satnik Martin Nemec koji 2. studenoga 1943. u pismu ministru unutarnjih poslova Mladenu Lorkoviću ističe gradske uglednike i pojedince za koje su postojale informacije da surađuju s partizanima.[21] Pripadnik Bijele garde Viktor Galinec pak nakon svog uhićenja u studenom 1943. navodi da su već tijekom rujna stigle prijave protiv pojedinih Koprivničanaca radi suradnje s partizanima. U listopadu je temeljem tog uhođenja bila sastavljena »crna lista« od 16 osoba koje su trebale biti likvidirane.[22] No druga strana je imala drugačije viđenje situacije. U izvješću partizanskog Područnog obavještajnog centra za Gornju Hrvatsku nadređenima stoji da je Koprivnica prije zauzimanja grada bila vrlo slabo nastrojena prema NOP-u, pa su komesari još tri tjedna prije napada tražili simpatizere u gradu s kojima bi uspostavili komunikaciju.[23] Istina je vjerojatno negdje u sredini. Partizanskih simpatizera i suradnika je u Koprivnici zasigurno bilo, no mnogi opet nisu bili aktivni u većem broju zbog straha od represije ustaškog režimskog aparata, ali s druge strane napadači su imali ključne informacije o situaciji u gradu koje su im olakšale vojni uspjeh.

U borbama za Koprivnicu snage NDH su prema izvješću Štaba druge operativne zone od 14. studenoga imale preko 250 mrtvih i ranjenih, dok su kod partizana poginula 42 vojnika a 17 ih je bilo ranjeno. U izvješću Štaba napisanom dan kasnije podaci o žrtvama bili bitno drugačiji. Prema njima su snage NDH imale 60 mrtvih, a partizani 29 mrtvih. Zarobljeno je oko 400 vojnika koji su branili grad.[24] U dnevnom izvještaju Glavnog stožera domobranstva od 10. studenoga 1944. navedeno je da je u napadu na Koprivnicu sudjelovalo 2000 partizana, dok je grad branilo 740 vojnika.[25]

U pomoć ustaškim snagama u Koprivnici su u vrijeme bitke poslana pojačanja iz Križevaca, Bjelovara i Varaždina, ali ove jedinice nisu imale uspjeha. Vojnici Bjelovarskog odreda su se u Novigradu Podravskom sukobili s ustaškim pojačanjima iz Bjelovara koja su krenula u pomoć napadnutoj Koprivnici. Partizanske snage su sredinom studenoga ušle i u Kloštar Podravski i Pitomaču, te su počele pripreme za napad na Đurđevac.[26]

Štab Druge operativne zone donio je odluku da napad na Đurđevac izvedu dva bataljuna 17. udarne brigade, a da dva bataljuna budu u rezervi, pa je određeno da se ove postrojbe odmore u Novigradu.[27]

---

19 Građa, knjiga 7, dokument 51, str. 194. – 199., Izvješće Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama za oslobođenje Koprivnice, 15. studenoga 1943.

20 Isto, dokument 48, str. 187. – 189., Izvješće Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama za oslobođenje Koprivnice, 14. studenoga 1943. ; dokument 51, str. 194. – 199., Izvješće Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama za oslobođenje Koprivnice, 15. studenoga 1943.

21 DESPOT, Vrijeme, str, 111. – 124., Pismo ustaškog satnika Martina Nemca od 2. studenoga 1943.

22 HDA, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.2 , str. 58. – 60., Izvještaj uhićenog Galinca Viktora od 25. XI. 1943.

23 Isto, POC za Gornju Hrvatsku – Glavnom obavještajnom centru, 14. studenoga 1943.

24 Građa, knjiga 7, dokument 48, str. 187. – 189., Izvješće Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama za oslobođenje Koprivnice, 14. studenoga 1943. ; dokument 51, str. 194. – 199., Izvješće Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama za oslobođenje Koprivnice, 15. studenoga 1943.

25 Isto, dokument 34, str. 133., Iz dnevnog izvještaja 313 Operativnog odjela Glavnog stožera domobranstva NDH, 10. studenoga 1943. ; dokument 50, str. 191. – 194., Izvještaj zapovjedništva Prvog zbornog područja o neuspješnom prodoru ustaško-njemačkih snaga iz Varaždina i Bjelovara u Koprivnicu, 14. studenoga 1943.

26 DIZDAR, Razvoj, str. 26.

27 Građa, knjiga 7, dokument 60, str. 225. – 226., Naređenje Štaba Druge operativne zone o pripremama za napad na Čazmu i Đurđevac, 17. studenoga 1943.

Međutim kako su jake snage NDH ušle u Viroviticu odustalo se od napada.[28] Bjelovarski odred je do prve polovice studenoga uglavnom onesposobio prugu između Kloštra i Koprivnice, ali i izbacio iz prometa i dionicu između Bjelovara i Kloštra.[29] Brigada »Braća Radić« je od 23. studenoga nastavila uništavanje pruge od Koprivnice do Križevaca, a Kalnički odred je nakon odlaska 28. divizije s područja Kalnika uništavao prugu i ceste prema Varaždinu.[30] Time je koprivnička Podravina bila potpuno odsječena od ostatka Hrvatske pod kontrolom režima NDH.

Snage NDH u Đurđevcu nalazile su se nakon ofenzive partizana na Koprivnicu u okruženju pa su krajem prosinca 1943. odlučile napustiti mjesto. Komanda mjesta Pitomača izvijestila je 31. prosinca da su ustaše natovarile 170 kola i da sigurno napuštaju Đurđevac u smjeru Mađarske.[31] Ustaše su mjesto napustili prvenstveno zato što su ostali bez streljiva, pa su partizani bez gubitak ušli u Đurđevac.[32] Već 1. siječnja 1944. jedinice Bjelovarskog odreda bile su u Đurđevcu, uz minimalne okršaje s ustaškim jedinicama u povlačenju.[33] Napuštanje Đurđevca Štab druge operativne zone NOV i PO Hrvatske ocijenio je kao dokaz slabosti neprijateljskih snaga.[34]

DRUŠTVENA DOGAĐANJA I ŽIVOT POD VLAŠĆU NOP-A

Članovi Štaba druge operativne zone bili su ponosni zbog činjenice što je Koprivnica sa 12.000 stanovnika bila jedan od većih gradova koje su partizani do tada osvojili. Značaj tog uspjeha bio je još veći ako se uzme u obzir činjenica da je taj grad bio važno željezničko čvorište, čijim je padom prekinuta željeznička veza između NDH i Mađarske.[35] Štab II. Operativne zone je odmah 8. studenoga izdao oglas u kojem je svima dano do znanja kako civilnu vlast preuzima Narodnooslobodilački odbor (NOO), a vojnu vlast partizanske jedinice. Zabranjena je svaka samovolja ili pljačka, kao i kretanje prema neprijateljskim uporištima, kretanje gradom je dozvoljeno do 20,30 sati, te su građani koji su posjedovali oružje pozvani su da ga predadu.[36]

Na sam dan partizanskog zauzimanja Koprivnice gradski NOO pozvao je građane na zbor u prostore kina za dan 10. studenoga 1943. Poziv potpisuje cijeli NOO, kojem je na čelu bio raniji istaknuti HSS-ovac i prijeratni gradonačelnik Koprivnice Tomo Čiković.[37] Na zboru je javnim glasovanjem biran, odnosno potvrđen, NOO Koprivnice. Isti dan je na sastanku Štaba 28. divizije donijeta odluka o osnivanju Komande mjesta Koprivnica na čelu s komandantom Antom Dobrilom Pepom.[38] Komandi mjesta je nakon formiranja dodijeljeno 20 vojnika, a kasnije i još 30 vojnika Bjelovarskog partizanskog odreda.[39] Kako bi se stalo na kraj kaosu koji je neposredno nakon osvajanja grada zavladao Komanda mjesta

---

28 DIZDAR, Razvoj, str. 26.

29 Građa, knjiga 7, dokument 62, str. 228. – 229., Operativni izvještaj Štaba Bjelovarskog partizanskog odreda o stanju u odredu i akcijama u prvoj polovici studenoga 1943., 17. studenoga 1943.

30 Isto, dokument 190, str. 737. – 745., Izvještaj Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama jedinica pod njegovom komandom u prosincu 1943., 28. prosinca 1943.

31 Isto, dokument 206, str. 814. – 816., Izvještaj Komande mjesta Pitomača, 31. prosinca 1943.

32 DESPOT, Vrijeme, str, 128.

33 HDA, 1827 : Okružni komitet KPH Bjelovar, kutija 1, br. 4389., Sekretar bjelovarskog partizanskog odreda – Izvještaj o stanju i radu bataljunskih biroa Bjelovarskog partizanskog odreda za vrijeme od 25. prosinca 1943. do 15. siječnja 1944., 15. siječnja 1944.

34 Građa, knjiga 8 (1. siječanj – 15. ožujak 1944.), Zagreb, 1988., dokument 1, str. 10. – 11., Naređenje Štaba druge operativne zone NOV i PO Hrvatske bjelovarskom NOP odredu za rad u oslobođenom Đurđevcu, 1. siječnja 1944.

35 Građa, knjiga 7, dokument 48, str. 187. – 189., Izvješće Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama za oslobođenje Koprivnice, 14. studenoga 1943.

36 DOBRILA PEPO, Život i rad, str. 572. – 574.

37 Građa, knjiga 7, dokument 28, str. 110. – 111., Poziv Gradskog NOO Koprivnica građanima na zbor u oslobođenom gradu, 8. studenoga 1943.

38 DOBRILA Pepo, Prilozi, str. 142. – 159.

39 Građa, knjiga 7, dokument 76, str. 281. – 284., Izvještaj Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o radu Komande kalničkog i moslavačkog područja nakon oslobođenja Koprivnice, 26. studenoga 1943.

Koprivnica je proglasom 16. studenoga zabranila pljačku pod prijetnjom strijeljanja, a od građana je zatražena predaja oružja i vojnih predmeta.[40] Kotarski NOO Koprivnica na čelu s predsjednikom Tomom Gažijem počeo je u gradu djelovati 9. studenoga.[41]

U gradu su vrlo brzo nakon dolaska partizana stanje normaliziralo pa su i škole nastavile s radom, te je organizirana javna kuhinja. Prema podacima iz knjige tadašnjeg komandanta grada u pekarama se pekao kruh u dovoljnim količinama, mesnice su bile opskrbljene mesom, a održan je i sajam na kojem je bila veća ponuda nego potražnja.[42] I u izvještaju Oblasnog komiteta za zagrebačku oblast iz sredine prosinca 1943. stoji da se život u gradu normalno odvija, da su mesnice bile pune mesa a pekare kruha.[43] Uvedene su mjere protiv špekulanata zbog nabijanja cijena i skrivanja zaliha. Započela je konfiskacija imovine onih trgovaca i obrtnika koji su pomagali režim i njemačku vojsku, te su se neprijateljski odnosili prema NOP-u. Konfiscirana je i imovina ustaških čelnika koji su si prisvojili tuđu imovinu.[44]

Koprivnička bolnica je bila jedina bolnica na teritoriju Podravine i u njoj je u siječnju, uz drugo zdravstveno osoblje, radilo pet liječnika. Kapacitet bolnice je bio 200 kreveta. Cijeli okrug raspolagao je s 22 liječnika, od kojih je osam bilo u partizanima, te pet zubotehničara i jednu sestru pomoćnicu. Partizanski teritorij Podravine imao je devet apoteka.[45] Brigu oko bolnice u Koprivnici je nakon dolaska partizana preuzeo NOO, te je financiranje zdravstvenih usluga uređeno na način da su imućniji liječenje plaćali dok je za siromašne građane ono bilo besplatno. U Koprivnici je proglašena slobodna trgovina, a samo je jedna pekara radila za potrebe NOV-a. U kožari braće Vedriš u Novigradu Podravskom pronađeno je 7000 kg kože, koja je uzeta te je jedan dio plaćen gotovinom a za drugi dio su izdane priznanice. Kožara je nadalje radila za potrebe vojske. Na Kalniku je organizirana i jedna postolarska radionica koja je od ove kože izrađivala obuću za partizansku vojsku. U radionici je zaposleno 30 postolarskih majstora iz Koprivnice.[46] Radi pomoći partizanskim vojnicima u organizaciji koprivničke gradske i kotarske organizacije AFŽ-a prikupljalo se rublje, pleli su se šalovi rukavice i majice. Partizanima su logistički pomagali i mnogi obrtnici: brijači, krojači, postolari, mehaničari, apotekari, dok su lovci iz Koprivnice, Hlebina i Molva lovili divljač za vojsku. Stanovništvo je isto tako prikupljalo prehrambene namjernice za vojsku, a pojedinci su dali i novčanu pomoć.[47]

Komanda grada Koprivnice objavila je tijekom prosinca 1943. proglas kako se na Badnjak dozvoljava slobodno kretanje cijelu noć, a na Božić i dan poslije (Štefanje) do ponoći. Dozvola za kretanje gradom tokom cijele noći izdana je i za Novu godinu.[48] Komunističke vlasti su na ovaj način dodvoravale stanovništvu, jer bilo kakve zabrane vezane uz Božić zasigurno bi mnogima potvrdile strahove o mogućim negativnim postupcima komunista prema crkvi i religiji nakon dolaska na vlast.

Gradski NOO je u prvim danima nakon uspostave vlasti počeo s proizvodnjom većih količina raznih propagandnih tiskovina. Tako su u desetak dana nakon osvajanja Koprivnice tiskani sljedeći materijali: 5000 letaka s imenima gradskih odbornika, 20.000 komada proglasa ZAVNOH-a, broj lista »Naprijed« od 5000 primjeraka, 10.000 komada »Saopćenja štaba II. Operativne zone« i 5000 komada letaka mjesnog NOO-a. Član Centralnog komiteta KP Hrvatske Dragutin Sailia u svojem izvješću iz studenog 1943. ističe da se u Koprivnici kao glasilo NOP-a tada počeo tiskati list »Srpska riječ«, kojem je prvi

---

40 Isto, dokument 51, str. 194. – 199., Izvješće Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama za oslobođenje Koprivnice, 15. studenoga 1943.

41 DOBRILA Pepo, Prilozi, str. 142. – 147.

42 Građa, knjiga 7, dokument 76, str. 281. – 284., Izvještaj Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o radu Komande kalničkog i moslavačkog područja nakon oslobođenja Koprivnice, 26. studenoga 1943.

43 DIZDAR, Razvoj, str. 27. – 28.

44 DOBRILA PEPO, Život i rad, str. 574. – 575.

45 Građa, knjiga 8, dokument 65, str. 319. – 332., Izvještaj Okružnoga NOO Bjelovar o političkoj situaciji, organizacijskom stanju i radu tajništva, komisija i odjela, 4. veljače 1944.

46 Isto, knjiga 7, dokument 76, str. 281. – 284., Izvještaj Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o radu Komande kalničkog i moslavačkog područja nakon oslobođenja Koprivnice, 26. studenoga 1943.

47 DOBRILA PEPO, Život i rad, str. 580. – 581.

48 Građa, knjiga 7, dokument 76, str. 163. i 165.

broj u 5000 primjeraka tiskan 10. studenoga.[49] Tiskara Vinka Vošickog tiskala je u tri mjeseca »Podravske republike« na desetke tisuća kopija raznih letaka, proglasa, novina i drugih materijala. U najviše primjeraka otisnuti su sljedeći materijali: Omladini Jugoslavije, Mladoj generaciji (10.000), Narodima Jugoslavije (10.800), Izjava o ciljevima i načelima NOB-a (15.000), Saopćenje o oslobođenju Koprivnice (10.000), Narodu bjelovarskog kotara (10.000) i Proglas ZAVNOH-a (15.000).[50]

U prvim danima nakon osvajanja Koprivnice s uspjehom su organizirani razni skupovi. Na njima su uzvikivane parole »Tito, Tito, živio drug Tito, živio drug Staljin«.[51]

Isto tako u Koprivnici je ubrzo od strane partijskih organizacija pokrenut kulturno-prosvjetni rad, te su priređivane razne kulturne manifestacije. Među prvima su u vježbaonici pučke škole u Koprivnici nastup s programom i plesom priredili vojnici 21. brigade 28. slavonske divizije. U Koprivnici je u siječnju 1944. gostovala kazališna družina okružnog NOO-a, nastupe su priredili glumci iz Zagreba, kao i kazališni amateri iz Koprivnice. Na raznim priredbama u gradu, koje su održavane tijekom partijskih manifestacija nastupali su koprivnički učenici, vojnici, recitatori i razni drugi izvođači.[52]

U Koprivnici su tijekom siječnja održana i dva prikazivanja filmova epidijaskopom kojima je prisustvovalo 800 ljudi. U Đurđevcu su bila također dva prikazivanja s 450 prisutnih, a u Pitomači isto dva s ukupno 180 posjetitelja. U Koprivnici su održana dva petodnevna tečaja glazbe, a samo na drugom tečaju je bilo oko 80 učitelja i profesora. Osnovana su nova pjevačka društva u Koprivnici (dva), Virju i Đurđevcu. U Koprivnici i Đurđevcu je omogućen i rad razglasnih stanica na kojima su čitani članci iz partizanskih novina i emitirane emisije radija »Slobodna Jugoslavija«. Prosvjedni odjel Okružnog NOO-a u siječnju je obavio pregled pojedinih škola u kotarima Koprivnica i Đurđevac gdje su nastavnicima dane upute za daljnji rad. Održavan je tečaj za nove učitelje u selima gdje nastavnog kadra nije bilo, no taj tečaj je zbog mobilizacije prekinut. U Koprivnici je 31. siječnja održana konferencija s odbornicima zaduženima za prosvjetu, te su im dane upute za prosvjetni rad u NOO-ima. Učenicima koprivničke gimnazije održano je pak političko predavanje o povijesti i ciljevima NOB-a.[53]

JAČANJE NOP-A U PODRAVINI I PROBLEMI S MOBILIZACIJOM

Nakon partizanskog osvajanja Koprivnice snaga NOP-a u Podravini dodatno se povećala. Aktivnošću istaknutijih HSS-ovaca koji su prešli na partizansku stranu krenulo se u osnivanje NOO-a u podravskim selima. Od 12. rujna do 28. studenoga je tako broj NOO-a u kotaru Koprivnica porastao s 21 na 62, a u kotaru Đurđevac s 15 na 34.[54] Koprivnica je postala centar aktivnosti NOP-a ne samo u Podravini već i na širem području sjeverozapadne Hrvatske. Pojačana je i aktivnost kotarskog komiteta pa dolazi do proširivanja i aktivnijeg rada NOO-a te partijskih organizacija SKOJ-a (Savez komunističke omladine Jugoslavije), USAOH-a (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske) i AFŽ-a (Antifašistička fronta žena).[55]

Štab Druge operativne zone je 5. siječnja 1944. donio naredbu o formiranju Komande Bjelovarskog područja, a komandant područja je trebao svojom naredbom imenovati komandanta mjesta Đurđevac.[56]

---

49 Isto, dokument 67, str. 240. – 246., Izvješće Dragutina Sailia, člana Centralnog komiteta KP Hrvatske, 20. studenoga 1943.

50 LOBOREC, Koprivničko grafičari, str. 29. – 31.
O sadržaju pojedinih letaka koji su tada otisnuti u Koprivnici vidjeti: HORVATIĆ, Proglasi, str. 42. – 50.

51 HDA, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.2 , str. 47. – 50., POC za Gornju Hrvatsku – Glavnom obavještajnom centru, 14. studenoga 1943.

52 DOBRILA PEPO, Život i rad, str. 574. – 575., 581. – 582.

53 Građa, knjiga 8, dokument 65, str. 319. – 332., Izvještaj Okružnoga NOO Bjelovar o političkoj situaciji, organizacijskom stanju i radu tajništva, komisija i odjela, 4. veljače 1944.

54 Isto, knjiga 7, dokument 84, str. 310. – 312., Izvještaj Okružnoga NOO Bjelovar ZAVNOH-u o političkoj situaciji i organizacijskom stanju, 28. studenoga 1943.

55 DIZDAR, Razvoj, str. 27. – 28.

56 Građa, knjiga 8, dokument 8, str. 42. – 43., Naredba Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o formiranju Komande bjelovarskoga područja i Komande mjesta Đurđevac, 5. siječnja 1944.

Partizanska vlast je uskoro uspostavljena i u drugim mjestima đurđevačke Podravine.[57] Prvi bataljun Bjelovarskog NOP odreda, koji je djelovao u Podravini, organizirao je tijekom prve polovice siječnja 1944. dva zbora u Novigradu (s prisutnih 100 i 500 ljudi), dva u Virju te po jedan u Đurđevcu i Sokolovcu. Na zborovima se govorilo o ciljevima NOB-a te vojnoj i političkoj situaciji u svijetu.

Upravljajući teritorijem Podravine snage NOV-a krenule su s mobilizacijom ljudstva u svoje postrojbe, no ona nije odrađena na razini koju su komunisti očekivali.[58] Ipak u kotaru Koprivnica je do sredine studenoga 1943. mobilizirano preko 400 partizana.[59] Dobrim dijelom i zahvaljujući mobilizaciji nakon osvajanja koprivničke Podravine sredinom prosinca je u Malom Pogancu osnovana 32. divizija u čiji su sastav ušle udarna brigada »Braća Radić« i brigada »Matija Gubec«. Divizija je imala oko 1500 vojnika. U Rasinji je već 19. siječnja 1944. formiran 10. korpus kojeg su činile 32. i 33. divizija te Kalnički, Zagorski i Zagrebački odred.[60]

Mobilizacija u đurđevačkoj Podravini u siječnju 1944. zakomplicirala je odnos između NOP-a i stanovništva. Okružni komitet Bjelovar je u izvješću od 27. siječnja 1944. naveo da se na đurđevačkom području osjećalo previranje zbog partizanske mobilizacije, koja nije uspjela jer su organizacije bile preslabe da je pripreme.[61] U izvješću 4. veljače Okružni komitet pak spominje pogoršanje političke situacije zbog partizanske mobilizacije. Među stanovništvom se počelo govoriti kako snage NDH pripremaju ofenzivu na partizanski teritorij Podravine, što je NOP-u otežavalo suradnju s narodom jer su mnogi strahovali od ustaške odmazde.[62]

Početkom veljače 1944. POC za gornju Hrvatsku izvijestio je da su mnogi tijekom mobilizacije pobjegli u vinograde, te se počelo govoriti da se osniva »vinogradarska brigada«.[63] Među pristašama NOP-a je došlo do ideje da se osnuje đurđevačka brigada koja bi ostala na području tog kotara, no to se u praksi nije još jedno vrijeme obistinilo. Mnogi stanovnici nisu željeli otići u borbu na druga područja pa su zato radije izbjegavali mobilizaciju. Tada se na mobilizaciju u partizane u đurđevačkom kraju odazvalo manje od polovice pozvanih, a mnogi od mobiliziranih pobjegli su preko Drave i pridružili se vojnim jedinicama NDH. U Novigradu se mobiliziranim ljudima čak prijetilo da će ih se u slučaju odbijanja odlaska u partizane zatvoriti u logore, da će im imovina biti konfiscirana a obitelji protjerane u Slavoniju.[64]

U Okružnom komitetu Bjelovar su mjesec dana kasnije priznali da su pogriješili s provedbom mobilizacije u Podravini jer je krivo ocijenjena situacija.[65] Od svih pozvanih na mobilizaciju u kotaru Koprivnica se odazvalo 60%, a u kotaru Đurđevac 40%, dok su se ostali razbježali po vinogradima. Ukupno je u ova dva kotara tijekom partizanske mobilizacije i oko 150 ljudi otišlo na stranu NDH.[66]

---

57 Isto ; knjiga 7, dokument 206, str. 814. – 816., Izvještaj Komande mjesta Pitomača, 31. prosinca 1943.

58 Isto, dokument 84, str. 310. – 312., Izvještaj Okružnoga NOO Bjelovar ZAVNOH-u o političkoj situaciji i organizacijskom stanju, 28. studenoga 1943.

59 Isto, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.2 , str. 47. – 50., POC za Gornju Hrvatsku – Glavnom obavještajnom centru, 14. studenoga 1943.

60 DIZDAR, Razvoj, str. 26. – 30.

61 Građa, knjiga 8, dokument 48, str. 246. – 247., Izvještaj Okružnoga komiteta KPH Bjelovar o preseljenju Okružnog komiteta u Borovljane ta o političkoj situaciji u kotarima Križevci i Đurđevac, 27. siječnja 1944. Okružni komitet HPH Bjelovar je krajem siječnja 1944. radi sigurnosti preselio svoje sjedište na područje Podravine, u Borovljane kod Novigrada Podravskog.

62 Isto, dokument 65, str. 319. – 332., Izvještaj Okružnoga NOO Bjelovar o političkoj situaciji, organizacijskom stanju i radu tajništva, komisija i odjela, 4. veljače 1944.

63 HDA, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.2, str. 118. – 121., POC za gornju Hrvatsku – Polit. obavještajni izvj. Za siječanj, 2. veljače 1944.

64 Isto.

65 Isto, 1827 : Okružni komitet KPH Bjelovar, kutija 1, br. 4391., OK KPH Bjelovar – Oblasnom komitetu KPH za Zagrebačku oblast, 25. veljače 1944.

66 Isto.

POSTUPANJE S RATNIM PLIJENOM, TE NEDISCIPLINA I NEPRAVILNOSTI POBJEDNIČKIH JEDINICA

Osvajanjem Koprivnice snage NOP-a domogle su se velike količine oružja, vojne opreme i prehrambenih namjernica. Komanda Kalničkog područja stoga se u narednom razdoblju bavila izvlačenjem velike količine ratnog plijena iz Koprivnice na sigurnije područje Kalnika. Zaplijenjeno je bilo oko 50 vagona pšenice, raži, kukuruza, zobi i pšeničnog brašna, sedam vagona šećera, tri vagona soli, nekoliko vagona potkova, 15 vagona papira za tiskanje novina, nekoliko vagona bakrene žice za telefonske linije, jedan vagon porculanskog posuđa i mnogo drugog materijala. Izvlačenje ratnog plijena je otežavalo kišovito vrijeme, a odvoz je zbog opasnosti od avionskih napada organiziran tokom noći. Kod organizacije kola za prijevoz pomogao je gradski NOO, a otpremanje materijala s kolodvora kontrolirali su zamjenik komandanta Kalničkog područja i njegovi suradnici. Svaki pojedinac koji je preuzeo materijal za odvoz dobio je potvrdu, dok je na lokaciji gdje je roba odvožena kontrolirano da li je sve dovezeno, pa je potom roba preuzeta. I uz takvu kontrolu bilo je slučajeva da su si pojedini seljaci nekoliko vreća soli ili šećera odvezli kućama, o čemu je bio obaviješten Štab II. operativne zone.[67]

U Pokrajinskom obavještajnom centru su također imali informacije da su civili koji su vozili plijen na partizanski teritorij uzimali su za sebe dio, pa je tako na odredišta dovezeno tek pola vreća šećera od ukupnog plijena. Evakuacija ratnog plijena iz Koprivnice obavljala se puna dva mjeseca. U tom je razdoblju nekoliko tisuća ljudi s preko 500 do 1000 kola radilo na poslovima odvoza.[68]

Ratni plijen iz Koprivnice većim dijelom je otpremljen izvan Podravine. Najveći dio prehrambenih namjernica otpremljen je na partizanski oslobođeni teritorij za prehranu partizanskih jedinica na cijelom sektoru. Tek dva vagona pšenice, te dio šećera i soli, stavljeno je na raspolaganje gradskom NOO-u radi prehrane stanovništva, dok se daljnja prehrana stanovništva organizirala od uzimanja ušura. U Koprivnici je zaplijenjeno i skoro 10 milijuna kuna u novcu, od čega je 2 milijuna poslano Centralnom komitetu a ostalo je korišteno za potrebe jedinica na području sektora.[69]

Na konferenciji u Štabu 28. divizije 10. studenoga odlučeno je da se dvije koprivničke tiskare presele na oslobođeni teritorij u Slavoniju – tiskara Viktora Senjana koja je konfiscirana i tiskara Valka Loborca. I najveći dio papira koji je zaplijenjen na željezničkoj stanici prebačen je u Slavoniju. Prebacivanje ovog materijala krenulo je već 11. studenoga a da bi se sve odvezlo bilo je potrebno 120 seljačkih kola.[70]

Uza sav dobiveni ratni plijen vršila se i rekvizicija, što potvrđuje izvješće Štaba II. operativne zone od 26. studenoga u kojem se ističe da su partizanski intendanti koji su vršili rekviziciju često griješili u postupku rekviriranja hrane i potrepština za vojsku. Griješili su iz razloga jer nisu bili upućeni u propise o tome te su brkali postupke rekvizicije i konfiskacije.[71]

Tijekom vojnog zauzimanja Koprivnice dogodile su se razne nepravilnosti u postupanju pobjedničkih snaga, a pojedine je zabilježio Pokrajinski obavještajni centar (POC) za Gornju Hrvatsku u svom izvješću Glavnom obavještajnom centru 14. studenoga.[72] Kako je nakon ulaska u grad počela potraga za suradnicima režima i ostacima poražene vojske, POC navodi da su u uhićenjima »petokolonaša« sudjelovali i oni koji za to nisu bili odgovorni i da su se pretresi kuća radili bez plana, te su ih obavljali i partizani i civili. Pojedini civili su u cijeloj gužvi počinili i pljačku, kao primjerice u dva dućana s tekstilnom robom iz kojih je odneseno mnogo odijela, štofa i drugog materijala. Dva partizana su na

---

67 Isto, knjiga 7, dokument 76, str. 281. – 284., Izvještaj Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o radu Komande kalničkog i moslavačkog područja nakon oslobođenja Koprivnice, 26. studenoga 1943.

68 HDA, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.2 , str. 47. – 50., POC za Gornju Hrvatsku – Glavnom obavještajnom centru, 14. studenoga 1943.

69 Građa, knjiga 7, dokument 76, str. 281. – 284., Izvještaj Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o radu Komande kalničkog i moslavačkog područja nakon oslobođenja Koprivnice, 26. studenoga 1943.

70 LOBOREC, Koprivničko grafičari, str. 29. – 31.

71 Građa, knjiga 7, dokument 76, str. 281. – 284., Izvještaj Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o radu Komande kalničkog i moslavačkog područja nakon oslobođenja Koprivnice, 26. studenoga 1943.

72 HDA, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.2 , str. 47. – 50., POC za Gornju Hrvatsku – Glavnom obavještajnom centru, 14. studenoga 1943.

ulici i strijeljana zbog počinjene pljačke. Civili su zalazili u privatne kuće, pa su primjerice odnesene neke stvari iz hotela »Car«. Uzimani su i vojnički bicikli, pa je tako od 1000 bicikala domobrana koturaša partizanima došlo u ruke tek oko 300. Prema izvješću POC-a najviše je pljačkaša u grad dolazilo iz okolnih sela Vinice, Močila i Močilskog brega.[73]

Štab Druge operativne zone u svom izvješću od 15. studenoga, u kojem izvještava o uspješnom zauzimanju Koprivnice, navodi i problem vezan uz dezertiranje novopridošlih vojnika u Brigadi »Braće Radića« i Kalničkom NOP odredu.[74] Ističe se i nedovoljno iskustvo jedinica u borbama u gradu jer mnogi neprijateljski vojnici uspjeli su pobjeći a u nekoliko navrata su izvršeni i protunapadi ustaša. Zato je određeno da se organizira tečaj na kojem bi se vojnici osposobljavali za borbu. Izvješće ističe i primjere nediscipline jer je bilo slučajeva da su se pojedinci presvlačili u odore neprijateljskih vojnika odmah nakon njihovog zarobljavanja, što je krnjilo ugled partizana i izazivalo nezadovoljstvo kod vojnika koji su držali zasjede jer se tako onemogućavala planska podjela plijena.[75]

Uslijed same bitke i nakon nje nastala je značajna materijalna šteta, a posebno na željeznici. Na željezničkoj stanici je zapaljena lokomotiva i 300 vagona.[76] U Koprivnici su razorene sve skretnice i uređaj za okretanje lokomotive, te je uništena željeznička pruga i svi mostovi do stanice Botovo.[77]

I poražena strana je dala svoje viđenje o postupanju napadača. Iz operativnog odjela Glavnog stožera domobranstva su već u vrijeme napada izvijestili da partizani pljačkaju grad, a posebno željezničku stanicu gdje iz vagona odvlače brašno u smjeru Ludbrega.[78] Ustaški agent »1001« u svom izvješću o stanju u Koprivnici od 29. siječnja 1944. navodi da je u gradu nakon dolaska partizana nastupilo »samovlašće partizanske rulje koja se bacila na pljačku državne i narodne imovine.«[79] Prema njegovom navodu partizani su se podijelili u grupe i najprije pljačkali željezničku postaju, te zatim trgovine. Sva se pokretnina potom otpremila u Ribnjak, Veliki Poganac, Ludbreški Ivanec, Prkos, Sredice i druga mjesta na Bilogori i Kalniku. Roba se odvozila na nasilno oduzetim kolima obližnjih seljaka, a odvoz je trajao desetak dana. Mnogo potrepština je prema navodu agenta »1001« odvuklo i lokalno stanovništvo, a najviše seljaci iz Koprivničkog Ivanca. Svi uredi u gradu su bili uništeni, kao i spisi, a blagajne su bile razvaljene i novac odnesen. U gradu je prema njegovom viđenju zavladalo bezvlašće, svi su se plašili a partizane je jedino zanimalo dnevno priređivanje skupština za vlastite ciljeve. Svima koji nisu željeli dolaziti na sastanke prijetilo se strijeljanjem ili prisilnim radom.[80]

Loše kritike su pratile i Bjelovarski partizanski odred koji je djelovao na području Bilogore i đurđevačke Podravine. Štab Druge operativne zone smatrao je taj odred jednim od najslabijih na tom području jer nije imao većih akcija, te njegovi pripadnici nisu bili dovoljno borbeni i disciplinirani.[81] Stanje u Bjelovarskom odredu sredinom siječnja 1944. opisao je i novi sekretar odreda Jovo Rakinić.[82] Uz kritiku zapovjednom kadru ističe da je vojska bila dosta nedisciplinirana pa su pojedine jedinice činile

---

73 Isto.

74 Građa, knjiga 7, dokument 51, str. 194. – 199., Izvješće Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama za oslobođenje Koprivnice, 15. studenoga 1943.

75 Isto.

76 Isto.

77 HDA, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.2 , str. 47. – 50., POC za Gornju Hrvatsku – Glavnom obavještajnom centru, 14. studenoga 1943.

78 Građa, knjiga 7, dokument 32, str. 125. – 126., Iz dnevnog izvještaja 313 Operativnog odjela Glavnog stožera domobranstva NDH, 9. studenoga 1943.

79 DESPOT, Vrijeme, str, 124. – 128., Izvješće agenta »1001« od 29. siječnja 1944.

80 Isto.

81 Građa, knjiga 8, dokument 190, str. 737. – 745., Izvještaj Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o borbama jedinica pod njegovom komandom u prosincu 1943., 28. prosinca 1943.

82 HDA, 1827 : Okružni komitet KPH Bjelovar, kutija 1, br. 4389., Sekretar bjelovarskog partizanskog odreda – Izvještaj o stanju i radu bataljunskih biroa Bjelovarskog partizanskog odreda za vrijeme od 25. prosinca 1943. do 15. siječnja 1944., 15. siječnja 1944.

izgrede, zlostavljale i tukle ljude. Naročito je u tome prednjačio 2. bataljun odreda koji je zbog izgreda u selima kod Bjelovara navukao na sebe neprijateljsko raspoloženje hrvatskog stanovništva.[83]

KAŽNJAVANJE »NARODNIH NEPRIJATELJA«

Nakon što su partizanske snage uspostavile kontrolu nad Koprivnicom, Komanda mjesta je u suradnji s NOO-om i obavještajnom službom krenula u uhićenja neprijatelja NOP-a i suradnika ustaškog režima. Zajedno s vojnim jedinicama NDH pobjegli su iz grada mnogi koji su bili na strani ustaškog režima. Oni koji nisu uspjeli otići postali su mete progona pa je nakon preuzimanja vlasti u gradu koprivnički NOO napravio popis neprijatelja NOP-a.[84] Mnogima od njih je tako i suđeno te su proglašeni »narodnim neprijateljima«.[85]

Ustaški agent »1001« ističe u svom izvješću da su mnogi nepoćudni novom režimu bili uhićeni i lancima vezani odvedeni u Veliki Poganac. Tamo su isto odvedeni i zarobljenici u borbi a preživjeli su oni koji su imali prijatelje među istaknutim partizanima. Točan broj ubijenih u Pogancu je bio nepoznat, no agent »1001« je smatrao da je tamo ubijeno oko 80 osoba. Mnogi zarobljenici prešli su i u partizane samo da ne budu strijeljani.[86]

Rajonski obavještajni centar (ROC) Bjelovar uputio je Komandi mjesta Koprivnica 18. studenoga popis osoba koje je trebalo u gradu Koprivnici i okolici uhititi. Od strane partizanskih obavještajaca stigli su podaci za petoricu ustaška časnika koji su sudjelovali u borbama u Bosni 1941., a poslan je i popis osoba čija su imena nađena u glavnoj knjizi ustaškog logora u Koprivnici, osoba do kojih se došlo na temelju spiska dobivenog od časnika i dočasnika grada Koprivnice, te drugih za koje je određeno uhićenje.[87] Par dana kasnije je komanda mjesta Koprivnica od bjelovarskog ROC-a primila podatke o novim osobama koje su uhićene i upućene na vojno-sudski odsjek.[88]

Vojni sud Kalničkog područja osudio je 20. prosinca na smrt strijeljanjem 14 ustaša iz Koprivnice i okolice.[89] U presudi se navodi da su surađivali s ustaškim izdajicama i učestvovali u progonima, stradanjima i ubojstvima poštenih i mirnih građana, radi čega su proglašeni »narodnim neprijateljima« i radi toga im je suđeno, te je smrtna kazna nad njima i izvršena.

U članku »Partizansko vladanje u Koprivnici« objavljenom 26. ožujka 1944. u režimskom listu »Nova Hrvatska« popisano je 40 osoba, ustaša i njihovih suradnika, koje su uhićene i odvedene u Veliki Poganac, gdje su i ubijene.[90] Na popisu su među ostalima i istaknuti koprivnički ustaše: logornik Mijo Uđbinac, zapovjednik ustaške pripremne bojne Alojz Sabadi, zapovjednik ustaške mladeži Podhraški i drugi. Članak navodi da je ubijeno i još nekoliko pripadnika »Hrvatskih oružanih snaga.«[91]

Proglasom 21. prosinca 1943. građani Koprivnice su obaviješteni o izgnanstvu članova obitelji pripadnika ustaškog pokreta (očevi, majke, supruge djeca i drugo srodstvo). Komunističke vlasti su objašnjavale da su pojedini građani Koprivnice u vezi s izbjeglim ustašama iz Koprivnice te se pripadnike

---

83 Isto.

84 HDA, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.2 , str. 47. – 50., POC za Gornju Hrvatsku – Glavnom obavještajnom centru, 14. studenoga 1943.

85 Građa, knjiga 7, dokument 76, str. 281. – 284., Izvještaj Štaba Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o radu Komande kalničkog i moslavačkog područja nakon oslobođenja Koprivnice, 26. studenoga 1943.

86 DESPOT, Vrijeme, str, 124. – 128., Izvješće agenta »1001« od 29. siječnja 1944.

87 HDA, 01.1491 : OZNA,, kutija 17, 4.10, str. 91. – 93., ROC Bjelovar – Komandi mjesta Koprivnica, 18. studenoga 1943.

88 Isto, br. 99., ROC Bjelovar – Komanda mjesta Koprivnica, 23. studenoga 1943.

89 Građa, knjiga 7, dokument 168, str. 677. – 678., Presuda vojnog suda komande Kalničkog područja o osudi na smrt i strijeljanje četrnaest ustaških izdajica iz Koprivnice i okolice, 20. prosinca 1943.

90 Franjo HORVATIĆ, Ustaški zločini i teror u Koprivnici 1944. i 1945. godine, Podravski zbornik 6, Koprivnica, 1980., str. 35. – 37.

91 Isto.

ustaških obitelji optuživalo za odavanje položaja NOV-a, pomoć ustašama, itd. Najavljeno je da će se izgnanstva ponavljati ukoliko se za još neke pojedince utvrdi da rade protiv NOP-a.[92]

Pod udarom komunističkih vlasti našli su se svi koji su bili vezani uz ustaški režim, pa tako i pripadnici formacija Bijele garde.[93] U studenom 1943. je uhićen član Bijele garde Viktor Galinec koji je na ispitivanju od 22. do 25. studenoga otkrio mnoge podatke o cijeloj organizaciji i o aktivnostima Bijele garde na području Podravine. Osim Galinca u Koprivnici je uhićeno još 16 osoba za koje se sumnjičilo da imaju veze s Bijelom gardom. Ove osobe su tad zatvorene kod Vojnosudskog odsjeka Komande Kalničkog područja.[94] U Koprivnici je 29. studenoga uhićeno još 30 pripadnika Bijele garde, koji su ispitani te su preko njih partizani došli i do informacija o Glavnom odboru organizacije u Zagrebu.[95]

Iako su partizani imali kontrolu nad Podravinom još uvijek je na tom području bilo ljudi sklonih ustaškom režimu. U partizanskom Područnom obavještajnom centru za gornju Hrvatsku su imali informacije o mnogim takvim osobama no ipak ih nisu odmah uhitili, već su ih pratili i djelovali prema potrebi. Masovna uhićenja se nisu prakticirala kako to ne bi izazvalo revolt naroda.[96]

PROMIŠLJANJA PARTIJSKIH DUŽNOSNIKA O POLITIČKOJ SITUACIJI U PODRAVINI

Svoje viđenje političke situacije u Podravini nakon uspostave partizanske vlasti dali su u svojim izvješćima partijski dužnosnici koji su u vrijeme »Podravske republike« boravili na tom području. Kroz ta povjerljiva izvješća jasno se mogu vidjeti politički stavovi većine Podravaca, ali i stavovi komunističke vrhuške prema HSS-u odnosno političkoj stranci čiji su utjecaj među masama željeli preuzeti.

Izaslanik ZAVNOH-a Oleg Mandić poslao je 20. studenoga 1943. tajniku Izvršnog odbora ZAVNOH-a Pavlu Gregoriću referat o političkom stanju u Podravini i Koprivnici.[97] On u kontekstu partizanskog zauzimanja gradova sjeverne Hrvatske ističe problem vezan uz pomanjkanje »prigodnih političkih kadrova« jer su ljudi na terenu bili prilagođeni seoskom mentalitetu i slabo su poznavali mentalitet građana. Navodi isti tako da su se stanovnici gradova još uvijek nalazili pod dojmom ustaške propagande, te nisu bili upućeni u ciljeve NOP-a. To je očito uzrokovalo razne nesuglasice u Koprivnici pa je bilo potrebno ljude upoznati s politikom NOP-a. Mandić je zato prilikom zasjedanja gradskog NOO-a, zajedno s Milanom Mesarićem iz bjelovarskog Okružnog komiteta, održao edukaciju o budućem smjeru rada koprivničkog NOO-a.

---

92 DESPOT, Vrijeme, str. 137., Proglas Komande mjesta Koprivnica od 21. prosinca 1943. o protjerivanju članova obitelji ustaških dužnosnika

93 Bijela garda bila je osnovana tijekom ljeta 1943. radi ambicija ustaškog vodstva da se zbog nedostatka pristaša i vojske u selima ponovo aktiviraju oružane postrojbe slične nekadašnjoj Hrvatskoj seljačkoj i građanskoj zaštiti. Kako se bi se seljaštvo mobiliziralo u ove oružane formacije pokušala se koristiti retorika pozivanja na predsjednika HSS-a Vladka Mačeka i vrednote HSS-a, a nositelji komunikacije prema širim masama bili su proustaški orijentirani HSS-ovci. Prva jedinica Bijele garde u Podravini formirana je u Đurđevcu 18. kolovoza 1943., a Bijela garda se nakon toga postepeno ustrojila u mnogim podravskim selima. Mnogi su se u ove jedinice pridružili i zbog toga što pripadnici Bijele garde nisu trebali ići u borbe na druge fronte već su imali zaduženje da brane svoje selo ili svog kraj od partizana. Kad su seljaci uvidjeli da se radi o prevari te da iza Bijele garde stoji ustaški režim neki su napustili ove postrojbe, no Bijela garda se u Podravini održala do kraja rata. Više o osnivanju Bijele garde u Podravini: Vladimir ŠADEK, Politika ustaša i komunista prema haesesovcima u kotarima Koprivnica i Đurđevac (1941–1943) // 110 godina Hrvatske seljačke stranke, Zagreb, 2015., str. 403. – 418.

94 HDA, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.2, str. 69. - 70., POC za Gornju Hrvatsku – glavnom obavještajnom centru, 2. prosinca 1943.

95 Građa, knjiga 7, dokument 87, str. 328. – 330., Izvještaj Rade Bulata Štabu Druge operativne zone o stanju u jedinicama koje se nalaze u Hrvatskom zagorju i oslobođenoj Koprivnici, 29. studenoga 1943.

96 HDA, 01.1491 : OZNA, kutija 13, 4.0.3, str. 109. – 111., POC za gornju Hrvatsku – ROC Koprivnica-Križevci, 31. siječnja 1944.

97 Građa, knjiga 7, dokument 68, str. 247. – 248., Pismo Olega Mandića Pavlu Gregoriću, tajniku Izvršnog odbora ZAVNOH-a, o političkoj situaciji u Podravini i Koprivnici, 20. studenoga 1943.

Mandić je ustvrdio da se stanovništvo Koprivnice i okolnih sela držalo pasivno i da je slabo pristupalo u redove partizana, a što potvrđuju i problemi s mobilizacijom koji se spominju u ranijim poglavljima. Mandić sukladno tome zaključuje da su Podravcima bili važniji »privatni interesi« i »lični boljitak« i da su se zato nerado izlagali partizanskom životu.[98]

U novom izvješću iz prosinca 1943. Mandić se osvrnuo na političku situaciju i naveo da su križevački, koprivnički i đurđevački kraj još uvijek kule HSS-a i da je utjecaj vodećih HSS-ovaca na seljaštvo ogroman.[99] Čak su i odbornici NOO-a većinom bili HSS-ovci, a u Koprivnici je primjetan bio i utjecaj svećenstva. Unatoč tome što su podravski HSS-ovci imali važnu ulogu u stvaranju partizanskog HSS-a, a samim time i u pridobivanju seljaka na stranu NOP-a, Mandić tada prilično kritički nastupa prema HSS-u u Podravini.[100] On je smatrao da je pogrešno misliti da je HSS oslabljen cijepanjem na lijevo i desno krilo jer se posljedice pristupanja IO HSS-a NOB u Podravini nisu ni osjećale. Smatrao je da većina vođa HSS-a i unutar NOO-a (također i jedan od braće Gaži) igra dvoličnu igru, jer »…vrlo vješto rovare i agitiraju u reakcionarnom duhu među beskompromisno im odanim seljaštvom, koje ih slijepo sluša. Uglavnom šire tezu da će Engleska sklopiti separatni mir s Njemačkom i onda zajedno s ovom i Japanom udariti na Sovjetski Savez koji neće biti u stanju da odoli ovoj koaliciji…«[101] Čak je navodio da HSS-ovci u Podravini i dalje podržavaju veze s ustaškim uporištima, a primjer za to je osnivanje Bijele garde. Seljaci su se plašili da bi im u slučaju pobjede NOB-a bila oduzeta zemlja i da će »…svi bez razlike jesti iz jednog kazana…«[102]

Pokušaji komunista da ova razmišljanja promjene bili su neuspješni. Mandić je imao dojam da su vodeći HSS-ovci partizane i NOB uglavnom doživljavali kao manje od dva zla između kojih su morali birati. Također navodi da IO HSS-a nije poduzeo ništa da se prekine rovarenje lokalnih HSS-ovaca i da se prekine s »…inertnom i egoističnom neodlučnošću Podravca…«[103] Mandić dalje ističe stav da se takva razmišljanja neće uspjeti promijeniti jer seljak ipak radije ide u polje nego u rat, te da pasivnost Podravaca uzrokuje njihovo slabo sudjelovanje u NOV-u. Ističe i primjer kad je jedan politički komesar u nekom selu proglasio opću mobilizaciju svih sposobnih za oružje, pa se dogodilo da se 30% seljaka prijavilo, 50% je pobjeglo u šumu, a 20% je otišlo ustašama.[104]

Poznati podravski naivni slikar, tada vijećnik ZAVNOH-a, Franjo Mraz u pismu tajniku ZAVNOH-a Pavlu Gregoriću također je u studenom 1943. dao svoje viđenje stanja na širem bjelovarskom području, među koje je bila uvrštena i Podravina.[105] Cijelo to područje Mraz je ocijenio kao politički najzapuštenije, u koje je potrebno poslati dobre političke radnike radi osposobljavanja NOO-a za njihov rad. Kako je HSS u cijelom kraju bio najsnažnija politička snaga među masama i Mraz se kritički obrušio na tu

---

98 Isto.

99 Isto, dokument 181, str. 709. – 714., Izvještaj Olega Mandića ZAVNOH-u o utiscima o političkoj situaciji i radu NOO-a na području bjelovarskog okruga, 23. prosinca 1943.

100 Najistaknutiji podravski HSS-ovac Franjo Gaži iz Hlebina je 29. travnja 1944. u Taborištu kraj Slunja izabran za predsjednika partizanskog Izvršnog odbora H(R)SS-a., a Stjepan Prvić je ranije postao članom ZAVNOH-a. Zahvaljujući svom radu na približavanju HSS-a NOP-u podravski HSS-ovci dobili su vrlo važne dužnosti i u Narodnoj vladi Hrvatske koja je formirana u travnju 1945. Franjo Gaži je zauzeo poziciju potpredsjednika Vlade, Tomo Čiković je postao ministrom poljoprivrede i šumarstva, a na toj ga je poziciji kasnije naslijedio Stjepan Prvčić. Isto tako u predsjedništvo Narodnog sabora Hrvatske 1945. ušli su podravski HSS-ovci Franjo Gaži kao jedan od potpredsjednika, Stjepan Prvčić kao jedan od tajnika i Tomo Čiković kao član.
Više o HSS-u u vrijeme Drugog svjetskog rata: Zdenko RADELIĆ, Hrvatska seljačka stranka 1941. – 1950., Zagreb 1996., str. 134. – 139. ; Više o podravskom HSS-u između 1941. i 1943.: ŠADEK, Politika, str. 403. – 418.

101 Građa, knjiga 7, dokument 181, str. 709. – 714., Izvještaj Olega Mandića ZAVNOH-u o utiscima o političkoj situaciji i radu NOO-a na području bjelovarskog okruga, 23. prosinca 1943.

102 Isto.

103 Isto.

104 Isto.

105 Isto, dokument 91, str. 342. – 344., Pismo Franje Mraza Pavlu gregoriću o političkoj situaciji na području bjelovarskog okruga, 29. studenoga 1943.

stranačku formaciju. Naveo je da su pojedini HSS-ovi oportunisti, koji su ranije bili pod zaštitom ustaša, u novim okolnostima štitili ustaše što je onemogućavalo njihovo kažnjavanje. Zato je predložio da se u Podravinu pošalju iskusniji borci iz Like i Korduna kako bi se ojačao komandni kadar i podigao borbeni moral partizanskih jedinica u Podravini. Podravinu je vidio i kao dobru logističku bazu za nabavu resursa za NOV i pasivne krajeve. Istaknuo je da je Podravina vrlo bogato područje s kojeg bi trebalo organizirati prebacivanje žita i otkup blaga, jer narod je imao dovoljno i bio je voljan prodati. Smatrao je da narod u Podravini ima mnogo novca pa da je potrebno poslati veći broj partizanskih obveznica za otkup.[106]

Članica Glavnog odbora AFŽ-a Marica Zastavniković također je napisala izvješće nakon boravka na području bjelovarskog Okružnog komiteta.[107] Ona je u Koprivnici i podravskim selima sudjelovala na više skupova, te se uglavnom fokusirala na razmišljanja žena prema kojima su prvenstveno bili usmjereni njeni govori. U Koprivnici su nakon skupa žene za nju imale brojna pitanja. Zanimalo ih je stanje morala u partizanskoj vojsci, jer ustaška propaganda je širila priče da je svaka druga žena u partizanima trudna. Zanimalo ih je i pitanje vjere nakon rata, odnosno hoće li crkve ostati otvorene te hoće li djeca u školama učiti vjeronauk. U Koprivnici je pomagala NOO-u pa je primala građane koji su imali razna pitanja, a najviše su pitali da li su komunisti bezvjerci. U okolnim selima je ljude najviše zanimalo što će biti s njihovim posjedima nakon rata i kako će se zemlja razdijeliti. U Kloštru su se primjerice ljudi plašili kolektivizacije po uzoru na SSSR. U Molvama je NOO bio osnovan no ženama nisu dozvolili organiziranje, jer su smatrali da politika nije za žene, dok su one i same bile pasivne. Zaključila je da su ljudi uglavnom smatrali da će se ustaše vratiti pa se nisu željeli kompromitirati suradnjom s partizanima. Isto tako su se plašili dolaska Kozaka odnosno Crvene Armije, jer čuli su priče o njima kako su uništavali i pljačkali. Marica Zastavniković je isto tako došla do zaključka da su Podravci bili veliki pristaše HSS-a, te su često pitali za predsjednika Vladka Mačeka.[108]

* * *

»Podravska republika« prestala je postojati nakon tri mjeseca partizanske vlasti. Srušena je nakon snažne ofenzive vojnih snaga NDH na područje Kalnika, Podravine i glavnih prometnica na tom teritoriju. Sam napad pod šifrom »Dubrovnik 2« započeo je 7. veljače 1944. a napadači su imali na raspolaganju 10.000 vojnika potpomognutih s 8-9 tenkova, dok su partizani teritorij branili s 2.500 vojnika. Ustaške snage brzo su prodirale te su već 9. veljače ušle u Koprivnicu i Ludbreg, te tijekom prodora počinile velike zločine u potkalničkim selima s većinskim srpskim stanovništvom.[109] Uslijed ofenzive radi straha od osvete u zbjeg je s partizanima otišlo oko 2000 civila s područja Kalnika i Koprivnice.[110] Snage NDH nastavile su 21. veljače 1944. napade u Podravini pa su tako iz Virovitice izvršile prodor u kotar Đurđevac. Isti dan su zauzele Pitomaču, 23. veljače Đurđevac, te 24. veljače Virje.[111] Nakon zauzimanja Podravine ustaška vojska je uspostavila vlast na ponovno osvojenim područjima. Glavnu riječ u odlučivanju preuzeo je Rafael Boban, zapovjednik Crne legije i svih oružanih snaga NDH u koprivničkoj Podravini. U Podravini je tada nastupila nezapamćena strahovlada i konstantna strepnja stanovništva za vlastite živote jer se za svaku sitnicu moglo izgubiti glavu. Represija i javna smaknuća u

[106] Isto.

[107] Isto, dokument 187, str. 725. – 729., Izvještaj Marice Zastavniković o raspoloženju naroda prema NOP-u i aktivnosti žena u bjelovarskom okrugu, 26. prosinca 1943.

[108] Isto.

[109] DOBRILA Pepo, Prilozi, str. 167. - 169. ; DIZDAR, Pregled razvitka, str. 5. – 7.

[110] Građa, knjiga 9 (15. ožujka – 31. svibnja 1944.), Zagreb, 1988., dokument 14, str. 64. – 71. Izvještaj Oblasnoga komiteta KPH za zagrebačku oblast o političkoj situaciji, radu partije, itd., 23. ožujka 1944.

[111] HDA, 1827 : Okružni komitet KPH Bjelovar, kutija 1, br. 4399., Kotarski komitet KPH Đurđevac – Okružnom komitetu KPH Bjelovar, 9. ožujka 1944. ; br. 4391., OK KPH Bjelovar – Oblasnom komitetu KPH za Zagrebačku oblast, 25. veljače 1944. ; DIZDAR, Pregled razvitka, str. 6.

organizaciji novih vlastodržaca podsjećali su Podravce da je za najveći dio tamošnjeg stanovništva tada započelo najstrašnije razdoblje Drugog svjetskog rata.[112]

ZAKLJUČAK

Područje partizanske »Podravske republike« bilo je među najvećim takvim cjelinama na današnjem području Hrvatske u vrijeme Drugog svjetskog rata (na području NDH uspostavljene su i poznatije »Bihaćka«, »Fočanska« i »Drvarska republika«, kao i »Mućka republika« kod Splita), u kojoj se razvio dugotrajniji civilni život pod kontrolom NOP-a, te je kao takva nacionalno značajan fenomen za razdoblje Drugog svjetskog rata. Središte »Podravske republike« bio je grad Koprivnica, jedan od najvećih gradova koje su partizani do kraja 1943. zauzeli, a za NOP u Podravini su također bili važna i druga oslobođena mjesta u okolici poput Ludbrega, Novog Marofa, Đurđevca, itd.

Partizanske snage su područje sjeverozapadne Hrvatske zauzele iskoristivši premještaj vojnih snaga NDH nakon kapitulacije Italije. U dvije faze od početka studenog 1943. do siječnja 1944. pod kontrolu partizana došlo je i šire koprivničko područje. Sama Koprivnica je osvojena nakon snažne napadačke akcije dok je Đurđevac pao bez borbe. Cijelo ovo područje postaje centar aktivnosti NOP-a na kojem se mirno odvijao civilni život, naravno u skladu s revolucionarnim normama koje je zagovarala Komunistička partija. Uz nesmetan razvoj partijskih organizacija i mobilizaciju ljudstva, u takvim prilagođenim uvjetima bilo je mjesta i za kulturu te prosvjetni rad. Odmah nakon preuzimanja vlasti partija započinje svoj propagandni rad. Uz razna predavanja i skupove namijenjene cjelokupnoj populaciji na kojima se govorilo o ciljevima NOB-a, te promoviranje NOP-a putem razglasnih stanica i javnog prikazivanja filmova, od prvog dana organizirano je tiskanje i raspačavanje velikih količina propagandnih novina i letaka. Na slobodnom području NOO je organiziran u svim sredinama, a u pravilu većinu članova NOO-a čine raniji HSS-ovci, te dolazi do osnivanja raznih partijskih organizacija.

Što se tiče političkog stava većine stanovništva, valja istaknuti da su Podravci u vrijeme »Podravske republike« i dalje bili pristaše HSS-a i pratili su kakav će signal doći od Vladka Mačeka, koji tada vodi politiku čekanja. U to vrijeme polako se razvija partizanski HSS, a u Podravini vlada ogorčenje zbog sudbine pučkog tribuna Mihovila Pavleka Miškine, kojeg su ustaše 1942. ubile u logoru Stara Gradiška (logorski kompleks Jasenovac). Iako su čelnici podravskog HSS-a na čelu s Franjom Gažijem imali ključnu ulogu u organiziranju HSS-a unutar NOP-a, Podravci i dalje imaju dvojbu prema komunistima. Stanovništvo se prvenstveno plašilo kolektivizacije po uzoru na SSSR i dokidanja vjerskih sloboda. Iako su se partijski dužnosnici vrlo kritički izjašnjavali prema HSS-u, te ga nisu vidjeli kao dio političke scene nakon pobjede u ratu, ipak su ga koristili kao alat preko kojeg su nastojali doći do masa kako bi što više ljudi pridobili na svoju stranu.

Gospodarstvo na ovom oslobođenom području uvelike je bilo prilagođeno potrebama NOV-a. Ne samo da je valjalo prehraniti jedinice smještene u Podravini, nego se hrana slala i u druge krajeve budući da je Podravina imala snažnu poljoprivrednu bazu. Tako su goleme količine zaplijenjene hrane i opreme nakon napada na Koprivnicu otpremljene izvan Podravine. Odvoz ratnog plijena očito nije bio dovoljno dobro organiziran jer su se tijekom tog procesa dogodile brojne krađe. Tek manji dio ratnog plijena ostavljen je za potrebe podravskog stanovništva, a s druge strane se vršila i rekvizicija te su se namjernice prikupljale i putem dobrovoljnih priloga obrtnika i stanovništva. Dodatna motivacija za dobrovoljne priloge zasigurno su bile i stroge kazne za »narodne neprijatelje«. Različite nepravilnosti i pljačke dogodile su se i prilikom partizanskog zauzimanja Koprivnice, no one su bile rezultat nedisciplinе te su se kažnjavale. Isto tako se kažnjavala bilo kakva pljačka nakon uspostave vlasti NOO-a, kao i šverc, špekulantske aktivnosti i skrivanje hrane.

Pojedinci bliski ustaškom pokretu koji nisu uspjeli pobjeći ili su bili zarobljeni, nisu se dobro proveli nakon partizanskog osvajanja Koprivnice. Mnogi su proglašeni »narodnim neprijateljima« i strijeljani

[112] U ovaj kontekst se treba također staviti genocidna i represivna politika ustaškog režima prema manjinskom stanovništvu Židovima, Romima i Srbima, te protivnicima režima, nakon osnivanja NDH 1941. Tri godine nakon toga i većinsko hrvatsko stanovništvo našlo se između čekića i nakovnja, odnosno pod pritiskom da je svatko i uz najmanju sumnju mogao doći na udar bilo koje od zaraćenih strana.

bez suđenja, drugi su pak nakon uhićenja od strane revolucionarnih sudova osuđeni na smrt, dok su članovi obitelji pobjeglih ustaša prognane. Drugi pristaše režima NDH nisu bili odmah uhićeni već su praćeni od strane partizanskih obavještajaca, jer komunističke vlasti nisu željele izazvati revolt stanovništva provedbom masovnih uhićenja. Na ovaj način učinjena je odmazda prema pripadnicima ustaškog režima, što će samo biti fitilj za nova nasilja koja su uslijedila nakon povratka ustaša u Podravinu.

Komunističke vlasti na novoosvojenom teritoriju odmah započinju i s mobilizacijom Podravaca za partizanske postrojbe. Uspjeh je bio polovičan, no dovoljan za jačanje vojnih snaga NOV-a i uspostavu novih postrojbi. No isto tako ne i potpun jer mnogi Podravci nisu željeli napustiti svoje krajeve i otići u rat na druga područja. Zato se dogodilo da su mnogi pobjegli pred mobilizacijom (»vinogradarska brigada«) ili su se pak pridružili suprotnom taboru, što je posebno bilo izraženo na đurđevačkom području. Kasnije je i sam Okružni komitet Bjelovar priznao grešku u provedbi mobilizacije, koju ljudi nisu dobro prihvatili, pa je njome počinjena šteta i samom NOP-u.

Važnost »Podravske republike« za NOP je neupitna. Tri mjeseca partizani su uspjeli držati pod svojom kontrolom strateški i logistički važno područje. Osim što su se domogli brojnog materijala i hrane, uspjeli su na duže vrijeme prekinuti važan međudržavni željeznički koridor od Zagreba prema Mađarskoj, ali i regionalne prometne pravce kroz Podravinu i Zagorje. Uspostavom civilne vlasti pod svojom kontrolom uspjeli su mnoge Podravce pridobiti na svoju stranu, a naročito nakon što su stanovnici kasnije iskusili na svojoj koži kako funkcionira život pod kontrolom Crne legije. Padom »Podravske republike« za stanovništvo je uslijedila završna faza rata u kojoj su upoznali svu strahotu života između dvije zaraćene strane. Teror i represija Crne legije, za što ni partizanska strana nije ostajala dužna, postali su svakodnevna pojava u Podravini sve do kraja rata. Nastanak »Podravske republike« i njezin pad, tako su praktički postali okidač za sve strahote koje su tijekom 1944. i 1945. u Podravini uslijedile.

LITERATURA

Radovi

1. Bihaćka republika : Zbornik članaka, prva knjiga, Bihać, 1965.
2. Zvonimir DESPOT, Vrijeme Zločina, Zagreb – Slavonski Brod, 2007.
3. Zdravko DIZDAR, Pregled razvitka NOP-a u Podravini 1944. godine, Podravski zbornik 10, Koprivnica 1984., str. 5. – 27.
4. Zdravko DIZDAR, Razvoj NOB-a u Podravini u 1943. godini, Podravski zbornik 9, Koprivnica 1983., str. 7. – 31.
5. Ante DOBRILA PEPO, Prilozi za povijesti NOB-a koprivničkog kraja, Koprivnica, 1983.
6. Ante DOBRILA PEPO, Život i rad u oslobođenoj Koprivnici (7. XI 1943 — 9. II 1944)., Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, Varaždin, 1976., str. 566. – 586.
7. Ante DOBRILA PEPO, Život oslobođene Koprivnice 7. XI. 1943. do 9. II. 1944., Podravski zbornik 1, Koprivnica 1975., str. 62. – 76.
8. Milivoj DRETAR, Slobodna Podravina, Zagreb, 2013.
9. Venceslav GLIŠIĆ, Užička republika, Beograd, 1986.
10. Franjo HORVATIĆ, Proglasi, leci, plakati oslobođene Koprivnice 1943. i 1944. godine, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979., str. 42. – 50.
11. Franjo HORVATIĆ, Ustaški zločini i teror u Koprivnici 1944. i 1945. godine, Podravski zbornik 6, Koprivnica, 1980., str. 35. – 43.
12. Božena LOBOREC, Koprivnički grafičari i tiskara Papuk, Podravski zbornik 5, Koprivnica 1979., str. 26. – 41.
13. Zdenko RADELIĆ, Hrvatska seljačka stranka 1941. – 1950., Zagreb 1996.
14. Vladimir ŠADEK, Politika ustaša i komunista prema haesesovcima u kotarima Koprivnica i Đurđevac (1941–1943) // 110 godina Hrvatske seljačke stranke, Zagreb, 2015., str. 403. – 418.
15. Vojna enciklopedija, knjiga 8, Beograd, 1974.

Internet

1. Digitalizirani arhiv Glasa Podravine 1950. – 2008., URL:http://dkt.arhivpro.hr/index.php?doctype=1&vrstadok=1&year=2008 (20. siječnja 2016.)
2. Dokumenti i knjige o Drugom svetskom ratu na teritoriji Jugoslavije i povezanim zbivanjima, http://www.znaci.net/ (9. lipnja 2016.)
3. Josip JAGIĆ, Biti vitez u NDH: Elementi biografije Rafaela Bobana, URL:http://www.slobodnifilozofski.com/2016/03/josip-jagic-biti-vitez-u-ndh-elementi.html (20. travnja 2016.)
4. Partizani zauzimaju Koprivnicu 1943. TV kalendar, URL: https://www.youtube.com/watch?v=J0UNOG_ql7Q (18. siječnja 2016.)

Objavljena građa

1. Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. – 1945., knjiga 7 (studeni – prosinac 1943.), Zagreb, 1987.
2. Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. – 1945., knjiga 8 (1. siječanj – 15. ožujak 1944.), Zagreb, 1988.
3. Građa za povijest Narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941. – 1945., knjiga 9 (15. ožujka – 31. svibnja 1944.), Zagreb, 1988.

Arhivska građa

1. Hrvatski državni arhiv (HDA):
2. 01.1491 : OZNA
3. 1827 : Okružni komitet KPH Bjelovar

Novine

1. Podravske novine, Koprivnica, 8(1945.) ; 9(1946.)

SUMMARY

After the fall of Italy and the transfer of military forces by the Independent State of Croatia to other areas, in autumn 1943 the Partisan forces realized a series of victories and conquered the area between Varaždin and Virovitica, known as the liberated area of the "Podravska Republic". In November 1943, Koprivnica was also liberated, after which it became the centre of the "Podravska Republic". Civilian life under the government of the National Liberation Committee evolved in the entire area, with various cultural, educational and propaganda activities. By entry into Koprivnica, the Partisans obtained large quantities of food and material, which were transported from Podravina, but they also took retaliatory measures against the prisoners and the arrested associates of the Ustasha regime. The partisans started with general mobilization which was only partially successful because many people of Podravina refused to go to battlefields far from their area. However, this did contribute to the establishment of new military units and strengthening of the National Liberation Army. The inhabitants of Podravina were mostly followers of the Croatian Peasant Party, who were afraid of the communist government because of possible post-war revolutionary measures in the rural area and abolishing religious freedom following the example of the USSR. The "Podravska Republic" ceased to exist in February 1944 after a powerful Ustasha attack, followed by horrific war crimes in the Kalnik villages.

REFORMNI POKRET I STAROKATOLICIZAM U KOPRIVNICI

REFORM MOVEMENT AND OLD CATHOLIC CHURCH IN KOPRIVNICA

Daniel PATAFTA
Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
Vlaška 38
d.patafta@yahoo.com

Primljeno / Received: 10. 6. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC: 283.5(497.5Koprivnica)"1918/1941"
282(497.5)"1948/1941"

SAŽETAK

Političke promjene u Hrvatskoj krajem 1918. godine dovele su do pokreta unutar dijela hrvatskog katoličkog nižeg klera na području Zagrebačke nadbiskupije koji je tijekom 1919. godine prerastao u reformni pokret. Sam pokret prolazio je kroz više faza, a jedna od njih bila je i tzv »Koprivnička faza«. Tijekom 1920. godine Koprivnica postaje središte reformnog pokreta zahvaljujući njezinom župniku Stjepanu Zagorcu i kapelanu Stjepanu Vidušiću. Osim toga u ovoj fazi dolazi do pojačanih napetosti između reformaša i katoličkog episkopata, kao i do aktivnijeg uključivanja laika u spomenuti pokret, koji je do tada bio isključivo svećenički staleški pokret. Ovdje je osnivana i prva reformaška župa koja je trebala poslužiti kao model za osnivanje sličnih po cijeloj Hrvatskoj. Nakon definitivnog raskola s Katoličkom Crkvom i osnivanja Hrvatske starokatoličke crkve u Koprivnici je uređena starokatolička župa koja je djelovala do 1941. godine. Župa prestaje s radom tijekom Drugog svjetskog rata zbog nenaklonjenosti ustaškog režima starokatolicizmu, da bi s krajem rata potpuno nestao svaki trag toga pokreta u Koprivnici.

Ključne riječi: reformni pokret, Koprivnica, Stjepan Zagorac, Stejpan Vidušić, Dragutin Tomac, hrvatsko-katolička župa, starokatolicizam

Key words: Reform movement, Koprivnica, Stjepan Zagorac, Stjepan Vidušić, Dragutin Tomac, Croatian Catholic parishes, Old Catholic church

Reformni pokret nižeg katoličkog klera u Hrvatskoj trajao je od 1919. do 1924. godine. Za to vrijeme on je prošao kroz više faza razvoja. Djelovanje preteča reformnog pokreta (1917.-1918.) pokazalo je, da dio nižeg klera nije bio zadovoljan tadašnjim odnosima unutar Katoličke Crkve. Ujedno je to bio nagovještaj da će uskoro doći do pokreta koji će imati za cilj provođenje reformi koje bi trebale demokratizirati katoličku crkvenu organizaciju i poboljšati materijalni i društveni položaj njenog nižeg klera. Svoj puni zamah reformni je pokret doživio u novonastaloj Kraljevini SHS. »Savremene želje«, odnosno zahtjevi katoličkih svećenika u Hrvatskoj, formulirani na tzv. »Boljševičkoj sinodi«, predstavljali su smjernicu u borbi za provođenje reformi u Katoličkoj Crkvi. Značajno je da niti jedan zahtjev nije dirao u temeljna vjerska pitanja, tj. dogme, nego su se isključivo kretali na području crkvene discipline i organizacije. Katoličke crkvene vlasti u Hrvatskoj oštro su osudile reformni pokret i njegove zahtjeve. Na prijelazu iz 1919. u 1920. godinu među svećenicima je došlo do diferencijacije oko pitanja daljnjeg vođenja akcije za reformu Katoličke Crkve. Većina je oštro ostala na tome da se tražene reforme moraju provesti legalnim putem unutar Katoličke Crkve. No, manjina je smatrala da je uspjeh jedino moguć ako se provede prekid svih veza s Katoličkom Crkvom i osnuje nova, neovisna vjerska zajednica. Koprivnička faza pokreta (1920.) pokazala je da jugoslavenski katolički episkopat, držeći se potpuno stava Svete Stolice prema češkom reformnom pokretu, nema namjeru prihvatiti sada ponešto izmijenjene zahtjeve sebi podređenog svećenstva i da je nasilno zauzimanje rimokatoličke župe te njeno pretvaranje u »hrvatsko-katoličku župu« neostvarivo. U svojoj posljednjoj fazi (razdoblje od 1921. do

1923/24.) reformni pokret zapada u naizgled bezizlaznu krizu i definitivno prekida organizacijske i dogmatske veze s Katoličkom Crkvom. Političke stranke i skupine u Hrvatskoj gledale su na reformni pokret isključivo s aspekta svojih uskih političkih interesa. U svrhu suzbijanja reformnog pokreta katoličke crkvene vlasti imale su, na zakonu utemeljenu, podršku najviših državnih organa. Jedini način da se prevlada kriza pokreta i ostvari željena reforma bio je prijelaz na starokatoličku vjeroispovijest. Nemogućnost provođenja reformi u Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj dovela je do stvaranja nove vjerske zajednice - Hrvatske starokatoličke crkve.

1. KOPRIVNICA - SREDIŠTE REFORMNOG POKRETA

Godina 1920. za reformni je pokret u Hrvatskoj predstavljala novu fazu djelovanja. Sve aktivnosti uglavnom su vezane uz Koprivnicu i njezina tadašnjeg župnika Stjepana Zagorca.[1] Zbog pritiska crkvene hijerarhije i polaganog osipanja reformaških redova sjedište reformnog pokreta preneseno je 1920. u Koprivnicu, gdje su tamošnji župnik Stjepan Zagorac i njegov kapelan dr. Stjepan Vidušić bili oduševljeni reformnim idejama, iako sve do ovoga razdoblja nisu imali značajniju ulogu u pokretu. Oblikovanje dvaju struja unutra reformnog pokreta, Cenkićeve i Petrićeve, stavilo je pred reformni pokret nove izazove koje je trebalo riješiti i iznova definirati postavljene ciljeve te usmjeriti rad pokreta. Zagorac potpomognut svojim *glavnim štabom*: Vidušić, Haberstock, Štemberger, Jiroušek i Žličar, preuzima vodstvo u reformnom pokretu nižeg katoličkog svećenstva.[2]

Prve korake koje je Zagorac poduzeo bili su pokretanje časopisa reformnog svećenstva *Preporod*, kao nastavljača dotadašnje *Nove Reforme*, 20. veljače 1920., i sazivanje *Udruženja hrvatskog katoličkog klera* za zagrebačku nadbiskupiju u Koprivnici 5. veljače.[3] Proglas *Udruženja* pretpostavljao je novo organiziranje reformnog pokreta: *kako smo u dubini duše uvjereni o potrebi reforme, nalaže nam naša savjest, da ju neumorno tražimo i oko nje nastojimo... Hoćemo li uspjeti u svojim zahtjevima? Bez organizacije sigurno ne, neradom, nehajem i strpljivim čekanjem sigurno ne... Organizirani moramo uspjeti, jer će napokon i oni gore uvidjeti da ispunjenje naših zahtjeva traži dobro crkve i vjernika... Uklonili smo sve ono što je iz početka mnoge odbijalo i što je našem pokretu dosta škodilo... Za bolje i brže širenje naših ideja izdavat ćemo svoje glasilo možda i dvaput mjesečno u manjem opsegu*.[4] Na

---

1 Stjepan Zagorac rodio se u Karlovcu 12. prosinca 1868., a umro je na Sušaku 1. kolovoza 1936.Teološke studije završio je u Zagrebu. Godine 1892. zaređen je za svećenika zagrebačke nadbiskupije. Župnikom je bio u Jakuševcu i Koprivnici (1905.-1920.). U Velikoj Gorici izabran je 1904. za saborskog zastupnika Hrvatske stranke prava. Od 1907. do 1918. godine bio je koprivnički narodni zastupnik. U Sisku je osnovao i izdavao listove *Radnički glas* i *Sisački glas*, a u Zagrebu *Glas naroda.* Tijekom boravka u Koprivnici osnovao je i izdavao list *Hrvatska podravska straža.* Godine 1920. osniva i izdaje kao glavni urednik reformno glasilo *Preporod.* Nakon što je bio prisiljen napustiti službu koprivničkog župnika odlazi u Karlovac gdje 1921. postaje gradonačelnikom i na toj službi ostaje do 1924. godine. Organizira hrvatske katoličke župe u Koprivnici i Karlovcu. Godine 1925. imenovan je tajnikom starokatoličkog biskupa Marka Kalogjere. Tijekom šestosječanjske diktature ponovno postaje gradonačelnik Karlovca, od 1932. do 1934., kao član Jugoslavenske nacionalne stranke. Napustivši svećeničku službu oženio se Klotildom Reš s kojom je imao dvoje djece. Nakon Karlovca djeluje na Sušaku.(Stjepan Zagorac, u: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti 925-1925,* Zagreb, 1925., 287.; Stjepan Zagorac, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1937., 70-72.; DRŽAVNI ARHIV U KARLOVCU (dalje: DAKA), *Poglavarstvo grada Karlovca, Sjednički zapisi;* Stjepan Zagorac, u: *Primorske novine,* 1936., br. 313., 6.; Stjepan Zagorac (IN MEMORIAM), u: *Primorske novine,* 1936., br. 322., 2.; Stjepan Zagorac, u: *Starokatolik,* 1936., br. 8., 8.: Zlatko MATIJEVIĆ, Koprivnički župnik Stjepan Zagorac i reformni pokret nižeg rimokatoličkog klera u Hrvatskoj (1920.), u: *Podravina,* 4(2005.)7., 82.; ARHIV ŽUPE SV. NIKOLE KOPRIVNICA (dalje: AŽNKC), *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 22.)

2 Niko PETRIĆ, Uspomene iz reformnog pokreta, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski,* Zagreb, 1934., 49.; Dragutin TOMAC, Preteče organizacije Hrv. Staro-katoličke crkve u Zagrebu, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski,* Zagreb, 1934., 43.; Z. MATIJEVIĆ, Koprivnički župnik Stjepan Zagorac i reformni pokret nižeg rimokatoličkog klera u Hrvatskoj (1920.), 83.

3 Viktor NOVAK, *Magnum crimen,* Zagreb, 1948., 98.; Reformni pokret Hrvata-katolika, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, Zagreb, 1931., 60.

4 Stjepan ZAGORAC, Privremeni odbor udruženja hrv. katoličkog klera za zagrebačku dijecezu izdao je slijedeći proglas, u: *Preporod,* 1920., sv. 1., 36.

sastanku od 5. veljače zaključeno je kako se bez obzira na protureakciju nadbiskupa Bauera treba nastaviti s djelovanjem i postaviti jasne ciljeve.[5] To je učinjeno pokretanjem časopisa *Preporod* i spomenutim proglasom koji je u istom časopisu objavio Zagorac. Svećenici prisutni na sastanku zaključili su kako ne treba prekidati veze s crkvenim vrhom nego da se novom predstavkom na nadbiskupa pokuša temeljito objasniti postupke i ciljeve reformnog svećenstva, razložiti motive pokreta. Očekivalo se da će nadbiskup ovu novu predstavku proslijediti u Rim, a oni će okupiti poslanstvo svećenika koje će poslati papi: *uvjereni smo naime, da će sv. Otac prije uslišati naše želje kada mu ih mi direktno i autentično saopćimo a ne budemo se ni mi ni glava kršćanstva oslanjali samo na izvještaje biskupske, kako je to u Rimu rečeno čehoslovačkom odaslanstvu*.[6] Neposredno prije nego li će objaviti *Spomenicu* Zagorac je 20. veljače bio primljen kod nadbiskupa Bauera i objasnio mu sve što će se u spomenici tražiti.[7] *Spomenica* je tiskana u prvom broju *Preporoda* pod naslovom *Presvijetli gospodine nadbiskupe!* Potpisala su je 83 svećenika, članovi privremenog odbora *Udruženja hrvatskog katoličkog klera*.[8] U spomenici se na početku konstatira kako je žalosno što zahtjevi reformnih svećenika *nijesu našli razumijevanja i dobrohotnosti ondje, gdje smo to u prvom redu očekivali. Još nijesmo pravo istupili pred javnost sa svojim željama i prijedlozima, još nijesmo imali vremena, da ih u dogovoru s pristašama dodatno ispitamo i sredimo, već smo bili napadnuti kao rušitelji vjere i crkve Kristove*.[9] Zagorac ovdje očito aludira na događanja iz 1919. godine i reakciju crkvenog vrha na pojavu reformnog pokreta. Zatim izvještava nadbiskupa Bauera da su u nadbiskupiji stvorili *Udruženje hrvatskog katoličkog klera*[10] koje bi trebalo biti početak organiziranja katoličkog svećenstva po cijeloj Kraljevini SHS.[11] Nadalje Zagorac kaže kako su *u skladu sa ovim općim programom i naše posebne želje i prijedlozi, za čije ostvarenje stvorismo ovu našu organizaciju*. zatim nabraja zahtjeve:

1. *Sjedinjenje svih kršćanskih crkvi.*
2. *Samostalnu crkvenu pokrajinu sa primasom za Jugoslaviju na čelu.*
3. *Autonomiju crkve na demokratskim načelima, ali uz priuzdržanje monarhijsko-hijerarhične konstitucije.*
4. *Narodni živi jezik u sv. misi, sakramentima i svim obredima.*
5. *Fakultativno moljenje brevijara.*
6. *Reformu teoloških studija.*
7. *Ukinuće obvezatnog celibata.*

---

5 V. NOVAK, *Magnum crimen,* 98

6 Stjepan ZAGORAC, Privremeni odbor udruženja hrv. katoličkog klera za zagrebačku dijecezu izdao je slijedeći proglas, 36.

7 Stjepan ZAGORAC, Presvijetli gospodine nadbiskupe, u: *Preporod,*1920., sv. 1., 3-4.

8 Karlo Andres, Fran Bahorić, Julije Bišćan, Ivan Bočkaj, Dragutin Boršić, Julije Bozeti, Franjo Bradarić, Tomo Capara, Tomo Carić, Juraj Cenkić, Nikola Cerjak, Stjepan Cerovac, Franjo Duh, Ferdo Echebreich, Ivan Erjavac, Julije Fabijan, Andrija Fischer, Mato Gaži, Ćiril Göszl, Antun Gold, Ivan Haban, Stjepan Haberstock, Gjuro Hanževački, Stjepan Horvat, Ivan Hrdjok, Karlo Josip Iskra, Davorin M. Ivanović, Karlo Ivšić, Ivan Jakopec, Franjo Jakupek, Gabriel Janković, Dragutin Juretić, Janko Kasunić, Mihovil Kedmenec, Alojzije Klobouček, Josip Kocković, Mihovil Kolarić, Jerko Kollay, Zlatko Kolander, Vlatko Kopun, Franjo Korenić, Josip Kovačić, Ivan Kuhar, Mijo Lamot, Juraj Lajtman, Karlo Legin, Hinko Lesić, Ignatije Lipnjak, Ivan Lovreček, Dragutin Matijašić, Franjo Milić, Josip Milunić, Josip Mihaljević, Ivan Miškulin, Stjepan Murk, Julije Nemec, Mijo Nejak, Josip Orlić, Aleksandar Petek, Franjo Resman, Lav Rubelli-Sturmfest, Ivan Sambolek, Stjepan Sanić, Karlo Sattler, Pero Svijanović, Nikola Skukan, Mihovil Skočen, Ivan Stanković, Andrija Stehno, Stjepan Strunjak, Fran Škrinjar, Josip Šmit, Mirko Tepeš, Mirko Veslaj, Stjepan Vodušić, Nikola Vučinovec, Dionizije Vukovarac, Mile Vučetić, Stjepan Zagorac, Vinko Žganec, Matija Žigrović. (Stjepan ZAGORAC, Presvijetli gospodine nadbiskupe, u: *Preporod,* 1920., sv. 1., 3-4.)

9 S. ZAGORAC, Presvijetli gospodine nadbiskupe, 1.

10 Ovo udruženje osnovano je kao protuteža *Svećeničkoj zajednici* koja je bila pod kontrolom crkvenog vrha i sve se brže širila po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

11 S. ZAGORAC, Presvijetli gospodine nadbiskupe, 1.

8. *Materijalno obezbjedjenje klera uredjenjem fonda za uzdržavanje istoga prodajom ili otkupom biskupskih, kaptolskih, župskih i crkvenih posjeda koji nadmašuju tzv. minimum gospodarstva, a uz doprinos države ili vjernika*.[12]

Na sastanku s Bauerom 20. veljače Zagorac mu je objasnio *kategoričku nuždu, koju diktiraju izvanredne prilike* u Kraljevini SHS kako bi svi zahtjevi reformnog svećenstva bili ispunjeni.[13] Bauer je 9. veljače 1920. primljen u audijenciju kod pape Benedikta XVI., a 20. veljače susreo se sa Zagorcem kako bi mu saopćio papinu odluku.[14] Tom prilikom papa je rekao nadbiskupu kako za Katoličku Crkvu u Kraljevini SHS vrijedi isto ono što je sadržano u njegova dva pisma upućena praškom nadbiskupu Kordaču.[15] To je ukratko značilo da se o većini zahtjeva ne može raspravljati i da reformni pokret treba slomiti. Zagorac, nezadovoljan odgovorom, izjavio je kako su *naše jugoslavenske prilike daleko različne od onih u Češkoj, pa zato, da si naše udruženje pridržaje pravo podnijeti sv. Ocu (osobno) temeljito obrazloženu predstavku o našem pokretu i našim zahtjevima*.[16] Navodno je nadbiskup na to odgovorio da nije protivan tome, ali da ne bi mogao odobriti i priznati organizaciju koja ide za ukidanjem celibata i brevijara, za provođenjem demokratizacije Crkve i da se u liturgiju uvede narodni jezik.[17] Pitanje celibata i dalje je bilo najspornije pitanje odnosa crkvenog vrha i reformnih svećenika, zato Zagorac nastoji ublažiti svoj stav prema celibatu i napominje: *mi ne tražimo posvemašnje odstranjenje celibata u katol. crkvi, već tražimo-kako je kod braće unijata-fakultativni brak*. Govoreći i o demokratizaciji Crkve, i ovdje ublažuje stav reformnih svećenika iz ranijeg razdoblja, svodeći ga na to da je jedni cilj demokratizacije samo da se poboljša materijalni status nižeg klera.[18]

Nadbiskup je nekoliko dana nakon toga, 26. veljače, pozvao reformnog svećenika Martina Ivanovića da se pred njim opravda.[19] Dana 30. svibnja nadbiskup je u Brezovici napisao okružnicu protiv reformnog pokreta, koja je tiskana već dan poslije, 31. svibnja 1920.[20] Okružnica je tiskana u *Službenom vjesniku nadbiskupije zagrebačke*. Na početku okružnice nadbiskup bez okolišanja kaže da je razlog pisanja *rad nekih reformnih svećenika, koji hoće da stvore »udruženje hrv. kat. klera«, a glasilo bi im imalo biti »Preporod.« U pismu što su ga na mene upravili s datumom »početkom veljače g. 1920.« saopćuju mi svoje rezolucije u osam točaka. Neke su od njih bar na oko bezazlene, ali ako se uzme na um duh, kojim odiše čitav taj pokret, vodi on nužno do otpada od Crkve, do skizme*.[21] U nastavku okružnice teškim riječima obara se na neka od zahtjeva reformnog svećenstva: *oni stvaraju organizaciju »udruženje hrv. kat. klera« i članovi ove organizacije obvezuju se, da će se boriti za onih osam programskih točaka. Vele doduše, da ne misle raditi bez biskupa niti si prisvajati biskupsku vlast. Ističu, da*

---

12 *Isto,* 2.

13 *Isto,* 4.

14 S. ZAGORAC, Presvijetli gospodine nadbiskupe, 4.; NAZ, *Dnevnici nadbiskupa Bauera,* sv. IV., 1920.

15 S. ZAGORAC, Presvijetli gospodine nadbiskupe, 4.; Tri su temeljne točke koje je Bauer izvukao iz pisma nadbiskupu Kordaču od 3. i 29. siječnja 1920. (vidi bilješke: 355. i 356.), odnosno iz okružnica i dekreta kongregacije sv. Oficija izdanih po nalogu pape Benedikta XV. Bauer navodi slijedeće: *1. Sv. je Otac sam i pred nadbiskupom praškim i pred izaslanstvom čehoslovačkog klera još mjeseca juna prošle godine najodlučnije osudio pokret protiv celibata, te izjavio »da se neće nikada dogoditi da ga apost. Stolica ukine ili ublaži,« što opet izjavlja u ovim poslanicama; 2. Sv. Stolica izjavlja, kako je »suvišno isticati da neće nikada pristati na to da se crkva preustroji na pučku,« tj. demokratskim načelima; 3. Sv. Stolica u velike hvali i odobrava, što je čehoslovački episkopat raspustio udruženje klera »Jednota,« te dopušta osnutak udruženja klera samo u pojedinim biskupijama i to tek uz uvjet, da su u njima zajamčena prava biskupske vlasti. Sv. Otac izrijekom veli, »da kler, ma bio i udružen, za očuvanje crkvene discipline mora nužno ostati pod vlašću i nadzorom biskupa, koji mora s njima vladati i ravnati.* (Matija PAVIĆ, Okružnice, u: *Glasnik biskupija bosanske i srijemske,* 30. IV. 1920., br. 7-8., 26.)

16 *Isto.*

17 *Isto.*

18 *Isto.*

19 Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje:NAZ), *Dnevnici nadbiskupa Bauera,* sv. IV., 1920.

20 NAZ, *Dnevnici nadbiskupa Bauera,* sv. IV., 1920.

21 Antun BAUER, Predraga u Kristu braćo i duhovni sinovi moji!, u: *Službeni vjesnik nadbiskupije zagrebačke*, 31. V. 1920., br. 4., 29.

žele samo legalno raditi. Vele poimence glede celibata, da će se pokoriti konačnoj odluci sv. Stolice. Sve je ovo samo opsjena i pretvaranje... To je očito duh sektarski, jer su tako radili svi otpadnici. nastojali su pridobiti za svoje zablude Crkvu i njezina vrhovnog poglavara, a kada to nije išlo okrenuli su Crkvi leđa.[22] Dalje navodi kako su protivno njegovoj volji nakon osude *Reforme* počeli izdavati *Novu Reformu,* a sada *Preporod*. Kada su došli k njemu sa svojim zahtjevima on nije imao ništa protiv toga da idu u Rim, ali oni *mjesto da su me poslušali, nastavili su svoju agitaciju i prenose je već u sam narod. Za svoju legalnu borbu traže zaštitu framasuna, židova i bezvjeraca protiv zakonskih poglavara svojih.*[23] Ovo će biti klasična optužba kojom će crkveni vrh i oni blisku njemu napadati reformno svećenstvo. Nadbiskup izražava nadu *da će već ovo mnogima zavedenima otvoriti oči, te će se odvratiti od »Udruženja« i »Preporoda,« a prionuti uz svog zakonitog ordinarija.*[24] Nadbiskupovu okružnicu komentirao je dr. Andrija Spiletak koji razrađuje dva pisma koja je Sveta Stolica uputila praškom nadbiskupu, a na koja se pozivao i nadbiskup Bauer, i zaključuje svoju raščlambu slijedećim riječima: *na temelju toga proglasuje i g. nadbiskup Bauer sadašnju organizaciju nižeg klera kao nedopuštenu i osudjenu od vrhovne crkvene vlasti i pozivlje svećenike, da u teške dane što ih proživljavamo, kad kat. crkva i domovina naša treba složno, jako i oduševljeno svećenstvo, i oni treba da budu prožeti duhom Kristovim, a ne duhom svijeta, duhom revolucije.*[25]

Ciljevi i smjer reformnog pokreta bili su pojašnjeni *Spomenicom*. Dr. Juraj Cekić odmah poslije tiskanja *Spomenice* detaljno razlaže u prvom broju *Preporoda* taktiku i program reformnog svećenstva: *našom spomenicom upravljenom nadbiskupu Zagrebačkom dolazi pokret katol. nižeg klera u državi SHS u novu fazu*. Cenkić, zastupnik umjerene struje u pokretu koja se zalagala za rješavanje reformnih pitanja u Crkvi, ograđuje se od ranijeg *agresivnog* nastupa, a osobito od Miloševiće i njegovog pokreta, naglašava kako se ne smije poistovjetiti hrvatski pokret s češkim koji je završio u raskolu. On navještava kako će se dok ne dođe odgovor iz Rima raditi na tome da se *skuplja, osvješćuje i prikuplja u stalešku organizaciju.*[26] Potom objašnjava temeljne zahtjeve koje je reformni pokret iznio pred nadbiskupa: *zar ne odgovara duhu vremena, da narod preko svoji crkvenih odbornika sam bira svoje župnike i to na prijedlog biskupa... Što je u tome protucrkvenog? Autonomija je crkvena u Jugoslaviji i te kako poželjna za katolike. Takovu autonomiju imadu pravoslavni, protestanti, na njoj rade muslimani, a zar da katolici budu izloženi milosti ministara, kao što je do sad bilo za pokojne Austro-Ugarske... Kraj toga dajemo lajikatu i podčinjenom svećenstvu veća prava u pogledu crkvene imovine i načinu uprave crkve... Zar se zahtjev za narodnim jezikom kosi sa crkvenim duhom? Tolike crkve katoličke na istoku hvale Boga u liturgiji narodnim jezikom...* Nakon govora o celibatu i brevijaru Cenkić zaključuje kako zahtjevi reformnih svećenika nisu ništa protucrkveno, već da se ide za rekristijanizacijom klera.[27]

Iz priloženog se vidi kako se reformni pokret nastavio kretati smjernicama zacrtanim u *Savremenim željama*. Na poziv Stjepana Zagorca u Koprivnici je 4. ožujka 1920. održan sastanak privremenog odbora *Udruženja hrvatskog katoličkog klera* na kojemu je Zagorac izvijestio članove o rezultatima svoje audijencije kod nadbiskupa Bauera nakon što se on vratio iz Rima. Odbor je odlučio da se odmah sutra (5. ožujka) nadbiskupu pošalje memorandum s molbom da ga se proslijedi Svetoj Stolici (radilo se o *Spomenici* koja je 20. veljače 1920. tiskana u *Preporodu*). U izaslanstvu su se nalazila tri svećenika: Stjepan Zagorac, Stjepan Sanić i Nikola Cerjak.[28] Prema zagorčevu izvještaju nadbiskup je delegaciju lijepo primio, preuzeo memorandum, koji je sada već imao 90 potpisa. Nadbiskup je pritom obrazložio svoje stajalište, ono isto koje je zauzeo kada se pozivao na pisma Svete Stolice praškom nadbiskupu, a koje nije išlo u prilog nastojanjima reformnog svećenstva. Nezadovoljni odgovorom članovi delegacije

---

22 A. BAUER, Predraga u Kristu braćo i duhovni sinovi moji!, 30-31.

23 *Isto,* 31.

24 *Isto,* 32.

25 Andrija SPLIETAK, Sveta Stolica i reformno svećenstvo, *Glasnik biskupija bosanske i srijemske,* 30. IV. 1920., br. 7-8., 27.

26 Juraj CENKIĆ, Naša taktika i naš program, u: *Preporod,* 1920., sv. 1., 6.

27 Juraj CENKIĆ, Naša taktika i naš program, 7-8.

28 Stjepan ZAGORAC, Iz našega pokreta, u: *Preporod,* 1920., sv. 2., 1.

izjavili su da će oformiti izaslanstvo koje će otići u Rim pred papu te su zamolili *neka se ne bi kod podjeljivanja župa zapostavljalo ili šikaniralo pristaše našega pokreta*.[29] Na kraju razgovora nadbiskup je *savjetovao deputaciji, neka bi odbor prestao s daljnjim agitiranjem, jer već ima dovoljno potpisa, pa neka podje što prije u Rim*.[30] Nakon toga delegacija je posjetila podbana dr. Franka Potočnjaka i povjerenika za bogoštovlje i nastavu dr. Alberta Bazalu. Oba vladina dužnosnika pokazala su veliko zanimanje za pokret, osobito zbog njegove važnosti *za zbližavanje i ujedinjenje zapadne i istočne crkve, za vjersku snošljivost te po tome za pravu kršćansku ljubav i bratstvo sinova jednog naroda*.[31] Delegati su pritom izvijestili Potočnjaka i Bazalu kako namjeravaju ići u Rim i zamolili *neka bi joj hrvatska vlada isposlovala preko našeg zastupstva kod Vatikana audijenciju*.[32] Predstavnici vlade su im to obećali, ali su ih zamolili za strpljenje dok se ne urede trenutačno napeti odnosi između Italije i Kraljevine SHS.[33]

Prema zaključcima sastanka od 4. ožujka 1920. izrađen je nacrt pravila *Udruženja hrvatskog katoličkog klera* za Zagrebačku nadbiskupiju. Nacrt je poslan svećenicima nadbiskupije i samom nadbiskupu *sa zamolbom da ih izvoli proučiti eventualno svoje opaske staviti i onda ih odobriti*.[34] Glavne uredbe nacrta pravila jesu slijedeće:

§ 1. I*me i sjedište društva*

Ime društva jest: »Udruženje hrvatskog katoličkog klera.« Sjedište društva je Zagreb. Raspravni jezik je hrvatski.

§ 2. Svrha društva

Svrha društva jest:

1. *Raditi svim zakonitim sredstvima za provadjanje kršćanskih načela uopće, a napose onih katoličke crkve u javnom životu.*
2. *Braniti čast i prava crkve i svećenstva.*
3. *Raditi o poboljšanju materijalnih i pravnih prilika svećenstva.*
4. *Raditi napose za oživotvorenje onih osam točaka (u kraljevstvu SHS) navedenih u memorandumu od 20. II. 1920. u koliko to bude dozvoljeno po najvišoj crkvenoj vlasti (sv. Stolici) i biskupima.*

§ 3. Sredstva

Za postignuće društvenoga cilja služiti će:

1. *Skupštine, dogovori i sastanci svećenstva, a prigodice i katolika lajika u raznim mjestima.*
2. *Podnašanje peticija, adresa i pritužaba te izašiljanje deputacija na odnose oblasti duhovne i civilne.*
3. *Priredjivanje znanstvenih i pučkih predavanja prema §2.*
4. *Podupiranje katoličkog tiska izdavanjem i raširivanjem spisa, knjiga, letaka i časopisa prema §2.*
5. *Sabiranje i primanje novčanih doprinosa, zapisa, darova i slično.*
6. *Podavanje pravnih savjeta i zastupanje u parnicama pred oblastima duhovnim i svjetovnim po to odredjenim juridički kvalificiranim osobama.*
7. *Brinuti se za osiguranje i potporu članova u bolesti i starosti.*
8. *Posredovati kod oblasti duhovnih i svjetovnih (ministarstava i vlada9 za rješenje raznim podnesaka, molbi i slično.*[35]

---

29 S. ZAGORAC, Iz našega pokreta, 1.; Stjepan ZAGORAC, *Narodna crkva i katolicizam,* Zagreb, 1925., 13.

30 S. ZAGORAC, Iz našega pokreta, 1.

31 *Isto.*

32 *Isto.*

33 *Isto.*

34 *Isto.*

35 *Isto,* 1-2.

Predviđeno je da članom društva može postati svaki aktivni ili umirovljeni svećenik Zagrebačke nadbiskupije ako ga primi upravni odbor. Nadalje, naglašavaju kako su pravila društva *skroz na legalnoj bazi i složena su u duhu nadbiskupove okružnice od 25. veljače o.g.*[36] U popratnici odaslanoj nadbiskupu Baueru između ostalog piše: *Mi stojimo na stanovištu, da s onom audijencijom Tvoje Preuzvišenosti u Rimu nije jošte sve učinjeno. Prema riječima Sv. Oca (u prvom pismu nadbiskupu Kordaču) veli on biskupima: »treba da sadanje stanje što brižnije i pozornije promotrite,« i opet »vaš prvi posao ima biti, da ispitate djelovanje toga društva, te da odlučite, može li se društvo preudesiti tako, da ostane netaknuta crkvena disciplina etc.« Naš episkopat nije učinio ništa od toga. Nadalje valjalo bi proučiti i prosuditi posebne prilike koje vladaju u našoj državi i na Balkanu uopće, gdje su katolici izmiješani s braćom grkokatolicima i pravoslavnima, koji svojim posebnim crkvenim odnošajima vrše već sada velik upliv na sve nas, a u budućnosti će još i više (jer će im se njihova staleška prava proširiti. Ako se iskreno želi sbliženje i sjedinjenje kršćanskih crkvi, onda se mora bezuvjetno na to i pomisliti. zato mi držimo da treba ponovno i po više puta podnijeti sv. Stolici izvješće i tek onda izreći konačni sud.*[37] *Molimo da nam prečasni episkopat jasno kaže, koje točke naših zahtijeva i u koliko prihvaća, a glede kojih nam se valja obratiti u Rim. Mi smo izričito spomenuli u memorandumu od 20. veljače o. g., da smo spremni i na postepeno oživotvorenje naših zahtjeva, jer znademo, da se ovakove važne stvari ne oživotovoruju preko noći. Neće li prečasni episkopat raditi prema gore istaknutim savjetima sv. Oca, već samo izdavati ukaze, naloge i osude, to mi odklanjamo od sebe svaku odgovornost za posljedice, koje će neminovno nastati... Boljega lijeka proti vjerskom indiferentizmu proti raznim komunističko-socijalističkim agitacijama proti crkvi i svećenstvu, negoli što su tražene reforme - danas nema.*[38]

Iščekujući nadbiskupov odgovor u vezi s nacrtom *Pravila* društva *Udruženja hrvatskog katoličkog klera* i onoga što je bilo izloženo u popratnici prošla su dva mjeseca. Bauer nije sazvao dijecezansku sinodu kako je obećao, ali je u Zagrebu od 12. do 20. travnja održana treća konferencija jugoslavenskog katoličkog episkopata.[39] Konferenciji je prisustvovao Francesco Cherubini, papinski nuncij pri kraljev-

---

36 *Isto,* 2.

37 Reformno je svećenstvo na temeljima narodnog ujedinjenja ostvarenog 1918. bilo zaneseno idejom i zahtjevalo da se počne raditi na ujedinjenju Istočne i Zapadne Crkve, odnosno katolicizma i pravoslavlja. Njihov stav nije nailazio na odobravanje vrha Katoličke Crkve u Hrvatskoj. Petar Grabić u svojem članku u *Katoličkom listu* zapisao slijedeće: *reformno je svećenstvo još od početaka svoga pokreta rado naglasivalo potrebu jedinstva istočne i zapadne crkve. pače je i svoje reformističke zahtjeve opravdavalo nuždom zbliženja istočne crkve sa zapadnom. I nošenje brade; i fakultativno moljenje časoslova; i dokinuće celibata imalo je pomoći zavađenoj braći do vjerskog jedinstva. Ova želja za unijom opaža se u pojedinim brojevima njihova razno-imenog časopisa Preporod... Unionistička baza reformnog svećenstva može da se svidi i dopadne liberalnim bezvjerskim duhovima u Jugoslaviji; ali ona nikako i nikada ne može da bude osnovica vjerskom sporazumu naših Crkvi, jer su obje zagrijane za pravom vrhunaravnom objavom po Kristu, što reformiste s vida puštaju.* (Petar GRABIĆ, Unija crkvi i reformno svećenstvo, u: *Katolički list,* 26. VIII. 1920., br. 32., 245-246.). Autora je očito na ovaj članak potakao članak iz *Preporoda* u kojem se analiziraju uzroci raskola između Istočne i Zapadne Crkve, gdje autor S. Z. zaključuje kako je upravljanje Istočne Crkve demokratsko i autonomno, a Zapadne monarhističko i centralističko: *u toj točci čini se da je nemoguć svaki kompromis. Ipak se možemo nadati, da će vrijeme i prosvjeta puka naći načina kako će se svladati i ova zaprijeka. Bude li se pako Rim davao u službu politike, napose talijanskog imperijalizma i tvrdokorno odbijao svaku reformu - nije teško pogoditi kako će se i kada ova raspra svršiti. Ostale pako razlike u obredima, odijelu, kalendaru i običajima nebi po sebi mnogo smetale sjedinjenju kršćanstva.* (S. Z., Što dijeli istočnu crkvu od zapadne?, u: *Preporod,* 1920., sv. 3., 15-16.) Želeći pokazati kako pokret ima i nacionalno obilježje Zagorac je odbijajući prigovore suprotne strane želio dokazati kako je uvođenje narodnog jezika u bogoslužje, demokratizacije Crkve i pitanje celibata od nacionalne važnosti: *da se unese u naš narod raznih vjeroispovijesti ona toliko nam potrebna i korisna vjerska snošljivost i ravnopravnost, koja će uroditi uzajamnom kršćanskom ljubavlju i bratstvom. Jedino tako doći ćemo do zbliženja kršćanskih crkvi a potom do željenog mira, sreće, napretka i blagostanja na čitavom našem Slavenskom Jugu. I mi napose idemo za sjedinjenjem istočne i zapadne crkve, za čim već preko tisuću godina trži cijelo kršćanstvo - a do toga puta može se doći jedino putem traženih reforma. Jasno je da u tom radu trebamo pomoć i suradnje i braće Srba tako da mi ostanemo što jesmo, Hrvati.* (Stjepan ZAGORAC, Pokret hrv. kat. reformnog svećenstva i Talijani, u: *Preporod,* 1920., sv. 3., 17-18.)

38 S. ZAGORAC, Iz našega pokreta, 2.

39 Zaključci biskupske konferencije, u: *Katolički list,* 22. IV. 1920., br. 12., 89.; Biskupska konferencija, u: *Narodna politika,* 19. IV. 1920., br. 46., 1-2.

skom dvoru u Beogradu, koji je imao odlučujuću ulogu u vezi zahtjeva reformnog klera.[40] Uz moga pitanja o kojima je episkopat raspravljao govorilo se i o reformnom pokretu, zaključak konferencije bio je slijedeći: *episkopat je konstatovao, da se svećenički reformni pokret, kako se on sada ispoljava u »Preporodu,« protivi u jednome dijelu već poznatim odlukama sv. Stolice, te ga je otklonio i ne može ga pripustiti*.[41] Episkopat se pozvao na pisma Svete Stolice nadbiskupu Kordaču i uzeo ih kao polazište za svoj odnos prema reformnom svećenstvu. Ovaj odriješiti stav episkopata dovesti će s vremenom do stvaranja ozračja kod djela reformnog svećenstva koje je sve više uviđalo kako je zacrtane reforme nemoguće provesti u krilu Katoličke Crkve. S druge strane dio svećenika se nakon ove reakcije episkopata povukao iz reformnog pokreta, dok su preostali počeli sve više radikalizirati svoje stavove.[42] Zagorac je u travnju 1920. poslao nadbiskupu Baueru pismo u kojem mu ponovno izlaže osam zahtjeva *Udruženja hrv. kat. klera*, gdje otvoreno kaže kako je svjestan da Sveta Stolica nikada neće dopustiti raspravu o demokratizaciji Crkve, ukidanju celibata i fakultativnom moljenju brevijara.[43] Nadbiskup mu odgovara 28. travnja i kaže: *duh, koji bi imao da vlada u ovom udruženju, najjasnije se odrazuje riječima: »bio konačni odgovor iz Rima kako mu drago, mi već sada izjavljujemo, da ćemo - debita cum reverenita - nastaviti naš rad oko konačnog makar i postepenog oživotvorenja naših zahtjeva. S ovih razloga ne mogu predložena pravila potvrditi niti osnutak takvog Udruženja hrv. kat. klera dopustiti*. Što se pak tiče »Preporoda« moram istaknuti da u njemu vlada isti duh kojim je disala Reforma i Nova Reforma, te ga poradi toga osudjujem i zabranjujem. *Podjedno je biskupska konferencija jednodušno zaključila, da svi svećenici koji su potpisali memorandum datiran »početkom veljače 1920.«imaju potpisati priloženu izjavu i potom je vratiti*.[44] Izjava koju su trebali potpisati svi svećenici pristalice reformnog pokreta glasila je ovako: *ovime svečano izjavljujem, da ću biti u svemu poslušan Svetoj Stolici i mojem Ordinariju, kako sam to svečano obećao pred Bogom na dan moga redjenja. Isto tako svečano izjavljujem i obećajem pred Bogom sveznajućim, da neću sudjelovati ili biti članom nikakve svećeničke organizacije koja ne bi bila prije odobrena od Ordinarija; isto tako da neću držati niti podupirati niti čitati nikakvih svećeničkih listova koji ne bi bili odobreni od Ordinarija, a napose »Reformu«, »Novu Reformu« i »Preporod.« Osudjujem svaki pokret protiv onih crkvenih uredbi, glede kojih je od Svete Stolice već zabranjen svaki pokret, a napose onaj protiv celibata i za demokratizaciju crkve. Sve to potvrdjujem svojim svećeničkim poštenjem i potpisom svoga imena*.[45]

Na odluku episkopata reagirao je u *Preporodu* Stjepan Vidušić: *mjesto dijecezanske sinode za kojom vapi svećenstvo, da se porazgovori o premnogim važnim pitanjima i da se donesu shodni zaključci, sazvao je nadbiskup Bauer konferenciju episkopata države SHS... Kakvom se dobru moglo nadati svećenstvo znajući, da o njegovim interesima zaključuje čovjek poznat sa svog nelijepog postupka s duhovnim sinovima... Do te je osude moralo doći i ne čudi joj se nitko, tko pozna mentalitet naših poglavara. Ne smije se dirati u njihovu vlast ni džepove, ne smije se dirati u stare običaje... Odmah na početku htjelo nas se rastepsti pozivajući »vjerno« svećenstvo, da se vrsta u redove »Svećeničke Zajednice.«... Sama osuda našeg pokreta skroz je nepravedna... Nije osuda nikako opravdana, ali je zato vrlo tragična. Zar nije tragika, kada tko uživa misleći da zabija nož u srce svog neprijatelja, a ne vidi da probada srce svog djeteta, ne ćuti da probija svoje vlastite grudi? To čine biskupi svojom osudom i postupkom... Uvaživši sve, naš je odbor zaključio, da »Udruženje« ima nastaviti svoj rad ne obazirući se na nepravednu i bezrazložnu osudu. Mi smo razvili zastavu svojih načela i ne polažemo je nikome pod noge znajući da su naša načela, načela Kristova. Nadbiskup nije Crkva... Svaka vlast, a prema tomu i dužnost poslušnosti imade svoje granice... Nastavljamo svoj rad. naši su redovi jako prorijedjeni...*[46] Vidušiće-

[40] Zaključci biskupske konferencije, u: *Katolički list,* 22. IV. 1920., br. 12., 89.; V. NOVAK, *Magnum crimen,* 99.

[41] Zaključci biskupske konferencije, u: *Katolički list,* 22. IV. 1920., br. 12., 89.; Biskupska konferencija, u: *Narodna politika,* 19. IV. 1920., br. 46., 1-2.

[42] Usp. V. NOVAK, *Magnum crimen,* 99.

[43] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 16.

[44] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 16.

[45] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920.

[46] Stjepan VIDUŠIĆ, Nakon osude, u: *Preporod,* 1920., sv. 3., 1-3.

va reakcija pokazala je koliko je jaz nastao između episkopata i djela reformnog svećenstva koje nije htjelo prihvatiti zaključak biskupske konferencije. Podjela koja se javljala već 1919. sada je postajala još radikalnija i vodila je k neminovnom raskolu, koji će na kraju i uslijediti. Ovaj tekst pokazuje i to da je veliki dio reformnog klera napustio pokret, pokorio se odluci biskupske konferencije čime je sam pokret bio jako oslabljen. Očigledno je bilo na obje strane kako je nakon ove odluke biskupske konferencije nastao nepremostiv lom koji je vodio prema raskolu. Da što uspješnije ugušili reformni pokret biskupi su, slično kao biskupi u Češkoj, zatražili od svih pripadnika pokreta da potpišu *Izjavu* kojom osuđuju svaki *pokret protiv crkvenih uredbi, glede kojih je od Svete Stolice već zabranjen svaki pokret, a napose onaj protiv celibata i za demokratizaciju crkve*.[47] Zagorac je odbio potpisati ovu izjavu, odrekao se svoje župe i suspendiran je *ab officio et beneficio*, dok je njegov kapelan Stjepan Vidušić dobio premještaj u Slavoniju.[48] Po završetku konferencije u Rim je poslan izvještaj sa zaključcima. Nadbiskup Bauer dobio je krajem svibnja odgovor državnog tajnika kardinala Gasparria vezan uz reformni pokret: *napose hvali Njegova Svetost čvrsto držanje, što su ga Vaše Gospodstvo i vrijedni Vaši drugovi zauzeli naprama neprihvatljivim prohtjevima jednoga dijela tamošnjeg klera. U toj je stvari sv. Otac svoje mišljenje izrazio u dva lista, što ih je udostojao upraviti na Monsignora Kordača, nadbiskupa praškog... Ponavljajući svoje izjave dane u tim listovima, sv. Otac podjedno odobrava zaključke zagrebačke konferencije Episkopata gledom na spomenuti pokret*.[49]

Jedno od glavnih prijepornih pitanja biti će i dalje pitanje celibata. *Preporod* će izdati niz članaka tijekom 1920. godine u kojima će se pisati protiv celibata.[50] Stjepan Bakšić u *Katoličkom list* objavljuje članak protiv reformnog pokreta i njegovih zahtjeva. Osobito se pozabavio pitanjem celibata. Njegov članak pokazuje do koje mjere su se zaoštrili odnosi između reformnog svećenstva i onoga koje je pristajalo uz crkveni vrh. Bakšić kaže *da znademo ocijeniti »žuti pokret,« da se zamamnim njegovim idejama otmemo sami i da ga uzmognemo što uspješnije pobijati pred narodom - treba da znademo što danas »žuti pokret« znači, čime opravdava svoju organizaciju i koji im je psihološki izvor*.[51] On opisuje reformni pokret kao onaj koji se bori protiv crkvenih poglavara i za ukinuće celibata. Njega podržava slobodnozidarski tisak koji koristi reformni pokret za rušenje morala, religije i crkve. Nadalje nastavlja: *i ako bi smo možda morali priznati, da oporba protiv crkvene vlasti nije bila u žutom pokretu izražena kao programatsko pitanje, nego da je kao faktički postulat nastala tek kao reakcija na crkveno stajalište prema zahtjevima »žutog klera,« a ono ipak moramo reći ito, da ta oporba sada »de facto« postoji i da je ona danas karteristikon »žutog« pokreta*.[52] Bakšić smatra kako niti jedan od zahtjeva reformnog pokreta, crkvena autonomija, slavenski jezik u Crkvi, ukinuće celibata i poboljšanje materijalnog položaja, nisu takvi da bi svojim sadržajem mogli biti uzrokom takvog žestokog otpora reformnog svećenstva. Analizom navedenih zahtjeva Bakšić dolazi do zaključka kako je reformni pokret *bitno i isključivo anticelibatarski* i kako upravo u tome leže psihološki izvori svih njihovih zahtjeva.[53] Na kraju članka autor kaže *da je žuti pokret zli plod nezdravog društvenog millieua i odraz nezdrave duševnosti pojedinca... Nije potrebna temeljita rekonstrukcija Crkve, kao što hoće »žuti,« nego je potrebna sanacija*

---

47 Josip LONČARIĆ, Nova faza reformnog pokreta, u: *Katolički list,* 20. V. 1920., br. 16., 121.

48 Josip LONČARIĆ, Nova faza reformnog pokreta, 121-122.

49 Pietro C. GASPARRI, Pismo sv. Stolice nadbiskupu zagrebačkom, u: *Katolički list,* 10. VI.1920., br. 19., 145.

50 Nastaviti će se niz članaka započet u *Novoj Reformi* koje je pisao Kosta Kulišić pod naslovom *Kratka povijest celibata (neženstva)*. (Kosta KULIŠIĆ, Kratka povijest celibata /neženstva/u: *Preporod,* 1920., sv. 1., 9-16.; Kosta KULIŠIĆ, Kratka povijest celibata /neženstva/, u: *Preporod,* 1920., sv. 2., 7- 12.; Kosta KULIŠIĆ, Kratka povijest celibata /neženstva/, u: *Preporod,* 1920., sv. 3., 7-11.). Tiskan je i članak o sv. Ulriku augsburškom biskupu i njegovo pismo papi Nikoli II. protiv celibata. (Biskup svetac-protiv celibata, u: *Preporod,* 1920., sv. 3., 11-14.) Pitanje druge ženidbe javilo se i među svećenstvom SPC-a. Tako dr. Vojislav Janjić s bogoslovije u Beogradu navodi kako i kod njih postoji pokret koji traži drugu i treću ženidbu svećenika i da episkopu budu oženjeni. (Korespondencija, u: *Preporod,* 1920., sv. 1., 30-31.)

51 Stjepan BAKŠIĆ, Žuti pokret, u: *Katolički list,* 12. III. 1920., br. 4-5., 25.

52 S. BAKŠIĆ, Žuti pokret, 26.

53 *Isto.*

socijalnog reda i praktičnog života pojedinaca.[54] Odgovor na ovu analizu reformnog pokreta napisao je u *Preporodu* dr. Stjepan Vidušić karakterizirajući njegov članak kao *smiješan i ogavan*.[55] Još se jedan autor, pod pseudonimom *Zagrabiensis,* okomio u *Katoličkom listu* na reformni pokret. Međutim i govori kako u reformnom pokretu i ma onih koji iskreno traže reformu crkve, ali da ih pojedinci zavode na krivi put. Zamjera reformnom pokretu što se počeo širiti i među laicima, gdje su postigli i nekih većih uspjeha. I on kaže da je glavna točka prijepora pitanje celibata. Zatim govori o riječkom slučaju i Jeronimu Tomcu te njegovom pokušaju reforme redovništva. Autor dosta trezveno analizira cijeli reformni pokret, svjestan da su Crkvi potrebne reforme, ali da se one ne provode na takav način nego da Crkva sama treba preuzeti brigu o reformama i provoditi je, a reformni pokret potpuno ugušiti.[56] Josip Lončarić je, nakon suspenzije Stjepan Zagorca i nakon što je većina svećenika potpisala *Izjavu* koju je nametnula biskupska konferencija, komentirao to ovim riječima: *a prestat će i grozna sablazan, što je reformni svećenici uzročiše svojim pisanjem naročito protiv celibata, gdje su život svećenika nasploh prikazivali u najgnusnijim slikama*.[57]

Bez obzira na osudu episkopata i Svete Stolice dio hrvatske, liberalno orijentirane inteligencije osnovao je 13. svibnja u Koprivnici *Udruženje hrvatskih katoličkih svjetovnjaka* s privremenim odborom na čelu. Predsjednik društva bio je Ivan Stemberger, ravnatelj gimnazije. Odbor je izdao okružnicu, kojom poziva sve katoličke svjetovnjake na upis u društvo, koje je imalo za cilj: *poduprijeti borbu svećenstva za reforme,* a *proširiti će svoje djelovanje na sve zemlje u Jugoslaviji i radit će sporazumno sa sličnim udruženjima u drugim državama*. Program rada bio je prikazan u brošuri koju je izdalo *Udruženje* pod naslovom Što hoćemo? Kao četiri najbitnije stvari iznijeli su: 1. samostalnost i nezavisnost Katoličke crkve; 2. nova crkvena uprava koja će voditi brigu o postavljanju biskupa i župnika i o upravi crkvenom imovinom; 3. naš hrvatski jezik u svetoj misi i u svim ostalim svetim obredima;[58] 4. uređenje pravog kršćanskog obiteljskog života kod svećenika.[59] Osnivanje ovakvog pokreta najavio je Stjepan Zagorac u svojoj predstavki nadbiskupu Baueru: *upozorujemo već sad na ovu činjenicu: naš odbor obaviješten je, da se sprema velike zasnovana akcija hrvatske katoličke inteligencije sa svrhom, da podupre naš pokret. Stvoren je privremeni odbor, štampan i potpisan (po profesorima, učiteljima, liječnicima, činovnicima itd.) proglas, a izradjuju se i pravila. Bude li prečasni episkopat htio, da se uzme nama iz ruku vodstvo pokreta i ono tako predje u druge ruke, nestati će i baze na kojoj on danas još stoji, pa bi mogao rositi sasma drugim, neočekivanim posljedicama - jer za inteligencijom poći će neminovno i narod*.[60] Iako je prema najavi rad bio zasnovan dosta široko, namjeravali su obuhvatiti cijelu državu, on se sveo uglavnom na grad Koprivnicu. Razloge tome treba tražiti u osudi reformnog pokreta od strane crkvene hijerarhije i u osipanju svećenika pristalica reformnog pokreta te nedovolj-

---

54 *Isto,* 27.

55 Stjepan VIDUŠIĆ, »Žuti pokret«, u: *Preporod,* 1920., sv. 2., 5.

56 ZAGRABIENSIS, Reforma, u: *Katolički list,* 15. IV. 1920., br. 11. 81-82.; Reforma u Crkvi, u: *Narodna politika,* 14. IV. 1920., br. 46., 1-2.

57 J. LONČARIĆ, Nova faza reformnog pokreta, 122.

58 Pitanje narodnog jezika u liturgiji i drugim obredima u sukobima reformnog pokreta s crkvenom hijerarhijom ostajalo je u sjeni pitanja celibata iako se i o njemu često raspravljalo jer ga se držalo svojevrsnim mostom prema pravoslavlju, ali i ovo je shvaćanje bilo na tragu liberalnih ideja s početka 20. stoljeća. Tako je u *Preporodu* tijekom 1920. izdano nekoliko članaka koji su se bavili temom staroslavenskog bogoslužja: Staroslavensko bogoslužje, u: *Preporod,* 1920., sv. 2., 15-16.; Staroslavensko bogoslužje, u: *Preporod,* 1920., sv. 3., 3-7.; Latinski, glagolski ili hrvatski, u: *Preporod,* 1. X. 1921., br. 2. 1.). Katolički je episkopat Države SHS na svojem prvom zasjedanju od 27. do 29. studenog 1918. zatražio od Svete Stolice da se pravo staroslavenske službe Božje protegne na područje čitave države, da se transkribiraju glagoljska slova u latinska i da Sveta Stolica dozvoli uporabu hrvatskog, odnosno slovenskog jezika u obredima na području čitave države. (J. GUNČEVIĆ, Godišnjica pokreta nižeg klera u Jugoslaviji, 29.). Reformni svećenici išli su korak dalje i tražili da se u obrede uvede narodni, hrvatski jezik, jer su staroslavenski jezik i glagoljica nepraktični i nerazumljivi. (Abbé Stambulow: Pokret nižeg klera za reformu i jedinstvo crkava u Jugoslaviji, u: *Nova Reforma,* 1919., sv. 2., 1-7.)

59 Dragutin TOMAC, Staro-katolička župa u Koprivnici, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski,* Zagreb, 1934., 58.; Skupština katolika svjetovnjaka, u: *Demokrat,* 29. VI. 1920., br. 25., 5.

60 S. ZAGORAC, Iz našega pokreta, 2.

nom interesu inteligencije da se aktivnije uključi u sam pokret.[61] Nije se ostvarila niti prognoza da će stanovništvo slijediti svoju inteligenciju, jer prema Tomčevom pisanju većina seljaka i nižih slojeva građanstva držala se rezervirano prema pokretu i namjerama župnika Zagorca. Tomac navodi kako je seljaštvo uglavnom odobravalo ono što je odobrio Radić. Glavni tajnik stranke bio je tada dr. Kežman,[62] koji je imao dosta jak utjecaj na Radića, a taj je utjecaj bio nepovoljan za reformni pokret. Tako da Zagorac nije mogao računati na većinu svojih župljana nego samo na inteligenciju.[63] Ljudevit Kežman, svećenik i tajnik HRSS-a u *Slobodnom domu* osporio je da reformni svećenici mogu biti radićevci, jer su se obratili i centralnoj vladi u Beogradu, odnosno Pribićeviću.[64]

Reformni svećenik Nikola Cerjak izdao je programatsku knjižicu *Katolički svećenici svojemu narodu*. Cerjak u knjižici donosi zahtjeve *Udruženja hrvatskih katoličkih svjetovnjaka*. Prema tom programu oni traže: 1. samostalnost i nezavisnost katoličke crkve; 2. novu crkvenu upravu, koja će voditi brigu o postavljanu biskupa i župnika i upravljati crkvenim imetkom; 3. hrvatski jezik u liturgiji i drugim liturgijskim obredima; 4. uređenje pravog kršćanskog i obiteljskog života kod svećenika.[65] Kod zahtjeva o samostalnosti i nezavisnosti Katoličke Crkve u Hrvatskoj traže prvenstveno da se sklopi ugovor između Crkve i države, kako Crkva ne bi bila *sluškinja države, kako je bila u prijašnjoj državi*.[66] Razlažući drugu točku autor se najviše orijentirao na upravljanje velikom crkvenom imovinom u Hrvatskoj zato predlaže da imovinom i zakladama ne upravljaju samo biskupi nego *crkveni sabor. U tome bi saboru bila polovina svećenika i polovina poštenih katolika svjetovnjaka... Pod upravom toga sabora ne bi crkveni novac odlazio onamo, kamo ne bi smio, u džepove razne rodbine i nerodbine, nego onamo kamo mora: Za uzdržavanje svećenstva i korist Crkve*.[67] Nadalje se predlaže uređenje župa prema demokratskom sistemu i osnivanje odbora koji bi upravljali župnom imovinom.[68] Kod zahtjeva o narodnom jeziku u bogoslužju zahtjeva se da to bude hrvatski jezik.[69] Posljednji zahtjev usmjeren je protiv svećeničkog celibata. Zato autor i piše kako je *ovo najteža stvar o kojoj Vam moramo progovoriti*.[70] Za njega celibat nije Božji zakon, već ljudska uredba koja se može i treba dokinuti, ako ne barem ublažiti. Obrušava se na protivnike koji brane celibat i kaže da njihov cilj nije motiviran pohotom prema ženama nego: *mi znamo, da Bog svojim svećenicima nigdje nije zabranio ženidbu. Znamo da čovjek, koji pošteno živi sa svojom zakonitom ženom, ne čini ni najmanjeg grijeha, da dakle bračni život ne bi priječio svećenika da u svetosti i pobožnosti vrši svoju službi... Mi hoćemo samo jednu i to zakonitu družicu po zakonu onoga Boga, čiji smo sluge*.[71] Ponovno je tiskana *Predstavka svećenstva zagrebačkom nadbiskupu* iz veljače 1920. godine, koji je sada potpisalo blizu stotinu svećenika, njih 98.[72] Na kraju slijedi okružnica *Udruženja katoličkih svjetovnjaka u Koprivnici*. Oni na samom početku navode kako je jedino svećenički stalež ostao staležom kojim se *upravlja sredovječno i apsolutistički. Nema reda u*

---

61 Usp. Zlatko MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova,* Zagreb, 2005., 246.; Prema knjizi prijelaza na starokatolicizam u Koprivnici može se vidjeti kako su prijelaznici tijekom 1924. bili uglavnom iz redova bolje stojećeg građanstva, inteligencija i obrtnici (DRŽAVNA UPRAVA KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE-MATIČNI URED (DUKKŽ-MU): »Knjiga prelaza u starokatoličku Crkvu u Koprivnici«).

62 Usp. Zlatko MATIJEVIĆ, Radičevac iz »Esplanade.« Prilog poznavanju političke biografije vlč. dr. Ljudevite Kežmana (1927./1928.), u: *PILAR-časopis za društvene i humanističke studije,* 2(2007.)4(2), 31-50.; Zlatko MATIJEVIĆ, Prilozi za političku biografiju dr. Ljudevita Kežmana: od »Memoranduma« za Mirovnu konferenciju u Parizu do odlaska u Sjedinjene Američke Države (1919.-1922.), u: Časopis za suvremenu povijest, 38(2006.)3., 757-778.

63 D. TOMAC, Staro-katolička župa u Koprivnici, 59.

64 Usp. V. NOVAK, *Magnum crimen,* 100.

65 Nikola CERJAK, *Katolički svećenici svojemu narodu*, Zagreb, 1920., 6.

66 N. CERJAK, *Katolički svećenici svojemu narodu*, 8.

67 *Isto,* 10.

68 *Isto,* 11-14.

69 *Isto,* 15-16.

70 *Isto,* 16.

71 *Isto,* 21.

72 *Isto*, 24-31.

podjeljivanju beneficija (kanonicija i župa, ni u pravnom odnošaju svećenstva u materijalnim životnim prilikama.[73] Cilj je ove organizacije *izdašnije poduprijeti borbu svećenstva za reforme*.[74] Zamišljeno je da Koprivnica postane prva župa u kojoj će se provesti reforma, odnosno da župnika Zagorac uvede hrvatsko bogoslužje, župsko Vijeće za upravu crkvenom imovinom i *uređenje pravog obiteljskog života* u župnom dvoru.[75]

Vrlo brzo uslijedio je odgovor druge strane na knjižicu Nikole Cerjaka, koju potpisuje *Svećenik nadbiskupije zagrebačke,* a koja je imala dozvolu cenzora Josipa Lončarića i imprimatur nadbiskupa Bauera. On u uvodu kaže da je izlaženjem ove knjižice prvo prekršen crkveni zakon jer za nju nije traženo dopuštenje biskupa, a katolički svećenik bi to morao znati. Ne štedeći riječi osude autor napada Cerjaka i sve reformne svećenike: *u spomenutoj knjižici iznesoše i nekoje svoje želje, kojima bi htjele tobože popraviti loše stanje vjere i Crkve u Hrvatskoj. Te svoje želje nastojali su lažima i klevetama tako izložiti, ne bi li kako zavarali tvoje hrvatsko katoličko srce. Ali sad, kada u svijetu vlada tolika smetnja, toliki metež, došao je njihov čas, da love u mutnome, da napadnu svoju Crkvu, da zavedu narod, da se dokopaju svega onoga za čim im već dugo srce čezne*.[76] Autor u nastavku teksta pobija njihove zahtjeve, a najžešće zahtjev o narodnom jeziku u liturgiji i drugim obredima, i o celibatu. Zanimljivo je i stajalište autora o narodnom jeziku: žuti tobože spominju, da bi pobožnost naroda bila veća, kada bi se sveta misa služila na narodno m jeziku. A oni se sami bore protiv svećeničke molitve, protiv brevira!... Farizeji!... Ne poričemo, da bi možda pojedincu bilo ugodno slušati sv. misu u hrvatskom jeziku, ali ističemo da ovdje nema odlučivati osjećaj pojedinca, nego potreba i korist čitave crkvene zajednice. A za čitavu bi katoličku crkvu bilo štetno, kada bi svaki narod imao misu u svom narodnom jeziku. Jedinstvu i općenitosti Isusove Crkve više odgovara kada se u službi Božjoj upotrebljava jezik, kojim se služi mnogo ili više naroda...[77] Najžešće se obrušio na njihov posljednji zahtjev o ukidanju ili ublažavanju celibata.[78] U ovome dijelu autor je najoštriji u svojim napadima na zahtjeve reformnog svećenstva: žuti vele, d ane znaju kakove su obveze primili, kada su se dali zarediti. Farizeji! A znali bi i s 18 godina sve dužnosti braka, da su se ženili! Ali, ako im se više ne bi njihova žena svidjela, rekli bi opet, da nijesu znali, kakov su teret na se preuzeli ženidbom ili da nijesu nikako poznavali dotične ženske, i zato da im treba dopustiti drugu ženidbu. I tako bi kod mnogih to mijenjanje išlo i po više puta. Žuti vazda bi bili žuti! I u braku![79] Na kraju tiskana je poslanica nadbiskupa Bauera vjernicima usmjerena protiv članova reformnog pokreta. Poslanica govori o Crkvi i njezinu božanskom porijeklu, da bi se nadbiskup na kraju obrušio na reformno svećenstvo slijedećim riječima: *za ovo naše zauzimanje dobro su znali i otpali svećenici, ali da prikriju svoj otpad od sv. Crkve katoličke, koji otpad ima sasvim druge razloge, uzeli su za spoljašnji cimer da se bore za nerodni jezik, tobože za narodnu kat. crkvu, dok u istini navaljuju na sv. Oca Papu, na biskupe, kao najgori heretici svih vremena... Oni su u rukama framasuna i bezvjeraca... Oni pak idu za tim da obore i unište čitavo kršćanstvo, a osobito Crkvu katoličku....*[80] Ova knjižica i poslanica nadbiskupa Bauera pokazuju koliko se zaoštrio odnos između reformnog svećenstva i crkvenog vrha tijekom 1920. godine. Sam ton cijele okružnice, ali i knjižice, pokazuju da je crkveni vrh i oni koji su uz njega pristajali zauzeo strogi i nepomirljivi stav prema reformnom pokretu. Osjetivši kako čitav reformni pokret dolazi u pogibelj, uslijed povlačenja mnogih svećenika i djelovanja nadbiskupa Bauera, sastali su se u Koprivnici 17. svibnja 1920. Stjepan Zagorac, Niko Petrić, Stjepan Haber-

---

73 *Isto,* 31.

74 *Isto,* 34.

75 D. TOMAC, Staro-katolička župa u Koprivnici, 59.

76 *Reformni pokret u Hrvatskoj,* Zagreb, 1920., 3.

77 *Reformni pokret u Hrvatskoj,* 9.

78 Prema stilu pisanja i velikoj sličnosti s člankom objavljenim u *Katoličkom listu* 12. III. 1920, pod naslovom Žuti pokret, autor ove knjižice najvjerojatnije je Stjepan Bakšić. Neke rečenice su doslovce uzete iz toga članka.

79 *Reformni pokret u Hrvatskoj,* 15.

80 *Isto*, 22.

stck, Stjepan Vidušić, Nikola Cerjak i Davorin Ivanović te zaključili kako treba nastaviti daljnju borbu i izlaženje *Preporoda*. za tu svrhu dao je Petrić 30 000 kruna.[81]

Bez obzira na sukobe i zaoštravanje odnosa s crkvenim vrhom Zagorac je od Koprivnice učinio sjedište reformnog pokreta kroz čitavu 1920. godinu. Crkveni vrh svoje je daljnje razračunavanje započeo micanjem Zagorca s mjesta župnika u Koprivnici i postavljanjem katehete Špoljara, neprijateljski raspoloženog prema reformnom pokretu.[82] Kroničar župe sv. Nikole u Koprivnici[83] opisuje Zagorca kao čovjeka naobražena, krasnih sposobnosti, ljubazna ponašanja, ali i lakoumna, što je na svoju štetu dokazao.[84] Zagorac, međutim, nije prihvaćao nadbiskupovu odluku nego je i dalje ostao u župnoj kući ne želeći se odreći svoje službe. Također je u srpnju 1920. angažirao dr. Stjepana Vidušića da ga zastupa kod Nadbiskupskog duhovnog stola.[85] Postupak smjenjivanja Stjepana Zagorca išao je ovim tijekom. Dana 14. svibnja 1920. u Koprivnicu je od strane nadbiskupa Bauera poslan pomoćni biskup dr. Dominik Premuš. On je od Zagorca, u ime nadbiskupa, zatražio da potpiše izjavu kojom osuđuje pokret nižeg klera za demokratizaciju Crkve i za dokinuće obvezatnog celibata.[86] Franko Potočnjak na temelju izvornog zapisa donosi slijedeći tijek događaja: *nakon* što je biskup dr. Dominik Premuš g. župniku Zagorcu saopćio, kakovu je odluku od preuzvišenog g. nadbiskupa donio, koju bi imao provesti, izjavljuje g. župnik Zagorac, da će rezignirati na župi Koprivnica, što ovime i čini u nazočnosti potpisanih svjedoka, koju rezignaciju g. dr. Premušu u ime preuzv. g. nadbiskupa prihvaća. Uslijed te izjave biskup Premuš odustaje od provedbe suspenisioni ab officiis naročito na daljnju izjavu g. Zagorca, da će na sastanku svećenika pristaša reformnog pokreta 17. o. m. položiti privremeno predsjedništvo Udruženja hrv. kat. klera koji je pristaša tog reformnog pokreta, da će istupiti iz odbora i samoga udruženja, da će obustaviti izdavanje koliko to o njemu ovisi i napustiti uredništvo »Preporoda.«[87] Poslije podne toga istoga dana delegacija *udruženja hrvatskih katoličkih svjetovnjaka* pohodila je biskupa Premuša i izjavila kako se građanstvo Koprivnice solidarizira sa svojim župnikom i ne prihvaća nametnutog administratora župe g. Jurja Špoljara.[88] Zagorac je svega nekoliko dana kasnije pisao nadbiskupu Baueru najavljujući protiv eventualne suspenzije pravni postupak, na što je nadbiskup okarakterizirao ovaj postupak kao čin neposluha. U nastavku pisma upućenog Zagorcu nadbiskup Bauer kaže kako su *Udruženje kat. klera i »Preporod« konspiracija protiv zakonitih glavara, a takvo što ne može trpjeti nikoje društvo. Za to ti nisam smio pripustiti osnutak takova društva - niti izdavanje takvog časopisa, te sam s punim pravom izdao protiv vas gornja dva naloga, a kad ih nećete da izvršite, morao sam vas udariti censurom suspenzije ad officio et beneficio et administratione et bonorum beneficii - to sve ostaje na snazi, dok Sveta Stolica ne reče svoju. Izvolite priposlati dakle svoj utok, da ga proslijedim na Sv. Stolicu*.[89] Na Duhovsku nedjelju 23. svibnja održalo je koprivničko gradsko zastupstvo tematsku sjednicu *Zahvala župnika Zagorca na župi*. Gradonačelnik Kraljić pročitao je Zagorčevu izjavu prema kojoj je on bio prisiljen odstupiti sa župničkog mjesta. Nakon toga je podnačelnik Žličar pročitao prijedlog koji

---

81 Reformni pokret Hrvata-katolika, 60.

82 NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 6700.

83 Najvjerojatnije je te bilješke unio kasniji župnik Stjepan Pavunić.

84 Arhiv župe sv. Nikole Koprivnica (dalje: AŽNKC), *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 22.

85 NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920.

86 Zapisnik koji je Zagorac trebao potpisati sastavljen je u Zagrebu 3. svibnja i glasio je ovako: *nadbiskup dr. Ante Bauer traži od vlč. g. Župnika Stjepana Zagorca izjavu slijedećeg sadržaja. Ovim svečano izjavljujem: 1. odlažem privremeno predsjedništvo udruženja hrv. kat. klera te istupam iz odbora i samog udruženja; 2. obustavljam izdava nje i napuštam uredništvo »Preporoda«; Podjedno mu nadbiskup nalaže, da ovu izjavu potpiše u roku od 8 dana pod prijetnjom , da će ga inače udariti cenzurom ab officio et beneficio.* na dnu izjave nalazi se Zagorčev potpis. (NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920.)

87 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 23.; Franko POTOČNJAK, *Malo istine iz naše nedavne prošlosti,* Zagreb, 1921., 54.; Original zapisa čuva se u: NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920.

88 Suspenzija koprivničkog župnika Zagorca, u: *Riječ SHS,* 15. V. 1920., br. 83., 2.

89 NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 4587.

je jednoglasno prihvaćen od cijelog gradskog zastupstva. Prema tom prijedlogu grad Koprivnica: *1. protestira proti postupku crkvenih oblasti prema župniku Stjepanu Zagorcu; 2. ono traži od župnika Stjepana Zagorca, kao patron župe, da povuče svoju zahvalu na župi; 3. izjavljuje se solidarnim sa čitavim reformnim pokretom hrvatskog nižeg klera jer ga smatra ne samo vjerskom nego i nacionalnom stvari*.[90] Nato je reagirao i Zagorac, koji je dotad tvrdio da se povukao sa službe jer mu nije bilo *poznato raspoloženje naroda*[91] te je poslao nadbiskupu poruku u kojoj *povlači svoju odreku i na želju župljana ostaje i dalje župnikom*.[92] Nadbiskup je odgovorio na ovaj Zagorčev potez suspenzijom *a divinis* i raspisao natječaj za koprivničku župu, a kapelana dr. Vidušića preselio je u Novu Bukovicu. Kako Vidušić nije htio otići u novu župu niti napustiti reformni pokret nadbiskup ga je suspendirao *a divinis*.[93] Slijedeći korak koji je Zagorac poduzeo bio je da je početkom srpnja došao u župni ured i rekao upravitelju Špoljaru kako je on ovdje župnik, a on mu može biti samo kapelanom. Od sada mora slušati samo njega, a ako to neće mora otići jer župa ne može imati dva župnika. Zagorac je nasilu istjerao Špoljara iz župnog ureda, a ovaj je cijeli slučaj prijavio nadbiskupu. Bauer je cijeli slučaj dojavio vladi, na što je načelnik Koprivnice dobio bana priopćenje kako Zagorca mora odstraniti iz župnog ureda. Zagorac je na to ostavio Koprivnicu i nakratko otišao u Karlovac. Punomoć je ostavio Vidušiću koji je predao Špoljaru župu, uz prisustvo načelnika Kraljića i umirovljenog župnika Levina Kollaya, kao predstavnika duhovne oblasti.[94] Kollay 6. kolovoza šalje Nadbiskupskom duhovnom stolu izvještaj o primopredaji župe Koprivnica.[95] Izvještava Nadbiskupski duhovni stol kako je primopredaja izvršena 2. kolovoza i kako je bila manjkava jer nije odmah popisan inventar u župnom uredu i župnoj kući.[96] Ovime nisu prestali problemi oko župe u Koprivnici, jer 24. listopada upravitelj Špoljar javlja Nadbiskupskom duhovnom stolu kako je stanarski ured grada Koprivnice u župni dvor uselio nekoga dr. Cesarca. Dotično tijelo zbog toga protestira kod gradskog poglavarstva jer smatra ovaj čin protuzakonitim.[97] Upravitelj župe Špoljar 31. listopada ponovno piše nadbiskupu žaleći se da ne zna kako bi riješio pitanje nasilno useljenog stanara, pogotovo što gradske vlasti čine sve protiv toga i otvoreno podržavaju reformni pokret u Koprivnici.[98] Nadbiskupski duhovni stol poslao je pismo 5. studenog dr. Stjepanu Markulinu, senioru i članu HPS-a, povjereniku za socijalnu skrb iz Zagreba, tražeći da vlada učini potrebne korake kako bi se neželjeni stanar u župnom dvoru u Koprivnici, koji je protuzakonito useljen, iselio odatle.[99] Špoljar 27. studenog javlja u Zagreb kako je stanar napustio župni dvor.[100]

---

90 Odlučni istup grada Koprivnice za reformni pokret hrvatskog nižeg klera, u: *Demokrat,* 30. V. 1920., br. 22., 1.; NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 213.; Reformni pokret u Koprivnici, u: *Katolički list,* 27. V. 1920., br. 17., 135.

91 Odlučni istup grada Koprivnice za reformni pokret hrvatskog nižeg klera, 1.

92 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 23.

93 *Isto. ; Kako u ovom dopisu od 24. svibnja t. g. br. 213., kojim odgovarate na moj dopis od 20. svibnja t. g. br. 4803., sami priznajete rezignirali ste na župi Koprivnica dne 14. svibnja i ovu je resignaciju u moje ime prihvatio moj generalni vikar presv, g. biskup Dr. Premuš, a ja sam vam to u svom dopidu od 20. svibnja potvrdio. Vaša je dakle resignacija prema c.186 valide factai prema c. 187 §1legitime acceptata, te je prema tomo po c. 190nadarbina župe Koprivničke upražnjena. C. 191 pak jasno kaže §1. Semel legitime facta renuntiatione, non datur amplius poenitentiae locus. Vaš dakle opoziv više nema mjesta, te sam prema tomu već i raspisao natječaj za župu Koprivničku, što je i patronu župe saopćeno. Vas poradi neposlušnosti i javnog istupanja protiv odredaba svoga ordinarija udaram censurom suspenzije a divinis. Ne ćete li pak predati župu imenovanom administratoru zatražiti ću po §5. interkonfesionalnog zakona brachium saeculare. Zagreb, dne 29. svibnja 1920.* (NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 5026.) Istoga dana nadbiskup je raspisao natječaj za popunjavanje upražnjene župe i zatražio da se sve molbe šalju na Nadbiskupski duhovni stol. (. (NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 9936.)

94 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 24.; NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920.

95 NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 6700.

96 NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 309.

97 NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 8075.

98 NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 8913.

99 NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 8913.

100 NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 425.

Sredinom lipnja 1920. godine javlja upravitelj Špoljar nadbiskupu kako Stjepan Zagorac redovito služi misu i proglašava sebe jedinim pravim župnikom, dok dr. Vidušić više ne služi misu ali odbija premještaj.[101] Još je početkom lipnja Špoljar morao vratiti dekret o suspenziji na Nadbiskupski duhovni stol jer ga Zagorac nije htio primiti.[102] Špoljar opet sredinom kolovoza piše nadbiskupu Baueru o problemima koje mu radi Zagorac i kako izjavljuje da nadbiskupov dekret za njega ne vrijedi.[103] Reformni svećenici u Koprivnici, potpomognuti gradskim poglavarstvom, kao patronom župe, zauzeli su krajem srpnja župni ured i crkvu. Tom prilikom u crkvi su služili misu Zagorac, Vidušić i Haberstock, te najavili kako će se u župnoj crkvi služiti misa na hrvatskom. Upravitelj Špoljar morao se privremeno smjestiti u franjevački samostan. Ova akcija izazvala je velike podjele među vjernicima, od kojih su neki otvoreno nastupili protiv Zagorca i njegovog reformnog kruga.[104] Nadbiskupski duhovni stol obratio se 20. srpnja i pobanu Potočnjaku tražeći da vlada intervenira po pitanju Zagorca koji je uzurpirao župu i odatle otjerao zakonitog upravitelja.[105] Drugi dan, 21. srpnja, javljeno je upravitelj Špoljaru kako su kod državne vlade poduzeti koraci kako bi se Zagorca istjeralo iz župnog ureda i vratilo zakonitog upravitelja.[106] Na gradskoj sjednici 19. rujna za župnika je izabran dr. Kežman[107] koji nikada nije preuzeo tu službu. Nakon toga izabran je za župnika Milutin Fržić, dotada župnike u Gradecu, ali je njegov izbor izazvao proteste građana Koprivnice koji su na dan njegova dolaska zatvorili crkvu i nisu mu dali pristup u župni ured. Na što je gradonačelnik Kraljić morao raspisati novi natječaj. [108] Početkom 1921. godine načelnik Kraljić šalje dopis nadbiskupu Baueru tražeći od njega da sa župe povuče Špoljara zbog nekih nekorektnih postupaka ili će u protivnom za župnika ponovno izabrati Zagorca ili bivšeg kapelana Vidušića.[109] Pitanje župnika u Koprivnici biti će riješeno tek 5. studenog 1923. kada će gradsko zastupstvo prihvatiti kandidaturu dotadašnjeg župnika u Vrbovcu Stjepana Pavunića.[110] Juraj Špoljar otići će u Zagreb za katehetu u samostanu sestara milosrdnica sv. Vinka.[111] Pavunić je kao istaknuti pravaš, što je bio i Zagorac, doveden u novu župu kako bi suzbijao ideje reformnog pokreta koji je već prešao u Hrvatsku starokatoličku crkvu.

Pošto su izgubili službe Zagorac i Vidušić odlaze u Beograd s namjerom da upoznaju vladu s idejama reformnog pokreta. Tu navodno dobili podršku Svetozara Pribićevića, predsjednika Samostalne demokratske stranke, čije su novine u Hrvatskoj davale veliki prostor u svojim izdanjima reformnom pokretu. Nije poznato kakva su obećanja dobili no činjenica je da su očito bili dovoljno ohrabreni da zaposjednu koprivničku župu i otjeraju Jurja Špoljara. Zagorac se kasnije tužio kako ga je nuncij u Beogradu oklevetao kod ministra vjera Pavla Marinkovića da je plaćenik framasona.[112] *Katolički list* bilježi kako su garancije koje je Zagorac dobio od Pribićevića bile poticaj za njegov siloviti čin u Koprivnici. Članak zaključuje sljedećim riječima: *dvije su stvari začudne. Prva je, da Zagorac, idejni pristaša Radićev, traži zaštitu kod centralističkog ministra demokrate, a druga je, da centralistički ministar obećaje pomoć sljedbeniku Radićevu.*[113]*Narodna politika* također pripisuje Zagorčev čin

[101] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 251.

[102] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 230.; NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 44.

[103] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920.

[104] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 1903.

[105] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 236.

[106] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920.

[107] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 4202.

[108] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 5492/2

[109] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1920., br. 12.

[110] Usp. NAZ, *Osobnik Stjepana Pavunića;* Milivoj KOVAČIĆ, *Stjepan Pavunić. Virovec, vrbovečki i koprivnički župnik*, Koprivnica, 2001.

[111] Instalacija vel. župnika g. Pavunića za župu Koprivnica, u: *Koprivnički Hrvat,* 24. XII. 1924., 2.

[112] S. ZAGORAC, *Narodna crkva i katolicizam,* 14-15.; Koprivničko pitanje i vlada, u: *Katolički list,* 22. VII. 1920., br. 25., 195.; Siloviti čini »reformaša«, u: *Narodna politika,* 20. VII. 1920., br. 121., 3.

[113] Koprivničko pitanje i vlada, 196.

garancijama koje mu je dao Svetozar Pribićević.[114] da su Pribićevićeva jamstva djelovala na Zagorca svjedoči i činjenica da je Zagorac od šefa policije tražio pratnju kako bi oduzeo ključeve crkve i župne kuće upravitelju Špoljaru.[115] Koliku je potporu Zagorac uživao od Pribićevića u prilog ide i to da se njegov pokret počeo nazivati *pokretom za Pribićevićevu crkvu*.[116] Glasilo Demokratske stranke *Demokrat* koje se tiskalo u Koprivnici otvoreno je iskazivalo simpatije za reformni pokret: *sa najvećom simpatijom pratimo ovaj pokret narodnih svećenika, pokret koji je radi svog velikog i kulturnog narodnog značenja svake potpore vrijedan*.[117] I kod suspenzije Zagorca *Demokrat* zauzima njegovu stranu: *naprotiv naš će župnik ostati pa ma se i cijeli Kaptol na glavu postavio*.[118] *Narodna politika* napada reformne svećenike kao Pribićevićeve eksponente i piše sljedeće: *nakon bivšeg franjevca Miloševića i bivšeg radićevca Zagorca dolazi na čelo žutog pokreta Danuncijev čestitar i bivši kapucin Dragutin Tomac. Kao što se Pribićevićava »Riječ«zauzimala prije za Miloševiće, tako se sada zauzima za Tomca. Stvar je ista, samo se firma promijenila. »Demokratima« je potrebna Pribićevićeva crkva, oni bi htjeli da se pomoću nje nametnu narodu koji ih je odbacio. Zato su poslali najprije u borbu Miloševića, kasnije Miloševića zamijenili sa Zagorcem, a sada misle da su našli svoga borca u signoru Tomcu. Ni on nema ni moralnih ni političkih za to da osnuje Pribićevićevu crkvu*.[119]

Nakon što je nasilno preuzeo župu, uz podršku gradskog zastupstva, Zagorac je odmah zatražio da mu se izruči 200 000 kruna crkvenog novca dobivenog od prodaje neke crkvene zemlje.[120] Pošto je bio prisiljen napustiti župne prostore Zagorac je otvoreno počeo pokazivati znakove otpora koji su vodili prema raskolu. Tako je krajem srpnja izdao letak u kojem govori da mu nije cilj stvaranje *jugoslavenske crkve* nego da se Crkva u Hrvatskoj treba nazivati *hrvatska katolička crkva*.[121] Vidušić drži javna predavanja, primjerice 29. kolovoza održao je predavanje o hrvatskoj katoličkoj crkvi i celibatu u dvorani društva *Domoljub*.[122]

Reformni svećenici otišli su u rujnu korak dalje. Kako se pokazalo nemogućim da od pretvore rimokatoličku župu u hrvatsku katoličku župu na čelu sa Zagorcem, svećenici su udruženi s laicima osnovali u Koprivnici novu župu za pristalice reformnog pokreta i zatražili od vlasti da prizna novu župu.[123] Uvod za takav čin bio je događaj od 15. kolovoza kada je pjevačko društvo *Domoljub*, u prisustvu drugih pjevačkih društava iz Hrvatske, slavilo svoju desetu obljetnicu postojanja. Članovi su blagoslov nove zgrade povjerili Zagorcu, iako je on već bio suspendiran. Pristalice reformnog pokreta iskoristili su tu priliku i na javnom šetalištu održali misu na hrvatskom jeziku. Kako Zagorac nije mogao služiti misu jer je bio pod suspenzijom našli su svećenika Andresa, učitelja pjevanja na preparandiji, koji još nije bio suspendiran. On je služio hrvatsku misu, dok su mu Zagorac i Vidušić asistirali. Prije mise održao je govor Dragutin Tomac, koji se reformatorima pridružio u Koprivnici, a nakon mise obratio im se Zagorac. Uglavnom su napadali Rim i govorili kako su oni nasljednici sv. Ćirila i Metoda.[124] Organizirao se upis članova nove župe i uredilo se pitanje doprinosa za uzdržavanje župe i župnika. Uglavnom su pristalice našli među inteligencijom i građanstvom dok se seljaštvo vrlo neprijateljski postavilo prema cijelom pokretu. Reformski svećenici nadali su se da će izborom dr. Kežmana za župnika stvari ići bolje za njih barem kod seljaštva, osobito kada ga nadbiskup nije htio potvrditi nego je zahtijevao da se izabere jedan od njegovih kandidata. Kežman je povukao svoju kandidaturu, a time su se rasplinule i nade da bi iz eventualnog sukoba Kežmana i nadbiskupa ovaj mogao privući seljaštvo za

[114] Siloviti čini »reformaša«, 3.

[115] Iz glavnog stana »žutog pokreta,« u: *Narodna politika,* 24. VII. 1920., br. 126., 3.

[116] Žuti osnivaju Pribićevićevu crkvu, u: *Narodna politika,* 18. VIII. 1920., br. 147., 2.

[117] Svećenički žuti pokret, u: *Demokrat,* 4. VII. 1920., br. 27., 2.

[118] Reformni pokret i natječaj za koprivničku župu, u: *Demokrat,* 18. VII. 1920., br. 29., 3.

[119] Osnivači Pribićevićeve crkve, u: *Narodna politika,* 22. VIII. 1920., br. 151., 3.

[120] Iz glavnog stana »žutog pokreta,« u: *Narodna politika,* 27. VII. 1920., br. 128., 3.

[121] Borba g. Zagorca za svoju crkvu, u: *Narodna politika,* 29. VII. 1920., br. 130., 3.

[122] Javno predavanje o pokretu za reformu crkve, u: *Demokrat,* 29. VIII. 1920., br. 35., 3.

[123] Osnutak hrv. katoličke župe, u: *Demokrat,* 5. IX. 1920., br. 35., 4.

[124] AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 24.

reformni pokret.[125] S obzirom na to da je Kežman bio jedan od vodećih članova HRSS-a nadbiskup ga nije potvrdio bojeći se da pristaje uz reformni pokret.[126] Bogoslužje na hrvatskom jeziku vodio je do 1921. godine u sokolskoj dvorani Dragutin Tomac, a nakon njegova odlaska Stjepan Haberstock.[127] Zagorac, Anders, Tomac i Haberstock oženili su se krajem 1920. godine.[128] Zagorac ubrzo napušta Koprivnicu i seli se prvo na Sušak, a zatim odlazi u Karlovac, gdje radi na reformi Katoličke Crkve. Vodstvo pokreta u Koprivnici preuzima Vidušić, iako glavnu riječ ima bivši kapucin Dragutin Tomac.[129]

Tomac je stao na čelo organizacije za reformu Katoličke Crkve u Koprivnici. Ovaj pokret održava svoj prvi sastanak 21. listopada a predsjeda mu Tomac. Na njemu je dogovoren daljnji rad na reformi u Koprivnici, usmjerenje djelovanja hrvatske katoličke župe i izabran je novi odbor.[130] Zatraženo je od gradskog poglavarstva da se za hrvatsko bogoslužje ustupi gradska vježbaona, odnosno sokolska dvorana.[131]Drugi dan, 22. listopada, povjereno je Tomcu i Jiroušeku da organiziraju žensku sekciju reformnog pokreta.[132] Najveći problem društva bilo je pitanje prostora za bogoslužje.[133] Na sastanku održanom 4. studenog Tomac je naglasio kako je cilj odbora da organizira hrvatsko bogoslužje i usmjerava rad reformnog pokreta u Koprivnici.[134] Na istoj sjednici za privremenog župnika izabran je Tomac.[135] Ubrzo je osnovana i ženska sekcija reformnog pokreta, koja je potvrđena na istom sastanku.[136] Odbor je imao osnovni zadatak provesti reformu crkve u Koprivnici i brinuti o uređenju života hrvatske katoličke župe, usmjeravati njezin rad i organizirati hrvatsko bogoslužje. Članovi ovog odbora, osobito njegov predsjednik laik Ivanek, predvodio je akciju kojom je zapriječeno izabranom župniku Frižeku da uđe u posjed župe.[137] O cijelom tom slučaju zabilježio je *Katolički list* sljedeće: *Tomčevu akciju potpomažu nažalost prosvjetitelji naroda gotovo svi koprivnički učitelji, učiteljice i profesori. Pred svima se dakako ističe g. Žličar. Reformne gospođe marljivo kupe pristaše nove »hrvatsko-katoličke« crkve... Reformni odbor, koji se sastoji od muških i ženskih članova, vijeća svaki tjedan. Na jednoj sjednici izabraše koprivničkim župnikom g. Tomca...*[138]

Reformni su svećenici počeli širiti krug simpatizera i na laike, najbolji način da privuku što veći broj pristalica među laicima bio je održavanje hrvatskih misa na javnim mjestima, što je pobuđivalo veliki interes stanovništva. Prva hrvatska misa održana je u Koprivnici 15. kolovoza,[139] a u Križevcima 8.

---

125 D. TOMAC, *Staro-katolička župa u Koprivnici,* 63.

126 Arhiv Franjevačkog Samostana Koprivnica (dalje: AFSKC): *Liber memoriallum conventus caprocensis 1778-1975.*

127 D. TOMAC, *Staro-katolička župa u Koprivnici,* 64.

128 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 25.

129 V. VUČIĆ, Reformni pokret (II.), u: *Starokatolički glasnik,* Zagreb, 1963., br. 6., 5.

130 U uži odbor ušli su slijedeći članovi: Alojzije Ivanek, predsjednik, Dragutin Tomac, tajnik, Julije Jiroušek, blagajnik, Rudolf Žlićar, Josip Petrić i Nikola Ščetinec, odbornici, (MUZEJ GRADA KOPRIVNICE (dalje: MGKC), *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 1.; Organizacija reformnog pokreta, u: *Demokrat,* 31. X. 1920., br. 44., 2.)

131 MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 1.

132 MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 3.

133 MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 4, 6., 7.

134 MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 11.

135 MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 12.

136 U uži odbor ženske sekcije ušle su simpatizerke reformnog pokreta: Josipa Zlatar, predsjednica, Štefanija Ježek, tajnica, Ivana Grundner, blagajnica, Olja Smolković, Dragica Kovač i Anka Vragović, odbornice. (MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 13.)

137 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 26.

138 Crkvene prilike, u: *Katolički list,* 25. XI. 1920., br. 47., 372.

139 V. NOVAK, *Magnum crimen,* 102.; Veliko narodno slavlje u Koprivnici, u: *Riječ SHS,* 16. VIII. 1920., br. 158., 4.; AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 24.; Svećenički pokret, u: *Riječ SHS,* 21. VIII. 1920., br. 163., 3-4.

rujna,[140] te u Virju 12. rujna.[141] Nakon tog služena je hrvatska misa u Velikom Grđevcu 30. studenog i to na zahtjev lokalnih vođa HRSS-a.[142] Na Božić Vidušić je služio hrvatsku misu u selu Ruševcu.[143] Slavljenje božićne hrvatske mise u Koprivnici od strane Dragutina Tomaca pokazalo je kako je pravni položaj svećenika reformista bio još poprilično labav i nesiguran. Kako bi spriječio hrvatsku misu upravitelj Špoljar obratio se državnim vlastima.[144] Još se u srpnju 1920. godine Nadbiskupski duhovni stol obratio hrvatskoj zemaljskoj vladi da u skladu sa državnim zakonima[145] odstrani iz Koprivnice Stjepana Zagorca, odnosno prisili ga da napusti župu i župni stan. Podban Franko Potočnjak pružio je traženu asistenciju za koju je smatrao da je potpuno u skladu sa zakonom. Potočnjak je smatrao da pokret nije usko svećenički nego da s obzirom na neke svoje zahtjeve ima i nacionalni karakter.[146] Nedugo prije toga upravitelj Špoljar tražio je od gradonačelnika Kraljića da protjera iz župe Zagorca koji se neovlašteno uselio u župni dvor, a ovaj ga je uputio da se obrati vladi za to jer on to ne želi učiniti.[147]

Ovime je reformni pokret počeo izlaziti izvan usko svećeničkog pokreta i u svoje redove počeo uključivati laike. Polako su počeli osnivati i prve župe čime je ovaj pokret ušao u novu fazu. Zahvaljujući Tomcu, Vidušiću i Haberstocku reformni se pokret iz Koprivnice proširio i po nekim drugim mjestima: Virje, Andrijaševci, Mala Subotica, Đelekovci, Bregana itd. Zato Tomac piše Petriću 20. rujna 1920. godine: *Privremeno smo suspendirali akciju oko organizacije klera, pak smo se bacili na organizaciju naroda, što je od najveće važnosti i pokazuje za sada lijepe uspjehe*.[148] Ovo aktivno djelovanje reformnih svećenika i širenje njihova pokreta izvan granica Koprivnice ponukao je nadbiskupa Bauera da izrekne kaznu suspenzije *a divinis*. tako su 15. listopada suspendirani: S. Zagorac, S. Vidušić, S. Haberstock, J. Lajtman, bivši upravitelj župe Vratišinec, T. Carić, bivši kapelan u Žažini, N. Cerjak, K. Andres i J. Hitreca.[149]

---

[140] Slavlje reformnog pokreta u Križevcima, u: *Demokrat,* 12. IX. 1920., br. 37., 2.; Reformaška turneja u Križevcima, u: *Narodna politika,* 15. IX. 1920., br. 170., 3.; Hrvatska služba božja u Križevcima, u: *Riječ SHS,* 13. IX. 1920., br. 181., 3.

[141] Slavlje hrvatske mise u Virju, u: *Demokrat,* 19. IX. 1920., br. 38., 1., Hrvatska misa u Virju, u: *Riječ SHS,* 18. IX. 1920., br. 186., 3.

[142] Svečana hrvatska služba Božja u Velikom Grdjevcu, u: *Preporod,* 1. III. 1921., br. 1., 4.-5.; Iako su neki članovi HRSS-a na lokalnoj razini podržavali djelovanje reformnog pokreta, kao što je bilo u Velikom Grđevcu, tadašnji tajnik stranke Ljudevit Kežman poricao je ikakvu vez reformnog pokreta sa Seljačkom strankom. Osobito iz razloga što su zagorac i Vidušić išli tražiti pomoć u Beograd kod Pribićevića.(V. NOVAK, *Magnum crimen,* 100.). S druge strane *Narodna politika* uspješno je predstavljala reformni pokret kao opasan za državu jer ga predvodi radićevac Zagorac, što je značilo implicite republikanac. Također su napadali reformski pokret da želi Hrvate privesti u pravoslavlje, a služili su se i već klasičnim optužbama da je reformni pokret povezan s masonerijom. (Josip LONČARIĆ, Gosp. Zagorac u »Obzoru,« u: *Katolički list,* 2. VI. 1920., br. 18., 137-138.; Ivan MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata. (Masoni i Jugoslavija)*, Split, 1984., 322.;

[143] Slavlje hrvatskog bogoslužja u Ruševcu, u: *Preporod,* 1. III. 1921., br. 1., 4.; Kako je patron koprivničke župe bio grad Koprivnica time je imao na raspolaganju sve crkve i kapele na području grada. Za hrvatsko bogoslužje bila im je ponuđena crkva sv. Florijana ili bolnička kapela. Ovo je izazvalo jake proteste katoličke strane, a sestre milosrdnice najavili se da će napustiti bolnicu ako se bolnička kapela ustupi reformašima. (Hrvatska misa na božićne blagdane, u: *Demokrat,* 5. XII. 1920., br. 49., 5.)

[144] Slavlje hrvatskog bogoslužja u Koprivnici, u: *Preporod,* 1. III. 1921., br. 1., 3.; Reformaško božićno »bogoslužje,« u *Katolički list,* 23. XII. 1920., br. 51., 407.

[145] U razdoblju od ujedinjenja 1. prosinca 1918., do donošenja Vidovdanskog ustava 28. lipnja 1921., pravni položaj vjerskih zajednica u novoj državi bio je reguliran onim zakonima koji su na određenom teritoriju bili na snazi prije stvaranja nove države. Za Katoličku Crkvu u Hrvatskoj (bez Dalmacije, Rijeke i Istre) vrijedio je austrijski konkordat iz 1855. godine, koji je odlukom Hrvatskog sabora postao državni zakon. Taj zakon davao je mogućnost državnim vlastima da reagiraju na traženje crkvenih vlasti protiv nepokornih ili nesavjesnih svećenika. Na taj zakon pozivao se i Nadbiskupski duhovni stol u slučaju protiv Zagorca, i upravitelj Špoljar protiv Tomca. (Ivan MUŽIĆ, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji. Politički i pravni aspekti konkordata između Svete Stolice i Kraljevine Jugoslavije,* Split, 1978., 16.)

[146] F. POTOČNJAK, *Malo istine iz naše nedavne prošlosti,* 53-54.

[147] AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* str. 27.

[148] N. PETRIĆ, Uspomene iz reformnog pokreta, 50.

[149] Suspendirani svećenici, u: *Narodna politika,* 25. VII. 1920., br. 127., 3.; Reformni pokret Hrvata-katolika, 61.; Progon reformnih svećenika, u: *Riječ SHS,* 26. VII. 1920., br. 140., 3.

Nezavidan položaj u kojem se našao reformni pokret nakon suspenzija *a divinis* ponukao je krajem ljeta 1920. M. Kevića, člana društva *Reformator* sa Sušaka, koje je bilo na putu da potpuno nestane, da pokuša stvoriti osnovu za povezivanje Miloševićevog pokreta i Tomčeva krila reformnog pokreta.[150]Potrebu za približavanjem ovih dvaju krila uočio je i Niko Petrić.[151] O postojanju ova dva krila, *lijevom (Milošević)* i *desnom (Tomac)*[152] pisao je u *Katoličkom listu* Stjepan Bakšić: *kod nas su dvije »narodne crkve.« Jedna je ona kojoj je duhovni vođa exkapucin Tomac, a druga ona, koju je zasnovao exfratar Milošević. Tomčeva »narodna crkva« hoće da sruši sadašnju crkvenu hijerarhiju i da u život privede onu crkvu, koja je živjela prije Konstantina Velikog. Ova crkva neće da izbriše baš svaku izvanju socijalnu vezu među svojim vjernicima. Što više i ona organizira župe i okuplja pristaše, koji će se vanjskim distinktivnim znakom lučiti od ostalih konfesija. Ova će se distinkcija najviše praktički zapažati prianjanjem uz liturgiju u narodnom hrvatskom jeziku... Posvema je druge naravi Miloševićeva »narodna crkva.« Milošević hoće posvema unutarnju nevidljivu crkvu, kojoj ni izdaleka nije na misli »oživotvoriti neku novu autokratsku crkvu po tipu i po imitaciji bilo koje službene konfesije u našoj zemlji ili izvan nje.« Miloševićeva je dakle crkva neki unikum, koga nema »ni u našoj zemlji, ni izvan nje«, kao što je i sam MIlošević unikum, kakvoga po svoj prilici nema »ni u našoj zemlji, ni izvan nje.«*[153]

Za nastavak provođenja reforme osnovan je krajem listopada u Zagrebu *Središnji odbor za reformu katoličke crkve u Jugoslaviji*. Za predsjednika odbora izabran je Emilij pl. Laszowski[154], a za tajnika Dragutin Tomac.[155] Organiziranju *Središnjeg odbora* prethodio je sastanak od 30. rujna u Zagrebu koji je organizirao *Odbor za obnovu Hrv. kat. Crkve* u prostorijama gradske čitaonice u Kamenitim vratima. Predmet rasprave bio je rad za reformni pokret katoličkog svećenstva s osobitim naglaskom na hrvatskog bogoslužje.[156] *Središnji odbor* nije proveo svoj zadatak da usmjerava reformni pokret, nego je uz sve to došlo do prvih oprečnosti među reformnim svećenstvom. Nakon Zagorčeva odlaska iz Koprivnice uredništvo *Preporoda* preuzeo je Vidušić, čije su ambicije nadilazile službu urednika. Vidušić je htio biti vlasnik i izdavač časopisa. Ovakav postupak izazivao je sumnjičavost i otpor kod drugih članova pokreta, a osobito kod Donkovića. Već je od ranije postojao određeni rivalitet između Donkovića i Vidušića. Sukob koji je nastao rezultirao je time da *Preporod* nije izašao sedam mjeseci.[157] Bez obzira na unutarnje nesuglasice reformni svećenici ostali su i dalje kod stajališta da se reforme moraju provesti, ali da se pritom ne dogodi definitivan raskid sa Svetom Stolicom i to u prvom redu na dogmatskom planu.[158]

Nesuglasice među vodećim licima reformnog pokreta očitovale su se kod pitanja objavljivanja Zagorčevog teksta *O hrvatskoj katoličkoj crkvi*. Zagorac je u ovome tekstu dodirnuo i neka dogmatska pitanja koja su mogla ozbiljno ugroziti reformni pokret i dovesti do raskola s Rimom. Tomac i Vidušić nisu bili skloni objaviti taj tekst zbog toga što je on mogao dovesti do formalnog otpada od Rima, a njima je stalo da zadrže *jedinstvo katoličke Crkve pod nasljednikom sv. Petra*. Nadalje navode kako im nije cilj osnivati neku autokefalnu crkvu nego da osnivanjem hrvatskih katoličkih župa *odozdo potiču izgradnju naše buduće autonomne hrvatske katoličke crkve po zahtjevima našeg reformnog pokreta*. Nadalje, ističu kako nisu sigurni hoće li papa priznati njihovu autonomiju, ali bez obzira na to ne idu za

---

150 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), *Ostavština dr. Dragutina Tomca,* Korespondencija Tomac-Milošević, kut. 2., fasc. 5.; HDA, *Ostavština dr. Dragutina Tomca,* Korespondencija Tomac-Petrić, kut. 1., fasc 4.

151 HDA, *Ostavština dr. Dragutina Tomca,* Korespondencija Tomac-Petrić, kut. 1., fasc 4.

152 Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova,* 252.

153 Stjepan BAKŠIĆ, Novi rod, u: *Katolički list,* 28. X. 1920., br. 42-43., 331.

154 Usp. Milovan PETKOVIĆ, *Emilij Laszowski Szeliga 1868.-1949.,* Zagreb, 2000.

155 HDA, *Osobni fond Emilija Laszowskog,* kut. 6.; Laszowski se 30. rujna 1920. susreo s Zagorcem, Tomcem i Vidušićem gdje su dogovarali održavanje hrvatske mise u Zagrebu, gdje prema Tomčevim riječima nije smjelo biti nikakvog govora o mogućem odvajanju od Rima. Laszowski je predložio osnivanje *Središnjeg odbora* kako bi se lakše mogao kontrolirati rad reformnog pokreta.(HDA, *Osobni fond Emilija Laszowskog,* kut. 6.)

156 HDA, *Osobni fond Emilija Laszowskog,* kut. 6.

157 N. PETRIĆ, Uspomene iz reformnog pokreta, 50.

158 Usp. Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova,* 253.

otcjepom od Rima, niti žele osnovati novu Crkvu: *naglasujemo da se ne radi smo o pitanju taktike, nego da su po srijedi i principi...*[159] Zagorac je Tomcu odgovorio pismom u kojem ističe kako ostaje pri svemu što je napisao i da je protivan dogmi o papinom primatu jer je to *sektarstvo a ne katolicizam*. U nastavku teksta piše sljedeće: *ja ne idem za osnivanjem nove, posebne crkve, ali hoću da se narod pripravi za emancipaciju od rimskog imperijalizma... Svaki drugi put ne vodi k cilju, jer je polovičan pa ga neće primiti inteligencija, a neće ga shvatiti ni narod. Oni naime, koji su za rimsku Crkvu, ti će ostati u njoj, oni pako, koji nisu za rimsko pašovanje u Crkvi - neće htjeti Vašeg polovičnog naziranja*.[160] Ovo temeljno razmimoilaženje u stavovima vodstva reformnog pokreta ukazivalo je kako pokret ulazi u novu fazu, odnosno kako se unutar pokreta javlja struja koja je bila spremna napustiti Katoličku Crkvu i osnovati novu vjersku zajednicu. Ipak većina vođa pokreta i dalje je inzistirala na nekom vidu autonomije unutar Katoličke Crkve i nije željela da dođe do potpunog raskida s Rimom.

Na sam Božić, 25. prosinca 1920., reformni pokret doživio je još jedna udarac. Gradsko poglavarstvo Koprivnice zabranilo je služenje hrvatske mise, po nalogu vlade iz Zagreba, u prostorijama koprivničke pučke škole.[161] Misa je odslužena u gradskoj vježbaoni i bila je to posljednja Tomčeva misa kao župnika hrvatske katoličke župe u Koprivnici.[162] Na mjestu župnika zamijenio ga je Stjepan Haberstock.[163] Tijekom sastanka *Središnjeg odbora* u Koprivnici 2. siječnja 1921. Tomac je najavio kako se djelovanje odbora seli u Zagreb i da se u Koprivnici sada mora izabrati novi odbor.[164]

Odlukom o premještanju sjedišta djelovanja reformnog pokreta iz Koprivnice u Zagreb završila je koprivnička faza reformnog pokreta koja je obuhvatila čitavu 1920. godinu. Tijekom djelovanja pokreta u Koprivnici zaoštrili su se odnosi između episkopata i svećenstva koje je pristajalo uz crkveno vodstvo s članovima reformnog pokreta. Nepopustljivost nadbiskupa Bauera s jedne strane i sve veće radikaliziranje reformnog svećenstva, osobito članova vodstva, s druge strane, doveli su do izricanja prvih crkvenih kazni suspenzija *a divinis*. Reformni pokret u ovome je razdoblju usmjerio svoje djelovanje prema konkretnim ciljevima, ali konačna bilanca pokazala se krajem godine negativnom. Veliki dio svećenika koji je u početku podržavao pokret reakcijama nadbiskupa Bauera povukao se iz pokreta. Laici koji su sa simpatijama te moralno i materijalno potpomagali pokret povukli su se nakon što je nadbiskup Bauer energično počeo primjenjivati crkvene kazne. S druge strane dio laika povukao se zbog toga jer je smatrao kako je pitanje reformnog pokreta svećeničko staleško pitanje i kao takvo zanimljivo samo uskom svećeničkom krugu. Unutar pokreta javile su se i prve trzavice i neslaganja, osobito kod pitanja odnosa prema Svetoj Stolici i organiziranja narodne crkve na autonomnoj bazi.

2. STAROKATOLIČKA ŽUPA U KOPRIVNICI

O organiziranju radu i djelovanju starokatoličke crkve u Koprivnici u ovome je radu već bilo riječi kod govora o reformnom pokretu, osobito kada je 1920. Koprivnica bila centar samoga pokreta. Župnik ove župe bio je Josip Luketić. Za razliku od svih ostalih starokatoličkih župa o Koprivničkoj župi imamo dosta podataka o kretanju broja vjernika zahvaljujući sačuvanim matičnim knjigama. Župa je osnivana 18. rujna 1922. godine Župnik je bio Josip Luketić, tajnik Vinko Gjurin i predsjednik župnog vijeća Stjepan Haberstock.[165] Koprivnički župnik Pavunić bilježi kako su se do 27. ožujka 1924. godine 83 osobe prijavile za prelazak u HSC i da se uglavnom radi o građanima, među kojima je samo jedan

[159] HDA, *Ostavština dr. Dragutina Tomca,* Korespondencija Tomac-Zagorac, kut. 1. fasc. 4.

[160] HDA, *Ostavština dr. Dragutina Tomca,* Korespondencija Zagorac-Tomac, kut. 1., fasc. 4.

[161] HDA, *Ostavština dr. Dragutina Tomca,* kut. 1., fasc. 4.

[162] MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 30. XII. 1920.

[163] D. TOMAC, Staro-katolička župa u Koprivnici, 60.; MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 2. I. 1921.

[164] MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.,* 2. I. 1921.

[165] DRŽAVNA UPRAVA KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE - MATIČNI URED (dalje: DUKKŽ-MU), *Matica krštenih Hrvatsko-katoličke župe sv. Ćirila i Metoda u Koprivnici*

seljak.[166] Župni kroničar bilježi u prosincu 1923. kako *ovi sad dolaze u grupama u župski ured sa izjavama, da ostavljaju i istupaju iz rimokatoličke crkve*.[167] Isti početkom 1924. bilježi kako je broj starokatolika porastao jer i svoju djecu *upisuju u tu družbu*.[168] Najbolji izvor za proučavanje kretanja broja vjernika koji su prešli u Hrvatsku starokatoličku crkvu jesu knjige koje je koprivnička župa sv. Ćirila i Metoda vodila tijekom svoga postojanja. Prema prvoj *Knjizi prelaza u starokatoličku crkvu u Koprivnici,* koja obuhvaća razdoblje od 1923. do 11. svibnja 1924., na starokatolicizam je prešlo 127 osoba, i to 1923. godine 42 osobe, a 1925. godine 75.[169] Najvećim djelom radi se o građanima Koprivnice boljeg imovinskog statusa kao što su gostioničari, pekari, trgovci, tipografi i veliki broj žena (kućanica). Druga *Knjiga prijelaza u Hrvatsku starokatoličku crkvu župe sv. Ćirila i Metoda u Koprivnici* obuhvaća razdoblje od 1924. do 14. travnja 1944. Na popisu se nalazi 510 članova. Nakon 10. travnja 1941. u knjizi se nalaze 34 osobe, najvećim djelom srpskog ili židovskog porijekla.[170]

Starokatolicizam se iz Koprivnice proširio i po nekim okolnim selima. Za sela Kutnjak i Antolovec sačuvane su matične knjige koje je vodila koprivnička starokatolička župa, stoga su nam dostupni podaci o kretanju starokatoličkih vjernika u te dvije filijale. Župnik koprivnički Pavunić navodi kako su tijekom 1929. stanovnici filijala Kutnjak i Antolovec zbog sukoba s tamošnjim župnikom počeli prelaziti na starokatolicizam i da ih je prešlo 88.[171] Sljedeće tablice pokazuju brojčani status starokatolika u tim filijalama.

Može se zaključiti iz navedenih podataka kako se starokatolicizam uglavnom proširio među građanstvom Koprivnice, dok je u selima oko grada ima slabijeg odjeka.[172] Uglavnom se radilo o vrlo malom broju seljaka koji su pristajali uz starokatolicizam. O širenju starokatolicizma među koprivničkim građanstvom svjedoči veliki broj spisa o prijelazu koji se čuvaju u Državnom arhivu u Varaždinu.[173] Zanimljivo je kod tih spisa, da svi završavaju s istom rečenicom: *nadležni dušobrižnik je doduše saslušao, ali nije htio izdati svjedočbu o učinjenim očitovanjima*.[174] Što pokazuje kako rimokatolički župnik, tada Stjepan Pavunić,[175] nije želio izdavati nikakve potvrde niti priznati prijelaze u Hrvatsku starokatoličku crkvu. Osim u selima Kutnjak i Antolovec, starokatolicizam je imao pristaša i u selima Subotica i Cvetkovec, gdje je koprivnički starokatolički župnik služio hrvatske mise.[176] Starokatolici su svoju agitaciju krajem 1929. proširili i na selo Imbriovec, gdje su u seoskoj gostioni održali misu na hrvatskom jeziku.[177] Pavunić u kronici bilježi slijedeće: *u ovu župu* (Imbriovec, op. a.) *kao i u Kuzminečku uvukao se duh krivovjerja reformaškog - starokatoličkog*.[178] Razlog prelaska na starokatolicizam u Imbriovcu i Kutnjaku bio je sukob sa župnikom oko podavanja lukna: čemu još da napominjemo razne naše patnje

166 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* 34.

167 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* 38.

168 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* 39.

169 DUKKŽ-MU, *Knjiga prelaza u starokatoličku Crkvu u Koprivnici*

170 DUKKŽ-MU, *Knjiga prijelaza u Hrvatsku starokatoličku župu sv. Ćirila i Metoda u Koprivnici*

171 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* 218.

172 Usp. Dijana SABOLOVIĆ-KRAJINA, Vjerske zajednice i vjeroispovijesti na koprivničkom području, u: *Podravski zbornik,* (1991.)1, 157.

173 Državni arhiv u Varaždinu (dalje: DAVŽ), *Gradsko poglavarstvo Koprivnica 1918.-1941.*, vidi spise pod slijedećim brojevima: 36, 159, 297, 664, 730, 752, 1029, 1357, 2026, 2124, 2218, 2545, 3045, 4147, 4288, 4299, 5991, 6427, 6731, 6809, 8697

174 *Isto.*

175 Pavunić je kao istaknuti član Stranke prava i njezin zastupnik u Saboru bio politički aktivan u saboru sve do 1920. godine, dok Sabor nije raspušten pred izbore za Ustvavotvornu skupštinu. Pavunić je politički bio aktivan i poslije 1918. godine. S obzirom na svoju pravašku prošlost Pavunić je namješten u Koprivnici, gdje je prije njega djelovao Zagorac, također pravaš po svom političkom opredjeljenju, kako bi suzbio reformski pokret i daljnje širenje HSC-a. (Milivoj KOVAČIĆ, *Stjepan Pavinić. Virovec, vrbovečki i koprivnički župnik,* Koprivnica, 2001., 39.)

176 Iz Hrv. starokat. župe, u: *Koprivničke novine,* 2. XI. 1924., br. 3., 3.

177 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* 176.

178 AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1934.-1938.,* 37.

Tablica 4. Prijelazi na starokatolicizam u Koprivnici od 1924. do 1944.*

Godina	Prešlo na starokatolicizam	Istupili iz Starokatoličke crkve	Godina	Prešlo na starokatolicizam	Istupili iz Starokatoličke crkve
1924.	140	23	1934.	6	0
1925.	19	3	1935.	2	0
1926.	11	0	1936.	3	0
1927.	23	1	1937.	9	0
1928.	11	1	1938.	2	0
1929.	9	3	1939.	4	1
1930.	138	0	1940.	11	0
1931.	69	0	1941.	35	0
1932.	3	0	1944.	1	
1933.	10	0			

* DUKKŽ-MU, *Knjiga prijelaza u Hrvatsku starokatoličku župu sv. Ćirila i Metoda u Koprivnici*

Tablica 5. Kršteni u starokatoličkoj župi od 1923. do 1946.*

Godina	Kršteno	Godina	Kršteno	Godina	Kršteno
1923.	2	1931.	6	1939.	5
1924.	4	1932.	6	1940.	9
1925.	4	1933.	2	1941.	13 (uglavnom židovi)
1926.	1	1934.	1	1942.	12
1927.	1	1935.	1	1943.	3
1928.	2	1936.	0	1944.	2
1929.	0	1937.	8	1945.	4
1930.	6	1938.	13	1946.	1

* DUKKŽ-MU, *Matica krštenih Hrvatske starokatoličke župe sv. Ćirila i Metoda u Koprivnici od januara 1924.*; Do 1926. krstio je župnik Josip Luketić, a od tada do 1946. spominje se samo Rafael (Rafo) Sirotković, župnik. Ovaj popis spominje samo troje koji su istupili iz starokatoličke crkve.

Tablica 6. Vjenčani u starokatoličkoj župi u Koprivnici od 1924. - 1945.*

Godina	Broj vjenčanih parova	Godina	Broj vjenčanih parova	Godina	Broj vjenčanih parova
1924.	2	1931.	2	1938.	5
1925.	4	1932.	2	1939.	5
1926.	3	1933.	2	1940.	7
1927.	8	1934.	1	1941.	3
1928.	3	1935.	0	1942.	1
1929.	3	1936.	0	1945.	2
1930.	2	1937.	3		

* DUKKŽ-MU, *Matica vjenčanih u Hrvatskoj starokatoličkoj župi u Koprivnici od 1924. do 1945.*; Spominje se da 1926. župom privremeno upravlja Stjepan Haberstock. Nadalje se još spominje i nakon 1926. ime župnika Luketića, a od 1935. spominje se samo Rafael Sirotković. Stjepan Haberštok spominje se kao upravitelj župe u Zagrebu (str. 11.)

Tablica 7. Kršteni u starokatoličkim općinama Kutnjak i Antolovec*

Godina	Broj krštenja	Godina	Broj krštenja	Godina	Broj krštenja
1932.	3	1936.	2	1940.	4
1933.	4	1937.	6	1941.	5
1934.	6	1938.	7	1942.	2
1935.	4	1939.	1		

* DUKKŽ-MU, *Matica rođenih starokatoličke općine Kutnjak i Antolovec;* Tajnik je Stjepan Gecy. Krštenja je obavljao župnik iz Koprivnice.

Tablica 8. Umrli u starokatoličkim općinama Kutnjak i Antolovec*

Godina	Broj sprovoda	Godina	Broj sprovoda	Godina	Broj sprovoda
1932.	2	1936.	3	1940.	2
1933.	2	1937.	0	1941.	0
1934.	1	1938.	1	1942.	1
1935.	0	1939.	0	1943.	1

* DUKKŽ-MU, *Matica umrlih starokatoličke općine Kutnjak i Antolovec*

Tablica 9. Vjenčani u starokatoličkim općinama Kutnjak i Antolovec

Godina	Broj vjenčanja	Godina	Broj vjenčanja	Godina	Broj vjenčanja
1933.	2	1936.	5	1939.	1
1934.	1	1937.	2		
1935.	1	1938.	0		

* DUKKŽ-MU, *Matica vjenčanih starokatoličke općine Kutnjak i Antolovec*

kroz koje smo prolazili u tim omraženim luknarskim pitanjima, kako je ono u Imbriovcu 1929. zabubao dražbovni bubanj i vuklo se iz seljačkog dvorišta svako dobro, samo da se nasiti rimski luknarski moloh. Kod nas u Kutnjaku opet učestali su zahtjevi luknarskog podavanja u novcu *i ta žica udešavala se na taj način*.[179] Sukobi između starokatolika i rimokatolika u Imbriovcu nastavili su se tijekom 30-tih godina oko prava pokapanja starokatolika na seoskom groblju. Slučaj je riješen odlukom oblasnog ureda prema kojem se za starokatolike ima urediti poseban dio na groblju.[180] Prva misa na hrvatskom jeziku u Koprivnici održana je na Božić 1921., kroničar župe sv. Nikole zapisao je o tome slijedeće: *na Božić i Stjepanje održali su i popovi odmetnici svoju službu u gombaoni gradske pučke škole, i to na božić polnoćku i poldanicu, a na Stjepanje poldanicu. Ovaca imadu dosta iz svih vjera. Katolika, pravoslavnih i židova. - Na staru godinu imat će večernju, a na novu poldanicu. I blagoslov kuća svojih pristaša obavit će na staro ljeto po podne. Međutim nagrada za trud nema se staviti na stol nego »sub couvert« poslati predsjedniku, nadšumaru Fuksi. Mise služio je oženjeni Haberštok, dočim je jezikom zabavljao pobožno društvo oženjeni ex kapucin Tomac*.[181] Misna slavlja uglavnom su se održavala u gimnastičkoj dvorani pučke škole[182] ili u dvorani *Sokola*.[183] Mise su se održavale redovito, nedjeljom i

[179] Imbriovec-Kutnjak, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski,* Zagreb, 1934., 71.

[180] NAZ, *Nadbiskupski duhovni stol,* 1935., 1092.

[181] AŽNKC, *Spomenica župe sv. Nikole Koprivnica 1845.-1934.,* 30.

[182] Iz hrvatske starokatoličke crkve, u: : *Koprivničke novine,* 29. XI. 1925., br. 7., 3.

[183] MGKC, *Zapisnik mjesne organizacije pokreta za reformu Katoličke crkve u Koprivnici 1920.-1925.*

blagdanima.[184] Kako bi suzbio starokatolicizam u Koprivnici Pavunić organizira pučke misije od 14. do 21. prosinca 1924. godine koje vode isusovci Ilija Gavrić, senior, Teofil Strižić i Tomo Jagić.[185]

Sukobi koji su potresali HSC 1925. godine, spor između Kalogjere i Vidušića, o čemu će biti riječi u narednom dijelu, odrazili su se i u Koprivnici. Župnik Luketić, Vidušićev pristalica, početkom ožujka 1926. daje ostavku na svoju službu i napustio svećenički stalež.[186] Izvori spominju kako je te godine župom privremeno upravljao Stjepan Haberstock.[187] O tome piše i *Starokatolik: pošto se ja brat Luketić zahvalio na službi župnika, župna skupština održana dne 21. o. m. uzela je to na znanje, te mu izrazila priznanje za njegov rad u župi, i zamolili su, da im privremeno vrši vjerske čine brat Stjepan Haberštok, što je i učinjeno po njihovoj želji. Izabrano je i novo župno vijeće sa predsjednikom na čelu zaslužnim bratom Stjepanom Jambrek...*[188] Luketića više ne nalazimo niti na popisu svećenstva HSC-a iz 1931. godine,[189] što je očiti znak kako je Luketić nakon prvog raskola u HSC napustio svoju službu, iako *Koprivničke novine* iz te godine kažu kako nije napustio HSC nego samo svoju svećeničku i župničku službu.[190] Bez obzira na to Luketić je i dalje ostao u Koprivnici i nastavio vršiti svećeničke funkcije zato se 1933. Biskupska kancelarija HSC-a u Zagrebu obraća upravi Savske banovine s molbom: *Luketić Josip bivši svećenik Hrvatske Staro-katoličke Crkve brisan je još otrag četiri godine iz klera Hrvatske Starokatoličke Crkve pravomoćnom osudom vrhovne nadležne upravne crkvene vlasti. Usprkos toga on i dalje vrši službu svećenika Hrvatske Staro-katoličke Crkve u Koprivnici i time u redove naše uvađa zabunu i anarhiju. Čast mi je zamoliti Ugl. naslov, da bi blagohotno izvolio hitnom naredbom raspoložiti prema podredjenim vlastima, kako Luketić Josip u Koprivnici ne bi dalje vršio crkvene službe pod imenom starokatoličke crkve kao njezin svećenik*.[191] Sukobi unutar HSC doveli su i do promjene cjelokupnog sastava župnog odbora u Koprivnici. Sastanku je predsjedao privremeni upravitelj župe Stjepan Haberstock a u novo vijeće izabrani su: Ivan Flatz, Viktor Reš, Josip Čelansky, Oto Seivetth i Matija Jagar, a od starih članova su ostali Stjepan Jembrek, Vilko Gjurin i Mihovil Tomac.[192] Nakon raskola u HSC-u kojega će protiv Kalogjere predvoditi Donković i Alfonz Šemper novoj crkvi, *Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi Utrechtske unije,* čijim će biskupom 1936. postati Donković, pripasti će župe Karlovac i Koprivnica.[193] O ovome će Tomac zapisati sljedeće: *uopće koprivnička župa - nazvana »kolijevkom« pokreta - lijepo se razvijala i zauzimala časno i odlično mjesto među svojim mlađim sestrama, starokatoličkim župama u Jugoslaviji, sve dok nije uspjelo nekim smutljivcima da tu župu izrabe za svoja rovarenja proti zakonitoj starokatoličkoj crkvenoj upravi i zavedu je na nelegalan put borbe*.[194] Nakon Drugog svjetskog rata starokatolicizam će u Koprivnici potpuno nestati, održati će se još koje desetljeće svega u nekoliko starijih domaćinstava u selu Kutnjak.[195]

---

184 ARHIV FRANJEVAČKOG SAMOSTANA KOPRIVNICA (dalje: AFSKC), *Liber mamoriallum conventus caprocensis 1778-1975*

185 NAZ, *Dnevnici nadbiskupa Bauera,* sv. IV., 20. XII. 1924.

186 Trzavice u hrvatskoj starokatoličkoj crkvi, u: *Koprivničke novine,* 14. III. 1926., br. 11., 2-3.

187 Usp. DUKKŽ-MU, *Matica vjenčanih u Hrvatskoj starokatoličkoj župi u Koprivnici od 1924. do 1945.*; Iz Hrv. starokatoličke crkve, u: *Koprivničke novine,* 21. III. 1926., br. 12., 3.

188 Župa Koprivnička, u: *Starokatolik,* 30. III. 1926., br. 3., 6.

189 Svećenici Hrvatske starokatoličke crkve u aktivnoj službi, u: *Hrvatski katolički klaendar Grgur Ninski,* Zagreb, 1931., 36-37.

190 Trzavice u hrvatskoj starokatoličkoj crkvi, 3.

191 MGKC, *Arhivska zbirka,* Dopis od 7. XI. 1933.

192 Godišnja skupština Hrv. starokat. župe sv. Ćirila i Metoda u Koprivnici, u: *Koprivničke novine,* 28. III. 1926., br. 13., 4.

193 Usp. J. KOLARIĆ, Ekumenska trilogija, 650.

194 Dragutin TOMAC, Staro-katolička župa u Koprivnici, u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski,* Zagreb, 1934., 46.

195 Usp. D. SABOLOVIĆ-KRAJINA, Vjerske zajednice i vjeroispovijesti na koprivničkom području, 157.

SUMMARY

Political changes in Croatia in the late 1918 led to a movement within Croatia's lower Catholic clergy from Zagreb Archdiocese, eventually in 1919, expanding to a Reform movement. The movement underwent through several changes-phases, one of which was the so-called »Koprivnica phase«. In 1920, Koprivnica became the center of the Reform movement, thanks to its parish priest Stjepan Zagorac and chaplain Stjepan Vidušić. In addition, at this stage there was an increased tension between the Reformists and the Catholic Episcopate, and to the active participation of the laymen in the aforementioned movement, which until then had been exclusively clerical feudal movement. This is where the first Reformist parish was established, which was to serve as a model for establishing similar ones all over the country. After a definitive schism with the Catholic Church and the establishment of Croatian Old Catholic church, Koprivnica got an Old Catholic church parish that functioned until 1941. The parish was disbanded during the Second World War because of a reluctance of the Ustasha regime to recognize and tolerate Old Catholic church. At the end of WW2 in Koprivnica, it completely vanished.

IZ NAJSTARIJE POVIJESTI SRBA U PODRAVINI

FROM EARLIEST HISTORY OF SERBS IN PODRAVINA

Hrvoje PETRIĆ
Odsjek za povijest,
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10000 Zagrebu
hrvoje.petric@ffzg.hr

Received / Primljeno: 12. 11. 2016.
Accepted / Prihvaćeno: 11. 12. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC:
314.742(497.5-3Podravina=163.41)"14/15"(091)
94(497.5=163.41)"14/15"

SAŽETAK

U ovom tekstu autor na temelju neobjavljenih i objavljenih izvora te literature razmatra procese najstarijih srpskih naseljavanja u Podravini, koja su započela u prvoj polovici 15. stoljeća. Čini se da su ti doseljenici ostavili traga u govoru područja (novoštokavština) koje su naselili, a sjećanja na njihovo doseljavanje predstavljaju prezimena koja postoje do danas. U nastavku rada obrađeno je doseljavanje srpskog stanovništva u 16. stoljeću. Dio informacija odnosi se i na najstariju povijest manastira Lepavina.

Ključne riječi: Katarina (Kantakuzina) Branković, povijest Srba, manastir Lepavina, Vojna krajina
Key words: Katarina (Kantakuzina) Branković, history of the Serbs, monastery Lepavina, Military Frontier

O najstarijim naseljavanjima srpskog stanovništva na prostore Podravine i susjednih regija pisalo je više autora, a zapaženije priloge su napisali Herman Ignaz Bidermann, Radoslav Grujić, Aleksa Ivić, Dušan Kašić, Nada Klaić, Fedor Moačanin, Drago Roksandić i drugi. Cilj ovoga rada je pokušati kritički vrednovati trenutne spoznaje o najstarijom povijesti Srba u Podravini.

Izgleda da je pravoslavnih stanovnika (Rašana)[1] na području Kraljevine Slavonije bilo već u 15. stoljeću,[2] dok neki historičari, poput Radoslava Grujića, pretpostavljaju da ih je bilo i ranije, iako o tome ima vrlo malo pouzdanih podataka na koje se može osloniti i tu je problematiku nužno istražiti u budućim radovima medievista. Grujić piše kako »nema sumnje, da su bar pojedine porodice naše, naročito iz Bosne, sklanjale se i stalno nastanjivale po staroj gornjoj Slavoniji, a današnjoj severnoj Hrvatskoj. Tih slučajeva moglo je još više biti oko polovine XII. veka, kada je u Ugarskoj i Hrvatskoj vladala Srpki-

[1] Vjekoslav Klaić je zapisao o srpskim doseljavanjima na prostor hrvatskih zemalja krajem srednjega i početkom novoga vijeka: »Turska najezda na Srbiju, Bosnu i Humsku zemlju (Hercegovinu) bila je povodom da se narod iz tih zemalja stao seliti u tada još zaštićeno Hrvatsko Kraljevstvo. Otkad je srpski despot Đurađ Branković ustupio kralju Sigismundu godine 1427. Mačvu s gradovima Beogradom i Golubcem, počelo se sve više Srba po Ugarskoj i istočnoj Slavoniji, a osobito po Srijemu. Ta je seoba Srba ili Rašana (Rasciani) postala još življa kad su Turci nakon pada Smedereva Srbiju pretvorili u turski pašaluk (1459). Pad Bosne (1463) i Hercegovine (1482) bijaše povodom da je hrvatski narod iz tih zemalja stao grnuti u Hrvatsku i Dalmaciju, pače i u Slavoniju. Bjegunci iz Srbije, Bosne i Hercegovine, koji su se pred turskom silom zaklanjali u slobodne hrvatske zemlje, zvali su se u ono doba pribjezi (prybeg, pribeg, prebeg). U drugoj polovici XV stoljeća i prvoj četvrti šesnaestoga bilo je već mnogo pribjega na teritoriju Hrvatskoga Kraljevstva. Među njima bio je je i srpski despot Vuk Grgurović (Zmaj ognjeni Vuk), zatim jedan ogranak hercega sv. Save iz Hercegovine, humski knezovi Vlatkovići, a s njima sila puka.« V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 5, Zagreb 1988., str. 29-30.

[2] Slavko Gavrilović smatra da su se manje skupine Srba kao »plemićko-banderijalne vojske« pojavile u Hrvatskoj i Slavoniji već u 15. stoljeću. Usp. S. Gavrilović, Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV-XIX vek), Beograd 1993., str. 20.

nja kraljica Jelena, ćerka raškog župana Uroša. Njen brat Beloš bio je tada palatin ugarski i dugo vremena ban slavonski; pa je lako moguće da su oni u pojedine gradove svoje doveli i srpsku vojničku posadu, - koja je tu stalno ostala sa svojim porodicama, - kao i što su to docnije učinili kralj Vladislav i ban Ulrih Ciljski, zet srpskog despota Đorđa Brankovića-Smederevca. Pa zato možda, već u 13. i 14. v., nalazimo među hrvatskom i slavonskom vlastelom priličan broj i takovih, čija se prezimena sa svojim srpskim oblikom jasno ističu među ostalima. A taj broj, s prodiranjem Turaka u naše zemlje, bivao je stalno sve veći, te već krajem 14. v. i u početku 15. sretamo oko Zagreba i Križevaca, a naročito u Turopolju, među vlastelom i odličnim ljudima, i: Reliće, Radenkoviće, Radoslaviće, Staničiće, Stanilovića, Pravdiće, Grdake, Jagniće i dr.«[3]

»Srpske seobe ka zapadu počele su ubrzo posle Maričke (1371) i Kosovske bitke (1389), zatim posle pada Srpske despotovine (1459), i konačno 1690. godine pod patrijarhom srpskim Arsenijem Trećim Crnojevićem (Čarnojević). Neprekidna migracija srpskog življa trajala je skoro četiri i po veka i delom je okončana 1737. godine Drugom seobom Srba pod patrijarhom Arsenijem Četvrtim Jovanovićem Šakabentom. Deo tog srpskog življa egzodusne sudbine, našao je novo stanište na prostorima Srema i Slavonije, odnosno Ugarske. Posle pada Despotovine (1459), unuci Đurđa Brankovića dobili su od ugarskog kralja titulu despota: najpre despot Vuk (do 1485), zatim Đorđe (do 1496), pa despot Jovan (do 10. decembra 1502). Ovi despoti iz roda Brankovića imali su velikog uticaja oko naseljavanja Srba iz porobljene Despotovine na prostore Srema i Slavonije. Prema svedočenju kralja Matije Korvina od 12. januara 1483, za četiri godine (1479-1483), `preselilo se u njegovu zemlju oko 200.000 Srba´. Kako tada u tim krajevima nije postojala organizovana Srpska pravoslavna crkva, najveći broj doseljenih Srba ubrzo je prihvatio rimokatoličku veru i etnički se sjedinio sa starosedeocima«.[4]

Kao svjedok u jednom sporu se 1400. spominje vojvoda Vukmir od Usore na kojega je upozorio Rade Milosavljević, na žalost, ne navodeći izvor toga podatka. Isti autor spominje tijekom 15. stoljeća i suce u Koprivnici te Kamengradu od koji su neki, po njemu, imali »srpska imena (Radoslav 1423, Grgur 1424, Đorđe Stojanić 1441, Toma Bradačić 1453, Petar Prusac 1457. i 1467. (...)«.[5] Milosavljević se poziva na pregled sudaca Koprivnice i kamengradskog podgrađa koji je objavio Leander Brozović, no pri tome je izmjenio neke Brozovićeve podatke. Zbog toga ponavljam Brozovićev popis: »1423. – Radoslav iudex de Kapronchа«, »1424. - Grgur villicus de sub castro Kuwar«, »1441. – Georgius Ztoianich dictus, iudex de sub castro Kuwar«, »1453. – Thomas Bradachicz iudex de Kaproncza«, »1457. – Petrus dictus Prwsak iudex de sub castro Kuwar«, »1466. – Petrus Prwsak iudex de Sobkywar«.[6] Na osnovu popisa ovih imena (i prezimena), od kojih je većina zapisana u latiniziranom obliku, vrlo je teško ili gotovo nemoguće odrediti etničku ili vjersku pripadnost popisanih dužnosnika Koprivnice i kamengradskog podgrađa u 15. stoljeću. Bez dodatnih istraživanja svake od spomenutih osoba, o kojima gotovo da i nema sačuvanih podrobnijih podataka, nemoguće je prihvatiti ranije iznijeti stav Rade Milosavljevića o njihovim srpskim imenima.[7]

---

[3] R. Grujić, Najstarija srpska naselja po severnoj Hrvatskoj (do 1597. god.), Glasnik Srpskog geografskog društva, god. 1, br. 2, Beograd 1912. str. 155-156.

[4] O nazočnosti Srba u Slavoniji u prvoj polovici 15. stoljeća govori podatak po kojem »papa Eugen Četvrti šalje 1438. godine u Slavoniju Jakova de Marćija, inkvizitora Rimske stolice da progoni Srbe ´šizmatike´, ili da ih preobrati u rimokatoličku veru«. S. Mileusnić, Srbi u Slavoniji u predturskom periodu, u: Varaždinski apostol, Beograd-Zagreb 2004., str. 8.

[5] R. Milosavljević, Srpska hronologija Varaždinskog generalata, Jagodina 2007., str. 17.

[6] L. Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978., str. 42.

[7] Milosavljević spominje, po njemu, srpska imena koprivničkih gradskih sudaca i u 16. te 17. stoljeću – »Jovan 1559, Antonije 1559, Mihajlo 1600. Dimitrije vojvoda 1614, Jovan Damjanović 1687, Mihajlo Grubačević 1695. itd.« pozivajući se na Brozovića koji je objavio isključivo latinizirana imena »Joannes«, 1559. »Anthonius Mykws«, 1600. »Michael Gornichich«, 1613., a ne kako Milosavljević spominje 1614., »Demetrius«, 1687. – »Damyanovich Joannes« i 1695. – »Grubachevich Mihal«. Na osnovi imena i prezimena je gotovo nemoguće utvrditi etničku pripadnost većine spomenutih sudaca, već bi za svakoga od njih trebalo provesti zasebno istraživanje na osnovu dodatnih izvora koji govore o njihovom podrijetlu i životu. L. Brozović, Građa za povijest Koprivnice, str. 43.

Na prostor Križevačke županije su prvi poznati srpskopravoslavni stanovnici doselili radi vojne službe u posadi Ulricha II. Celjskog (1406.-1456., ban čitave Slavonije od 1445.), koji se 1434. oženio Kantakuzinom (oko 1417.–između 1490. i 1492.)[8], kćeri srpskog despota Đurđa Brankovića[9], koja je najvjerojatnije po vjenčanju dobila ime Katarina kako ju naziva većina izvora zapadne provenijencije. Kao što je bio tadašnji običaj ona je sa sobom povela pratnju, u kojoj su uz dvorjana bili i pravoslavni svećenici.[10] Iz vremena Katarininog života na posjedima Celjskih sačuvala se jedna rukopisna knjiga koji ima 282 stranice. Najvjerojatnije je netko od pravoslavnih monaha (a možda i više njih) koje je grofica povela sa sobom iz Srbije, 1453. na 1454. godinu prepisao tu bogoslužnu knjigu poznatu pod nazivom Varaždinski Apostol (Praksapostol). To je najstarija, dosada poznata, srpska rukopisna knjiga pisana ćirilicom na tlu hrvatskih zemalja.[11]

Nada Klaić je spomenula falsificiranu ispravu kralja Ladislava iz 1457. upućenu tobože slavonskom banu Janu Vitovcu sa zapovijedi da štiti turopoljske plemiće od »pojedinih Rašana u našim utvrdama Medvedgradu, Rakovcu, oba Kalnika i Koprivnici«. Po Nadi Klaić »premda je ova isprava vrlo nespretan falsifikat, vjerno je ogledalo svog vremena«, a ista autorica o pravoslavnoj vjeri Katarine i njezinih službenika kaže slijedeće »upada u oči da se sami građani ipak ne usuđuju dotaknuti pitanje vjeroispovijesti bilo kneginje Katarine Branković, bilo njezinih službenika »Rašana«. Razni mogu biti razlozi takvom postupku. Prije svega morali bismo biti sigurni da je kneginja zaista zadržala oko sebe svoje pravoslavne svećenike.«[12] Na drugome mjestu Nada Klaić piše: »v graški pritožbi iz leta 1458 je ohranjen dragocen podatek o kneginji Katarini i njenem duhovnom očetu! Podatek pobija običajno in netočno trditev tako sodobnikov (Piccolomini) kot zgodovinopisja, češ da je kneginja tudi po poroki s knezom Ulrikom obdržala svoje pravoslavne duhovnike. Njen svetovalec v tem času, verjetno pa tudi prej, je namreč bil varaždinski arhidiakon Sigismund. Bil je kaplan gospe kneginje (capellanus domine comitisse).«[13] No, prema dijelu historiografije i Celjskoj kronici može se smatrati da je Katarina ostala živjeti u pravoslavnoj vjeri.[14]

Drago Roksandić također govori o postojanju Srba (Rašana) na ovom području u 15. stoljeću: »Srbi nisu rijetki ni u posadnim službama u mnoštvu slučajeve u toku 15. stoljeća. Posljednjih godina Nada Klaić i Fedor Moačanin pridonose spoznajama u vezi sa Srbima u gradskim posadama Medvedgrada, Rakovca, oba Kalnika i Koprivnice u doba prije i poslije smrti Ulricha II. Celjskog 1456. godine.«[15]

Već u prvim desetljećima 16. stoljeća su se na granicama ugroženih habsburških zemalja pojavili Srbi kao bjegunci s osmanskog teritorija.[16] Prema Nadi Klaić oni su se u novim zemljama mogli naseliti jedino kao kolonisti. Oni se u izvorima nazivaju prebjezi, uskorci, Rašani, Srbi i Vlasi. Nada Klaić smatra da njihova različita imena »ne odaju njihovo podrijetlo, i štaviše, imena nisu uvijek pouzdana kao kriterij za ocjenjivanje, odnosno određivanje njihova zanimanja ili staleške pripadnosti. Stoga je potrebno proces naseljavanja prebjega ili vlaha, ukoliko je to moguće, rješavati pojedinačno, bez uopćavanja koje

---

8 Đ. S. Radojičić, Katarina-Katakuzina, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 2 (Bje-Crn), Zagreb 1984., str. 405. Ona je Goričkom grofu Leonardu pisala na srpsko jeziku.

9 M. Spremić, Despot Đurađ Branković i njegovo doba, Beograd 1994.

10 B. Ferjančič, Vizantinci u Sriji, Zbornik radova Vizantološkog instituta, sv. 26, Beograd 1987., str. 185-187; P. Puzović, Janko Hunjadi i Celjski grofovi, Teološki pogledi, sv. 1-2, Beograd 1989., str. 93-102.

11 J. Redžep, Katarina Kantakuzina (povodom jednog zapisa iz Praksapostola, pisanog 1454. god.), Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. 9, Novi Sad 1966., str. 157, 160-161.

12 N. Klaić, Medvedgrad i njegovi gospodari, Zagrebu 1987., str. 150.

13 N. Klaić, Zadnji knezi Celjski v deželah sv. krone, Celje 1982., str. 78.

14 Kronika grofov Celjskih (prevedel in z opombami opremil Ludovik Modest Golia), Maribor 1972., str. 31.; I. Voje, Slovenica Balcanica. Zgodovinske študije, Ljubljana 2005., str. 45.

15 D. Roksandić, Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana, str. 10.

16 Slavko Gavrilović o tome piše: »Posle pogibije Pavla Bakića na austrijsku stranu prelazili su pojedini srpski plemići, a zatim i veće grupe stanovništva, koji su prvih decenija XVI veka počeli da gube svoje »vlaške« (stočarsko-vojničke) povlastice i postajali sasvim obespravljena turska raja. To stanovništvo, koje predvode njegove narodne starešine (knezove, vojvode, serdari, barjaktari i pravoslavni sveštenici), stavlja se češće pod zaštitu austrijskih (nemačkih) komandanata, a ređe stupa u podaništvo pojedinih hrvatskih plemića.« Usp. S. Gavrilović, Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV-XIX vek), str. 20.

mogu zavesti.«[17] Da je bilo preseljavanja srpskog stanovništva iz Osmanskog Carstva na teritorij pod vlašću Habsburgovaca svjedoči i putopisac Benedikt Kuripešić u svom putopisu kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530. godine. On je kao razloge slaboj naseljenosti Bosne naveo tri razloga: »prvo, narod mnogo umire od kuge); drugo, Srbi (Zitzen, Čiči) i Martolozi (martholosen) bježe mnogo radi teških nameta i tereta; treće, najvažnije, što turski car uzima i odvodi iz zemlje mlade i okretne ljude (...)«[18]

U Slavoniju se u drugoj polovini 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća »naselilo nešto stanovništva, koje je došlo iz Srema, a vodilo je poreklo većinom iz despotovine. Svi ostali srpski doseljenici u Slavoniji i u Hrvatskoj potiču iz Bosne. Povest Srba u Sremu do dolaska Turaka u taj predeo sačinjava sastavni deo istorije Srba u Ugarskoj, jer je Srem u to doba sa Beogradom i Mačvom spadao pod Ugarsku.«[19]

O doseljenicima iz Srijema je zapisao Radoslav Grujić slijedeće: »I prezime Sremac beše prilično zastupano među najamničkom konjicom i pešadijom. Tako se među konjicom pominju: Sremac Ambrosije 1542. u četi kapetana Kerečenjija, Dimitrije sa 20 svojih konjanika 1552. g. u četi Ivana Margetića i Vuk sa 3 konjanika 1555. u četi Margetićevoj; a među pešacima pominje se: Sremac Matiaš i Pavle 1546., Pavle 1551., i Petar vojvoda 1555., te Simon i Grgur od Srema 1546. i 1555.«[20]

Na prostoru Križevačke županije je u nekoliko naselja zabilježen etnik Sremec, koji ukazuje na to da je riječ o doseljenicima iz prostora Srijema. Npr. tijekom 17. stoljeća je etnik »Zremecz« zabilježen u Ivancu (Koprivničkom), »Szremecz« u Kunovcu, »Zremäcz« u Cirkveni, »Szremecz« u Bregima (Koprivničkim) i Koprivnici,[21] a početkom 18. stoljeća etnici »Szremecz« i »Szremschak« u selu Velika kraj Vrbovca.[22] No, kako se radi o naseljima naseljenim katoličkim stanovništvom onda bi to moglo ukazati na to da svi doseljenici iz Srijema nisu morali biti srpskopravoslavni. Valja upozoriti i na postojanje sela Srem (Srijem) između Križevaca i Koprivnice, u kojem je živjelo i srpskopravoslavno stanovništvo, što možda ukazuje na doseljavanje iz Srijema.

Svaki je ratni sukob zajedno s nesigurnošću koju je donio pokretao stanovništvo na granici habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava. Stoga je dio stanovništva iz osmanskog krajišta prešao na prostore habsburškog krajišta koje su njihovi bivši vlasnici napustili. Nije sigurno jesu li te obitelji bile prve koje su dolazeći s osmanskog područja bile upućene dalje u Kranjsku. Habsburški krajiški zapovjednici su ih nazivali različitim nazivima: »Valachi Turcorum«, »Valachi«, »Rasciani Voskoky«, »Valachi Uzkoky«, »Pribegi«, »Vsskhokhen« i drugi. No, najčešće se uvriježio naziv uskoci. Vlasi koji su se doselili početkom 1530-tih godina su bili upućeni prvenstveno na posjede koji su bili opustošeni od Osmanlija, u luku rijeka Kupa – Žumberak, Metlika, Črnomelj, Poljan i Lož. Kasnije su im se pridružili uskoci (oko 1000 osoba s 1500 komada stoke) koji su bili podrijetlom iz doline Cetine. Na kraju su svi zajedno bili naseljeni području Žumberačkog distrikta, a u godinama 1538.-1540. priključile su im se uskočke obitelji (300-400) koje su prije živjele oko Srba.[23] Drago Roksandić je ukazao kako se često »gubi iz vida da se ta masovna seoba izvodi u razdoblju punih učinaka katastrofalnih ishoda mohačke i gorjanske bitke (1526. i 1537. g.) i neposredno poslije turskih osvajanja današnje sjeverne Dalmacije (1522.) te Like i

---

17 N. Klaić, »Ostaci ostataka« Hrvatske i Slavonije u XVI st. (od mohačke bitke do seljačke bune 1573. g.), Arhivski vjesnik, god. XVI, Zagreb 1973., str. 283.

18 B. Kuripešić, Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530., Beograd 2001., str. 36.

19 A. Ivić, Doseljavanje Srba u Slavoniju tokom XVI stoleća, Glasnik Geografskog društva, sv. 7 i 8, Beograd 1922., str. 91. »Pa i kasnije, kad su Turci preplavili veliki deo Ugarske, Hrvatske i Slavonije, Srem nije kao Slavonija i Hrvatska došao pod upravu bosanskog vezira nego je nad njim zapovedao budimski paša.«

20 R. Grujić, Srpsko-hrvatsko naseljavanje po Štajerskoj, Glasnik Geografskog društva, sv. 7 i 8, Beograd 1922., str. 116.

21 Steiermärkischen Landesarchiv, Graz, Laa. A. Ant., XIV., Militaria, Sch. 161, 162; Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (dalje: NAZ, KV), Prot. 89/Ia, 91/III.

22 NAZ, KV, Prot. 130/I, str. 600.

23 I. H. Bidermann, Zur Ansiedlungs – und Verwaltungsgeschichte der Krainer Uskoken in im XVI. Jahrhundert, Archiv für Heimatkunde, 2, Laibach 1882/83. str. 132; Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine, Beograd 1924., str. 17-23; K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, knj. 1, Zagreb 1997., str. 55-59.

Krbave (1527.-1528.), tj. u doba kada izgledi za uspješan ishod obrane Hrvatske i nisu osobito veliki.«[24]

Fedor Moačanin je upozorio da »problem naseljavanja Slavonije prebjezima iz Turske prije velikih seoba pod konac XVI. st. nije još dovoljno rasvijetljen. No bilo kako bilo – dosada poznata izvorna građa ne poznaje seobu 1538. privilegiranih uskoka iz Žumberka u Slavoniju u prvoj polovini XVI stoljeća.«[25]

Vezano uz doseljenike u dio jugoistočne Kranjske, odnosno žumberačke uskoke, »čini se osim toga prilično sigurnim da mnoge uskočke obitelji, koji su tridesetih godina bile sprovedene u područje Žumberak-Metlika-Mehov, odlazile i dalje u unutrašnjost, kako bi, budući da nisu odmah bile naseljene, osobnom inicijativom potražile mogućnost da se nasele. One su ili išle dalje u kranjsko područje u pravcu Istre ili u donjoštajersko. U Donjoj Štajerskoj su svakako već oko sredine 16. stoljeća postojala uskočka naselja«, i to kraj Veržeja, kraj Ptuja, u Skokama, Rogozi i Hočama, napominje Karl Kaser.[26]

Na ostatke vlaškog stanovništva u Donjoj Štajerskoj ukazuju prezimena iz 17. stoljeća. Tako se npr. prezimena Wlach 1631. i Wlashizh 1632. spominju u Juršincima[27], prezime Vlashitch 1653. u Ljutomeru[28] itd.

No, iseljavanja s Žumberka u smjeru Podravine je u određenoj mjeri moguće dokazati. Ostatak tih doseljenika se vidi i u novoosnovanom selu (nova villa) Sveti Petar kraj Ludbrega, gdje je primjerice 1598. godine zabilježeno prezime Merzlopolecz, koje vrlo vjerojatno ukazuje na doseljenike iz Mrzlog Polja na Žumberku. Iste se 1598. godine u Svetom Petru, uz ostala, spominju i prezimena Jwrassynowych, Gwrassynowych i Bastha[29] koja bi bila identična ili slična sa prezimenima Juraschinouitsch i Wasstaschitsch što su ih nosili žumberački uskoci 1551. godine.[30] Iste 1598. u Svetom Petru se spominju dvije osobe s prezimenom »Wlah«, a sveukupno je, ako je to moguće suditi prema prezimenima, gotovo polovica obitelji bilo vjerojatno žumberačko-uskočkog odnosno vlaškog podrijetla i svi su tada bili u kmetskom statusu. Možda su ti doseljenici podrijetlom sa Žumberka, ali treba biti oprezan jer je sličnih vlaških prezimena bilo i drugdje.

Upozorio bi i na to da se u Varaždinskim Toplicama 1598. nalazi prezime Milchich (colonus) koje je vrlo slično prezimenu Millitschittsch što se spominje u popisu Žumberčana 1551. godine.[31] Možda se radi o slučajnosti, a možda i ne. Ipak, pogleda li se pozornije popis Varaždinskih Toplica 1598. u njemu se mogu pronaći »Radoszaw woywoda« (liber), »Wranes Dezzethnyk« (inquilinus), »Vok Dragh Dezethnyk« (colonus), »Nicolaus Lahowych« (inquilinus), »Medak Zaztawnyk« (inquilinus) i možda još koje ime i prezime koje ukazuje na doseljenike vlaškog (uskočkog) podrijetla. Kako su svi popisani u Toplicama u statusu zavisnih seljaka, očito svi doseljeni Vlasi nisu bili u tzv. »privatnovlaškom« statusu. Manja je vjerojatnost da njihov status zavisnih seljaka ukazuje na to da su se doselili znatno prije velike vlaške seobe s kraja 16. stoljeća. Kako su Varaždinske Toplice još 1577. popisane kao utvrda s plaćenom posadom, vjerojatno bi u tome mogli tražiti podrijetlo dijela doseljenih podložnika, no zanimljivo je da se sve vojne osobe osim vojvode koji je slobodnjak spominju ili u kmetskom ili u želirskom statusu, tj. kao zavisni seljaci na Varaždinskotopličkom vlastelinstvu Zagrebačkog kaptola. Možda je moguće, kao i u slučaju ranije spominjanog sela Sveti Petar kraj Ludbrega, pretpostaviti da se barem dijelom radilo o doseljenicima iz Žumberka. No, iscrpno ulaženje u ovo problematiku zahtijevalo bi mnogo više prostora te to ostavljam za buduća istraživanja.

---

24 D. Roksandić, Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana, Zagreb 1991., str. 18.

25 F. Moačanin, O nekim problemima iz historije Vojne krajine I. (Povodom rasprave dr Miše Semjana, istorija Krajišnika i kućne zadruge u ratnoj državi), Historijski zbornik, god. XVII., Zagreb 1964., str. 341, bilj. 77.

26 K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, knj. 1, str. 62.

27 Škofijski arhivu Maribor (ŠAM), Matična knjiga vjenčanih, Sv. Lovrenc – Juršinci 1624.-1662.

28 ŠAM, Matična knjiga vjenčanih, župa Ljutomer 1653.-1674.

29 J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj, str. 445.

30 D. Roksandić, I. Obradović, O popisu žumberačkih uskoka iz 1551. godine, str. 30-35.

31 J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj, str. 557; D. Roksandić, I. Obradović, O popisu žumberačkih uskoka iz 1551. godine, str. 31.

Etnici Rac, Olah, Vlah i slični popisani 1598. godine u Zagrebačkoj, Varaždinskoj i Križevačkoj županiji, jasno se odnose na vlaške odnosno raške doseljenike. Na doseljavanje srpskog odnosno raškog stanovništva ukazuje etnik Raacz zabilježen u Kašini.[32] Prezime Olah je popisano na vlastelinstvu Ivanec – Bela u selo Šatornjak, jedan inkvilin u predgrađu Varaždina, osoba na posjedu Otočec, Vrbanovec, Martijanec i Novakovec te u Jalžabetu i Kelemenu.[33]

Etnik Wlah se iste 1598. godine spominje na vlastelinstvu Susedgrad u selo Laduč, na posjedu Turan u selima Lanišće i Gornje Volavje, na vlastelinstvu Ozalj - selo Pobresye, u sučiji Vivodina, Sv. Petru (Ludbreškom), oko Kupčine, selu Kraljevec, na vlastelinstvu Kostel - u selu Erpenja te na posjedima Orehovec, Boričevec i Martindol.[34] Prezime Wlahow je zabilježeno na vlastelinstvu Ozalj - selu Novaki,[35] prezime Wlahowych na vlastelinstvu Susedgrad - selima Zapresečje i Stenjevec, isto prezime nosi i jedan armalist u Zagrebu, kao i osobe na vlastelinstvu Samobor – selima Veliki Otok, Domoslavci i Farkaševci, na vlastelinstvu Ozalj - sučiji Pribić.[36] Etnik Wlassych je popisan na vlastelinstvu Samobor - selu Kostanjevica, vlastelinstvu Ozalj - sučijama Pobresye i Pribić, isto prezime nosi jedan armalist u Samobor, te osobe u selu Strmec na vlastelinstvu Susedgrad i u selu Kosnica kraj Zagreba.[37]

Popisana su i tri ženska etnika koja ukazuju na Vlahe doseljene prije 1598. godine. Wlahowycza se spominje oko Gornje Stubice - u selu Domjanec te na vlastelinstvu Oštrc.[38] Wlahowyna je zabilježena u selu Donji Bukovec kraj Ludbrega,[39] a Wlahowka na vlastelinstvu Samobor - u selu Mali Otok.[40] Kada je riječ o popisu iz 1598. godine treba naglasiti da je većina osoba s etnikom Vlah (i sličnima) i u ovim slučajevima bile u statusu zavisnih seljaka, što možda ukazuje na to da su se doseliti ranije, a ne u velikoj selidbi Vlaha krajem 16. stoljeća. Pri tome nije moguće utvrditi da li se u ovim slučajevima etnik Vlah krajem 16. stoljeća odnosio isključivo na doseljeno srpskopravoslavno stanovništvo.

Proces doseljavanja pravoslavnog stanovništva u Križevačku županiju tijekom 16. stoljeća je dio mnogo širih migracijskih procesa koji su rezultirali miješanjem stanovništva u jugoistočnoj Europi, odnosno točnije rečeno ono je dio migracija iz dinarskog područja prema sjeveru i sjeverozapadu, koje Jovan Cvijić naziva »dinarskim strujama naseljavanja«.[41] Prema mišljenju Fedora Moačanina dio tih migracijskih struja se našao na Ludbreškom i Rasinjskom vlastelinstvu te vjerojatno i na još nekim okolnim posjedima, a isti drži da je ovo naseljavanje bilo jedno od najstarijih te vrste na prostoru Kraljevine Slavonije. Najvjerojatnije je bilo izvršeno između 1542. i 1551. godine. Predvodio ih je vojvoda Ivan Margetić (Rascianus) koji je zapovjedao s 49 konjanika.[42]

Nekako istovremeno s osnivanjem novih naselja naseljenih srpskopravoslavnim stanovništvom je došlo do osnivanja manastira Lepavina.[43] O osnivanju manastira Lepavine je Aleksa Ivić zapisao slijedeće: »Njega je podigao godine 1550. hilandarski kaluđer Jefrem Vukadinović, rodom iz Hercegovine. Oko ovog manastira okupljali se Srbi iz Turske, te on postane uporište u borbi protiv Turaka. Da bi razorili ovaj stožer, koji je privlačio srpske begunce iz Turske, udare Turci iz Stupčanice, Pakraca i Bele Stene, pod vođstvom Zarep-age Alije iznenada na Lepavinu, poubijaju sluge manastirske, porobe marvu

32 J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj, str. 394. Na pomoći oko prikupljanja ovih podataka iz poreznih popisa najsrdačnije zahvaljujem kolegi Ranku Pavlešu.

33 Isto, str. 519, 547, 553.

34 Isto, str. 385, 409, 415, 418, 445, 470, 494, 507.

35 Isto, str. 413.

36 Isto, str. 381, 386, 402-404, 419, 467.

37 Isto, str. 405, 415, 420, 428, 465, 472.

38 Isto, str. 373, 525.

39 Isto, str. 445.

40 Isto, str. 407.

41 J. Cvijić, Balkansko poluostrvo3, Beograd 2000., str. 130.

42 F. Moačanin, Iz starije povijesti Srba u području Ludbrega, Ludbreg (monografija), Ludbreg, s.a. (1984.), str. 137-138.

43 D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, Beograd 1996., str. 100.

i stvari, poruše i spale manastir i druge zgrade, a šestoricu kaluđera povedu sa sobom i u Turskoj ih umore.«[44]

Radoslav Grujić je ukazao na to da su se naselja naseljena srpskopravoslavnim stanovništvom u prvoj polovici i sredinom 16. stoljeća održala »u Pravoslavlju i Srpstvu« najviše zasluga ima manastir Lepavina, koji je od prvih dana postao centar njihova crkveno-narodog života. Njega su, po svoj prilici, osnovali kaluđeri naši iz Srbije i Hercegovine, koji s narodom uskočiše oko 1530. i 1538.-9. g. prvo u Žumberak i Kranjsku, a nešto docnije spustiše se i u ovu oblast, da narodu svome budu svećenici i učitelji. Hronika manastira beleži početak manastira ovog u 1555. g. (...)«[45]

Lepavinski iguman Maksim Ognjanović je 1816. opisao postanak manastira Lepavine: »Ovaj manastir dobio je svoj početak 1550. godine od nekog jermonaha Jefrema Vukodabovića, rodom iz Hercegovine, a postrigom iz manastira Hilendara. Hodeći po raznim pustinjama zbog straha od Turaka, kriomice je došao ovamo i našavši ugodno mesto za tih bezmolvije pod gorom u šumi kod jednog opustelog kaštela, koji se zvao Vina, kod izvora, sagradio je sebi jednu klet, kolibu, i u njoj se molio. Čuvši za njega, dva druga kaluđera iz Bosne došli su i s njim se udružili, da kad videše da je ovo mesto plodno, počeše narod iz Bosne pozivati pod zaštitu dvora austrijskoga i došao je veliki broj naroda. Naseljavahu se i unožiše se. A svi kaluđeri počeše zemlju krčiti i manastrir graditi na uslugu narodu. Čuvši ovo, narod se množio danomice. Kad Turci iz Stupčanice, Pakraca i Bijele čuše da su kaluđeri napravili malu drvenu crkvu, koju su sa šestoricom braće nazivali manastirom, došlo je iz navedenih mesta pod komandom Alije Dizdara Stupničkog preko Ilove mnogo Turaka (jaka četa) po noći, udarili su na manastir, sluge isekli, a onih šest kaluđera svezali i poveli u sužanjstvo. Kad je za to čuo okolni narod, napao je na Turke i kad se kaluđeri počeše otimati i boriti četvoricu su posekli kod jednog bunara koji se i sada nalazi usred manastirske livade, a dvojicu su u sužanjstvo odveli i smrti predali – i tako je manastir opušten (...)«[46]

Vladimir Krasić također donosi podatak kako je jedan anonimni ljetopisac napisao da je ovaj manastir oko 1555. osnovao pustinjak iz Hercegovine zvani Jevrem Vukodabović te je kritički nastojao propitati vrijeme osnivanja ovoga manastira: »Kad se prenesemo mislima u vreme, o kome je reč, pa se setimo istorijskog gakta, da su tada staleži hrvatski i rimsko sveštenstvo gonili svaku drugu veru, osim rimokatoličke – onda nismo bez brige, da su reči našeg letopisca istina istorijska. Još je jače pod pitanjem mišljenje Čaplovićevo, koji priča, kako je Vukodabović osnovao Lepavinu 1550. i kako su k njemu došli kaluđeri iz manastira Rmnja sa više porodica srpskih (...) Iz svega se toga vidi, da se postanak manastira lepavinskog ne može staviti u godinu 1555., a još manje u godinu 1550.; jer je teško verovati, da bi se u vom kraju mogao osnovati manastir u današnjem smislu te reči pre no što su se u nj doselile iz turske oblasti prve srpske porodice. Bliže je istini što nam kazuje jedna stara hronika, koja se čuva u selu Kapeli. Ona veli, da je manastir lepavinski osnovao Visarijon Šerbanić, Hercegovac. On iziđe iz Hilendara i dođe u Bosnu, gde se zadrži s mitropolitom Gavrilom Abramovićem oko 1580. i prešavši preko Velebita, Plešivice i Petrove Gore dođe u manastir Komogovinu. Nemajući dovoljno mesta u ovom manastiru, jer se bilo steklo u nj mnoštvo kaluđera gonjenjaradi turskoga: u oni pređu u generalat varaždinski u mesto Vina. Pomenuti mitropolit Abramović obnovi, carskim dopuštenjem, od davnašnjih vremena opusteli manastir Marču, a jermonah Visarijon, ne mogavši se priključiti bratstva, lutao je neko vreme po pustinji, a najposle izabere sebi lepu dolinu pod gradinom Vinom. Kad se Visarijon obrete u takoj prirodnim lepotama ukrašenoj dolini, u povoljnim uslovima za življenje, dovede on mnoštvo monaha iz oblasti turske, a s njima pređe u generalat varaždinski i nekoliko srpskih porodica. Nastanivši se ove Visarion

[44] A. Ivić, Marčanska episkopija od Simeona Vretanje do Gavrila Predojevića (1608.-1642.), Brastvo, br. 17, Novi Sad 1923., str. 157.

[45] R. Grujić, Najstarija srpska naselja po severnoj Hrvatskoj, str. 162. Kasnije Grujić iznosi sličan stav: »Vrlo je vjerojatno, da je već sa prvim grupama Srba, koje su od 1540 god., preko Žumberka i Kranjske, počele naseljavati se između Križevaca i Koprivnice, dolazio i po koji sveštenik ili kaluđer, - da im vrše obrede i čuva vjeru, - kao što je to bilo i pri docnijim seobama iz turske Slavonije. Po tome, može biti tačna i beleška jednog starog nepoznatog hroničara manastira Lepavine: da je prvi osnov tome manastiru postavio neki pustinjak iz Hercegovine – Vukodabović oko 1550. godine.« Usp. R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, str. 56.

[46] D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, str. 100-101.

sa ostalim bratstvom, malo po malo podiže sebi i svojima kuću i crkvu drvenu na starim razvalinama, a kaluđeri stanu vršiti svešteničke dužnosti okolnom narodu.«[47]

Korekciju Krasićevih stavova iznio je i Dimitrije Vitković: »To je kazivanje većinom osnovano na usmenoj tradiciji, koja se čuvala u manastiru (...) Ostaje još otvoreno pitanje, a ko je osnivač manastira Lepavine? Velim otvoreno, jer i ako ja verujem kazivanju kapelske kronike i osnivaču Visarijonu Šerbaniću, ipak mene zanima i onaj drugi fundator, kojega spominje onaj drugi spis iz g. 1766., i to na prvom mestu, a to je Grigorie (...) Ja dakle pretpostavljam, da je taj Grigorije Peašinović morao osnovati manastir lepavinski, On je svakako bio u srodstvu sa Jovanom Peašinovićem, koji se u društvu s Milakom Vukovićem najviše ističe prilikom one znamenite seobe srpskog naroda krajem XVI. veka u Varaždinski Generalat. Još više ja pretpostavljam, da su toga Grigorija oni zapisi u rukopisnoj knjizi, koja je pripadala također znamenitoj porodici Margetića, a koje je zapise priopćio Krasić.«[48] Na drugoj strani, Manojlo Grbić drži da je manastir Lepavina na novo podignut oko 1638. godine »i da toga manastira nije prije ni bilo.«[49]

Iako nema kontinuitet djelovanja, manastir Lepavina predstavlja jednu od najzapadnijih organizacijskih jezgri srpske pravoslavne crkve između Jadranskog mora i rijeke Drave.[50] Pri istraživanju najstarijeg razdoblja manastira Lepavini treba naglasiti da su gotovo sve obavijesti koje posjedujemo »iz druge ruke« i većinom vezani uz predaju, dok se prvorazredni izvori javljaju kasnije, tek u 17. stoljeću, kada je ovaj manastir zaživio u pravom smislu.

Vaniček je zapisao o da je jedna grupa prebjega, u kojoj je bilo i 60 vojnika, 1562. došla u Podravinu (im Dravefeld), pogranična komisija koja je obilazila krajinu odredila je 1563. da se oni sa svojim obiteljima smjeste na zemljištu pravoslavnog manastira Lepavine. Da li je to bilo izvršeno, ne postoje podaci.[51] Fedor Moačanin je to s pravom doveo u pitanje. On je utvrdio da se radilo »o uskocima koji su bili smješteni u južnoj Štajerskoj, a kojima je tamo bilo tijesno. Pojam »Dravefeld« se odnosi na južnoštajersko područje uz rijeku Dravu.

Na sastanku unutašnjoaustrijskih staleža 1563., predložili su predstavnici Kranjske i Koruške da se tim uskocima pribave zemljišta samostana Lepoglave (ne Lepavine kako je mislio Vaniček!). Nato je kralj Maksimilijan uputio komesare, koji su obilazili krajinu, da pregovaraju sa samostanom o naseljenju tih uskoka.«[52] U listopadu 1563. ti su komesari izvjestili da su uskoke smjestili na 26 selišta (»die Priweggen so bisher in Traver Velld gewest, gleich auf 26 Huebben angesetzt«). No, već u travnju 1565. sabor donosi zaključak da dopusti »... ut caesarea maiestas Wolakos vel Wzkokos in bona claustri Lepaglawa inhabitates ne patiatur« da ostanu i dalje ondje.[53] Kako su se dalje stvari odvijale nije poznato. Bidermann smatra da su redovnici uskoke otjerali ili da ih je svjetovna vlast uklonila na osnovi saborskog zaključka.

---

47 S. Krasić, Manastir Lepavina, Letopis Matice Srpske, knj. 158, Novi Sad 1889., str. 4-6.

48 D. Vitković, Prilog istoriji manastira Lepavine, Bogoslovski glasnik, knj. 15, sv. 1, Sremski Karlovci 1909., str. 357-359. Vezano uz jedan zapis iz 1624. Vitković piše: »Ne znači li to, da Grigorije šalje izvještaj o svojoj misiji, a on ostaje u ovim krajevima, te se seli iz Marče, gde je već bilo u to doba za Simeona Vretanjskog dosta smutnja, i traži zgodno mesto, da osnuje novi manastir. Osobito zato, što je Jovan Peašinović sa Simeonom Vretanjskim imao veza sa zagrebačkim biskupom Petrom Domitrovićem.«

49 M. Grbić, Karlovačko vladičanstvo, knj. 1, Karlovac 1891., str. 172-173.

50 H. Petrić, Koprivnica u 17. stoljeću. Okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu, Koprivnica 2005., str. 198.

51 F. Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze, knj. I, Wien 1875., str. 35.

52 F. Moačanin, O nekim problemima iz historije Vojne krajine I. (Povodom rasprave dr Miše Semjana, istorija Krajišnika i kućne zadruge u ratnoj državi), Historijski zbornik, god. XVII., Zagreb 1964., str. 347.

53 F. Šišić, Hrvatski saborski spisi, knj. 3, Zagreb 1916., str. 117. Pri ovome valja postaviti pitanje da li se radi stvarno o posjedima oko pavlinskog samostana Lepoglava ili o pavlinskim posjedima kojima je upravljao lepoglavski samostan. Ako se radi o drugoj mogućnosti, onda ostaje otvorenim pitanje da li se možda radi o naseljavanju na napuštenim posjedima nekadašnjeg pavlinskog samostana u Strezi (između današnjeg Bjelovara i Koprivnice) kojima su vjerojatno teoretski upravljali pavlini iz Lepoglave. Treba spomenuti da su se u samostan Lepoglava uslijed osmanskih provala povukli pavlini iz Streze ponijevši sa sobom i svoj samostanski arhiv. Vjerujem da bi se do približavanja odgovoru moglo doći jedino sustavnim istraživanje bogate građe pavlinskog samostana u Lepoglavi.

On spominje da su se vojvode iz okolice Maribora 1579. godine žalile na stještenosti te je istaknuo da je car Maksimlijan više puta zapovijedio da se uđe u pregovore sa samostanom Lepoglava (i drugdje gdje je to moguće) radi povećanja zemljišta, ali je sve bilo uzalud.[54]

Jedna selidba srpskopravoslavnih Vlaha se dogodila 1560. godine »pošto su zapovjednici varaždinske krajine Mihalj Sekel i Globicer razorili gniezdo vlaških »kalauza (kalavca), knezova i harambaša« u Siraču, te uhvatili poglavicu vlaškoga, kneza Peašinovića, koj je poslije svu svoju svojtu od Pakraca i Cernika doveo u kršćansku Hrvatsku. Osim žumberačkih i ogulinskih uskoka i varaždinskih vlaha nije bilo šesnaestoga vieka nigdje znatnijih naselbina naroda grčko-iztočne vjere u Hrvatskoj« upozorio je Radoslav Lopašić.[55]

Vaniček spominje i da su Morlaci s prostora istočnojadranske obale bili naseljeni u pustim močvarnim predjelima potoka Glogovnice te da su 12. srpnja 1564. dobili privilegije.[56] To je mišljenje preuzeo Grujić[57] iako je mnogo ranije Bidermann utvrdio da je to preseljavanje nevjerojatno.[58] Fedor Moačanin je upozorio da se navedena povelja od 12. srpnja poklapala s datumom i po sadržaju s poveljom koju su dobili Žumberčani.[59] »Teoretski je takva koincidencija moguća, ali nije mnogo vjerojatna. S obzirom na utvrđenu nepouzdanost vijesti koje Vaniček donosi pozivajući se na Hauera, a da izvorni dokumenti o toj seobi nisu poznati, moramo tu seobu spominjati s nužnom rezervom i ne smijemo je prikazati kao dokumentima utvrđeni fakat« zaključuje Moačanin.[60]

Sabor je 1567. donio zaključak da ban i podžupani kazne Vlahe prebjege ili Rašane (profugi Walachy vel Rasciani), bez obzira na to čiji su bili podložnici, ako im se dokaže da su počinili neku »nevjeru«.[61] Grujić donosi podatak da su 13. siječnja 1568. vojne vlasti na Slavonskoj krajini odredile »da sve srpske uskoke iz Kranjske, ili bar one, koji to budu hteli, presele u Podravinu po obroncima Kalničke i Bilogore, između Ludbrega, Koprivnice i Đurđevca, a naročito oko Rasine, ali je to naređenje samo delimično moglo se izvesti.«[62]

Uskoci (Wzkokos) su 1572. godine služili plemiću Matiji Kegleviću u borbi protiv obitelji Szekely (Mihaela i Luke).[63] Iz saborskih spisa se ne može vidjeti na kojem su točno području ti uskoci bili naseljeni.

Kada je kaluđer Grigorije, postiženik manastira Mileševa (grobnog mjesta Sv. Save), »došavši 1587. s prvim prebeglim porodicama srpskim u varaždinsku krajinu, našao je opusteo manastir lepavinski. S pomoću okolnih hrišćana on sagradi malu crkvu drvenu 1598. u slavu vavdenija Bogorodice i nekoliko ćelija.« Kako je ovaj kaluđer 1587. godine pronašao opustio manastir Lepavina to bi značili da manastir više nije nije funkcionirao, ali i to da je morao postojati ranije.[64] Prema Radoslavu Grujiću »Lepavina je bila vrlo zgodno mesto, u centru ondašnjih srpskih naselja na Slovinskoj krajini, te su je novi kaluđeri, koji su dolazili sa narodom ili sami od raznih strana, ponovo počeli naseljavati i uređivati; a naročito u doba pojave u austrojskij krajini dvojice susednih srpskih episkopa – Gavrila Avramovića, dabro-bosanskog mitropolita (oko 1578 do 1588) i ekzarha pećskog patrijarha za Dalmaciju, koji je 1588 god. napustio Bosnu i Dalmaciju, pa se sa kaluđerima manastira Rmnja, u koje je rezidovao, i mnogim narodom,

---

54 H. J. Bidermann, Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate, str. 39-41.

55 R. Lopašić, Karlovac. Poviest i mjestopis grada i okolice, Zagreb 1879., str. 144.

56 F. Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze, str. 35.

57 R. Grujić, Najstarija srpska naselja po severnoj Hrvatskoj, str. 160.

58 H. J. Bidermann, Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate, str. 41.

59 R. Lopašić, Spomenici Hrvatske krajine (dalje: SHKR), Zagreb 1889., knj. 3, str. 432-433.

60 F. Moačanin, O nekim problemima iz historije Vojne krajine I., str. 348.

61 F. Šišić (prir.), Hrvatski saborski spisi (dalje: HSS), knj. 3, str. 163.

62 R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, str. 25. Isti je autor napisao: »Na taj način, već u drugoj polovini XVI veka, nastanjeno je po Gornjoj Slavoniji nekoliko tisuća Srba sa vrlo vidnom ulogom na toj krajini, kada je nadvojvoda Karlo smatrao za potrebno, da juna 1576 god. upozori Zemaljsku štajersku upravu: kako većina vojvoda na Slovinskoj krajini nije rimokatoličke nego uskočke pravoslavne vere (nit Christen, sondern Usskokhen).«

63 HSS, knj. 3, str. 347.

64 V. Krasić, Manastir Lepavina, Letopis Matice Srpske, Novi Sad 1889., str. 14.

naselio pod austrijsku vlast; i Vasilija, poznatog nam mitropolita požeškog i cerničkog sanđakata, koji je 1595 god. prešao u Križevačku krajinu i vrlo lepo bio primljen i od nadvojvode Ferdinanda u Gracu.«[65]

U međuvremenu je 1595. godine u Križevce došao ranije spomenuti vlaški episkop[66] (Wallachischen bischofs) koji je bio poglavarom svojih vjernika u Požeškom odnosno Cerničkom sandžaku. Episkop je, na pitanje zapovjednika zašto je došao, izjavio da je život Vlaha u Osmanskom Carstvu »svaki dan sve nesnosniji«, tužio se na nasilja od strane Osmanlija koji su Vlahe proganjali kao doušnike i uhode. Molio je za dozvolu da se nastani u Slavonskoj krajini. Episkop je izjavio da će preko granice povesti još 40 Vlaha ili kalauza (Wallachen oder Colaussen). Zapovjednik Slavonske krajine Ivan Žigmund Herberstein[67] je Štajerskom zemaljskom odboru 5. listopada 1595. pisao da je vladika star čovjek, »ali pokazuje fino političnо čuvstvo i poštenje.« Imao je dobar dohodak i u Remetama (orahovičkom manastiru) lijepi stan te od svake vlaške kuće u Požeškom odnosno Cerničkom sandžaku po nekoliko aspera. »Samo sbog kršćanske svoje vjere ovamo pobjegao«. Herberstein mu je dopustio da se nastani u Slavonskoj krajini, a od Štajerskog je zemaljskog odbora molio pomoć za opskrbu uz napomenu »obećavanja vladike tim su pouzdanija, što su se već lanjske godine mnogi Vlasi tako, kao što on izjavljivali, te ih je samo bio uplašio pad tvrdje Gjurske (Raab), da nisu ovamo uskočili.« Nadvojvoda je dekretom dozvolio da vladika može stanovati u Slavonskoj krajini te da dobija plaću vojvode, »a da se imaju primati Vlasi koji bi ovamo dobjegli.« Ujedno je bila doznačena potpora za 40 Vlaha koje je episkop namjeravao dovesti.[68]

Na osnovi zaključaka štajerskih staleža i po nalogu nadovojvode Ferdinanda, episkopu je odobreno osoblja, koliko mu je trebalo za poslugu »da ga dobro čuva i čim uzmože da ga dovede u Graz.«. Prijelaz episkopa Vasilija na područje Slavonske krajine je dao omogući veći značaj pregovora između Herbersteina i novih doseljenika.[69]

Zapovjednik Slavonske krajine je 30. listopada 1595. nadvojvodi javio da ga je jučer na njegov poziv u Varaždinu posjetio vlaški episkop (Wallachischen bischofs), kojeg drži »časnim, finim, čednim i razboritim čovjekom, pa da su mnogo razgovrali u prilog kršćanstvu.« Vladika je istom prilikom »odao svoju ćud i svoje plemenite namjere; stoga smatra da će biti na veliku korist krajini jer ga i Vlasi uvelike poštuju.« Zapovjednik je pisao nadovojvodi da će se o tome sam osvjedočiti kada ga dovede k njemu u Graz.[70] Što je bilo kasnije, izvori ne govore samo je poznato da je nadovojvoda još 21. veljače 1596. zastupnike štajerskih staleža pitao da li bi primio Vlahe, koji su se sve brojnije javljali da mu se pokore, dok su zastupnici savjetovali da to učini.[71]

Ovi podaci o vladiki su se odnosili na požeškog episkopa (mitropolita) Vasilija ili na njegovog nasljednika. »Ništa ne znamo kakva je dalja sudbina bila ovoga požeškog episkopa« smatra Grujić.[72] Za razliku od njega Vjekoslav Klaić izričito kaže da je bilo riječ o vladiki (Vasiliju) »koji je dosad stolovao u manastiru Remeti (Orahovici)«. Nadvojvoda je, prema Klaiću, »naložio Herbersteinu da episkopa susreće časno (cum dignitate), da mu odredi osoblja koliko mu treba za poslugu, da ga čuva i što prije dovede u Graz. Nadalje mu je zapovijedio da episkopa nastani u Križevcima, a ne u Varaždinu, jer će u Križevcima biti bliže granici i moći će jače utjecati na svoje sunarodnjake.«[73]

Na drugoj strani, također bez ikakve potpore u izvorima, Dušan Kašić, piše da je episkop najviše boravio u Rovišću, a umro je početkom 17. stoljeća. Isti smatra da je to razlog što su se kasnije neki

---

65 R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu pakračkom, str. 56-57.

66 M. Grbić, Karlovačko vladičanstvo, knj. 1, Karlovac 1891., str. 187.

67 O njemu opširnije u: Hrvatski biografski leksikon, knj. 5, Zagreb 2002., str. 529.

68 R. Lopašić, Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu, str. 67-68.

69 A. Ivić, Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju. Prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 16. i 17. veka, Sremski Karlovci 1909., str. 19.

70 SHKR, knj. 1, str. 201-202.

71 V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 5, str. 520.

72 R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, str. 37.

73 V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 5, str. 520.

marčanski episkopi ponekad nazivali »roviškim«.[74] Možda je to on mislio zato jer se Rovišće smatralo glavnim središtem Vlaha. Rafo Levaković je 24. veljače 1641. javio tajniku Kongregacije za propagandu vjere da je Rovišće glavno »gnijezdo« Vlaha (»Rovische che è principal nido delli Valacchi«).[75]

Rovišćanska episkopija se spominje nekoliko puta. Primjerice 1628. godine kao »Vescouato sia di Rouiszense«, a 1629. lap »vescouato gli uien detto esser Rouiszense«.[76] Godinu dana prije posvećenja episkopa Save, 2. travnja 1647. posvetio je pećki patrijarh Pajsije sa još tri episkopa hopovskog jeromonaha Mihaila »episkopiji vretenskoj, eže imenujetsja Rovišča (...) da vosprimet svoju višerečenuju episkopiju roviščskuju«.[77]

Najvjerojatnije je da ovaj episkop nije bio prvi pravoslavni crkveni velikodostojnik koji se doselio na područje Slavonske krajine. Grujić je zapisao da se dabrobosanski mitropolit i egzarh pećkog patrijarha za Dalmaciju Gavrilo Abramović (oko 1578. - do 1588.), 1588. napustio sa kaluđerima Rmanj, u kojem je stolovao, »i mnogim narodom, iselio pod austrijsku vlast.«[78] Druge pouzdane vijesti o njemu ne postoje, no Kašić je upozorio da je Gavrilu Abramoviću tradicija zabilježena u 18. stoljeću pripisivala osnivanje manastira Marče: »Na koncu carstvovanja Maksimi(li)janova casarsa vtorago slavnjejšago, s milostivjejšim dozvoljenjijem slavenski narod oplenjenu Gornju Slavoniju, gde sad Varaždinska generalija stoji, zapremil i ot onuda Turčina pod vojvodstvom Vukovića i Pejašinovića isteral. S cesarskim dopuštenijem gospodin mitropolit Gabriel iz Bosne, vazilijanska monastira Krmlja izvat, da bi na onom mjestu gde ot pametnenijeh vremen arhimandrija sv. Mihaila arhangela bila, na slavu Božiju cerkov pervo ot derveta samo načinjena, koji vo ime svetoga arhangela osvetil i onde nekoliko kalugerov postavil.«[79] Kako se u predaji spominje car Maksimilijan (1564.-1576.)[80] otvorene su dvije mogućnosti, ili je predaja krivo datirana, ili se osnutak manastira Sv. Mihaila dogodio u razdoblju između 1564. i 1576. godine.

U jednom memorijalu iz 1750. je zapisano: »da naš monastir Marča jepče u naselenju naše slavne generalije, kade je naš narod ispod varvaro-tiranskoga iga svojevoljno pod sjen i obrambu svjašenago carstva rimskoga izišao i u ono vreme izišao jest Gavril mitropolit sa svim kaluđeri, jeromonahi i monahi, čislom 70 iz Bosne ot blizo tureckago velikago grada Biaća od vode Zrmanje iz monastira zovućega Hrmlja, hrama sv. Nikolaja čudotvorca, i sve monastrirske vešći, knjige, srebrne stvari prenesli, koje se i danas nahodi u Marči.« O mitropolitu Gavrilu kao osnivaču manastira Marče govorile su i marčanska i kapelska kronika. Potonju je prema marčanskoj 1840. napisao u cirkularnom protokolu kapelske parohije svećenik Luka Šešić. »Međutim, o samom radu mitropolita Gavrila na podizanju manastira Marče i na organizaciji pravoslavne crkve u ovim krajevima ne znamo ništa pobliže.«[81] Fedor Moačanin je o metropolitovoj seobi napisao: »Za seobu mitropolita imamo samo malo pouzdane izvore koji potječu iz mnogo kasnijeg vremena. U historiografiji su oko te seobe nastale različite kombinacije koje nema smisla navoditi. Bez obzira na razna nagađanja, kamo se mitropolit zaprovo preselio, to se – po onomu što je dosada pisano – dogodilo svakako prije 1589.«[82]

Zapovjednik Slavonske krajine Vid Halek je još 21. listopada 1587. javio štajerskom zemaljskom odboru da su još prošle 1586. godine najodličniji kalauzi i harambaše, a među njima i knez Ivan Peašinović iz Pakračkog sandžaka izrazili želju da sa ženama i djecom te imetkom presele iz Osmanskog

---

74 D. Kašić, Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1988., str. 56, 141.

75 E. Fermendžin, O. Rafo Levaković i Vlasi u Hrvatskoj g. 1641., Starine, knj. 20, Zagreb 1888., str. 23.

76 J. Šimrak, De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII., vol. 1, Zagreb 1926., str. 62, 63.

77 S. Dimitrijević, Građa za srpsku istoriju iz ruskih arhiva i biblioteka, Spomenik Srpske kraljevske akademije, 53, Beograd 1922., str. 202.

78 R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, str. 57.

79 D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, Beograd 1996., str. 317.

80 E. Zöllner, T. Schüsssel, Povijest Austrije, Zagreb 1997., str. 142.

81 D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, Beograd 1996., str. 317-318.

82 F. Moačanin, O nekim problemima iz historije Vojne krajine I. (Povodom rasprave dr Miše Semjana, istorija Krajišnika i kućne zadruge u ratnoj državi), Historijski zbornik, god. XVII., Zagreb 1964., str. 354.

Carstva »u kršćanstvo«. Prije 14 dana krenuli su harambaše sa svojim ljudima iz Požeškog i Pakračkog sandžaka pod izlikom da će se iseliti u Koppan ili Stolni Biograd. No, nisu se iselili tamo već su prešli granicu i došli u Koprivnicu. Oni su imali mnogo stoke, a posebice konja. U okolici Koprivnice su se nastanili Andrija Dijaković, Stipan Bošković, pop Gregorije, Radoja Radenković, Vujo Radičević, Karan Rakoš i Radivoj Ćalić, dok su se u Varaždin uputili Ivan Peašinović, Miljoš od Grahovljan, Vujo Vranešac, Vuica Daničić, Rajko Dijaković, Vučeta Tepac i Milan Katalenić.[83] Iz ovoga bi mogli zaključiti da se većina Vlaha naselila u podjednakom omjeru u okolicu Koprivnice i Varaždina. Uz to je zanimljivo da se u okolicu Koprivnice sa vlaškim stanovništvom doselio i pop Gregorije što jasno ukazuje na to da su Vlahe, uz svjetovne vođe predvodili i pravoslavni svećenici.

U dosadašnjoj historiografiji je težište bilo usmjereno na istraživanje pravoslavnog doseljavanja krajem 16. stoljeća. Aleksa Ivić pokušao je marginalizirati važnost doseljavanja pravoslavnog stanovništva u savsko-dravsko međurječje prije kraja 16. stoljeća. Prema njemu: »ogromna većina Srba na varaždinskoj granici doselila se poslednjih godina 16. stoleća, od 1597. do 1600. godine. Seobe Srba pre i posle ovog vremena nemaju jačeg značaja, jer se radilo samo o neznatnom broju ljudi.«[84]

Treba imati na umu da su sve uskočke vojvodske obitelji iz Štajerske nestale krajem 16. i početkom 17. stoljeća. Bidermann smatra da je to bilo zbog toga što je većina odraslih muškaraca iz tih obitelji izginula u ratnim operacijama u Slavonskoj vojnoj krajini, a supruge i djeca su se ostavši bez zaštite među susjedima druge vjere, koji ih nisu trpjeli zbog povlastica, preselili u krajeve gdje su osjećali da će biti sigurni.[85]

U to je vrijeme i sama država, a naročito nakon tzv. Bručke libele 1578, nastojala habsburško-osmansku granicu pomaknuti što više na istok od Koprivnice, Križevaca i Ivanića. Zbog toga su poduzimane mjere da se Slavonska krajina što gušće naseli i što bolje vojno osigura, a Dvorska komora još je 31. srpnja 1570. predložila da se svi najamnici koji su bili naseljeni u Štajerskoj presele u Slavonsku krajinu. Radoslav Grujić piše: »I ceo rad državnih vlasti kretao se dalje u tom pravcu; pa su zaista i preseljeni u Krajinu svi uskoci, osim onih koji se naseliše kao kmetovi po raznim vlasteoskim dobrima. Veći deo uskočkih vojvodskih porodica preseljenih u Krajinu održao se do danas, pa im potomci, u većem ili manjem broju, žive još većinom oko onih starih krajiških gradova Ludbrega, Koprivnice, Križevaca i Ivanića, gde su im i njihovi preci kao krajiške vojvode sa svojim četama stalno boravište imali.«[86]

---

83 R. Lopašić, Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu, str. 54.

84 A. Ivić, Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoleća, Naselja i poreklo stanovništva po arhivskim dokumentima, knj. 21, Srpski etnografski zbornik, knj. 36, Subotica 1926, str. 5. Doduše, Aleksa Ivić na str. 16 spominje da su prvi znatniji »srpski pribezi u austrijskoj Slavoniji« bila braća »Jovan i Plavac Margetić sredinom 16. veka, zatim braća Aleksa i Dojčin, koji se s njima doseliše, nastanjene su u Štajerskoj, u okolini Ptuja i Maribora.« Zanimljivo je da Ivić ne spominje srpsko doseljavanje u 15. stoljeću.

85 H. J. Bidermann, Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate, str. 48 itd.

86 R. Grujić, Srpsko-hrvatsko naseljavanje po Štajerskoj, str. 121-122. »Tako na pr. Vrankovići, koji se pre pojave njihove u Štajerskoj pominju kao uskoci u Senju 1540. g., a dve godine docnije kao kranjski uskoci u službi štajerskoj, žive i danas u potomcima svojim po selima oko Ludbrega i Križevaca, i slave Sv. Nikolu kao Krsno Ime. Ratkovići i Novakovići, koji su također bili senjski i žumberački uskoci, nalaze se i danas oko Koprivnice, Križevaca i Ivanića, a slave Sv. Stevana, Sv. Nikolu i druge. Vukmirovića i Ožegovića ima još nekoliko pravoslavnih porodica oko Koprivnice; a Sladojevići se nalaze oko Ivanića, gde ih je iz Štajerske preselio vojvoda Đorđe, koji je 1572. g. dobio austrijsko plemstvo za mnogobrojne zasluge na bojnim poljima, a 1597. g. pao u tursko ropstvo. Bakoši su se izgubili iz ovih krajeva ili se možda nalaze gdegod oko Koprivnice kao rimokatolici za koje nemam podataka (...) Margetići također žive u još u starom Varaždinskom Generalatu ili Slovinskoj Krajini, a ima ih i pravoslavnih i rimokatolika. Pravoslavni stanuju najviše oko Belovara, te su i danas napredni i poduzetni ljudi. Drobnjaka ima u tom kraju samo još u Vel. Pisanici; a Mišljenovićima, od kojih se Radola i Raić pominju i kao vojnici u četi vojvode Plavše Margetića 1555. g., nisam mogao da nađem potomka među današnjim pravoslavnim stanovništvom u granicama stare Slovinske Krajine, ali ih ima nešto istočnije po selima u blizini Ilove, gde se nalazi nekoliko kuća Mišljenovića sa raznim krsnim imenima. Nije pouzdano ali je vrlo verovatno, da je većina ovih vojvodskih porodica naših poreklom iz Bosne i Hercegovine, gde ima po 2, 3 pa i 8 i 12 sela i zaseoka, koji nose njihovo ime, a nemaju u sebi uvek i porodice istoimene sa nazivima sela. Uz to, i put njihov u Štajersku preko Kranjske i zapadne Slavonije upućuje nas na jugozapadne oblasti naše kao prvu postojbinu njihovu. Ali, i ako su ove vojvodske porodice napustile Štajersku i nema im više gotovo ni traga po negdašnjim njihovim staništima, ipak u

Fedor Moačanin smatra da je na dijelu slavonskog krajiškog područja sredinom 16. stoljeća doseljenih Srba bilo relativno mnogo, odnosno »prema broju vojnika možemo zaključiti da ih sigurno nije bilo manje od 1000 duša« samo na području između Ludbrega i Koprivnice.[87]

Sredinom 16. stoljeća je čitav prostor između Jadranskoga mora i rijeke Drave branilo oko 4000 vojnika.[88] Ako je procjena od 1000 duša Fedora Moačanina točna, to bi moglo značiti da je među njima bilo oko 200-300 vojnika, što je 5-8% svih vojnika na području između Jadrana i Drave. No treba istaknuti da su oni istovremeno bili koncentrirani na uskom pojasu između Ludbrega i Koprivnice, a njihov je udio tamo ipak nesumnjivo predstavljao nemali vojni potencijal Slavonske krajine.

Moačanin navodi da ranije spomenuti Ivan Margetić, kao ugledni vojni časnik, kako ranije u Osmanskom Carstvu, tako i u novoj sredini, očito nije pristao na podložništvo vlastelinstvu. »Zato mu je kralj Ferdinand dao posjed na rijeci Muri u Štajerskoj 1552. godine. Tu je stanovala njegova obitelj. U južnoj Štajerskoj bilo je u to vrijeme nastanjeno više obitelji prebjega iz Turske koji su služili u posadama utvrda na Slavonskoj Krajini. Očigledno se radilo o uglednijim. Ostali su uživali povlašteni položaj vlaha na imanjima hrvatskih plemića, dakako uz pristanak vlastelina.«[89] Prema tome, dio vlaškog stanovništva već je tada naseljen na vlastelinstvima i posjedima u Slavoniji. Ukoliko bismo prihvatili ovu pretpostavku Fedora Moačanina, mogli bismo zaključiti da su doseljenici imali položaj tzv. »privatnih Vlaha«, no to bi trebalo potvrditi ili odbaciti u, vjerujem, vrlo potrebnim budućim istraživanjima društvene strukture slavonskih vlastelinstava i posjeda druge polovice 16. stoljeća. Pri tome valja upozoriti da Ivan Margetić nije dobio »privatnovlaški« status, jer mu je kralj darovao posjed u Štajerskoj.

Od svih uskočkih naselja po Štajerskoj o kojima su se sačuvali dokumenti, najstarije je bilo ono u Veržeju na rijeci Muri. Josip Mal je o tome zapisao: »na zapovest kralja Ferdinanda naredio je, g. 1552., štajerski zemaljski glavar Ivan Ungnad veržejskim građanima da priskrbe Ivanu Margetiću pristojno stanovanje, našto je Margetićevoj ženi i deci otstupio građanin Stepan Kopavšek svoj dvorac pred trgom.« Mal dalje piše: »Taj prvi posed Margetić je, koji je živeo veći deo svoga života u vojnoj službi na granici, narednih godina znatno raširio pomoću štajerskih staleža, koji su, po želji kralja Ferdinanda, ta kupovanja kod veržejskih građana pospešivali preporučivali »da se sačuva i nastani spomenuti Margetić, koji se, dosada, u kraljevskoj i domovinskoj službi časno, verno i viteški podnašao, kao i druge pribeglice, koje su došle pod zaštitu hrišćanstva.« Kad je umro Margetić, oko g. 1564., nasledio ga je sin Ivan, a ovoga docnije mlađi brat Lazar. Kad su ovoga Turci zarobili, nije se više vratio u Štajersku, već je prestupio u voničku tursku službu, radi čega je nadvojvoda karlo oduzeo njegovoj obitelji dvorac kod Veržeja, te ga dao, g. 1588., uskočkom vojvodi Nikoli Ožegoviću, koji je godinu dana pre toga, dozvolom vlasti, u društvu Ivana Velikog Miloša iz Crikvene, posetio štajerske uskočke naseobin na Dravskom polju i Veržeju. Možda je Nikola Ožegović, kod tog pregleda, uhvatio zgodu te je zaprosio za uskočki dvorac kod Veržeja, kojeg je morao, pre dovršene druge godine, izručiti barunu Herberštajnu. G. 1555. dozvolio je Ferdinand kupovanje dvora među Ptujem i Mariborom za nastanjenje Uskoka. Najverovatnije je da su ih prvotno kanili nastaniti na zemljištu Vodogaj, gde je imao svoj dvorac mariborski građanin Krištof Vilenrajner. Bilo je svega skupa jedva sedam kmetija, koje su bile podložne žičkom samostanu. Zato što je to bilo premalo, kupili su štajerski staleži, dne 9. decembra 1555., za 425 funti fen. Od Sigismunda Galera dvorac više Ptuja, koji su docnije uopšte zvan »uskočki« (...)«[90] Ta doseljavanja su podupirali unutarnjoaustrijski zemaljski stanovi i zemaljski knez. Početkom 16. stoljeća je prevladalo uvjerenje da bi bilo uputno pri obrani iskoristiti bjegunce s osmanskog teritorija. [91]

---

svima tim mestima i mnogim drugim po Štajerskoj nalazi se često vrlo znatan broj porodica čija prezimena jasno ukazuju na njihovo srpsko-hrvatsko poreklo.«

87 F. Moačanin, Iz starije povijesti Srba str. 137-138.

88 D. Roksandić, Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana, str. 22.

89 F. Moačanin, Iz starije povijesti Srba str. 137-138.; A. Ivić, Srpski doseljenici u Slavoniji oko sredine XVI veka, Zbornik radova posvećen Jovanu Cvijiću, Beograd 1924., str. 439; R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, 1930., str. 15.

90 J. Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine, Beograd 1924., str. 84.

91 I. Voje, Migracijski procesi v slovenskom prostoru v turškem obdobju (16. do 18. stoletje), Zgodovinski časopis, 46, Ljubljana 1992., str. 324-325.

Posebno je zanimljiv popis iz 1542. godine koji jasno ilustrira u koja su se sela doseljavali pridošlice s jugoistoka (neovisno od njihovog etničkog podrijetla), a moguće je izračunati i njihov udio u ukupnom broju popisanih u Štajerskoj. U 19 sela u Ptujskom polju tj. prostoru između Ormoža i Ptuja uz rijeke Dravu i Pesnicu, popisano je 265 osoba, a s prezimena koja ukazuju na doseljenike s jugoistoka je popisano 56 takvih osoba ili 21,1 posto odnosno približno jedna petina.[92]

Na slična doseljavanja ukazuje niz prezimena koja su zabilježena u brojnim ranonovovjekovni izvorima od kojih ću donijeti tek nekoliko primjera. Podatci iz popisa od 1572., 1655. i 1705. mogu približno ilustrirati udio doseljenika s jugoistoka u Ormož, koji je između kraja 16. i početka 18. stoljeća iznosio između četvrtine i petine.[93] Taj se udio slaže s uzorkom od 19 sela na Ptujskom polju.

I u Dravskom polju su vlastelini doseljavali ljude s jugoistoka. U nekim selima su doseljenici dominirali. Draženovci su bili 100 posto naseljeni s doseljenicima hrvatskog i srpskog podrijetla, Pongerci, Prepolje i Trniče su imali 2/3 doseljenika s jugoistoka, a Spodnje Rače, Podova, Brezula, Marjeta, Gerečja Vas i Putjsko Pobrežje polovinu doseljenika. Spodnje Pleterja, Župečka Vas i Boršt su imali 1/3 doseljenika, Bohova, Miklavž, Požeg, Črešnjevec, Stražgonjci, Dragonja Vas i Zgornje Pleterje oko 25 posto, a Cirkovci oko 20 posto.[94] U trećini sela je moguće uočiti doseljenike koji su bježali pred Osmanlijama, a popisano je oko 150 doseljeničkih obitelji koje su predstavljale udio od 12,5 posto ukupnog broja stanovnika Dravskog polja, što je znatno manji udio od Ptujskog polja pa možemo pretpostaviti kako se s udaljavanjem od istočne granice Svetoga Rimskog Carstva smanjivao udio doseljenika s jugoistoka koji su bježali pred osmanskim prodorima, a među kojima su se očito nalazili i oni u vlaškom statusu, a bili su pravoslavni.

U ovom tekstu autor na temelju neobjavljenih i objavljenih izvora te literature razmatra procese najstarijih srpskih naseljavanja u Podravini, koja su započela u prvoj polovici 15. stoljeća. Čini se da su ti doseljenici ostavili traga u govoru područja (novoštokavština) koje su naselili, a sjećanja na njihovo doseljavanje predstavljaju prezimena koja postoje do danas. Pojavom manastira Lepavine, po predaji osnovanog sredinom 16. stoljeća, u Podravini se organizacijski utemeljuje Srpska pravoslavna crkva, iako je njenih pripadnika (pa i svećenika) na ovome području bilo i u 15. stoljeću. Manastir Lepavina nije osnovan slučajno jer se njegovo osnivanje vremenski podudara s naseljavanjem prvih vlaških zajednica na širem prostoru. Iako nema kontinuitet djelovanja, manastir Lepavina predstavlja jednu od najzapadnijih organizacijskih jezgri srpske pravoslavne crkve između Jadranskog mora i rijeke Drave.

SUMMARY

The author on the basis of published and unpublished sources and literature examines the processes of the oldest Serbian settlement in Podravina, which began in the first half of the 15th century. It seems that these settlers left their mark in the speech areas that are inhabited, and the memories of their immigration are names that exist to this day. The research involved the migration of the Serbian population in the 16th century. Part of the information relates to the early history of the monastery Lepavina.

92 V. Bračič, Ptujsko polje v luči imenjskih cenitev iz leta 1542., Ptujski zbornik IV, Maribor 1975., 236-249.

93 B. Golec, Ormož v stolejih mestne avtonomije. Posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikoslovna podoba mesta ob Dravi 1331-1849., Ljubljana 2005., 133-179.

94 J. Koropec, Imenjska cenitev leta 1542 in Dravsko polje, Ptujski zbornik IV, Maribor 1975.,198.

IZMEĐU MOTIKE I MAČA – RAZBOJNIŠTVO NA PODRUČJU VALPOVA I MIHOLJCA U PRVOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA

BETWEEN THE HOE AND THE SWORD – ROBBERIES IN THE AREA OF VALPOVO AND MIHOLJAC IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY

Mihael SUČIĆ
Prilaz 2i
31554 Tiborjanci
Hrvatska
sucozag@gmail.com

Primljeno / Received: 15. 6. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2016.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC: 343.979(497.5Valpovo)“17”
[343.92+343.973] (497.5Valpovo)“17

SAŽETAK

Na osnovi pisanih povijesnih izvora i dostupne literature, autor analizira život podložničkog stanovništva i razvoj razbojništva u Valpovštini u 18. stoljeću. To je istodobno i analiza međuodnosa između spomenutih aktera s drugim akterima kao što su vlastelin Petar II. Antun Hilleprand von Prandau,vlastelinska uprava i okolišni faktori kao što su šume i močvare. Razbojničke skupine su kroz navedene međuodnose utjecale na gospodarski razvoj vlastelinstva Valpovo koristeći spomenute okolišne faktore.

Ključne riječi: Valpovo, razbojničke skupine, močvare
Key words: Valpovo, bandit groups, wetlands

1. UVOD

Područje kroz koje prolaze rijeke Drava, Karašica i Vučica između Osijeka na istoku, rijeke Vuke na jugu i obronaka Papuka na zapadu nekada je bilo okrupljeno u vlastelinstvo Valpovo. Za bolje shvaćanje određenog područja u nekom razdoblju važno je istražiti okolišne faktore. Pod okolišne faktore tijekom 17. i 18. stoljeća podrazumijevamo rijeke, šume, močvare, riječne i kopnene putove, ali i ljude. U potonje ubrajamo sve moguće skupine i pojedince pa tako i na promatranom području vlastelina Prandaua, vlastelinske službenike, podložničko stanovništvo i mnogobrojne razbojnike koji su često djelovali u skupinama. Ovisno o uvjetima o kojima će biti riječi kroz cijeli rad svi su nabrojani faktori, odnosno okolišni elementi djelovali kao svojevrstan živi organizam. Sve je ovisilo o tome u kojoj mjeri pojedini nabrojani akter utječu na druge dijelove okoliša. Tijekom toga međuodnosa razvijaju se procesi koji djeluju na svakodnevni život pojedinaca, obitelji ili naselja. Opisane međuodnose, kao i okolišne faktore možemo uočiti i na promatranom području današnje Miholjštine i Valpovštine koji su bili uobičajeni i na prostoru međuriječja Drave, Dunava i Save.

U okviru povijesne znanosti na prostoru hrvatskih povijesnih zemalja proučavanju su područja Valpova i Miholjca i samim time razbojništva doprinijeli Igor Karaman, Ive Mažuran, Ljerka Perči i drugi. Na osnovi radova spomenutih autora i pisanih povijesnih izvora govorit ću o razvoju razbojništva i kako su utjecali mnogobrojni okolišni faktori na potonji. U prvom je redu bitno utvrditi kako su pojedini slojevi društva doživljavali razbojničke skupine, ali i kako su razbojnici djelovali na svakodnevni život ljudi. Također je potrebno primijetiti različiti odnos razbojnika prema pojedinim okolišnim elementima kao što su šume i močvare, ali i od drugih ljudi. Prije nego što se pokuša iznijeti interpretacija na spomenuta istraživačka pitanja potrebno je nešto reći o ekonomsko-političkim okolnostima na području međuriječja, to jest Slavonije, a tek onda na prostoru osamnaestoljetnog vlastelinstva Valpovo. Time se može doći do povijesnog konteksta u kojemu nastaju i djeluju mnogobrojne razbojničke skupine.

2. UZROCI RAZVOJA RAZBOJNIŠTVA

Proučavajući razdoblje prve polovice 18. stoljeća s vremenom počinje sve učestalije traženje nameta od strane zemljišnog gospodara Prandaua i njegovih službenika. U prvom se redu misli na naturalna davanju, ali i na tlaku i desetine. To je bio uobičajen način ponašanja među vlastelinskim upravama diljem područja koji su nekada bili pod osmanskom vlasti. Takvom su opskrbom poljoprivrednim proizvodima lakše sudjelovali na tržištu od Banata, preko Slavonije i Baranje pa sve do Austrijskih nasljednih zemalja. U takvim su okolnostima poljoprivredni proizvodi od podložničkog stanovništva bili marginalizirani i nisu se mogli plasirati na tržište. Opisani se odnos između vlastelinske uprave i podložnika razlikovao od međuodnosa između podložnika i službenika Dvorske komore koji su tražili namete u novcu zbog financiranja birokracije i vojnih pothvata diljem Europe.[1] Primjer je za navedeni međuodnos pravilnik o dužnostima podložničkih obitelji vlastelinstva Valpovo od 5. svibnja 1723. godine. U nekim se od točaka navodi da svaki muški punoljetni podložnik treba izvršiti dvanaest dana godišnje tlake, a ako je držao i konje ili volove davao je i četiri dana tlake s potonjim životinjama. Ako se usporedi s dužnostima koje su proizlazile iz odluka Caraffine komisije može se uočiti da su podložnici izvšavali obveze u novcu i da im je pravilnik bio svojevrstan šok koji je dodatno utjecao na pogoršanje životnih uvjeta. Sve će spomenuto tijekom 1730-ih i 1740-ih godina utjecati na razvoj razbojništva. Ono je dodatno ometalo gospodarski razvoj diljem Slavonije pa i na vlastelinstvu Valpovo.[2] Sve se opisano razvijalo i na drugim slavonskim vlastelinstvima pa stanje na valpovačkom vlastelinstvu nije bilo odstupanje od pravila. Vlastelinski službenici su često bili i u službi Dvorske komore što je dodatno utjecalo da se ne provodi sankcioniranje nepravilnosti i nepoštivanje urbarijalnih regulacija Uz razbojništvo se javljaju i mnogobrojne tužbe od strane podložničkih obitelji. Žalili su se komisijama koje su često organizirane od Dvorske komore, ali i vojne vlasti. Veliki se broj tužbi od strane podložnika skupljao tijekom 1736. godine. U njima se prvenstveno progovaralo o velikim poreznim opterećenjima.

Razvoj gospodarstva je još više patio i zbog niske produktivnosti i nedovoljne proizvodnje. Važno je spomenuti da su neke podložničke obitelji migrirale u zapadnije dijelove Habsburške Monarhije ili u krajeve južno od Save, to jest u Osmansko Carstvo. Svi oni koji bi ostajali na području vlastelinstva Valpovo i pri tome postajali razbojnici u većini su slučajeva shvaćani od vlastelinske vlasti i drugih podložnika kao razbojnici dok se ne bi stvorila kritična masa nezadovoljnih podložnika na pojedinom dijelu vlastelinstva. O tome je izvještavao i general Khevenhüller tijekom 1733. godine. U jednom je izvještaju vladaru Karlu VI. napomenuo da su podložničke obitelji zbog prekobrojnih nameta postajali razbojnici.[3] Neprekidno su od početka 1720-ih godina utjecali na prostoru od sjeverozapada prema jugoistoku, to jest na području gdje je koncentracija šuma i močvara.[4]

U opisanim je uvjetima sredinom 1730-ih godina djelovala komisija na čelu s generalom Hamiltonom. Posjećivala je naselja pri čemu je popisivala stanovništvo i pokretnu i nepokretnu imovinu. Nakon što je kabinet vladara Karla VI. dobio popis iz Slavonije donio je 22. svibnja 1737. godine urbarijalnu regulaciju koja je poznatija pod imenom Slavonski ili Karlov urbar. Jedan je od glavnih ciljeva regulacije trebalo biti sređivanje međuodnosa između vlastelinskih uprava i podložničkih obitelji. Proučavajući svih četrnaest točaka regulacije mogu se primijetiti uredbe kojima su se pokušavale spriječiti mnogobrojne zloupotrebe, ali i ostale probleme na vlastelinstvima diljem Slavonije pa i šire. Također,

---

1 Josef KULISCHER, *Opća ekonomska povijest srednjega vijeka i novoga vijeka, druga knjiga novi vijek*, prev. Ljerka Kuntić i drugi (Zagreb: Kultura, 1957), 11-12.

2 Ive MAŽURAN, *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga* (Osijek: HAZU, 1993), 67 i 69; Ljerka PERČI, »Valpovačko vlastelinstvo i valpovačka mostarina 1731.-1737.,« *Scrinia slavonica* 10 (2010), 178-179 i 181-186; Rudolf BIĆANIĆ, *Počeci kapitalizma u hrvatskoj ekonomici i politici* (Zagreb: Školska knjiga, 1952), 25.

3 Slavko GAVRILOVIĆ, »Seljački nemiri u istočnoj Slavoniji i Sremu 1736. godine,« *Radovi instituta za hrvatsku povijest* 5 (1973), 359-362; I. MAŽURAN 1993, 67.

4 LJ. PERČI 2010, 178-184.

se na određeni način može uočiti i pokušaj smanjivanja razvoja i širenja razbojništva.[5] U urbarijalnoj regulaciji su vidljive i odredbe koje su donošene prijašnjih godina, a koje su se otežano provodile. Na temelju spomenutih izvještaja, a osobito izvještaja komisije na čelu koje je bio već navedeni general Hamilton vladar Karlo VI. je bio svjestan da upravna infrastruktura na prostoru međuriječja Drave, Dunava i Save nije dovoljna za provođenje urbarijalne regulacije. Iz toga je razloga odlučeno osnovati zemaljsku vladu na čelu s glavnim upraviteljem u Osijeku. S tim se činom nije mnogo promijenilo realno stanje u upravnoj infrastrukturi na prostoru Slavonije. U prvom redu jer je osnovana samo nova krovna institucija koja nije imala svoje vojne i upravne službenike. Prema tome ne treba čuditi da je surađivala, odnosno koristila u nekim radnjama vezanima uz razvoj gospodarstva vlastelinske službenike, neovisno jesu li bili panduri ili majstori. Vlastelini i njihovi upravitelji su takvo stanje znali iskoristiti vršenjem utjecaja na spomenute komisije i organe koji su trebali regulirati odnose, a koji su zapravo zatajivali nepravilnosti tijekom provođenja odredbi Karlova urbara.[6] Kada se sve opisano uzme u obzir postaje nam jasnije zašto su se još desetljećima nastavile događati nepravilnosti u međuodnosu između vlastelina, njihovih uprava i podložničkog stanovništva.

Životni uvjeti su se tijekom 1740-ih godina još više pogoršali. Pogotovo kada se uzme u obzir da se pokrenuo i trajao rat za habsburšku baštinu u kojemu je sudjelovao i veliki broj vojnika s prostora Vojne krajine koja se rasprostirala uz rijeku Savu. Sudjelovali su i prisilno regrutirani pojedinci iz razbojničkih skupina i podložnici čiji je nedostatak još dodatno utjecao na povećanje gospodarskih problema koji su opet imali za posljedicu sve raširenije pobune. One nisu zaobilazile niti prostor valpovačkog vlastelinstva. Tome se kao i prije u prvom redu htjelo stati na kraj osnivanjem komisije na čelu koje je 1743. godine bio Engelshofen. Glavni je cilj komisije bio taj da uoči stanje prije moguće inkorporacije Slavonije i Hrvatske. Isto su kao i prijašnji putovali u mnogobrojna naselja diljem Slavonije pa tako i u Valpovo gdje je podložničko stanovništvo iznosilo žalbe u srpnju i kolovozu 1743. godine. Iako vojne postrojbe više nisu bile stacionirane na prostoru Provincijala Slavonije, barem ne više u brojnosti kao početkom 18. stoljeća podložničko stanovništvo je i dalje financiralo slavonske krajišnike u zapadnijim dijelovima Habsburške Monarhije i u ostalim dijelovima Europe koja možemo interpretirati kao dijelove gdje je rasprostranjeno njemačko govorno područje. Jedan su od poznatijih primjera Trenkovi panduri u kojima je sudjelovalo i do dvije tisuće ljudi. Trenkovi panduri su samim svojim postojanjem i djelovanjem na mnogobrojne načine uzrokovali negativne posljedice. U prvom redu su financirani od strane slavonskog podložničkog stanovništva. Kao drugo, a što je već spomenuto pripadnici pandura koji su prisilno regrutirani među razbojnicima, ali i podložnicima što je za posljedicu imalo nedostatak muške radne snage za uglavnom poljoprivredno orijentirano stanovništvo. U dovoljnoj mjeri govori i pretpostavka da se između 80% i 90% europskog stanovništva samo bavilo i živjelo od ratarstva ili stočarstva tijekom ranoga novoga vijeka, a što je vidljivo i iz provođenih popisa od strane Dvorske komore na prostoru Slavonije kao i vlastelinstva Valpovo. Sve je spomenuto imalo dalekosežne posljedice. Budući da su za ranonovovjekovno ratarstvo muškarci bili od velike važnosti iz jednostavnog razloga jer su radili na oranicama, livadama i pašnjacima njihovo je regrutiranje imalo izražene posljedice na gospodarstvo podložničkih domaćinstava, ali i općenito na razvoj vlastelinstava. Uzimajući u obzir strogost koja se provodila među unovačenima se javljalo i nezadovoljstvo pri čemu su se nakon nekog vremena u većini slučajeva vraćali u svoj rodni kraj. Oni su zapravo dezertirtali. Iz toga ih je razloga uprava diljem promatranog područja tražila nakon čega bi ih i kažnjavala pa su oni radije postajali pripadnici razbojničkih skupina, to jest hajduci pri čemu su znali voditi i svoje obitelji.[7] U takvim

[5] I. MAŽURAN 1993, 67-68 i 70; Milivoj VEŽIĆ, ur., *Urbar hrvatsko slavonski* (Zagreb: Pravničko družtvo, 1882), 164-171; Josip BÖSENDORFER, *Agrarni odnosi u Slavoniji* (Zagreb: Izdavački zavod JAZU, 1950), 195-198.

[6] Branislav ĐURĐEV i drugi, ur., *Historija naroda Jugoslavije*, sv. 2 (Zagreb: Školska knjiga, 1959), 1034; I. MAŽURAN 1993, 70.

[7] Josip BÖSENDORFER, *Kako je došlo do slavonskog urbara 1756. godine?* (Zagreb: JAZU, 1931), 11-12; Igor KARAMAN, *Valpovačko vlastelinstvo: ekonomsko-historijska analiza* (Zagreb: JAZU, 1962), 27; Fernand BRAUDEL, *Strukture svakidašnjice: Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od 15. do 18. stoljeća*, prev. Dubravka Celebrini i drugi (Zagreb: August Cesarec, 1992), 39.

su uvjetima mnogobrojna vlastelinstva diljem Slavonije gubila radnu snagu i izvor prihoda, a vojska radnu snagu za gradnju infrastrukture i izvore poljoprivrednih proizvoda kao i drugih potrepština. Naposljetku, najviše su opisani procesi pogodili podložničke obitelji koje su ostajale na svojim gospodarstvima jer su im se povećavali nameti zbog potreba i želja vlastelinskih uprava, a o kojima će biti više riječi u sljedećem poglavlju. Ne treba iznenaditi već navedeno izbijanje novih nezadovoljstava koja su se znala pretvarati u otvorene nemire. Nezadovoljstvo se dodatno povećavalo te i ubrzalo osnivanjem županija od 1745. godine koje je donijelo samo još podavanja za izvršavanje od strane podložnika, a vlastelinskim upravama veće ovlasti. Može se zaključiti da je to bila u određenoj mjeri posljedica spomenutog rata uz stalna lobiranja od plemstva iz civilne Hrvatske jer je vladarica Marija Terezija htjela izaći u susret plemstvu s novim kompromisnim rješenjima radi potrebne za njihovom potporom.[8] Novoutemeljene županijske skupštine su pokušavale svemu navedenome stati na kraj s velikim brojem zaključaka i zabrana koje su ostajale samo mrtvo slovo na papiru. Kao primjer neuspješnih pokušaja možemo spomenuti zaključak iz 5. srpnja 1746. godine. U njemu se napominje da se vlastelinskim i županijskim službenicima zabranjuje zadržavanje zaplijenjenog novca, odijela, oružja, pekarskih i mesarskih proizvoda.[9] Da je to samo bilo slovo na papiru u dovoljnoj mjeri govore tužbe koje će izaći na vidjelo tijekom pobune sredinom 1750-ih godina. Od tih su istih vlastelina koji su preko svojih predstavnika donosili ovakve i slične odredbe upravitelji i činovnici zatajivali kontribuciju i potrepštine za vojsku. Sve u svemu, u takvim su se uvjetima podložničke obitelji žalile diljem promatranog područja. Od vlastelinstva Virovitica, preko Našica i Valpova do Nuštra. Neki su se žalili na ponašanje vlastelinskih uprava, a neki na sukobe s vojnicima, odnosno krajišnicima.[10]

3. ŠUME I MOČVARE KAO PLODNO TLO RAZVOJA RAZBOJNIŠTVA

Kopneni putovi koji su prolazili kroz šume i močvare tijekom ranoga novoga vijeka su bili plodno tlo za razvoj razbojništva. Na promatranom području osamnaestoljetnog vlastelinstva Valpovo ističe se i nekoliko skela koje možemo promatrati kao dio važnog kopnenog puta koji je spajao Osijek s Viroviticom i Pečuhom. Jedna je od najprometnijih točaka bila takozvana miholjačka skela uz koju se još u 16. stoljeću spominje i da se dobivao prihod od ulovljene ribe na Dravi sa skele ili oko skele. Na temelju toga podatka možemo uočiti da se skela nije koristila samo za prijevoz nego i ribolov. Za razliku od miholjačke na skeli blizu Valpova je zabilježena i pristojba na izgubljenu stoku i bjegunce.[11] Samo se po sebi nameće pitanje zašto je takva jedna pristojba uz valpovačku, a ne uz prethodno spomenutu skelu. Budući da je miholjčka skela još od srednjega vijeka povezivala ugarski i slavonski dio srednjovjekovnih zemalja krune sv. Stjepana pa Osmanskog Carstva, a od kraja 17. stoljeća i dijelove Habsburške Monarhije bila je dio već spomenute prometnice koja se sastojala od kopnenog i riječnog dijela, a povezivala je Ilok, Osijek i Pečuh u Ugarskoj. Bila je dio, modernim rječnikom, regionalne prometne magistrale koja je naročito još više došla do izražaja nakon nestanka, uništenja takozvanog Sulejmanova mosta. Toga su itekako bili svjesni razbojnici, odnosno svakojaki bjegunci pokušavali prijeći Dravu preko skele kod Valpova jer je ona bila lokalnog, u osamnaestom stoljeću vlastelinskog značaja. Sličan je status imala i skela kod Petrijevaca čiji je razlog podizanja velika koncentracija stanovništva na prostoru ušća rijeke Karašice u Dravu.

Posebnost je spomenute rijeke Drave ta što je desna obala bila viša od lijeve, a što je uz ljudsko djelovanje kroz isušivanje od prvih desetljeća 18. stoljeća utjecalo na razvoj gospodarstva u sjevernijim dijelovima promatranog područja. U suštini svega imamo vidljivo kultivirane prostore uz sela koja

---

8 J. BÖSENDORFER 1931, 1; Ivana HORBEC, »Slavonske županije između Banske Hrvatske i Mađarske: uspostava civilne uprave i pitanje poreznog sustava u 18. stoljeću,« *Arhivski vjesnik* 53 (2010), 180-181.

9 J. BÖSENDORFER 1931, 7.

10 J. BÖSENDORFER 1931, 13.

11 Stjepan SRŠAN, ur., *Popis sandžaka Požega 1579. godine*, prev. Fazileta Hafizović (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2001), 258, 328-329, 333, 358 i 387; Milan VRBANUS, »Gospodarske prilike u Donjem Miholjcu i donjomiholjačkoj okolici u prvoj polovini 18. stoljeća,« u: *Donji Miholjac: od 11. do 20. stoljeća*, ur. Stanko Andrić (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2010), 63.

možemo primijetiti uz Dravu na zemljovidima iz 1730-ih godina. Jedan je od reprezentativnijih primjera prostor sela Gat. Ono je na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće bilo močvarno jer se nalazilo između Drave i Karašice i samim time bilo dobar zbjeg za podložničke obitelji. Kada takvo stanje područja kompariramo sa stanjem tri desetljeća kasnije možemo uočiti da se naselje prebacilo s lijeve obale Karašice na desnu. Samim time bi mogli zaključiti da su područje između Drave i Karašice mogli ostaviti na milost i nemilost vode, ali nisu. Oni su cijelo područje kultivirali i pretvorili u obradive površine kako je vidljivo na zemljovidu. Sličan je proces kultiviranja uočljiv i na prostoru oko trgovišta Valpovo.[12] U takvim su okolnostima i gospodarskom razvoju nestajali mogući zbjegovi i područja stalnog djelovanja razbojnika na opisanom području. Takav razvoj ne treba previše čuditi jer je trgovište Valpovo bilo upravno vlastelinsko središte, ali i prometno sjecište i gospodarsko središte.[13] Orijentiranost je vlastelinske uprave u prvom redu bila u sjevernijim dijelovima vlastelinstva zbog prometne i gospodarske važnosti Drave i kopnenog puta koji spaja Osijek preko Valpova i Miholjca s Viroviticom ili preko Drave s Pečuhom, a što je svakako utjecalo na pomjeranje razvoja razbojništva prema južnim dijelovima vlastelinstva, to jest u međuriječje dravskih pritoka Karašice i Vučice. Ipak je potrebno spomenuti da nisu samo vlasti i podložničko stanovništvo pridavali važnost skela preko Drave i mostova preko dravskih pritoka nego i razbojničke skupine imamo primjera iz 1730-ih godina. Tih je godina, kako je već navedeno u prošlom poglavlju, došlo do povećanja žalbi protiv davanja i poslova koje su podložničke obitelji morale davati na slavonskim vlastelinstvima pa tako i na vlastelinstvu Valpovo. Pojedinci ili skupine podložnika su u takvim uvjetima kao jedino rješenje sve više razmatrali pristupanje već desetljećima prisutnim razbojničkim družinama. Koliko se razbojništvo proširilo dovoljno govori podatak da su unatoč kultiviranosti opisanih sjevernih krajeva i samim time zaštićenosti prostora djelovali i na tome prostoru u nekoliko navrata. O tome je u detalje pisao jedan od vlastelinskih službenika Repeša od 1732. godine do 1735. godine.[14] Važno je napomenuti da su to bile iznimke, a ne pravilo jer je u tim krajevima nedostajalo močvarnih područja koje su razbojnici interpretirali kao prostore za zbjegove.

Uz spominjano podložničko stanovništvo, i vojsku sjeverni kopneni put uz Dravu i druge lokalne kopnene putove koristili su i trgovci iz većih središta kao što je Osijek, ali i goniči stoke iz istočnijih krajeva Habsburške Monarhije koji su ju vodili prema sajmovima i gradovima u civilnoj Hrvatskoj i u Austrijskim nasljednim zemljama.[15] Često su navedeni putnici i trgovci sa svojom robom bili i mogući plijen razbojničkih skupina. Naročito ako bi putovali lokalnim kopnenim putovima, a ne sjevernim koji je povezivao Valpovo i Miholjac i koji je danonoćno bio čuvan od strane vlastelinskih pandura. Iz toga su se razloga tijekom putovanja manje čuvanim putovima okupljali u konvojima. Bile su čak organizirane patrole podložnika na čelu s harambašama u pojedinim selima diljem valpovačkog vlastelinstva, a što je bio trend i na drugim slavonskim vlastelinstvima. Unatoč tome opisano se djelovanje razbojnika i dalje širilo od jugoistoka kod Brođanaca, Zelčina i Koške do sjeverozapada kod Kapelne i Čađavice. O tim je procesima pisao i upravitelj koji spominje da se na putu između Koške i Bizovca ne može normalno putovati i da razbojničke skupine upadaju u sela okružena šumom i močvarama.[16] Kao primjer možemo navesti krađu koja se dogodila tijekom akcije razbojnika Stojka i njegove skupine u selu Habjanovci južno od Bizovca. Njih je sedmero ušlo u selo i otelo pet seljaka i nekoliko konja za koje su naposljetku tražili sto forinti.[17] U takvim je uvjetima barun Prandau pozivao vojsku iz Osijeka jer vlastelinski panduri nisu mogli u dovoljnoj mjeri smanjiti povećavanje razbojništva. Oni su najčešće služili kao zaštitnici ljudi koji su raznosili poštu dok su vojnici lovili razbojnike. Tako je na zahtjev

[12] Hrvatski državni arhiv (HDA), Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*.

[13] I. MAŽURAN 1993, 362-364 i 386-391.

[14] LJ. PERČI 2010, 180.

[15] LJ. PERČI 2010, 171.

[16] LJ. PERČI 2010, 181-184.

[17] LJ. PERČI 2010, 171 i 185.

vlastelina Prandaua 1733. godine zaposleno nekoliko pandura koji su izričito morali čuvati konjanike koji su raznosili poštu sjevernim kopnenim putom.[18]

Nekoliko puta spominjane močvare vlastelin Petar II. Antun Hilleprand von Prandau shvaćao je kao prijetnju za gospodarski razvoj svoga vlastelinstva pa je zahtijevao i provodio isušivanje. Možemo pretpostaviti i da je već 1720-ih godina shvaćao i da su močvare potencijalni razbojnički zbjegovi. Na takav jasan način prema močvarama nikada nisu pristupili niti Dvorska komora niti vojna vlast tijekom svojevrsnog kondominija prva tri i pol desetljeća habsburške vlasti na prostoru osamnaestoljetnog vlastelinstva Valpovo. Jedino su se trudili provoditi isušivanje uz pomoć podložničkog stanovništva prostora uz kopnene putove bitne za prometnu povezanost područja s ostatkom Slavonije i drugih regija Habsburške Monarhije. Za razliku od navedenih institucija koje su vidjele područje kao priliku za eksploataciju uz što manje ulaganja barun i upravitelji vlastelinstva Valpovo su uz iskorištavanje područja i ulagali u njega u što se svakako uklapa i spomenuto isušivanje močvara.[19] Navedeni radovi koji su smanjivali područja pod vodom kao i sav ostali rad na prostoru vlastelinstva provođen je radnom rentom podložnika. Prema tome i takav je rad u suštini utjecao na povećanje negodovanja, ali i razbojništva tijekom 1730-ih godina unatoč tome što je isušivanje močvara dobrodošlo i svakodnevnom životu i podložničkim obiteljima zbog nastanka oranica, pašnjaka i ostalih obradivih površina.[20] Da se podložničko stanovništvo konkretno žalilo i na isušivanje močvara, to jest na prekomjerne vode pronalazimo primjer iz jedne od mnogobrojnih regulacija međuodnosa između vlastelina i podložnika tijekom prve polovice 18. stoljeća. U jednoj privremenoj regulaciji koja je prethodila slavonskom urbaru iz 1756. godine spominje se da ne treba više kod slučajnih poplava podložnik za podložnika snositi troškove, odnosno selo za selo nego da se za to treba pobrinuti zemljišni gospodar.[21] Što se tiče odnosa podložničkog stanovništva prema močvarama možemo dobiti određenu sliku koristeći izvještaj putopisca Taubea. U njemu je naveo da se čak slavonsko stanovništvo zna žaliti i protiviti isušivanjima jer su područja pod vodom dobra za stočnu ispašu.[22] Na donekle su sličan način shvaćali močvare razbojnici čiji se broj povećavao, kako je već spomenuto, diljem međuriječja Drave i Save pa tako i na području međuriječja dravskih pritoka na valpovačkom vlastelinstvu. Oni su prema tome pljačkali u južnijim krajevima vlastelinstva, odnosno na prostoru južno od kopnenog puta koji je spajao Petrijevce, Valpovo i Miholjac i koji je bio žila kucavica gospodarskog razvoja vlastelinstva. Ipak je važno spomenuti da su ponekad razbojnici tijekom djelovanja i po sjevernom kopnenom putu Petrijevci-Miholjac nalazili zbjeg u močvarama između Drave i Karašice kojih je bio manji broj usporedivo s lijevom stranom Drave. Od svih se područja s močvarama na desnoj obali Drave naročito ističe prostor šume Lipovacz sjeverno od Petrijevaca uz Dravu prema Baranji.[23]

Unatoč tome što je barun većinu vremena bio u Beču bio je upoznat s krađom sve brojnijih razbojničkih skupina. Tako je tijekom ljetnih mjeseci dolazio do informacija o skupinama razbojnika koji svojim djelovanjem remete sigurnost putnika i seljaka između Našica i Osijeka. Kada se promotri navedeno područje na zemljovidu iz 1730-ih godina može se primijetiti da je ono bilo slabo prohodno, to jest da je kopneni put prolazio kroz šume i močvare nastale od voda iz rijeke Vučice i okolnih kanala. Na osnovi se izvještaja upravitelja Anneisa iz srpnja 1731. godine mogu navesti imena razbojnika koji su dolazili iz Čađavice i okolnih naselja. Oni su po imenima Živko, Stipan, Tomica, Vinko, Mijo, Mato i još mnogi drugi. Neki su od njih zbog djelovanja i skrivanja najvjerojatnije preko spomenute šume Lipovacz otišli do Baranje da bi se vratili u svoje zbjegove na valpovačkom vlastelinstvu do kraja godi-

---

18 Ive MAŽURAN, *Valpovo: sedam stoljeća znakovite prošlosti* (Valpovo: Ogranak Matice hrvatske Valpovo, 2004), 59; I. MAŽURAN 1993, 55; LJ. PERČI 2010, 182; J. BÖSENDORFER 1931, 258.

19 I. KARAMAN 1962, 19-20; I. MAŽURAN 2004, 73.

20 Igor KARAMAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti 18.-20. st.* (Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku, 1997), 58; I. MAŽURAN 1993, 67; LJ. PERČI 2010, 178-181.

21 J. BÖSENDORFER 1931, 45.

22 Friedrich Wilhelm TAUBE, *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema* (Osijek: Državni arhiv, 2012), 22.

23 HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*.

ne.[24] Kada se uzme u obzir opisano putovanje razbojnika, ali i udaljenost Kapelne, Čađavice i Koške vidljivo je da je pojava razbojništva povećavala učestalost migracija na promatranom području. Razbojnici su pojedinačno ili u skupinama s obiteljima slijedili rasprostranjenost močvara i šuma pa su sa sjeverozapada odlazili prema jugozapadu vlastelinstva. Možemo slobodno reći da su ustvari pratili tok rijeka, u ovom slučaju tok rijeke Vučice i njezine pritoke. Za razliku od razbojnika iz podložničkih obitelji naselja Čađavice koji se javljuju 1730-ih godina razbojnici iz Kapelne se pojavljuju već 1720-ih godina. Bitno je napomenuti da je takvome razvoju uz loše gospodarsko stanje doprinio i položaj Kapelne. Naselje Kapelna se nalazilo izvan glavnih kopnenih i riječnih putova uz rijeku Karašicu koja je poplavljivala svojim vodama velika područja pod šumama. Razbojništvo se toliko raširilo među podložničkim obiteljima Kapelne da je vlastelinska uprava u suradnji s vojskom iz Osijeka spalila i srušila čitavo selo 1725. godine i pri tome zaustavila širenje razbojništva na nekoliko godina.[25] Razvoj razbojništva se nastavilo i sredinom 1730-ih godina na istome području kao i 1720-ih godina. Tijekom jedne je od pljački do trideset razbojnika otišlo do Petrijevaca i opljačkalo nekoliko obitelji u jednom od najvećih naselja vlastelinstva. Potom se pokrenula potjera od strane vlastelinske uprave koja je trajala tijekom prvih mjeseci 1735. godine kroz šume kod Bizovca, Koške pa sve do Podgorača i rijeke Vuke. Tijekom jedne je od mnogobrojnih potjera u ožujku 1735. godine jedan od pandura poginuo utapanjem u močvari.[26] Na osnovi svega spomenutoga možemo primijetiti da su razbojnici pratili močvarna područja i ne samo tijekom djelovanja nego i tijekom skrivanja jer su se u njima osjećali sigurno kao i njihovi preci krajem 17. stoljeća. Kao što smo mogli uočiti nekada se nisu osjećali sigurni u močvarama vlastelinstva pa su odlazili na područja obližnjih vlastelinstava.

Istražujući povijesne izvore možemo uočiti da je isusovac Bartol Kašić u prvoj polovici 17. stoljeća progovorio o svojim doživljajima usko vezanima uz svakodnevne migracije stanovništva. Između ostalog je naveo da preko većine kopnenih putova od crkava prolaze muškarci i žene prema svojim domaćinstvima. Njihove kuće su bile udaljene od spomenutih putova u šumama i močvarama. Glavni je razlog sigurnost jer su se stanovnici bojali krađe od strane razbojnika ili osmanske vojske koji su ih mogli tražiti novac, potrepštine ili ih zlostavljati.[27] Iz istih su razloga na području međuriječja Drave, Dunava i Save pa tako i na prostoru Valpova i okolice u zadnjim desetljećima 17. stoljeća stanovnici odlazili iz naselja koja su bila uz kopnene putove i odlazili u obližnje šume koja su bila pod vodom. Ipak je bitno navesti da su se znali zadržavati u selima poput Gata koja su bila udaljena od glavnih kopnenih putova na neprohodnim područjima zbog spominjanog širenja vodenih površina iz obližnjih rijeka Karašice i Drave. Prema tome, tijekom 1680-ih godina su uz razbojnike izbjegavali i osmansku vojsku koja se osvećivala za vojne poraze diljem zemalja krune svetog Stjepana, a od 1687. godine i dolaskom habsburške vojske i vlasti koje su isto od podložničkog stanovništva zahtijevale svakodnevne potrepštine i novac koji podložnici nisu mogli ili htjeli dati zbog brige za svojom egzistencijom.[28] Na temelju navedenoga možemo vidjeti da su u određenim razdobljima podložnici sa svojim obiteljima izjednačavali vlast i vojsku s razbojničkim skupinama, to jest jednako su doživljavali sve spomenute aktere.

Tijekom prva dva desetljeća postojanja valpovačkog vlastelinstva na čelu su uprave bila čak tri upravitelja od kojih je već spomenuti Venceslav Anneis. Njegov prethodnik je bio Stjepan Szarka, a

---

24 LJ. PERČI 2010, 178; HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus* i *Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*.

25 LJ. PERČI 2010, 179; HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*.

26 LJ. PERČI 2010, 184; HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*.

27 Stjepan SRŠAN, ur., *Život Bartola Kašića* (Osijek: Matica hrvatska, 1999), 68-70.

28 Stjepan SRŠAN, *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća* (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2000), 89, 64-67 i 74; Ive MAŽURAN, *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine* (Osijek: Historijski arhiv u Osijeku, 1966), 30, 43-44; Ladislav HEKA, »Hrvatsko-ugarski odnosi od srednjega vijeka do nagodbe iz 1868. s posebnim osvrtom na pitanje Slavonije,« *Scrinia Slavonica* 8 (2008), 152. i 169.

nasljednik Sebastijan Freudhofer. Uz svu trojicu možemo povezati neka posebna djelovanja koja su morali više provoditi od ostalih preko vlastelinskih službenika i podložničkih obitelji. Tako je recimo prvi upravitelj Szarka započeo organiziranje isušivanja močvara nakon što je vlastelin Prandau iskazao želju za istim. Također je organizirao i gradnju mnogobrojnih sakralnih i gospodarskih zgrada. Sljedeći je upravitelj Anneis imao problema sa mnogobrojnijim razbojnicima i njihovim obiteljima koji su negodovali zbog opisanih gospodarskih i financijskih problema. Anneis je najvjerojatnije zbog nemogućnosti smanjenja raširenosti djelovanja razbojnika 1736. godine napustio mjesto upravitelja vlastelinstva i uputio se u krajeve sjeverno od Drave. Na njegovo je mjesto stupio Freudhofer koji je tijekom 1720-ih godina bio jedan od graditelja na vlastelinstvu i tvorac zemljovida koji se koriste i u ovome radu. Neovisno o nenadanim potrebama koje su im uvjeti i barunove težnje za gospodarskim razvojem sve više nametale morali su svake godine brinuti za svakodnevne potrebe života na vlastelinstvu pa i za radove vezane uz mlinove koji su bili jedan od karakteristika slavonskih vlastelinstava.[29]

Razbojničke skupine su također bile svjesne važnosti mlinova i mogućeg kapitala koji se kretao oko potonjih. Svakodnevna cirkulacija stanovnika u koje ulaze i radnici-mlinari i drugi ljudi koji su donosili žitarice na preradu u brašnu značili su za razbojnike potencijal za što lakši dolazak do svakodnevnih potrepština za život, ali i novac. Da mlinovi nisu bili samo prostor za razbojničko djelovanje nego i njihovo posljednje obitavalište na kojemu su djelovali možemo uočiti u jednom od događaja iz 1734. godine. Tijekom spomenute je godine uhvaćen razbojnik Petar Skorica koji je diljem valpovačkog vlastelinstva već godinama krao sa svojom družinom. Zbog navedene svakodnevne koncentracije podložničkog i drugog stanovništva oko mlinova donesena je odluka da se Skorica objesi kod mlina kod kojega je po svemu sudeći tijekom jedne od svojih krađa uzrokovao požar.[30] Na osnovi navedenoga možemo donijeti zaključak da je prostor oko mlina bio važan za društveni život jer su se ondje izmjenjivala iskustva pa čak i kažnjavali razbojnici kao opomena za druge koji su zbog teških uvjeta života mogli odlučiti otići u razbojnike.

4. ZAKLJUČAK

Na osnovi svega navedenoga možemo iznijeti nekoliko zanimljivih interpretacija o nastanku, razvoju i opstanku razbojništva na području osamnaestoljetnog vlastelinstva Valpovo. Na cijelome su području bile rasprostranjene šume i rijeke koje su svojim vodama činile močvarna područja. Zadnje spomenuti prostori su na različite načine doživljavani od strane velikog broja društvenih skupina. Većina je podložničkog stanovništva shvaćala močvare i šume kao sigurne prostore tijekom nesigurnih ratnih i postratnih vremena krajem 17. stoljeća. Nakon što je uslijedilo mirnodopsko razdoblje u prvim desetljećima 18. stoljeća na promatranom području podložničko stanovništvo počelo je izbjegavati spomenute prostore jer su razbojničke skupine djelovale na potonjima. Brojnost se navedenih skupina povećavala radi gospodarskih i financijskih problema koji su pogađali podložnike i njihove obitelji. Nakon što bi pojedini podložnici odlazili u razbojnike svojim bi djelovanjem kroz pljačke utjecali na gospodarsku i financijsku egzistenciju ostalih i dalje vjernih podložnika vlastelinskoj upravi. U takvim su se okolnostima uzroci i posljedice društvenih, gospodarskih i političkih procesa prožimali i međusobno utjecali, a čega je reprezentativan primjer razbojništvo. Iz toga je razloga uprava smještena u Valpovu, bila ona komorska ili vlastelinska većinu močvara doživljavala kao problem, naročito područja koja su se rasprostirala južno od sjevernog kopnenog puta koji je spajao naselja Petrijevci, Valpovo i Miholjac. Područje je djelovanja razbojnika prema tome pratilo dijelove slabije kultiviranih prostora vlastelinstva, a što ih ipak nije sprečavalo da u nekoliko navrata djeluju i na sjevernom kopnenom putu. Zapravo je takvo djelovanje utjecalo na svakodnevne migracije diljem promatranog područja.

---

[29] I. KARAMAN 1997, 120; I. KARAMAN 1962, 17; Ljerka PERČI, »Valpovačka župna crkva i dvorska kapelica između 1722. i 1736.,« *Scrinia Slavonica* 9 (2009), 107; HDA, Kartografska zbirka, *Ichonographia districtus Valpoviensis cum suis pagis appertinentys et limitibus* i *Ichonographia districtus Petrovicensis cum suis pagis appertinentys et limitibus*.

[30] LJ. PERČI 2010, 185.

SUMMARY

On the basis of written historical sources and available literature, the author analyzes the life of subordination of the population and the development of banditry. It is also an analysis of the relationship between these actors with other actors such as the squire Peter II. Anthony Hilleprand von Prandau manor administration and environmental factors such as forests and wetlands. Bandit groups through these interrelationships affected the economic development of the Valpovo manor using the aforementioned environmental factors.

DR. STJEPAN SRŠAN I NJEGOV DOPRINOS ISTRAŽIVANJU POVIJESTI PLEMSTVA SLAVONIJE

STJEPAN SRŠAN AND HIS CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF SLAVONIAN HISTORY AND NOBILITY

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ
Redovni profesor u mirovini
u trajnom zvanju
Tel. 01/ 6550793
E-mail: mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno / Received: 20. 9. 2016.
Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2016.
Stručni rad
Professional paper
UDK / UDC: 929Sršan, S.
929.7(497.5-3Slavonija)
930.25(497.5Osijek)

SAŽETAK

Poslije dr. Kamila Firingera koji je udario temelje Državnom arhivu u Osijeku 1952. godine izredalo se nekoliko ravnatelja koji su s većim ili manjim uspjehom pomogli da Osječki arhiv postane glavni arhiv Slavonije i dominantno mjesto za povijesna istraživanja tog područja. Uloga dr. Stjepana Sršana, rođenog u međimurskom Podturnu 7. travnja 1941.. a umrlog u Osijeku 30. srpnja 2014. nije malo. On se je bavio različitim temama, a istraživanje povijesti plemstva u području gdje je ono imalo vodeću ulogu na političkom i gospodarsku planu svakako nije malo. Sršan je u tome načinio najznačajniji iskorak i time omogućio sadašnjim i budućim povjesničarima da laganije istraže pojedine elemente te povijesti.

Ključne riječi: Stjepan Sršan, arhiv Slavonije, plemstvo, Osijek
Key words: Stjepan Sršen, Slavonia archives, nobility, Osijek

1.

Dr. Stjepan Sršan je od 1982. do smrti 30. srpnja 2014. bio čovjek zaljubljen u povijest Slavonije. On je iskoristio ono što su stvorili dr. Kamilo Firinger, dr. Ive Mažuran i Kasanbašić, koji je uredio prostor i nastavio na radu Josipa Bösendorfera koji je ukazao da je povijest plemstva Slavonije od kraja 18 st. ključna za razumijevanje povijesti Slavonije ali i Hrvatske.

Sršan kao dobar latinista ali i poznavalac njemačke gotice imao je sve preduvjete da radi na izvorima i da ih onda interpretira i učinio je neobično mnogo za promicanje povijesti Slavonije i Baranje.

Prava je sreća za Osijek da je na čelu pokrajinskog arhiva u Osijeku uvijek bio ravnatelj čovjek koji je izgarao na svojem radu. Osnovan 1952. kao spremišta Hrvatskog državnog arhiva činilo se da će Osječko spremište biti samo filijala zagrebačko središnjeg arhiva. Međutim Slavonci nisu mislili tako i upravitelji arhiva učinili su kroz pola stoljeća takav napredak da je danas Državni arhiv u Osijeku ustanova jednako vrijedna i važna za Slavoniju kao što je Arhiv Hrvatske u Zagrebu važan za čitavu Hrvatsku. Svaki od ravnatelja učinio je nešto vrijedno. Dr. Kamilo Firinger skupljao je poput vjeverice svu povijesnu građu do koje je mogao doći i zahvaljujući njemu Osijek je bio pretrpan građom. Zatim je došao dr. Ive Mažuran koji je svojim obilaskom kroz 20 općina Slavonije izgradio mrežu spremišta i osigurao osječkom arhivu stalan prihod od svih općina. Ravnatelj Radić nije se posebno bavio veleposjedima već novijom poviješću. A onda je došao učitelj Kasanbašić koji nije bio čovjek struke, ali je svu svoju radnu energiju utrošio kako bi uredio zgradu bivše vojarne za arhiv i u tome je potpuno uspio te je arhiv dobio prostor koji mu je osiguravao aktivnost. I konačno dr. Stjepan Sršan, čovjek izvanredne energije i znanja,, objavljivao je arhivske izvore razne provenijencije i tako u obliku knjiga, inventara,

članaka, predavanja, ali i kroz *Glasnik osječkog arhiva* prenio spoznaju o vrijednim izvorima feudalne Slavonije. Svaki od ova četiri direktora izvršili su svoj zadatak koji bih nazvala izvanrednim naporima i vještinom da stvore suvremenu arhivsku službu za Slavoniju sa središtem u Državnim arhivu u Osijeku.

Dr. Stjepan Sršan nije bio rođeni Slavonac. On je rođen u Međimurju ,da je to privredno najrazvijeniji kraj na sjeveru Hrvatske zahvaljujući radinosti svojih ljudi. Takav je bio i dr. Stjepan Sršan. Marljivo radeći od jutra do mraka dr. Sršan je u znatnoj mjeri obogatio povijesnu spoznaju o svim granama života u Slavoniji kroz objavljivanja izvora i studija, a osobito je zaslužan za temu slavonski veleposjedi.

Od samog početka njegovog rada u Arhivu opaža se njegov afinitet za objavljivanje građe veleposjeda u Slavoniji. Obim te građe koju je za Arhiv u Osijeku skupio dr. Kamilo Firinger i dr. Ive Mažuran učinili su taj arhiv glasovitim upravo po toj građi, koja je u arhiv došla gotovo neškartirana jer u blizini nije bilo nikakve tvornice papira. Na vrijednost te građe ali i teme upućivalo je Sršana i prijateljstvo s dr. Igorom Karamanom i dr. Ivom Mažuranom. pa je već u prvom broju *Glasnika Arhiva Slavonije i Baranje* koji je izašao 1991. pod Sršanovim uredništvom izašao rad dr. Ive Mažurana o popisu stanovništva u Dardi i nekih naselja u Baranji 1695. odnosno 1698. godine,[1] te rad Igora Karamana o najstarijem inventaru valpovačkog vlast4elinstva baruna Hilleprand - Prandau iz 1789-1790. godine.[2] Upravo ove teme ove dvojice autora odredili su i glavne teme kojima se bavio dr. Sršan u obradi arhivskih fondova slavonskih veleposjeda. popisi stanovništva i inventari vlast4elinstva glavne su teme kojima se bavio Sršan tijekom cijelog svog radnog vijeka u Arhivu. Dr. Igor Karaman bio je u tom vremenu najbolji poznavalac strukture veleposjeda u Hrvatskoj, pa je tu temu istraživao i za područje Vojvodine objavivši i svoj prvi rad »Osnovni podaci i neke napomene o slavonsko-srijemskom veleposjedu u Novom Sadu još 195? godine.[3] Karaman je istaknuo da su mnogi arhivi veleposjeda stradali i da upravo stroga što nam je ostala sačuvana građa o zemljišnom veleposjedu u Slavoniji treba toj građi posvetiti posebnu pažnju stavivši težište na arhiv vukovarskog dominija koji se do Domovinskog rata čuvao u Vukovaru, a od onda u Osijeku. I arhiv vlastelinstva Valpovo bio je dislociran, te se dio građe nalazio u Zagrebu a dio u Valpovu dok nije spremljen u arhivu u Osijeku nakon što je ovaj riješio svoj prostor..[4] Kasnijim ustanovljivanjem mreže arhiva i vraćanjem građe prema mjestu gdje je nastala valpovački arhiv se je čitav našao u Osijeku. Karaman je bio prvi povjesničar poslije 1945. koji se usudio pisati o vlasnicima valpovačkog vlastelinstva, te mu je ta tema bila i doktorska disertacija, koju je dakako - čak i uz blagoslove vodećeg ekonomskog povjesničara dr. Mije Mirkovića mogao objaviti u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti znatno skraćenu. Objava skraćenog teksta i kompletiranih fond veleposjeda u osječkom arhivu omogućili su Sršanu da poradi na tom fondu. No nema spora da je Karaman u posebnom radu u *Arhivskom vjesniku* dao shemu kako treba sređivati vlastelinske arhive i na što treba posebno koncentrirati pažnju [5] Stjepan Sršan je bio odličan učenik koji je slijedio put svoje učitelja i s njima surađivao dugo vremena, otišavši i korak naprijed.

Karaman ipak nije uspio aktualizirati veće istraživanje arhiva veleposjeda u Zagrebu, iako je dr. Štefanija Popović nekoliko godina radila na svojoj disertaciji urbarskog razrješenja seljaka za koje se građa nalazi u zagrebačkom Arhivu Hrvatske.[6] Zdenka Šimončić-Bobetko je pak obradila agrarnu reformu i kolonizaciju posije Prvoga svjetskog rata, te se ovdje moglo spoznati s kojim je veleposjed-

---

1 Ive Mažuran, Popis Darde i nekih naselja u Baranji 1695, odnosno 1698 godine, *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje, (dalje: GASB,) 1, Osijek 1991., str. 11-35.*

2 D. Igor Karaman, Najstariji inventar arhiva valpovačkog vlastelinstva baruna Hilleprand - Pčrandau, iz 1789/1790. godine, GASB, 1, str. 97-117.,

3 I. KARAMAN, »Osnovni podaci i neke napomene o slavonsko-srijemskom veleposjedu«, *Zbornik Matice srpske, 20, Novi Sad, 1958., str. 37-52.*

4 I. KARAMAN, »Sređivanje arhiva vlastelinstva Valpovo«, *Arhivski vjesnik,* 1, Zagreb 1959., str. 457; I. Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo: ekonomsko-historijska analiza. (Građa za gospodarsku povijest Hrvatske,* knj. 13.) JAZU, Zagreb 1962.

5 I. KARAMAN, Sređivanje, str. 457-468.

6 Štefanija POPOVIĆ, *Seljaštvo na vlastelinstvima u Hrvatskoj 1848.,* Zagreb 1993.

ničkim kapitalom Hrvatska ušla u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca.[7] Dr. Nikola Gašeša u Novom Sadu, višegodišnji zatočenik Golog otoka, obradio je vrlo detaljno agrarnu reformu u Srijemu te tako nadopunio naše spoznaje o veleposjedima Slavonije i Srijema.[8]

Dakako ne samo pisanje o veleposjedima a kamoli objavljivanje građe tih veleposjeda nije bilo popularno u socijalizmu. Moglo se pisati samo o Matiji Gupcu kojega je plemstvo ubilo, te o hrvatskim velikašima Zrinskim i Frankopanu koje je Beč dekapitirao u Bečkom novom mjestu. Zbog simpozija o Zrinskom i Frankopanu u Čakovcu 1973 bilo je dosta spora s političarima i jedva su to dopustili, i to je bio je maksimum koji je dopuštala tadanja vlas koja je kontrolirala pisanje povjesničara. Pisanje o tragičnoj smrti Nikole Zrinskog i Krste Frakopana i pljačke koja je učinjena na imanjima tih obitelji bila je komunistima dobar način da drže na udaljenosti svaku simpatiju za Habsburgovce, pogotovo što se je Oton von Habsburg ponovno pojavio kao povijesna ličnost na europskoj sceni. Poslije ovog skupa u Čakovcu i Zagrebu i tiskanja nešto građe ponovno je istraživanje plemićkih obitelji zamrlo, izuzev rijetkih izuzetaka i manjih radova.

Dr. Igor Karaman bio je neobično hrabar kada je za temu svoje doktorske disertacije uzeo valpovačko vlastelinstvo, pa i to nije mogao taj rad objaviti u cijelosti već samo fragmente 1952..[9] Ipak je njegovo pisanje privuklo pažnju i tema veleposjedi nije se mogla izbjeći.[10] On je 1959. objavio izvrstan rad o razvitku velikih, srednjih i malih posjeda u Slavoniji poslije 1699 godine, ističući da su se ova imanja pod istim vlasnicima održala gotovo dva stoljeća, te da je tek agrarna reforma u staroj načela, a u novoj Jugoslaviji učinila kraj slavonsko-srijemskih latifundija.[11] Karaman je načinio periodizaciju proučavanja i sređivanja vlastelinskih arhiva koja se koristi i danas. podijelivši građu na građu 18 stoljeća, građu dominija do 1848., građu kapitalističkog posjeda od 1848. do 1918., te građu veleposjeda između dva svjetska rata. Smatrajući da je ova tema jedna od najvažnijih Karaman nikada nije napustio proučavanje veleposjeda, te se je s osobitom pažnjom bavio upravo slavonskim veleposjedom, smatrajući ga važnim dijelom ne samo hrvatske gospodarske povijesti već i svjetske, a tu je nailazio i na poseban interes tada već vrlo razvijene ekonomske povijesti Europe.[12] Primijenjena je često neprikladna odnosno bolje reći krnja metodologija za istraživanje veleposjeda. Dr. Josip Adamček piše o stanju na veleposjedima isključivo s pozicije nadničara i seljaka, te izostavlja podatke o povijesti veleposjednika, iako im ime spominje Tako je nastao velik broj izvrsnih radova kod kojih bi danas trebalo istražiti i onu drugu stranu. Mislim da mnogo možemo očekivati od dr. Milana Vrbanusa koji se godinama bavio našičkim veleposjedom, ali kao čisto agrarni povjesničar i njemu nedostaje afinitet za povijest plemićkih obitelji.[13] Prvi su krenuli u probijanje ove jednostranosti neki povjesničari koji se bave Dalmacijom, ali Dalmacija ima posebni feudalni sustav te i povijest dalmatinskih posjeda izlazi iz okvira naših razmatranja.

Stjepan Sršan je posegnuo za građom, te je počeo objavljivati inventar i sve ono što se odnosilo na veleposjede Dr. Sršan je premašio brojem radova i detaljnim pristupom sve prijašnje povjesničare i danas naša slika o slavonskim veleposjedima izgleda posve drugačije nego prije. Njegova bibliografija je nevjerojatna ako znamo da je djelo jednog čovjeka koji je morao voditi čitavu ustanovu, seliti ugro-

---

7 Zdenka ŠIMONČIĆ-BOBETKO, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918. do 1941.*, 1-2, Zagreb 1998., Zagreb 2.....

8 Nikola GAČEŠA, *Agrarna reforma u Sremu 1918. - 1941.., Novi Sad 1982.*

9 I. KARAMAN, *Valpovačko vlastelinstvo. Ekonomsko-historijska analiza,* Zagreb 1962.

10 Mladen ŠVAB, Igor Karaman*, Časopis za suvremenu povijest,* 28,1.1996, br. 1-2, 269-272,

11 I. KARAMAN, »Sređivanje arhiva vlastelinstva Valpovo«, *Arhivski vjesnik, 2,* Zagreb 1959, str. 459-468.; I. KARAMAN, »Osnovni podaci i neke napomene o slavonsko-srijemskom veleposjedu«, *Zbornik Matice srpske,* 20, Novi Sad 1958., str. 37-52.

12 M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Dr. Igor Karaman i njegov povijesni rad, Zagreb 2005., rukopis kod autorice.

13 Milan VRBANUS, Demografske prilike na našičkom vlastelinstvu u prvoj polovici 18. stoljeća, *Našički zbornik,* sv. 7, Našice 2001, 47-67: Isti, Jedan neobjavljeni popis našičkog vlastelinstva, *Scrinia slavonica, 1,* Slavonski Brod 2001, str. 448-484.; Isti, Toponimija Našičkog vlastelinstva prema izvorima iz prve četvrtine 18., *Povijesni prilozi,* 21, Zagreb 2002, str. 99-120. I predmet njegove doktorske disertacije bavi se našičkim vlastelinstvom, pa je Vrbanus najbolji stručnjak za Našičko vlastelinstvo.

ženu građu tijekom Domovinskog rata, a onda ponovno ustanoviti u spremištima red i izraditi inventare. Imao je dakako i vrijedne suradnike, ali je njegov rad na historiografiji gotovo čudesan. Stjepan je objavio 71 knjigu, 18 knjiga kao koautor, 22 knjiga kao prevoditelj, te 182 znanstvena i stručna teksta, 10 feljtona u Glasu Slavonije i autor 16 kataloga.[14]

Prema toj bibliografiji S. Sršan je napisao 32 rad koji se odnosi na slavonske veleposjede i plemstvo. Izuzev g.1987, 1997, 2004 i 2005, te 2010 i poslije 2012. Sršan je svake godine objavio barem jedan rad s temom veleposjeda i veleposjednika. Po tome ga treba ga svrstati u sam vrh povjesničara koji su se bavili tom zanemarenom granom povijesti i nastavili tamo gdje je stao dr. Bösendorfer, dr. Kamilo Firinger, dr. Igor Karaman i dr. Josip Adamček. Interesa ima i kod mladih povjesničara. Radi sistematski i uvijek polazi od građe, surađujući s Karamanom i Adamčekom koji su dobar dio svog opusa posvetili Slavoniji,. te upozorava da izdavanje arhivske građe dugotrajan i mukotrpan posao koji zahtijeva i posebne stručnjake paleografskih i arhivističkih znanja, puno rada i vremena ali i puno novaca.[15]

2.

Ako pogledamo te radove možemo uočiti da je objavljivao ponajviše građu, ali da nije oklijevao ni pri pisanju povijesnog rada o veleposjedima, a ovi posljednji radovi nastaju onda kada je već detaljno proučio građu koja se čuva u Državnom arhivu Osijeka. Nije se žurio da stvori zaključke prije detaljnog proučavanja, pa se stoga godinama bavio istim posjedom i vračajući se na isti posjed svaki puta pomaknuo povijesnu spoznaju o radu tog posjeda malo naprijed. Dakako da je preseljenje arhivske građe tijekom Domovinskog rata iz Osijeka i Vinkovaca u okolinu Varaždina zaustavilo i usporilo rad Stjepana Sršana, tada već urednika *Glasnika Državnog arhiva Slavonije i Baranje*. Ukazujući na vrijednost i važnost slavonske građe održao je u Zagrebu predavanje 16. siječnja 1993. o kulturi istočne Hrvatske u Srednjem Vijeku, a trećim kamionom 28. XI. 1992. izmješteno je iz Osijeka beljsko, valpovačko, vukovarsko, iločko i neka druga vlastelinstva kao najvažnija građa Državnog arhiva u Osijeku.[16] Istraživački rad nastavio je ponovno nakon što je sredstvima Republičkog fonda za kulturu sanirana arhivska zgrada u Osijeku i dobiveno novo spremište u Kamila Firingera br. 3 od 400 kvadratnih metara.

A. Općeniti radovi o slavonskim veleposjedima**.**

»Nastup slavonskih privrednika na pariškoj izložbi 1855. godine.[17] Bio je to prvi istup slavonskih veleposjednika na nekoj svjetskoj izložbi što se onda nastavilo sve do Prvoga svjetskog rata i Sršan je ovaj rad objavio već 1882. godine.

Proširenje njegovih spoznaja na osnovu istraživanja Ive Mažurana vidimo iz rada »Slavonija i Srijem 20-ih i 30-ih godina 18 stoljeća.[18] Sršanova suradnja s predavačima gospodarske povijesti u Zagrebu potiče ga na dalje istraživanja ove vrlo važne teme za Slavoniju, ne libeći se ukazati na važnost plemstva u tom razvoju. No Domovinski rat je usporio njegov rad te je poslije prvog broja *Glasnika* 1991., tek u trećem broju 1997. nalazimo rad ekonomistice Ljerke Šimunić o posjedima u Slavoniji početkom 20. stoljeća. [19]U osječkom glasilu *Glas Slavonije* objavljuje rad »Povijest plemstva virovitičke županije i Osijeka« [20] Baveći se godinama veleposjedima dr. Stjepan Sršan je 2003. mogao objaviti povijesni rad »Nestanak veleposjeda u Slavoniji 1848.-1945. godine.«[21] U ovom preglednom povijesnom radu ukazuje se na pretvaranje velikih feudalnih veleposjeda u veleposjede i posjede nakon

---

[14] Ljiljana DOMINKOVIĆ, Bibliografija radova prof. dr. sc. Stjepana Sršana, GASB, 11, 2011., str, 626

[15] S. Sršan, predgovor *Glasniku Arhiva Slavonije i Baranje, sv. 1, Osijek 1991.*

[16] Željko Vrban, Dislokacija arhivske građe, *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje, 2, Osijek 1993, str. 28.*

[17] Nastup slavonskih privrednika na pariškoj izložbi 1855 godine. *Glas Slavonije,* 13 i 14. XII. 1882.

[18] S. Sršan, Slavonija i Srijem 20-ih i 30-ih godina 18 stoljeća, *Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku* , br. 7/1990., str. 77-98.

[19] Ljerka ŠIMUNIĆ, Posjedi u Slavoniji početkom 20. stoljeća, GASB, 4., 1997, str. 78-93. U ovom radu analizirana je statistika Josipa Krđke iz 1902 godine.

[20] S. Sršan, Povijest plemstva Virovitičke županije i Osijeka*, Glas Slavonije*, 22. I. 1991.

[21] S. Sršan, Nestanak veleposjeda u Slavoniji 1848.-1945., *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje, 7, 2003., str. 9-24.*

1848. Navode se vlasnici koji su pokušali reorganizirati svoja gospodarstva na kapitalističkoj dohodovnoj osnovi, zadržavši uglavnom ranije šume, ali samo 10-20 % ranijih oranica, te nešto drugih kultura ali i svoje dvorce i objekte. Urbarsku zemlju je dobio seljak, a posjed je postao privatno vlasništvo prijašnjeg vlastelina. No agrarnom reformom poslije 1918. veleposjedi su ostali bez šuma, odnosno slobode s njihovim raspolaganjem, te većeg dijela posjed zadržavši svega 5-20 % ranijih površina, a doseljavaju kolonisti i solunski dobrovoljci koji dobivaju zemlju besplatno ili za mali novac kada se prišlo otkupu. Autor je opisao i potpunu likvidaciju i nestanak zadnjih plemićkih veleposjeda u Slavoniji poslije 1945. kada su veleposjednici razvlašteni a imovina konfiscirana i nacionalizirana, ali su nastala velika držana dobra. A 2008. objavljuje kapitalne radove: »Doprinos slavonskih vlastelinstava od kraja 17. stoljeća procesu europskih integracija«.[22] te rad o važnost arhivske građe Slavonije, Baranje i Srijema za povijest europske civilizacije[23].Svakako je zanimljivo da svoj zadnji rad objavio u *Glasniku* 2011 o starim plemićkim obiteljima Bosne i Hercegovine.[24]

B. Baranja odnosno Belje

Gotovo je čitava Baranja bila posjed jedne grane Habsburgovaca kao Belje a poseban posjed bila je Darda čije je stanovništvo popisala Mađarska komora još 1695 godine.[25] Beljski posjed bio je nagrada princu Eugenu Savojskom za uspješne ratove a Turcima, i on je uredio taj posjed ali je vrlo rano umro bez nasljednika. Baranja je Pariškim mirovnim pregovorima podijeljena na mađarski i na jugoslavenski dio, i jugoslavenski dio, zapravo Belje bio je direktno pod upravom beogradskog ministarstva te na taj posjed nije primijenjena agrarna reforma usprkos zahtjeva agrarnih interesenata da se ona provede. Beograda. Dakle Baranja je bila poseban teritorij, i 1945. je pripala Hrvatskoj odlukom Komisije kao odšteta za Srbiji pripojeni Srijem. U Domovinskom ratu Baranja je bila okupirana od Srbije, te je stoga njeno vraćanje Hrvatskoj trebalo obraniti dokazima o njenoj povijesti i strukturi stanovništva. Stoga je Sršen priredio u Osijeku 1998. izložbu Tri stoljeća Belja 1698.-1998. u kojemu je na osnovu radova povjesničara prikazao strukturu Baranje.[26] U *Glasniku* je Sršan 1999. objavio kvalitetan rad Zite Jukić »Belje« 1881., što je zapravo prikaz knjige »Beljsko vlastelinstvo« Ugarskog-poljoprivrednog udruženja u Budimpešta kao izvještaj stručne komisije i od kojeg rada bi trebalo poći u svakoj povijesti Belja, jer se obrađuju sve komponente ovog posjeda od vlasnika pa do pojedinih mjesta i opisa stanovništva, ali i opisa proizvodnih pogona na imanju.[27] Ovaj rad je ponukao i dr. Sršana da 1999. objavi knjigu *Baranja 1785. godine*.[28] Kao urednik *Glasnika* objavio je rad Vilima Matića o zemljišnim kartama iz fonda Beljskog vlastelinstva.[29] Tijekom čitavog svojeg radnog vijeka Sršan se bavi Baranjom,, te 2002. priređuje izvornu građu o stanovništvu i gospodarstvu Baranje 1766. i 1824.[30] Sršan je napisao i predgovor redividnoj monografiji Josipa Bösendorfera *Nešto malo o našoj Baranji* koju je objavio Zavod za baranjsku povjesnicu u Belom Manastiru 2010. godine. Sršan u tom pogovoru piše da se služio brojnim

---

22 S. Sršan, Doprinos slavonskih vlastelinstava od kraja 17. stoljeća procesu europskih integracija, *Povijesni zbornik,* br. 3, Osijek 2008, str. 85-110'.

23 S. Sršan, »Kapitalna arhivska građa . Slavonija, Baranja i Srijem vrela europske civilizacije, I. svezak, Zagreb 2009, str. 196-201.

24 S. Sršan, »Stare plemićke obitelji Bosne i Hercegovine, *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje, br. 11, str. 525-532.*

25 Ive Mažuran, Popis Darde i nekih naselja u Baranji 1695 osnovno 1698. goidne, GASB, 1, str. 17-35.

26 Sršan, Tri stoljeća Belja 1698.1998., Osijek, 1998., str. 32. katalog izložbe

27 Zita Jukić, »Belje« 1881., GASB, 5, 1999., str. 125-151.

28 S. Sršan, *Baranja 1785. godine,* Osijek 1999., str. 225. Prikaz: Dražena Kušena u GASB, 6, 2001., 398.; Prikaz Zlata.Živeković Kerže; Stjepan Sršan, Baranja, *Scrinia Slavonica*, 1, 2001, 504-507.

29 Vilim Matić, Zemljišne karte iz fonda Beljsko vlastelinstvo, GASB, 7, 2003, str. 251-271.

30 S. Sršan, *Stanovništvo i gospodarstvo Baranje 1766. i 1824. godine.* Preveo i priredio S. Sršan, Osijek 2002.

bilješkama ovog velikog slavonskog povjesničara, ali i da će u budućnosti trebati uložiti znatan napor i vrijeme kako bi se tim materijalom mogli služiti istraživači.[31]

C. Čepinsko-erdutski posjed (Adamovići, Cech)

Ovaj posjed u blizini Osijeka i od izvanredne važnosti za Osijek ponukao je Stjepana Sršana da 1993. objavi Inventar čepinsko-erdutskoga posjeda 1880. godine.[32] U to su vrijeme Adamovići već preuzeli i posjed u Erdutu. Sršan je 2009. objavio u Čepinu građu koja govori o diobama vlastelinskog dobra Adamovića.[33] Proučavanje ovog posjeda nastavlja vrlo uspješno mladi povjesničar Hrvoje Pavić.

D. Nuštarski veleposjed Khuen Bellassi

Poviješću ovog posjeda bavio se dr. Igor Karaman objavivši monografiju Nuštar.[34] No budući da je smrću Igora Karamana nestao znanstvenik koji je posvećivao veliku pažnju ovom posjedu dr. Sršan je 2008. godine načinio zanimljiv rad o povijesnom pregledu Nuštra i okolnih mjesta.[35]

E. Našičko i retfalsko vlastelinstvo grofova Pejačevć.

Ovo je vlastelinstvo od preko 80.000 jutara 1902. grofa Teodora Pejačevića predmet doktorske disertacije Milan Vrbanus koji se njime bavi dugo godina te je danas gotovo čitava poljoprivredna proizvodnja ovog posjeda poznata u tančine.[36] Svojom važnošću ovo vlastelinstvo privuklo je i Stjepana Sršana da se 1994. pozabavi ovim vlastelinstvom nakon odlaska Turaka, te je o njemu napisao kvalitetnu studiju.[37] O ovoj glasovitoj obitelji i o sve tri njihove loze (rumsko-retfalskoj, budimskoj i virovitičko-našičkoj) Sršan je objavio rad Ivana Balte u *Glasniku* 2011. godine.[38]

F. Virovitičko vlastelinstvo Schaumburg - Lippe.

Sršan je osjetio da je zanemario zapadnu Slavoniju, pa je 2008. dao kraće prikaz posjeda kneza Schaumburg-Lippea u Virovitici 1922 godine, koje je već 1911. ušlo u parcelaciju.[39] Istraživanje ovog posjeda traži još svog istraživača, a Sršan je svakako dao osnove propasti ovog značajnog veleposjeda.

G. Veleposjed grofova Mihalović u Feričancima i Orahovici

Ova obitelj je poznata po banu Antunu Mihaloviću koji je ostavio traga u industrijskom angažmanu virovitičke županije te kao ban preveo Hrvatsku u Kraljevstvo SHS,, te po Hugi pl. Mihaloviću (1874-1956) svećeniku koji je živio u Zagrebu o čemu je pisao Josip Horvat. No rad Silvije Lučevnjak objav-

---

31 Danijel Jelaš, Dr. Josip Bösendorfer i njegova pisana ostavština, GASB, 11, 2011, str. 388.

32 S. Sršan, Inventar čepinsko-erdutskoga posjeda 1880. godine, *Acta historico-oeconomica,* 17, Zagreb 1993, str. 165-183.

33 S. Sršan, *Vlastelinsko dobro baruna Adamovića. Diobe vlastelinskog dobra,* Čepin 2009, str. 222. (Prikaz GASB, 2009, str. 26-33.

34 I. Karaman, *Nuštar i njegovo žiteljstvo tijekom stoljeća*, Vinkovci 1993.; Isti, *Nuštarsko naselje, vlastelinstvo i žiteljstvo, Nuštar - Zagreb 1996.*

35 S. Sršan, Nuštar i okolna mjesta. Povijesni pregled. *Godišnjak ogranka Matice hrvatske,* Vinkovci, sv. 25, Vinkovci 2008, str. 103-142.

36 Vidi bilj. 13.

37 S. Sršan, Našičko vlastelinstvo nakon odlaska Turaka (1687-1848), *Našički zbornik*, 1, 1994, str. 27-46..

38 Ivan Balta, Značajnije osobe porodice Pejačevića koje su obilježile dio hrvatsko-slavonske povijesti, GASB, 11, 2011, str. 27-49.

39 S. Sršan, Posjedi kneza Schaumburg-Lippea u Slavoniji 1922 godine, *Baština*, sv. 2, Izd. Gradskog muzeja u Virovitici, Virovitica 2008, str. 65-71.

ljen u *Glasniku* 2011. donosi mnoštvo nepoznatih podataka o članovima ove vrlo važne plemičke obitelji, a saznajemo i gdje se nalazi nasljeđe ove obitelji u Zagrebu.[40]

G. Valpovačko i donjomiholjačko vlastelinstvo Prandaua i Normana

Ekonomski povjesničar Igor Karaman je svoje istraživanje slavonskih veleposjeda koncentrirao na valpovačkom vlastelinstvu baruna Hilleprandt-Prandau, objavivši 1952. skraćenu svoju disertaciju na tu temu,[41] a 1991. je objavio i najstariji inventar tog vlastelinstva iz 1789/1790 godine.. Iako je posjed nastao 1721 godine prvi sačuvani inventar potječe iz te godine. Karaman je upozorio kako se kroz očuvanu građu može pratiti gospodarska organizacija i uprava vlastelinstva te je takav pristup ocijenjen kao dragocjen prilog proučavanju izvornog sustava vlastelinskih posjeda u Slavoniji. Ujedno je Karaman razradio metodologiju istraživanja veleposjeda koju je S. Sršan primjenjivao i još upotpunio. Nastojanjem S. Sršana kompletirana je cijela građa ovog vlastelinstva u osječkom arhivu te je tek sada bilo moguće pristupiti sistematski obradi sačuvane graše i izvlačenju novih zaključaka o upravi veleposjeda u Slavoniji, te čitavu očuvanu građu obraditi bolje i objektivnije. Dakako bila je sreća što je valpovačko vlastelinstvo imalo dugovječne vlasnike pa nasljeđivanje nije bilo suviše komplicirano. Osječki Državni arhiv uspio je nakon duljeg vremena kompletirati u Osječkom arhivu građu ovog značajnog vlastelinstva na kojem je dr. Igor Karaman napisao svoju doktorsku disertaciju još 195.. kada se značajan dio građe nalazio u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Sršan se je borio da se čitava građa kompletira u Osijeku što je i uspio. Objavio je 1996. rad »Valpovačko i donjomiholjačko vlastelinstvo 1721.-1848. godine«.[42] Sršan je objavio u *Glasniku* 2011. i rad Agneze Szabo o vlasnicima Valpovačkog vlastelinstva naglasivši njihov doprinos razvoju hrvatske kulture.[43] U istom broju objavljen je i rad Ljerke Perči o valpovačkom knezu Andriji Presnacu (1741-1811).[44] I konačno Ive Mažuran je 2004. objavio na 160 stranica monografiju *Valpovo - sedam stoljeća znakovite prošlosti* u kojoj je ovom posjedu dano u historiografiji ono mjesto koje mu pripada kroz teme koje objedinjuju sve važne osobe, događaje i procese koji su utjecali na Valpovo i njegovu okolicu.[45]

H. Vukovarsko vlastelinstvo grofova Eltz**.**

J. Adamček je na jedan dogmatičan način pisao o veleposjedima, pa se dugo govorilo samo o kmetovima i nadničarima i njihovim problemima, dok su se vlasnici posjeda spominjali samo u vezi s međuodnosima u agraru s podanicima.

Tako je Sršan napisao 1984. rad *Popis i procjena 35 sela vukovarskog okruga iz 1733. godine*[46].A slijedeće godine već je objavio rad *Arhivska građa vukovarskog vlastelinstva 1719.-1945*. [47] potičući njime i druge istraživače da se počnu baviti ovom problematikom. Sam je 1985. za jedini jugoslavenski ekonomski povijesni časopis napisao rad »Pregled gospodarskog i demografskog stanja vukovarskog vlastelinstva (1728-1736)«,[48] i nastavio je tu temu produbljivati i 1988. i 1989 godine.[49] Surađuje i u

---

40 Silvija Lučevnjak, Obitelj Mihalović - prilog poznavanju slavonskog plemstva, GASB, 11, 2011, str. 113-132.

41 I. Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo.,* n. dj.

42 Sršan**,** Valpovačko i donjomiholjačko vlastelinstvo 1721.-1848. godine, Godišnjak Društva ljubitelja starina Dolnji Miholjac, 5, 1996, str. 9-34.

43 Agneza Szabo, Velikaška porodica Hilleprand von Prandau i obilježja njenih doprinosa razvoju hrvatske kulture i prosvjete, GASB, 11, 2011, str. 65-74.

44 Ljerka Perči, Vlastelinski špan i valpovački knez Andrija Presnac (1741-1811). Prilozi istraživanju Valpovačkog vlastelinstva u drugoj polovici 18 st., GASB, 11, 2011, str. 75-112.

45 Stjepan Vidaković, Ive Mažuran, Valpovo - sedam stoljeća znakovite prošlosti, Valpovo - Osijek, 2004., Prikaz.

46 S. Sršan, .Popis i procjena 35 sela vukovarskog okruga iz 1733 godine. *Anali Zavoda za znanstveni rad u Osijeku, 38, 1984, str. 231-263.*

47 *S. S*ršan, Arhivska građa vukovarskog vlastelinstva 1719.-1945*. Arhivski vjesnik, 28/1985, str. 143-175.*

48 S. Sršan, Pregled gospodarskog i demografskog stanja vukovarskog vlastelinstva (1728-1736***), Acta historico-oeconomica Iugoslaviae***, 13/1986, str. 189-228.

49 S.Sršan, Popis Vukovarskog vlastelinstva 1728. i 1736. godine, *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvo, Privlaka,* 116, 1988, str. 67-82, S.Sršan, Pregled gospodarskog i demografskog stanja Vukovarskog vlaste-

velikoj Karamanovoj monografiji »*Vukovar vjekovni grad na Dunavu*.«, (Zagreb 1994.), koji je pomogao mirnom vraćanju tog područja Hrvatskoj u procesu mirne integracije. Nakon obnove Vukovarsko-srijemske županije održan je u Vinkovcima znanstveni skup 21.prosinca 1995. i objavljen 1997. zbornik *Vukovarsko-srijemska županija* u kojem je Sršan napisao rad »Vukovarsko-vlastelinstvo u Srijemskoj županiji (1687.-1945) naglasivši da je ovo vlastelinstvo imalo utjecaj na šire područje te da su uredno vođene knjige o pustarama, stočarstvu, mljekarstvu, vinogradarstvu, vinarstvu, šumarstvu i kudeljarstvu. Ovaj je veleposjed proizvodio na kraju svog postojanja i betonske i željezne kase te je dakle prešao i u industrijsko doba. Rad je tiskan u posebnom zborniku o Vukovaru, ali tek 1997. godine.[50] I kasnije piše više zanimljivih radova o ovom posjedu i sudjeluje na znanstvenim skupovima i organizira izložbe. Još 1996.godine Sršan je objavio rad o starim kartama vukovarskog vlastelinstva u obliku kataloga izložbe održane u Osijeku 1996 godine.[51] A 1998.. objavio je i katalog za osječku izložbu Vukovar i okolna mjesta na starim kartama.[52] Poslije toga objavljuje veliki rad »Vukovarsko vlastelinstvo u Srijemskoj županiji (1687.-1945) u monografiji ove županije.[53] G. 1999. Dubravka Farkaš objavila je knjigu ugovora Vukovarskog vlastelinstva iz 18. i 19 stoljeća. Svakako je vrlo zanimljiv zbog globalističkog karaktera Sršanov rad »Europski standardi u Vukovaru u 18 i 19. stoljeću [54] u kojem se ukazuje na visoku kulturu građana Vukovara na osnovu arhivskog gradiva Vukovarskog vlastelinstva među kojima je sajamska povlastica iz 1776 koju je izdala carica Marija Terezija ali i nekoliko drugih zanimljivih kraćih dokumenata iz doba Marije Terezije i Josipa II. Ovaj rad je nastao očito u kontaktu s diplomiranom pravnicom Dubravkom Farkaš koja je dala regesta najznačajnijih dokumenata iz Knjige ugovora vukovarskog vlastelinstva iz 18. i 19 stoljeća.[55] U istom broju *Glasnika* Ljerka Šimunić je objavila platnu listu Vukovarskog vlastelinstva 1911./1912. godine.[56] I konačno 2008. Sršan objavljuje sumarni inventar Vukovarskog vlastelinstva od 1719. do 1945 godine zaokruživši time svoja istraživanja ovog velikog i važnog posjeda Eltzovih koji mora znatno olakšati posao novim istraživačima.[57] Dr. Sršan je objavio 2011. u *Glasniku* biografiju grofova Eltz od dr. Agneze Szabo koja je ukazala da su Eltzovi postavljali temelje moderne Hrvatske na polju gospodarstva i na polju kulture, te su time stvoreni svi preduvjeti za dalje istraživanja ovog značajnog veleposjeda.[58]

H. Iločko vlastelinstvo

Prvi put nalazimo u *Glasniku* 1999 godine rad Mate Batorovića »Iločko vlastelinstvo od 18. do sredine 20 stoljeća«.[59] To je kompletan i kvalitetan pregled povijesti vlasnika ovog vlastelinstva i samog vlastelinstva iz pera Batorovića koji se čitav život bavio poviješću Iloka. No dr. Stjepan Sršan je smatrao da zbog važnosti ovog posjeda treba prevesti i objaviti sve što je vrijedno i što je očuvano, pa je 1998. objavio prijevod monografije Josipa Cinetija Firmana »Opis Srijema i iločkog vlastelinstva

linstva 1728. i 1736. (nastavak *Acta historiae-Oeconomica Iugoslaviae,* br. 15, Zagreb 1988, str. 195-223. S. Sršan, Pregled gospodarskog i demografskog stanja Vukovarskog vlastelinstva 1728. i 1736. - nastavak, *Acta historico-Oeconomica Iugoslaviae,* br. 16, Zagreb 1989., str. 21-43.

50 S. Sršan, Vukovarsko vlastelinstvo u Srijemskoj županiji (1687.-1945)., Zbornik, *Vukovarsko-srijemska županija,* Vinkovci 1997. str.....

51 S. Sršan, Stare karte vukovarskog vlastelinstva, Osijek 1996, str. 8 Katalog izložbe u Osijeku.

52 Sršan, Vukovar i okolna mjesta na starim kartama, Osijek 1998, str. 32. Katalog izložbe.

53 S. Sršan, Vukovarsko vlastelinstvo i Srijemska županija (1687.-1045.), *U Vukovarsko-srijemska županija,* Vinkovci 1997., str. 127.

54 S. Sršan, Europski standardi u Vukovaru u 18. i 19. st., *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje, 5, 1999., str. 281-293.*

55 D. Farkaš, Knjiga ugovora vukovarskog vlastelinstva iz 18. i 19. st. GASB, 5, 294-317-

56 Lj. Šimunić, Platna lista Vukovarskog vlastelinstva 1911./12. godine, GASB, 5, 1999, str. 404-429.

57 S. Sršan, *Vukovarsko vlastelinstvo, 1719.-1945.*, Sumarni inventar, Osijek 2008, str, 239. *GASB, 9, i i GASB. 10, 2009, str.482-483.*

58 Agneza Szabo, Grofovi Eltz Vukovarski - odabrane biografije, GASB, 11, 2011, 11-26.

59 Mato Batorović, Iločko vlastelinstvo od 18. do sredine 20. stoljeća, GASB, 5. 1999, str. 109-124.

1699 godine, dakle neposredno nakon mira u Sremskim Karlovcima.[60] Ovu monografiju je ponovno u cijelosti i s obrazloženjima priredio i 2000 godine.[61] Povijesni opis Srijemskog i Iločkog vojvodstva, Hrašće, Drenovci objavio je Sršan 2000. godine.[62]

Smatrajući ovo dobro ključnim posjedom Srijema dr. Sršan objavljuje i nekoliko inventara ovog veleposjeda koje je pronašao, ali piše i o velikim posjedima Belju, Iloku i Vukovaru u petom broj *Glasnika* arhiva koji od te godine izlazi svake druge godine.[63]

Kako bi ukazao na vrijednost očuvanih inventara Sršan u petom broju Glasnika objavljuje rad D. Farkaša »Inventar imovine vlastelinstva Iloka 1886 godine.[64] I 2000. bavi se dr. Sršan iločkim posjedom. te objavljuje »Inventar Iločkog vlastelinstva 1886 godine« kao posebno izdanje kojemu je Mate Batorović dao pogovor s opisom prilika u Iloku u 19. stoljeću.[65] S obzirom na fruškogorske vinograde ja sam u ovu skupinu stavila i »Knjiga o vinu«.gdje je Sršan preveo i objavio rukopis iz 1779 godine. te ga objavio 2003 godine.[66] O ovom rukopisu piše ponovno i 2007. godine.[67] Arhiva iločkog vlastelinstva zaokuplja Sršana i 2006. kada objavljuje izvješća vlastelinstva od 1918. do 1928.godine[68] Na »Danima Julija Benešića« izlaže referat o stanju vlastelinstva 1886 godine[69] a to ga zaokuplja još i 2002 godine.

I. Đakovačko biskupsko vlastelinstvo

Važnost kanonskih vizitacija za Slavoniju morala je Sršana usmjeriti prema veleposjedu biskupa Slavonsko-srijemskih u Đakovu. Kao i prije dr. Sršan objavljuje »Popis građe đakovačkog vlastelina biskupa Bakića i vojske 1722. godine.«[70] I tu je dr. Sršan savjestan, doprinoseći time i boljem poznavanju života ove značajne srijemsko-bosanske biskupije, čime na više načina doprinosi i biskupskim vizitacijama pojedinih mjesta ali i prepuštajući drugim a da se bave ovim vlastelinstvom pa je dr. Zlata Kerže Živaković objavila vrijedan rad na tu temu.

3. ZAKLJUČAK

Treba pohvaliti Osječane da cijene svoje kulturne radnike i da ih ne zaboravljaju. Možda je to lokal patriotizam, ali mislim da je to prije poštovanje životu predanog radnika, koji su ojačali položaj Slavonije i Baranje u hrvatskoj povijesti i kulturi.

Vjerojatno u ovom kratkom prikazu nisu obuhvaćeni svi radovi S. Sršana o plemićkim dobrima u Slavoniji, a osobito ne brojne informacije koje je davao drugima kako bi mogli izraditi svoje radove.[71]

---

60 S. Sršan, *Opis Srijema i iločkog vlastl4einstva 1699 godine, Osijek 1998., str. 112 .*

61 Opis Srijema i Iločkog vlastelinstva 1699 godine Josipa Cinezija Firmana, Osijek, 2000, str. 396. Prikaz dao M. Batorović u GASB, 6, 2001, str. 396-397.

62 S. Sršan, Povijesni opis Srijemskoga i Iločkoga vojvodstva, Hrašće, Dranovci, *22, 3000, str. 12-16. .*

63 U tom je zborniku M. Batorović objavio rad »Iločko vlastelinstvo od 18. st. do sredine 20 stoljeća, Zita Jukić »Belje« 1881 godine, D. Farkaš »Inventar imovine vlastelinstva Iloka 1886 godine.

64 D. Farkaš, Inventar imovine vlastelinstva Iloka 1886 godine, GASB, 5, 1999, str. 152-159.

65 S. Sršan, Inventar iločkog vlastelinstva 1886. godine, Ilok- Osijek, 2001, 136 str. Preveo i priredio S. Sršan. Prikaz je objavio Borislav Bijelić u *GASB,* br. 6., str. 391-392.

66 *Knjiga o vinu. Rukopis iz 1779. godine,* Preveo i priredio S. Sršan, Osijek 2003, str. 203.

67 S. Sršan, »Knjiga o vinu. Rukopis iz 1779. godine. » *Gazophylacium. Časopis za znanost, umjetnost, gospodarstvo i politiku*, Zagreb 2007, br. 1-2, str. 55-61.

68 S. Sršan, *Gospodarska izvješća Iločkog vlastelinstva 1918. - 1928.,* Osijek 2006, str. 244.

69 S. Sršan, Ilok i iločko vlastelinstvo 1886. godine. *Dani Julija Benešića, Zbornik radova Ilok, II, Ilok 2006, str. 29-38.*

70 S. Sršan, Popis đakovačkog vlastelina biskupa Bakića i vojske 1722., godine, Anali zavoda za znanstveni rad u Osijeku, br. 7, 1990, str. 53-76.

71 Vidi rad Stjepana Vidakovića »*Valpovo - sedam stoljeća znakovite prošlosti*,« Osijek 2004.. Ili rad Ivana Balte o Pejačevićima, Silvije Lučevnjak o obitelji Mihalović i druge koji su pisali o velikaškim obiteljima Slavonije.

Arhivist je zapravo pomagač drugima. A Sršan je polazio od arhivske građe da bi konačno dao i zaključnu riječ odnosno prilog budućoj sintezi koja do danas još nije napisana. Mnogo energije i vremena izgubio je dr. Stjepan Sršana spašavajući arhivsku građu i arhiv u Osijeku u vrijeme Domovinskog rata i mislim da bi njegov opus izgledao mnogo bolje da je mogao raditi punim kapacitetom čitavo vrijeme svog rada. Šteta što smo njegovom smrću izgubili vjerojatno upravo tu sintezu o slavonskim posjedima koju je on jedini mogao napisati, poznavajući građu ali i jezik i pismo kojim su dragocjeni dokumenti bili pisani, nastavljajući onaj rad koji su započeli dr. Bösendorfer, dr. Kamilo Firinger, dr. Igor Karaman, dr. Ivo Erceg, dr. Ive Mažuran i drugi.

Uočava se da je Sršan bio odličan arhivist, povjesničar i organizator i da nikada nije sprečavao istraživanje drugih povjesničara već i da je često više ljudi istraživalo isti posjed objavljujući poticajne teme za istraživače. Neobično bogato nasljeđe dr. Stjepana Sršana uključuje i njegove radove o veleposjedima i to one koji su posebno objavljeni pod njegovim imenom pri čemu nije iskazana njegova pomoć onima koji su se bavili poviješću slavonskih veleposjeda. Svakako se u slučaju Sršan radi o izvanredno marljivom, savjesnom, iskusnom i sposobnom arhivskom i povijesnom djelatniku koji je u znatnoj mjeri pomaknuo historiografiju naših veleposjeda.

Slavonska arhivistika i historiografija nezamisliva je danas bez doprinosa koji joj je dao S. Sršan. On od 1882. do 2010. suvereno vlada znanjem o arhivskoj građi za Slavoniju i pruža podršku i historičarima i ljudima Slavonije u njihovim istraživačkim naporima, ne zanemarajući niti jedan dio slavonske povijesti. U doprinosu istraživanju plemstva njegov je doprinos vrlo značajan i mislim da niti jedan ekonomski povjesničar više ne može zanemariti Sršanove inventare veleposjeda i radove koji se bave slavonskim veleposjedom i njihovim vlasnicima. G, 2013. godine su Hrvatski državni arhiv i Državni arhiv u Vukovaru priredili u Vukovaru izložbu »Plemići i velikaši Srijemske županije« koju je priredio mr. sc. Ladislav Dobrica te je izdan i katalog koji ukazuje da je tema o plemstvu i dalje vrlo aktualna u našoj historiografiji.

SUMMARY

After Kamilo Firinger, Dr. Iur., who set the foundations to the State Archives in Osijek in 1952, there were a few directors who more or less successfully helped to make the Osijek Archives the main archive of Slavonia and the dominant place for historic research of the area. Stjepan Sršan, PhD, born in Podturen in Međimurje on 7 April 1941, died in Osijek on 30 July 2014, had a significant role in that sense. He dealt with various topics, in particular with the research of the history of nobility in the area where they had a leading role in the political and economic life. In that sense, Sršan made a significant step forward, thus facilitating the present and future historians to study the individual elements of this part of history.

NEBESKA TIJELA U PUČKOJ TRADICIJI HRVATA U MAĐARSKOJ

CELESTIAL BODIES IN CROATIAN FOLK TRADITION IN HUNGARY

Đuro FRANKOVIĆ

Na rubu hrvatskog jezičnog područja u Mađarskoj srazmjerno je dobro očuvana tradicija o nebeskim tijelima, suncu, mjesecu, zvijezdama uz koja se vezuju brojna vjerovanja, vradžbine, bajanja (basme), liječenje, predaje, predodžbe, pa čak i zapažanja o predstojećem vremenu, sreći, urodu i slično.

Sunce – Gospa u suncu

Podravski Hrvati na Veliku Gospu idu procesijom u Đud, a na Malu Gospu u Turbek, u blizini Sigeta.

»U ranje rano bi se digli, a sunce kad bi zišlo, onda so rekli da se u suncu vidi Majka Marija kak malog Isusa niše. Na koli i peši smo išli u Turbek. Već u ranje rano bi se začele meše (počele mise), i redom so bile: mađerska, horvatska i švapska meša«, kazuje se u Lukovišću.[1]

Hrvati (Toti) u Senpalu (Somogyszentpál, Šomođska županija) ujutro na dan Male Gospe, kao i na dan Velike Gospe izašli su u vrt čekajući izlazak sunca. I hodočasnici andočke crkve smatrali su mogućim da se u suncu, koje se diže na nebu, pojavljuje Marija, kako ljulja malog Isusa.[2]

Hrvati (Raci) u Baćinu (Bátya, u Bačkoj) kazuju da na dan Male Gospe sunce se ne diže kao i obično, već se igra desno-lijevo, gore-dolje. Raduje se jer se rodila Marija. Mještani gledaju u sunce i mole se.[3]

U Ugarskoj se u XV. stoljeću nakon određenih ikonografskih pretječa munjevito proširio mistično-magijski simbol Djevice odjevene u sunčanu svjetlost. Podjednako tako i u cijeloj Srednjoj Europi, poglavito u onim zemljama koje su stradale od husitizma, od turskih osvajača ili su im prijetili bogumili. Kult Djevice odjevene u sunčanu svjetlost naročito su gajili franjevci.

Djevica odjevena u sunčanu svjetlost ugravirana je na mač hrvatskih i mađarskih vitezova. Nije slučajno da pjesnik i vojskovođa Nikola Zrinski u invokaciji epa *Szigeti veszedelem* (dajemo i prijevod ovih stihova njegova brata Petra Zrinskog *Opsida Sigecke*) piše:

Músa te, ki nem rothadó zöld laurusbul
Viseled koszorúdat, sem gyönge ágbul
Hanem fényes mennyei szent csillagokbul
Van kötve koronád holdbul és szép napbul;

Muža, ka venčana nisi javorikom
nit kitja zelena nikakovom dikom,
nego si krunena slavnih dobrot žitkom,
zvrh zraka sunčena svitlostjom velikom,

Te, ki szűz Anya vagy és szülted Uradat;
Az, ki örökén volt, s imádod fiadat
Úgy mint Istenedet és nagy monarchádat:

1 Vlastita sakupljanja
2 KIRÁLY 2002, 109
3 FEHÉR 1975, 15

Szentséges királyné! Hívom irgalmadat...

Ti Mati Devica, ka rodi Gospod'na,
nebeska kralica, vsakim dobrim plodna,
bud' mi pomoćnica, da vikom ugodna
spravi ma desnica, negda Turkom škodna...

»Na Veliku Gospojinu, kada sunce lipo sjaji, čiste duše vidiš kako nosu anđeli Gospu u nebo. Bili golubovi lete oko njih. Isus miluje svoju Majku pričistu«, kazuju Bunjevci u Vancagi.[4]

U Baćinu mještani se najprije pričeste suncu, kazujući svoje grijehe te se poslije u crkvi pričeste.[5]

»Kada su Gospu i malog Isusa gonili Židovi tada su se najprije susreli s kurvama. Gospa ih zamoliše da sakriju njezino Dijete, ali one to nisu htjele uraditi. Tada ih je proklela, pa od tada ne mogu u tajnosti ništa raditi, već što urade to se odmah i saznaje. Poslije je susrela vještice. Zamoliše ih da joj sakriju Sina. One su nakon toga podigle takvu prašinu da ih Židovi nisu mogli naći. Gospa ih je blagoslovila, te im dadoše vlast da mogu s neba skinuti sunce, ali da ga poslije ne mogu vratiti.[6]

U predodžbama Bunjevaca u Čavolju riječ je uostalom da na Veliki petak, u jutarnjim satima kada sunce izlazi vide se »bosanige«, »skale« (stube, stepenice) koje vode u nebo. Tako da onaj tko vidi bosanige, tom će duša stići u nebo. Prema jednoj drugoj predaji u suncu su neke »lotre« (ljestvice) koje se vide, a one vode u nebo, te tko vidi »taj će ić u nebo«.[7]

Mjesec – Isus, David, Cicela, Isus i kovač na mjesecu

Mjesec je nebesko svjetlilo, koje u narodnim predodžbama stalno asocira na zagrobni svijet, oblast smrti, a suprotstavljeno je suncu kao božanstvu dnevne svjetlosti, topline i života.[8]

Simbolizam mjeseca očituje se u korelaciji sa simbolom sunca. Njegove dvije najdublje značajke proizlaze: prvo, odatle što je mjesec lišen vlastite svjetlosti i što je samo odraz sunca; a drugo, odatle što prolazi kroz razne mijene i mijenja oblik. Zbog toga mjesec simbolizira ovisnost i ženski princip (osim iznimno), kao i periodičnost i obnovu. U skladu s tim je simbol preobrazbe i rasta.[9]

Mjesec je izrazito nebesko tijelo ritma života. Mjesec je za čovjeka simbol prelaza iz života u smrt i iz smrti u život; čak ga mnogi narodi smatraju mjestom toga prijelaza, slično kao što se vjeruje da je to podzemlje.[10]

U bajanjima naših podravskih i rackih Hrvata mladi mjesec se naziva »mlad kralj«, odnosno, »mlad gospodar«. Znači, mladi mjesec je »mladi nebeski gospodar« koji utječe na sudbinu ljudi (zdravlje). Dodaje mu se atribut »gospodar« koji se također dodaje bogovima, sjetimo se samo »gospona Boga«, odnosno »gospodina Boga«.

Kod Slavena, kao i kod mnogih drugih naroda, poznato je vjerovanje da umrle duše odlaze na mjesec.[11]

Putovanje na mjesec ili čak i besmrtni boravak na mjesecu, poslije ovozemaljske smrti, po nekim je vjerovanjima povlastica izabranih vladara, polubogova, posvećenih i čarobnjaka.[12]

---

4 Priopćio Joso Kričković
5 FEHÉR 1975, 15
6 Isto, 67
7 Priopćio dr. Mišo Mandić
8 SM ER natuknica *mesec*
9 RS natuknica *mjesec*
10 Isto
11 SM ER natuknica *mesec*
12 RS natuknica *mjesec*

U Baćinu vjeruje se da se na mjesecu vidi lice neke osobe, čak ima i brkove. Kazuje se da je to Isus ili David. Vjeruje se da su sveti David i Cicela na mjesecu, odnosno, Ciganin svira na mjesecu. Kada je pun mjesec tada je zabranjeno gledati u mjesec jer tamo svira neki đak a Tündér Ilona pleše u njemu.[13]

U niže navedenim primjerima pokušat ćemo dati odgovor na božanske osobine mjeseca koji je neodvojiv od ktoničnog božanstva kovača i inicijacijske smrti Isusa. Mjesec u ulozi putujućeg božanstva, u društvu Isusa, posjećuje ljude na zemlji. U legendi nazočna je mjesečeva i Isusova *inicijacijska smrt,* koja je istovjetna s novim rođenjem. Mitološko objašnjenje prostora također se može objasniti, naime, prekoračenjem granica zatvorenog prostora zajednice (nebeske) jednako je sa smrću. No oni se ponovno rađaju iz vode (mora) te ih kovač vraća u nebeske visine, na nebo, gdje će i on biti primljen. Mjesečeva smrt nikada nije konačna. Ona se vječito vraća svome početnom obliku, jednako tako i na svoje početno, nebesko mjesto, zbog svoje beskonačne periodičnosti.

Kovač se vezuje uz mjesec koji se stalno obnavlja, za kojeg se vezuju magijske radnje s ciljem zdravlja, kuda odlaze duše umrlih pa i sam majstor.

Donosimo i neke zanimljive predaje iz Baćina koje govore da *vile* mogu skinuti sa neba mjeseca:

»Išla je Marija i stigla do raskrsnice putova. A tamo su bile vile, više njih. Zapitaše ih jesu li vidjele da su tuda tjerali nekog čovjeka. Odgovoriše joj da su vidjele kako ga svezanih ruku tjeraše. Tada se je Marija onesvijestila. Kisus tada rekoše da vile (u tekstu se kazivač služi s nazivom »szép asszonyok«) mogu biti samo jedan dan kurve te će drugi dan to već svatko saznati. Marija plačući, uz vapaj išla je dalje. Opet je sigla do raskrsnice putova. A tamo su žene u kolu igrale i pjevale. Upitaše ih da li su vidjele jednog čovjeka svezanih ruku kako ga tjeraše? – Nismo vidjele ništa – odgovoriše žene. – Ovuda nije išao nitko. – Tada Mariji biše lakše. Isus rekoše: - Vama je od sada svašto dozvoljeno raditi, a to neće nitko znati. Moći ćete s neba skinuti i mjeseca i sunce ali ih nećete moći povratiti! – One pak sve diraju na svijetu, osim ovih nebeskih tijela.«[14]

Kod Makedonaca, Bugara i Srba masovno je raširenо vjerovanje da vračare svojim vradžbama mogu zbaciti mjeseca na zemlju, pretvore ga u kravu, što se smatra najstrašnijim grijehom.[15]

U baćiskim predajama nazočna je inicijacijska smrt mjeseca. Vjeruje se, naime, da se mjesec gubi, nestaje uslijed ujeda vještica i zmaja.[16]

»Mjesec zato nestaje jer bosorke (vještice) nisu imale što jesti pa su ga pojele. Sve dotle kidaju od njega dok mu ne naiđu u pomoć zvijezde.« »Kada je mlad mjesec tada zmaj zagrize u mjesec.«[17]

Pomračenje mjeseca južni Slaveni su objašnjavali time da mjesec jedu hale. Ljudi veoma tuguju za mjesecom i strahuju da ga hale u jednom trenutku sasvim ne pojedu. Tada bi nastao mrak i kraj svijeta, jer će sunce, mjesečev brat, od žalosti prestati svjetleti.[18]

Mjesec se nekoć smatrao božanstvom. U Baćinu drže da nije slobodno na njeg pokazivati prstom ili baciti na nj pogled.

»Onaj tko s prstom pokaže na mjesec taj prije valja tri puta poljubiti na zemlju ili valja ugristi svoj prst, ali tako da mu potakne krv. Inače, u protivnom će seoski hatar potući velika kiša ili led.« »No, tko baci pogled na mjesec, oslijepit će.«[19]

---

13 FEHÉR 1975, 15-16

14 Isto, 67

15 SM ER natuknica *mesec*

16 FEHÉR 1975, 15-16

17 Isto

18 SM ER natuknica *mesec*

19 FEHÉR 1975, 16

Mladi mjesec

»Kada je pun mjesec onda se vide tri čovjeka, a srednji maše sa zastavom. Onaj tko ga ugleda bit će sretan«,[20] kazuje se u Baćinu. Ovdje citirani tekst može se dovoditi u vezu da su ta tri čovjeka ustvari personifikacija samog mjeseca, njegovih mijena: pun mjesec, mjesec koji ponestaje, mlad mjesec, odnosno polu-mjesec.

Slavenski običaj je da se mjesecu upućuju molitve, da se pri pojavi mladog mjeseca pada na koljena, da mu se upućuju molbe za život novorođenih, da se plače prilikom mjesečevog pomraćenja, kao i vjerovanje da mjesec povremeno posjećuje carstvo pokojnika i da kao praroditelj ljudskog roda postaje pravo božanstvo, što predstavlja crte čistog i bujnog lunarizma, kakav se sreće samo u onim oblastima gdje je lunarna religija u punom cvatu.

Izuzev nekih ovdje navedenih motiva u tradiciji mađarskih Hrvata nailazimo na iste. Naime, kada se u jutarnjim satima na nebu pojavi mladi mjesec valja se prekrižiti, odnosno, kleknuti i moliti se.[21]

U podravskim selima u zoru i uvečer išlo se je moliti mladomu mjesecu. Izmolilo se tri Očenaša i tri Zdravo Marija. Na dvorištu su pokleknuli, okrenuvši se prema mjesecu, gledavši na njeg, te bi kazivali: »Mladi mesec, nosi blagoslove gore«.[22] Molilo se je za zdravlje, držívši da će »Mesec narast i odnest će naše moljitve. Poti so rekli da je grijota moljit se mladem mesecu.«[23]

U Bjelorusiji su molitve, koje čitaju kad vide mlad mjesec, posvećene dušama koje »nisu dočekale nov mjesec«, odnosno, dušama nedavno umrlih. Katolici iz Bosne su, u tom slučaju, čitali »Oče naš« i »Bogorodice Djevo« za spasenje duša onih koji su dospjeli u pakao i onih koje nema ko da spomene.«[24]

Mlad mjesec se u Podravini naziva *mladina,* u Skopskoj Crnoj Gori također *mladina,* u baranjskih Bošnjaka *mlađ,* u Modruško-riječkoj županiji *mlađ,* u Bukovici u Dalmaciji *mladinjak,* u Srba u okolini Aleksinca i Soko Banje *mladonja*.

Mlad i pun mjesec igraju vrlo važnu ulogu u sudbini ljudi. U Loboru, u Hrvatskoj, »kad tko prvi put mladi mjesec zagleda mora reći:

Ti mladi mladenac,
pomladi ti mene,
kak si sam sebe!

Vjeruje se da će osoba koja kazuje taj tekst biti cijelog mjeseca zdrava. Zatim se križa i segne u žep, pa rukom stepe po žepu ili mu prikaže prištaflin da bi cijeli mjesec imao novaca.« U Koprivnici, u Hrvatskoj, kad ko spazi mlad mjesec »prekriži se, uhvati se za džep i strese novcima u njem. Ako ima novaca imat će cijelog mjeseca, inače će biti toga mjeseca nesretan. Tada govori:

Pomladi ti mene,
kak si sam sebe!
Kad tebe zmija ujela,
onda mene groznica uhvatila!
S Božjom pomoćom!

Pa se izmoli: Oče naš i Zdravo, Marijo.

U Dubravi, u hrvatskoj Podravini postoji vjerovanje da se u punom mjesecu vidi glava anđela.[25]

---

20 Isto, 15

21 Osobne pribilješke

22 Osobne pribilješke

23 Isto

24 SM ER natuknica *mjesec*

25 Priopćio dr. Zvonimir Bartolić

Mladi mjesec i pučka bajanja

U naših Hrvata mjesec ima značajnu ulogu u ljekarstvu, liječenju, tj. u pučkoj medicini.

Mjesec se u bajanjima često puta navodi. Vjerojatno zbog toga da ponese sobom razne bolesti, oboljenja i gamadi. Dalo bi se pretpostaviti kada je mjesec pun, tada on nestaje, tj. umire. Odnosno, od punog mjeseca postaje manji. I takve analogije se zapažaju u bajanjima i molitvicama.

U podravskom Lukovišću (Lakócsa) oboljela osoba, kada se je na nebu pokazao mladi mjesec, tri puta je kazivala ovaj tekst *za razne bolesti:*

Mladi mesec,
Mladi kralj,
Ti me zoveš u svadbu
Al ja nejdem,
Pošaljem jačmenca (bradavku i sl.).[26]

U Kukinju (Kökény, pored Pečuha):

Mladi mjesec,
Mladi kralj,
Ima tu moje bradavice –
Sve u svatove.[27]

Kad je kolo oko mjeseca, onda kažu da će biti vjetra, kad je ono veliko kolo. Rata, kad se vidi krv.[28]

U Baćinu kada se je primijetio mladi mjesec nije bilo slobodno dalje ići, već se trebalo prekrižiti i triput kazivati dolje navedene formule, a uz to s rukama se valjalo pošuknuti od glave prema dolje da bi analogno tome bolest išla prema dolje, tj. napustila ljudsko tijelo i ušla u zemlju. Izbor tekstova za *razne bolesti:*

Mladi mesec,
Mlad kralj,
Mlad gospodar,
Mene zoveju na večeru,
Al ja nejdu,
Nego šaljem svoju
Bolu i nevolju.[29]

Ili:

Mlad mesec,
Mlad kralj,
Mesec na veće,
Moja bola na manje,
Kak ti čast
Tak ti goast.[30]

---

26 Vlastite pribilješke
27 Isto
28 Isto
29 FEHÉR 1975, 129
30 Isto, 130

Odnosno:

Mlad mesec na veće,
Moaji boali na manje![31]

Protiv rane, muha i buha:

Mlad mesec,
Mlad kralj,
Nosi iz mene
Rane, buhe, muhe![32]

Protiv bradavica:

Mlad mesec,
Mlad kralj,
Zovej mene u gosti
Na mene,
Nego moju bradavicu.[33]

Protiv zubobolje:

Mlad mesec,
Mlad kralj,
Kad tebe zmija ugrize,
Onda nek mene zub boli.[34]

Protiv »pogančine«:

Mlad mesec,
Mlad kralj,
Nek mene onda nos boli
Kad meseca zmija zagrize.[35]

U navedenim bajanjima želi se postići da boli suprotno porastu mjeseca idu na manje.

U podravskom Novom Selu (Tótújfalu) se na mladi mjesec išlo umivati na Dravu, neka voda odnese »nevolju« (primjerice »s(v)raba«).[36]

Ako netko slučajno pogleda mladi mjesec, a upravo u tom trenutku što radi, to će raditi cijelog mjeseca, smatra se u Baćinu. U nekadašnjem čakavskom sjeverno-baranjskom Hajmašu (Nagyhajmás u blizini Dombóvára) iz kuće ili »havlije« (dvorište) nije dobro vidjeti »mlad misec« jer će se u kući neko posuđe polupati). Kada mjesec poraste na polovicu to se u njih zove »pol misec«.[37]

31 Isto
32 Isto
33 Isto
34 Isto
35 Isto
36 Vlastite pribilješke
37 Isto

U Baćinu smatraju da »pšenicu valja sijati uvijek kada je mjesec pun u listopadu, onda će vreće biti pune.« U Hajmašu kad je »pun misec su vidli jel će kiša jel snig padati, jel će biti vitar«.[38]

Ako jako peče Sunce ili svjetli mjesec, bit će kiše. Kada je mjesec taman, onda će biti kiše, kazuju u Baćinu.

U podravskom Lukovišću: *pun mjesec* zove se *ščep*.[39]

U bačvanskom Santovu (Hercegszántó) »kad je *minja,* tako su naučili kazat, došla je kifla na nebo sad će ljudi koji volju pit bit pijani nikoliko dana. Jel svaki čovek ima osićanja u njemu, kad dođe mlad misec ispod zemlje onda ti koji i malo volju pit moru u to doba redovito pit. Tako je to bilo i sa našim didom. Dođe kod nas baka pa kaže: »Došla kifla, dida ošo na ćošu.«[40]

A misec kad viđu da je na nebu kao kifla, zašiljast kad je, kažu: »Biće kiše, zašiljast je misec.«

Ako misec ima mali dvor, znak je da će bit kiše. A kad je veliki dvor, onda kroz dva-tri dana mora bit kiše.

Isto tako su i u zimu gledali. Kad je zima i kad je mali dvor oko miseca neće bit taka jaka zima, a kad je veliki dvor onda po tri-četiri dvora bude, tako ko duga šareno, onda će bit jako vrlo zima. I kad su zvizde sjajne vrlo na nebu i to je znak da će bit velika zima.«[41]

U hrvatskoj Podravini kada je mladi mjesec kazuju:

»Oj mladi mladenec
Moj zeleni venec
Kak si ti mladi
Tek i mene pomladi![42]

... i onda se z rokami tripot prejde po licu i dok napraviš neboš imal bore po licu, nego bo ti lice glatko kak jaboka.«[43] Vjerovanje da mladi mjesec može pomladiti čovjeka ako se ova molitvica izgovori, i danas je vrlo živo, barem kod ljudi iznad pedeset godina.[44]

Stali su med jablane.
Mladi mesec je zišel,
Podigli su ruke kak grane:

»O mladi mladenice,
Moj zeleni venec,
Pomladi ti mene
Kak si i sam sebe!«[45]

Ferencz Gönczi je u 19. stoljeću[46] u Međimurju zabilježio: »Kad izlazi mladi mjesec u mnogim kućama počinje molitva. Čim netko od ukućana najavi izlazak mladog mjeseca, svi se prekriže tri puta, iziđu na dvorište, okrenu se prema mjesecu, kleknu te mole sljedeće:

Dej mi Bog zdravo
Ovoga meseca živeti
Pomladi mene,
Kak ti sam sebe.«[47]

---

38 Isto
39 Isto
40 Pribilježio Radovan Filaković
41 Isto
42 Pribilježio Vid Balog
43 Isto
44 GOLUB 1979, 11
45 Isto
46 GÖNCZI 1995, 84
47 GÖNCZI 1895, 71, navodi HORVAT 1994, 18

Zvijezde

Hrvati u Mađarskoj vjeruju da toliko zvijezda ima na nebu, koliko ima ljudi na zemlji. Kada se netko rodi tada se na nebu pojavi njegova zvijezda, a kada umre, tada se ona ugasi.

Svaki čovjek ima zvijezdu na nebu, kada ona padne, čovjek umre, kazuju Santovčani.

»Ako pogodiš koja je tvoja zvezda, onda ćeš odma' umrt. Ko je umro onom pane zvezda. Kome pane, onaj umre«, kazuje se u Kukinju.[48]

Svatko ima svoju zvijezdu, a kada ona padne tj. »okrunila mu se zvezda«, onda čovjek umre, vjeruje racki Hrvati u Baćinu.

Kada se dijete porodi onda mu se na nebu pojavljuje zvijezda, a čovjek dotle živi dok mu zvijezda ne padne, drže Lukovišćani u Podravini.

Za sretnog čovjeka obično se kazuje: »Pod sretnu se zvijezdu rodio«.

Šokci (Hrvati) u Kašadu i Senmartinu (Alsószentmárton) u Baranjskoj županiji razlikuju ove zvijezde: *Danica, Jutarnjača* (Venus) – nalazi se prema zapadu -, *Kumova slama* (Via lactea), kazuje se kako je kum na nebu porasipao slamu; zvijezda pomjerava se od juga prema sjeveru, *Kvočka s pilići* (Plejades) – na pol je neba -, *Rodina kola* (Ursa maior) prema sjevero-zapadu -, *Medved* (Ursa maior) – »nalazi se između Rodinim kolima i Kvočke s pilićima, ona je u polovici« -, *Kosarica* (Orion) – prema istoku -, *Šantava Katica* (Sirius) – prema istoku -, *zvjezda Kurjačina* – prema sjevero-istoku -, *Vilovača* – prema sjeveru se nalazi -, *Medvedove pandže* (Ursa maior) – zvijezda se nalazi prema sjeveru i istoku, a kao da pruži ruku, odnosno nogu -, *Volarica* (Venus) – na jugu -, *Bikić* (Taurus) – na sjeveru -, te *Repatica*.[49]

Šokci u baranjskom Katolju poznaju nazive sazvježđa: *Danica, Zornjača, Večernjača, Kumova slama* – kum je rasipao slamu i doznalo se da je krao -, *Rodina kola, Mali medvjed* (Ursa maior).[50]

Nazivi zvijezda Bošnjaka (Hrvata) u Kukinju: *Rodina kola, Vlašići* (Plejades) – u »vrpi« su zvijezde -, *Sablje* – što tri zvijezde »stoju« -, *Jutarnja zvezda* ili *Danica, Večerna zvezda* – ko oblačak -, »kum krao slamu od kuma, onda se rasipalo, to je *Kumova slama*«, te *Repača*.«[51] *Repača,* kada se pojavljuje ona znači rat, drže Kukinjčani.[52]

U Udvaru (Pécsudvard) poznate su zvijezde *Rodina kola* i *Vasdanica*.[53]

Nazivi za zvijezde u Vancagi (Bajaszentsitván) su: *Blizanci* (Gemini), *zvizda Danica, Velika kola* (Ursa maior), *Mala kola* (Ursa minor):[54]

U bačvanskoj Gari: *Severnjača, Danica, Kvočka s pilići, Kumova slama*.[55]

U Santovu poznata je *zvizda Jutarnjača* (Danica) i *Večernjača* (Venus).[56] »Zvizde: stari kažu kad je zvizda *Kornjača* okrenita dole, ruda kad joj gledi dole – ima tri-četiri zvizde to su točkovi, dole ima tri zvizde to je ruda -, kažu, dole gledi ruda, biće lipo vrime. A kad *Jutarnja zvizda* bude vrlo sjajna onda su po tom znali da će biti lipo vrime. »Vesela je *Jutarnja zvizda*, kažu biće lipo vrime.« »A zvizda *Danica* kad bude tako sjajna, onda će i nadalje ostat lipo vrime.«[57]

U Podravini poznata je *Kumova slama* te *Danica* (Venus). U nekoj predaji o vilama govori se kako je »neka vila skinola zvezdu Danicu i tak je šila« (šivala).[58]

Racki Hrvati u Baćinu pored svojih hrvatskih naziva služe se i mađarskima.

---

48 Vlastite pribilješke

49 Priopćio Pavo Vrbanac

50 Priopćio Stanko Kolar

51 Priopćio Jozo Svinjarević

52 Vlastito sakupljanje

53 Vlastito sakupljanje

54 Priopćio Josip Kričković, Vancaga

55 Priopćio Josip Šibalin Santovo, rodom iz Gare

56 Isto

57 Sakupio Radovan Filaković

58 Vlastite pribilješke

O *Göncölszekér-u* (Ursa maior) u Baćinu kazuje se da je rudo samo po treći puta uspjelo zalijepiti, zato je grbavo. Pored njega se nalazi sedma zvijezda, bez koje kola ne bi mogla ići.[59]

Sánta Kata (Sirius) odrezana joj je noga i nije mogla dalje ići.[60]

Kaszás csillag (Orion), netko je kosio u polju žito. A koscu je bila jako teška kosa pa ju bacio na nebo. Čovjek je pao, a kosa je ostala na nebu. U zvijezdi *Kaszás* (Orion) u toj svijetloj zvijezdi su tri kosca, a pored njih su skupljači rukoveti. I ima jedna šepava zvijezda *(Sánta Kata)* koja im nosi ručak.[61]

Kumova slama: »kum od kuma slame ukro i nosijo«, pa se vidi taj put. Kada se vidi Kumova slama bit će kiše.[62] U susjednom Dušnoku o postanku Kumove slame kazuju: »kum je od kuma slame kro, pa je porasipao.«[63]

Naziv za Kumovu slabu je opće poznat kod raznih naroda na Balkanu, u Sjevernoj Africi, na Arabijskom poluotoku, u Maloj Aziji, od Kavkaza prema Istoku pa čak i u sjeverozapadnoj Indiji. Značilo bi to da proizvodnjom žitarica širile su se predodžbe o slami, koja se vidi na nebu i dobila mjesto u sazvježđu. U Dalmaciji zove se i *Petrova slama*, u Bosni i *Slamica*.

Fiastyúk (Plejades): Bog je kaznio neku babu da joj je odnio na nebo kokoš.[64]

Jutarna zvezda je naša, a *Večernjača* je Židova. U petak, utorak i subotu se je molilo u zoru, radi zdravlja, kada su još zvijezde na nebu.

Na zvijezdu nije slobodno prstom pokazivati ne da mu strune prst.[65]

Üstökös csillag (Repatica) bila je crvena i imala široka krila od sto do dvjesto metara, nakon njene pojave izbio je rat 1914. godine.

Bit će loše vrijeme ako su rijeke i nejasne zvijezde na nebu, ako se vidi i čuje zvono kalvinske crkve u Gerjenu.[66]

U Dubravi u Hrvatskoj poznati su ovi nazivi: astronom se zove *zvezdoznanec*. »Zvezdoznanec gleda iz zdenca zvezde. Samo iz zdenca se moreju videti.[67] I u podravskom Lukovišću kazuje se »da se u zdencu vide zvezde.[68]

Postoji hrvatski kajkavski naziv za zvijezdu repaticu: *repača*. *Zornica* je zvijezda *Danica*.[69]

»Najjakša zvezda je zvezda Danica.«[70]

»Gda koja zvezda zgasne, onda je čovek premiral.«[71]

»Znam da je i zvezda *Volarica*,[72] ali koja je – to ne znam...«[73]

»Ako je vedro nebo, zutra bo zdeno.«[74]

---

59 FEHÉR 1975, 16

60 Isto

61 Isto

62 FEHÉR 1975, 16

63 Vlastite pribilješke

64 FEHÉR 1975, 16

65 Isto

66 Isto

67 Priopćio dr. Zvonimir Bartolić

68 Vlastito sakupljanje

69 Priopćio dr. Zvonimir Bartolić

70 Prikupio Vid Balog u Gotalovu

71 Isto

72 Vinko Žganec: Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline, Zagreb, 1962, donosi pjesmu na 69. str. Iz Novog Virja:
Koja zvezda od koje najlepša,
Jel Danica, je li Volarica...
ali ni tu ne mogu doznati koja je Volarica zvijezda. Na idućoj stranici ove knjige spominje se uz Danicu i zvijezda Zahodnica.

73 Isto

74 Isto

Ovo se zimi očekuje kao povoljan znak jer zamagljeno noćno nebo zimi »znamenuje beteg (bolest«).[75] Ako je (noćno) nebo vedro, ljeti »bude sunca drugi den.«[76]

»Dok zvezda zgasne, ftrne se život čoveku, a gda opane, onda nešče strada na putu ili pogine v boju.«[77]

Nadalje, zna se za *»Kumovu slamu«* – Mliječni put, te za *Velika* i *Mala kola*.[78] »Bogec je išel z voli, pak mu je vok zaklal vola, a Bog je voka kaznil pak je zato voka Bog upregel namesto vola i vezda vuk z volom vleče rudo i jedna je zvezda menša, a druga debleša.«

»Velijo za *Mala* i *Velika kola* još i *Veliki* i *Mali medved*.«[79]

Nebeska tijela nalaze se na božićnim pecivima, tako napr. na *badnjači* koja je u santovačkih Šokaca pozamašniji okrugli kolač, tijestom je u obliku križa podijeljen na četiri strane. Badnjača je okićena raznim likovima, napravljenim također od tijesta. Na sredini badnjače je ružica, u prvom dijelu plug i bič, u drugom klas pšenice, u trećem mjesec i sunce a u četvrtom dijelu je zvijezda *Zorjanka*.[80]

Duga

»Duganja, kad ima kiše, sisa vodu iz morja. Ona ode na vodu i onda ona vuče gor, u nebo. Kada u dugi ima puno crvenoga te godine bit će puno vina, zeleno je žito, žuto je kukuruz, a crveno je vino, bit će mlogo, od čega ima više ili bit će puno krvi«, kazuje se u Kukinju. Također bošnjački Hrvati u Kukinju vjeruju, ako ima puno crvenila u dugi bit će puno vina, ako žute boje, uroditi će pšenica, ako zalenila, bit će puno sijena.

U Kašadu kada se na nebu pojavljuje *duga*, ako sadrži puno crvenila to znači požar, zelenilo da će biti krme za marvu (stoku) a bijela čistoću.

U podravskom Lukovišću djeca su, poslije kiše, kada se je na nebu pojavila *dundača* (duga), kazivala stihove:

Ko ne vidi dundaču
Ne bu jel pogaču.

»Duganju (dugu) je stvorio Bog kada je Noa izišao iz broda da više ne bude potopa. Svijet će biti pogubljen u vatri. Bila je velika kiša i nikako nije htjelo prisvjetliti sunce. Jednom kada se razdvojilo nebo, na nebu ostalo je tri vrste znakova to se zove *duganja*. Duganju je stvorio Bog, a to je njegov znak da više ne želi ljude kazniti potopom. Duganja vuče vodu iz bara i rijeka. Od toga postane kiša. Tko s prstom pokazuje na duganju taj da zagrize u prst i da tura u zemlju«, vjeruje se u Baćinu.

U susjednom Dušnoku ako je »duganja crvena bit će mlogo vina.«

»Dugu u Dubravi, hrvatska Podravina, zovu *Bogorodica*. Dok dežđ curi ona se pojavi i vodu pije iz Mure i Drave.«

---

75 Isto
76 Isto
77 Isto
78 Isto
79 Isto
80 Sakupio Živko Mandić

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

ARTIKULACIJE: ČASOPIS ZA ČITANJE, BROJ 2, GODINA 1, PODRAVSKO-PRIGORSKI OGRANAK DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA, UMJETNIČKA ORGANIZACIJA ARTIKULACIJE, KOPRIVNICA, 2016., 139 STR.

U vremenu kada se učestalo govori o krizi u izdavaštvu časopisa veseli činjenica da su *Artikulacije* postigle svoj zadani cilj i ostvarile i drugi broj u 2016. godini. Za to svakako pohvale idu urednicima Marku Greguru, Mariju Kolaru i Darku Pernjaku koji su ponovno uspjeli na jednom mjestu okupiti radove značajnog broja hrvatskih i inozemnih autora. U osnovnoj se koncepciji drugi broj oslanja na prvi pa tako u njemu, uz nekoliko književnih rubrika, možemo pronaći dva razgovora s književnicima i rubriku *In memoriam*, a na kraju i tekstove raznolikog sadržaja. Također, i ovaj je broj opremljen nizom fotografija čiji je autor ovog puta Krunoslav Večenaj.

U prvoj se rubrici, koja nosi naziv po Tadijanovićevoj pjesmi *Sunce nad oranicama,* izmjenjuju kratke priče i pjesme hrvatskih autora Ilije Aščića, Kristine Gavran, Korane Serdarević, Siniše Matasovića, Ivana Jozića, Jelene Zlatar, Alena Brleka, Ružice Aščić i Darka Šeparovića. Slijedi razgovor koji je Marko Gregur vodio s Delimirom Rešickim, a u kojem se osim prošlih i budućih knjiga, dotiču stanja hrvatske kulture, odrastanja, fotografije i Frana Galovića s čijim se stihovima razgovor privodi kraju. Rubrika *In memoriam* posvećena je Dubravku Ivančanu povodom 85. obljetnice rođenja. Mario Kolar tom je prigodom napisao tekst o Ivančanovom životnom i književnom putu s naglaskom na haiku poeziju po kojoj je i najpoznatiji. Posebno je vrijedan prilog izbor pjesama iz zbirki ljubavne poezije *Ludorije*, *Sretno otočje* i *Amor* od kojih je veći dio do sada bio neobjavljen. *Ča činidu* naslov je rubrike u kojoj se predstavljaju istarski književnici Milan Rakovac i Tomislav Milohanić čime *Artikulacije* potvrđuju svoju otvorenost prema različitim književnim, ali i jezičnim izrazima. U rubrici *Domaća meštrija* svoje su mjesto pronašle književnice Suzana Matić, Lana Derkač i Darija Žilić nakon čega slijedi razgovor Darka Pernjaka s Ivanom Šojat. U središtu njihova razgovora bili su njezini romani *Unterstadt*, *Ničiji sinovi* i *Jom Kipur*, reakcije na njih, a vezano uz to, i položaj književnika u Hrvatskoj. U rubrici *Co je to? Co to jest? Čo je to?* predstavljeni su Petr Hruška iz Češke, Grzegorz Kwiatkowski iz Poljske i Peter Balko iz Slovačke. Posljednja rubrika, odnosno *8. točka: Razno* donosi tekstove Borisa Becka, Mirka Ćurića, Željke Lovrenčić, Damira Vujnovca, Matije Ivačića i Livije Reškovac.

Artikulacijama na kraju možemo poželjeti jedino da nastave u istom smjeru i postanu *časopis za čitanje* za kojim čitatelji željni književnih noviteta i rariteta mogu uvijek posegnuti.

Mihaela CIK

ERNEST FIŠER, DOBA NEVREMENA. PJESME, 2010.-2015., ALFA, ZAGREB, 2016., 118 STR.

Poezija svojim višeznačnim nabojem u zgusnutom izrazu uvijek zahtijeva znatan čitateljski angažman i budnost prilikom iščitavanja svake riječi. Stoga se u lapidarnom prikazu zbirke *Doba nevremena* Ernesta Fišera mogu tek naznačiti neki njeni važni elemenati. Na početku valja spomenuti da su slika na naslovnici i likovni prilozi u knjizi radovi akademskog slikara Antuna Borisa Švaljeka te da su pjesme popraćene studioznim pogovorom Davora Šalata koji nosi naslov *Poetski protuudar prema stvarnosti*.

O Ernestu Fišeru (Zagreb, 1943.) i njegovoj poetici pisalo se dovoljno da se nova zbirka može smjestiti u kontekst cjelokupnog opusa. Šalat ističe da je Fišer ujedno prepoznatljiv i kao egzistencijalistički pjesnik i kao pjesnik kajkavskog moderniteta pri čemu njegova poetika prati put od općeg i neodređenog prema pojedinačnom i konkretnom. U zbirci *Doba nevremena*, kao i u prethodnoj *Macbeth na fajruntu*,

Šalat vidi preplitanje tih dviju struja što je najuočljivije na razini tema i motiva. No, krenimo najprije sa strukturom zbirke i formalnim obilježjima, što će nas ionako direktno dovesti do ideja i tematike.

Zbirka se sastoji od osamdeset pjesma koje su podijeljene u pet cjelina, od kojih prve četiri (*Na Noinoj arci sveopća je zbrka*, *Doba nevremena*, *Na brisanom prostoru* i *Plesač na žici*) sadrže po četrnaest pjesma, a zadnja (*Preludij za anginu pectoris*) njih dvadeset i četiri. Već je i letimičan pogled na pjesme dovoljan da se uoči specifičan oblik pjesama. Fišer, naime, koristi dugi stih, a približno jednake duljine redaka navode na dojam izosilabičnost što za sobom opet povlači misao na tradiciju vezanog stiha, posebno jer je kroz stihove prve pjesme u zbirci dosljedno provedena rima. Šalat zaključuje da je taj Fišerov postupak »sredstvo za usklađivanje cijele pjesmovne strukture, u krajnjoj liniji za 'skladno izgovaranje nesklada', odnosno izrazni ekvivalent za spomenuto suprotstavljanje harmoničnih životnih vrijednosti općem kaosu svijeta«. Na razini grafičkog izgleda Šalat stofe promatra kao okvire slika ili ekran koji ističe važnost sadržaja. Kao prilog toj tezi mogli bismo navesti motive mobitela i SMS poruka koji su u pjesmama prisutni i doslovno predstavljaju odnos pravokutnog okvira ekrana i riječi koje se kroz retke ispisuju, kao i u Fišerovim pjesmama, ponekad neovisno o semantičkoj ili sintaktičkoj zaokruženosti. Ovakav pristup samoj materijalnosti pjesničkog teksta Šalat povezuje sa komentatorskom perspektivom pjesničkog subjekta ili »lirskog 'pripovjedača'«, kako ga naziva Cvjetko Milanja u svojem osvrtu na zbirku. Vrijeme je stoga da se usredotočimo i na ono o čemu se u pjesmama »priča«.

Osnovna preokupacija pjesničkog subjekta već je iznesena kada smo uputili na Šalatovo objašnjenje pravilnosti grafičkog ustroja pjesama. U civilizacijskom pesimizmu koji se jasno nazire u pjesmama Fišer svakako nije usamljen. Rasulo, nepravda, zbrka, prijevara i besmisao postaju toposi suvremenog svijeta. Ali *katkada dogodi se čudo* (što je naslov jedne od pjesama) pa se njima suprotstavljaju dobrota, ljubav, vjera, domoljublje, obitelj, umjetnost... Ovako nabrojene te velike riječi zvuče kao patetični klišeji, no u Fišerovoj poeziji one dobivaju, ili vraćaju, svoje neokaljano značenje. Navedimo kao primjer samo jednu strofu iz pjesme *Ljubav u nevremenu*: »Ništa te i ne može jače pogoditi od ljubavi,/kad je ne zaslužuješ, kao ni oluju na obzoru/usred sjaja podneva: ljubav nikoga ne sluša,/niti u doba nevremena, jer je nepotkupljiva«. Mogli bismo ovdje izdvojiti još niz bitnih motiva i tema poput zavičaja i identiteta (podsjetimo da je Fišer 2014. godine za knjigu *Macbeth na fajruntu* dobio nagradu »Fran Galović« za knjigu zavičajne tematike), a njihov se raspon, sasvim postmodernistički, kreće od Štrumpfova do Boga. Što se još krije u *Dobu nevremena* prepuštamo čitateljima da sami otkriju.

Mihaela CIK

IVAN GENERALIĆ: DJELO, ŽIVOT, VRIJEME: ZBORNIK RADOVA ZNANSTVENO-STRUČNOG SIMPOZIJA POVODOM 100. OBLJETNICE ROĐENJA, HLEBINE, 20. I 21. STUDENOG 2014., MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, KOPRIVNICA, 2016., 200 STR.

Status Ivana Generalića kao središnje ličnost hrvatske naivne umjetnosti potvrdio se respektabilnim znanstveno-stručnim simpozijem održanim u Hlebinama 20. i 21. studenog 2014. godine povodom 100. obljetnice rođenja, a zatim i *Zbornikom radova* sa simpozija. Urednik *Biblioteke Podravskog zbornika* Robert Čimin u *Predgovoru* naglašava da je cilj simpozija bio interdisciplinarni pristup, što je vidljivo i u *Zborniku radova*. Na isto upućuju i članovi Uredništva u *Uvodnoj riječi* kada napominju da je stota godišnjica rođenje Ivana Generalića samo formalni povod i ugrabljena prilika da se »zazivajući proširene poglede i očekujući sinkretičke zaključke – obogati slika o tome umjetniku«. U obzir se uzima široki kontekst neizostavno vezan ne samo uz umjetničku i kulturnu klimu, već i uz društvene, političke, klasne, pa i geografske momente. Stoga su izlaganja na znanstveno-stručnom skupu raspoređena po tematskim blokovima – teorija i naivna umjetnost, povijesno-umjetnički i kulturni kontekst nastanka naive, društvene i političke okolnosti prijeratne i poslijeratne naive, tematski krugovi Generalićeva stvaralaštva, suvremena recepcija naive, muzeološka pitanja i druge teme – što se očituje i u *Zborniku*.

Zbornik se otvara radom *Rastezljivost paradigme: »naivno« prema »modernom« u diskursu hrvatske povijesti umjetnosti i likovne kritike šezdesetih godina* autorice Ivane Mance s Instituta za povijest u umjetnosti u Zagrebu u kojem ona, polazeći od tekstova iz 1960-ih, naivnu umjetnost na teorijskoj razini

promatra u odnosu na modernističke zahtjeve za autentičnošću, autonomijom i drugošću. S Instituta za povijest umjetnosti dolazi i Petar Prelog koji u radu *Udruženje umjetnika Zemlja, Krsto Hegedušić i Ivan Generalić u kontekstu ideje o nacionalnom likovnom izrazu* iznosi glavna obilježja grupe Zemlja usredotočivši se na njezinu društvenu angažiranost i okrenutost prema selu, a posebno se osvrće na Generalićevu zemljašku fazu. Suzana Leček iz Hrvatskog instituta za povijest, Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u radu *»Ljepota treba biti istina«. Hrvatska seljačka stranka i likovne umjetnosti* bavi se utjecajem koji je Hrvatska seljačka stranka imala na likovni život te upućuje na dodirne točke, ali i (ideološka) mimoilaženja HSS-a i Zemlje. U radu *Narodna i naivna umjetnost* Branka Vojnović Traživuk iz Etnografskog muzeja u Splitu osvrćući se na raniju literaturu ukazuje na probleme prilikom razlikovanja narodne i naivne umjetnosti te zaključuje da svakako treba izbjegavati njihovo poistovjećivanje. U *Pledoajeu za Ivana Generalića*, koji je izmijenjena i nadopunjena verzija izlaganja sa stručnog skupa povodom 80. godišnjice rođenja Ivana Generalića održanog u Koprivnici 1994. godine, Vladimir Crnković o Generaliću piše u kontekstu Hegedušićevih utjecaja, Zemlje i Hlebinske škole te polemizira s tezama Krleže i Gamulina. Posebno je zanimljivo što upućuje na pozitivan pomak u istraživanju opusa Ivana Generalića od 1994. godine do danas.

Vinko Srhoj s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zadru u radu *Generalićevo vraćanje sebi: od tendencije do idealizacije* preispituje Generalićevu društvenu angažiranost ističući 1938. kao godinu udaljavanja od prijašnje tendencioznosti i zaokreta prema idealizaciji nakon čega je opet uslijedio drugačiji, poratni tip angažiranosti. Sličnom se problematikom bavi i Tonko Maroević s Instituta za povijest umjetnosti koji u radu *Temeljno petoljeće (1938. – 1942.) formiranja Ivana Generalića* godinu 1938. također promatra kao granicu koja dijeli Generalićev opus i na formalnoj i na sadržajnoj razini. Marijan Špoljar u radu *Autohtono ili naučeno, realno ili irealno: Mića Bašičević i Generalić* donosi podatke o Mići Bašičeviću kao zagovaratelju i promicatelju naivne umjetnosti posebno se osvrćući na suradnju s Generalićem i ulogu koju je imao u potvrđivanje njegove autohtonosti. Bašičevićevim utjecajem na Generalića, i to na elemente fantastike u njegovom slikarstvu, bavi se i Milan Bešlić u radu *O nadrealnom u stvaralaštvu Ivana Generalića* pri čemu primjećuje da su nadrealna obilježja najizraženija u radovima iz 1950-ih i 1960-ih, a kao njihov mogući izvor navodi i usmenu pučku predaju. Generalićevo djelovanje Antonio Grgić u radu *Giorgio Morandi i metafizika gubitka u slikarstvu Ivana Generalića 1973. – 1976.* smješta u široki kontekst služeći se filozofskim i kulturno-teorijskim postavkama i brojnim primjerima iz povijesti umjetnosti. Upućuje na sličnosti između Morandija i Generalića, osobito u slučaju prikaza mrtve prirode s motivom posuda, a u interpretaciji se služi i podacima iz biografija.

Svjetlana Sumpor iz Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti usredotočuje se na jedan specifičan motiv. Njezin rad *Prizori požara u Generalićevom stvaralaštvu* nastoji objasniti Generalićevu fascinaciju tim motivom te na primjeru osam slika na kojima je on prisutan pokazuje raspon različitih pristupa. U radu *Jelenski svati – put kapitalca od Hlebina do Šestina* Dorotea Jendrić donosi podatke o jednoj od najpoznatijih Generalićevih slika te se rezignirano osvrće na njezinu današnju funkciju statusnog simbola. Helena Kušenić iz Muzeja grada Koprivnice radom *Generalićeva ostavština Hlebinama* vodi čitatelje kroz povijest i izloške Galerije naivne umjetnost u Hlebinama dajući tako pregled Generalićeva stvaralaštva pri čemu se detaljnije bavi motivom maske. Ličnošću Ivana Generalića s namjerom isticanja odrednica njegovog životnog i stvaralačkog puta vrlo se detaljno bavi Sonja Švec Španjol u radu *Tko je Ivan Generalić? Psihologija ličnosti Ivana Generalića interpretirana kroz život i slikarski opus umjetnika*. Sanda Stanaćev Bajzek u radu *Ivan Generalić – seljak »naivac« ili likovni genij* pokušava ocrtati Generalićev put od Hegedušićevog učenika do učitelja drugih seljaka-slikara.

Na važnost sredine u kojoj umjetnik stvara upozorava akademik Dragutin Feletar u radu *Gospodarsko-demografske prilike poratnih Hlebina i slikarstvo Ivana Generalića* pišući o neimaštini i bijeloj kugi koje haraju Hlebinama nakon Drugog svjetskog rata. Na to se nadovezuju Mira Kolar-Dimitrijević i Elizabeta Wagner radom *Socijalno-klasne teme u opusu Ivana Generalića do Drugoga svjetskog rata* u kojem Generalićev život dijele život na četiri razdoblja s obzirom na društvene i političke prilike do 1941. godine i s osvrtom na Generalićeva izložbe, kontakte, djela i njihove motive. Željko Krušelj sa Sveučilišta Sjever u radu *Dva uhićenja mladog Ivana Generalića tijekom Šestosiječanjske diktature (travanj*

– kolovoz 1933.) piše o Generalićevom nezavidnom položaju u politički podijeljenim Hlebinama te određuje kako su politički uvjetovana uhićenja imala utjecaja na odabir tema.

Božica Jelušić u radu *Rustikalni i florealni svijet Ivana Generalića* naglašava da svaki umjetnik ima sebi svojstven način obrade motiva iz prirode te tvrdi da je Generalić »najuspješniji među njima« što potkrepljuje nizanjem nebrojenih motiva koji se javljaju na njegovim djelima. Životinjskim se svijetom, a posebno motivom (mrtvog) pijetla kod Generalića, s pozicije vizualne animalistike bavi Suzana Marjanić s Instituta za etnologiju i folkloristiku u radu *Generalićev bestijarij s post scriptumom – Generalićev Krleža*. Uz to, ona otvara mogućnosti da Generalića promatramo kao, primjerice, umjetnika *land arta* ili performansa te upućuje na Krležine stavove o njemu. U radu *Etnografski slikopis Ivana Generalića* Lidija Bajuk s Institua za etnologiju i folkloristiku Generalićev opus promatra u odnosu prema nizu etnologiji bitnih tema poput stanovanja, odjeće, rada na zemlji, kućanskih poslova, alata, hrane, posuđa i običaja. Etnološki i kulturnoantropolški pristup koristi Sanja Lončar s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u radu *O podravskim selima, arhitekturi i stanovanju kroz život i stvaralaštvo slikara Ivana Generalića* u kojem služeći se fotografijama i sjećanjima obitelji Generalić proučava arhitekture i stanovanje, a zatim seoske motive u Generalićevom stvaralaštvu promatra u svjetlu doprinosa prepoznatljivosti Hlebina. Marija Mesarić iz Muzeja grada Koprivnice u radu *Generalićev pogled na život podravskog sela - slike kao »vizualni dokument tradicijskog načina života podravskog sela«* upućuje na primjere materijalne i nematerijalne kulture u Generalićevu stvaralaštvu s posebnim osvrtom na običaje vezane uz svadbe i sprovode.

U radu *Ateljei Ivana i Josipa Generalića – potencijal suvremenosti* Snježana Pintarić iz Muzeja suvremene umjetnosti Generalićeve ateljee promatra u kontekstu procesa muzealizacije ateljea u Hrvatskoj te ističe njihov značaj, ali potencijal. Nikola Albaneže radom *Od revolucionarnog potencijala do turističkog zapećka – rasponi recepcije hrvatske naivne umjetnosti* pokušava sumarno prikazati recepciju naivne umjetnosti koja krivuda između omalovažavanja i etabliranosti da bi došla do pretjerane komercijalizacije. Završni rad u zborniku nosi naziv *Specifični konzervatorsko-restauratorski postupci rada na slikama (ulja) na staklu. Posebni osvrt na sliku Smolek Ivana Generalića* u kojem Magdalena Vlaho iz Hrvatskog restauratorskog zavoda opisuje konzervatorsko-restauratorske radove na slici Smolek s obzirom na posebnost nosioca i same tehnike.

Ovakav logično strukturiran raspored radova omogućuje čitanje *Zbornika* kao jedinstvene cjeline kojim se može doći do zaokružene i dubinske slike o djelu i životu Ivana Generalića kao i o vremenu u kojem on stvara. Prigovor bi mogao ići na činjenicu da u *Zborniku* nema reprodukcija Generalićevih radova, što može umanjiti opći dojam, no Čimin se u *Predgovoru* od toga ograđuje i upućuje čitatelje na recentne monografije o Generaliću autorice Svjetlane Sumpor u izdanju Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti. U svakom slučaju, potvrdilo se da Generalić zaslužuje da ga se sagleda »nekim drugim očima«, kako piše Čimin, kao što se posljednjih godina događa s mnogim ličnostima iz dalje i bliže prošlosti čiji se opus i djelovanje interpretativno nikad ne mogu iscrpiti.

Mihaela CIK

PODRAVSKI ZBORNIK 42 (2016) / [GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK ROBERT ČIMIN]. – KOPRIVNICA: MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, 2016.

U izdanju Muzeja grada Koprivnice, uz financijsku potporu Grada Koprivnice, Županije Koprivničko-križevačke te Gradova Đurđevca, Ludbrega i nekih županijskih Općina, izašao je 42. broj Podravskog zbornika za 2016. godinu. Navedeni broj Zbornika u svojim standardnim rubrikama donosi 13 članaka, 13 priloga, 3 književna priloga, pregled podravskog nakladništva te rubriku Podravskih kronika.

Zbornik započinje radom Damjana Abou Aldana *Srednja škola Koprivnica: Četiri desetljeća iskustva u edukaciji medicinskih sestara* (7 -18) u kojemu autor uvodno iznosi činjenice o sestrinstvu u Koprivnici i obrazovanju medicinskih sestara u Hrvatskoj. Zatim daje kratki povijesni pregled razvoja Srednje škole u Koprivnici čiji se počeci vezuju uz 1959. godinu kad je osnovana Ekonomska škola, preteča današnje Srednje škole Koprivnica, sve do 1975. godine kada nastupaju velike promjene u obrazovnom sustavu formiranjem Školskog centra, ubrzo nakon čega, točnije 1977. godine započinje obrazovanje medicin-

skih sestara ali i reforma »usmjerenog obrazovanja« koja donosi velike promjene u srednjoškolskom obrazovanju, poglavito medicinskih sestara, a koje autor detaljno analizira u nastavku članka.

Drugi rad potpisuje Marijan Špoljar - *Muzejski kvart u Koprivnici i turistički razvoj* (19-26) u kojemu autor analizira sve veću prisutnost kulturnog turizma u turističkoj ponudi, njegov utjecaja na poboljšanje kvalitete ukupne turističke ponude te ulogu i mjesto muzeja u kulturnom turizmu koji su još uvijek nedovoljno iskorišteni, a posjeduju veliki potencijal. Nastavak rada donosi namjeru i razloge pokretanja projekta *Regija digitalnih muzeja* 2012. godine u koji je bio uključen, među ostalima, i Muzej grada Koprivnice, njegovo zaustavljanje te njegove pozitivne učinke koji su se manifestirali i na koprivničkom muzeju, kao sudioniku projekta, kroz ideju Muzejskog kvarta / Muzejskog trga kao dugoročnog Muzejsko-turističkog kompleksa upravo s namjerom uključivanja povijesne, kulturne i arhitektonske baštine u turističke resurse.

Slijedi rad s naslovom *Prilog poznavanju ludbreškog kraja u 13. stoljeću* (27-33) Danka Dujmovića u kojemu autor na temelju očuvanih pisanih izvora iz navedenog razdoblja koji se uglavnom odnose na pitanja vezana uz posjede (Slanje, Bednja, Zarpetri, Črnec, Obrež, Rasinja) i donose dragocjene informacije o njihovim vlasnicima, opise njihovih međa te izgled tadašnjeg kulturnog pejzaža, iste analizira, istovremeno se oslanjajući na radove autora koji su se bavili istom temom te predlaže nove elemente u rekonstrukciji međa posjeda Zarpetri, ubikaciju posjeda Bednja i posjeda sepulkralaca koji se u izvorima spominju u blizini Ludbrega.

Križarska gerila u koprivničkoj i đurđevačkoj Podravini 1945. - 1948. (35-44) rad je Vladimira Šadeka, autora brojnih priloga u Podravskom zborniku iz novije povijesti Podravine, koji za razliku od prijašnjih koji su se bavili prijeratnim ili ratnim temama Drugog svjetskog rata, ovaj puta piše o poraču. U prvom djelu rada autor opisuje događaje nakon rata koji su doveli do stvaranja križarske gerile, njeno djelovanje u Podravini te akcije za uništenje križarskih grupa koje se provode od 1945. do 1948. godine na području okruga Bjelovar koje je vodilo Odjeljenje OZN-e. U nastavku rada autor donosi pregled križarskih grupa, desetak njih, koje su se kretale na području kotara Koprivnice i Đurđevca.

Venija Bobnjarić-Vučković autorica je članka naslovljenog *Spomenička baština Narodnooslobodilačke borbe u ludbreškom kraju* (45-52) koja broji preko 30 spomen-obilježja podignutih u spomen na stradale te na ratne događaje u koja ubraja spomen ploče, spomenike, spomen-kosturnice, grobnice te biste. Navodi da je većina spomen obilježja sačuvana na izvornim lokacijama i nepromijenjenog oblika, da je jedan manji broj dislociran iz objektivnih razloga, međutim nekoliko njih je namjerno uklonjeno, oštećeno ili pak trajno uništeno, kao i da većina spomenika nema posebnu umjetničku vrijednost već su važni za lokalnu zajednicu kao sjećanje na tragične događaje iz bliže prošlosti. Analizirajući navedena spomen obilježja ludbreškog kraja zaključuje da niti jedan spomenik ili zbirka nisu proglašeni povijesnim ili kulturnim dobrom od velikog značenja za Republiku Hrvatsku, već su u svojstvu memorijalnih spomenika preporučeni za zaštitu i održavanje na lokalnoj razini.

Slijedi zanimljiv rad Nikole Cika *Obitelj Trezić i dvoo Barnagor* (53-76) u kojemu autor u prvom dijelu rada donosi kratki povijesni prikaz Čepelovca, mjesta u neposrednoj blizini Đurđevca, u kojemu se nalazi spomenuti dvor čije ime se povezuje s istoimenim potokom Barna. Sagradio ga je 1867. godine vitez Petar Terzić koji je plemićki naslov stekao zahvaljujući hrabrom podvigu u poznatoj bitci kod Solferina (1859.). Spomenuti vitez potječe iz obitelji čije se prezime u Čepelovcu spominje prvi puta 1805. godine, a čije rodoslovlje do kraja 20. stoljeća prati autor koristeći se brojnim arhivskim izvorima i obiteljskom ostavštinom koja je ujedno bila potka za nagrađivani roman poznate književnice Božice Jelušić – *Čišćenje globusa* (2012) koja je ujedno i vlasnica Barnagora.

I u ovom broju Podravskog zbornika Alen Golub daje jedan povijesno pravni pregled. Ovaj puta to su *Zemljišne zajednice na području Đurđevca* (77-87) kao nositeljice prava vlasništva na nekretninama i sudionicama gospodarskog života, prikazane kroz njihov nastanak i uspostavu na đurđevačkom području krajem 19. i početkom 20. stoljeća, preko njihovog uređenja pa sve do njihovog prestanka 1947. godine.

Škola Gotalovo (89-106) opsežan je rad Tereze Salajpal čijim podnaslovom »Saga« o gradnji škole u Gotalovu autorica nagovještava probleme vezane uz izgradnju škole unutar četiri državna sustava. Rad započinje kratkim povijesnim osvrtom na nastanak mjesta Gotalova čije naseljavanje je započelo 1812.

godine, a koje već 1834. godine u vrijeme Vojne krajine dobiva školu smještenu u jednoj prostoriji. Koristeći se pismohranom škole, Ljetopisom pučke škole Gotalovo (1908.-1947.), zapisnicima školskog odbora Osnovne škole Gotalovo (1947.- 1962) autorica izdvaja one segmente koji se odnose na objektivne potrebe za izgradnju škole, analizira događaje vezane uz proširenje i gradnju škole koju Gotalovao dobiva konačno 1962. godine, te zaključuje da se odnos prema gradnji škole može promatrati s više aspekata društveno-političkog, strukturno–funkcionalnog, ideologijskog socijalnog i moralno etičkog koji ukazuju na stav različitih političkih sustava spram problema.

Neumorna suradnica Podravskog zbornika, autorica koja je do sada u njemu objavila 42 vrijedna povijesna rada u kojima je obrađivala povijesne prilike i događaje iz gospodarske, socijalne, političke povijesti te brojne radove biografskog karaktera u kojima je obradila život i djelo poznatih Podravaca, Podravka i poznata povjesničarka Mira Kolar-Dimitrijević ovaj puta javlja se s radom naslovljenim *Iz moje povijesne bilježnice* (107-120) koji označava i početak jednog novog serijala, kako navodi sama autorica u kojem će koristiti zabilješke iz bilježnice koje do sad nisu iskorištene, a vrijedne su svake pažnje. Tako u ovom prvom radu iz spomenutog serijala piše primjerice o Pauli Landsky »Đurđevčici« prvoj zagrebačkoj kondukterki, o prošteništu u Molvama i mons. Đuri Kokši, o poplavama u Podravini i sl.

Arheološki rad *Terenski pregled trase otpremnog plinovoda od čvora Međimurje do CPS-a Molve* (121-134) rad je mladog i novog suradnika Zbornika Ivana Valenta u kojemu autor prezentira rezultate preliminarne analize pronađenog materijala s 29 lokaliteta s područja grada Koprivnice, općina Legrad, Rasinja, Koprivnički Ivanec, Koprivnički Bregi, Hlebine, Novigrad Podravski i Virje koje datira u razdoblje pretpovijesti, antike i srednjek vijeka.

Preglednim radom *Župna crkva sv. Jurja mučenika u Đurđevcu* s podnaslovom Gesamtkunstwerk Stjepana Podhorskog (135-148) javlja se mlada autorica Lea Linarić koristeći uvodni dio rada za kraći prikaz povijesti đurđevačke crkve i razloge koji su doveli do gradnje nove crkve sv. Jurja 1929. godine koja je sagrađena prema nacrtu zagrebačkog arhitekta Stjepana Podhorskog u stilu vero Croatica koji spomenuti arhitekt primjenjuje na svim crkvama koje je izgradio. Nakon opisa gradnje nove crkve i prikaza rada arhitekta Stjepana Podhorskog, njegovog stila vero Croatica, objašnjenja »gesamtkunstwerka« te opisa interijera i eksterijera crkve sv. Jurja, autorica zaključuje kako je crkva sv. Jurja zajedno s crkvom u Makarskoj, izgrađenoj također prema nacrtima Podhorskog, najvredniji primjer sakralne arhitekture u prvoj polovici 20. stoljeća u Hrvatskoj.

Božićni koledari i ophodari u Đurđevcu (149-158) je rad koji govori o običajima vezanim uz vrijeme božićnih blagdana, đurđevačkog autora Vladimira Miholeka ujedno i stalnog suradnika koji je do sada u Zborniku objavio niz vrijednih radova, ponajviše onih, vezanih uz život, ljude i običaje Đurđevca i okolice. Tako i u ovom etnografskom prikazu opisuje vrijeme božičnih blagdana i običaje koji se poglavito odnose na ophodare - betlemare i zvezdare koji su nosili štalicu, odnosno zvijezdu Dodatna vrijednost rada proizlazi iz prigodnih napjeva koje su pjevali spomenuti čestitari koje je autor prikupio iz različiti izvor od kojih neki datiraju čak iz 18. stoljeća.

Retrospektivni pogled na književno djelo Božice Jelušić u povodu 65. godine života naslovljenim *Samo će ovi stihovi ostati …* (159-178) studija je Ilije Pejića nastala na temelju vlastitih čitanja, kritičkih zapažanja i analiza drugih autora, primjerice Zvonimira Bartolića, Ernesta Fišera, Zdravka Seleša, Marija Kolara i Zvonka Kovača koji su pratili rad ove poznate književnice, čije značenje daleko nadilazi lokalne okvire, i to od antologije *Vrijeme začinjanja* (1969.) pa sve do romana *Čišćenje globusa* (2012.) Autor na dvadesetak stranica analizira pjesničko, prozno, esejističko i dječje stvaralaštvo te prati mijene i interese u radu ove velike podravske pjesnikinje kroz brojne zbirke pjesama, proznih i drugih radova u kojima se je okušala Božica Jelušić u svojem dugogodišnjem radu.

Slijedi blok *Priloga* koji donosi 13 radova najrazličitijeg sadržaja u kojima autori predstavljaju nove ideje, podsjećaju na značajne obljetnice ili osobe neopravdano zaboravljene i nepoznate u svojoj sredini, radove iz prirodoslovlja, likovne analize i sl.

Antonio Grgić autor je prvog priloga naslovljenog *Muzej-most rijeke Drave* (180-183) u kojemu razrađuje ideju i nudi rješenja za pretvaranje željezničkog mosta kod Botova u *Muzej rijeke Drave* (180-

183). U sljedećem radu dugogodišnji suradnik Podravskog zbornika Martin Mihaldinec donosi kratki osvrt na život u malom podravskom mjestu naslovljen *Kalinovac – naše urbano selo* (184-187).

Četvrt stoljeća Matice hrvatske u Đurđevcu (188-192) je prilog ovogodišnjem broju Zbornika Antonije Mandić. Slijedi zanimljiv biografski rad posvećen 80. obljetnici rođenja i 25. obljetnici smrti (1936.-1991.) Mate Lešćana (193-198) Đurđevčana, koji je svojim stvaralaštvom ostavio veliki trag u povijesti crkvene glazbe Hrvatske, a priredila ga je Ivana Senjan. Robert Čimin autor je priloga *Još jedan hommage Ivanu Zvjercu* (199- 204) poznatom podravskom sakupljaču arheološke i druge kulturne baštine. Potom slijedi još jedan obljetnički prilog vezan uz desetu godišnjicu Međunarodnog folklornog festivala *Iz bakine škrinje* (205-209) Krešimira Blažeka. Dorotea Jendrić svoj prilog posvetila je također poznatom sakupljaču kulturne baštine *Slavku Čambi – zaljubljeniku u Đurđevac, kajkavštinu i etno baštinu Podravine* (210-213). *O slici Ivana Generalića Autoportret s pevcom* (214-216) piše Vladimir Crnković koji gotovo svaki broj Zbornika obogaćuje vrijednim prilozima o naivnoj umjetnosti, poglavito Hlebinskoj školi. *O perivoju dvorca Batthyany* (217- 220) piše Milivoj Dretar, a Zvonimir Ištvan donosi *Prilog povijesti lovstva u Hlebinama uz 70. obljetnicu LU Lisica Hlebine* (221-226). Blok zatvaraju prilozi iz prirodoslovlja. Krunoslav Arač piše o *Brojnosti roda na području Koprivničko-križevačke županije*: u povodu 7. međunarodnog cenzusa bijele rode u Hrvatskoj 2014./2015. godine (227-232). Radovan Kranjčevdugogodišnji suradnik Podravskog zbornika, nakon kraćeg izbivanja, ponovno se javlja *Prilogom o poznavanju faune beskralješnjaka pijesaka u Podravini, Baranji i istočnoj Hrvatsko*j (233-237). I na kraju o slijedi prilog mladog autora i novog suradnika Podravskok zbornika Igora Vilaja *Riđovke ludbreškog kraja* (238- 242).

Blok *Književnih priloga* donosi tri rada. Odabir je pao na esej Marija Kolara u povodu 80. rođendana akademika Milivoja Solara *Teorija književnosti za normalne ljude* (244-247), ulomak iz romana Darka Pernjaka American Bob (248-249) i tri pjesme Maje Gjerk Lovreković*; Evino eho, Dragi neprijatelji i Tako počinje ljubav* (252-253).

Rubrika *Podravsko nakladništvo* (255-263) prilog je Božice Anić koji donosi bibliografski pregled objavljenih publikacija, programa, vodiča, kataloga za razdoblje rujan 2015. - rujan 2016. godine.

I na kraju rubrika *Podravske kronike* (265-287) zabilježene i viđene okom kroničara u protekloj godini te popraćene prilozima iz nekih podravskih općina.

Božica ANIĆ

LUKA JAKOPČIĆ: DIVLJINA S PEČATOM, SOCIOEKOLOŠKI SUSTAV BRODSKE POSAVINE U 18. STOLJEĆU, HRVATSKI INSTITUT ZA POVIJEST – PODRUŽNICA ZA POVIJEST SLAVONIJE, SRIJEMA I BARANJE, SLAVONSKI BROD, 2016., 348 STR.

Hrvatska je historiografija od ljeta 2016. godine bogatija za još jedno djelo s područja ekohistorije koje govori o socioekološkom sustavu brodske Posavine u 18. stoljeću, kako sugerira podnaslov knjige. Autor je mladi povjesničar Luka Jakopčić koji je stasao u okrilju ranonovovjekovnog modula studija povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te je uspio svoj diplomski rad pretočiti u knjigu koja nosi naslov »Divljina s pečatom«. Vrijednost knjige i potencijal mladog povjesničara prepoznali su u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest koji je objavio knjigu u Slavonskom Brodu u srpnju 2016. godine.

Na početku knjige autor daje idejni okvir pri čemu izdvaja nekoliko ključnih pojmova koji su mu služili kao smjernice pri proučavanju rijeke Save, a to su: sveobuhvatnost, deantropiziranost, transepohalnost i transdisciplinarnost. U tome dijelu progovara i o ekohistoriji kao disciplini povijesne znanosti, ali i posebnom sustavu mišljenja. Iz uvodnog dijela doznajemo da je autor pri proučavanju socioekološkog sustava brodske Posavine u 18. stoljeću krenuo od suvremenog prostora kao polazišta. Obrazlaže i temeljno istraživačko pitanje, a to je detektiranje promjena socioekoloških režima u brodskoj okolici kroz 18. stoljeće. Autor je dao i pojašnjenje ključnih pojmova vezanih uz regiju kojom se bavi pri čemu razlikuje brodsku Posavinu kao geografski pojam, zatim istoimeni prostor, te sociološki sustav i suvremene socioekološke paradigme toga prostora. Temeljna je odrednica prostora analize rijeka Sava pa

autor u početnom dijelu piše o njezinom značaju u regionalnom okviru i njezinom vrednovanju s obzirom na interes koji su joj poklonili dosadašnji istraživači.

Prvi dio rada – prema riječima autora – usredotočen je na prijelaz iz 17. u 18. stoljeće i analizu okoliša i stanovništva brodske Posavine u osmanskom periodu s ciljem usporedbe spomenutog doba s onim u kojem je to područje bilo pod austrijskom upravom. Polazi od činjenice da se stanovništvo na tome prostoru bavilo ratarstvom i transhumantnim stočarstvom te da je bilo opterećeno ratnim nedaćama. Zato prostor brodske Posavine proučava i u makropolitičkom kontekstu Europe kraja 17. stoljeća, a razgraničenje 1699. godine smatra značajnim događajem u upravnom smislu jer uskoro nakon tog događaja započinje uspostava Vojne granice.

U drugom dijelu knjige opisano je razdoblje prve polovine 18. stoljeća, a posebno treće i četvrto desetljeće toga stoljeća. Tada je bila izražena činjenica da je rijeka Sava prvenstveno predstavljala granicu između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Ovdje nalazimo opis općih obilježja i specifičnosti prostora brodske Posavine te osvrt na urbani razvoj naselja Brod. Ratni sukob koji je trajao između 1716. i 1718. godine i posljedice Požarevačkog mira značile su promjene za brodsku Posavinu među koje su uvršteni, primjerice, prijelaz na ekstenzivnu poljoprivrednu proizvodnju, prometno iskorištavanje Save, razvoj trgovine i drugo. Slijedi opis demografskih kretanja u brodskoj Posavini u 18. stoljeću kada je na povećanje broja stanovnika utjecalo doseljavanje, ali i melioracija zemljišta. S druge strane, relativno česte poplave i gradnja sustava obrane od poplava zadavale su stanovništvu vrlo velike probleme. Vrlo je zanimljiva autorova interpretacija podataka o poplavi u porječju Save koja se dogodila u svibnju 2014. godine i uspostavljanje poveznica s poplavama u prošlim stoljećima. Uz to je prikazan utjecaj klime i rijeke na društvo, odnosno prilagodba ljudi na život u dolini Save što je potkrijepljeno tablično prikazanim statističkim podacima iz Crkvenih matičnih knjiga. Nekoliko stranica posvećeno je rijeci Savi kao prometnom koridoru.

Zadnji dio sadržaja posvećen je drugoj polovini 18. stoljeća, s težištem na 1780-im godinama, kada u slavonskom slučaju – tvrdi autor – započinje tzv. dugo 19. stoljeće, a Jakopčić je nastojao to razdoblje »analizirati u smislu osvjetljavanja procesa stvaranja socijalno disciplinirano, komunikacijski integriranog i okolišno antropiziranog prostora brodske Posavine«. U tu svrhu autor je proučio i opisao nekoliko procesa, a započeo je s konfesionalizacijom prostora brodske Posavine koju su obilježili stvaranje župa i gradnja sakralnih objekata pod utjecajem franjevaca. Uspostava sanitarnog kordona na imperijalnoj granici, izvođenje jozefinske izmjere zemljišta i ušoravanje posavskih sela među glavnim su modernizacijskim težnjama austrijskih vlasti u brodskoj Posavini, kako ih je detektirao autor knjige. Na kraju knjige nalazi se sažetak na engleskom jeziku, više desetaka vizualnih prikaza (slike i karte) i jedan sumarni pregled upisa u matičnoj knjizi krštenih Franjevačkog samostana u Brodu iz prve polovine 18. stoljeća. Tu je i pregled korištenih neobjavljenih i objavljenih izvora i literature te vrijedna kazala osobnih imena i geografskih pojmova. Tekst Luke Jakopčića je gust pa se ne može čitati površno, a iz njegovih rečenica izbija erudicija. U pisanju nije upotrijebio klasičnu pripovjedačku formu i poštedio je čitatelje širokih objašnjenja.

Luka Jakopčić je u ovoj knjizi doista ponudio mnogo više od ekohistorijskog prikaza dijela doline rijeke Save jer je osim uspješne primjene pristupa kakvog nalaže ekohistorija iskoristio dodatna znanja, vještine i mogućnosti koje stoje na raspolaganju današnjim povjesničarima. Kao što sam naglašava u zaključku knjige, obilno se služio internetom kao izvorom podataka i bio je uporan u kontekstualizaciji gotovo svakog fenomena i pojave kojima se bavio. Osim toga, pokazao je da povjesničari uspješno mogu proučavati prošle događaje figurirajući neke od problema »u kontekstu drugih povijesnih epoha, ponajprije one iz čije perspektive ga se analizira«. Stoga knjigu povjesničara Luke Jakopčića ne treba promatrati samo kao još jedan dokaz uspješnosti ranonovovjekovnog modula povijesti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu i predanosti rada Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, nego i kao novi doprinos hrvatskoj ekohistoriji čiji model treba primijeniti na proučavanje socioekoloških sustava u dolinama i drugih hrvatskih rijeka.

Nikola CIK

FRANJO ČRNKO: NIKOLA ZRINSKI – BRANITELJ SIGETA GRADA, PRETISAK, HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA, ZAGREB, 2016., 144 STR.

U godini obilježavanja 450. obljetnice Sigetske bitke i pogibije Nikole IV. Šubića Zrinskog objavljen je pretisak knjige koju je 1931. godine priredio hrvatski filolog češkog porijekla Antun Šimčík, a koja sadrži djelo Franje Črnka nazvano *Nikola Zrinski – branitelj Sigeta grada*. Pretisak je priredio i predgovor napisao Alojz Jembrih, a izdavač je Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima kao što je to bilo i 1931. godine. Jembrih naglašava da je ovo šesto po redu izdanje Črnkovog izvještaja o tragičnim događajima iz rujna 1566. godine.

Originalni naziv knjige iz 1931. godine glasi *Povijest Segeta grada s dodatkom narodnih pjesama o podsjedanju Segeta*, a izdana je u tzv. Jeronimskoj knjižnici kada je njezin urednik bio Josip Andrić. Priređivač izdanja Antun (Ante) Šimčík napisao je uvod na nekoliko stranica malog formata u kojem je iznio historijat nastanka i objavljivanja djela Franje Črnka, a danas nam može posvjedočiti o ondašnjem stanju istraženosti ove teme. Obilježje Šimčíkove knjige su kraće bilješke i tumačenja nekih riječi što se nalaze u samome tekstu čiji je autor Franjo Črnko. Osim toga, tekst je opremljen i detaljnim objašnjenjima nekih dijelova i korištenih pojmova u obliku fusnoti. Tekst je obogaćen s više ilustracija koje prikazuju glavne aktere (portreti Nikole Zrinskog i Mehmed-paše Sokolovića) i događaje (likovni prikazi opsade Sigeta) opisane u knjizi, a koje su preuzete iz različitih knjiga nastalih od 16. do 19. stoljeća. Drugi dio originalnog izdanja iz 1931. godine čine četiri pjesme koje govore o opsadi Sigeta u ljeto 1566. godine. U uvodu toga dodatka Antun Šimčík navodi da su to narodne pjesme uglavnom muslimanskog porijekla, a koje su već bile objavljene pred kraj 19. i na početku 20. stoljeća u različitim publikacijama i zbirkama narodnih (junačkih) pjesama. Redom su to pjesme: *Ban Miklouš Zrinski u Segetu gradu*, *Mujo Ljubović pod Segetom*, *Boj na Segetu* i *Smrt cara Sulejmana pod Segetom*.

Pri kraju knjige nalazi se pogovor Alojza Jembriha koji piše o Nikoli IV. Zrinskom i opsadi Sigeta 1566. godine. Uz to su i tri priloga: 1) Posveta Petra Fodrocija Nikoli VII. Zrinskom iz 1661. godine, 2) Opis Sigeta u doba opsade i pada iz pera Franje Forgača također iz 1661. godine i 3) dva pisma Nikole IV. Zrinskog upućena Ivanu Lenkoviću 1556. i 1562. godine te pismo Petra Patačića iz Sigeta od 12. srpnja 1566. godine. Knjiga završava bilješkama o Antunu Šimčíku kao priređivaču izdanja iz 1931. godine i Alojzu Jembrihu koji je priredio izdanje 2016. godine. Na samome je kraju popis literature i popis svjetlopisa objavljenih u ovoj knjizi. Pretiskom izdanja iz 1931. godine omogućena je njegova široka upotreba, a komentari i dodatci nastali prigodom objavljivanja doprinose poznavanju prvenstveno djela Franje Črnka i onoga što je do sada objavljeno o Sigetskoj bitci, ali i poznavanju djela Antuna Šimčíka i djelovanja Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima u Zagrebu.

Nikola CIK

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP »NIKOLA IV. ZRINSKI I NJEGOVO DOBA – U POVODU 450. OBLJETNICE SIGETSKE BITKE«, ČAKOVEC, 23. – 24. RUJNA 2016. GODINE

Pod visokim pokroviteljstvom predsjednice Republike Hrvatske Kolinde Grabar Kitarović i supokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske u Čakovcu je 23. i 24. rujna 2016. godine održan međunarodni znanstveni skup pod nazivom »Nikola IV. Zrinski i njegovo doba – u povodu 450. obljetnice Sigetske bitke«. Znanstveni skup su kao dio nacionalnog obilježavanja spomenute obljetnice organizirali: Međimurska županija, Zrinska garda, Matica hrvatska, Hrvatsko vojno učilište »Dr. Franjo Tuđman«, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja i Muzej Međimurja uz pomoć niza podupiratelja. Znanstveni odbor skupa činili su: Juraj Kolarić (predsjednik), Dragutin Feletar (potpredsjednik), Petar Feletar (tajnik), Hrvoje Petrić, Matija Berljak, Alojz Jembrih, Stjepan Hranjec, Nevio Šetić, Zoltan Varga, Szabolcs Varga i Vladimir Kalšan. Predsjednik organizacijskog odbora skupa bio je župan Međimurske županije Matija Posavec.

Skup je započeo u petak 23. rujna 2016. godine svečanom Svetom misom za obitelj Zrinski u župnoj crkvi franjevačkog samostana u Čakovcu koji su predvodili varaždinski biskup mons. Josip Mrzljak i sisački biskup mons. Vlado Košić. U dvorani Muzeja Međimurja u Starom gradu u Čakovcu bilo je upriličeno otvaranje znanstvenog skupa prilikom čega su govore održali predstavnici organizatora,

domaćina i pokrovitelja, a proslov o 450. obljetnici Sigetske bitke i pogibije Nikole IV. Zrinskog održao je akademik Dragutin Feletar. Znanstvena i stručna izlaganja započela su istoga dana izlaganjem Hrvoja Petrića o životnom putu Nikole IV. Zrinskog (1508./1510. – 1566.) u kojem je izložio podatke o životu te političkim i vojnim aktivnostima s posebnim osvrtom na junačku pogibiju u Sigetu. Juraj Kolarić izlagao je o vjerskim i Crkvenim prilikama u Hrvatskoj u razdoblju života i djelovanja Nikole Šubića Zrinskog pri čemu je objasnio upotrebu pojmova »reliquiae reliqiarum« i »antemurale christianitatis« za Hrvatsku toga doba. O posjedima i utvrđenim gradovima Nikole IV. Zrinskog – Sigetskog govorio je Milan Kruhek koji je opisao ulogu obitelji Zrinski u obrani Hrvatske od Osmanlija u 16. stoljeću. Trojica znanstvenika iz Mađarske izlagali su o samoj opsadi Sigeta 1566. godine. Tako je Sabolcs Varga izlagao o ulozi Sigeta u obrani Podunavlja u doba Nikole IV. Zrinskog, Jozsef Padanyi govorio je o tehničkim pitanjima (utvrđivanje) kod opsade Sigeta, a Lajos Negyesi o samoj opsadi Sigeta i njezinom vrednovanju. Marijan Kalapurić iz Beča svoje izlaganje o odnosima cara Maksimilijana II. i Nikole IV. Zrinskog tijekom obrane Sigeta temeljio je na dokumentima iz rujna 1566. godine i izvještaja sastavljenih nakon pada Sigeta. Kult Zrinskog u Sigetvaru gdje se od 1883. godine komemorira njegova pogibija bio je predmet istraživanja Zoltana Varge. O darovnici kralja Ferdinanda za Međimurje iz 1546. godine kada su Zrinski stekli ovaj važan posjed govorio je Vladimir Kalšan. Na kraju prvog dana skupa Ana Šestak održala je izlaganje u izložbenom salonu o sablji i kacigi Nikole IV. Zrinskog koji su se tih dana nalazili su Muzeju Međimurja u Čakovcu.

U subotu, 24. rujna, nastavljeno je s izlaganjima na znanstvenome skupu. Najprije je Ivan Jurković izlagao o podrijetlu i sudbini plemića u službi Nikole IV. Sigetskog. Izlaganje o političkim, ratnim, gospodarskim, socijalnim, kulturnim i vjerskim prilikama u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu u doba opsade Sigeta pripremio je Mark Gjokaj. Sigetska bitka i grad Szigetvar tema su izlaganja Erike Hancz. Povelja sigetskog kapetana Nikole Zrinskog kojom je 1563. godine utemeljio pobožnu zakladu za uzdržavanje župe svetog Jurja na Bregu bila je predmet istraživanja Matije Berljaka. Na činjenicu da je Nikola IV. Zrinski početkom rujna 1546. godine stekao Čakovec i Štrigovu i time zagospodario Međimurjem podsjetio je Vladimir Kapun u svojem izlaganju. Andrej Hozjan izlagao je o postanku i organiziranosti slavonskokrajiških i pograničnih mađarskih vojnopoštanskih veza u 16. stoljeću, odnosno do 1566. godine. Arheološka istraživanja šenkovečkog pavlinskog samostana koja su provedena s ciljem pronalaska glave Nikole IV. Zrinskog predmet su izlaganja koje je održala Tajana Pleše. Prilog poznavanju prometnih prilika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i jugozapadnoj Ugarskoj u 16. i 17. stoljeću dao je Petar Feletar u svojem izlaganju u kojem se posebno osvrnuo na ceste koje su povezivale posjede Zrinskih. Zdravstvene prilike, infektivne bolesti, medicina, liječenje i utjecaj prehrane na zdravlje u Europi u 16. stoljeću teme su koje je obradio i prezentirao Mijo Bergovec. Na ovu temu nadovezali su se Dragutin Feletar i Darko Varga koji su dali prilog poznavanju povijesti prehrane vojnih posada u utvrdama Zrinskih u 16. i 17. stoljeću s posebnim osvrtom na Siget. Svoje spoznaje temelje na sačuvanim popisima prehrambenih proizvoda u Sigetu s početka 1560-ih godina, a treba istaknuti da su Zrinski u gospodarskom smislu poklanjali veliku pažnju proizvodnji i trgovanju hranom na svojim posjedima. Ivan Zvonar predstavio je svoja istraživanja o pjesmi posvećenoj Nikoli VII. Zrinskom koja je sačuvana u pjesmarici iz 1687. godine. Prikaz Sigetske bitke i junačke smrti Nikole IV. Zrinskog u epskim djelima pobudio je velik interes među istraživačima pa je među prvima o toj temi na skupu govorio Alojz Jembrih. Nastavio je Stjepan Hranjec s izlaganjem o *Pismi od bana Zrinovića* koju je Andrija Kačić Miošić uvrstio u svoju znamenitu zbirku *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Đuro Franković istražio je zastupljenost motiva smrti sultana Slulejmana i Nikole Zrinskog u narodnim pjesmama, dok je Ivan Pranjić podsjetio na činjenicu da je polazni tekst za epove o Sigetskoj bitci i pogibiji Nikole IV. Zrinskog bila kronika Ferenca Črnka *Podsjedanje i osvojenje Sigeta*. Na pitanje tko je i kakav je čovjek uistinu bio Nikola IV. Zrinski pokušao je odgovoriti Andrej Talan istražujući njegove karakterne crte. Tema izlaganja Nikole Cika bila je prikaz Nikole IV. Zrinskog i Sigetske bitke u udžbenicima iz povijesti nekad i danas. Povodom održavanja znanstvenog skupa u Čakovcu objavljena je knjižica s programom i sažetcima izlaganja.

Možemo zaključiti da je međunarodni znanstveni skup koji je održan u Godini Zrinskih i Frankopana i u mjesecu u kojem je prije 450 godine poginuo Nikola IV. Zrinski bio dostajan način za obilježavanje ove važne obljetnice. Nije nevažno da je skup održan upravo u Međimurju, odnosno u Čakovcu kao

gradu i posjedu Zrinskih. Odaziv istraživača iz Hrvatske, Mađarske, Austrije, Crne Gore i Slovenije svjedoči o velikom istraživačkom interesu za povijest obitelji Zrinski, a njihova brojnost o vrlo različitim mogućnostima istraživanja i interpretacije njihove, a pogotovo uloge Nikole IV. Zrinskog, u hrvatskoj i europskoj povijesti. Uz to, ozbiljnost kojom se pristupilo organizaciji ovoga znanstvenog skupa i visoko pokroviteljstvo, kao i zainteresiranost hrvatske javnosti, svjedoče o odnosu koji danas vlada među Hrvatima prema Nikoli IV. Zrinskom, njegovoj junačkoj pogibiji i povijesti. Za očekivati je da je ovaj znanstveni skup otvorio i neke nove istraživačke teme.

Nikola CIK

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP »POVIJEST RIJEKE DRAVE – POVEZNICE MEĐU REGIJAMA«, KOPRIVNICA, 18. – 19. STUDENOGA 2016. GODINE

Povijesno društvo Koprivnica i Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju organizirali su međunarodni znanstveni skup posvećen povijesti rijeke Drave kao poveznice među regijama. Dvodnevni znanstveni skup održavao se u prostorima Hotela Podravina u Koprivnici i započeo je u petak 18. studenoga ujutro, a zatvoren je završnom raspravom poslijepodne u subotu 19. studenoga 2016. godine te razgledanjem znamenitosti grada Koprivnice pod stručnim vodstvom predsjednika organizacijskog odbora znanstvenog skupa Hrvoja Petrića.

Izlaganja su bila podijeljena u četiri sesije, a tijekom prvog dana održavanja skupa organizirana je stručna ekskurzija do rijeke Drave koja je obuhvaćala posjet ušću rijeke Mure u Dravu, razgled starog toka rijeke Drave u okolici Đelekovca, Šoderice, Botova i Drnja te na posljetku posjet željezničkom mostu kraj Botova. Tijekom ekskurzije je Hrvoje Petrić na licu mjesta održao referat o međuodnosu rijeke Drave i ljudi na primjeru Legrada i Drnja te zajedno s Antonio Grgićem i Marijanom Špoljarom predstavio ideju pretvaranja željezničkog mosta kod Botova u jedinstveni Muzej rijeke Drave.

Skup je započeo izlaganjima o rijeci Dravi kao poveznici među regijama u prošlosti o čemu je govorila povjesničarka Mira Kolar-Dimitrijević, dok je Lučka Lorber predstavila Sveučilište u Mariboru kao središte znanja o Podravlju Slovenije. Akademik Dragutin Feletar povezao je splavarstvo (fljojsarstvo) kao temu iz gospodarske povijesti s činjenicom da je ta djelatnost povezivala regije uz Dravu i Dunav. Andrea Kiss govorila je o poplavama rijeke Drave u Ugarskoj, Slavoniji i Hrvatskoj u srednjem vijeku, a Claudia Dojen o geološkoj povijesti rijeke Drave u Koruškoj. Mađarski istraživači Gábor Andrási i Tímea Kiss predstavili su rezultate svojih istraživanja o ljudskim utjecajima i hidrološkim, odnosno morfološkim promjenama na rijeci Dravi. O istraživanjima s ciljem obnavljanja okolišnog krajobraza Dravske nizine u Mađarskoj govorili su Dénes Lóczy, József Dezső i Szabolcs Czigány. Dubravka Božić Bogović održala je zanimljivo izlaganje o demografskim pokazateljima utjecaja rijeke Drave na stanovništvo naselja uz Kopački rit u 18. i prvoj polovini 19. stoljeća koje je pronašla u matičnim knjigama umrlih.

Matija Zorn predstavio je istraživanje koje je proveo s Matejom Ferk o gospodarskoj ulozi rijeke Drave u Sloveniji počevši od iskorištavanja njezine plovnosti do korištenja hidroenergije. Osvrt na plavljenja rijeke Drave kroz stoljeća dala je Zlata Živaković Kerže nazvavši svoje izlaganje »Ostavljajte sve, a spašavajte goli život!«. O regulacijama rijeke Drave u vrijeme Banovine Hrvatske (1939. – 1941.) govorio je Ivica Šute, a Petar Feletar je slikovito opisao sličnosti između rijeke Drave i planirane Podravske brze ceste kao poveznica među regijama. Na kraju prvog dana skupa svoje su teme izložile još Mihaela Mesarić koja je proučila antropogeni reljef uz rijeku Dravu na širem području grada Preloga, dok je Ivana Korn Varga govorila o zaštiti »Europske linije života«, odnosno stvaranju Prekograničnog rezervata biosfere duž Mure, Drave i Dunava.

Referat o tradiciji kupanja u rijeci Dravi, odnosno razvoju nekih kupališta i vodnih rezervoara u svrhu održivog turizma i očuvanja prirode pripremio je Martin Stermitz, a umjesto njega ga je pročitao Thomas Pseiner. Slijedila su izlaganja dvojice znanstvenika iz Slovenije. Andrej Hozjan govorio je o početcima historiografskih istraživanja područja rijeke Drave u Sloveniji i upozorio da je važnu ulogu u tome imao povjesničar Jože Koropec. Kako je izgledalo područje na desnoj obali Drave između Maribora i Ptuja na temelju pisanih povijesnih izvora iz 17. i 18. stoljeća istražio je i prikazao Matjaž Grahornik. O utjecaju rijeke Drave na naselja u đurđevečkoj Podravini govorio je na temelju kartografskih i pisanih

izvora Nikola Cik. Tema Nataše Kolar bila je uspon i zalazak ptujske kožarske četvrti na rijeci Dravi, koja nije mogla doći te je njeno izlaganje sudionicima bilo dostupno pisanim putem. Svojim se referatom o poplavama rijeke Drave u 20. stoljeću predstavio i Hrvoje Pavić. U posljednjoj je sesiji Miroslav Samardžić govorio o novim vrstama u Dravi, a Hartmut Prasch o životu uz tu rijeku na području Koruške. Bali Lóránt predstavio je procjenu Programa prekogranične suradnje između Hrvatske i Mađarske u razdoblju od 2007. do 2013. godine s posebnim osvrtom na održivost okoliša područja uz rijeke Dravu i Muru. Na kraju skupa Branka Španiček predstavila je novi pristup u upravljanju vodama, odnosno projekt pod nazivom »DRAVA LIFE – Integralno upravljanje rijekom«.

Skupu je prisustvovao tajnik Saveza Alpe-Adria Thomas Pseiner koji je u ime jednog od pokrovitelja pozdravio referente i organizatore te izrazio zadovoljstvo što se u Koprivnici okupljaju znanstvenici i istraživači koji proučavaju prošlost rijeke Drave, analiziraju njezino današnje stanje i promišljaju o njezinoj budućnosti. Ovaj znanstveni skup dokazao je ponajprije da je interes za rijeku Dravu uspio okupiti na jednome mjestu 30-ak stručnjaka koji rijeku Dravu proučavaju s različitih aspekata. S obzirom da su referenti došli osim iz Hrvatske i iz Mađarske, Austrije i Slovenije izlaganja su bila na hrvatskom, engleskom i slovenskom jeziku uz što je bio omogućen prijevod. Većina referenata govorila je o rijeci Dravi kao elementu koji značajno određuje njihov zavičaj. Zato su izlaganja bila prožeta podacima o rijeci Dravi koji su drugim referentima nepoznati. Ovim skupom i prezentiranim temama dokazano je da rijeka Drava danas doista snažnije povezuje negoli razdvaja regije kao što je to bio slučaj u prošlosti. Organizatori i pokrovitelji znanstvenog skupa izrazili su veliko zadovoljstvo zbog održavanja ovakvog znanstvenog skupa u Koprivnici. Možemo zaključiti da rijeka Drava ima značajan utjecaj na svakodnevni život Podravaca, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti. Treba naglasiti da je ovo bila jedinstvena prilika za predstavljanje ideje o osnivanju Muzeja rijeke Drave, koju je kao jednu od svojih inicijativa prihvatio i Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Akademik Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić na kraju su znanstvenog skupa najavili objavljivanje onih prezentiranih radova koji prođu recenzentski postupak tijekom sljedeće godine.

Nikola CIK

BUDROVAC, SEDAMDESET GODINA ŽUPE UZNESENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE, UREDNIK VLČ. MLADEN GORUPIĆ, ŽUPA UZNESENJA BDM BUDROVAC, BUDROVAC, 2016., 124 STR.

Povodom sedamdesete obljetnice osnutka Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Budrovcu njezin je upravitelj vlč. Mladen Gorupić sa suradnicima izradio i objavio monografiju u kojoj su sakupljeni najvažniji podaci o povijesti i sadašnjem stanju ove župe. Osim spomenute obljetnice, tijekom 2016. godine u ovoj su župi obilježene još četiri obljetnice koje se odnose na izgradnju sakralnih objekata u naseljima koja su u sastavu budrovečke župe.

Prema riječima urednika monografije, podatke je prikupljao kao dugogodišnji župnik u upravitelj župe u Budrovcu i to prvenstveno iz župne Spomenice, dok je pregled suvremenih događaja u župi plod pažljivog praćenja događaja i suradnje s župljanima i suradnicima. Župa Uznesenja BDM osnovana je 1946. godine izdvajanjem toga naselja iz sastava prostrane župe svetog mučenika Jurja sa središtem u Đurđevcu, a tako je bilo i s naseljima Čepelovec i Sirova Katalena koja su danas u sastavu župe sa središtem u Budrovcu. Stoga se na početku monografije nalazi kratki pregled povijesti spomenutih naselja. Slijedi detaljan prikaz školstva na području budrovečke župe. U posebnom dijelu knjige govori se o osnutku župe i gradnji župne crkve u Budrovcu 1946. godine. Tu je popis s fotogalerijom upravitelja župe i župnika tijekom sedamdeset godina njezinog postojanja. Na nekoliko je stranica tablično prikazana statistika župe s podacima o broju krštenih, umrlih, pričešćenih, potvrđenih i vjenčanih župljana od 1946. do 2015. godine.

Drugi dio knjige čine kratki prikazi s podacima o izgradnji i sadašnjem stanju sakralnih objekata na području župe: župna crkva Uznesenja BDM u Budrovcu, kapela Kraljice svete krunice u Budrovcu, kapela svete Elizabete u Čepelovcu, kapela svete Katarine u Sirovoj Kataleni te župna kuća u Budrovcu. U pregledu događaja u župi opisani su najvažniji događaji na području župe od njezinog osnutka do

današnjih dana, a tekst je ilustriran mnoštvom fotografskog materijala. Na kraju knjige nalaze se popisi s podacima o boravku biskupa i nadbiskupa u budovečkoj župi, zvonarskoj službi u župi, župnom Caritasu, župnim zborovima, mjesnoj udruzi žena te o izvorima i suradnicima kao i darovateljima za izdavanje monografije.

Knjiga je tvrdo ukoričena i bogato opremljena slikovnim materijalima, odnosno preslikama starih fotografija kao i onih suvremenih. Tekst nije opremljen kritičkim aparatom što bi knjizi dalo dodatnu vrijednost. Unatoč tome, ova knjiga predstavlja odlično polazište za istraživanja o župi i naseljima koja su u njezinome sastavu kao što ostaje i trajno zabilježen spomen na ljude i protekle događaje u župi.

Nikola CIK

SZABOLCS VARGA, NÁNDOR MÜLLER: POVIJESNE ŠETNJE KRAJ RIJEKE DRAVE (INVENTAR VRIJEDNOSTI TEMATSKOGA PUTA ZRINSKI – SULEJMAN), SAMOUPRAVA GRADA SZIGETVÁRA, SZIGETVÁR, 2016., 128 STR.

Grad Szigetvár te autori Szabolcs Varga i Nándor Müller pridružili su se 2016. godine obilježavanju 450. obljetnice Sigetske bitke objavljivanjem knjižice »Povijesne šetnje kraj rijeke Drave«. Zahvaljujući prijevodu Gorana Vladimira Babića ovo je djelo pristupačno i hrvatskim čitateljima. Podnaslov »Inventar vrijednosti Tematskoga puta Zrinski – Sulejman« sugerira da su u knjižici opisane znamenitosti, odnosno mjesta koja povezuju povijesne osobe Nikolu IV. Šubića Zrinskog i sultana Sulejmana Veličanstvenog (Zakonodavca). Osim toga, već iz naslova doznajemo da je poveznica među mjestima i rijeka Drava, i to od Varaždina na zapadu, pa do Iloka na istoku, dok ih je u prošlosti često povezivao jedino rat – kako tvrde autori.

Sadržaj knjige započinje kratkim osvrtom na pohod sultana Sulejmana na Ugarsku 1526. godine. Nakon toga započinje opisivanje gradova na lijevoj i desnoj obali rijeke Drave, a koji na različite načine čuvaju baštinu sukoba na imperijalnoj habsburško-osmanskoj imperijalnoj granici. U prvome dijelu redom su opisana sljedeća mjesta: Ilok, Osijek, Darda, Đakovo, Valpovo, Šatorišće, Mohač, Šikloš, Aršanj, Đud, Pečuh. Drugi dio predstavlja put Zrinskoga i sadrži opise sljedećih mjesta: Virovitica, Đurđevac, Koprivnica, Ludbreg, Varaždin, Čakovec, Šenkovec, Nedelišće, Legrad, Velika Kanjiža, Čurguj, Breznica, Bobovac, Barča, Siget i Turbék. Autor teksta Szabolcs Varga za svako od nabrojenih mjesta daje osnovne podatke o geografskom položaju u povijesnom značaju s posebnim osvrtom na baštinu 16. stoljeća. Tekst je ilustriran fotografijama Nándora Müllera. Osim opisa naselja u obliku popratnih tekstova ukratko su opisane mnoge znamenitosti proučavanog kraja. Tako doznajemo ponešto o vrijednoj arhitekturi kao što su Erdutska i Šarengradska tvrđava, Biljski dvorac, Kasim-pašina, Sulejmanova i druge džamije, zdanja u Konjščini, Beli, Vinici i Bisagu te dvorac Maruševec. Opisane su i neke prirodne znamenitost (Dravski trokut i Kopački rit) i nematerijalna baština: različite legende, buše, hodočasnička mjesta, koprivnički renesansni festival i drugi.

Prilog knjižici predstavlja kartografski prikaz Tematskoga puta Zrinski – Sulejman. To je, s jedne strane, zemljovid s lokacijama spomenika Tematske ceste opremljen podacima turističko-informativne naravi. S druge strane se nalazi abecedni popis svih naselja obrađenih u knjizi s osnovnim kontakt podacima te popisom i fotografijama glavnih atrakcija. Uz to je i popis 11 povijesnih festivala s osnovnim informacijama o njima.

Ova knjižica na suvremen način objedinjuje podatke o zdanjima plemićkih obitelji, krajiškim utvrdama, sakralnim građevinama, kako onim kršćanskim, tako i islamskim. Pregled je to podataka o gospodarskoj i političkoj ulozi pojedinih naselja. Uz to, cilj autora bio je pronaći tragove osmanske imperijalne baštine o čemu se na ovim prostorima malo zna, ali i poveznice u naizgled udaljenim mjestima. Pri tome polaze od činjenice da je ovo bio dinamičan prostor gdje su se relativno često mijenjale vlasti. Time ova knjiga ima višestruku vrijednost pri čemu treba izdvojiti onu informativnu i turističku jer je ovo vrlo pregledan izvor informacija u kojem su ujedinjene lijeva i desna obala rijeke Drave. Kao što u stoji u epilogu, autori ovom knjigom pozivaju čitatelje na putovanje kroz geografska i vremenska prostranstva i upoznavanje baštine 16. stoljeća uz rijeku Dravu.

Nikola CIK

ŽUŽA ZABJAN I ZVONIMIR IŠTVAN: PREKODRAVKE (ŽENE U KULTURNOM ŽIVOTU PREKODRAVLJA), OPĆINA GOLA, GOLA, 2016., 160 STR.

U Goli je u rujnu 2016. godine objavljena knjiga Žuže Zabjan i Zvonimira Ištvana koja nosi naslov Prekodravke, a posvećena je ženama u kulturnom životu Prekodravlja. Iz predgovora koji je napisao načelnik Općine Gola Stjepan Milinković doznajemo da je knjiga objavljena povodom 40. obljetnice djelovanja Udruge žena »Hrvatsko srce« iz Ždale. Autorica knjige Žuža Zabjan učiteljica je koja radi u Ždali i ujedno je predsjednica gore spomenute Udruge žena te je vrlo aktivna u društvenom životu sredine u kojoj živi. Autor Zvonimir Ištvan, po zanimanju inženjer šumarstva, u više se objavljenih radova istaknuo kao odličan poznavatelj prošlosti Prekodravlja i Hrvatske Podravine, pogotovo na području kulturne povijesti. Njihov je cilj ovom knjigom bio prikazati ulogu žena u društvenom i kulturnom životu Prekodravlja (ondje su najveća naselja Gola i Ždala) i njihov angažman u gospodarstvu, prosvjeti, umjetnosti, zdravstvu i vjeri. U tome uživaju potporu Povjerenstva za ravnopravnost spolova Koprivničko-križevačke županije čija je predsjednica Verica Rupčić napisala proslov za ovu knjigu.

U uvodu je ukratko opisan društveni položaj u prošlosti. U prvom dijelu knjige Zvonimir Ištvan donio je prilog poznavanju povijesti društava žena u Prekodravlju do 1945. godine pri čemu je naglašena uloga mjesnih svećenika i učitelja u okupljanju žena u društva i uopće osnivanju različitih društava. Žene su se okupljale u vjerskim društvima i onima vezanim za Seljački pokret Stjepana Radića, a kasnije su sve veću ulogu imale mjesne učiteljice. U knjizi nalazimo detaljan opis Marijine kongregacije »Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije« osnovane 1916. godine u kojoj su se okupljale neudane djevojke iz Gole. Osim svojih skupština one su organizirale »večernje zabave« i igrokaze, imale su pjevačku i dramsku sekciju i na taj način održavale religiozno-moralni život u mjestu. Kruničari je bio naziv za članove i članice bratovštine koja je njegovala molitvu svete krunice (ružarija). Križarice (križarsko sestrinstvo) su bile dio Katoličkog pokreta u Hrvatskoj (orlovi, Katolička akcija), a njihovo je sestrinstvo djelovalo u prekodravskom naselju Repaš. Uz njih su bile i članice Vojske Presvetog Srca Isusova. Djevojačko društvo »Srce Isusovo i Marijino« bilo je posvećeno liturgijskom pjevanju, a članice su organizirale priredbe i humanitarne akcije. Ogranci Seljačke sloge bili su aktivni u Repašu, Goltalovu i Goli i to prvenstvo u obliku zbora i glumišne skupine. U Repašu je 1941. godine bio osnovan ženski ogranak Gospodarske sloge. Od 1930-ih godina do početka Drugog svjetskog rata djelovala je udruga »Hrvatsko srce«. U istom je razdoblju udruga Napredne domaćice iz Repaša organizirala tečajeve šivanja i kuhanja. Ištvan zaključuje da su mnoga od nabrojenih društava, pogotovo ona vjerska, nakon Drugog svjetskog rata prestala s djelovanjem. Svoje spoznaje potkrjepljuje popisom korištene literatura i konzultiranih kazivača.

Žuža Zabjan u drugom dijelu knjige opisuje kako marljive i uzorne žene čuvaju tradicijske vrijednosti i u tom duhu odgajaju nove naraštaje, a u Prekodravlju se ponovno okupljaju u udruge od 1970-ih godina. Naime, tada su nastali prvi aktivi žena u Prekodravlju, a 1. travnja 1976. godine osnovano je društvo »Napredna žena«. Vrlo je detaljno opisan rad Udruge žena »Hrvatsko srce« u Ždali tijekom posljednja četiri desetljeća (1976. – 2016.). Detaljno su pobrojene njihove aktivnosti što je ilustrirano mnogobrojnim fotografijama i preslikama nekoliko dokumenata. Društva žena bila su osnovana i u drugim naseljima u Prekodravlju – Gola (1978. godine), Gotalovo i Otočka – dok je u Repašu osnovana udruga »Napredne domaćice«. Pri kraju knjige nalazi se popis žena iz Prekodravlja koje su sudjelovale na Izboru uzorne hrvatske seoske žene na Festivalu žena iz ruralnih područja što ga organizira Koprivničko-križevačka županija, koji ima za cilj promicanje vrijednosti i važnosti žena na selu, a radi afirmacije i podizanja kakvoće življenja. Posebno su pobrojene (uz kratke biografije) likovne umjetnice, poduzetnice te prosvjetne i zdravstvene djelatnice iz Prekodravlja. Na kraju knjige nalaze se bilješke o autorima, zahvale i kazalo. Knjiga je opremljena s ukupno 185 slikovnih priloga.

Nikola CIK

SIGETSKI BOJ U HRVATSKOJ EPICI, PRIREDIO IVAN PRANJIĆ, OGRANAK MATICE HRVATSKE U ČAKOVCU, ČAKOVEC, 2016., 288 STR.

Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu pridružio se obilježavanju 450. obljetnice Sigetske bitke i pogibije Nikole IV. Šubića Zrinskog priređivanjem i objavljivanjem knjige *Sigetski boj u hrvatskoj epici*. Osim toga, ovo je prva knjiga edicije *Bibliotheca Murodravana* koju su 2016. godine pokrenule Međimurska županija i Ogranak MH u Čakovcu. Njihov je cilj istraživati i publicirati do sada nepoznata, neprevedena ili zaboravljena djela međimurske kulturne baštine. Sunakladnici izdanja su: Međimurska županija, Zrinska garda Čakovec, Družba Braća Hrvatskoga Zmaja – Zmajski stol Čakovec i tiskara Zrinski d. d. iz Čakovca. Ovo je djelo ujedno nastavak njegovanja spomena na obitelj Zrinski od strane Ogranka MH u Čakovcu, ali i dio nastojanja Matice hrvatske da se objavljuju tekstovi vezani za obitelj Zrinski nastali između 16. i 19. stoljeća. Tako se u ovoj knjizi, koju su uredili predsjednik i tajnik Ogranka MH u Čakovcu Ivan Pranjić i Tomo Blažeka, nalazi pet tekstova o Sigetskom boju.

Prvi od objavljenih djela je *Podsjedanje i osvojenje Sigeta* iz pera Ferenca Črnka, preživjelog i otkupljenog komornika Zrinskih. Kako je ovo najstarije svjedočanstvo o Sigetskome boju, tako je bilo nadahnuće hrvatskim književnicima stoljećima kasnije, pa i onima čija su djela ovdje objavljena. Milan Ratković u predgovoru naglašava Črnkovu vjerodostojnost jer je bio jedan od rijetkih preživjelih sudionika i pisao je neposredno nakon tragičnih događaja u Sigetu 1566. godine zbog čega je već tada zavladao velik interes za njegovo djelo. Milan Ratković napravio je predgovor i za djelo *Vazetje Sigeta grada* čiji je autor Zadranin Brne (Bernardin) Karnarutić. To se djelo smatra prvim hrvatskim povijesnim epom, a najstarije sačuvano izdanje je ono tiskano u Veneciji 1584. godine, dakle nedugo nakon Sigetskog boja. Karnarutić se služio Črnkovim izvještajem, a zanimljivo je da su se njegovi čakavski stihovi čitali i u sjevernim hrvatskim krajevima. Relativno kratak spjev sačuvan u *Prekmurskoj pjesmarici* iz 16. stoljeća naslovljen je *Pjesma o Sigetu*. Autor mu je nepoznat, a spjevan je na hrvatskoj kajkavštini. Ivan Pranjić piše da njegova važnost leži u tome što je to jedan od najstarijih kajkavskih književnih tekstova. *Odiljenje sigetsko* Pavla Rittera Vitezovića prvi je puta objavljeno u Linzu 1684. godine. Stariji povjesničari književnosti pridavali su ovome djelu samo kulturno-povijesnu, a ne i estetsku vrijednost. Takve ocjene u svojem predgovoru nastoji revidirati Nikica Kolumbić koji tvrdi da je »*Odiljenje sigetsko* u osnovi nastalo iz osebujnog i intenzivnog pjesnikova doživljaje sigetske tragedije«. Na temelju analize djela zaključuje da je Vitezović svjesno nastojao dočarati lirski doživljaj Sigetske bitke i tome cilju podredio epski element koji je karakterističan za starija djela. Posljednji je u ovoj knjizi objavljen ep *Nikola Zrinjski* Vladislava Vežića koji je nastao 1866. godine povodom 300. obljetnice Sigetske bitke. Ovdje je iskorišteno drugo izdanje iz 1867. godine pri čemu je kao uvod iskorišten Vežićev predgovor tom izdanju. Nekim su djelima pridodani rječnici arhaizama te pojašnjenja i napomene uz različite dijelove teksta što olakšava čitanje i razumijevanje ovih drevnih djela.

Pogovor knjizi predstavlja tekst povjesničara Jaroslava Šidaka koji piše o političkim, demografskim i gospodarskim prilikama u hrvatskim zemljama u doba Sigetskog boja. Vrlo je zanimljiv realistični prikaz osobe Nikole IV. Šubića Zrinskog pri čemu se ne osvrće samo na njegovu junačku smrt već potpunu biografiju i kult njegovog štovanja koji traje do danas. Objavom najvažnijih pisanih djela o Sigetskom boju i vrijednim komentarima u obliku predgovora i završnog pogovora ova knjiga predstavlja važan doprinos obilježavanju 450- obljetnice Sigetske bitke i pogibije Nikole IV. Šubića Zrinskog. Ona će biti korisna različitim stručnjacima (prvenstveno onima koji proučavaju hrvatsku povijest i književnost) i nezaobilazno štivo svim zainteresiranima za ovu temu.

Nikola CIK

DRAGUTIN KOKŠA: VELIKI ČOVEK Z MALOGA SELA (SJEĆANJA I RAZGOVORI S DR. SC. IVANOM IVANČANOM), OPĆINA MOLVE, MOLVE, 2016., 96 STR.

U povodu obilježavanja 10. godišnjice smrti dr. sc. Ivana Ivančana (Molve, 15. lipnja 1927. – Molve, 3. kolovoza 2006.) u srpnju 2016. godine objavljena je knjiga *Veliki čovek z Maloga sela*. Sintagma »Veliki čovek« iz naslova odnosi se na Ivana Ivančana, poznatog hrvatskog etnokoreologa i koreografa, a »Malo selo« na njegovo rodno mjesto Molve u Podravini. U spomenutoj prigodi Dragutin Kokša iz Molvi odlu-

čio je ukoričiti svoja sjećanja i u pisanom obliku javnosti pružiti zabilježene razgovore sa sumještaninom i vrijednim istraživačem Ivanom Ivančanom. U tome mu je pomogla Općina Molve kao izdavač knjige, urednik Mario Kolar i, dakako, obitelj Ivančan.

Prema riječima autora ova knjiga sadrži prijepise snimljenih razgovora koje je on vodio s Ivanom Ivančanom kada je boravio u Molvama. Naime, Kokša je razgovore snimao na kazete, a sada su Ivančanove riječi zabilježene kao njegovi monolozi. Sadržaj je kronološki raspoređen pa najprije saznajemo o Ivančanovom djetinjstvu u Molvama i Krapini, zatim školovanju i odrastanju u Varaždinu i Zagrebu te o prvim susretima sa zborskim pjevanjem i plesanjem u folklornom ansamblu. Posebno je opisan angažman Ivana Ivančana u Institutu za narodnu umjetnost i Ladu, njegova terenska istraživanja i objavljeni radovi. Uz tekst je objavljeno pregršt fotografija iz obiteljskog albuma i arhive članova KUD-a iz Molvi i to s kraja 1920-ih godina pa do Ivančanovih posljednjih dana života u Molvama.

Više puta autor knjige naglašava da je Ivančan život završio ondje gdje se i rodio – u Molvama. Zato znatan dio knjige čine zapisana sjećanja na dio života koji je Ivan Ivančan (kojeg su Molvarci zvali nadimkom Cico) proveo u Molvama. Stoga ovu knjigu možemo smatrati doprinosom poznavanju Molvi jer pruža podatke o odnosu Ivana Ivančana prema Molvama i sliku toga mjesta u jednome vremenu. U završnom dijelu knjige autor opisuje svoj osobni doživljaj susreta s Ivanom Ivančanom i prijateljske osjećaje koje je gajio prema njemu te poštovanje iz kojeg je i proizašla ovakva knjiga. Mario Kolar kao urednik knjige u pogovoru je također iznio svoj doživljaj susreta s Ivanom Ivančanom u Molvama, a onda i s njegovim djelima.

Iako je Ivan Ivančan umro na kraju osmog desetljeća života, opravdano se čini da je otišao prerano jer su struka i sredina u kojoj je živio izgubili mnogo. Puno desetljeće nakon njegove smrti, osim u obitelji i među suradnicima, vrlo je živo sjećanje na njega i u zavičaju o čemu svjedoči ovaj svojevrsni *hommage* iz pera Dragutina Kokše koji se već okušao u pisanju o znamenitim Molvarcima (knjiga o mons. dr. Jurju Mgjercu iz 2007. godine). Ovoga je puta uspio prikazati život i djelo Ivana Ivančana kao poticaj mladima za predanost radu i ljubav prema zavičaju, a zrelima kao podsjetnik na istinske životne vrijednosti. Očito je Ivan Ivančan inspiracija mnogima i o njemu će se zasigurno još mnogo toga objavljivati u Podravini.

Nikola CIK

24. ZNANSTVENI SKUP NIJEMCI I AUSTRIJANCI U HRVATSKOM KULTURNOM KRUGU (4.-6. STUDENOG 2016.)

Početkom studenog 2015. godine Njemačka zajednica – Zemaljska udruga Podunavskih Švaba u Hrvatskoj organizirala je tradicionalni Znanstveni skup Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu koji se održava u kontinuitetu 24 godine. Organizator okuplja na području Republike Hrvatske najveći broj pripadnika njemačke i austrijske nacionalne manjine sa sjedištem u Osijeku i ograncima u Zagrebu, Splitu i u drugim hrvatskim gradovima. Svrha je navedene Zajednice istraživanje utjecaja Nijemaca i Austrijanaca u kulturnom, gospodarskom i drugom kontekstu. Između ostalog i organiziranje projekata namijenjenih upoznavanju javnosti s djelovanjem Zajednice, ali i s istraživanjima povijesnih procesa i događaja u sklopu kojega je Znanstveni skup Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu. Istražujući rad prethodna 23 Znanstvena skupa Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu možemo primijetiti nekoliko dodirnih točaka. Prije svega je važno navesti da je kroz veliki broj radova vidljiv doprinos pojedinaca ili obitelji njemačke ili austrijske etničke zajednice u hrvatskom kulturnom krugu.

Od 4. studenog 2016. godine do 6. studenog 2016. godine održan je 24. Znanstveni skup Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu u Velikoj vijećnici Osječko-baranjske županije u Osijeku, skup koji nema konkurencije na prostoru Republike Hrvatske pa i šire. Tijekom 4. studenog i 5. studenog, predstavljeno je preko četrdeset radova izlagača iz zemlje i inozemstva, a u kojima se progovorilo o utjecaju ljudi koji su govorili njemačkim jezikom od srednjega vijeka pa do 21. stoljeća. Pozdravni govor održali su izvršna direktorica Renata Trischler, predsjednik Zajednice Zorislav Schönberger i dogradonačelnik Vladimir Ham.

Spomenuti se broj radova, odnosno izlaganja može podijeliti u nekoliko skupina. Između ostaloga na izlaganja o pojedincima, o naseljima, o gospodarstvu i izlaganja u kojima se progovara o drugim tematikama. Kao i prošle godine najviše je bilo biografskih izlaganja o utjecajnim pojedincima ili skupinama. U njima su se detaljno opisivali ljudi i procesi u kojima su sudjelovali od kasnoga srednjega vijeka do prvih godina 21. stoljeća. Tijekom jedne se od rasprava nakon serije izlaganja progovorilo o načinu prezentiranja na skupu. Došlo se do zaključka da i dalje većina izlagača samo navodi faktografiju pri čemu izbjegavaju problematizirati i iznositi istraživačka pitanja i teze. Ipak, iskusniji su izlagači napomenuli da se može uočiti napredak za razliku od prijašnjih skupova. Ovisno o afinitetima izlagača/ica u nekima se manje ili više može primijetiti interdisciplinarnost i/ili multiperspektivnost u pristupu određenom pojedincu iz povijesti njemačke i austrijske etničke skupine.

Na osnovi svega spomenutoga iz prve skupine trebamo istaknuti izlaganje dr.sc. Roberta Holjevca »Nikola Kuzanski i carigradska misija (1435.-1437.) tijekom kojega je izlagač na jednostavan i jasan način progovorio o utjecaju spomenutoga. Izlagačica Silvija Lučevnjak iz Zavičajnog muzeja Našice predstavila je istraživanje koje je provela u suradnji s doc.dr.sc. Jasminkom Najcer Sabljak pod nazivom »Zaboravljena baština obitelji Pfeiffer i slikar Hugo C. Hötzendorf«. Iznijela je zanimljive podatke o spomenutima do kojih su došle na još zanimljiviji način. Opisala je dio problema s kojima su se nosile dok su istraživale pojedince iz obitelji. Svakako je upečatljiv problem dešifriranja koji je pojedinac iz obitelj Pfeiffer koju one istražuju jer je na području Slavonije bilo nekoliko obitelji Pfeiffer. Na ništa manje razumljiv i zanimljiv način o mnogobrojnim pojedincima i skupinama od kasnoga srednjega vijeka do početka 21. stoljeća ostali su izlagači/čice Dražen Nemet, dr.sc. Marija Karbić, dr.sc. Suzana Leček, dr.sc. Samir Vrabec i mr.sc. Matti Korpiaho, Ivan Ćosić Bukvin, Smiljana Lazić Marinković, dr.sc. Stanko Piplović, Stjepan Najman i doc.dr.sc. Lidija Dujić predstavili pojedinosti iz poslovnog i/ili privatnog života. Svi su spomenuti koristili izvore i literaturu što dodatno naglašava inovativnu interpretaciju tematike. Većina je u početku izlaganja stavila pojedince i/ili skupine u povijesni kontekst i kako su utjecali na razvoj područja i razdoblja u kojemu su živjeli. Ovisno o željama i potrebama znanstvenika/ce ili zaljubljenika/ce u povijest i druge humanističke znanosti pristupali su temi iz nekoliko znanstvenih metoda.

Sljedeću skupinu izlaganja čine ona koja govore o naseljima u kojima je bio izražen utjecaj pojedinaca i zajednica iz njemačkog govornog područja od kasnoga srednjega vijeka pa do zadnjih desetljeća 20. stoljeća. Iz ove skupine moramo istaknuti izlaganje dr.sc. Bogdana Mesingera »Funkcija i sudbina njemačkih idioma u povijesti iločkog jezičnog Babilona«. Na zanimljiv i poučan način je progovorio o svome rodnome kraju pri čemu je pokazao i pisane povijesne izvore na osnovi kojih je dolazio do nekih zaključaka vezanih uz iločki jezični Babilon. O pojedinim naseljima u kojima je izražen utjecaj, djelovanje i sudbina Nijemaca i Austrijanaca progovorili su i Eduard Lacković, Grgur Marko Ivanković, dr.sc. Arijana Kolak Bošnjak, dr.sc. Anamarija Lukić i Miljenko Brekalo, Krešimir Belošević, Mihael Sučić, Nikša Nezirović i drugi.

Treću skupinu čine izlaganja koja su usko vezana uz gospodarstvo, U njima su izlagači progovorili o utjecajima na gospodarstvo u pojedinom naselju ili od strane pojedinaca i skupina. Isto tako i kako su ekonomski procesi utjecali na potonje. Možemo iz ove skupine izdvojiti izlaganje dr.sc. Žarka Španičeka »Spor »njemačkih« i »ilirskih« vodeničara u Osijeku 1851./52. godine« u kojemu je izlagač jasno naglasio važnost vodenica za gospodarski razvoj Osijeka, ali i probleme koji su se javljali iz kojih je i proizašlo dijeljenje vodeničara na »njemačke« i »ilirske«. Takozvani »njemački« su zapravo bili članovi ceha, a »ilirski« obični seljaci. Kao i prošle godine i ove su godine mr.sc. Renata Trischler i dr.sc. Milan Ivanović pripremili izlaganje »Doprinosi Nijemaca i Austrijanaca tehnološkom i privrednom razvoju regije Slavonije i Baranje (III)«. Doktor Ivanović je prikazujući procese od kraja 17. stoljeća na zanimljiv način iznio makro i mikro perspekltivu razvoja gospodarstva na području Slavonije i Baranje. Još su o gospodarskom razvoju s fokusom na značajne pojedince progovorili Hrvoje Pavić i Darko Varga.

U zadnju skupinu izlaganja ulaze sva ostala izlaganja koja imaju i značajke prethodnih skupina, ali ne u takvoj mjeri da ih stavimo u potonje. Izlagačica dr.sc. Suzana Leček je na zanimljiv način predstavila razmišljanje njemačkih studenata o Slavoniji 1730-ih godina u izlaganju pod nazivom »Stručne ekskurzije njemačkih studenata kao izvor za međuratnu povijest Slavonije«. S tim smo izlaganjem uočili da je

Slavonija doživljavana kao periferija koja je zapravo egzotična za tadašnju njemačku omladinu i njihovo poimanje svijeta. Ostali su izlagači/ice prof.dr.sc. Snježana Paušek Baždar, dr.sc. Jasenka Kranjčević, dr.sc. Zoran Janjetović, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić, Petar Kerže i mr.sc. Ljubomir Pribić, mr.sc. Branislav Miličić i mr.sc. Jelena Červenjak Kmoniček i drugi prenijeli mnogobrojne zanimljive i manje poznate činjenice i procese o utjecaju Nijemaca i Austrijanaca na razvoj sporta, turizma, glazbe i na druge društveno-kulturne sfere ljudskog djelovanja.

Kao i prošlogodišnji skupovi, tako i ovogodišnji možemo nazvati interdisciplinarnim i da svakako doprinosi pluralizmu znanstvene misli na prostoru Republike Hrvatske, ali i šire čemu su pripomogli kolege iz Bosne i Hercegovine, Republike Srbije i drugih država. Zadnji je dan Skupa, 6. studenog 2016. godine organiziran jednodnevni izlet za sudionike i goste.

Mihael SUČIĆ

VINKO VOŠICKI – KOPRIVNIČKI TISKAR, KNJIŽAR I NAKLADNIK, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, 30. 9. - 5. 11. 2016.

U Muzeju grada Koprivnice od 30. rujna do 5. studenog 2016. godine priređena je izložba Vinka Vošickog, značajnog čovjeka za koprivničku, ali i hrvatsku knjigu i kulturu. Već sam naslov daje naslutiti kako se njegov rad promatrao kroz prizmu tiskarstva, knjižarstva i nakladništva – tri bitne i neodvojive sastavnice njegova profesionalnog života. Profesionalan razvoj sagledan je kroz društveno-političke odnose vremena njegova nastanka i razvitka. Najvećem dijelu publike, Vošicki je vjerojatno poznat kao izdavač Književne republike časopisa kojeg početkom 20. stoljeća pokreće Miroslav Krleža te romana *Careva kraljevina* i *Zlatni mladić* Augusta Cesarca. Namjera ove izložbe, koju je pripremila viša knjižničarka Muzeja Božica Anić, bila je ukazati i na raznovrsnost, širinu i bogatstvo velikih postignuća koja ostaju iza ovog marljivog i predanog profesionalca.

Vinko Vošicki rođen je 1885. godine u Ledeču u Češkoj. Početkom 20. stoljeća (1909.) dolazi u Koprivnicu gdje ostaje do smrti (23. listopada 1957. godine). Iz Češke u Koprivnicu dolazi i Jaroslav Merhaut te otvara knjižaru i papirnicu u kojoj Vošicki radi, a kasnije ju i preuzima te širi njeno poslovanje na tiskarsku djelatnost, a kratko vodi i tvornicu kuverata i papirnate robe te obrt plakatiranja. Poslovanje razvija u teškim vremenima ratova, društveno-političkih promjena i ekonomskih kriza. Stoga se odlučuje usmjeriti prema komercijalnom nakladništvu prateći potrebe i navike čitateljstva nastoji knjigu učiniti široko dostupnom i pristupačnom. Žanrovske odrednice su mu široke, sadržaj raznolik, a cijena pristupačna jer uz jeftini papir često koristi i jeftiniji broširani uvez. Božica Anić u katalogu izložbe njegovo poslovanje razdjeljuje u četiri razdoblja – početno razdoblje obuhvaća dolazak u Koprivnicu i početke poslovanja koji bivaju prekinuti Prvim svjetskim ratom. U drugom razdoblju (1918. – 1940.) razvija nakladništvo nekolicinom biblioteka te izdavanjem kalendara, časopisa i novina. Već krajem 1920-ih poslovanje gubi na dinamici i održava se uglavnom tiskarskim narudžbama koje se također smanjuju zbog pojave konkurencije (braće Loborec i Viktora Senjana). Teški uvjeti nastavljaju se i tijekom Drugog svjetskog rata kad tiska brojne politički promotivne materijale. Poslijeratno razdoblje donosi finalni krah – nakladništvo sve više slabi, a kontrola od strane režima sve više jača. Do konačnog odjavljivanja obrta i prodaje ili darovanja trgovine (okolnosti nisu sasvim jasne). dolazi 1947. godine. Od 1950-ih godina radi kao poslovođa knjižarskog poduzeća *Drava*. Nakon nekoliko godina napušta posao te 1957. godine bolestan umire.

Izložba je najvećim dijelom predstavila njegova nakladnička ostvarenja – cjeline i nizove. Najpoznatija biblioteka zasigurno je *Svjetska biblioteka* koja je okupljala beletristiku poznatih svjetskih (Knut Hamuns, Tolstoj, Ljermotov, Zola, Maupassant, Balzac…), ali i domaćih pisaca (Madjer, Kranjčević, Cesarec). Biblioteka izlazi kao numerirani nakladnički niz u 60-ak svezaka od kraja Prvog svjetskog rata do 1928. godine. Iako se imena urednika ovdje ne navode kontinuirano, valja istaknuti kako biblioteku među ostalima uređuje i Milan Begović. S obzirom da je ova knjiga namijenjena širokom čitateljstvu, morala je biti i cjenovno pristupačna. Stoga, su omoti često grafički oblikovani s tek ponekom ilustracijom. Zbirka glasovitih djela donosi pregled domaće i svjetske književnosti, po prihvatljivim cijenama. Počinje izlaziti 1918. godine te obuhvaća osam knjiga među kojima valja izdvojiti knjigu Artura Schnitzlera *U kolu* čiji omot ilustrira koprivnički slikar Tomislav Kolombar. Vošicki 1927. – 1946. godine

objavljuje djela zavičajnih autora te dramu M. Krleže Vučjak i nekolicine autora svjetskog glasa. Objavio je i dva sveska političkih knjižica, no riječ je ustvari o pretiscima tekstova iz Obzora. 1923. godine pokreće izdavanje *Sabranih djela* Miroslava Krleže koja su trebala biti objavljena u razmaku od tri godine. No, na izložbi je predstavljeno i Krležino pismo kojim izražava nezadovoljstvo Vošickijevim nepridržavanjem dogovorenog te predlaže prekid suradnje jer »poslovi koje preuzima prelaze njegove snage«.81 Kako bi se što više približio publici, Vošicki tiska i djela u sveščićima, koja izlaze tjednima na jeftinom papiru i jednostavnom uvezu, a vezuju se uglavnom uz ljubavne teme intrigantnih zapleta. Započinje objavljivanjem nekolicine naslova Karla Maya, a nastavlja naslovima koje objedinjuje pod naslovom *Pučko štivo* kojeg otvara roman zanimljivog naziva – *Princeza u prnjama* – pisan pod pseudonimom Margarete pl. Lebrun čiji bi identitet bilo zanimljivo istražiti. Zanimljivo je da su se takvi sveščići prodavali uglavnom u trafikama što je izazvalo negodovanje nakladnika, ali i književne kritike, a slična se situacija ponavlja i danas. S razlikom da su ti sveščići bili beletrističkog i komercijalnog karaktera dok se danas na policama uz svakodnevne namirnice mogu pronaći i svjetski klasici književnosti. Osim »lakih« romana, pučanstvo je rado čitalo kalendare (čemu svjedoče i velike naklade). Razlog njihove privlačnosti leži u jednostavnosti – prvi dio je kalendarski i mijenja se ovisno o vrsti kalendara, kao i drugi dio koji donosi vijesti iz zemlje i svijeta, savjete iz raznolikih životnih područja (domaćinstva, zdravstva i sl.), popularne povijesno intonirane članke, opise dalekih krajeva, kratke priče…Nakon *Velikog narodnog kalendara* slijedi *Mali narodni*, pa Šareni svjetski, *Mali šareni svjetski*, *Obiteljski*, *Novi pučki kalendar Matija Gubec* te *Vinogradar i voćar*, *Ilustrovani vojnički kalendar* i *Pikant kalendar*. Sve kalendare prate bogate ilustracije na omotima iz pera Stjepana Kukeca, koprivničkog slikara. Važan dio nakladništva čine i priručnici, od pedagoške ili zdravstvene biblioteke, biblioteke za kuću i dom pa sve do biblioteke *Varia* koja obuhvaća široki spektar knjiga o bontonu, astrologiji, sanjarice, pjesmarice, čak i molitvenike.

Posebno mjesto u Vošicijevu nakladništvu pripada knjigama za djecu i mlade. Za mlade se tiskaju stripovi, a za najmlađe slikovnice. Za djecu pokreće i poseban niz *Tako vam je nekoć bilo* u kojem objavljuje bajke i priče iz čitavog svijeta. I ovu biblioteku (koja je ustvari preuzeta iz Dresdena!) na omotima bogato ilustrira Stjepan Kukec. Kasnije u kratkom razdoblju izdaje i časopis primjeren djeci, pod nazivom *Dječji vjenčić*. Vošicki postaje i pionir u nakladništvu posvećenom ženskoj publici, sugestivnog naziva – Ženskim srcima. Iako se u sklopu tog niza objavljuje tek jedan roman (F. Hodgson Burnett *Sara Crewe*), ovaj potez pokazuje vizionarstvo i svestranost Vinka Vošickog. Posebnu zanimljivost skriva niz o Petru *Juraniću, petnaestogodišnjem pomorcu* u kojem donosi pripovijetke pustolovnog sadržaja. Mada je ponovno riječ o preuzetoj biblioteci, Vošicki unosi neke nove originalne elemente koje su voljeli čitatelji svih dobnih skupina iako je prvenstveno namijenjen mladima.

Nezaobilazna sastavnica Vošickijeva rada također su novine i časopisi. Mada su financijski često teško održivi, pa i neisplativi, Vošicki u kratkom roku izdaje lokalno orijentirane novine: *Koprivničke novine* i, nešto kasnije, *Domaće ognjište*. Nakon toga izdaje *Zagrebački ilustrovani list,* jedan od prvih časopisa općeg raznovrsnog sadržaja, kojeg kasnije (neuspješno) pokušava imitirati S. Kukec *Domaćim ognjištem*. Posebno mjesto u njegovom plodonosnom radu svakako pripada *Književnoj republici – mesečniku za sve kulturne probleme* koji tijekom listopada 1923. godine počinje izlaziti u Koprivnici, a od kraja 1925. nastavlja izlaziti u Zagrebu s obzirom da je Krleža kao izdavač bio nezadovoljan kašnjenjem i neredovitošću izlaženju u Koprivnici. Vošicki se pokušava opravdati nedostatnim financijskim sredstvima radi zakašnjelih uplata pretplata, ali bezuspješno pa njegova suradnja s Krležom puca. Kao što je već ranije navedeno, vrijeme je to silazne putanje Vošickijeva nakladništva.

Unatoč tome, Vinko Vošicki zasigurno je jedan od najvažnijih kulturnih djelatnika, ali i poduzetnika u prvoj polovici 20. stoljeća. Znao je uskladiti merkantilističke interese vremena, prepoznati trenutne čitateljske potrebe, istovremeno naslućujući buduće raspoloženje čitateljskih masa dokazujući time vlastitu pronicljivost, okretnost i profesionalnu svestranost i spretnost.

Helena KUŠENIĆ

81 Anić, Božica: *Vinko Vošicki: koprivnički knjižar, tiskar i nakladnik između dva svjetska rata*, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 2016., str. 26.

IVAN ZVONAR, PREGLED POVIJESTI KAJKAVSKE USMENE KNJIŽEVNOSTI, II. DIO (VINKO ŽGANEC I NJEGOVO DOBA), HRVATSKA UDRUGA MUŽI ZAGORSKOGA SRCA, ZABOK, 2016., 414 STR.

Nakon što je 2014. godine objavljen prvi dio *Pregleda povijesti kajkavske usmene književnosti*, koji se bavi razdobljem »od prvih tragova do dvadesetih godina 20. stoljeća«, ove je godine uslijedio nastavak koji kao okosnicu uzima Vinka Žganca i njegovo doba. Glavni urednik knjige Alojz Jembrih ističe i zanimljivu podudarnost da je ova knjiga objavljena sto godina nakon izdanja prve Žgančeve knjige međimurskih popijevki. No, povoda za istraživanje Žgančevog rada ima mnoga jer, kako piše Zvonar u *Predgovoru*, »ono što je Žganec ostavio u nasljeđe hrvatskoj usmenoj književnosti i po količini i po korektnosti prezentacije daleko nadmašuje sve što je do njegova vremena, isključivo slovima, zapisano na kajkavskom govornom području« što je potvrda da taj korpus zahtijeva zasebno izdanje u okviru *Pregleda*.

U *Uvodu* se Zvonar osvrće na relevantnu literaturu o Vinku Žgancu i njegovom radu te iznosi biografske podatke. Žganec je rođen 1890. godine u Vratišincu u srednjem Međimurju, a školovao se u Varaždinu i Zagrebu. Zvonar ističe da je razdoblje u kojem je djelovao kao svećenik bitno zbog susreta s kazivačem narodnih pjesama Florijanom Andrašecom. Svojom drugom strukom, pravom, Žagnec se bavio od 1920-ih godina do Drugog svjetskog rata nakon čega se posvećuje glazbi. Još je za vrijeme studija uzimao satove iz glazbe što mu je omogućilo da radi kao muzikolog u Etnografskom muzeju u Zagrebu i predaje na Muzičkoj akademiji, a svakako valja istaknuti i da je inicirao osnivanje Instituta za narodnu umjetnost. Zvonar se dotiče šireg konteksta Žgančeva djelovanja koje dijeli po razdobljima pa, između ostalog, ističe njegovo zalaganje u borbi protiv mađarizacije Međimurja, poticaje za melografski i etnografski rad te značaj njegovih znanstvenih radova. U uvodni dio Zvonar uključuje i pregled prvih Žgančevih zbirki koje nose naziv *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*, pri čemu onoj iz 1916. godine pripisuje važnost za pozicioniranje Međimurja u Europi, a kod one iz 1920. ističe originalnu muzičku obradu zapisa. Osim pregleda sadržaja ovih zbirki donose se i odabrani napjevi uz popratne komentare.

Središnji i najopsežniji dio knjige nosi naslov *Žgančevi »zbornici« jugoslavenskih pučkih popijevaka* u kojem se donose zasebni osvrti na publikacije i izbori tekstova iz svake od njih. Redoslijed je kronološki pa Zvonar najprije piše o *Zborniku jugoslavenskih pučkih popijevaka*. Prva knjiga *Hrvatske pučke popijevke iz Međumurja* čiji prvi svezak nosi odrednicu *Svjetovne* izdana je 1924. godine, a već je sljedeće godine izdan drugi svezak sa crkvenim popijevkama. Na primjeru svjetovnih popijevaka Žganec dokazuje postojanje veza Međimurja s hrvatskim i južnoslavenskim područjima, a Zvonar ističe njegovu ulogu u revidiranju tvrdnji oko intenziteta mađarskih utjecaja na međimurske narodne pjesme. Kod crkvenih popijevaka Žganec uočava veću sličnost s onima iz ostalih hrvatskih krajeva što objašnjava činjenicom da na cijeli prostor djeluju jači utjecaji iz europskih zemalja. Zvonarov izbor popijevaka pokriva razdoblje od 13. do 20. stoljeća i prati podjelu po dijelovima mise i crkvenoj godini. Kao i u slučaju sa izborom iz svjetovnih popijevka, najviše postiže kada ih interpretira u odnosu na druge poznate izvore i znanstvena istraživanja. Ove dvije zbirke Zvonar zaključno proglašava kanonom koji obuhvaća »kompletan motivsko-tematskih svijet kajkavske usmene poezije u stihu«. Nastavak *Hrvatskih pučkih popijevaka* javlja se tek 1940. godine kada izlazi treći svezak u kojem se osim međimurskih donose i primorske pjesme. Četvrti i peti svezak *Hrvatskih pučkih popijevaka iz Međimurja* izlaze 1941. godine, a donose kompozicije za mješovite i muške zborove.

Zvonar ističe da potom slijedi razdoblje u Žgančevom djelovanju koje je obilježeno skupljanjem folklornog blaga na cijelom kajkavskom govornom području pa tako 1950. godine u izdanju Matice hrvatske izlazi knjiga *Hrvatske narodne pjesme. Kajkavske*. Zvonar iznosi opise svakog dijela knjige i daje kritičke komentare, ili »primjedbe«, kako sam piše dok je izbor pjesama vođen motivsko-tematskim kriterijem. Iste godine u izdanju izlaze *Narodne popijevke Hrvatskog zagorja. Napjevi*, a dvije godine kasnije uslijedili su *Tekstovi*. Tek je 1971. godine izašla *Uvodna muzikološka studija za zbirku »Narodne popijevke Hrvatskog zagorja«* koja olakšava sagledavanje tog velikog korpusa koji, nakon što ga detaljno analizira, Zvonar ocjenjuje kao »najstručnije i najsavjesnije priređeno melografsko i etnografsko Žgančevo djelo«.

Godine 1957. uslijedila je knjiga *Međimurje u svojim pjesmama* koja je ujedno i zadnja zbirka međimurskih usmenih pjesama objavljena za Žgančeva života. Godine 1962. izdana je do sad nedovoljno istražena knjiga *Hrvatske narodne popijevke iz Koprivnice i okoline* u kojoj je obrađeno područje zapadne Podravine te su istaknuti utjecaji međusobnih kontakata Međimuraca i Podravaca na podravske popijevke. Ovdje se prvi put spominje da je Žganec pjesme snimao, no nažalost, nisu izneseni detaljniji podaci o tome. *Pučke popijevke Hrvata iz okolice Velike Kaniže* objavljene su 1974. godine, a rezultat su suradnje s mađarskim etnomuzikolozima. Žganec je 1958., 1961. i 1962. godine boravio u Mađarskoj gdje je zapisivao, snimao i proučavao popijevke prekomurskih Hrvata. Posthumno je 1979. godine objavljena zbirka *Hrvatske pučke popijevke iz Zeline i okolice* koja je također rezultat ranijeg Žgančevog terenskog rada.

U trećem dijelu knjige Zvonar se bavi velikom, neobjavljenom zbirkom međimurskih pučkih popijevaka napominjući da je Žganec sakupio preko šest tisuća zapisa međimurskih narodnih pjesama. Za zbirku koja je prema Žgančevoj želji trebala zvati *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja* odabrana su 1963 zapisa, no Žganec nije doživio njezinu objavu (umire 1976. godine). Ipak, planovi za njezino objavljivanje su se nastavili te je prva knjiga *Hrvatskih pučkih popijevaka iz Međimurja* izdana 1990. godine, druga 1992., a treća 2002. godine dok se na objavu četvrte još uvijek čeka. Vinko Žganec bio je i urednik, a tim se aspektom njegovog djelovanja Zvonar bavi u četvrtom dijelu knjige gdje se usredotočuje na njegov rad na knjizi *Jačkar - hrvatske narodne jačke iz Gradišća* iz 1964. godine za koju je građu skupio Martin Meršić. Kao zanimljivost se ističe objašnjenje podrijetla riječi jačka i mogućnost uvida u specifičnost govora gradišćanskih Hrvata.

Na kraju Ivan Zvonar »umjesto zaključka« ocrtava glavne točke djelovanja Vinka Žganca i upozorava na potrebu da mu se pruži zasluženo mjesto u znanosti, književnosti, kulturi i umjetnosti. Isto ponavlja u *Sažetku* koji donosi i na hrvatskom i na engleskom jeziku nakon čega slijedi popis literature, *Urednikov post scriptum,* bilješka o piscu i kazalo imena. U knjizi se nalaze i brojne fotografije, reprodukcije naslovnica publikacija i zapisa iz njih te karte područja na kojima je Žganec provodio terenska istraživanja. Ovom se knjigom zasigurno otvara prostor budućim istraživačima koji će se usmjeriti na pojedine specifičnosti građe kojom se Žganec bavio. Konačno, kao najznačajniji rezultat ove knjige treba istaknuti prikaz jednog razdoblja u našoj znanosti o usmenoj književnosti koje je obilježio Vinko Žganec i koje zahvaljujući njemu možemo promatrati u širem europskom kontekstu.

Mihaela CIK

DOBRI STARI RADIO, UR. VJEKOSLAV PRVČIĆ, MALI PRINC, KOPRIVNICA, 2016., 204 STR.

Koprivnički nakladnik Mali princ javio se s knjigom, koja prikazuje i analizira još jednu podravsku specifičnost: postojanje velikog broja lokalnih (seoskih) radio-postaja. Zanimljivo je istaknuti da je 1960-tih godina taj fenomen bio najizraženiji upravo u Podravini, gdje je nastala mreža lokalnih radio-postaja najgušća u cijeloj bivšoj Jugoslaviji.

Najveći dio tekstova je napisao urednik knjige i nakladnik Vjekoslav Prvčić, inače afirmirani hrvatski književnik koji je i sam dugo bio novinar pa i »radijski čovjek«. U predgovoru je objasnio ovaj fenomen u Podravini, a u nastavku je dao kratki pregled razvoja radija na našim prostorima. Serija napisa o podravskim radio-stanicama počinje s Radio Virjem, gdje Prvčić donosi i portret njegova pokretača Mladena Podravca (ovaj radio osnovan je već 1964. godine). I o Radio Molvama piše Prvčić, ističući raritet da se program emitirao iz kuhinje obitelji Balogović. Prvčić nastavlja pregled s Radijom Novigrad Podravski, te donosi sjećanja Božice Starčević-Petras, ali i zanimljive fotografije.

O radu Radija Gola piše Vladimir Pobi, a velik prostor posvećen je tada kultnom radiju Podravine – Radiju Đurđevac. Temeljito je opisana povijest toga radija sve do danas, a obrađene su i pojedine teme, kao i program iz toga studija. Većinu teksta napisala je Anđelka Lenhard Antolin, koja je kao gimnazijalka bila i prva spikerica 1964. godine. Svoja sjećanja na rad đurđevačkog radija iznijela je i Zlata Kopas. I o Radiju Križevci uvršten je podulji prikaz, a napisali su ga Stjepan Kramar, Ottone Novosel i Maurizio Novosel. Od 1966. emitirao je i radio Hlebine, a o povijesti toga radija piše Vjekoslav Prvčić.

Radio Ludbreg bio je i ostao jedna od najboljih radio-postaja u Podravini. Za knjigu je njegovu povijest napisao dugogodišnji urednik, sada pokojni Franjo Vrtulek, a o njegovu radu prilog je objavio Mladen Vukina. O Radiju Pitomača piše Rajko Stilinović, a o Radiju Virovitici i Radiju Kutnjak piše Vjekoslav Prvčić. Posebno mjesto u knjizi dobio je Radio Koprivnica, koji je službeno počeo emitirati 1969., ali je počimao raditi u dva navrata i odmah nakon 1945. godine. O toj burnoj povijesti piše bivši dugogodišnji urednik Vladimir Kuzel, a o tom radiju opsežno piše i doajen koprivničkih novinara Ivo Čičin Mašansker. O novijem razvoju Radija Koprivnice pišu Damir Mađarić i Vladimir Pobi.

Potom slijede kraći tekstovi o djelovnaju Radija Podravska Subotica, Radija Ždala i Radija Rasinja o kojima piše Vjekoslav Prvčić, koji je uz Mladena Levaka i autor teksta o Radiju Đelekovec. Konačno, o dva razmjerno nova radija – Radiju Drava i Radiju Glas Podravina, koji emitiraju iz Koprivnice – pišu Melita Pavlek i Marijan Rumek. Na kraju knjige uvršten je i izvještaj prof. Dragutina Feletar iz 1970. godine, koji je u ime jedne komisije, napisao opširnije izvješće o svakoj radio-postaji na području tadašnje općine Koprivnica.

Petar FELETAR

GRAD NA DRUGI POGLED, ISTRAŽIVAČKO-EDUKACIJSKI I IZLOŽBENI PROJEKT, GALERIJA KOPRIVNICA, 9.-19.6.2016.

Izložba Grad na drugi pogled završni je dio višemjesečnog istraživačkog i umjetničkog djelovanja koje se odvijalo u Koprivnici, a koje je smjeralo analizirati grad iz umjetničkih, alternativnih i istraživačkih pogleda. Projekt i izložba okupili su niz pojedinaca (kritičara, umjetnika, sociologa, aktivista) i institucija (Muzej grada Koprivnice, Sveučilište Sjever u Koprivnici, srednje i osnovne škole u Koprivnici), a nastavak su sličnih akcija koje su u organizaciji Udruge Punkt (umjetnice Tanja Vujasinović i Tonka Maleković) već održane u Velikoj Gorici, Sisku i Zagrebu. Koprivnički dio podupro je Grad Koprivnica, Zaklada Kultura nova, Ministarstvo kulture, HAVC i Sveučilište Sjever.

Dakle, kao projekt temeljen na umjetničkom aktivizmu i okupljanju disperziranih lokalnih inicijativa te na involviranju u edukativnu praksu postojećih obrazovnih institucija ovo je događanje okupilo veliki broj aktivnih sudionika i animiralo pojedince, institucije i ad hoc kolektive na promišljanje urbane, socijalne i kulturne slike grada. Pri tome su se, već u načelnom određenju projekta, u podjednakoj mjeri i sa istim argumentima, nastojale izjednačiti različite strategije, pristupi i metode da bi se dospjelo do onoga drugog, izmijenjenog, osobnog pogleda na sliku mjesta i prostor interesa. Tako su u tome jedinstvenome cilju korištene i izrazito aktivističke i ekspanzivne metode, ali i male, neznatno reducirane i preformulirane životne sličice, događajni oblici radikalnog zahvata u rutiniranu urbanu svakodnevnicu, ali i aproprijacijski postupci kojima se otkrivalo dublje značenje nekog običnog, pa i posve neupadljivog gradskog detalja.

Ako kontrolu i svojevrsnu arbitrarnu poziciju zauzme uhodani princip demokratskog ili ekspanzivni model korporacijskog zauzimanja prostora – u oba slučaja kamufliran i mimikrijom obilježen sistem političke moći – iako je dominantni i reprezentativni pogled onaj koji naglašava kauzalnost i samoregulativnost takve društvene prakse onda je jedna od rijetkih mogućnosti deregulacije, promjene takvoga neminovnoga pogleda onaj kojega tražimo u – drugome pogledu. Kako je, pak, naš pogled danas najviše moguć kroz okulare nekih od tehnoloških instrumenata, a njihovo posredovanje i distribucija kanalima medijske protežitosti, logično je nastojanje moderatorice projekta, vizualne umjetnice Tanje Vujasinović, da se istraživačka šetnja Koprivnicom bilježi s već standardnim, priručnim sredstvima sudionika: fotoaparatima, tabletima, mobitelima i pametnim telefonima, a da se završna prezentacija i kritička elaboracija odvija u medijima prebukiranim prostorima Galerije Koprivnica. Pri takvome konceptu posve je legitimno i nimalo uznemirujuće za pojedine kategorije sudionika, svojevrsna egalitarna distribucija: umjetnik i amater, namjernik i stanovnik grada, institucija i pojedinac, umjetnička i dokumentarna praksa, eksplicitnost i rezervirana oštrina i kut gledanja izjednačavaju se u poziciji i pred zahtjevom da se djeluje ciljano. To se posebno odnosi na očekivanja umjetnika u poziciji i sudbini svoga rada, očekivanja u kojima se refleksiraju dvojbe i o karakteru današnje suvremene umjetničke prakse: njihova pozicija i na ovoj izložbi, kako naglašava Irena Bekić u uvodnome tekstu za koprivničku akciju, u stalnoj dilemi između pristajanja na režim estetskih zahtjeva koji im mogu osigurati povlaštenu poziciju izdvo-

jenosti u odnosu na ostale društvene sfere i onih koji ih guraju ka samoukidanju s potpunim iščeznućem u ne-umjetnosti.

Promatranje grada razvilo se iz posebnoga, osobnoga kuta, poliperspektivno, u četiri cjeline. Jedno je bilo usmjereno prema programskom inoviranju edukativnih praksi koprivničkih osnovnih i srednjih škola te Sveučilišta Sjever – tribine, predavanja, radionice – drugo prema različitim tipovima aktivističkog rada, sa širokim spektrom pitanja, od socijalno-egzistencijalnih do promišljanja urbane morfologije, treće prema filmskim radionicama sa entuzijastičkim grupama, a s temom promišljanja grada i odnosa čovjeka i prostora te – četvrta – samostalni ili participativni, filmski i video projekti koprivničkih i zagrebačkih umjetnika Vinceka, Molnara, Grgića, Kate Mijatović, Božene Končić Badurina i Ive Matije Bitanga. Svi ti programi i radovi nastali u povodu ili na projektu Grad na drugi pogled pokazani su na kraju na izložbi u Galeriji Koprivnica.

Grad je prostor raznolikih, često divergentnih vrijednosti, interesa i mogućnosti. Naslutiti, prepisati, dijagnosticirati ili afirmirati neki od tih skrivenih ili javnih ili proklamiranih vrijednosti nije bio imperativni zadatak, ali se često i intuitivno nametnuo kao nužnost pred zaboravom, nasuprot silama destrukcije ili pred moćnom korporativnom ili političkom manipulacijom. Jednu od takvih lažnih političkom frazeologijom pumpanih teza o gradu kao zbiljskom prostoru integriteta i zajedništva možda najbolje razotkriva rad Marijana Molnara s metaforom o zajedničkom prostoru Staračkog doma, gdje se u predprodukcijskoj varijanti filma taj prostor ogleda kao prostor komunikacije, susreta i empatije, a u završnoj verziji, koncentriranoj na pojedinačne likove, sve se gubi u parcijalnim i otuđenim egzistencijama ljudi koje ujedinjuje – kao na primjer i građane sakupljene na središnjem gradskom trgu za neku feštu – puki interes: tamo komercijalno-politički, ovdje rutinsko-egzistencijalni čin iščekivanja zajedničkog ručka.

Sličnu, a u mnogim elementima još apsurdniju atmosferu zajedničkog prostora – kolodvorske čekaonice – opisuje Božena Končić Badurina. U hladnom nabrajanju predmeta i ljudi postaju puki inventar, lišeni identiteta, s prostorom koji je tek okvir za slučajne geste, posve lišenih volje i interesa za elementarnim zajedništvom. Koprivnički autor Vlatko Vincek, pak, arhivira mjesta i prostore grada vezane uz osobna sjećanja iskazujući tako njihovu važnost u individualnoj mitodologiji naspram njihove sadašnje stvarne i simboličke zapuštenosti u, navodno, zajednicom i zajedničkim interesima vođenoj urbanističkoj politici.

Odnos osobnog i javnog interesa, privatnog i kolektivnog prostora razmatra i Iva Matija Bitanga u svome radu o začudnoj ljepoti i sreći intimnih života u gradu kao i Kata Mijatović, koja iz svoje Arhive snova premješta u javni prostor zabilježene snove dvoje koprivničkih umjetnika. Na zadnje, Antonio Grgić, na tragu svoje stalne preokupacije odsutnim, nestalim i zaboravljenim, u napuštenoj gradskoj sinagogi komemorira jedan obredni i liturgijski čin, pretvarajući prazninu, prostor bez ljudi i sadržaja u duboku emotivno i traumatično mjesto sjećanja.

Istraživačko-edukacijski i izložbeni projekt Grad na drugi pogled ostvarili su pojedinci koji, kao zainteresirani sudionici, dolaze ili izvana – pa mogu imati objektivniji sud – ili su domicilni, pa je jaka empatijska i emotivna dimenzija njihova odnosa prema gradu. U oba slučaja ne postoje ni razlozi ni mogućnosti stvaranja sentimentalno-nostalgične aure niti urbanofobične misli: ako i nema, makar deklaratorno, konstruktivne ideje sigurno ne postoji ni namjera da se naborana koža urbanog života, sa svim devijacijama, problemima i partikularnostima, pegla samo zato da bi se bilo urednim, pristojnim i čistim. Dapače, nesavršenosti organizacije života u gradu, divergentni interesi njegovih žitelja, segregacija po različitim osnovama, interesno određeni prostori, mjesta lažnih pomirenja suprostavljenih diskurzivnih vrijednosti vidljivi su u većini sadržaja, priloga i radova. Pri tome se, dakako, rijetko radi o postupcima izravnog ili gerilskog aktivizma nego o inicijativama transformiranim u umjetničke akcije koje na implicitni način govore o deformacijama urbanog života i koje itekako mogu, kako kaže Irena Bekić, promijeniti sliku stvari, upozoriti na neravnotežu društvenih odnosa i dekonstruirati važeće obrasce.

Po nastojanju da se re-konstruira grad po mjeri čovjeka sadašnji je projekt na neki način nastavljač onih inicijativa, projekata i izložbi koje je Galerija Koprivnica prakticirala u svome četrdesetgodišnjem djelovanju. Okupljajući na programskim osnovama pojedine zainteresirane za problematiku grada te

formirajući ad hoc grupe za različite vrste građanskih inicijativa i urbanih intervencija ova je institucija ne samo registrirala pojedine fenomene nego i nastojala utjecati na promjenu urbane prakse i odnosa čovjeka i grada. Tumačeći grad kao složeni fenomen određen povijesnim, materijalnim i duhovnim okolnostima, nizom akcija i manifestacija koje je, barem u protovrijeme Galerije, začeo i teorijski elaborirao koprivnički politolog i publicist Ratko Aleksa, Galerija je nastojala na svojoj aktivističkoj poziciji graditi razrušene mostove između čovjeka i prostora i regenerirati izgubljenu vezu čovjeka i zajednice. Paradoks i ironičnost toga dugogodišnjeg nastojanja je potpun: kao i na početku okolnosti su ponovno iste samo što, pojednostavljeno rečeno, tokove u bitnome ne određuje društvena mimikrija i politička volja nego privatni interes i korporativna jagma.

Marijan ŠPOLJAR

HRVATSKI KAJKAVSKI KOLENDAR ZA 2017. GODINU, MATICA HRVATSKA, ČAKOVEC, 2016., UR. NADA ČATLAIĆ, 488 STR.

Iz tiska je izašao Hrvatski kajkavski kolendar, vjerojatno dosad najopsežniji, jer sada obilježava 25. obljetnicu nove serije (u okviru Matice hrvatske Čakovec od 1993.). Nova urednica napisala je dobar uvodni tekst na kajkavskom, zatim slijedi kalendarium, te nekoliko ustaljenih rubrika s doista velikim brojem tema. Kalendar je i dalje ostao prava pučka knjiga i još je uvijek dobro prihvaćen od čitatelja u svim kajkavskim krajevima Hrvatske, posebice u Međimurju.

Uvodno je akademik Dragutin Feletar napisao tekst o povijesti narodnih kalendara u Međimurju, a potom u rubrici »Obljetnice« Katarina Bajuk piše o Matici hrvatskoj, Josip Šimunko o oslobođenju Međimurja 1991., Vladimir Kapun o Zrinskima, Ivan Leček Vratišinski o Murskom Središću, Eduard Vargović o Zavodu HAZU u Varaždinu, Dražen Ernečić o Mihovilu Pavleku Miškini, Mladen Genc o Slavku Stolniku, Pavao Jurinec o patru Pavlu Grafu, Stjepan Mesarić o kapeli u Merhatovcu i Mirela Igrec o Udruzi gluhih u Čakovcu.

Sadržajem je bogata i rubrika »Ljudi i krajevi, sjećanja«: Martin Lukavečki piše o Plemenščini i hirovitoj Muri, Josip Črep o Ladislavu Kralju Međimurcu, Dunja Horvatin o Tuhlju, Vladimir Pletenac o svojim sjećanjima, Mirko Šoltić o japinoj pipi, Stjepan Mesarić o Repovoj šumi kod Štrigove i o Hudoj jami. U rubrici »Gospodarstvo« Đuro Horvat predstavlja Tehnix, Jasna Lovrec vinariju Lovrec, Stjepan Mesarić svetojurjevska vina, Josip Bajuk i Ivan Tarandek Zasadbreg, a Stjepan Pongrac i Željko Mezga tvrtku Primabiro u Čakovcu.

U rubrici »Kronike« na početku su tiskani govori akademika Stjepana Damjanovića i Stjepana Sučića, potom Josip Črep piše o starom čakovečkom korzu i čakovečkim fontanama, Anto Lončarić o selu Sveta Ana, Marija Milas o Glogovnici, Danijel Ciglarić o čakovečkom hotelu Metropol, a tu su i kraći tekstovi slavnih Antuna Vramca i Nikole Dešića. Rubrika »Portreti« donosi napise Hrvoja Petrića o akademiku Dragutinu Feletaru, Josipa Bajuka o akademiku Vinku Žgancu, Vladimira Kapuna o Ivanu Oletiću, Željka Slunjskog o Joži Skoku, Klaudija Đuran o Sv. Mariji i Lojze Butorca o Stjepanu Štromaru.

U rubrici »Prirodoslovlje« tri su napisa: Franjo Martinez piše o našim krajolicima, Dunja Horvatin o Ivanjskoj krijesnici, a Željko Pospiš o neandertalcima. Rubrika »Studija« donosi tekst o Nikoli IV. Zrinskom, koji je napisao Gene Whiting. U rubrici »Tradicija, običaji, vjerovanja, svetkovine« Željko Pospiš piše o Keglevićevoj straži, Vera Zimunić o kukuruzu, Josip Janković o poslovicama, Tomo Blažeka o kolinju, Ivan Goran Herman o nadimcima i Gordana Marta Matunci o vatrama na Bilogori. Rubrika »Događaji, prikazi« donosi: Katarina Bajuk piše o posjeti Matici hrvatskoj u Pečuhu, Andrea Magyar o 5. saboru hrvatske kulture, Đanino Kutnjak o lendavskoj sinagogi, Martin Mihaldinec o Legendi o Picokima, Tatjana Pintarić o Florijanu Andrašecu, Tomo Blažeka o kronologiji prošlih dana, Ivica Jembrih o zbirki Veter, Višnja Gal o prosvjedu protiv poreza na narodne pjesme, Bojan Kocijan o Zrinskoj gardi, te Josip Bajuk o udžbeniku Dentalna radiologija. Tu su predstavljene i knjige u izdanju Matice hrvatske u Čakovcu: Stjepana Hranjeca, Sanje Nikčević, Tome Blažeke i Ivana Pranjića.

U rubrici »In memoriam« Vladimir Kapun donosi tekst o hrvatskom skladatelju i građevinaru Ljubi Kuntariću (koji je rođen u Čakovcu). Uobičajeno su opsežne i dvije zadnje rubrike: »Beletristika« i »Beletristika kajkaviana«, a donose pjesme, priče i eseje autora – Barbara Turk, Vera Zemunić, Ladislav

Radek, Ivan Goran Herman, Adela Jadan, Luka Štebih, Rea Tomšić, Magdalena Trupković, Jana Držanić, Elena Rajnović, Dora Siladi, Dalija Vugrinec, Sara Novak, Banjamin Mihoci, Jakov Skok, Tamara Mitić, Božica Drakulić, Đuro Bel, Magdalena Vlah Hranjec, Franjo Martinez, Marija Hunjadi, Tomo Blažeka, Marija Šavora, Miroslav Betlehem, Siniša Cmrk, Marija Hegedušić, Ivan Picer, Katica Rajić Popijač, Rajko Fureš, Ana Mikelec Gotal, Božidar Glavina, Spomenka Marciuš, Damir Pilko, Kristina Sisek, Anastazija Anka Balent, Marija Vinković Grabarić, Juraj Matunci i Mirko Šoltić.

Petar FELETAR

RAD 525 RAZREDA ZA DRUŠTVENE ZNANOSTI, KNJIGA 51, HAZU, UR. AKADEMIK NIKŠA STANČIĆ, ZAGREB 2016., 144 STR.

Najstariji znanstveni časopis Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti opet donosi vrlo vrijedne i zanimljive članke. U članku »Medicina i filozofija« akademik Branko Despot se pita »gdje je uopće medicina moguća i gdje u svojoj mogućnosti, a možda čak i nužnosti, iskrsava filozofija, zajedno s jednom od svojih monifikacija, metafizikom«.

Slijedi poduža studija akademkinje Alice Wertheimer Baletić o jednoj vrlo aktualnoj demografskoj temi, »Demografski tranzicijski procesi – kontinuitet i diskontinuitet«. Alica Wertheimer Baletić pripada samom europskom vrhu demografskih stručnjaka, pa se svaka njezina studija, a pogotovo metodološke naravi, dočekuje s posebnom pozornošću znanstvenika. Već citiranje 69 naslova literature, mahom inozemne, govori o ozbiljnosti pristupa ovoj temi. Postavlja se pitanje da li je prirodno kretanje stanovništva od 1960-tih godina zapravo druga demografska tranzicija ili je to samo dio posttranizije etape, kao dijela demografskog razvoja nakon već razrađene, prve demografske tranzicije. »U novim razvojnim uvjetima i uz nove ekonomsko-socijalne, tehničko-tehnološke, vrijednosne, kulturološke i socio-psihološke čimbenike, »druga demografska tranzicija« predstavlja kontinuitet u odnosu na ustanovljen trend smanjivanja nataliteta/fertiliteta u prethodnoj demografskoj tranziciji, koji je u novim uvjetima života i rada, te djelovanju novih, napose vrijednosnih čimbenika relevantnih za postindustrijsko i postmodernizacijsko društvo, usmjeren na postignuće generacijski ispodzamjenskog nataliteta/fertiliteta« – ističe akademkinja Wertheimer Baletić.

Dr. sc. Arnold Suppan, potpredsjednik Austrijske akademije znanosti, piše na temu »Je li Austro-Ugarska bila osuđena na propast?« U članku se »analiziraju društvene i političke prilike u Habsburškoj Monarhiji, te međunarodne odnose u drugoj polovici 19. i na početku 20. stoljeća. Također se posebno analizira slijed zbivanja koja su dovela do odluke o pokretanju rata Monarhije protiv Srbije 1914. i time izbijanja Prvog svjetskog rata, te o razvoju prilika na ratištima, društvenim i političkim odnosima u zemlji i svijetu koji su 1918. doveli do raspada Habsburške Monarhije«.

Član suradnik HAZU, dr. sc. Nenad Moačanin u članku »Osmanski Osijek – novi pristup« analizira rezultate najnovijih istraživanja iz turskih izvora (on je inače 1997. objavio veliku studiju o turskom Osijeku). Moačanin analizira na temelju turskih izvora osobito tri osječke cjeline: užu jezgru grada (Tvrđa), predgrađe (varoš) sa sajmištem i znameniti Sulejmanov most. Donose se i osmanski podaci o kretnaju stanovništva, zatim prijepis iz izgubljenog protokola osječkog kadije, arhivalije u svjetlu Seyahatbane (Čelebi) i drugo.

Dr. sc. Željko Tomičić, član suradnik HAZU, piše o dijelu novih arheoloških saznanja sa lokaliteta kninske Biskupije. Radi se o predromaničkom ulomku sa životinjskim likom iz Crkvina. Iznosi i osobno viđenje u tumačenju osebujnog primjerka predromaničke kamene plastike, otkrivene u zori rađanja arheologije hrvatskog ranosrednjovjekovlja 1891. na nalazištu crkve Sv. Marije u selu Biskupija kraj Knina. Članica suradnica HAZU, dr. sc. Nella Lonza objavila je članak na temu »Zadarski fragmenti Lex Dei iz 9. stoljeća i pitanje pravnih izvora ranosrednjovjekovnih dalmatinskih gradova«. U radu se analizira fragment rukopisa pisan karolinom.

Dragutin FELETAR

SCIENTIA PODRAVIANA, BROJ 30, UR. MIRKO LUKAVSKI, POVIJESNO DRUŠTVO U KOPRIVNICI, KOPRIVNICA, 2016., STR. 62

Izašao je i jubilarni 30. broj informativnog biltena »Scientia Podraviana«, što ga već tri desetljeća izdaje koprivničko Povijesno društvo (predsjednica Ružica Špoljar). Ovaj je broj nešto obimniji, kako zbog vlastitog jubileja, tako i zbog priloga koji čine sažeci referata pripremljeni za međunarodni znanstveni skup »Povijest rijeke Drave – poveznice među regijama«, koji je održan u Koprivnici 18. i 19. studenog 2016. godine.

Po običaju, na početku časopisa objavljeno je izvješće predsjednice Ružice Špoljar o radu Povijesnog društva Koprivnica tijekom 2016. godine. To je djelovnaje bilo, kao i dosad, vrlo plodno, od stručnih izleta, predavanja, priredbi i susreta, do nakladničke djelatnosti. Najveći dio časopisa posvećen je izlaganjima koja su održana 22. travnja 2016. na godišnjoj priredbi (kolokviju) o kulturnoj baštini općine Molve. Objavljen je rad Sanje Kovačić o radu KUD-a Molve, Matej Ištvan je govorio o društvenom životu Molvi u 20. stoljeću, a dr. sc. Mario Kolar o književnoj baštini Molva. Vrstan hrvatski povjesničar umjetnosti prof. dr. sc. Dragan Damjanović piše o povijesti crkve i prošteništa Majke Božje u Molvama, dok je Drago Kokša predstavio djelo dr. Ivana Ivančana – velikog čovjeka iz maloga sela. Blok o Molvama završava Helena Kušenić s temom o molvarskom likovnom krugu.

Časopis objavljuje i neke druge teme. Tako arheolog Robert Čimin piše o zaštitnim arheološkim istraživanjima koprivničke crkve Sv. Nikole, a Marina Matiša opisuje arhitekture pravoslavne crkve Sv. Trojice u Koprivnici. Ekologinja Željka Kolar donosi zanimljiv članak o zaštićenim dijelovima Koprivničko-križevačke županije i Regionalnog parka Mura-Drava u Podravini. I Helena Hećimović bavi se ekološkom temom, opisujući djelovanje Saveza udruga Dravska liga. Načelnik općine Legrad, Ivan Sabolić donosi iscrpnu analizu turističko-ekonomskih i ekoloških mogućnosti jezera Šoderica. Prof. dr. sc. Hrvoje Petrić predstavio je dva zaslužna člana i osnivača Povijesnog društva – Dragutina Feletara u povodu njegova primanja za redovitog člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te dr. med. Krešimira Švarca u povodu proglašenja počasnim građaninom Grada Koprivnice. Na kraju časopisa, Dubravka Vajdić Kolarević opisuje putovanje članova Povijesnog društva u Rigu, Tallin, Sanktpeterburg i Helsinki, a urednik Mirko Lukavski donosi crticu o Nikoli IV. Šubiću Zrinskom u povodu 450. godišnjice njegove pogibije.

Petar FELETAR

JENÖ HALLER: POVIJEST LEGRADA, UR. DRAGUTIN FELETAR, MERIDIJANI, LEGRAD 2016., 168 STR.

Provedena je i treća knjiga koje su mađarski autori objavili o Međimurju. Najprije je (1995.) objavljen hrvatski prijevod knjige »Muraköz és nepe« Istvana Gönczyija (izašla 1895.), a potom (2005.) i »Monografiaja Csaktornya« Karolyija Zrinyija (tiskana 1905.). Sada je prevedena i knjiga »Legrad törtenete«, koju je napisao legradski učitelj Jenö Haller, a tiskana je u Osijeku 1912. godine. Prevoditeljica je Margit Mirić, a izdavanje je pripomogla općina u Legradu.

Kao što je poznato, Međimurje (s Legradom) je sve do 1918. bilo pod mađarskom upravom (ponovno i od 1941. do 1945.), u sastavu Županije Zala. Upravo prijelaz iz 19. u 20. stoljeće je bio doba najintenzivnije mađarizacije Međimurja, a jedan od vođa je bio mađarski pisac i publicist Jenö Haller (rođen u Legradu 1876., a umro u Budimpešti 1943.). Rigidni mađarski nacionalizam se zato provlači i kroz knjigu »Povijest Legrada«, kao i kroz Hallerovu akciju osnivanja muzeja i pismohrane u Legradu 1912. godine.

Stoga se u uvodu knjige kao i u bilješkama ispod Hallerova teksta, objavljuju neophodna objašnjenja i analiza procesa mađarizacije toga doba. Temeljitu studiju »Osvrt na život i djelovanje Jenö (Laposi) Hallera« napisao je akademik Dragutin Feletar, koji odlično poznaje povijest Legrada (1971. objavio je i monografiju toga mjesta). U studiji se ističe da je ovaj prijevod valjalo danas objaviti »najmanje iz dva razloga«:

»Povijest Legrada« je prvi i pionirski rad o ovom nekad vrlo značajnom trgovištu na sutoku Mure i Drave. U to doba (1912.) jedino Čakovec ima opsežniju monografiju, dok za Koprivnicu još nije napisana, a Križevci (Vidačić) i Varaždin (Ebner, na njemačkom) imaju tek omanje knjižice s opisom svoje

prošlosti. Dakle, radi se o kapitalnom djelu zavičajne povijesti jednog trgovišta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Uz sve nedostatke i manjkavosti, Hallerova knjiga donosi pravo obilje podataka o povijesti i tadašnjoj suvremenosti Legrada i okolice, koji nam zasigurno do danas ne bi bili sačuvani, pa ni poznati. Kasniji hrvatski istraživači povijesti Legrada tek su djelomice koristili Hallerovu knjigu, prvenstveno poradi jezične barijere. Pa čak je bilo i nešto pogrešnih navoda i citata. Sada u prijevodu na hrvatski, ta je knjiga dostupna najširoj hrvatskoj javnosti, posebice pak povjesničarima i sustavu obrazovanja. Prijevod Hallerove knjige valjalo je objaviti i iz političkih i narodnosnih razloga. Naime, iz ove knjige, ali i iz Hallerova životopisa i ukupnog opusa, daje se realno iščitati što se sve na prijelzu iz 19. u 20. stoljeće zbivalo na nacionalno-političkom polju na ovoj važnoj dodirnoj točki Mađarske i Hrvatske. Istražujući i valorizirajući ovaj primjer, mogu se realnije rastumačiti metode mađarizacije i opća društveno-politička atmosfera toga doba«.

U razradi povijesti oppiduma Legrad Haller se korsiti uglavnom kronološkom historiografskom metodom. Knjigu je podijelio u 23 poglavlja iz čijih se naslova vidi i glavni interes autora: 1. Predpovijesno razdoblje, 2. Međimurje kao ostavština, 3. Legrad u doba Rimljana, 4. Povijest Legrada do 16. stoljeća, 5. Legradska tvrđava 1551., 6. Obitelj Zrinski, 7,. Gradi se Novi Zrin, potom pak ruši, 8. Privilegiji Legrada, 9. Doba kuruca (1703.-1711.), 10. Urbarijalni odnosi, 11. Povijesni podatci iz 17. i 18. stoljeća, 12. Godine 1848./1849., 13. Doba »ugnjetavanja« (1848.-1861.), 14. Popis izabranih kapetana i bilježnika u Legradu od 1545. do 1912. godine, 15. Prošlost katoličke crkve, 16. Legrad u doba reformacije, 17. Prošlost Cherva Kadise, 18. Prošlost pučkog obrazovanja, 19. Cehovi, 20. Muzej i arhiv u Legradu, 21. Narod naše općine, 22. Lokalni dijalekt legradskih Mađara protestanata, 23. Osobitosti lokalnog hrvatskog dijalekta.

Petar FELETAR

HRVATSKA PRIRODNA BOGATSTVA, HAZU, ZAGREB, 2016., 312 STR.

Opsežna, kapitalna knjiga »Hrvatska prirodna bogatstva« dio je dvotomne edicije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti punog naziva »Hrvatska prirodna bogatstva i kulturna dobra – zaštita i odgovorni razvoj« te se može opravdano nazvati jednim od najvažnijih i najdalekosežnijih pothvata HAZU u proteklih stoljeće i pol. Ovu studiju izradio je Odbor za zaštitu dobara od nacionalnog interesa HAZU, osnovan u ožujku 2013., kojem je predsjednik akademik Velimir Neidhardt, potpredsjednik akademik Mirko Zelić, a članovi Odbora akademici Mislav Ježić, Gordan Družić, Mladen Juračić, Leo Klasinc, akademkinja Alica Wertheimer-Baletić te prof. dr. Božo Skoko. U izradi trogodišnje studije »Hrvatska prirodna bogatstva«, za čije je vođenje bio zadužen akademik Mirko Zelić, sudjelovalo je 46 vrhunskih znanstvenika i stručnjaka, a već drugi dio studije »Hrvatska kulturna dobra«, koju vodi akademik Mislav Ježić, bit će dovršen 2017.

Ova bogato ilustrirana tvrdoukoričena knjiga razdijeljena je na karakterističnih osam poglavlja odnosno prirodnih skupina, a unutar svakog poglavlja znanstvenici nakon uvoda i analize daju određeni zaključak te popis literature. Prva obrađena skupina čine »Energenti i obnoviljivi izvori energije« gdje se analiziraju zalihe energenata, današnja potrošnja te potencijali novih obnovljivih izvora. Slijedi poglavlje »Pitke vode – prirodni izvori« u kojem su obuhvaćene sve pitke, površinske i podzemne vode. U skupini »Metalne i nemetalne mineralne sirovine« kratko su opisne zalihe sirovina te važnost i uloga u razvoju gospodarstva u Republici Hrvatskoj. U četvrtom poglavlju pod nazivom »Šume« obrađene su sve šume i šumska područja, odnosno drvne zalihe koje predstvljaju vitalni nacionalni interes s kojim treba racionalno upravljati. Slijedi poglavlje koje je uz energetiku najopsežnije obrađeno a to je »Poljoprivreda«. Ona je razrađena na dodatnih sedam poglavlja od analize svih obradivih površina preko vinogradarstva, autohtonih sorti i pasmina do ribarstva i marikulture. Potom slijedi skupina »Morsko podneblje« u kojoj su obrađena sve područja otoka i njihovih potencijala te pomorska i podmorska dobra. Slijedi kratko poglavlje »Infrastruktura« u kojem je analizirana prometna, digitalna i energetska infrastruktura u Republici Hrvatskoj.

Knjiga »Hrvatska prirodna bogatstva« zaključena je posljednjim osmim poglavljem »Ekonomika gospodarenja prirodnim resursima« u kojem je naglašena temeljna misao da nacionalna dobra moraju biti u funkciji humanijeg i prosperitetnijeg života građana ove zemlje. Iz navedenih podataka, te eko-

nomske analize vidljivo je da Republika Hrvatska raspolaže s vrlo velikim prirodnim bogatstvima, odnosno prirodnim izvorima, što ukazuje na objektivnu mogućnost uspješnog gospodarskog razvoja. Spomenute misli i ideje razrađene su i u tri snažna predgovora koje potpisuju predsjednik HAZU akademik Zvonko Kusić, glavni urednik knjige i predsjednik Odbora akademik Vladimir Neidhardt, te urednik i potpredsjednik Odbora akademik Mirko Zelić.

Korijeni nastanka ove značajne knjige započinju s sjednicom 26. ožujka 2013. Predsjedništva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti kada je donijeta odluka o osnivanju Odbora za zaštitu dobara od nacionalnog interesa sa zadaćom valorizacije najvažnijih prirodnih i kulturnih dobara u hrvatskom prostoru, korištenja i zaštite tih dobara. Od 2013. do objave prvog toma sudjelovalo je, na 25 sjednica, više od 70 znanstvenika i stručnjaka okupljenih u HAZU, a rezultat je reprezentativna edicija u dva sveska koja će javnosti prikazati nezaobilazne najvažnije primjere prirodnih i kulturnih fenomena na ovom tlu. »Time HAZU iznova ispunjava glavnu misiju usmjeravanja društvenih procesa radi izgradnje bolje i naprednije Hrvatske« – zaključuje akademik Zvonko Kusić u predgovoru.

Idući tom »Hrvatska kulturna dobra« biti će dovršen 2017. godine te će dakle sadržati popis hrvatskih kulturnih dobara koja će obuhvatiti prirodne krajobraze, kulturne krajolike, kulturno-povijesne svete krajolike, arheologiju, ruralne etnološke cjeline, urbane kulturne cjeline i spomenike svjetske baštine, prirodne kulturne itinerere, materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu, hrvatski jezik, stanovništvo, kao i odgoj, naobrazbu, znanost, umjetnost te etičke i bioetičke vrijednosti. Ova dva toma »Hrvatska prirodna bogatstva« i »Hrvatska kulturna dobra« čine temelj promišljanja budućnosti i razvoja Hrvatske, te možemo zaključiti da HAZU-u i u 2017. godini nastavlja davati aktivan doprinos razvoju i napredku Hrvatske.

Knjiga »Hrvatska prirodna bogatstva – zaštita i odgovorni razvoj« predstavljena je javnosti 30. studenoga 2016. u palači Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) u Zagrebu.

Petar FELETAR

ZEMUNIK U PROSTORU I VREMENU, UR. JOSIP FARIČIĆ I ZDENKO DUNDOVIĆ, SVEUČILIŠTE U ZADRU, ZADAR 2016., 384 STR.

Prof. dr. sc. Josip Faričić, geograf i prorektor Sveučilišta u Zadru, uredio je još jednu velebnu mjesnu monografiju. Nakon sjajnih knjiga o nekim otocima sa zadarskog područja, sada je to knjiga o općini Zemunik u zadarskom zaleđu. Uz Sveučilište u Zadru, sunakladnici monografije su Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Župa Marije kraljice mira u Zemuniku i Općina Zemunik.

Kako u metodologiji tako i prema razini realizacije, pa i grafičkoj opremi, monografija o Zemuniku predstavlja opet značajan znanstveni korak naprijed u odnosu na (Faričićeve) dosadašnje knjige. I ova zemljopisno-povijesna monografija zborničkog je karaktera, što u sebi krije neke prednosti i ali i sadržajne i uredničke poteškoće. Srećom knjigu je pisao već uhodani tim stručnjaka, tako da je ukupni tekst manje razjedinjen i neujednačen i uspješnije prati nit koncepcije knjige. Manjkavosti takvog pristupa leže (ipak) u neujednačenosti priloga, jer urednici nisu mogli u potpunosti to izbjeći. I u ovoj knjizi se stoga (iako u maloj mjeri) primjećuju neujednačenosti u dubini obrade pojedinih tema – nekim manje važnim temama posvećuje se velika pozornost, i obrnuto, pa čak su neki neophodni sadržaji izostali (temeljitija demografska analiza, obrazovanje, narodna baština, temeljitija analiza gospodarskog razvoja i perspektiva i sl.). No, te manjkavosti blijede pred pravom paradom sjajno obrađenih tema.

Koncepcija knjige metodološki je postavljena posve logično: najprije je prikazana fizičkogeografska osnova, a potom se kronološki prikazuje područje općine Zemunik od predpovijesti do danas. U toj koncepciji važna je i metodologija pojedinih članaka. S obzirom da su autori vrsni geografi, povjesničari i drugi stručnjaci, oni su u obradi tema primijenili suvremenu metodologiju svojih struka, što knjizi daje osobitu vrijednost.

Fizičkogeografske karakteristike općine Zemunik prikazane su kroz tri suvremeno koncipirana članka. Sanja Lozić, Ante Šiljeg i Denis Radoš razradili su geomorfometrijske značajke ovog područja, potom isti autori pišu o klimatskim značajkama kraja, dok je Dražen Perica razradio hidrološka obilježja.

Ostali članci uglavnom se odnose na razradbu povijesnih tema, a zamjetna je suvremena akohistorijska metodologija i pristup. Brunislav Marijanović i Kristina Horvat pišu o počecima naseljavanja ovog

kraja, a potom Martina Čelhar i Igor Borzić pišu o nalazima iz željeznog doba i antike. Karla Gusar i Dario Vujević donose analizu srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih nalaza s gradine u Zemuniku Donjem; Nikola Jakšić piše o srednjovjekovnom Zemuniku do turskih osvajanja, a Tea Perinčić i Tado Oršolić pišu o Zemuniku u mletačko-osmanskim ratovima. Kornelija Jurin Starčević donosi spoznaje iz osmanskih poreznih i vojnih popisa i narativnih vrela iz doba osmanskog Zemunika; Grozdana Franov Živković piše o svakodnevnom životu na mletačko-turskoj granici u 17. stoljeću; Lovorka Čoralić i Maja Katušić razrađuju temu o Zemunčanima u mletačkim prekomorskim kopnenim postrojbama u 18. stoljeću, dok Josip Faričić temeljito razrađuje geokartografsku temu – Zemunik na starim kartama.

Ante Bralić u nastavku piše o Zemuniku u vrijeme austrijske uprave; Ante Gverić donosi temu o Zemuniku između dvaju svjetskih ratova, a Zlatko Begović piše o arhivskim izvorima o Zemuniku u Drugom svjetskom ratu. Potom slijede geografske teme o suvremenom Zemuniku. Ante Blaće i Anica Čuka pišu o krajoliku i poljoprivredi zemuničkog područja; Zdenko Dundović o stanovništvu općine u drugoj polovici 19. stoljeća; Vera Graovac Matassi i Martina Šušić pišu o demografskom razvoju Zemunika od početka 20. stoljeća do danas; Marko Rapan razrađuje prometno-geografski položaj općine, a Tomislav Šulj o važnosti zračne luke u Zemuniku. Temeljito je razrađena povijest i uloga župe u Zemuniku, što je opisao Pavao Kero. Na kraju su uvrštene dvije publicističko-nostalgične teme: Adolf Malić piše o jednom donjozemuničkom fenomenu (priredio Petar Feletar), a književnik Tomislav Marijan Bilosnić donosi odu zemuničkom kulturnom pejzažu. Tiskani su i sažeci članaka na engleskom, dok manjka kazalo imena i pojmova.

Dragutin FELETAR

LORANT BALI (UR.): PREDSTAVLJANJE DRUŠTVENO-GOSPODARSKIH ČIMBENIKA POMURSKOG NACIONALNOG UDRUŽENJA ZA REGIONALNI RAZVOJ I OPĆINA MEĐIMURSKE ŽUPANIJE, UDRUGA ZA ISTRAŽIVANJE SREDNJE EUROPE, SZEGED, 2014., 475 STR.

Ova obimna knjiga, koju je uredio dr. sc. Lorant Bali s Panonskog sveučilišta Georgikon u Keszthelyu, završno je izvješće iz višegodišnjeg projekta »IPA prekogranični program Mađarska-Hrvatska« (Hungary-Croatia IPA Cross Border Cooperation Programme 2007.-2013.). Zadaća ovih istraživanja bilo je sabiranje i analiza najvažnijih demografsko-gospodarskih činjenica pomurskih općina u Mađarskoj i Hrvatskoj, kako bi se poticao i olakšavao svekoliki razvoj ovih krajeva. Ti su podaci, uz kratku analizu, prikazani za 14 općina u Mađarskoj, te za 23 općine u Međimurskoj županiji u Hrvatskoj.

Razrađeni su uglavnom slijedeći elementi demografsko-gospodarske strukture ovih općina: broj poduzetnika, noćenja u komercijalnom smještaju, maloprodajne jedinice, općinski proračuni, vodovodna komunalna mreža, korištenje plinovoda, udaljenost od autocesta, migracijski saldo stanovništva, stopa smrtnosti, gustoća naseljenosti, nacionalna struktura, indeks mladog stanovništva, nezaposlenost, stanovništvo prema dobi i spolu, raspoloživi stambeni fond, prekogranične veze i društveni život. Uz odgovarajuće (razvojne) tablice i grafikone, gotovo identično za svaku od 37 prikazanih općina, mogu se realno sagledati sadašnje prilike na tom području kao i potencijalne mogućnosti za razvoj. Cijelom ovom zahtjevnom projektu nedostaje komparativna analiza, te vrednovanje općina na osnovi iznijetih elementa demografsko-gospodarskih i društvneih prilika.

S mađarske strane Mure predstavljene su općine: Belezna, Eszteregny, Fityehaz, Gyekenyes, Liszo, Molnari, Murakeresztur, Örtilos, Rigyac, Smjenhaza, Szepetnek, Totszentmarton, Totszerdahely i Valkonyi. Zajednička karakteristika tih općina je i u tomu što u njima živi veća ili manja zajednica Hrvata. S hrvatske strane Mure prikazane su sve općine u Međimurju: Belica, Čakovec, Dekanovec, Domašinec, Donja Dubrava, Donji Kraljevec, Donji Vidovec, Goričan, Gornji Mihaljevec, Kotoriba, Mala Subotica, Mursko Središće, Nedelišće, Orehovica, Podturen, Prelog, Selnica, Šenkovec, Strahoninec, Štrigova, Sveti Juraj na Bregu, Sveti Martin na Muri iVratišinec. Uz urednika, dr. sc. Loranta Balija, autori studije su još dr. sc. Tibor Pupoš, mr. sc. Arnold Gor i mr. sc. Erika Györine Kiss – svi sa Sveučilišta u Keszthelyu. Nakladnik knjige je Egyesület Közep-Europa Kutatasara iz Szegeda.

Dragutin FELETAR

IN MEMORIAM

ĐURO FRANKOVIĆ

(FOK, 9. 2. 1945. – PEČUH, 9. 10. 2016.)

U slavnom Sigetu (Szigetvaru) i njegovoj utvrdi proveo sam početkom srpnja 2016. doista ugodan i poučan dan s mađarskim prijateljima – Đurom Frankovićem i mladim povjesnikom Szabolcsom Vargom, a bio je nazočan i tajnik uredništva Podravine geograf Petar Feletar. Kovali smo planove kako ćemo u Meridijanima objaviti veliku reportažu o Zrinskom Sigetu, te održati tijekom rujna međunarodni znanstveni skup u povodu 450. godišnjice Sigetskog proboja u Čakovcu i Szigetvaru, ali i u Pečuhu i Zagrebu. Družiti se i slušati Đuru Frankovića, tog prvog pera povijesti i suvremene publicistike Hrvata u Mađarskoj, doista je privilegija. Dosta puta i ranije smo se sreli u Mađarskoj i Hrvatskoj. Ali, ovaj put u Sigetu Đuro je bio osobito zanimljiv, pun ideja i entuzijazma. »Dečki, još mnogo toga moramo učiniti, jer istraživanja hrvatske kulturne baštine u Mađarskoj zapravo su tek sada ozbiljnije započela« – rekao je Đuro uz kavu u krčmi na središnjem trgu u Szigetvaru.

Trebali smo se potom naći na velikoj proslavi u Szigetvaru početkom rujna, a dva tjedna kasnije i na znanstvenom skupu u Čakovcu. Đuro nažalost nije došao. Morao je u bolnicu. Molili smo se za njegovo ozdravljenje. A onda je došla 9. listopada 2016. tužna vijest – veliki čovjek i prijatelj Đuro Franković zauvijek nas je napustio. Otišao je i predani suradnik i podupiratelj našeg časopisa Podravina. Za nas je napisao desetak znanstvenih radova s temama iz kulturne i etnografske baštine Hrvata u Mađarskoj. Uvijek smo imali u rezervi pokoji Đurin članak. Eto i u ovom broju objavljujemo zadnji Đurin članak, makar posthumno. Đuro bi se tomu vrlo radovao.

Đuro Franković rođen je 9. veljače 1945. u Foku, a u mladosti je živio u Lukovišću, podravskom selu u Mađarskoj. Gimnaziju je završio u Budimpešti, a »južnoslavensku povijest« studirao je u Pečuhu, gdje se kasnije i nastanio. Rano je počeo skupljati narodne pripovjetke i drugu etnografsku građu Hrvata u Mađarskoj. O toj temi objavio je na desetke znanstvenih radova i članaka u hrvatskim časopisima u Mađarskoj i Hrvatskoj. Od 1993. bio je i urednik zbornika Mađarskog etnološkog društva za hrvatsku manjinu. Franković je uređivao i druge časopise, skupljao građu hrvatskih pisaca u Mađarskoj, te bio vrlo aktivan na reafirmaciji povijesnog, etnografskog i književnog stvaralaštva tamošnjih Hrvata. Bio je vrstan pjesnik (poznata je njegova zbirka »Izgubljeni zeleni raj«), a pisao je i knjige i udžbenike za djecu (primjerice, »Narodopis«). Posebno važnu ulogu odigrao je u orgnaizaciji i u borbi za što bolji položaj Hrvata u Mađarskoj. Upravo Đuro Franković bio je jedan od glavnih organizatora u osnivanju Saveza Hrvata u Mađarskoj na prvom kongresu u Sombatelu 2.-3. studenoga 1990. godine. Subetničke hrvatske skupine – Bunjevci, Bošnjaci, Dalmatinci, Gradišćani, Podravci, Pomurci, Raci i Šokci – ujedinili su snage i odvojili se od nekadašnjeg Saveza južnih Slavena, te predano rade na očuvanju hrvatske kulture i jezika, te na boljem položaju i afirmaciji Hrvata u Mađarskom društvu. Odlaskom Đure Frankovića hrvatska zajednica u Mađarskoj mnogo je izgubila, teško će se popuniti praznina koja je ostala iza uspješnog i predanog Frankovića. Hvala Đuri Frankoviću za njegovo veliko djelo i prijateljstvo.

Pred ulazom u tvrđavu Siget srpnja 2016.: Szabolcs Varga, Dragutin Feletar i Đuro Franković

Dragutin FELETAR

UPUTE SURADNICIMA

Časopis »Podravina« objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autorova izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu »građa« koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju **članak** predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim prilozima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis »Podravina« objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis »Podravina« moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Word (od 6.0 nadalje) ili iznimno u nekom od programa koji su kompatibilni s MS Word. Svi tekstovi moraju biti snimljeni u formatu MS Word dokumenta (**.doc). Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10, a prored jednostruki (single).

Uredništvu treba dostaviti jedan ispis teksta i disketu (ili CD).

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis »Podravina«):

- urednik prof. dr. sc. Dragutin Feletar, Trg mladosti 8, 48000 Koprivnica
- Meridijani, Obrtnička 26, 10430 Samobor, meridijani@meridijani.com
- urednik Hrvoje Petrić, Vinka Vošickog 5, 48000 Koprivnica, hpetric@ffzg.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa »Podravina« te prema mogućnostima i do deset primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije moraju imati numeraciju i takav raspored u tekstu da ih je moguće uvrstiti paralelno s tekstom. Grafički prilozi se prilažu u originalu, svaki na posebnoj stranici, formata do A4. Naslov tablice (skraćeno Tab.) stavlja se iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika treba navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

a) naslov članka

b) ime(na) autora

c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi

d) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi

e) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja članka se može, ali i ne mora staviti »str.« ili »s.« Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka i broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS

»Podravina« magazine publishes articles and papers, subject to review and those which are not. Papers, categorized as scientific, must have 2 (two) positive reviews.

The reviewed papers are catergorized in the following manner:

1. *Original scientific articles, short notes, previous notes, scientific conference presentation* - with yet unpublished results of original research in complete or preliminary form; must be laid out so that accuracy of research can be verified.
2. *Revised papers* - with original, abbreviated, concise and critically viewed summary of a certain field of work or its part, with active participation of the author; his/her original contribution in the field, in comparison to already published papers and their detailed overview, must be included.
3. *Professional articles* - with useful contributions in the field of expertise, and/or aimed at professionals in that field; this does not have to be an original research.

The magazine also publishes articles from the category Materials/Documents, regulated as prepared original documents.

The category is proposed by two reviewers. In case they disagree on the category, it will be decided by the Editorial staff. The category is listed and published in the article title/heading. The editors have the right to make small amendments, corrections and editing of written and graphic material, as long as it doesn't affect the content and meaning of article in a substantial way.

The editorial staff will not be responsible for opinions expressed in articles and published papers. As a rule, the magazine is published twice a year; contributed papers and documents are not returned to senders.

»Podravina« magazine also publishes reviews on books and periodicals; occasionally, it will publish notes, annotations, comments, reactions etc.

Once an article is accepted, the author cannot publish it elsewhere without editorial approval, provided the republishing is done with remarks on where it had been published first.

Contributions for magazine must be computer-written, in a Microsoft Word format (Word 6.0 and newer versions); in extreme cases, we accept a MS Word-compatible program; all texts must be in a word-format (***.doc); accepted font is Times New Roman, size 12 with 1,5 paragraph spacing; notes should be lettersize 10, with single spacing. The editors should receive 1 hardcopy printout and a copy on a floppy disk (or CD-ROM).

Articles and papers can be delivered to the editors in person, or sent to the below listed addresses, with a note - »Podravina« magazine:

- Editor Hrvoje Petrić, Department of History, Filozofski fakultet, Ivana Lucica 3, HR - 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: hpetric@ffzg.hr, or
- Publisher »Meridijani«, Meridijani, p.p. 132, 10.430 Samobor (for »Podravina«), e-mail meridijani@meridijani.com

The articles should not exceed the size limit of 60.000 characters (32 pages); authors get a free copy of the magazine.

Tables, graphics (designs, charts, etc) and photographs should be numbered and be allocated in the text in a parallel manner, so it can be inserted next to the text. Graphics must be in their original, each on a separate sheet/page of A4 format; the table heading (abbrev. 'Tab') should be above the table, and the source below it. In general, original scientific papers cannot use graphic documentation by other authors; if such documentations/graphics is used, the original author should be quoted; in using old maps, charts and graphics, author name should be included, together with the source and/or institution where the original graphics is kept, as well as signature, if existing.

Each author must submit the following data on the paper and the author:

a) paper title
b) author name(s)
c) institution name/address the author is employed with
d) reviewed articles must be accompanied with a summary in english language, and additional summary in one of the world's languages; summary should have a general overview of the topic, methodology, results and short conclusion; it should be in neutral gender, avoiding passive verbs; ideally, it should be a 250 word-summary.
e) key words in Croatian language or in english.

QUOTATIONS AND REMARKS

Author's last name is written in printed, capital letters, with first name in small letters; the title should be in small, regular letters, while the the work is in italics; in quoting books and articles, it's optional to include page, with »p« (page); the best practice is to write the page number only; when the same work is cited in the paper somewhere else, an abbreviated title should be used, with author's last name and first name initial, first few words of the paper/article and number of pages.

Another way to quote is to use the author's last name, his first name initial (small letters) publication year and page number; if the same author in the same year has 2 or or more texts published, then the year is cited with a letter appendix (ie., 2005a, 2005b, 2005c, etc).

Finally, the article/paper may, but not necessarily, be submitted with a list of literature ad sources used in alphabetical order.

Meridijani
IZDAVAČKA KUĆA

Izdano u Hrvatskoj 2016., za nakladnika Petra Somek